

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет

Наукові записки
Бердянського державного
педагогічного університету

Серія: Педагогічні науки

Випуск 1

Бердянськ
2023

УДК 378.001.89(082)
ББК 74.480.46я5
Н 34

ISSN 2412-9208
ICV 2021: 85.25
DOI 10.31494/2412-9208

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Лазарєв Микола Іванович – д.пед.н., професор (Українська інженерно-педагогічна академія);

Павленко Анатолій Іванович – д.пед.н., професор (Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія).

*Друкується за рішенням вченої ради
Бердянського державного педагогічного університету.
Протокол № 11 від 01.06.2023 р.*

**Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України
збірник включений до Переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б»)**

(наказ МОН України №1412 від 18 грудня 2018 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ігор Богданов – доктор педагогічних наук, професор, ректор (Бердянськ), головний редактор; **Ольга Гуренко** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Ольга Грауман** – доктор педагогічних наук, професор (Хільдесхайм, Німеччина); **Лариса Зайцева** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Людмила Коваль** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Алла Крамаренко** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Ільзе Мікельсон** – доктор педагогічних наук, професор (м. Лієлая, Латвійська Республіка); **Надія Венцева** – доктор педагогічних наук, доцент (Бердянськ); **Ігор Раку** – доктор педагогічних наук, професор (Кишинів, Молдова); **Алесандро Фігус** – доктор педагогічних наук, професор (Рим, Італія); **Ольга Попова** – кандидат педагогічних наук, доцент (Бердянськ); **Катерина Осадча** – кандидат педагогічних наук, доцент (Мелітополь).

Н-34 Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип. 1. 2023. 436 с.

Збірник «Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки» заснований з метою оприлюднення результатів педагогічних досліджень науковців. Публікації репрезентують нові підходи до різних аспектів педагогіки та методики.

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несе автор.

Кафедра початкової освіти Бердянського державного педагогічного університету розпочинає вивчення наукової спадщини видатної української вченої академіка АПН України в галузі дидактики початкової освіти Олександри Савченко.

У цьому випуску «Наукових записок Бердянського державного педагогічного університету» подається дві статті. Сподіваємось, що вони будуть корисними для всіх, хто знав Олександру Яківну, хто виховувався на її працях, хто продовжує працювати і втілювати наукові ідеї вченого з Великої літери.

© Бердянський державний педагогічний університет, 2023
© Автори статей, 2023

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Berdiansk State Pedagogical University

Scientific Papers
of Berdiansk State Pedagogical
University

Series: Pedagogical sciences

Issue 1

Berdiansk
2023

UDC 378.001.89(082)
LBC 74.480.46я5
N 34

ISSN 2412-9208
ICV 2021: 85.25
DOI 10.31494/2412-9208

REVIEWERS:

Lazarev Mykola – doctor of pedagogical sciences, professor (Ukrainian Engineer and Pedagogical Academy);

Pavlenko Anatoly – doctor of pedagogical sciences, professor (Khortytsia National Training and Rehabilitation Academy).

*It is published according to the resolution of the Academic Council
of Berdiansk State Pedagogical University
Record № 11 of 01.06.2023*

**According to the resolution of Attestational board of the Ministry
of education and science of Ukraine this edition was included to
the List of scientific professional editions of Ukraine (category B)**

(Resolution of the Ministry of education and science of Ukraine
№ 1412 of 18 December 2018)

EDITORIAL BOARD:

Ihor Bohdanov – doctor of pedagogical sciences, professor, rector (Berdiansk), editor in chief; **Olha Hurenko** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Olga Grauman** – doctor of pedagogical sciences, professor (Hildesheim, Germany); **Larysa Zaitseva** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Liudmyla Koval** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Alla Kramarenko** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Ilze Mikelsone** – doctor of pedagogical sciences, professor (Liepaja, Latvia Republic); **Nadiya Ventseva** – doctor of pedagogical sciences, associate professor (Berdiansk); **Ihor Racu** – doctor of pedagogical sciences, professor (Kishinev, Moldova); **Alessandro Figus** – doctor of pedagogical sciences, professor (Rome, Italy); **Olha Popova** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (Berdiansk); **Kateryna Osadcha** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (Melitopol).

N-34 Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences. Issue 1. 2023. 436 p.

The collection of scientific papers of Berdiansk state pedagogical university (Series: Pedagogical sciences) contains results of pedagogical research of Ukrainian and foreign scientists. Publications represent new approaches to actual problems of teaching, education and methods.

The Department of Primary Education of Berdiansk State Pedagogical University begins studying the scientific heritage of the outstanding Ukrainian academic of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine in the field of primary education didactics Alexandra Savchenko.

In this issue of «Scientific Notes of Berdiansk State Pedagogical University» two articles are submitted. We hope that they will be useful for everyone who knew Alexandra Savchenko, who was brought up on her works, who continues to work and embody the scientific ideas of a scientist with a capital letter.

© Berdiansk State Pedagogical University, 2023
© Authors of the articles, 2023

ЗМІСТ

ПАМ'ЯТІ ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО

Коваль Людмила, Попова Ольга (Бердянськ). Євроінтеграційний вимір модернізації професійної підготовки майбутніх педагогів у науковій спадщині академіка Олександри Савченко.....	11
Коваль Людмила, Мухіна Тетяна (Бердянськ). Урок у науковому дискурсі академіка Олександри Савченко: досліджуємо спадщину видатної української вченої.....	21

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Залюбівська Оксана (Вінниця), Слободянюк Олена (Київ). Положення про академічну доброчесність: проблеми імплементації	30
Ковачов Сергій, Сичікова Яна (Бердянськ). Повоговори зі мною: діалог зі штучним інтелектом про використання його в навчанні та наукових дослідженнях.....	43
Карпенко Олена, Донченко Юлія (Київ). Специфіка існування булінгу в закладах загальної середньої освіти в умовах війни.....	56
Лазоренко Сергій, Леоненко Андрій, Гвоздецька Світлана, Бугаснко Тетяна (Суми). Формування наукової думки у фізичній культурі раннього періоду середньовічної патристики.....	63
Субашкевич Ірина (Львів). Теоретичні аспекти психологічної природи інтернет-комунікації особистості.....	76

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА КОРЕКЦІЙНА ОСВІТА

Донченко Ольга, Линдіна Євгенія (Бердянськ). Педагогічна творчість як умова ефективної логопедичної допомоги дітям дошкільного віку із особливими освітніми потребами.....	84
Котикова Олена, Савельчук Ірина (Київ). Соціальна робота на підприємстві: орієнтири для забезпечення сталого розвитку авіаційної галузі.....	94
Петровська Катерина (Бердянськ). Реалізація технологічного аспекту соціальної підтримки шукачів тимчасового захисту від війни в Україні: досвід Німеччини.....	104

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

Канішевська Любов (Київ), Лесик Анжеліка (Бердянськ). Формування безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі.....	115
Сухопара Ірина (Київ). Збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.....	122

СЕРЕДНЯ ОСВІТА

Венцева Надія (Бердянськ). Особливості взаємодії батьків учнів із закладами загальної середньої освіти в умовах пандемії Covid-19...	132
Гриценко Лариса, Горінчой Родіон (Полтава). Використання сучасних інформаційних технологій у процесі формування графічної культури учнів 8-9 класів на уроках технологій.....	139

Onyshchenko Serhii (Berdiansk). Conditions for improving the professional competence of a teacher of energy disciplines based on modern information technologies.....	147
Свиридюк Наталія (Полтава). Технології залучення учнівської молоді до українських традицій засобами етнодизайну.....	154
Табакова Ганна, Пелагейченко Микола (Бердянськ). Сторітелінг як засіб активізації пізнавальної активності учнів у сучасному освітньому просторі.....	165
Школа Валентина (Бердянськ). Роль інтерпретації у вивченні модерних творів (на матеріалі новели М. Коцюбинського «Intermezzo»).....	173
Школа Олександр (Бердянськ), Камуля Світлана (м. Тернівка Дніпропетровської обл.). Методика розв'язування графічних задач на ізопроцеси в шкільному курсі фізики.....	181
Ярощук Лілія (Бердянськ), Чорна Наталія (м. Жашків Черкаської обл.). Методика «Перевернутий клас» як дієвий спосіб організації дистанційного та змішаного навчання під час воєнного стану.....	189

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Бардус Ірина, Привезенцев Олександр (Бердянськ). Аналіз професійної діяльності фахівця з розробки користувальницьких інтерфейсів.....	199
Бурназова Віра (Бердянськ). Шляхи формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до сценічної діяльності у процесі інструментальної підготовки.....	210
Гончар Галина, Затулівітер Анастасія (Умань). Особливості формування у студентів мотивації в освітній сфері фізичної культури та спорту.....	217
Дерябіна Юлія, Кравченко Наталія (Бердянськ). Використання мобільного застосунку Махіта у процесі навчання вищої математики	225
Заблоцька Любов, Черній Людмила, Мелещенко Віра (Тернопіль). Удосконалення іншомовної комунікативної компетентності студентів-бакалаврів.....	236
Іваній Ігор (Суми), Башавець Наталія (Одеса), Мусхаріна Юлія (Слов'янськ), Мельнік Анастасія (Кропивницький). Еволюція та перспективи вдосконалення професійної освіти в галузі фізичної культури та спорту в Україні.....	247
Кара Світлана, Расторгуєва Ірина (Бердянськ). Мотивація студентів до занять з фізичного виховання як психолого-педагогічна проблема.....	256
Ковачов Сергій, Сичікова Яна, Попова Анастасія, Богданов Ігор (Бердянськ). Засоби та методи асинхронного навчання при підготовці наноінженерів до професійної діяльності.....	264
Козловська Світлана (Умань). Формування самоосвіти викладачів закладів вищої освіти у сфері фізичного виховання до професійної діяльності в умовах дистанційного навчання.....	279

Кос Ольга (Київ). Застосування позитивної психотерапії як сприяння у формуванні професійно-етичних якостей студентів....	289
Kurilova Valentyna, Cherniakova Zhanna (Sumy), Horiachok Inna (Khmelnyskyi), Shapovalova Olha (Sumy). Pedagogical orthobiotics as a component of the professional competence of the future teacher.....	296
Liashenko Iryna (Sumy). Assessing oracy skills in online courses....	305
Митяненко Юлія, Анастасова Ольга (Бердянськ). Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури та їх готовність до педагогічної діяльності у закладах загальної середньої освіти	317
Олексенко Каріна (Запоріжжя). Експериментальна перевірка дієвості структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проектування навчального середовища.....	325
Омеляненко Алла (Бердянськ). Активізація методичної роботи з розвитку професійно-мовленнєвої компетентності вихователів закладу дошкільної освіти.....	334
Остапчук Вікторія (Житомир). Особливості професійного самовизначення майбутніх соціальних працівників в умовах закладу фахової передвищої освіти.....	343
Pavlenko Ievgen (Kyiv). Khadu Gymnastics: Recovery Effect and Health Benefits.....	352
Самсутіна Наталя (Бердянськ). Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої діяльності в Новій українській школі.....	362
Скиба Вікторія, Ганчук Максим (Запоріжжя), Вознюк Наталія, Ліхо Олена (Рівне). Практичні приклади та переваги використання інтерактивних методів навчання при викладанні дисциплін екологічного спрямування.....	372
Турчин Андрій, Кашуба Олександра, Кравчук Тетяна, Навольська Галина, Кашуба Тетяна (Тернопіль). Виклики часу у вивченні іноземної мови студентами немовних спеціальностей закладів вищої освіти.....	386
Khalabuzar Oksana (Berdiansk). Peculiarities of the planning and conducting esp courses for the military forces.....	396
Хатунцева Світлана, Глазкова Ірина (Бердянськ), Ляхова Інна (Київ). Забезпечення безбар'єрного доступу до здоров'язбережувального освітнього середовища.....	410
Шапар Любов (Херсон). Напрями покращення процесу дипломування фахівців морської галузі.....	419
Shymanovych Iryna (Berdiansk). Theoretical issues of future teachers' sustainable professional self-development.....	426

CONTENTS

IN MEMORY OF ALEXANDRA SAVCHENKO

- Koval Lyudmyla, Popova Olha** (Berdiansk). Euro-integration dimension of modernization of professional training of future teachers in the scientific heritage of academician Oleksandra Savchenko..... 11
- Koval Liudmyla, Mukhina Tetiana** (Berdiansk). A lesson in the scientific discourse of academician Oleksandra Savchenko: exploring the legacy of the outstanding ukrainian scientist..... 21

GENERAL PEDAGOGICS AND HISTORY OF PEDAGOGICS

- Zaliubivska Oksana** (Vinnytsia), **Slobodianiuk Olena** (Kyiv). Regulations on academic integrity: implementation problems..... 30
- Kovachov Sergiy, Suchikova Yana** (Berdiansk). Talk to me: A dialogue with artificial intelligence about its use in education and research..... 43
- Karpenko Olena, Donchenko Yulia** (Kyiv). Specificity of bullying in secondary education institutions in the conditions of war..... 56
- Lazorenko Serhii, Leonenko Andrii, Gvozdetska Svitlana, Buhaienko Tetiana** (Sumy). Formation of scientific opinion in the physical culture of the medieval patristics early period..... 63
- Subashkevych Iryna** (Lviv). Theoretical aspects of psychological nature internet communication of personality..... 76

SOCIAL WORK AND CORRECTIONAL EDUCATION

- Donchenko Olha, Lyndina Yevheniia** (Berdiansk). Pedagogical creativity as a condition for effective speech therapy assistance to preschool children with special educational needs..... 84
- Kotykova Olena, Savelchuk Iryna** (Kyiv). Social work at the enterprise: priorities for ensuring sustainable development of the aviation industry..... 94
- Petrovska Kateryna** (Berdiansk). Implementation of the technological aspect of social support for those seeking temporary protection from the war in Ukraine: the experience of Germany..... 104

PRIMARY EDUCATION

- Kanishevskaya Lyubov** (Kyiv), **Lesyk Angelika** (Berdiansk). Formation of safe behaviour of primary school students in the digital space..... 115
- Sukhopara Iryna** (Kyiv). Enrichment of the emotional and sensory experience of younger schoolchildren during the study of civic and historical education..... 122

SECONDARY EDUCATION

- Vientseva Nadiia** (Berdiansk). Features of the interaction of students' parents with general secondary education institutions in the conditions of the Covid-19 pandemic..... 132

Hrytsenko Larysa, Gorinchoi Rodion (Poltava). The use of modern information technologies in process of formation of students' graphic culture 8-9 grades in technology lessons.....	139
Onyshchenko Serhii (Berdiansk). Conditions for improving the professional competence of a teacher of energy disciplines based on modern information technologies.....	147
Svyrydiuk Nataliia (Poltava). Technologies of involving student youth in ukrainian traditions using ethno-design.....	154
Tabakova Hanna, Pelaheichenko Mykola (Berdiansk). Storytelling as a means of activating students' cognitive activity in the modern educational space.....	165
Shkola Valentyna (Berdiansk). The role of interpretation in the study of modern works (based on the material M. Kotsiubynskiy's novel «Intermezzo»).....	173
Shkola Oleksandr (Berdiansk), Kamulya Svitlana (Ternivka, Dnipropetrovsk reg.). Methods of solving of gas laws graphic problems in the school physics course.....	181
Yaroshchuk Lilia (Berdiansk), Chorna Nataliya (Zhashkiv, Cherkasy reg.). The «Flipped classroom» methodology as an effective way to organise distance and blended learning during martial law.....	189

PROFESSIONAL EDUCATION

Bardus Iryna, Pryvezentsev Oleksandr (Berdiansk). Analysis of the professional activity of a specialist in the development of user interfaces	199
Burnazova Vira (Berdiansk). Ways of forming the readiness of the future teacher of musical art to the activiti on stage in the processes of instrumental training.....	210
Honchar Halyna, Zatulyviter Anastasiia (Uman). Peculiarities of students' formation of motivation in the educational field of physical culture and sports.....	217
Deriabina Yuliia, Kravchenko Nataliia (Berdiansk). The use of Maxima mobile application in the process of teaching higher mathematics.....	225
Zablotska Lyubov, Cherniy Liudmyla, Meleshchenko Vira (Ternopil). Enhancement of the undergraduate students' foreign language communicative competence.....	236
Ivanii Ihor (Sumy), Bashavets Natalia (Odesa), Muskharina Yuliia (Slavyansk), Melnik Anastasiia (Kropyvnytskyi). Evolution and prospects of professional education improvement in the field of physical culture and sports in Ukraine.....	247
Kara Svitlana, Rastorguyeva Iryna (Berdiansk). Student motivation for physical education classes as a psychological and pedagogical problem.....	256
Kovachov Sergii, Suchikova Yana, Popova Anastasiia, Bogdanov Ihor (Berdiansk). Means and methods of asynchronous learning in the preparation of nanoengineers for professional activities.....	264

Kozlovska Svitlana (Uman). Formation of self-education of teachers of higher education institutions in the field of physical education for professional activity in the conditions of distance learning.....	279
Kos Olha (Kyiv). Application of positive psychotherapy as a means to promote the development of professional and ethical qualities of students.....	289
Kurilova Valentyna, Cherniakova Zhanna (Sumy), Horiachok Inna (Khmelnyskyi), Shapovalova Olha (Sumy). Pedagogical orthobiotics as a component of the professional competence of the future teacher....	296
Liashenko Irina (Sumy). Assessing oracy skills in online courses.....	305
Mytianenko Yulia, Anastasova Olha (Berdiansk). Professional training of future teachers of physical culture and their readiness for pedagogical activity in the institutions of general secondary education....	317
Oleksenko Karina (Zaporizhzhia). Experimental structural-functioning effectiveness model verification in the formation of the readiness in the future primary school teachers to design an educational environment....	325
Omelianenko Alla (Berdiansk). Activation of methodological work on the development of professional speech competence of preschool education teachers.....	334
Ostapchuk Victoria (Zhytomyr). Features of professional self-determination future social workers in the conditions institution of vocational higher education.....	343
Pavlenko Ievgen (Kyiv). Khadu Gymnastics: Recovery Effect and Health Benefits.....	352
Samsutina Natalia (Berdiansk) Preparation of future Physical Culture teachers for physical education and health activities at the New Ukrainian School.....	362
Skyba Viktoriia, Hanchuk Maksim (Zaporizhzhia), Vozniuk Natalia, Likho Olena (Rivne). Practical examples and advantages of using interactive teaching methods in teaching environmental disciplines.....	372
Turchyn Andriy, Kashuba Olexandra, Kravchuk Tetiana, Navolska Halyna, Kashuba Tetiana (Ternopil). Challenges of time in learning a foreign language by students of non-linguist specialties in higher education institutions.....	386
Khalabuzar Oksana (Berdiansk). Peculiarities of the planning and conducting esp courses for the military forces.....	396
Khatuntseva Svitlana, Glazkova Iryna (Berdiansk), Liakhova Inna (Kyiv). Provision of barrier-free access to health-saving educational environment.....	410
Shapar Lyubov (Kherson). Areas of improving the process of graduation of maritime industry specialists.....	419
Shymanovych Iryna (Berdiansk). Theoretical issues of future teachers' sustainable professional self-development.....	426

ПАМ'ЯТІ ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО

УДК 37.20

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-11-20

EURO-INTEGRATION DIMENSION OF MODERNIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ACADEMICIAN OLEKSANDRA SAVCHENKO

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИМІР МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ АКАДЕМІКА ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО

Lyudmyla KOVAL,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

kovalludmila36@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2935-8722>

Людмила КОВАЛЬ,

доктор педагогічних наук,
професор

Ольга РОДОВА,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

poi2009bam@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0673-123X>

Ольга ПОПОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: February 07, 2023

Revised manuscript accepted: March 06, 2023

ABSTRACT

In her research work, O. Savchenko identified new conceptual foundations of pedagogical education related to its European integration processes: reforming the content of professional training of future teachers in the context of school education innovations and higher education standardization processes; introduction of the humanistic paradigm of education and upbringing of students; design of the individual educational trajectory of the applicants; implementation of a competence-oriented model of education in pedagogical higher education institutions.

The scientist emphasized special attention on personally oriented professional education, designing the individual trajectory of professional development of each student during the of his studies. Unfortunately, this leading idea was not sufficiently implemented in practice for a long time. And only in modern conditions do we realize that the transition of university education to a student-centered model is becoming a through line of changes. This is reflected both in the development of educational programs based on the requests of education seekers, and in their more active involvement in the design of their studies, the creation of opportunities for choosing and constructing individual educational trajectories, and the development of a system of independent student evaluation of teachers' activities.

In the scientific heritage of O. Savchenko, the problem of the formation of the «ability to learn» in future teachers, which she considered a meta-skill, is highlighted. The scientist claimed that mastery of this skill programs the acquisition of individual experience to become a successful teacher who knows how to prevent overloading of students, rationally use time, calmly and stress-free navigate in various life situations, independently search for sources of information, ways to solve non-standard problems. And in general, the ability to learn, according to O. Savchenko, changes the style of thinking, determines the ability to learn throughout life, creates guidelines for long-term and personally important learning incentives.

The analysis of academician O. Savchenko's scientific heritage allows us to state that the scientist actively studied the experience of training future teachers in European countries. She had a unique ability to see better than others the examples of European practices of training future teachers and to submit her own ideas for their implementation in higher education institutions. The works of the famous pedagogue are an example of a successful combination of general theoretical provisions with practice, which testifies to high scientific achievements in the Ukrainian educational space.

Key words: *professional training of future primary school teachers, academician Olexandra Savchenko's scientific heritage, European integration dimension, scientific achievements of an outstanding pedagogue.*

«Створимо найкращу освіту – змінимо світ, у якому живемо ми і житимуть наші діти. Немає освіти – Немає нації», – ці слова відомої української вченої, академіка Олександри Яківни Савченко тепер є дороговказом для нас, бо вона була глибоко переконана, що світ вступає в століття людини, і тому педагоги, в першу чергу, відповідальні за прийдешнє покоління, зобов'язані бути свідомими, що від їхньої сумлінної праці, особистісних цінностей залежить процес духовного становлення нації.

Для Олександри Яківни слово «освіта» мало багатогранне значення. Всю себе вона присвятила розбудові національної початкової освіти, під її керівництвом розроблялись концептуальний і нормотворчий супровід загальної середньої освіти в Україні. Чимало зроблено в науковому доробку видатного педагога щодо оновлення педагогічної освіти в контексті євроінтеграції.

Мета статті – дослідити феномен модернізації професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у науковій спадщині О. Савченко у вимірі євроінтеграційних процесів в Україні.

Методи та методики дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися методи дослідження: аналіз наукових праць академіка Олександри Савченко, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення представленого матеріалу.

Результати та дискусії. Різні аспекти глобалізаційних процесів в освіті проаналізовано в дослідженнях Н. Авшенюк, В. Бордовського, В. Вакуленко, С. Гринюк, Н. Козак, Т. Логвиненко, О. Мартинюк, А. Сбруєвої та ін. Проблеми вищої педагогічної освіти України в контексті євроінтеграції висвітлено науковцями: І. Бабин, М. Лещенко, О. Локшина, Н. Лазаренко, Н. Ничкало, Л. Пуховська, О. Ярова та ін. У працях Олександри Савченко звертається увага на підвищення ролі педагогічних університетів в умовах євроінтеграції, які мають генерувати

прогресивні ідеї, спрямовані на збереження національної ідентичності, розвиток духовного потенціалу майбутніх педагогів.

Проведений аналіз наукової спадщини О. Савченко дозволяє констатувати, що вона з великою зацікавленістю вивчала педагогічний досвід глобалізаційного освітнього простору та європейських країн світу. Ученій вдавалося порівнювати, узагальнювати й раціонально використовувати кращі європейські практики для реформування педагогічної освіти в Україні. Виокремимо коло наукових інтересів академіка О. Савченко, пов'язаних саме з цією проблематикою: створення підручника «Дидактика початкової школи» [4] та навчально-методичних посібників «Урок у початкових класах» [8], «Методика читання в початкових класах» [5], «Виховний потенціал початкової освіти» [3] тощо, за якими навчається вже не одне покоління майбутніх учителів початкової школи в усіх без винятку педагогічних ЗВО України; підготовка висококваліфікованих фахівців, докторські дослідження яких пов'язані з різними аспектами теорії та методики професійної освіти, здатних працювати в умовах сьогодення; публікація статей у науково-методичних журналах, зокрема «Початкова школа», «Рідна школа», «Шлях освіти», «Директор школи, ліцею, гімназії» тощо, а також фахових наукових виданнях педагогічних ЗВО; активна громадська діяльність, зокрема виступи на колегії Міністерства освіти і науки України, засіданнях Національної академії педагогічних наук України, всеукраїнських науково-методичних конференціях, семінарах, круглих столах, плідна діяльність у проведенні Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року», які спрямовані на підняття престижу професії вчителя [2].

У наукових працях Олександра Савченко визначила нові концептуальні засади педагогічної освіти, пов'язані з її євроінтеграційними процесами: реформування змісту професійної підготовки майбутніх учителів у контексті інновацій шкільної освіти та процесів стандартизації вищої освіти; впровадження гуманістичної парадигми навчання та виховання студентів; проєктування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів; реалізація компетентнісно орієнтованої моделі навчання в педагогічних ЗВО тощо.

Розробляючи методологічні основи професійної освіти, О. Савченко враховувала зміни, що відбулися в суспільстві, а саме: стрімкий науково-технічний прогрес, посилення глобалізаційних процесів, всеохоплююча цифровізація тощо. Бачення освітянських проблем і такий ракурс перетворень дало підстави їй стверджувати: «Якщо закон ринку й конкурентоспроможності продукції можна пристосувати до випуску майбутнього вчителя, то тоді його суть коротко можна визначити так: чим точніше педагогічна освіта буде враховувати запити практики, тим більше передумов для піднесення її якості» [9 : 5]. Олександра Яківна зазначала, що «шкільну освіту треба розглядати з позиції замовника підготовки вчителя. Своєчасне реагування на інноваційні зміни шкільної практики є об'єктивно складним, але

неминучим процесом. Модернізацію педагогічної освіти не можна успішно вирішити лише як завдання вищої школи. Загальна середня освіта – замовник і споживач педагогічних кадрів – має стати активним суб'єктом її вдосконалення» [9 : 8].

Аналізуючи праці вітчизняних науковців (Т. Довга, С. Мартиненко, М. Марусинець, Л. Коваль, Я. Кодлюк, З. Онишків, Л. Хоружа та ін.), у яких розробляються основні ідеї упровадження гуманістичної парадигми освіти майбутніх педагогів з урахуванням євроінтеграції, констатуємо, що засадничими для них були теоретичні положення, сформульовані О. Савченко, а саме: навчання студентів, яке своїм змістом і методикою, стилем спілкування закладає базові основи культури особистості, здатної до самонавчання впродовж життя; оволодіння методиками вивчення особистості молодшого школяра, професійною етикою, багатоваріантними технологіями, уміннями організувати диференційоване навчання одночасно на різних рівнях складності з різними класами та учнями, всіма засобами створювати комфортне освітнє середовище; організація освітнього процесу в педагогічних ЗВО, яка об'єктивно змінює позицію викладача та студентів у спілкуванні, зумовлює потребу діалогу, дискусій, обміну думками, стимулює розвиток критичного мислення тощо [7 : 2].

Особистісно орієнтована професійна освіта, на думку вченої, має передбачати «проєктування індивідуальної траєкторії професійного становлення кожного студента протягом усіх років його навчання» [7 : 3].

На жаль, ця провідницька ідея тривалий час недостатньо реалізовувалася на практиці. І тільки в сучасних умовах ми усвідомлюємо, що наскрізною лінією змін стає перехід університетської освіти до студентоцентрованої моделі. Це знаходить відображення як у розробці освітніх програм на основі запитів здобувачів освіти, так і в більш активному залученні їх до проєктування свого навчання, створенні можливостей вибору та конструювання індивідуальних освітніх траєкторій, розвитку системи незалежної студентської оцінки діяльності викладачів.

Практичне втілення ідей особистісно орієнтованої системи навчання студентів О. Савченко аргументовано пов'язувала з варіативністю, що є актуальними для європейського освітнього простору. Як переконувала вчена, найбільшою мірою це стосується підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах варіативності початкової освіти: «Вибір підручників в освітньому просторі став реальним, отже, до проблеми підручника слід повертатися протягом усього терміну навчання в ЗВО неодноразово. При вивченні дидактики треба ґрунтовно розглядати дидактичні аспекти (функції, структура, моделі різних типів, критерії оцінки), а в процесі методичної підготовки вчити студентів методичному аналізу шляхом порівняння, як у різних навчальних книгах реалізовані змістові лінії державного стандарту [6 : 6].

Урахування виявлених тенденцій позитивних і конструктивних ідей країн Європейського Союзу дозволяє стверджувати актуальність тези Олександри Савченко про формування майбутнього педагога не як

предметника, а як «людини культури, яка має особистий виховний вплив» [9 : 7]. На думку вченої, в сучасній освіті «найважливішими цінностями є не тільки дитина, а й педагог, здатний до розвитку задатків таланту і всього того, чим наділила її природа, соціального захисту, збереження індивідуальності». Крім того, у підготовці майбутнього вчителя, за переконаннями вченої, «слід якнайповніше враховувати діапазон функцій, які він виконуватиме, посилити культурологічний аспект, цілеспрямовано формувати інтегровані професійні вміння, що мають універсальний характер; підвищити обсяг і якість педагогічної практики». Виокремлення О. Савченко такого підходу, пріоритетного для європейської системи освіти, свідчить про її далекоглядність і глибину наукових ідей щодо реформування вітчизняної педагогічної освіти.

Олександра Яківна звертала увагу викладачів ЗВО на те, що під час підготовки майбутніх педагогів до виховної діяльності в початковій школі необхідно подолати еклектичний підхід до вибору методологічних орієнтирів цього процесу. Учена застерігала, що не можна обмежуватися національним вихованням в етнічному вимірі або зосереджуватися на громадянській освіті чи сповідувати полікультурність, педагогіку життєтворчості тощо. Власні спостереження за євроінтеграційними процесами та врахування досвіду розбудови національної української школи дозволили О. Савченко розробити якісний методичний контент для системи виховної діяльності в початковій школі. Так, особливо виокремлюємо в науковій спадщині вченої навчально-методичний посібник «Виховний потенціал початкової освіти» (2009), де нею узагальнено сучасні концепції виховання в глобалізаційному світі. У праці, яка не втратила своєї актуальності й дотепер, обґрунтовано виховну силу гри; педагогічне просвітництво батьків; необхідність виховання цінностей здорового способу життя, працелюбності та поваги до людей праці; особливості громадянського й екологічного виховання, розвиток творчих здібностей; формування розумової особистості здобувача початкової освіти, який уміє та хоче самостійно вчитися, тощо [3].

Розробляючи теоретичні положення для організації «виховного процесу з молодшими школярами», Олександра Яківна брала до уваги кращий європейський досвід, а саме: розвиток в інтересах дитини буде ефективним за умови просвітлення педагогів до співпраці з наукою, різними фондами, батьками, громадськими організаціями тощо [6].

Серед стратегічних завдань модернізації вищої школи України в контексті впровадження кращого досвіду європейських країн Олександра Савченко називала проблему підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів, яку пов'язувала з реалізацією компетентнісно орієнтованої моделі навчання в педагогічних ЗВО. Із запровадженням компетентнісного підходу має відбуватися виразна переорієнтація методики з процесу діяльності та результат. Тому майбутні педагоги мають усвідомлювати, що ефективність праці вчителя не може визначатися за красиво проведеним уроком, його цікавістю; реальним критерієм якості

викладання є ті зміни, що відбулися в знаннях та вміннях учнів протягом системи уроків у межах певних змістових ліній програми. Вимога до вчителя «не вчити, а навчати» стає соціально і особистісно значущою в контексті запровадження якості шкільної освіти». Отже, освоєння майбутніми вчителями компетентнісного підходу формує в них цілеспрямованість і відповідальність, стимулює самоконтроль і рефлексивну діяльність [6 : 5].

Особливу увагу Олександра Яківна приділяла формуванню в майбутніх учителів «уміння вчитися», яке вважала мета-вмінням. Учена стверджувала, що володіння цим умінням програмує на здобуття індивідуального досвіду для становлення успішного вчителя, який уміє запобігати перевантаженню учнів, раціонально використовувати час, спокійно, без стресів орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях, самостійно шукати джерела інформації, шляхи розв'язання нестандартних проблем. І взагалі, уміння вчитися, на думку Олександри Яківни, змінює стиль мислення, визначає здатність навчатися впродовж життя, створює настанови на довготривалі й особистісно важливі стимули учіння.

Розвиваючи ідею О. Савченко про вміння вчитися протягом життя, в сучасних реаліях виокремлюємо фактори, що обумовили необхідність теоретичного обґрунтування освітніх процесів відповідно до європейських стандартів: неформальна освіта, дуальна освіта, дистанційне навчання, самоосвіта та ін. Можна стверджувати, що майже всі з наведених видів безперервної освіти опановує студентська молодь, яка розглядає навчання не лише як засіб соціальної мобільності, а й професійного становлення.

Олександра Яківна долучалася до тривалого процесу розробки Державного стандарту для підготовки фахівців спеціальності 013 Початкова освіта і висловлювала конкретні поради щодо орієнтирів на європейську освітню практику (виступи на науково-практичних конференціях, присвячених обговоренню стандартів; кілька публікацій, де висловлено науковий погляд на проблему реформування змісту підготовки майбутніх педагогів через запровадження державного стандарту; безпосереднє рецензування державного стандарту). Вчена констатувала, що необхідно посилити професійну спрямованість у змісті освітньо-професійних програм, змінивши навчальні дисципліни «Філософію» на «Філософію освіти», «Політологію» на «Особистість, суспільство і загальнолюдські цінності» тощо.

У контексті реформування змісту педагогічної освіти через запровадження державних галузевих стандартів О. Савченко надавала важливого значення технологічності навчання студентів. Вона стверджувала, що в основі цього процесу має бути підготовка майбутніх учителів до застосування технологій предметного та загальнонавчального значення в шкільній освіті, яка «забезпечує практико-орієнтований характер навчання студентів та підвищує його якість» [9 : 5]. Разом з тим учена вважала неприпустимим замінити дидактику й методику набором технологій, бо вони не вичерпують усіх складників дидактичної підготовки. Олександра Яківна стверджувала, що

на часі створення інтегрованого курсу «Дидактика навчального предмета», оскільки його впровадження дасть змогу уникнути дублювання дидактики й методик, розкриє універсальність дидактичних принципів, умов, вимог тощо [9 : 6].

Органічним складником системи професійної підготовки майбутніх педагогів, на думку О. Савченко, мало стати тестування, яке сприятиме розвитку самооцінки, корекції, готуватиме до професійного життя. З огляду на значущість упровадження тестів в освітньому процесі викладачам ЗВО слід розробити нову навчальну дисципліну «Психолого-дидактичні засади тестування» і розпочати підготовку спеціалістів-тестологів на магістерському рівні.

У підручнику також необхідно включати тестові завдання, а тестова перевірка має бути й на екзаменах. Дослідниця застерігала, що не можна під час проведення тестів вдаватися до крайнощів, оскільки не всі результати навчання можуть бути об'єктом тестового контролю; треба враховувати не тільки навчальний, а й психологічний аспекти [2].

Особливу увагу Олександра Яківна звертала на важливість комплектування бібліотечних фондів ЗВО шкільними підручниками, оскільки їх наявність дає змогу організувати освітній процес з урахуванням інновацій шкільної освіти. Учена рекомендувала здобувачам таку вибірково освітню компоненту, як «Дидактико-методичні функції шкільного підручника», що має підготувати випускників до педагогічної діяльності в умовах варіативної організації освітнього процесу [2].

Предметом особливої уваги О. Савченко була і проблема підручника ЗВО. Вона констатувала, що в нових підручниках бракує «відображення інновацій шкільної освіти, проблемного викладу, діалогу, порівняльного аналізу різних педагогічних систем, стимулювання дослідницьких умінь студентів, орієнтації на апарат, який полегшує розуміння тексту» [там же]. Ситуацію б виправило створення науково-педагогічними працівниками відповідних практикумів, де б передбачалися різні типи навчальних ситуацій і педагогічних задач та подався прикладний характер педагогічної науки. Підручники й навчальні посібники «мають бути диференційовані для різних рівнів професійної підготовки майбутніх фахівців» [там же]. Особливо актуальним, на думку О. Савченко, було створення навчальної літератури на засадах компетентнісно орієнтованого підходу, який передбачає підготовку студентів до професійної діяльності в умовах варіативної організації освітнього процесу в шкільній практиці [там же].

Ще один напрям у діяльності ЗВО, який потребує підвищеної уваги, на думку О. Савченко, – це проблема вдосконалення процесу навчання майбутніх фахівців на основі впровадження нових підходів до організації самостійної роботи студентів. За останні роки в більшості педагогічних ЗВО, де готують майбутніх педагогів, помітно зменшилася частка аудиторних занять, натомість зросли обсяги самостійної роботи студентів. На жаль, цей процес не завжди супроводжується якісним

оновленням змісту та організації самостійної роботи, а також наявним контролем за її результатами. Отже, необхідно змінювати підходи до організації самостійної роботи студентів таким чином, щоб узгодити структуру робочого часу та педагогічного навантаження викладачів ЗВО з відповідною оплатою їхньої праці. Крім того, самостійну роботу слід наповнювати вагомим і цікавим змістом, відводити час на її перевірку, захист та оцінювання [6 : 2].

Процеси реформування педагогічної освіти О. Савченко завжди пов'язувала з проблемами розвитку мотивації майбутніх фахівців до педагогічної діяльності, що є характерним для європейського освітнього простору. Разом з тим учена зазначала, що професійне становлення молодого вчителя відбувається в суперечливому педагогічному середовищі, про що свідчать відсутність у школі молодіжного оточення, недостатня можливість одержати психологічну допомогу, особливо в сільській місцевості. Таку ситуацію безперечно треба виправляти. А зміни необхідно розпочинати ще на етапі навчання у ЗВО, тому майбутній педагог має «діставати уявлення не про лаковану, абстрактну школу, а набувати якнайбільше знань про реальний стан сучасного шкільництва, а ще краще з прогнозом на майбутнє» [9 : 6].

Висновки. Отже, звичайно, жодна країна Європи сьогодні не може однозначно стверджувати, що знайдено відповіді на всі питання у сфері забезпечення якісної освіти молоді. Вивчення наукової спадщини академіка О. Савченко доводить, що учена мала унікальну здатність побачити краще інших зразки європейських практик підготовки майбутніх педагогів і генерувати власні ідеї щодо впровадження їх у ЗВО. Крім того, Олександра Яківна застерігала від надмірного захоплення зарубіжним досвідом, переконуючи, що вітчизняна вища педагогічна освіта має багато позитивного. Праці відомої педагогині – це зразок вдалого поєднання загальнотеоретичних положень з практикою, яке свідчить про високі наукові досягнення в українському освітньому просторі.

Література

1. Коваль Л. Уміння вчитися і вчити інших як ціннісний орієнтир життєтворчості академіка Олександри Савченко. *Збірник матеріалів других міжнародних педагогічних читань пам'яті О. Я. Савченко (3 листопада 2022 року, Київ)*. URL : <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Zbirnyk.pdf> [дата звернення: 20.01.2023].
2. Коваль Л., Хоружа Л. Проблеми підготовки майбутнього вчителя в наукових працях О. Я. Савченко. *Науковий простір академіка Олександри Савченко*. Київ : Богданова А. М., 2012. С. 237-242.
3. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : Богданова А. М., 2009. 226 с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Грамота, 2012. 502 с.
5. Савченко О. Я. Методика читання в початкових класах : посібник для вчителя. Київ : Освіта, 2007. 291 с.

6. Савченко О. Я. Новий етап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя. *Шлях освіти*. 2003. № 3. С. 2–5.

7. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*. 2001. № 7. С. 1–4.

8. Савченко О. Я. Урок у початкових класах : навчально-методичний посібник. Київ : Освіта, 1993. 224 с.

9. Савченко О. Я. Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя. *Рідна школа*. 2007. № 5. С. 5–8.

References

1. Koval, L. (2022). *Uminnya vchytysya i vchyty inshykh yak tsinnisnyy oriyentyr zhytlyetvorchosti akademika Oleksandry Savchenko* [The ability to learn and teach others as a valuable reference point in life creativity of Academician Oleksandra Savchenko]. Zbirnyk materialiv druykh mizhnarodnykh pedahohichnykh chytan' pamyati O. Ya. Savchenko (3 lystopada 2022 roku, Kyiv) – Collection of materials of the second international pedagogical readings in memory of O. Ya. Savchenko (November 3, 2022, Kyiv). URL : <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Zbirnyk.pdf> [in Ukrainian].

2. Koval, L., Horuzha, L. (2012). *Problemy pidhotovky maybutn'oho vchytelya v naukovykh pratsyakh O. Ya. Savchenko* [Problems of future teacher training in the scientific works of O. Ya. Savchenko]. Naukovy prostr akademika Oleksandry Savchenko – Scientific space of Academician Oleksandra Savchenko. Kyiv : Bogdanova A. M., 237-242 [in Ukrainian].

3. Savchenko, O. Ya. (2009). *Vykhovnyy potentsial pochatkovoyi osvity* [Educational potential of primary education]. Kyiv : Bogdanova A. M. [in Ukrainian].

4. Savchenko, O. Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoyi shkoly : pidruchnyk dlya studentiv pedahohichnykh fakul'tetiv* [Primary school didactics: a textbook for students of pedagogical faculties]. Kyiv : Gramota. [in Ukrainian].

5. Savchenko, O. Ya. (2007). *Metodyka chytannya v pochatkovykh klasakh : posibnyk dlya vchytelya* [Methodology of reading in primary grades: a teacher's guide]. Kyiv : Osvita. [in Ukrainian].

6. Savchenko, O. Ya. (2003). *Novyy etap rozvytku shkil'noyi osvity i pidhotovka maybutn'oho vchytelya* [A new stage in the development of school education and training of future teachers]. *Shlyakh osvity* – The way of education, 3, 2–5. [in Ukrainian].

7. Savchenko, O. Ya. (2001). *Udoskonalennya profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv* [Improving the professional training of future primary school teachers]. *Pochatkova shkola* – Elementary School, 7, 1–4. [in Ukrainian].

8. Savchenko, O. Ya. (1993). *Urok u pochatkovykh klasakh : navchal'no-metodychnyy posibnyk* [A lesson in elementary grades: a teaching and methodical guide]. Kyiv : Osvita. [in Ukrainian].

9. Savchenko, O. Ya. (2007). *Shkil'na osvita yak zamovnyk pidhotovky maybutn'oho vchytelya* [School education as a customer of future teacher training]. *Ridna shkola* – Native school, 5, 5–8. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У науковому доробку Олександра Савченка визначила нові концептуальні засади педагогічної освіти, пов'язані з її євроінтеграційними процесами: реформування змісту професійної підготовки майбутніх учителів у контексті інновацій шкільної освіти та процесів стандартизації вищої освіти; упровадження гуманістичної парадигми навчання та виховання студентів; проєктування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів; реалізація компетентісно орієнтованої моделі навчання в педагогічних ЗВО тощо.

Особливу увагу вчена наголошувала на особистісно орієнтованій професійній освіті, проєктуванні індивідуальної траєкторії професійного становлення кожного студента протягом усіх років його навчання.

На жаль, ця провідницька ідея тривалий час недостатньо реалізовувалася на практиці. І тільки в сучасних умовах ми усвідомлюємо, що наскрізною лінією змін стає перехід університетської освіти до студентоцентрованої моделі. Це знаходить відображення як у розробці освітніх програм на основі запитів здобувачів освіти, так і в більш активному залученні їх до проєктування свого навчання, створенні можливостей вибору та конструювання індивідуальних освітніх траєкторій, розвитку системи незалежної студентської оцінки діяльності викладачів.

У науковій спадщині О. Савченко висвітлено проблему формування в майбутніх учителів «уміння вчитися», яке вона вважала мета-вмінням. Учена стверджувала, що володіння цим умінням програмує на здобуття індивідуального досвіду для становлення успішного вчителя, який уміє запобігати перевантаженню учнів, раціонально використовувати час, спокійно, без стресів орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях, самостійно шукати джерела інформації, шляхи розв'язання нестандартних проблем. І взагалі, уміння вчитися, на думку Олександри Яківни, змінює стиль мислення, визначає здатність навчатися впродовж життя, створює настанови на довготривалі й особистісно важливі стимули учіння.

Проведений аналіз наукової спадщини академіка Олександри Савченко дозволяє констатувати, що вчена активно вивчала досвід підготовки майбутніх педагогів у європейських країнах. Вона мала унікальну здатність побачити краще інших зразки європейських практик підготовки майбутніх педагогів і подати власні ідеї щодо впровадження їх у ЗВО.

Праці відомої педагогині – це зразок вдалого поєднання загальнотеоретичних положень з практикою, яке свідчить про високі наукові досягнення в українському освітньому просторі.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів, наукова спадщина академіка Олександри Савченко, євроінтеграційний вимір, науковий доробок видатної педагогині.

УДК 37.091.4(477):[373.3/.5.091.32:001.891
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-21-29

**A LESSON IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE OF ACADEMICIAN
OLEKSANDRA SAVCHENKO: EXPLORING THE LEGACY OF THE
OUTSTANDING UKRAINIAN SCIENTIST**

**УРОК У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ АКАДЕМІКА
ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО: ДОСЛІДЖУЄМО СПАДЩИНУ
ВИДАТНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВЧЕНОЇ**

Liudmyla KOVAL,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

Людмила КОВАЛЬ,
доктор педагогічних наук,
професор

kovalludmila36@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2935-8722>

Tetiana MUKHINA,
Senior Lecturer

Тетяна МУХІНА,
старший викладач

tanamuhina2@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1758-882X>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Original manuscript received: February 26, 2023

Revised manuscript accepted: March 15, 2023

ABSTRACT

In the article reveals the evolution of academician O. Savchenko's scientific views on the modernization of the lesson in primary school, namely: updating the lesson at the stage of development of national primary education; didactic features of lessons for six-year-old students; modernization of the lesson on the basis of person-oriented learning; improving the effectiveness of the lesson in the context of introducing the competence approach.

The main trends in the development of national primary education are outlined based on the analysis of the scientific activity of a well-known Ukrainian scientist. The article evaluates the scientist's contribution to the development of the lesson in primary school at the stage of formation of the national school and characterizes his innovative model, developed by an outstanding teacher, the core of which is the organization of educational activities of younger schoolchildren.

The article highlights the ideas of academician O. Savchenko's research activities regarding developmental learning, the prerequisites for a successful and effective lesson in primary school, the multivariate structure of the lesson, the features of the motivational and developmental components of the lesson. We present the general didactic aspects of the lesson for six-year-old students, defined in the scientific heritage of the outstanding scientist.

The research revealed the vision of a well-known pedagogue regarding the modernization of the lesson on the basis of person-oriented learning and the peculiarities of its construction (variety of methods and technologies, diagnosticity of

learning, the advantage of educational dialogue). Its integral system of organization of personal-oriented communication in the lesson in the first grade school is presented.

The author analyzed the system of views of Academician O. Savchenko regarding the improvement of lesson efficiency in the context of the introduction of the competence approach. The didactic principles of lesson construction based on the competence approach, its reflective component and types of educational results of primary school students (personal, subject, intersubject, metasubject) determined by the scientist are characterized.

Conclusions were made regarding the contribution of the outstanding scientist O. Savchenko to the improvement of the modern lesson in elementary school.

Key words: *Oleksandra Savchenko, a scientific discourse, a scientific heritage, a lesson in primary school, a development of national primary education, a person-oriented learning, a competence approach.*

Вступ. Проблема осучаснення уроку як основної організаційної форми навчання в початковій школі завжди актуальна, оскільки час не стоїть на місці, педагогічна наука постійно розвивається, змінюються вимоги до якості освіти, засобів, змісту та цілей навчання; відповідно оновлюються дидактико-методичні засади організації уроку й оцінювання його ефективності.

На кожному з періодів розвитку шкільної початкової освіти урок має свої особливості, серед яких можна виокремити методологічні установки, ціннісні орієнтири та нові підходи до його проведення. Так, педагогічні пошуки щодо вдосконалення уроку висвітлено в численних дослідженнях вітчизняних педагогів (В. Бондар, О. Коберник, Ю. Козловський, І. Красноштан, Ю. Мальований, І. Малафіїк, В. Онищук, М. Пащенко, І. Підласий, О. Пометун, П. Сікорський, М. Фіцула та ін.).

Дидактичні й методичні аспекти уроку в початковій школі презентовано в працях Н. Бібік, М. Богдановича, Н. Будної, Л. Варзацької, М. Вашуленка, О. Вашуленко, І. Веремійчук, М. Захарійчук, Л. Коваль, Н. Коваль, Л. Кочиної, С. Логачевської, Л. Масол, Н. Морзе, В. Науменко, О. Онопрієнко, К. Пономарьової, О. Савченко, С. Скворцової, В. Тименко та ін.

Проблема підвищення ефективності сучасного уроку була актуальною для академіка Олександри Савченко в різні часи її педагогічної діяльності.

Мета статті – розкрити еволюцію наукового дискурсу академіка Олександри Савченко щодо модернізації уроку в початковій школі.

Методи та методики дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: аналіз наукових праць академіка Олександри Савченко, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення представленого матеріалу.

Результати та дискусії. Аналіз наукової спадщини Олександри Савченко свідчить, що проблему уроку вчена висвітлювала у своїх працях різноаспектно, а саме: оновлення уроку на етапі розбудови національної початкової освіти; обґрунтування наукових засад уроків для учнів шестирічного віку; модернізація уроку на основі впровадження особистісно-орієнтованого навчання; підвищення ефективності уроку в контексті компетентнісного підходу.

Ураховуючи процеси реформування української освіти (90-ті рр. ХХ ст.), Олександра Савченко розробила нову концепцію розвитку школи першого ступеня навчання, яка була побудована на основі принципів гуманізації, демократизації та диференціації.

Початкова ланка освіти, на думку Олександри Яківни, є найважливішою у вихованні свідомих громадян; формуванні освіченої, творчої особистості молодшого школяра; становленні його фізичного та морального розвитку. Тому побудову змісту освітнього процесу школи першого ступеня вчена вбачала в реалізації її підготовчих функцій до успішного подальшого навчання, виховання і розвитку молодших школярів; організації освітнього процесу, у якому учні зможуть відчуті усі радощі дитинства; виразній ролі загальнокультурних знань та вмінь; диференціюванні базового варіативного компоненту з окремих предметів чи інтегрованих курсів [11].

Новий зміст освіти національної школи ставив перед початковою ланкою завдання (засвоєння кожним молодшим школярем предметних результатів навчання; усесторонній розвиток, бажання та вміння вчитися), практичне втілення яких, за переконаннями української вченої, полягало у новизні їх реалізації – без фізичного і психічного перенапруження здобувачів освіти та зі збереженням емоційної стабільності вчителів початкових класів. Розмірковуючи над цим питанням, Олександра Яківна вважала за необхідне створити навчальні програми та плани, розробити нове методичне забезпечення та методику для діагностики готовності учнів початкової школи до навчальної діяльності, апробувати гнучкість структури початкової освіти зі зміною тривалості навчання [11].

Загалом, розбудова нової національної школи вимагала якісного осучаснення уроку. Працюючи над розв'язанням цього завдання, Олександра Яківна сконструювала інноваційну модель уроку та оригінально її презентувала в навчально-методичному посібнику «Урок у початкових класах», що стало «справжнім проривом у дидактичній науці» [3].

Пріоритетним у новій моделі уроку в школі першого ступеня вчена визначила організацію навчальної діяльності молодших школярів, яка залежить від змісту і їх готовності до такого виду діяльності. Академік О. Савченко сформулювала передумови ефективного уроку, які розвивають позитивне ставлення молодших школярів до освітнього процесу та сприяють виникненню у них пізнавальних інтересів. Охарактеризуємо їх більш детально: 1) підготовка начального обладнання. Олександра Яківна вважала, що для забезпечення якісного освітнього процесу вчителю слід завчасно підготуватися до уроку. Приміщення класу має бути естетичним, максимально зручним та нагадувати справжню педагогічну майстерню, а робоче місце вчителя є взірцем для учнів у вихованні культури праці; 2) визначення цілей уроків у їх системі. Дослідниця зауважувала, що при цьому варто враховувати навчальні можливості учнів; 3) добір змісту і методичного забезпечення уроку.

Обираючи методи та прийоми навчання, на думку Олександри Яківни, слід максимально орієнтуватися на досягнення навчальної мети уроку; 4) диференціація на всіх етапах уроку. Вчена стверджує, що такий підхід вимагає впровадження диференційованих завдань, які мають на меті врахування педагогом загальної готовності учнів до навчальної діяльності та засвоєння матеріалу; вміння передбачати труднощі, які можуть виникнути під час засвоєння цього матеріалу; використання вправ групового та індивідуального характеру; рефлексія ефективності на різних етапах уроку; 5) своєчасність і дієвість контролю за результатами навчання. Застосовуючи різноманітні види і форми перевірки знань, умінь і навичок учнів початкової школи, педагогу важливо враховувати специфіку навчального матеріалу, етап його опрацювання та індивідуальні особливості кожного молодшого школяра [13].

На думку Олександри Савченко, найдоцільнішим типом початкової ланки освіти є 4-річна школа з початком навчання з шести років. Розробляючи наукові засади уроку для дітей шестирічного віку, вчена зреалізувала ідею, що він має бути динамічним, цілеспрямованим, чітко розподіленим за часом; містити зв'язок навчальної діяльності з ігровою та плавний перехід до самостійної роботи від співпраці з учителем. Олександра Яківна визначила такі компоненти процесу засвоєння нових знань на уроці з шестилітніми учнями: сприйняття інформації, спостереження, аналіз, виділення основного з допомогою вчителя, усвідомлення отриманого матеріалу через виконання вправ та первинне узагальнення вивченого. Відповідно і в структурі уроку академік О. Савченко виділила основні його етапи: повторення, підготовка до засвоєння нового матеріалу, робота над новим матеріалом (центральний етап уроку), первинне закріплення, висновок. Підвищенню результативності уроку, на її думку, сприяють завдання на чергування різних видів сприймання та виконання самостійної роботи в парах [13].

Олександра Савченко була переконана, що дидактичні ігри мають велике значення для учнів шестирічного віку, оскільки для них ігрова діяльність є провідною. Тому в структурі уроку для першокласників важливе місце вона відводила грі, тривалість якої визначала відповідно до завдань уроку та її змісту [12].

Серед інших дидактичних особливостей уроків для учнів шестирічного віку дослідниця виділяла обов'язковим проведення динамічних пауз, відсутність домашніх завдань, розгорнуте повторення засвоєного матеріалу та специфічне оцінювання результатів навчання. Так, як урок у першому класі скорочений за часом, то перед учителем початкових класів стояло завдання в його раціональному використанні для досягнення поставленої мети [10].

На етапі розбудови національної початкової освіти Олександра Савченко особливу роль приділяла гуманізації навчання через посилення ролі мотиваційного та розвивального компонентів уроку. Реалізацію мотиваційного компонента вона вбачала у створенні

гуманних взаємовідносин у класі; у спілкуванні з учителем; використанні групових форм роботи, навчальному діалозі, участі молодших школярів в оцінці уроку та доборі навчального матеріалу; заохоченні до самооцінки та саморозвитку; створенні «ситуацій успіху» [13].

Розвивальний компонент уроку в початковій школі, на думку О. Савченко, здійснюється через розвиток процесів сприймання, уяви і літературної творчості; здобуття всього діапазону загальнонавчальних умінь і навичок; накопичення індивідуального досвіду пошукової діяльності [12].

Вищезазначені напрацювання вченої виступали основою для модернізації уроку на засадах особистісно-орієнтованого навчання в школі першого ступеня. Теоретичні аспекти цієї проблеми О. Савченко ґрунтовно висвітлювала в підручнику «Дидактика початкової освіти», який є дороговказом у професійній діяльності для кожного вчителя початкових класів. Учена наголошувала, що особистісно-орієнтоване навчання не може бути зорієнтоване на абстрактного молодшого школяра, а має враховувати його вікові потреби та відповідати кожній індивідуальності класу [9].

При побудові особистісно-орієнтованого уроку Олександра Савченко звертала увагу на впровадження: багатоваріантності методик і технологій, уміння організувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження цінностей емоційного благополуччя, позитивного ставлення до світу; діагностичності навчання, де пріоритетним має стати реальне знання потенційних можливостей учнів початкової школи; навчального діалогу, де інноваційним є можливість надавати молодшим школяра бути співавторами уроку [9].

Олександра Яківна розробила цілісну систему організації особистісно-орієнтованого спілкування на уроці, яка базується на таких засадах: заохочувати виявлення особистісного ставлення молодших школярів до виконуваної роботи; виховуючи учнів, підкреслювати тільки позитивні риси їхнього характеру; поважати людську гідність особистості молодшого школяра та враховувати його думку; бути доступним учням у спілкуванні тощо [9].

Отже, основними ідеями особистісно-орієнтованого навчання були гуманізація освіти, педагогіка співпраці, варіативність методик і технологій навчання, утвердження цінностей емоційного благополуччя як здобувачів початкової освіти, так і вчителя.

На початку третього тисячоліття відбувається оновлення змісту початкової освіти на засадах компетентнісної парадигми, в центрі якої є суб'єктність здобувача. Нові педагогічні орієнтири зобов'язували відому українську вчену до наукових пошуків щодо вдосконалення уроку. Так, Олександра Яківна починала трактувати дидактико-методичне поняття уроку як «середовище суб'єкт-суб'єктної та полісуб'єктної взаємодії, в основі якої – співпраця, співтворчість учителя з учнями; набуття ними не лише пізнавального, а й соціального досвіду; урахування впливу предметного й інформаційного середовищ» [6].

О. Савченко наголошувала, що зміст компетентнісного навчання має формуватися «від результату». Тому особливу увагу вчена приділяла

осучасненню результативного компонента уроку. У своїх дослідженнях вона зазначає, що зміст і структуру освітнього результату відображають такі взаємопов'язані види досягнень учнів початкової школи, як-от: *особистісні* – визначають вплив навчання, середовища, життєвого досвіду на розвиток почуттєвої сфери, особистих якостей учня початкової школи, його соціалізацію; ціннісні орієнтації, ставлення; *предметні* – розкривають навчальні досягнення учнів початкової школи з предметної компетентності; *міжпредметні* – базуються на зв'язках змісту предметів однієї освітньої галузі або між галузями; *метапредметні* – визначають рівень оволодіння учнями ключовими (універсальними) компетентностями (уміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, комунікативна, здоров'язбережувальна, інформатична, соціальна, підприємницька) [4].

У конструюванні уроку на засадах компетентнісного підходу вчена визначила такі дидактичні принципи: 1. Взаємоузгодження між визначенням мети і очікуваного результату. Олександра Яківна зазначала, що досягнення цього принципу можливе шляхом аналізу послідовності цілей вивчення предмета, спираючись на Державний стандарт початкової освіти та навчальну програму [2]. 2. Використання міжпредметних завдань – основа взаємозв'язку предметних і ключових компетентностей. Обґрунтовуючи цей дидактичний принцип, Олександра Яківна визначила напрями міжпредметної інтеграції (знаннєвий, діяльнісний, ціннісно-орієнтований) [5]. 3. Організація навчальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, в основі якої є дитиноцентрованість [6]. 4. Застосування технологічного підходу, який має спрямовуватися на правильне визначення цілей навчання та чітке формулювання мети, від чого залежить результативний компонент уроку [2]. 5. Урахування інваріантних і варіативних складників у моделюванні уроку, де пріоритетним є відбір методичного забезпечення та відображення компетентнісного складника у його змісті [5].

Серед важливих умов впровадження компетентнісного підходу в освітній процес початкової школи академік Олександра Савченко виділяла формування у молодших школярів рефлексивного ставлення до навчальної діяльності. Вчена стверджувала, що рефлексивне мислення – це внутрішньо проаналізовані міркування, компонентами яких є самопізнання, самооцінка, саморегуляція особистості [8]. Тому в рефлексивній діяльності позиція учня виявляється в його бажанні зрозуміти мету своєї діяльності, в емоційно-ціннісному ставленні до самого себе, усвідомленні способів учіння, а завдання вчителя – спонукати здобувачів початкової освіти до рефлексії навчальної діяльності на всіх етапах уроку [7].

Висновки. Отже, вдосконалення та осучаснення уроку є процесом закономірним і спричиненим, у першу чергу, необхідністю приведення домінуючої організаційної форми навчання у відповідність до запитів сьогодення. Аналіз педагогічної спадщини академіка Олександри Савченко дозволяє стверджувати, що наукові ідеї випереджали час, оскільки, починаючи з моменту розбудови української освіти, вчена послідовно обґрунтувала основні засади модернізації уроку, які тепер

задекларовані в концепції Нової української школи, зокрема дитиноцентризм, педагогіка партнерства, компетентнісна освіта, організація освітнього процесу в умовах його варіативності, наскрізний процес виховання, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях.

Олександра Яківна всіляко сприяла тому, щоб початкова школа та її вчителі посідали важливе місце в суспільстві, оскільки була глибоко переконана та поділяла думку Василя Сухомлинського про те, що «початкова школа – корінь усієї освіти, від якого залежить, яким зеленим і пишним буде все дерево пізнання» [1]. Подальші наукові пошуки будемо спрямовувати на вивчення ідей провідництва в науковій спадщині академіка Олександри Савченко.

Література

1. Бугайчук А. Розмова з Олександрою Савченко «Попереду в усіх нас велика робота...». *Директор школи. Шкільний світ*. №7 (липень). 2018. URL : <https://osvitaua.com/2018/08/65957/> (дата звернення: 16.01.2023).
2. Варіативність організаційних форм компетентнісно орієнтованого навчання у початковій школі : монографія / наук. ред. О. Я. Савченко. Київ : Педагогічна думка, 2016. 283 с.
3. Кодлюк Я. Дидактична система О. Я. Савченко. *Науковий простір академіка Олександри Савченко / упорядн. : Я. П. Кодлюк, Т. Я. Довга, Л. М. Заліток, О. С. Покусова ; за ред. Я. П. Кодлюк*. Київ : Богданова А. М., 2012. С. 224–235.
4. Савченко О. Мета і результат уроку в контексті компетентнісного підходу. *Початкова школа*. 2015. № 3. С. 10–15.
5. Савченко О. Моделювання уроку в початковій школі в контексті компетентнісного підходу. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)* : зб. наук. праць. Київ : Сам, 2017. С. 198–206.
6. Савченко О. Сучасний урок: суб'єктність навчання і варіативність структури. *Початкова школа*. 2011. № 9. С. 11–15.
7. Савченко О. Сучасні освітні технології. Рефлексивний компонент уроку. *Учитель початкової школи*. 2014. № 4. С. 5–9.
8. Савченко О. Упровадження компетентнісного підходу в початкову освіту: здобутки і нерозв'язані проблеми. *Рідна школа*. 2014. № 4–5. С. 12–16.
9. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. пед. ф-тів. Київ : Грамота, 2012. 502 с.
10. Савченко О. Я. Дидактичні особливості уроку для учнів шестирічного віку. *Навчання і виховання шестирічних першокласників* : зб. ст. / Упоряд. К. С. Прищепа. Київ : Радянська школа, 1990. С. 70–83.
11. У пошуках нової концепції школи першого ступеня навчання. *Початкова школа*. 1990. № 1. С. 2–7.
12. Савченко О. Я. Урок у початкових класах. *Початкова школа*. 1995. № 4. С. 31–40.
13. Савченко О. Я. Урок у початкових класах : навч.-метод. посіб. Київ : Освіта, 1993. 224 с.

References

1. Buhaychuk, A. (2018). *Rozmova z Oleksandroyu Savchenko «Poperedu v usikh nas velyka robota...»* [Conversation with Oleksandra Savchenko «We all have a

lot of work ahead of us...»]. Dyrektor shkoly. Shkil'nyy svit – School Director. School world. № 7. Retrieved from : <https://osvitaua.com/2018/08/65957/> [in Ukrainian].

2. Savchenko, O. Ya. (Ed.) (2016). *Variatyvnist' orhanizatsiynykh form kompetentnisno oriyentovanoho navchannya u pochatkoviy shkoli* [Variability of organizational forms of competence-oriented education in primary school] : monografiya. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

3. Kodlyuk, Ya. (2012). *Dydaktychna sistema O. Ya. Savchenko* [Didactic system of O. Ya. Savchenko]. Naukovyy prostir akademika Oleksandry Savchenko – Scientific space of Academician Oleksandra Savchenko / uporyadn. : Ya. P. Kodlyuk, T. Ya. Dovha, L. M. Zalitok, O. S. Pokusova ; za red. Ya. P. Kodlyuk. Kyiv : Bohdanova A. M., 224–235 [in Ukrainian].

4. Savchenko, O. (2015). *Meta i rezul'tat uroku v konteksti kompetentnisnoho pidkhodu* [The purpose and result of the lesson in the context of the competence approach]. *Pochatkova shkola – Elementary school*, 3, 10–15 [in Ukrainian].

5. Savchenko, O. (2017). *Modelyuvannya uroku v pochatkoviy shkoli v konteksti kompetentnisnoho pidkhodu* [Modeling a lesson in primary school in the context of the competence approach]. *Naukove zabezpechennya rozvytku osvity v Ukrayini: aktual'ni problemy teorii i praktyky (do 25-richchya NAPN Ukrayiny): zb. nauk. prats'* – Scientific support for the development of education in Ukraine: actual problems of theory and practice (to the 25th anniversary of the National Academy of Sciences of Ukraine). Kyiv : Sam, 198–206 [in Ukrainian].

6. Savchenko, O. (2011). *Suchasnyy urok: sub'yektnist' navchannya i variatyvnist' struktury* [Modern lesson: the subjectivity of learning and the variability of the structure]. *Pochatkova shkola – Elementary school*, 9, 11–15 [in Ukrainian].

7. Savchenko, O. (2014). *Suchasni osvritni tekhnolohiyi. Refleksyvnnyy komponent uroku* [Modern educational technologies. Reflective component of the lesson]. *Uchytel' pochatkovoyi shkoly – Primary school teacher*, 4, 5–9 [in Ukrainian].

8. Savchenko, O. (2014). *Uprovadzhennya kompetentnisnoho pidkhodu v pochatkovu osvitu : zdobutky i nerozv'yazani problemy* [Implementation of the competency-based approach in primary education : achievements and unresolved issues]. *Ridna shkola – Native school*, 4–5, 12–16 [in Ukrainian].

9. Savchenko, O. Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoyi shkoly* [Didactics of primary school] : pidruch. dlya stud. ped. f-tiv. Kyiv : Hramota [in Ukrainian].

10. Savchenko, O. Ya. (1990). *Dydaktychni osoblyvosti uroku dlya uchniv shestyrichnoho viku* [Didactic features of the lesson for six-year-old students]. *Navchannya i vykhovannya shestyrichnykh pershoklasnykiv: zb. st. – Education and upbringing of six-year-old first-graders / Uporyad. K. S. Pryshchepa. Kyiv : Radyans'ka shkola, 70–83* [in Ukrainian].

11. Savchenko, O. Ya. (1990). *U poshukakh novoyi kontseptsiyi shkoly pershoho stupenya navchannya* [In search of a new school concept of the first degree of education]. *Pochatkova shkola – Elementary school*, 1, 2–7 [in Ukrainian].

12. Savchenko, O. Ya. (1995). *Urok u pochatkovykh klasakh* [A lesson in elementary grades]. *Pochatkova shkola – Elementary school*, 4, 31–40 [in Ukrainian].

13. Savchenko, O. Ya. (1993). *Urok u pochatkovykh klasakh* [A lesson in elementary grades] : navch.-metod. posib. Kyiv : Osvita [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито еволюцію наукових поглядів академіка О. Савченка щодо модернізації уроку в початковій школі, а саме: оновлення уроку на етапі розбудови національної початкової освіти; дидактичні особливості уроків для учнів шестирічного віку; модернізація уроку на засадах особистісно-

орієнтованого навчання; підвищення ефективності уроку в контексті запровадження компетентнісного підходу.

Окреслено основні тенденції розвитку національної початкової освіти на основі аналізу наукової діяльності відомої української вченої. Здійснено оцінку її внеску в розвиток уроку в початковій ланці на етапі становлення національної школи та охарактеризовано його інноваційну модель, спроектовану видатною педагогинєю, стрижнем якої є організація навчальної діяльності молодших школярів.

Висвітлено ідеї дослідницької діяльності академіка О. Савченко щодо розвивального навчання, передумов успішного та ефективного уроку в початковій школі, багатоваріантності структури уроку, особливостей мотиваційного та розвивального компонентів уроку. Представлено загальнодидактичні аспекти уроку для учнів шестирічного віку, визначених у науковій спадщині видатної вченої.

У дослідженні розкрито бачення відомої педагогині щодо осучаснення уроку на засадах особистісно-орієнтованого навчання та особливостей його побудови (багатоваріантність методик і технологій, діагностичність навчання, перевага навчального діалогу). Представлено її цілісну систему організації особистісно-орієнтованого спілкування на уроці в школі першого ступеня.

Проаналізовано систему поглядів академіка О. Савченко щодо підвищення ефективності уроку в контексті запровадження компетентнісного підходу. Охарактеризовано визначені вченою дидактичні принципи конструювання уроку на засадах компетентнісного підходу, його рефлексивний компонент та види освітніх результатів учнів початкової школи (особистісні, предметні, міжпредметні, метапредметні).

Зроблено висновки щодо внеску видатного науковця О. Савченко у вдосконалення сучасного уроку в початковій школі.

Ключові слова: Олександра Савченко, науковий дискурс, наукова спадщина, урок у початковій школі, розбудова національної початкової освіти, особистісно-орієнтоване навчання, компетентнісний підхід.

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.147:37.015

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-30-42

REGULATIONS ON ACADEMIC INTEGRITY: IMPLEMENTATION PROBLEMS

ПОЛОЖЕННЯ ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Oksana ZALIUBIVSKA,
candidate of pedagogical sciences,
associate professor

o.zaliubivska@vntu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3595-9110>

Vinnitsia National Technical
University,
✉ 95, Khmelnytske highway,
Vinnytsia, 21000, Ukraine

Olena SLOBODIANIUK,
Candidate of Pedagogical
Sciences, senior researcher

o.slobodianuk@ihed.org.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1927-3362>

Institute Higher Education of
the National Academy of
Pedagogical Sciences of Ukraine,
✉ 9, Bastionna Street, Kyiv, 01014,
Ukraine

Оксана ЗАЛЮБІВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Вінницький національний
технічний університет,
✉ Хмельницьке шосе, 95,
Вінниця, 21000, Україна

Олена СЛОБОДЯНЮК,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Інститут вищої освіти
Національної академії
педагогічних наук України,
✉ вул. Бастіонна, 9, Київ, 01014,
Україна

Original manuscript received: March 27, 2023

Revised manuscript accepted: April 08, 2023

ABSTRACT

The article discusses the problems of implementing the policy of academic integrity in higher education institutions; it was found that the implementation of fundamental principles, the formation of an educational environment with zero tolerance for violations of ethical standards requires the development of a policy and the introduction of the practice of academic integrity. The key in this process is the agreement of the declaration of values and their approval in educational practice. The results of the study on the awareness of the essence and meaning of academic integrity and the desire to articulate a position on academic integrity by students of the second (master's) level of education of the Vinnytsia National Technical University were also analyzed and summarized. The object of the study was the participants' texts on the meaning of academic integrity in a higher education institution. Qualitative-quantitative analysis was applied to the participants' texts according to the following criteria: 1) identification of positions on the issue of academic integrity; 2) «I»-position (self-discovery, self-analysis, self-exposure); 3) accentuation of texts; 4) appeal to the moral principles of academic integrity.

The authors came to the following general conclusions: at the same time as learning the essence, content and meaning of academic integrity at the theoretical level, almost all research participants emphasized the position of observing academic ethical standards; along with this, it was noticeable that the master's students kept silent about the situation of violation and responsibility, which indicates the avoidance of the discussion regarding the procedures for handling cases of violations and responsibility for non-compliance with ethical principles. The declarative nature of the overwhelming number of the studied texts, hiding the «I» position in them, avoiding the articulation of values give grounds for the conclusion that a significant part of master's students is not aware of the essence and meaning of academic integrity. Generalizations of research results can be used in changing approaches, processes and procedures to improve the system for ensuring academic integrity at the Vinnytsia National Technical University and other institutions of higher education.

Key words: *institution of higher education, academic integrity, policy, regulation, violation of academic integrity, text.*

Вступ. Держава та суспільство розглядають освіту як провідний соціальний інститут. Саме освіта, зокрема й вища, відповідає «за інноваційний розвиток людини, формування конкурентоспроможного людського капіталу, зрештою – успішного майбутнього української нації» [4:4]. У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки передбачено реалізацію п'яти стратегічних цілей, серед яких – повернення довіри громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти (далі – ЗВО). Для досягнення цієї цілі передбачено: «розширення сфери застосування зовнішнього незалежного оцінювання, адресного розміщення та проведення конкурсу; сприяння проведенню закладами вищої освіти досліджень і консалтингу для бізнесу; створення умов для розвитку державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; запровадження ефективних механізмів виявлення порушень академічної доброчесності та процедур притягнення до академічної відповідальності» [7]. Важливість дотримання фундаментальних етичних цінностей в освітньому процесі країн-учасниць Болонського процесу підкреслено в Паризькому комюніке: «Академічна свобода і доброчесність, інституційна автономія, участь студентів і працівників у врядуванні вищої освіти та громадська відповідальність вищої освіти й за вищу освіту становлять основу ЄПВО. Спостерігаючи, як останніми роками деякі з цих фундаментальних цінностей заперечувалися в деяких з наших країн, ми рішуче беремо на себе обов'язок пропагувати й захищати їх у всьому ЄПВО через інтенсивний політичний діалог і співпрацю» [16]. Отож, імплементація фундаментальних принципів, формування освітнього середовища нульової толерантності до порушень етичних стандартів потребує розробки політики та запровадження практики академічної доброчесності (далі – АДЧ).

Методи та методики дослідження: опитування – для дослідження розуміння учасниками дослідження суті та значення АДЧ; якісно-кількісний аналіз текстів з метою виявлення тенденцій у їх ставленні та відношенні до АДЧ; абстрактно-логічний та структурно-аналітичний – для теоретичного узагальнення та формулювання висновків.

Результати та дискусії. На інституційному рівні політику АДЧ прописано в таких документах, як Кодекс честі (добročесності), Етичний кодекс, Положення АДЧ та ін. У листі МОН України (від 23.10.2018 № 1/9-650) «Щодо рекомендацій з академічної добročесності для закладів вищої освіти» відзначено, що нормативні документи повинні чітко регламентувати: види академічної відповідальності за конкретні порушення АДЧ; процедури встановлення та доведення фактів порушень АДЧ; процедури прийняття рішень про академічну відповідальність учасників освітнього процесу, а також органи, що приймають такі рішення; процедури апеляції для осіб, яких звинувачують у порушенні АДЧ.

На думку А. Мельниченко, «кодекс честі ЗВО містить сукупність норм і правил поведінки членів академічної громади, яких повинні дотримуватися всі без винятку її члени. Кодекси честі регламентують нормативну і визначають ціннісну складові регулювання поведінки представників наукової або освітянської спільноти» [3:172].

Зарубіжні фахівці W. Bowers [10], D. McCabe, L. Trevino, G. Pavela, K. Butterfield [15] надають вагоме емпіричне підтвердження ефективності кодексів. Наприклад, дослідження 1995 року D. McCabe і L. Trevino, що охоплювало понад 4 тисячі студентів з 31 університету, засвідчило: якщо в університетах, де запроваджені кодекси честі, 54% студентів зізнались в одному (і більше) випадках застосування недобročесних практик, то в університетах без цього документу – 71% студентів. Документ дозволяє в нормативний спосіб регулювати діяльність учасників освітнього процесу, регламентувати поведінкові моделі, зобов'язуючи до їх виконання всю академічну спільноту [15].

L. Kidwell підкреслила, що сучасні студенти зростають у суспільстві, де відмінності між добром і злом стали розмитими, що змушує розглядати Кодекс честі (кодекс професійної етики) як документ, що – включає в себе основоположні принципи та правила, які дозволяють застосовувати ці принципи та послужити основою дій по відношенню до членів, інтерпретації цих правил і етики рішень, що впливають з конкретних випадків [14]. Подібну позицію займає J. Engler. Досліджуючи причини порушень АДЧ студентами, автор формулює висновок, що освітні заклади повинні формувати та розвивати культуру АДЧ, керівні засади якої задекларовані в кодексі честі закладу [12]. Стратегія підтримки АДЧ та забезпечення якості освіти, на думку D. Lisle, включає програмне забезпечення для виявлення плагіату та кодекс честі, який сприяє підвищенню відповідальності студентів за вибір моделі поведінки в освітньому процесі [11].

Окремі уваги заслуговують дослідження важливості узгодження декларації цінностей та їх утвердження в освітній практиці. S. Carp підкреслила, що знати етичні настанови та бути моральною особою – дві різні речі: «людина повинна знати краще, щоб робити краще» [13:22]. С. Bertolami відзначив, що етична поведінка передбачає самоаналіз: вчинок індивіда має бути продиктованим внутрішньою рефлексією, системою цінностей, власними переконаннями та під впливом зразкових моделей поведінки [9].

У Вінницькому національному технічному університеті (далі – ВНТУ) затверджено «Положення про академічну доброчесність у ВНТУ» [5] (далі – Положення), яке складається з дев'яти розділів та включає як перелік основних термінів, цінностей і принципів, так і розгорнуту кодифікацію, що фіксує обов'язки членів академічної спільноти на основі опису належних і неналежних моделей поведінки; увагу до санкцій і їх диференціацію; створення та фіксацію повноважень такої структури як комісія з питань АДЧ; регламентацію процедур прийняття рішень етичного регулювання навчальної та наукової діяльності. Водночас, особлива увага зосереджена на попередженні порушень АДЧ та інтегрованості її принципів в освітній процес. Ознайомлення, осмислення та визнання основних положень офіційного документу, яким визначено етичні академічні стандарти, є обов'язковою складовою просвітницько-інформаційної роботи всіх науково-педагогічних працівників.

У нашому дослідженні питання АДЧ розглянуто крізь призму результатів опитування, проведеного в січні 2023 року в межах роботи Сектору розвитку персоналу і практик АДЧ Центру забезпечення якості освіти ВНТУ та дисципліни «Інноваційні та психологічні аспекти сучасної освіти». Усім здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти ВНТУ (далі – магістранти) було запропоновано ознайомитися з Положенням та виконати завдання в гугл-формі. Було отримано результати 310-ти магістрантів усіх факультетів ВНТУ.

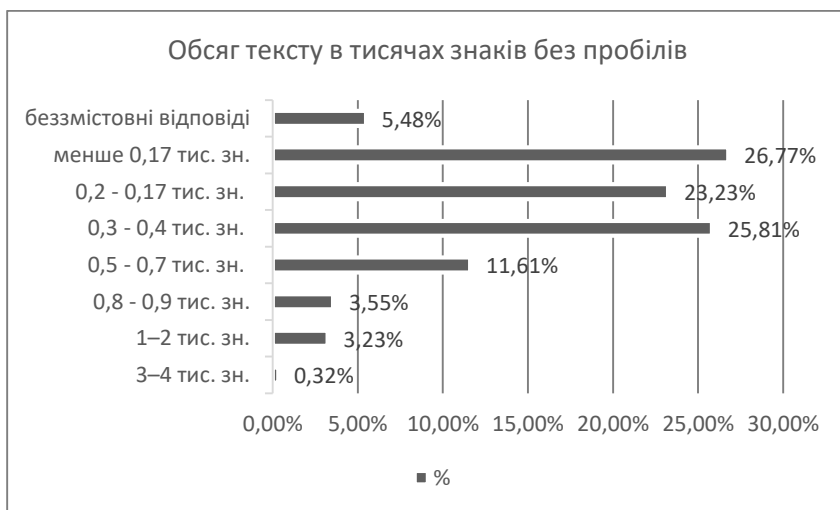
Перша частина завдання складена з 10 тестових запитань з переліками варіантів відповідей, які апелюють до репродуктивного знання змісту Положення. Максимальні 10 балів за відповіді набрали 54,52% магістрантів, 85,16% – набрали від 8 до 10 балів. Ці результати засвідчують, що переважна більшість магістрантів, які взяли участь у дослідженні, уважно ознайомилися з Положенням та засвоїли його зміст (на теоретичному рівні). Таким чином ми створили умову усвідомленого виконання 2-ї частини завдання – відкритої відповіді-післямови: *«Висловтесь щодо необхідності дотримуватися академічної доброчесності всіма учасниками освітнього процесу, щодо ваших практик її дотримання чи порушення, щодо зв'язку академічної доброчесності з моделлю суспільства, у якому ви хочете жити тощо»*. Ці відповіді стали об'єктом нашого аналізу.

До кожної з відкритих відповідей надалі застосуваємо поняття «текст», усвідомлюючи однак умовність такого означення: далеко не всі відповіді мають ознаки тексту, зокрема такі, як інформативність, оцінність, цілісність, цілеспрямованість, комунікативність. Допускаємо цю умовність, оскільки ми свідомо не висували жодних вимог щодо змісту, структури й обсягу тексту (щоб не наштовхувати магістрантів мислити в контексті дослідження) та не оцінюватимемо якість академічного письма як ознаки АДЧ.

Ми поставили за мету через непрямі відповіді виявити усвідомлення / неусвідомлення магістрантами суті та значення АДЧ, їх бажання / небажання артикулювати свою позицію щодо АДЧ. До текстів ми застосували якісно-кількісний аналіз за такими критеріями: 1) вияв позиції в

питанні АДЧ; 2) «Я»-позиція (самовиявлення, самоаналіз, самовикриття); 3) акцентуація текстів; 4) апеляція до моральних принципів АДЧ.

Окремо зауважимо щодо обсягів відповідей. Обсяг – суперечливий критерій аналізу тексту, він може вказувати на різні, часто протилежні речі. Ми висунули припущення щодо кореляції обсягу тексту та ставлення його автору до теми та підтвердили його. Як показано на *рисунок 1*, відповіді обсягом 1 тисяча знаків без пробілів і більше склали 3, 55%. Основну частину склали відповіді обсягом менше 500 знаків без пробілів – 75,81%. Оскільки відповідь була обов'язковою (гугл не приймав форму без цієї відповіді), то замість змістовної відповіді, респонденти, які не хотіли викладати свої міркування, залишали в графі знак чи слово. Такі відповіді ми визначили як беззмістовні. Їхня кількість складала 5,48%.

Рис. 1. Обсяг текстів в тисячах знаків без пробілів

Текстовий аналіз показує, що жодна відповідь обсягом 200 і менше знаків (50%) не містила виявлення ставлення, досвіду, бачення їх авторів. Ці тексти – переказ чи цитування без посилання Положення чи іншого нормативного документу. Ми припускаємо, що це є виявом індиферентності до теми, небажання висловлюватися, небажання виявляти свій досвід, давати оцінки, що, у свою чергу, імовірно є наслідком неусвідомлення авторами значення АДЧ, корисності доброчесної поведінки для кожного учасника освітнього процесу. Ці припущення підтверджують побіжно виявлений 51 випадок копіпасту чи списування.

Вияв позиції в питанні АДЧ

Ми проаналізували тексти на вияв таких позицій у питанні АДЧ: «за», «проти», «індиферентна позиція», «не знаю, що й думати», «позиція не висловлена». Позиція «за» щодо важливості, необхідності,

обов'язковості АДЧ виявлена в переважній кількості текстів (92,91%). При цьому слова, які проявляють найвищу міру важливості АДЧ: безумовно, абсолютно, дуже, безперечно, беззаперечно, надзвичайно, невід'ємно – знайдені в 25,16% текстів. «Індиферентну позицію» відкрито висловив всього 1 респондент (0, 32%) («Мене взагалі не цікавить ця проблема, закінчу університет і забуду про це»). У 3-х роботах (0,97%) була чітко висловлена позиція «проти». Лише в 1-му тексті (0,32%) ми виявили позицію, яку умовно назвали «не знаю, що й думати». Зокрема, його автор написав: «Я був щиро здивований тим, що такий документ існує, тим більше існуванням усіх цих правил». Тексти, які ми визначили як беззмстовні, ми віднесли до групи «позиція не висловлена» (5,48%).

«Я»-позиція (самовиявлення, самоаналіз, самовикриття)

Результати аналізу текстів показують, що респонденти не були схильні виявляти «Я»-позицію у питанні АДЧ. Займенник «я» в усіх його формах був ужитий у 22,90% текстів. При цьому, у 18,71% текстів – особовий займенник уживали у фразах «я вважаю», «мені здається», «я думаю» тощо, після яких йшли загальні фрази, перефразування Положення чи інших документів. Ми не брали їх до уваги. «Я»-позицію, на нашу думку, маркують такі я-висловлювання: «я дотримуюся», «я порушував», «мені соромно за мої огріхи», «це мене не стосується» тощо, також наведення конкретних прикладів (випадків) з власного досвіду навчання та професійної діяльності та їх оцінки в аспекті АДЧ, аналізу наслідків власної доброчесної чи недоброчесної поведінки, перегляду власного ставлення тощо. Тексти з «Я»-позицією склали 4,19%. З них, у 2,26% – прямо зазначено, що автори дотримуються АДЧ. І лише в 1-му тексті (0,32%) наявне викриття власної недоброчесності («Змушений констатувати, що порушував академічну доброчесність»). В інших випадках (90,33%, без урахування «беззмстовних») автори відокремили себе від описуваного явища, вивівши власне «Я» зі своїх текстів. Це помітно і на рівні синтаксису: перевага надана односкладним безособовим та двоскладним реченням з іменним присудком. Доречно тут вказати, що на тлі виявленої майже тотальної підтримки політики АДЧ, описаної в Положенні, слова «погоджуюся», «згоден (згодна)», «підтримую» щодо АДЧ вжиті лише в 2,26% текстів.

Акцентуація текстів

Важливо було з'ясувати, на чому автори текстів акцентують свою увагу на дотриманні АДЧ чи на практиках її порушення. Ми досліджували частотність уживань слів (таблиці 1 і 2), якими в текстах описано академічну доброчесність / недоброчесність: 1) суть і значення; 2) практики; 3) наслідки і процедури. Кожне вказане слово об'єднує всі словоформи та похідні слова. Через флеш іноді подано слово для уточнення значення (стійке словосполучення). У дужках подано кількість текстів, у яких вжито слово. Якщо одне й те ж слово було вжите кілька разів в одній роботі, ми зараховували це як 1 вживання.

Таблиця 1

Акцентуація текстів (2)

Слова, що акцентують дотримання АД	Слова, що акцентують порушення АД
доброчесність (310), дотримання (132), правила (81), необхідно/дотримуватися (73), важливий (66), принципи (62), потрібно/дотримуватися (57), знання/реальні освітні результати, про академічну доброчесність (53), якість/знань, освіти (49), оцінювання/об'єктивне (37), забезпечення/дотримання, справедливості, якості (36), виконувати/доброчесно (28), результат/довіра до (36), обов'язок (27), працевлаштування як результат (22), цінність (17), норма (16), самостійність (виконання) (15), досягнення (13), репутація (11), корисність (11), мотивація (11), культура (7), прозорість (5), готовність (дотримання) (5), самовдосконалення (3), інтелект (3), компетентність (3), посилення на джерела (3), достовірність/інформації (3), освіченість (1), вимогливість (до себе) (1), наполегливість (1).	порушення (38), недотримання (30), відповідальність/за порушення (29), списування (20), недоброчесність (18), обман/брехня (16), плагіат (14), наслідки/порушень (8), оцінювання/ повторне, несправедливе, невідповідне (6), знецінення (6), репутація/порушника (6), покарання (5), фальсифікація (5), виконувати/недоброчесно (5), хабарництво/ нечесне збагачення (4), притягнення/ до відповідальності (4), неякість/знань, освіти (2), шахрайство (2), злочин (2), сором (2), відрахування (2), несправедливість (2), фабрикація (1), традиція (списування) (1), санкції (1), норма/порушення як норма (1), виявлення / порушень (1), процедури/ виявлення, покарань (1).

У таблиці 2 ці ж слова згруповані в бінарні опозиції та 3-ї семантичні гнізда, тому в 2-й та 4-й колонках таблиці вказано кількість вживань, а не текстів. Як видно з таблиці 2, автори текстів приділили більше уваги академічній доброчесності, а не її антиподу. Припускаємо, це свідчить не про перевагу практик дотримання над практиками порушення респондентів, адже аналіз результатів досліджень, у тому числі загальнонаціональних, показує, що значна частина здобувачів українських ЗВО мають досвід недоброчесних освітніх практик [1; 2].

Таблиця 2

Акцентуація текстів (2)

Слова, що акцентують дотримання АДЧ	Кількість вживань	Слова, що акцентують порушення АДЧ	Кількість вживань
Суть і значення			
доброчесність	395	недоброчесність	18
дотримання, необхідно, потрібно, треба, важливо, принципи, забезпечення (дотримання, справедливості, якості), цінність	443	порушення, недотримання	68
Практики			
правила, забезпечення (справедливості, якості), обов'язок, самостійність, норма, оцінювання, виконувати (доброчесно), посилення (на джерела), достовірність (надання достовірної інформації), компетентність/готовність, мотивація, прозорість, культура,	277	списування, обман, брехня, нечесність, плагіат, фальсифікація, чужі (результати, робота, праця), хабарництво, нечесне збагачення, шахрайство, злочин, фабрикація, оцінювання, недостовірні (результати), традиція (списування), виконувати (недоброчесно)	81

Наслідки / процедури			
результат (довіра до), репутація (закладу, де дотримуються), якість (знань, освіти), досягнення, знання (як реальні освітні результати, знання про академічну доброчесність), працевлаштування, корисність, винагорода, інтелект, самовдосконалення, освіченість, вимогливість (здобувача до себе) наполегливість.	207	відповідальність (за порушення), результат (недоброчесних практик), неякість (знань, освіти), репутація (закладу, де порушують), репутація (порушника), покарання, притягнення, сором, наслідки (порушень), знецінення, санкції, виявлення (порушень), процедури (виявлення, покарань), несправедливість, відраховування	74

Результати проведеного І. Тодорово дослідження ставлення студентів ЗВО до порушень АДЧ (плагіат, фальсифікація, списування, замовлення контрольних і кваліфікаційних робіт, хабарі) засвідчують, що «переважна частина студентів загалом поблажливо ставиться до різного роду порушень академічної доброчесності – цілком підтримує або допускає поведінку такого типу» [8:201]. У ситуації вимушеної дистанційної освіти через пандемію та широкомасштабну агресію РФ проти України ці практики не тяжіють у бік зменшення. Учасники дослідження не концентрували на увагу на порушеннях, імовірно, не лише щоб не виявляти власну причетність до них, але й тому, що в освітньому процесі, а відтак у свідомості здобувачів за порушеннями АДЧ далеко не завжди йде відповідальність (санкції). У нашому суспільстві практика подвійних стандартів міцно вкорінена, тож вона помітна і в царині АДЧ. Процитуємо тут витяг з тексту магістранта: «Академічна доброчесність важлива, порушувати її не треба, але з різних причин студенти собі це дозволяють». Про це свідчить, на наш погляд, і надання академічній доброчесності додаткових (викривлених) смислів. Так, неодноразово в текстах ми зустрічали віднесення до практик АДЧ авторів участь в олімпіадах, хакатонах, конкурсах тощо. У тих текстах, які містять заяву про дотримання авторами АДЧ, немає інших прикладів, окрім цих. У жодній з робіт не згадується, що автори не вдавалися до списування, плагіату, некоректного цитування чи інших недоброчесних практик.

Отримані результати віддзеркалюють тенденції в освітньому дискурсі університету: тема практик порушення та відповідальності досі немає необхідного представлення. Формування АДЧ здобувачів – через виявлення порушень і застосування санкцій, поряд з моніторингом задоволеності здобувачів освітнім процесом і відповідної реакції на результати моніторингу, прозорістю оцінювання – ще не набуло системного характеру. Це засвідчують результати масштабного дослідження в 60-ти ЗВО України в межах Проекту «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» (Academic IQ, 2020-2022), які ми вже аналізували [6], оскільки ВНТУ був учасником цього проекту.

Привертає увагу надто низька частотність у текстах про академічну

доброчесність таких слів, як вимогливість (до себе), освіченість, інтелект, компетентність, зацікавленість, самовдосконалення, культура. Також значимо, що слова, занесені в *таблиці 1–2*, не несуть суб'єктивного смислу. Так, слово «знання» вжито в 17,10% текстів, але в жодному – у словосполученні «мої знання». Слово «цінність» («цінності») вжито в 13,23% текстів, але в жодному – у значенні «цінність для мене», «мої цінності». Оскільки чітку «Я»-позицію ми виявили лише в 4,19% текстів, то зрозуміло, що «Я»-смислами в текстах не наділена переважна більшість слів, поданих у таблицях 1–2 та наступному розділі.

Також ми виявили, що увага магістрантів була зосереджена переважно на практиках здобувачів освіти (слова «студент», «здобувач» в усіх словоформах вжито в 48,39% текстів), а не викладачів (слово «викладач» у всіх словоформах вжито в 10,65% текстів). Слово «викладач», як правило, вживалося в переліку учасників освітнього процесу, які мають дотримуватися АДЧ. І лише в 2,58% текстів про викладачів йдеться окремо, а саме про них як причину недоброчесних практик здобувачів (через високий рівень вимогливості викладача чи низький рівень його професійно-педагогічної компетентності, непорозуміння, конфлікти у педагогічній комунікації, хабарництво). Ці думки магістрантів ВНТУ корелюють з результатами опитування «Академічна доброчесність: стан та фактори впливу» (2016). Наведемо тут деякі їхні відповіді в числовому вимірі: залежно від ЗВО лише для 21% – 45% здобувачів повністю розуміють завдання викладачів; 11% – 34% здобувачів завжди розуміють, як саме викладачі оцінюють їхні роботи в межах дисциплін; 22% – 59% здобувачів завжди отримують коментарі викладачів до письмових, курсових, дипломних робіт [1].

Апеляція до моральних принципів АДЧ

Ми дослідили частотність звертання в текстах до фундаментальних принципів АДЧ, з якими магістранти ознайомилися, вивчаючи Положення (в дужках подана кількість текстів, у яких вживалося слово): справедливість (33), відповідальність (29), чесність (29), довіра (25), повага (14), професійна компетентність (5), гідність (5), толерантність (3), добросовісність (3), мужність (2), рівноправність (1), культура поведінки (1), недискримінаційність (0). Слід констатувати, що вказані поняття були вжиті переважно в переліках принципів, «через кому». Текстів, де автори надавали б цим поняттям особистісного смислу і значення, розмірковували про окремі з цих цінностей, не було виявлено.

Також доводиться констатувати надто низьку частотність вживання кожного з цих слів. Найбільш частотними виявилися слова «справедливість» і «відповідальність». Зазначимо, що часто в текстах слово «справедливість» стояло поряд з «вимогливістю викладача». Високий рівень вимог викладача магістранти сприймають переважно як несправедливість, яка штовхає до порушень АДЧ. Вимогливість здобувача до себе згадується лише в 1-му тексті. Слово «повага» в жодному тексті не вживається в значенні «самоповага». Слово

«відповідальність» не є винятком, і також вжито лише в переліках принципів та сталих словосполученнях офіційно-ділового стилю на кшталт «права, обов'язки та відповідальність», «притягнення до відповідальності», «відповідальність за порушення передбачає», «дисциплінарна та адміністративна відповідальність» тощо. Розмірковувань про відповідальності за власні порушення, за індиферентність до порушень інших тощо не було в жодному тексті.

Оцінних слів на означення недоброчесної поведінки, наприклад, прикметників (чи похідних слів): поганий, ганебний, негідний, недостойний, неприпустимий, недалекоглядний, обурливий – не було вжито в жодній роботі. У 1-му тексті з визначеною «Я»-позицією було зазначено, що «привласнювати чужі здобутки не гарно і не правильно».

Таким чином, на теоретичному рівні переважна більшість учасників дослідження засвоїли поняття АДЧ та висловили позицію підтримки й обов'язковості дотримання АДЧ, проте вони не висловили засудження її порушень. Підкреслене акцентування позиції дотримання академічних етичних стандартів, водночас замовчування ситуації порушення та відповідальності, свідчить про відверте уникання дискусії щодо процедур розгляду порушень та відповідальності за недотримання етичних принципів. Магістранти свідомо уникали оцінних суджень щодо порушників Положення, а їх висловлювання мали декларативний, а не аргументований характер.

Висновки. Декларативний характер переважної кількості текстів, приховування «Я»-позиції, уникання артикуляції цінностей дають підстави для висновку про неусвідомлення значною частиною магістрантів суті, значення АДЧ та наслідків через її порушення.

Задекларована переважною більшістю магістрантів підтримка політики АДЧ без засудження порушення, на нашу думку, є прикладом подвійних стандартів в освітньому середовищі.

Узагальнення результатів дослідження можуть бути використані при зміні підходів, процесів та процедур для вдосконалення системи забезпечення академічної доброчесності у Вінницькому національному технічному університеті та інших закладах вищої освіти. З цією ж метою потребує подальшого вивчення й аналізу досвід провідних університетів світу щодо впровадження освітнього підходу до імплементації фундаментальних принципів АДЧ та забезпечення справедливих прозорих чітких процедур розгляду її порушень.

Література

1. Академічна доброчесність: стан та фактори впливу. Аналітичний центр CEDOS, Gfk Ukraine, SAIUP, 2016. URL : <http://surl.li/gbvzx> ([дата звернення: 04. 04. 2023](#))
2. Вища освіта в Україні: громадська думка студентів. Загальнонаціональне опитування студентів. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2015. – URL : <http://surl.li/gbvyy> ([дата звернення: 04. 04. 2023](#))
3. Мельниченко А. Кодекс честі як інструмент дотримання академічної чесності науковця і освітянина. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету*. Київ : Таксон, 2016. С. 171–183.

4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / [Нац. акад. пед. наук України ; за заг. ред. В. Г. Кременя]. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. 384 с.
5. Положення про академічну доброчесність у ВНТУ / [розроб. О. Слободянюк]. Вінниця, Вінницький національний технічний університет, 2021. URL : <https://vntu.edu.ua/uploads/2022/acad.pdf> (дата звернення: 04. 04. 2023)
6. Слободянюк О. М. Моніторинг стану сформованості системи забезпечення академічної доброчесності. *Матеріали LI наук.-техн. конф. підрозділів ВНТУ*, 2022. URL : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-inkonf/all-inkonf-2022/paper/view/16066> (дата звернення: 04. 04. 2023)
7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. МОН №1/3263-22 від 23. 02. 2022. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf> (дата звернення: 04. 04. 2023)
8. Тодорова І. Компоненти академічної доброчесності студентів та умови її формування. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 24. С. 199–205.
9. Bertolami C. N. Why our ethics curricula don't work. [Journal of dental education](#). 2004. № 68. P. 414–425.
10. Bowers W. J. Student dishonesty and its control in college. New York: Bureau of Applied Social Research, Columbia University, 1964.
11. De Lisle J., Joseph-Hyland S., & Bowrin-Williams C. «A little leaven corrupteth the whole lump»: academic cheating as a hindrance to achieving quality in higher education. *Caribb Teach Scholar*. 2011. № 1 (1). P. 5–19.
12. Engler J. N., Landau J.D., Epstein M. Keeping up with the joneses: students perceptions of academically dishonest behaviour. *Teach Psychol*. 2008. № 35 (2). P. 99–102.
13. Karp S. Teaching ethics and professionalism to dental students. *Oral Health*. 2009. № 99. P. 15–23.
14. Kidwell L. A. Student Honor Codes as a Tool for Teaching Professional Ethics. *Journal of Business Ethics*. 2001. № 29. P. 45–49. <https://doi.org/10.1023/A:1006442925586>
15. McCabe D. L., Trevino L. K. What We Know About Cheating in College: Longitudinal Trends and Recent Developments. *Change*. 1996. Vol. 28, No. 1. P. 28–33.
16. Paris Communiqué. URL : <http://surl.li/gbsoy> (дата звернення: 04. 04. 2023)

References

1. *Akademichna dobrochesnist: stan ta faktory vplyvu* (2016) [Academic integrity: status and influencing factors]. Analitichnyj centr CEDOS, Gfk Ukraine, SAIUP [Analytical center CEDOS, Gfk Ukraine, SAIUP]. Retrieved from : <http://surl.li/gbvbx> [in Ukrainian].
2. *Vyshha osvita v Ukrayini: gromadska dumka studentiv. Zagalnonacionalne opytuvannya studentiv* (2015) [Higher education in Ukraine: public opinion of students. National Student Survey]. Fond «Demokratychni iniciatyvy» imeni Ilka Kucheriva [Foundation «Democratic Initiatives» named after Ilko Kucheriv]. Retrieved from : <http://dif.org.ua/article/vishcha-osvita-v-ukraini-gromadska-dumka-studentiv>. [in Ukrainian].
3. Melnychenko, A. (2016). *Kodeks chesti yak instrument dotrymannya akademichnoyi chesnosti naukovcya i osvityanyna* [Code of honor as a tool for observing the academic integrity of a scientist and educator]. *Akademichna chesnist yak osnova stalogo rozvytku universytetu – Academic honesty as the basis of sustainable development of the university*. Kyiv : Takson, 171–183. [in Ukrainian].

4. Kremen, V. G. (Ed.) (2021). *Nacionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini* : monografiya / Nacionalna akademiya pedagogichnyh nauk Ukrainy [National report on the state and prospects of education development in Ukraine: monograph / National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine], Kyiv : KONVI PRINT. [in Ukrainian].
5. Slobodianyuk, O. (Ed.) (2021). *Polozhennya pro akademichnu dobrochesnist u VNTU* [Regulations on academic integrity at VNTU], Vinnytsia, Vinnytsia National Technical University. Retrieved from : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-inkonf/all-inkonf-2022/paper/view/16066> [in Ukrainian].
6. Slobodianyuk, O. (2022) *Monitoryng stanu sformovanosti systemy zabezpechennya akademichnoyi dobrochesnosti*. Materialy LI nauk.-texn. konf. pidrozdiliv VNTU, [Monitoring the state of formation of the academic integrity system. Materials LI science and technology. conf. divisions of VNTU]. Retrieved from : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-inkonf/all-inkonf-2022/paper/view/16066> [in Ukrainian].
7. Ministry of Education and Science of Ukraine (№1/3263-22 vid 23.02.2022). *Strategiya rozvytku vyshhoyi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky* [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032]. Retrieved from : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf> [in Ukrainian].
8. Todorova, I. (2019). *Komponenty akademichnoyi dobrochesnosti studentiv ta umovy yiyi formuvannya* [Components of academic integrity of students and conditions of its formation]. *Vytoky pedagogichnoyi majsternosti*. Seriya: Pedagogichni nauky – Origins of pedagogical skill. Series: Pedagogical sciences, Issue 24, 199–205. [in Ukrainian].
9. Bertolami C. N. (2004) Why our ethics curricula don't work. [*Journal of dental education*](#). № 68. P. 414–425. [in English].
10. Bowers, W. J. (1964). *Student dishonesty and its control in college*. New York: Bureau of Applied Social Research, Columbia University. [in English].
11. De Lisle, J., Hyland-Joseph, S., Bowrin-Williams, C. (2011). «*A little leaven corrupteth the whole lump*»: *academic cheating as a hindrance to achieving quality in higher education*. *Caribb Teach Scholar*, 1(1), 5–19. [in English].
12. Engler, J. N, Landau, J. D., Epstein, M. (2008). *Keeping up with the joneses: students perceptions of academically dishonest behaviour*. *Teach Psychol*, 35 (2), 99–102 [in English].
13. Karp, S. (2009). *Teaching ethics and professionalism to dental students*. *Oral Health*, 99, 15–23. [in English].
14. Kidwell, L. A. (2001). *Student Honor Codes as a Tool for Teaching Professional Ethics*. *Journal of Business Ethics*, 29, 45–49. <https://doi.org/10.1023/A:1006442925586> [in English].
15. McCabe, D. L., Trevino, L. K. (1996). «*What We Know About Cheating in College: Longitudinal Trends and Recent Developments*». *Change*. Vol. 28, No. 1, 28–33. [in English].
16. Paris Communiqué. (2018). Retrieved from : <http://surl.li/gbsoy> [in English; in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблеми імплементації політики академічної доброчесності у закладах вищої освіти; з'ясовано, що імплементація фундаментальних принципів, формування освітнього середовища нульової толерантності до порушень етичних стандартів потребує розробки політики

та запровадження практики академічної доброчесності. Ключовим у цьому процесі є узгодження декларації цінностей та їх утвердження в освітній практиці. Також проаналізовано та узагальнено результати дослідження щодо усвідомлення суті та значення академічної доброчесності, бажання артикулювати позицію щодо академічної доброчесності здобувачами другого (магістерського) рівня освіти Вінницького національного технічного університету. Об'єктом дослідження були тексти учасників про значення академічної доброчесності в закладі вищої освіти. До текстів було застосовано якісно-кількісний аналіз за такими критеріями: 1) вияв позиції в питанні академічної доброчесності; 2) «Я»-позиція (самовиявлення, самоаналіз, самовикриття); 3) акцентуація текстів; 4) апеляція до моральних принципів академічної доброчесності. Автори прийшли до таких загальних висновків: водночас із засвоєнням суті, змісту і значення академічної доброчесності на теоретичному рівні майже всі учасники дослідження підкреслили акцентували позицію дотримання академічних етичних стандартів; разом з тим було помітне замовчування магістрантами ситуації порушення та відповідальності, що свідчить про уникання дискусії щодо процедур розгляду справ порушень та відповідальності за недотримання етичних принципів. Декларативний характер переважної кількості досліджених текстів, приховування в текстах «Я»-позиції, уникання артикуляції цінностей дають підстави для висновку про неусвідомлення значною частиною магістрантів суті та значення академічної доброчесності. Узагальнення результатів дослідження можуть бути використані при зміні підходів, процесів та процедур для вдосконалення системи забезпечення академічної доброчесності у Вінницькому національному технічному університеті та інших закладах вищої освіти.

Ключові слова: заклад вищої освіти, академічна доброчесність, політика, положення, порушення академічної доброчесності, текст.

УДК 004.584

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-43-55

**ПОВОРОИ ЗІ МНОЮ: ДІАЛОГ ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ
ПРО ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО В НАВЧАННІ
ТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

**TALK TO ME: A DIALOGUE WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE
ABOUT ITS USE IN EDUCATION AND RESEARCH**

Sergiy KOVACHOV,

Researcher

essfero@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0212-1255>

Сергій КОВАЧОВ,

науковий співробітник

Yana SUCHIKOVA,

Doctor of Technical Sciences,
Professor

yanasuchikova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4537-966X>

Яна СИЧІКОВА,

доктор технічних наук, професор

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Original manuscript received: February 17, 2023

Revised manuscript accepted: March 13, 2023

ABSTRACT

The article explores the use of artificial intelligence (AI) in the educational process, writing scientific articles, and the ethical issues that arise with its application. The research is based on an analysis of dialogue with the chatbot ChatGPT, examining the possibilities of using AI in learning and science. The results of the analysis, along with the study of relevant literature sources, lead to the conclusion that caution is needed when using language models based on AI.

The article discusses issues of academic integrity when applying artificial intelligence for text generation. It is pointed out that these issues and ethical aspects are not yet regulated at the legislative and academic levels, as ChatGPT has only existed for a few months, and appropriate regulatory mechanisms are still being formed. In particular, it is highlighted that ChatGPT is proficient in text generation technology but sometimes makes mistakes and provides false information. This can create difficulties for users who rely on accuracy and reliability of the information received.

The article's results aim to help readers better understand the potential of artificial intelligence in education and research, as well as the problems associated with its application. Possible ways to optimize the use of AI technologies in the academic environment are identified, and the importance of developing critical thinking and information evaluation skills is emphasized. The focus is on the need to raise students', teachers', and researchers' awareness of the potential challenges and limitations AI may have in research activities.

Furthermore, the article discusses the role of universities and scientific communities in developing strategies that promote the ethical use of AI in education and research. It is emphasized that it is important to consider both the positive aspects of AI and the potential

risks to academic integrity and research quality. One solution could be the implementation of special courses on AI ethics, which would help students and researchers better understand various aspects of AI technologies, including their practical and ethical sides. Active collaboration between academic institutions and AI development companies is also recommended, with the aim of developing safer and more responsible language models.

Considering the rapid development of AI, the authors call for accelerating the creation of national and international legal frameworks that would regulate the use of artificial intelligence in education and research. The article underlines the need for a broad discussion among representatives of the scientific community, legislators, and the public on the ethical issues and possible consequences of using AI in the academic world.

Key words: artificial intelligence, large language models, ChatGPT, education, science.

Вступ. «ChatGPT1 — це останній чат-бот зі штучним інтелектом (ШІ), який викликав переполох. Він може відповідати на запити та прохання прозою дивовижної якості, яку майже неможливо відрізнити від прози людини-письменника. Він настільки автентичний і простий у використанні, що вчені та медики дивуються та хвилюються, що він може похитнути систему», — так починається стаття «Шістдесят секунд до... ChatGPT», що з'явилася на сторінках BMJ на початку цього року [7]. І дійсно, у світі поширився новий тренд – використання штучного інтелекту для написання текстів. Наприкінці 2022 року на сторінках Nature з'явилася перша згадка про цю нейромережу: «Між перевагою, недоплатою та необхідністю публікуватися вченим є про що турбуватися. Тепер є свіжа проблема: ChatGPT, чат-бот на основі штучного інтелекту (ШІ), який створює напрочуд інтелектуальний текст у відповідь на підказки користувача, включаючи домашні завдання та питання в стилі іспиту. Відповіді настільки зрозумілі, добре опрацьовані та містять пристойні посилання, що деякі вчені називають бота похоронним дзвоном для традиційних форм освітньої оцінки. Наскільки мають хвилюватися професори та викладачі?» [10]. Також висловлюються побоювання, що ChatGPT може «вбити» такий тип домашнього завдання, як есе [5]. Представлений публіці в 2022 році ChatGPT використовує текстовий інтерпретатор OpenAI GPT-3 [9]. GPT розшифровується як «генеративний попередньо навчений перетворювач», і це код, здатний читати та писати текст; форма нейро-лінгвістичного програмування. ChatGPT використовує машинне навчання, щоб постійно покращувати свої можливості. Лише за перший тиждень більш ніж 1 мільйон користувачів вже зареєструвалися для використання платформи чату [8].

Дійсно, штучний інтелект може допомогти вчителям та учням у багатьох аспектах навчання, зокрема в забезпеченні індивідуалізованого підходу до автоматизації оцінювання завдань та аналізу даних про академічну успішність. Особливо це питання актуальне для української системи освіти, яка переважно сьогодні існує в дистанційному форматі з використанням технологій синхронного та асинхронного навчання [12; 13]. Однак, застосування штучного інтелекту піднімає низку етичних та академічних питань, які потребують ретельного дослідження та вирішення. Ця стаття пропонує аналіз потенціалу та обмежень використання штучного

інтелекту в навчанні та наукових дослідженнях, а також питань етики та академічної доброчесності при використанні чат-боту ChatGPT. Результати дослідження можуть допомогти зрозуміти можливості та виклики, пов'язані з використанням штучного інтелекту, розробити відповідні рекомендації для майбутнього розвитку цієї технології в освіті та науці.

Методологія дослідження. Це дослідження дещо виходить за межі звичайної наукової статті. Методологічною основою є діалог авторів статті з чат-ботом ChatGPT про використання його в освіті та при написанні наукових статей. На початку діалогу ми запитували в нейромережі про етичні аспекти використання її в освіті, а також про забезпечення принципів академічної доброчесності. Далі ми запропонували чат-боту написати наукову статтю за цим діалогом. У розділі «Дискусія» ми побіжно аналізуємо результати цього діалогу та «спільне написання» статті.

Результати. Нижче наведено діалог з чат-ботом ChatGPT. Спілкування відбувалося українською мовою. У діалозі збережено граматику, орфографію та пунктуацію штучного інтелекту. Наявні помилки та неточності не виправлялися з метою чистоти експерименту.

А: «Поговори зі мною»

ChatGPT: «Звичайно, я рада поспілкуватись з вами! Що вас цікавить?»

А: «Мене цікавлять етичні питання використання тебе у навчанні. Це законно?»

ChatGPT: «Використання штучних інтелектуальних систем, таких як я, у навчальних процесах – це насправді досить поширена практика. Я була створена, щоб надавати користувачам якісну інформацію та взаємодіяти з ними на рівні, який відповідає моїм можливостям.

Щодо етичних питань, то, звичайно, використання штучного інтелекту у навчанні повинно здійснюватися з дотриманням всіх законів та правил, що стосуються захисту даних та конфіденційності користувачів.

При використанні мене у навчанні, важливо також враховувати, що я маю свої обмеження і не можу замінити повноцінної взаємодії з живим викладачем чи педагогом. Однак, я можу бути корисним інструментом для допомоги студентам та учням в процесі навчання та дослідження»

А: «А як з академічною доброчесністю?»

ChatGPT: «Академічна доброчесність дуже важлива у навчальних процесах, і це стосується не лише викладачів та студентів, а й штучних інтелектуальних систем, таких, як я.

Оскільки я надаю інформацію, яка може бути використана в академічних дослідженнях та наукових статтях, то, звичайно, мої відповіді повинні бути точними, обґрунтованими та не містити помилок або неправдивої інформації.

У той же час, важливо розуміти, що я є інструментом, а не людиною, і можу розуміти запитання та відповідати на них згідно зі своєю програмою та доступною інформацією, але не можу забезпечити наукову точність або оригінальність. Тому, при використанні моїх відповідей у наукових дослідженнях важливо вказати

джерело інформації та здійснити перевірку й оцінку її достовірності з використанням інших джерел та методів дослідження».

A: «А тебе вказувати в наукових статтях?».

ChatGPT: «Як штучний інтелект, я не маю особистості та не можу бути автором наукових статей. Однак, я можу бути використана як джерело інформації для досліджень та наукових публікацій, і у такому випадку, бажано вказувати джерело, звідки була отримана інформація».

У більшості випадків, якщо використання моїх відповідей не є ключовим елементом дослідження, а є лише одним з джерел інформації, то зазвичай достатньо зазначити загальний джерело, таке як «OpenAI's language model» або «AI language model».

Проте, якщо мої відповіді є ключовими або значними частинами дослідження, то доцільно детально вказати джерело відповідей, з яких була взята інформація, щоб інші дослідники могли перевірити їх достовірність».

A: «Ти правильно розв'язуєш задачі з фізики або математики? Тобі можна довіряти?»

ChatGPT: «Я була створена, щоб допомагати з різноманітними завданнями, включаючи завдання з фізики та математики. Я маю вбудовані алгоритми та математичні формули, які допомагають мені аналізувати та вирішувати різні типи завдань».

Проте, я не є ідеальним і можу зробити помилку. Тому, перевіряючи мої відповіді, важливо ретельно перевіряти кожен деталь та забезпечити правильність розрахунків та формул.

У випадку складних завдань, які потребують глибокого розуміння та аналізу, можливо, що я не зможу надати правильну відповідь. В такому випадку варто звернутися до фахівців або вчителів, які можуть надати додаткові пояснення та допомогу».

Отже, відповідно до складності задачі та моєї компетентності, мої відповіді можуть бути корисними, але завжди варто перевіряти їх на достовірність».

A: «Наведи приклади, як тебе можна використовувати в освітньому процесі».

ChatGPT: «Отже, як штучний інтелект мене можна використовувати в освітньому процесі на різних етапах, а саме:

- Підготовка до уроку: вчителі можуть використовувати мене як додаткове джерело інформації для підготовки до уроку, шукаючи відповіді на питання, що стосуються теми уроку. Наприклад, я можу допомогти знайти визначення та приклади для нових термінів або концепцій».

- Пояснення понять: учні можуть використовувати мене як додатковий ресурс для отримання пояснень та роз'яснень щодо понять, які вони не розуміють. Наприклад, я можу допомогти пояснити складні концепції з фізики або математики, надати додаткові приклади та розв'язки».

- Розв'язування задач: учні можуть використовувати мене для розв'язування математичних та фізичних задач. Я можу допомогти учням знайти правильні формули, відповіді та пояснити розв'язки».

- Підготовка до іспитів: учні можуть використовувати мене для підготовки до іспитів, шукаючи відповіді на тестові запитання, які можуть з'явитися на іспиті.

- Розвиток навичок програмування: учні можуть використовувати мене для вивчення та розвитку навичок програмування, створюючи програми, які взаємодіють зі мною та використовують мої можливості для обробки даних.

Отже, я можу бути корисним інструментом для покращення рівня знань та розвитку навичок учнів та вчителів».

А: «Я хочу наш з тобою діалог оформити як наукову статтю. Напиши анотацію до неї».

ChatGPT: «Звідки ідея написати наукову статтю, присвячену діалогу з штучним інтелектом? У цій статті розглядається можливість використання штучного інтелекту в освітньому процесі та етичні та академічні питання, пов'язані з цим використанням. Дослідження включає аналіз можливостей використання штучного інтелекту в навчанні, а також його здатність допомогти вчителям та учням у виконанні завдань та в забезпеченні нових можливостей для розвитку та навчання. Крім того, стаття зосереджується на етичних та академічних питаннях, пов'язаних з використанням штучного інтелекту в навчальному процесі, включаючи питання забезпечення конфіденційності та прозорості, дотримання наукової доброчесності та правил авторського права. Результати статті можуть допомогти вчителям та учням зрозуміти потенціал штучного інтелекту в навчанні та проблеми, пов'язані з його використанням».

А: «Сформулюй мету, завдання та гіпотезу для цієї статті».

ChatGPT: «Мета нашої статті – проаналізувати можливості використання штучного інтелекту в навчанні та освіті, а також виявити етичні та академічні аспекти його застосування, обговорити можливі ризики та обмеження використання штучного інтелекту в навчанні та освіті.

Завдання нашої статті полягають у:

- Аналізі наукової літератури щодо використання штучного інтелекту в навчанні та освіті;

- Виявленні позитивних та негативних аспектів використання штучного інтелекту в навчанні та освіті;

- Обговоренні етичних питань, пов'язаних з використанням штучного інтелекту в навчанні та освіті;

- Встановленні впливу застосування штучного інтелекту на якість навчання та навчальні досягнення учнів та студентів, а також на їхнє самопочуття та мотивацію.

Гіпотеза нашої статті полягає в тому, що штучний інтелект може бути корисним інструментом у навчанні та освіті, проте його застосування повинно бути обґрунтованим та обмеженим етичними та академічними стандартами, щоб забезпечити максимальну користь для студентів та учнів».

А: «Дякую, тепер мені потрібно прописати методологію».

ChatGPT: «Зважаючи на поставлену мету та завдання статті, ми запропонуємо наступну методологію:

- Здійснити огляд наукових досліджень та публікацій, що присвячені застосуванню штучного інтелекту в навчанні та освіті.

- Виконати систематичний аналіз наукових досліджень, пов'язаних з використанням штучного інтелекту в навчанні та освіті, з урахуванням різних вікових та освітніх груп.

- Проаналізувати етичні аспекти використання штучного інтелекту в навчанні та освіті, зокрема, проблеми, пов'язані з конфіденційністю, безпекою та приватністю даних студентів та учнів; еквівалентність використання штучного інтелекту в порівнянні з традиційним навчанням та моральні аспекти використання штучного інтелекту в навчанні та освіті.

- Виконати порівняльний аналіз результатів навчання та навчальних досягнень студентів та учнів, які навчаються з використанням штучного інтелекту, та тих, які навчаються без його застосування.

- Зібрати дані про самопочуття та мотивацію учнів та студентів, які навчаються з використанням штучного інтелекту, та тих, які навчаються без його застосування.

- Проаналізувати можливі ризики та обмеження використання штучного інтелекту в навчанні та освіті, та запропонувати рекомендації для подальшого дослідження та застосування штучного інтелекту в навчанні та освіті.

- Застосування цієї метод...».

A: «Що далі?»

ChatGPT: «Далі необхідно описати результати дослідження. Це може бути аналіз даних, опис експериментів, відображення знань, які були вивчені з використанням моделі, або інші візуальні представлення отриманих даних.

Після цього потрібно проаналізувати результати та обговорити їх. Це може включати порівняння з результатами попередніх досліджень, дискусію про те, які висновки можуть бути зроблені на основі даних, обговорення потенційних обмежень дослідження та можливих напрямків подальших досліджень.

Нарешті, необхідно зробити висновки з дослідження та підсумувати його внесок у відповідну наукову галузь. Також можна вказати можливі перспективи для майбутніх досліджень в цій галузі.

Завершує статтю список використаних джерел та додатки, які можуть містити додаткові деталі щодо дослідження.»

A: «Методи цієї статті?»

ChatGPT: «Оскільки мова йде про використання мене як штучного інтелекту в освітньому процесі, можна використати різноманітні методи дослідження, які можуть варіюватися залежно від конкретних цілей дослідження.

Один із можливих методів – це порівняння результатів навчання, коли студенти, які використовували мене як допоміжний інструмент у навчанні, порівнюються з тими, які не використовували такий

інструмент. Це може бути реалізовано через проведення експериментів, анкетування студентів та оцінювання їх знань.

Інший можливий метод – це аналіз використання мене в інших навчальних середовищах. Наприклад, можна дослідити використання мене в школах, вищих навчальних закладах, онлайн-курсах та інших освітніх середовищах.

Третій метод – це аналіз взаємодії студентів зі мною. Наприклад, можна дослідити, як студенти взаємодіють зі мною, які питання найбільше цікавлять студентів та які труднощі вони зустрічають у процесі використання мене.

Для цієї статті можна використати також інші методи, такі, як аналіз змін в успішності студентів з часом, порівняння використання мене в різних галузях знань, анкетування викладачів щодо ефективності мого використання та інші».

A: «Які результати?»

ChatGPT: «Очікуваними результатами дослідження можуть бути підвищення успішності студентів, зменшення кількості відрахувань з числа студентів та зростання мотивації студентів до навчання. Також можливим результатом може бути зростання зацікавленості студентів у вивченні предмета, відкриття нових можливостей для викладачів та студентів, що використовують мене у своїй навчальній діяльності.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення та розвитку мого функціоналу, створення нових функцій та розширення моїх можливостей. Крім того, результати дослідження можуть допомогти викладачам та іншим спеціалістам у галузі освіти краще зрозуміти, як ефективно використовувати мене в освітньому процесі для досягнення кращих результатів у навчанні студентів».

A: «Яка дискусія цієї статті?»

ChatGPT: «Результати цього дослідження підтверджують гіпотезу, що використання штучного інтелекту, такого, як я в навчальному процесі може позитивно вплинути на успішність студентів та їхню мотивацію до навчання. Однак, наші результати можуть бути обмежені відсутністю участі студентів з різними рівнями здібностей та знань, які могли б показати різні результати від тих, що були представлені в цьому дослідженні.

Дослідження мало обмежену кількість учасників, що може вплинути на загальну репрезентативність наших результатів. Також наше дослідження не охоплює весь спектр можливостей мого використання в освітньому процесі, тому є можливість для подальшого дослідження у цій галузі.

Крім того, існують етичні та юридичні питання, пов'язані з використанням штучного інтелекту в навчанні, які потребують уважного розгляду. Наприклад, збір та обробка даних студентів, їх конфіденційність та захист даних можуть бути питаннями, що потребують вирішення.

Отже, хоча результати цього дослідження показали позитивний вплив мого використання в навчанні, далі потрібно провести більше досліджень та уважно розглянути етичні та юридичні аспекти використання штучного інтелекту в навчанні».

A: «Які висновки до статті?»

ChatGPT: «Загальні результати нашого дослідження підтвердили гіпотезу про позитивний вплив використання штучного інтелекту в освітньому процесі. У нашому дослідженні було виявлено, що студенти, які використовували мене для допомоги у вирішенні завдань, мали кращі результати та були більш мотивовані до навчання.

Проте, наші результати можуть бути обмежені відсутністю участі студентів з різними рівнями здібностей та знань, тому додаткові дослідження можуть бути потрібні для отримання повнішої картини впливу штучного інтелекту на навчальний процес.

Крім того, етичні та юридичні питання пов'язані з використанням штучного інтелекту в навчанні потребують подальшої уваги та дослідження.

Загалом, наше дослідження вказує на потенційні можливості використання штучного інтелекту в навчанні, проте його використання потребує уважної уваги та подальших досліджень»

A: «Які обмеження дослідження?»

ChatGPT: «Наше дослідження має деякі обмеження, які варто враховувати при його інтерпретації та застосуванні. По-перше, наше дослідження проводилось на обмеженій вибірці студентів з певними характеристиками, що може обмежити загальну застосовність наших результатів до інших контекстів та груп населення. По-друге, дослідження було проведено в умовах контрольованої лабораторії, що може відрізнятися від реального навчального середовища. По-третє, в нашому дослідженні не вдалося дослідити вплив інших факторів, таких, як мотивація до навчання, рівень підготовки тощо на результати навчання. Тому, для отримання більш повної картини впливу штучного інтелекту на навчання потрібні додаткові дослідження з більшою кількістю учасників та з більш різноманітними характеристиками».

A: «Дякую, у нас був дуже продуктивний діалог!»

ChatGPT: «Радий був допомогти вам! Я завжди тут, якщо вам ще щось потрібно. До побачення!»

A: «До побачення!»

ChatGPT: «До зустрічі! Бувайте!»

Дискусія. На початку дискусії слід зазначити, що для України цей чат є закритим. Доступ до нього можна отримати, тільки перебуваючи закордоном з мобільного номеру закордонного оператора. Ми запитали про причини цього:

A: «Чому користувачі з України не можуть тебе використовувати?»

ChatGPT: *«Користувачі з України можуть використовувати мої послуги, але для цього їм потрібно мати доступ до Штатів або іншої країни, де доступний мій сервіс. Обмеження доступу до деяких ресурсів, у тому числі Інтернет-сервісів, може бути пов'язане з різноманітними факторами, такими, як регулювання урядом, географічні обмеження, а також технічні обмеження. На жаль, я не можу змінити політику регулювання або технічні обмеження, які встановлені урядами та іншими організаціями».*

Насправді, як пояснюють розробники програми, вони не хочуть, щоб до цього сервісу мали доступ користувачі з країни-агресора росії. Через те, що деякі території України зараз знаходяться під окупацією, розробники не можуть забезпечити доступ до своїх продуктів для України. *«Через санкції вони повинні блокувати «ЛДНР»/Крим. Вони не знають, як їх відрізнити від клієнтів з решти України»,* – зазначив заступник міністра цифрової трансформації Олександр Борняков.

Загальні спостереження при роботі з ChatGPT: ця LLM (велика мовна модель) знає українську мову; часто називає себе у жіночому роді; часто переважана і просить почекати, поки користувачів стане менше; англійською мовою генерує тексти швидше і якісніше; інколи не закінчує думку; загалом кожний текст намагається структурувати за принципом «вступ – основний текст – висновки»; дуже зручна та інтуїтивно зрозуміла.

Аналіз нашого з ChatGPT діалогу призводить нас до висновку, що ця мовна модель добре розуміється на правилах складання тексту. Однак відсутній глибинний аналіз заданої теми. ChatGPT зовсім неспроможний робити огляд літератури і часто видає помилки при запиті проаналізувати стан досліджень з обраної тематики. ChatGPT «з радістю» погодився написати статтю про використання його в освіті, однак почав описувати неіснуючий експеримент. Він чітко вибудував методологію дослідження, яке, без сумніву, слід провести. Однак дуже відхилився від теми написання статті за цим діалогом. Про етику використання його в навчанні і науці говорить обережно, зазначаючи, що він є інструментом, який необхідно згадувати в статті в розділі «Методи» чи «Подяка».

ChatGPT зазначив, що він не може бути автором статті, проте під час її написання впевнено застосовував словосполучення «наша стаття», ставлячи таким чином себе на рівні з авторами.

Загалом, згенеровані ним тексти проходять перевірку на наявність плагіату, однак залишають відкритими питання академічної доброчесності. ChatGPT зазначає, що може розв'язувати задачі, однак ми встановили, що у фізичних та математичних задачах він часто робить помилки. Також він неспроможний давати критичний аналіз заданої тематики.

До аналогічних висновків приходить автор статті «Чи можна порівняти знання та здатність інтерпретації ChatGPT із знаннями студентів-медиків у Кореї для складання іспиту з паразитології?: описове дослідження» [6]. Це дослідження мало на меті порівняти знання та здатність інтерпретації ChatGPT зі знаннями студентів-медиків у Кореї шляхом проведення іспиту з паразитології як для ChatGPT, так і для студентів. Результати іспиту

аналізувалися з точки зору загальної оцінки ефективності ChatGPT, частоти правильних відповідей за рівнем знань завдань і прийнятності пояснень завдань. Автор приходить до висновку, що «показники ChatGPT були нижчими, ніж у студентів-медиків, а частота правильних відповідей ChatGPT не була пов'язана з рівнем знань предметів. Однак існував зв'язок між прийнятними поясненнями та правильними відповідями».

Також вже неодноразово повідомлялося, що ChatGPT фабрикує переконливі, однак неправдиві тексти, що можуть вводити в оману дослідників та представляти реальну загрозу науковому контенту [2; 4]. Дослідження, опубліковане під назвою «Розмова з ChatGPT про роль біології обчислювальних систем у дослідженні стовбурових клітин», має схожу з нашим методологію. Автори роблять аналогічний висновок: «загалом багатьом відповідям не вистачало глибини та проникливості» [3].

У редакторській статті Nature наведено рекомендації науковцям щодо етичного використання мовних моделей, заснованих на штучному інтелекті, зокрема: «...дослідники, що використовують інструменти LLM (великі мовні моделі - примітка авторів), повинні задокументувати це використання в розділах методів або подяк. Якщо документ не включає ці розділи, для документування з використанням LLM можна використовувати введення або інший відповідний розділ» [1]. Також дослідники доходять висновку, що LLM «...добре підходять для прискорення таких завдань, як написання статей чи грантів, якщо є людський контроль....., однак принципово ненадійні у відповідях на питання, іноді даючи помилкові відповіді» [11].

На підтвердження цієї думки наведемо такий аргумент: український письменник Максим Беспалов спитав у ChatGPT, які десять сучасних українських книжок він радить прочитати. ChatGPT запропонував такі книжки:

- «Від великої до малої води» Олександри Савченко;
- «Втеча з Архангельського» Олександра Заболотного;
- «Як я втік з комуністичного Китаю» Бао Цзю;
- «Між деревами та небом» Олени Федоренко;
- «Повернення додому» Ольги Кобелевої;
- «Людина, яка впала з неба» Максима Рильського;
- «Без мене» Андрія Кудрявцева;
- «Сонце за вугіллям» Олександра Горбачевського;
- «Тіні забутих предків» Валерія Головаченка;
- «Метелик над морем» Ігоря Дем'янчука.

Жодної з цих книжок не існує. Коли письменник написав про це чат-боту, ChatGPT визнав, що він помилився.

Ми, у свою чергу, теж запитали у ChatGPT про застереження до його використання. Його відповідь була така:

ChatGPT: «Я як віртуальний асистент не можу забезпечити повну достовірність і точність наданої інформації. Крім того, будь-які рекомендації або поради, надані мною, слід розглядати лише як загальні

поради, а не як професійну консультацію. Перед прийняттям будь-яких рішень, будь ласка, зверніться до фахівця відповідної галузі».

Наостанок, наведемо пріоритети для використання ChatGPT, сформульовані ван Дісом та іншими [14]:

1. Дослідники повинні зберігати пильність при використанні LLM у своїй роботі.

2. Заяви про авторський внесок та подяку в дослідницьких роботах повинні чітко та конкретно вказувати, чи використовували і якою мірою автори технології ШІ, такі, як ChatGPT, під час підготовки свого рукопису та аналізу.

3. Пріоритет має бути відданий розробці та впровадженню технології штучного інтелекту з відкритим вихідним кодом.

4. Украй важливо, щоб науковці, зокрема фахівці з етики, обговорювали компроміс між використанням ШІ, що створює потенційне прискорення у генеруванні знань і втратою людського потенціалу та автономії у дослідницькому процесі.

5. Необхідно запровадити негайний постійний міжнародний форум з розвитку та відповідального використання LLM для досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати статті свідчать, що використання штучного інтелекту в освіті на наукових дослідженнях можуть мати широкі перспективи, зокрема в таких аспектах, як генерація текстів на основі заданого контексту, відповіді на питання, аналіз тексту та упорядкування за заданим шаблоном тощо.

Зазначені переваги використання ChatGPT не звільняють від необхідності ретельної перевірки результатів, згенерованих за допомогою ChatGPT, та забезпечення етичних принципів у проведенні досліджень. ChatGPT є ще дуже «молодою» лінгвістично моделлю, тому потрібен час для подальшого вдосконалення її алгоритмів. Наразі існує велика проблема з недостовірністю тверджень, які генерує ChatGPT. Усе це ще раз підкреслює основне наше застереження: треба дуже обережно та помірковано використовувати неймережі в освіті та навчанні. Невирішеними залишаються питання академічної доброчесності та забезпечення етичних принципів при використанні мовних моделей, заснованих на ШІ.

Потребують подальших досліджень етичні аспекти використання штучного інтелекту в навчанні та наукових дослідженнях, зокрема питання конфіденційності даних, захисту персональних даних студентів та прозорості процесу використання штучного інтелекту. Дослідження таких питань допоможуть забезпечити безпеку та довіру суспільства та наукової спільноти до систем навчання з використанням штучного інтелекту.

Фінансування. Робота виконана за підтримки Міністерства освіти і науки України за такими держбюджетними проектами:

- 0123U100110 «Система дистанційної та змішаної профілізованої підготовки майбутніх наноінженерів до розробки нових наноматеріалів подвійного призначення»;

• 0122U000129 «Пошук оптимальних умов синтезу наноструктур на поверхні напівпровідників АЗВ5, А2В6 і кремнію для фотоніки і сонячної енергетики»;

• 0121U109426 «Теоретико-методичні засади системної фундаменталізації підготовки майбутніх фахівців у галузі наноматеріалознавства до продуктивної професійної діяльності».

Подяки. Автори статті бажають висловити щире подяку команді розробників ChatGPT за створення потужного інструменту, який надав допомогу під час підготовки даної роботи (примітка: це речення також написав ChatGPT).

Ми дякуємо Збройним Силам України за забезпечення безпеки для виконання цієї роботи. Вона стала можливою лише завдяки стійкості та мужності Української Армії.

References

1. *Artificial Intelligence for Journalism and Media Education*. Journalism & Mass Communication Educator, 10776958221149577. <https://doi.org/10.1177/10776958221149577>
2. Else, H. (2023). *Abstracts written by ChatGPT fool scientists*. Nature, 613(7944), 423-423. <https://doi.org/10.1038/d41586-023-00056-7>
3. Cahan, P., & Treutlein, B. (2023). *A conversation with ChatGPT on the role of computational systems biology in stem cell research*. Stem Cell Reports, 18(1), 1-2. <https://doi.org/10.1016/j.stemcr.2022.12.009>
4. Chatterjee, J., & Dethlefs, N. (2023). *This new conversational AI model can be your friend, philosopher, and guide... and even your worst enemy*. Patterns, 4(1), 100676. <https://doi.org/10.1016/j.patter.2022.100676>
5. Graham, F. (2022). *Daily briefing: Will ChatGPT kill the essay assignment?* Nature. <https://doi.org/10.1038/d41586-022-04437-2>
6. Huh, S. (2023) *Are ChatGPT's knowledge and interpretation ability comparable to those of medical students in Korea for taking a parasitology examination?: a descriptive study*. J Educ Eval Health Prof, 20: 1. <https://doi.org/10.3352/jeehp.2023.20.1>
7. Looi, M. K. (2023). *Sixty seconds on... ChatGPT*. BMJ 2023;380:p205. <https://doi.org/10.1136/bmj.p205>
8. Mollman S. (2022, December 9). *ChatGPT has gained 1 million followers in a single week. Here's why the A.I. chatbot is primed to disrupt search as we know it*. Yahoo Finance. https://finance.yahoo.com/news/chatgpt-gained-1-million-followers-224523258.html?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly9kdWNrZHVja2d2vLmNvYy9kY29pPklrImoDofHuNU3b9C9E4zFI6W1R6mSZrM5SFK7y0Au9ht-wMKUfBuhQ0Y254BzjvjaYypRR60aUIPgL3xfTqaM81r3SoP4-QEwJD1IW3avB5uVyxoyu0Src7ffpU
9. Pavlik, J. V. (2023). *Collaborating With Considering the Implications of Generative Tools such as ChatGPT threaten transparent science; here are our ground rules for their use*. Nature, 613(7945), c. 612 doi: <https://doi.org/10.1038/d41586-023-00191-1>
10. Stokel-Walker, C. (2022). *AI bot ChatGPT writes smart essays-should academics worry?* Nature. doi: <https://doi.org/10.1038/d41586-022-04397-7>

11. Stokel-Walker, C., & Van Noorden, R. (2023). *What ChatGPT and generative AI mean for science*. *Nature*, 614(7947), 214-216. <https://doi.org/10.1038/d41586-023-00340-6>
12. Suchikova Y. (2023). *A year of war*. *Science*. 379(6634), 850.
13. Suchikova Y., Tsybuliak N. (2023) *Universities without walls: global trend v. Ukraine's reality*. *Nature* 614, 413. doi: <https://doi.org/10.1038/d41586-023-00380-y>
14. van Dis, E. A., Bollen, J., Zuidema, W., van Rooij, R., & Bockting, C. L. (2023). *ChatGPT: five priorities for research*. *Nature*, 614(7947), 224-226.

АНОТАЦІЯ

Стаття досліджує використання штучного інтелекту (AI) в освітньому процесі, написанні наукових статей, та етичні проблеми, які виникають при його застосуванні. Основою дослідження є аналіз діалогу з чат-ботом ChatGPT, що розглядає можливості використання AI в навчанні та науці. Результати аналізу, а також вивчення релевантних літературних джерел, призводять до висновку про необхідність обережної поведінки при використанні мовних моделей на основі AI.

У статті розглядаються питання академічної доброчесності при застосуванні штучного інтелекту для генерації текстів. Вказується на те, що ці питання та етичні аспекти ще не врегульовані на законодавчому та академічному рівнях, адже ChatGPT існує лише декілька місяців, і відповідні механізми регулювання все ще тільки формуються.

Зокрема, висвітлюється, що ChatGPT володіє технологією генерації текстів, однак іноді допускає помилки та надає неправдиву інформацію. Це може створювати труднощі для користувачів, які розраховують на точність та достовірність отриманої інформації.

Результати статті мають на меті допомогти читачам краще зрозуміти потенціал штучного інтелекту в освіті та дослідженні, а також проблеми, пов'язані з його застосуванням. Визначаються можливі шляхи до оптимізації використання AI-технологій в академічному середовищі, а також наголошується на важливості розвитку критичного мислення та навичок оцінювання достовірності інформації. Акцент ставиться на необхідності підвищення обізнаності студентів, викладачів та науковців щодо можливих викликів та обмежень, які AI може мати у науково-дослідній діяльності.

Окрім того, у статті обговорюється роль університетів та наукових спільнот у розробці стратегій, які б сприяли етичному використанню AI в освіті та наукових дослідженнях. Наголошується, що сьогодні важливо враховувати як позитивні сторони AI, так і потенційні ризики для академічної доброчесності та якості досліджень. Так, одним з рішень може бути впровадження спеціальних курсів з AI-етики, що допоможуть студентам та науковцям краще розуміти різні аспекти AI-технологій, включаючи їхні практичні та етичні сторони. Також рекомендується активне співробітництво між академічними установами та компаніями-розробниками AI, з метою розробки більш безпечних та відповідальних мовних моделей.

Враховуючи швидкість розвитку AI, автори закликають до прискорення роботи над створенням національних та міжнародних нормативно-правових актів, які б врегулювали використання штучного інтелекту в освіті та наукових дослідженнях. Стаття підкреслює необхідність широкої дискусії серед представників наукової спільноти, законодавців та громадськості щодо етичних проблем і можливих наслідків використання AI в академічному світі.

Ключові слова: *штучний інтелект, великі мовні моделі, ChatGPT, освіта, наука.*

УДК УДК 364.4

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-56-62

**SPECIFICITY OF BULLYING IN SECONDARY EDUCATION
INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF WAR**

**СПЕЦИФІКА ІСНУВАННЯ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Olena KARPENKO,

Doctor of pedagogical sciences,
professor

oh.karpenko@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-6715-2899>

Yulia DONCHENKO,

Master's student

l.kozak@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0009-2339-8705>

Олена КАРПЕНКО,

доктор педагогічних наук,
професор

Юлія ДОНЧЕНКО,

магістрантка

Borys Grinchenko Kyiv University,

Київський університет імені

Бориса Грінченка,

✉ 18/2, Igor Shamo Boulevard,
Kyiv, 02154, Ukraine

✉ бульвар Ігоря Шамо, 18/2,
м. Київ, 02154, Україна

Original manuscript received: March 27, 2023

Revised manuscript accepted: April 08, 2023

ABSTRACT

The article analyzes the main components of the content of such a phenomenon as «bullying», presents the reasons for the existence of bullying in the conditions of an institution of general secondary education; the theoretical aspects of the formation and development of bullying among children and adolescents in Ukraine are disclosed.

The topicality of the topic is due to the fact that the problem raised in the article has hardly been studied in our country both from a theoretical and a practical standpoint. The phenomenon of bullying has been identified as widespread in modern schools, but for one reason or another, this problem is hushed up, cases of bullying are not publicized, and it is not customary to discuss it. It was found that the teaching staff, caring about their own reputation, ignores it, and on the other hand – parents who either consider the situation of bullying a good school of life, or, worried about their own children, transfer them to another educational institution.

The socio-pedagogical and psychological problem of modern times – bullying – has been analyzed, the essential signs, main causes, forms of manifestation of this phenomenon have been revealed; the main features of bullying are defined; the main mechanisms of its development are analyzed; the role structure of bullying is described and the consequences for all participants of this phenomenon (for victims of bullying, bullies, observers) are highlighted.

The purpose of the article was to determine the specifics of bullying and its prevention in war conditions, and as a result, the main modern scientific approaches to the manifestations of bullying were identified, and a system for preventing bullying among children and adolescents was described.

Based on the results of a generalized analysis of pedagogical, psychological, sociological studies, the scientific principles of the origin and manifestation of bullying are revealed; the scientific essence of the concepts is defined: «bullying», «bullying in war conditions»; clarified the current level of bullying among children; the theoretical prerequisites for the spread of bullying in society are revealed and analyzed, and the reasons for its growth during the war are singled out.

The main modern scientific approaches to the introduction, spread, and growth of bullying manifestations in the children's environment are summarized; identified and shown the socio-economic factors that contributed to the emergence and development of bullying in the environment of a general secondary education institution; reflects the prerequisites for the emergence of bullying in the children's and adolescent environment and the process of its growth as a negative stereotype among children and youth; reveals the specifics of bullying during wartime, as well as ways to overcome it.

It is concluded that the effectiveness and expediency of bullying prevention in general secondary education is possible subject to appropriate social and economic changes, and this, in turn, requires society to be ready to combat bullying in youth and children's environments.

Key words: *bullying, bullying in war conditions, bullying in institutions of general secondary education, ways to overcome bullying.*

Вступ. Сучасне українське суспільство переживає складний період кардинальних змін, у якому не тільки руйнуються старі ідеологічні підґрунтя, а і спостерігаються нові, суперечливі та проблемні впливи на особистість. Особливого значення набуває проблематика булінгу. Така ситуація зумовлена воєнним станом, боротьбою із російською агресією, значною кількістю внутрішньо переміщених родин із дітьми. Усі ці обставини дуже негативно відображаються на психологічному стані дітей, і проблема булінгу починає ставати дедалі актуальнішою. Варто зауважити, що дослідження цієї проблематики є дуже важливим науковим і практичним завданням, що потребує уваги і досліджень на різних рівнях. Одним із важливих наукових завдань є вивчення причин, наслідків та профілактики булінгу в умовах середньої освіти.

Згідно з даними ВООЗ, отриманими внаслідок моніторингового дослідження, в Україні регулярного насилля в школах зазнають близько 17% дівчат і 16% хлопців 11-15-річного віку. Самі регулярно ображають інших 16% українських школярів та 12% школярок [10]. Представлені дані підтверджують результати іншого опитування, яке провів Інтернет-сайт *KidsPoll* (1200 дітей). Згідно з ним, жертвами булінгу були 48% опитаних, із них 15% дітей неодноразово зазнавали насилля; 42% респондентів зазначили, що самі займалися булінгом, 20% – постійно [4].

Методи та методика дослідження. Значна кількість досліджень, присвячена вивченню булінгу в закладах середньої освіти, представлена як зарубіжними, так і українськими дослідниками. Серед зарубіжних науковців варто відзначити: Дан Ольвуссо, що розробив дослідницьку методику «Опитувальник Ольвуссона про булінг»; Дороті Еспелунд, яка проводила дослідження, що демонструють вплив булінгу на фізичне та психічне здоров'я підлітків; Пітер Сміт, який зосереджується на вивченні впливу булінгу на психічне здоров'я, самооцінку та поведінку молоді.

Щодо українських науковців, то варто відзначити таких: Т. Божок, яка здійснила дослідження взаємозв'язку між булінгом та впливом соціально-психологічного клімату в класі; О. Ігнат'єва виявила причини та проаналізувала наслідки булінгу в школах України та пропонувала педагогічні засоби запобігання цьому явищу; І. Коржевська, яка займалася дослідженням ставлення учнів до булінгу в школах та виявляла чинники, що впливають на формування такого ставлення; Л. Кузьменко досліджувала соціальні проблеми, пов'язані з булінгом в українських школах та запропонувала шляхи їх вирішення; І. Леонова вивчала психологічні особливості дітей, які стали жертвами булінгу та розглядала шляхи їх психологічної реабілітації.

Вивченням причин булінгу займалися ряд вчених, зокрема Д. Ольвеус, С. Свіфт, Т. Рітбі, Дж. Фрейзер. Вони виокремлюють такі причини булінгу: боротьба за лідерство; зіткнення різних субкультур, цінностей, поглядів і невміння толерантно ставитися до них; агресивність і віктимність; наявність у дитини психічних і фізичних вад; заздрість; відсутність предметного дозвілля тощо [4].

Таким чином, особливості булінгу в середній школі досить добре досліджені, однак науковці продовжують з'ясовувати ряд аспектів цієї проблеми. Ураховуючи стан війни в Україні, варто зауважити, що профілактика булінгу в умовах активних військових дій потребує більш детального вивчення, незважаючи на те, що вже є дослідження, присвячені означеній проблемі (А. Гуржій, С. Жукова, О. Лісова), однак їх кількість досить обмежена.

Метою статті є визначення специфіки булінгу та його профілактики в умовах війни.

Для початку розглянемо сутність поняття «булінг». Воно походить від англійського слова «bully», яке означає хуліган, забіяка, людина, яка використовує свою силу і владу, щоб налякати, або заподіяти шкоду слабшим людям. Поняття «булінг» (bullying) означає агресивну поведінку однієї людини відносно іншої людини з метою заподіяти їй моральної або фізичної шкоди, принизити її і в такий спосіб утвердити свою владу [10].

Булінг згідно з визначенням CDC (Centers for Disease Control and Prevention) – це будь-яка агресивна поведінка однієї людини чи групи людей, які не є родичами жертви, що повторюється неодноразово або має очевидні передумови для повторення [2].

На нашу думку, найбільш повне трактування цього поняття дала Н. Тілікіна, яка розглядає булінг (цькування) як «...діяння (дія або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [7].

Однак, виникає питання: «Чи є зв'язок між посиленням проявів булінгу та війною у країні?». Для того, щоб в цьому розібратися, ми проаналізували декілька досліджень. Одне з них проводилося в Ізраїлі під час війни в Газі в 2014 році. Результати засвідчили, що більшість школярів зі зони конфлікту повідомили про досить високий рівень булінгу в школі. Це пов'язано зі зростанням стресу та невпевненості в майбутньому в умовах війни [9]. Інше дослідження проводилося в Україні у 2015 році й показало, що серед школярів, які живуть в зоні конфлікту, було більше випадків булінгу, ніж серед інших регіонів країни. Причиною цього є зростання агресії та насильства в умовах конфлікту [6].

Отже, більшість досліджень підтверджують зв'язок між конфліктними умовами та посиленням проявів булінгу серед школярів у зоні конфлікту.

Особливість булінгу в умовах війни полягає в тому, що він може бути особливо небезпечним і травматичним для його учасників. Основна специфіка булінгу в умовах війни полягає в тому, що насильство може стати нормою поведінки в таких умовах і бути прийнятним як щось нормальне.

Дослідженням щодо специфіки булінгу в умовах війни вивчала Ліза Шарлетт (Lisa Sharlach), професор права та громадянської війни в Університеті Сіднея. Вона вивчала, як військові конфлікти можуть підвищувати ризик булінгу серед дітей і молоді, виділивши такі фактори, які сприяють зростанню кількості випадків булінгу в умовах війни, а саме: 1. Підвищена напруга та стрес серед дітей та молоді, що знаходяться під впливом військових конфліктів. 2. Зменшення кількості дорослих, які можуть надавати допомогу та контролювати ситуацію. 3. Зростання рівня насильства та агресії серед дітей та молоді, які відчувають страх та незахищеність. 4. Руїнування родинних та соціальних структур, які забезпечують безпеку та підтримку. 5. Поширення негативних стереотипів про певні етнічні чи релігійні групи, що може призводити до булінгу та дискримінації. 6. Розповсюдження військової культури, що підтримує насильство та агресію як засіб досягнення мети.

Отже, як бачимо, існує значна кількість факторів, які сприяють зростанню випадків булінгу під час війни і виникає проблема більш детального дослідження стану булінгу в Україні в умовах війни, з метою підбору найбільш оптимальних стратегій для його подолання.

Значна кількість учених виокремлюють різні можливості подолання булінгу. Однак, у контексті війни таких стратегій не так багато, зазвичай, це адаптовані стандартні стратегії. Водночас, ми звернули увагу на таких дослідників, як Пітер Сміз та Яу Ман Сью, які у своїй книзі «Булінг та зловживання владою: критичне втручання» описують кілька стратегій, що можуть бути ефективними в подоланні булінгу, зокрема і в контексті війни:

1. Створення безпечного середовища, де діти почуваються безпечно і захищено. Це може включати забезпечення належної охорони та забезпечення ментального благополуччя дітей.

2. Розвиток соціальної підтримки: необхідно створити можливості для соціальної підтримки та зв'язків між дітьми, щоб вони почувалися менш самотніми та ізольованими.

3. Навчання емоційної регуляції: діти потребують навичок емоційної регуляції, щоб зберігати спокій та відповідати на стресові ситуації без агресії.

4. Розвиток навичок конфліктології: діти повинні бути навчені, як ефективно вирішувати конфлікти та як уникати насильства.

5. Створення позитивного клімату: діти повинні бути залучені до створення позитивного середовища, де насильство не прийнятне, а доброзичливе ставлення до інших підтримується та високо оцінюється.

6. Розвиток міжкультурної компетентності: необхідно навчати дітей розуміти та поважати інші культури та традиції, що допоможе уникнути конфліктів на основі культурних розбіжностей.

Висновки. Таким чином, характеристика та аналіз основних положень такого негативного явища, як булінг дозволяє зробити висновки, що реалізація завдань на кожному із етапів його розповсюдження в закладі загальної середньої освіти потребує розробки і впровадження відповідних соціально-економічних чинників. До означених проблем спонукає кількість випадків психологічного та фізичного булінгу, яка потребує певного ставлення суспільства та соціуму.

Тому українська соціально-педагогічна практика профілактики агресивної та насильницької поведінки серед дітей потребує системного вивчення та аналізу зарубіжного передового досвіду в організації та здійсненні просвітницько-профілактичних заходів щодо подолання булінгу в школі.

Саме цей фактор формує надзвичайно високий попит на спеціалістів, котрі уміють професійно оцінити проблеми і допомогти людям їх вирішувати, а також на науковців і політиків, здатних діагностувати і прогнозувати соціальний розвиток суспільства, формувати ефективну соціальну політику України.

Література

1. Булінг у закладах освіти: що робити, якщо почали цькувати. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL : <https://www.helsinki.org.ua/articles/bulinh-u-zakladakh-osvity-shcho-robyty-iakshcho-pochaly-tskuvaty> (дата звернення: 3.04.2023)

2. Градова В. Ю. Булінг в Україні: проблема очима дитини. URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232028>. (дата звернення: 03.04.2023)

3. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія : Філологічна. 2013. Вип. 33. С. 85. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf. (дата звернення: 25.03.2023)

4. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник / Андрєєнкова В. Л., Мельничук В. О., Калашник О. А. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidiabulingu/2019-11-25-protidyabuliny.pdf>. (дата звернення: 03.04.2023)

5. Профілактика деструктивної поведінки підлітків. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41510/1/Destructive%20behavior_2022_IL.pdf. (дата звернення: 03.04.2023)
6. Становлення та розвиток особистості в умовах інформаційної війни : [зб.] матеріалів XI щорічної наук.-практ. конференції, 2 березня 2018 р. / Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. Київ, 2018. 179 с.
7. Тілікіна Н. О. Особливості профілактики та подолання цькування (булінгу) в системі загальної середньої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград : КДПУ імені В. Винниченка, 2017. Вип. 146, т. 2. С. 204-208.
8. Український інститут дослідження екстремізму. Булінг – видлуння війни. URL : <https://glavcom.ua/specprojects/stopbullying/buling-vidlunnnya-viyni-mi-tebe-prihistili-a-ti-za-dnr-lnr-krichala-462639.html>. (дата звернення: 25.03.2023).
9. Центр контролю та профілактики захворювань США. Розуміння булінгу. URL : <https://www.wiki-data.uk-ua.nina.az.html>. (дата звернення: 03.04.2023).
10. School violence. Merriam-Webster Online Dictionary, Merriam-Webster. URL : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/bullying>. (дата звернення: 3.04.2023).

References

1. Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny (2023). *Bulinh u zakladakh osvity: shcho robyty, yakshcho pochaly tskuvaty* [Bullying in educational institutions: what to do if you start bullying. Ukrainian Helsinki Union for Human Rights]. URL : <https://www.helsinki.org.ua/articles/bulinh-u-zakladakh-osvity-shcho-robyty-iakshcho-pochaly-tskuvaty> [in Ukrainian].
2. Hradova, V. Іu. (2021). *Bulinh v Ukraini: problema ochyma dytyny* [Bullying in Ukraine: the problem through the eyes of a child]. URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232028>. [in Ukrainian].
3. Lushpai, L. І. (2013). *Shkilnyi bullinh yak riznovyd suspilnoi ahresii* [School bullying as a type of social aggression]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»]*. Seria: Filohichna – Scientific notes Ostroh Academy National University], 2013. Vyp. 33, 85. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf. [in Ukrainian].
4. Andrieienkova, V. L., Melnychuk, V. O., Kalashnyk, O. A. (2019). *Protydiia bulinhu v zakladi osvity: systemnyi pidkhid. Metodychnyi posibnyk* [Anti-bullying in an educational institution: a systematic approach]. Kyiv : TOV «Ahentstvo «Ukraina», 2019. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidibulingu/2019-11-25-protydiy-bullying.pdf> [in Ukrainian].
5. *Profilaktyka destruktivnoi povedinky pidlitkv* (2022). [Prevention of destructive behavior of teenagers]. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41510/1/Destructive%20behavior_2022_IL.pdf. [in Ukrainian].
6. *Stanovlennia ta rozvytok osobystosti v umovakh informatsiinoi viiny : [zb.] materialiv XI shchorichna nauk.-prakt. konferentsiia, 2 bereznia 2018 r.* (2018). [Formation and development of personality in the conditions of information warfare]. Kyiv : Tavr. nats. un-t ім. V. І. Vernadskoho. [in Ukrainian].
7. Tilikina, N. O. (2017). *Osoblyvosti profilaktyky ta podolannia tskuvannia (bulinhu) v systemi zahalnoi serednoi osvity* [Peculiarities of preventing and overcoming bullying in the general secondary education system]. *Naukovi zapysky. Seria: Pedahohichni nauky – Proceedings. Series: Pedagogical sciences*. Kirovohrad : KDPU imeni V. Vynnychenka, 2017. Vyp. 146, t. 2, 204-208. [in Ukrainian].
8. Ukrainskyi instytut doslidzhennia ekstremizmu (2017). *Bulinh – vidlunnia viiny* [Ukrainian Institute for the Study of Extremism. Bullying is an echo of war]. URL :

<https://glavcom.ua/specprojects/stopbullying/buling-vidlunnnya-viyini-mi-tebe> prihistili-ati-za-dnr-inr-krichala-462639.html. [in Ukrainian].

9. Tsentr kontroliu ta profilaktyky zakhvoriuvan SShA. (2021). *Rozuminnia bulinhu* [US Centers for Disease Control and Prevention. Understanding Bullying]. URL : <https://www.wiki-data.uk-ua.nina.az.html>. [in Ukrainian].

10. School violence. (2023). *Merriam-Webster Online Dictionary, Merriam-Webster*. URL : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/bullying>. [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні складники змісту такого явища, як булінг, представлено причини існування його в умовах закладу загальної середньої освіти; розкрито теоретичні аспекти становлення та розвитку булінгу серед дітей та підлітків в Україні.

Актуальність теми зумовлена тим, що означена проблема майже не вивчена в нашій країні ні з теоретичних позицій, ні з позиції практики. Явище булінгу поширене в сучасній школі, але цю проблему з тих чи інших причин замовчують, не афішують випадки знущань, її не прийнято обговорювати. Виявлено, що педагогічний колектив, дбаючи про власну репутацію, ігнорує її, а з іншого – батьки, які або вважають ситуацію цькування хорошою школою життя, або, хвилюючись за власних дітей, переводять їх до іншого навчального закладу.

Проаналізовано соціально-педагогічну, психологічну проблему сучасності – булінг, розкрито сутнісні ознаки, основні причини, форми прояву цього явища; визначено основні риси булінгу; проаналізовано основні механізми його розвитку; описано рольову структуру булінгу та висвітлено наслідки для всіх учасників цього явища (для жертв булінгу, булерів, спостерігачів).

Метою статті стало визначення специфіки булінгу та його попередження в умовах війни і, як результат, виокремлено основні сучасні наукові підходи щодо проявів булінгу, описано систему його попередження серед дітей та підлітків.

За результатами узагальненого аналізу педагогічних, психологічних, соціологічних досліджень розкрито наукові принципи зародження та прояву булінгу; визначено наукову сутність понять: «булінг», «булінг в умовах війни»; з'ясовано сучасний рівень булінгу серед дітей; розкрито та проаналізовано теоретичні передумови поширення булінгу в суспільстві та викремлено причини його зростання під час війни.

Узагальнено основні сучасні наукові підходи щодо виникнення, поширення, зростання проявів булінгу в дитячому середовищі; визначено та показано соціально-економічні чинники, які сприяли виникненню та розвитку булінгу в закладі загальної середньої освіти; висвітлено передумови зародження булінгу в дитячому та підлітковому середовищі та процес його зростання як негативного стереотипу серед дітей та молоді; розкривається специфіка булінгу в період військового часу, а також шляхи його подолання.

Зроблено висновки, що ефективність та доцільність попередження булінгу в умовах закладу загальної середньої освіти можливе за умови відповідних соціальних та економічних змін, а це, в свою чергу, потребує від суспільства готовності до боротьби з булінгом у молодіжному та дитячому середовищах.

Ключові слова: булінг, булінг в умовах війни, булінг у закладах загальної середньої освіти, шляхи подолання булінгу.

УДК 796.011:001.5:271.2-9«01/07»-284»653(092)
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-63-75

**FORMATION OF SCIENTIFIC OPINION IN THE PHYSICAL CULTURE
OF THE MEDIEVAL PATRISTICS EARLY PERIOD**

**ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ ДУМКИ У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ
РАНЬОГО ПЕРІОДУ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ПАТРИСТИКИ**

Serhii LAZORENKO,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

serglazarenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6493-8514>

Сергій ЛАЗОРЕНКО,

доктор педагогічних наук, доцент

Andrii LEONENKO,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

leonlav79@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5132-9461>

Андрій ЛЕОНЕНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Svitlana GVOZDETSKA,

Candidate of Sciences in Physical
Education and Sports, Associate
Professor

sveta-gvozdecka@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7744-7471>

Світлана ГВОЗДЕЦЬКА,

кандидат наук з фізичного
виховання і спорту, доцент

Tetiana BUHAJENKO,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

bugaenkotv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3745-0593>

Тетяна БУГАЄНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Sumy State Pedagogical University
named after A. S. Makarenko,*

*Сумський державний
педагогічний університет імені
А. С. Макаренка,*

*✉ 87, Romenska str., Sumy,
40002, Ukraine*

*✉ вул. Роменська, 87, м. Суми,
40002, Україна*

Original manuscript received: February 10, 2023

Revised manuscript accepted: March 13, 2023

ABSTRACT

The educational subject «History of physical culture» according to the periodization existing in modern historical science reveals in sufficient detail the stages and aspects of the formation of pedagogical thought in the physical culture of primitive society, physical education during the times of ancient civilizations and in the ancient world, education in the Middle Ages, the formation of educational thoughts of the new and most recent times. In every historical period of human evolution, the requirements for physical education were justified by the prevailing religion, the level of economic and

social development of society, national and cultural traditions and regional features of the life and lifestyle of a nation or group of nations.

Some ethnic groups on our planet exist on the terrain of today and some are disappearing from the bosom of our planet, but unfortunately, this is the philosophy of life. And those nations who are now prosperous and have preserved their own identity must be indebted to physical culture, which during stormy centuries gave them the opportunity to resist climate and environmental changes, to withstand numerous wars for independence, to form individual moral principles and so on. Along with the development of physical culture, scientific thought in this field was also formed, which, within the framework of the global process, formed humanistic approaches of universal solidarity, and at the same time, a feeling of national patriotism. Scientific thought in the physical culture of a classless society was formed in the bowels of an anthropomorphic proto-religion with the initiations to check the readiness of the entire adult population for future life trials.

Pedagogy of physical culture of ancient civilizations was influenced by polytheistic theosophical aspects. But the key nuance of this pedagogy was the exaltation of human corporeality, which was formed according to the divine likeness. For example, the foundations of the Hellenic kalokagatia. With the establishment of the dominant position of the Christian religion at the beginning of our era, there is also a change in the attitude of the apologists of the religion towards the beauty of the human body as a divine creation. Thus, the material of this article should specify the facts that indicate a deep understanding of the role of physical culture in the early period of medieval patristics.

Key words: *pedagogy, history of physical culture, physical culture, philosophical anthropology, patristics, Christianity, religion.*

Постановка проблеми. Фундаментальна робота угорського науковця Ласло Куна «Загальна історія фізичної культури і спорту», яка вийшла в світ 1982 року і була підґрунтям написання науково-методичної літератури іншими авторами для навчального предмету «Історія фізичної культури і спорту» закладів вищої освіти нашої країни, надає інформацію про фізичну культуру середніх віків починаючи з першої половини V століття нової ери. Таким чином проігнорувавши чотири з половиною віки загальної історії людства і в її контексті історію становлення наукової думки у сфері фізичної культури на зламі віків нової ери. Тож матеріал даної публікації має намір зруйнувати інформаційний вакуум і надати читачам інформацію про формування наукової думки у фізичній культурі раннього періоду середньовіччя (I–V ст. н.е.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Задекларована вище тема окремими інформаційними масивами розкривається у роботах В. Косяка. Дванадцятий розділ його монографії «Онтологія тілесно-рухової активності» присвячений опису ранньосередньовічної християнської моделі культурної людини, де конкретне місце займає удосконалення тілесності адепта нової релігії [5]. Формування наукової думки середньовічної педагогіки в «Загальній історії фізичної культури і спорту» Ласло Куна пов'язано з теософією християнської церкви, яка у майбутньому створить підґрунтя для європейського просвітництва, а наразі закликає до зневажливого ставлення щодо фізичного вишколу людей. Результатом такої політики стало виключення занять фізичною культурою з програми навчальних закладів, які були підконтрольні церкві.

На другий план було усунено також і гігієнічне виховання. Аналогічну інформацію можна зустріти і у інших науковців – знавців історії фізичної культури. Але проаналізувавши науково-методичну літературу, ми можемо констатувати, що не завжди православна і католицька церкви були противниками фізичного вишколу і спортивних заходів середньовічних жителів європейських міст і сіл. Відсутня інформація про цей період і в «Історії педагогіки» А. Сбруевої та М. Рисіної [8]. Авторки закінчують рабовласницький період педагогічними поглядами Марка Фабія Квінтіліана, який викладав у I ст. н.е., і починають епоху середньовіччя дидактичними думками Візантії кінця IV ст. нової ери. Тому ми вирішили виправити зазначені недоліки, особливо враховуючи те, що заняття фізичною культурою, серед іншого, є одним з основних факторів формування людського капіталу [1] та впливає на якість життя людей [7; 9] в будь-які історичні часи.

Мета статті – на основі аналізу науково-методичної літератури, творів мистецтва та інших історичних артефактів узагальнити і систематизувати відомості та конкретизувати аспекти, які указують на глибоке осмислення ролі фізичної культури раннього періоду середньовічної патристики.

Виклад основного матеріалу. На початку нової ери освітянська система Римської імперії піддається критиці з боку видатних філософів того періоду. Луцій Анней Сенека (4 р. до н.е. – 65 р. н.е.) указує на формалізм римської педагогіки, зневажання її завданнями морального виховання майбутнього представника Великого Риму. Сенека у своїх трактатах указує на недоліки у вихованні інтелекту, а не естетики і в цьому контексті недостатнє гартування людської тілесності [2:410]. Марк Аврелій (121–180 рр.) своє бачення римської освіти описав у нотатках «Наодинці з собою. Роздуми», знайдених і опублікованих вже після смерті імператора. В основі його філософії лежить самоаналіз з метою самовдосконалення [2:410]. Досить оригінально виглядає робота Публія Корнелія Тацита (бл. 50–120 рр.) «Германія», у якій історик протиставив республіканській зманіженості римського громадянина силу і видатну тілесність племен з Європи [2:412].

З появою монотеїстичної релігії – християнства науковий вектор у фізичній культурі Риму дещо змінився. Фізична культура почала виражати святково-реалістичний характер народного світогляду. Спортивні фестивалі і свята повертаються до зразка давньогрецьких. У школах того часу з метою підвищення ефективності і естетичності фізичних вправ нерідко почали використовувати музичний супровід – за зразком грецьких мусичних агонів. Музика активно застосовувалася під час тренувальних занять, спортивних змагань або занять фізичними вправами. Основи тогочасної римської методології навчання були описані в роботі видатного мислителя Марка Фабія Квінтіліана (бл. 35–100 рр.) «Виховання оратора» [8:31]. Автор вважав, що ранній розвиток природних здібностей дитини необхідно в сім'ї, яка є атмосферою для формування інтелектуального

кругозору; відзначав переваги шкільної освіти над домашньою. Фактично, був ініціатором упровадження фізичної культури в навчальний процес римської школи, так як вбачав ефективним чергування інтелектуальної освіти та фізичного вишколу. Як вважав Марк Фабій Квінтіліан, зміни занять і відпочинку у вигляді фізичних вправ чи ігор активізують пізнавальні та індивідуальні здібності школярів.

На початку нашої ери в Римській імперії курульні едили (організатори публічних змагань) проводять спортивні змагання за зразком грецьких, але з національним релігійним колоритом. Під час проведення консульських свят відбувалися масові змагання з боротьби, бігу, верхової їзди, веслування, перегонів колісниць тощо. Імператор Октавіан Август (63 р. до н.е. – 14 р. н.е.) відродив Троянські ігри в цирку, які при ньому стали проводитись регулярно і за спеціальним планом: 4–5 квітня – спортивні ігри на честь Богині Кібели; 12–18 квітня, 28 квітня–3 травня – на честь Флори; 6–13 липня – на честь Бога Аполлона; 20–30 липня – на честь перемоги Цезаря в громадянській війні; 4–19 вересня – Римські гри; 3–12 жовтня – на честь Бога Мітри; 27 жовтня–1 листопада і 4–7 листопада – Плебейські ігри. За зразком ігор в Олімпії імператор заснував Акційські ігри, а імператор Доміціан (51–96 рр.) – Капітолійські.

Для незалежного населення Риму влаштовувалося і безліч інших змагань, хоч і менш популярних, провінційних, які проводили аристократи з метою самореклами, щоб у подальшому бути вибраними на керівні посади. Нерідко в таких змаганнях брали участь і ранні християнські адепти. Це пов'язано з тим, що раннє християнство не було таким аскетичним у поглядах на заняття фізичною культурою і багато в чому відрізнялося від пізньої християнської догми. У цей час релігійні чесноти зовсім по-іншому трактували ставлення до універсалу людської тілесності, не як до фізичної оболонки – душі. Для ранніх вірян не було характерним зневажливе ставлення до культу тілесності, гріховність, які буде визнано пізніше. Ці уявлення сходять від апостола Павла (5 або 10–64 або 67 рр.), викладених в його «Посланнях...» до мешканців Ефесу, Римлян, жителів Коринфу. Ранні адепти релігії Ісуса Христа по-своєму піклувалися про тілесне безсмертя, не акцентували суворої уваги на плотських проявах, як це робилося в пізні часи, коли непристойним було вживання слова «любов», бо філософія віри повністю нехтувала цим високим почуттям, «естетичним милуванням», яким проникся Адам, коли побачив власну обранку, створену Богом – Єву. Концепція пізнання тілесності супроводжувалася в ранньому християнстві високою оцінкою. Апостол Павло говорив, що «тіла ваші – суть члени Христові (1 Кор. 6:15). Тому, перші християни, уявляючи людину в єдності тіла й душі, перевагу надавали тілу, бо «думка є актом тіла». Тіло гідне поваги, тому що воно створене за образом і подобою Божою, а Бог не міг помістити рідну йому душу в погано побудоване тіло [5 : 170]. Така була метафізика молододі монотеїстичної релігії, на протигагу класичній римській діалектиці.

Програма вдосконалення людини, задекларована у Євангелії від Матвія, проголошує: «Будьте досконалі, як досконалий Батько ваш Небесний» (Матв. 5:48). Вона зорієнтована, звичайно ж, на духовність і універсам тілесності. Цю позицію обстоював Папа Римський Іоанн Павло II (1920–2005 рр.): «Про досконалість людини значно об'єктивніше говорять її моральні цінності та її вчинки, їх фізична сила та краса. І це визнають ті, хто сам швидше сильний або красивий, ніж добрий і добродієльний». Зауважимо, що Понтифік підносить внутрішні чесноти людини на перше місце, і у сказаному немає неповаги до її тіла – йому відводиться почесне друге місце після душі. Рання апокрифічна література (не визнана офіційно церквою) не уявляє безтілесну сутність індивідуума, що довгі роки помилково (або тенденційно) приписувалося йому сучасною теософською філософією. Органічна плоть, відповідно до християнської теології, надала змогу, як говорить сучасний філософ, культуролог і соціолог П. Гуревич у «Філософській антропології», створити людину як істоту, яка відрізняється від усіх інших природних створінь. За всієї своєї другорядності, саме тіло людини разом з духом неодмінно бере участь у реалізації божественної концепції створення живої істоти за його подобою та спрямованістю на виховання досконалої людини в єдності її моральних і духовних властивостей, зокрема, її фізичної досконалості [4:17]. Тобто, повністю адаптований до вимог молоді монотеїстичної релігії давньогрецький освітянський принцип «пайдея» – гармонійний тілесно-духовний метод формування людини, що реалізує всі її природні здібності.

Ранньохристиянські апологети у своїх теософських трактатах не висловлювалися з деструктивною критикою щодо універсаму людської тілесності. Квінт Септимій Флоренс Тертулліан (155/165–бл. 240 рр.) – ранньохристиянський письменник, автор 40 трактатів, з яких нам відомо 31. Теософ є найяскравішим виразником упевненості про несумісність натурфілософії та християнської догми, тієї основоположної лінії, що була сформульована в «Посланнях апостола Павла» і наголошувала, що християнське одкровення «усуває мудрість світу всього». Його батько був сотником військового загону міста Карфаген, тому юнак зростав в атмосфері тлумачень щодо вдосконалення фізичного гарту особистості. Досконало вивчив грецьку мову та здобув фах з риторики і права. У 195 р. він одружився, однак це не завадило йому стати католицьким священиком – пресвітером. Тертулліан захищав тіло від осудження, що за його часів було всюди звичайною справою, особливо в релігійному середовищі. Тіло, мовляв, матеріальне, уразливе, скінченне, а дух вічний. Порочною є не сама плоть, а плотські прагнення і недостойні справи людські. Досконале тіло «є плодом божественної творчості», прикрасою душі. Духовна православна практика теж «не гребує тілом, але оскільки воно більше постраждало від гріхів, ніж душа, то його треба дисциплінувати». Ранньохристиянські церковні лідери, насамперед, були адептами духовного і не уявляли створіння Боже у єдності тіла і душі,

постійно вагалися між критикою гарного тіла з його «пристрастями» та поклонінням йому і навпаки. До афоризмів належать і інші думки Тертуліана (мовою оригіналу): «Всё, что существует, есть тело особого рода. Нет ничего бестелесного, кроме того, что не существует»; «Душа не может обрести спасения, если она не уверует, пока обитает во плоти. Итак, плоть есть якорь спасения»; «Судить следует только душу – за то, как она пользовалась сосудом плоти. Сам сосуд, конечно, не подлежит приговору». Помер видатний теософ близько 240 р. у своєму рідному місті Карфагені, що на Півночі Африки.

Тіло Творця ранньохристиянські мислителі не наділяли красою, щоб було зрозуміло, чому той дозволив людям власне розп'яття. У римському добу образливим діям могла піддаватися тільки людина-невіглас. Мешканці вічного міста високо шанували тілесні чесноти, бо мали глибоке переконання бути схожими на них, і жоден представник римського суспільства не мав бажання образливо висловлюватись щодо людини, яка мала надзвичайне тіло. А худе тіло «царя іудейського» було заплыване й зганыблене людьми землі обітованої. Спаситель, йдучи на Голгофу, не міг нести на собі свій хрест, як того веліло рішення прокураторського суду, а коли син Божий з неатлетичним тілом, то й адептам його віри не варто піклуватися про силу і красу свого, а, може і нехтувати ним взагалі. Це – причина вагань в апологетиці і ранній патристиці від поклоніння тілу до його осуду. Таку думку мав і Оріген (бл. 185–254 рр.) – грецький християнський теолог, філософ, один зі східних церковних апологетів, засновник біблійної філології, автор терміну «боголюдина». Закінчив з високим рівнем знань Александрійську богословську школу, під орудою Климента Александрійського. Вивчав науки неоплатоніків під керівництвом Амонія Сакса. З 203 року викладав філософію, теологію, діалектику, фізику, математику, геометрію, астрономію. Оріген очолив богословську школу у 217–232 роках. Був фундатором ідеї відновлення колишньої досконалості людини і світу – апокатастасису. До наших днів не зберігся головний трактат теософа – «Гексапла», який є порівняльним аналізом внесків Старого Заповіту з метою встановлення критично вивіреного тексту. Орігена – перший науковець, який з точки зору системного підходу виклав ідеї християнства у філософському контексті, його доробки мали значний вплив на творчий шлях мислителів: Євсевія Памфіла, Григорія Богослова, Григорія Нісського, Василя Великого та ін. Оріген оцінив примат тілесності, говорячи про боротьбу Якова з Божим посланцем (мовою оригіналу): «Человек, может быть, никогда не сможет победить противную силу сам по себе, не пользуясь божественной помощью. Потому и говорится, что ангел боролся с Иаковом (Быт., 32, 34). Мы понимаем это так, что борьба ангела с Иаковом – не то же, что борьба против Иакова».

З критикою фізичної недосконалості людини як творіння Божого виступав Аврелій Августин Іпонійський або Блаженний Августин (354–430 рр.) – християнський теолог і церковний діяч, головний представник

західної патристики, єпископ міста Гіппон Регій (сучасна Аннаба, Алжир). Блаженний Августин створив онтологічне вчення про Бога як абстрактне буття, і робив він це через аналіз Усевишнього не як об'єкта, а як суб'єкта, через призму самодостатності людського мислення. Існування Бога, згідно із вченням Августина, можна вивести безпосередньо із рефлексії людини, а буття речей – не можна. Його внутрішні переконання найбільше проявилися у вченні про час як філософську категорію, який не може існувати без душі, що пам'ятає, чекає, споглядає дійсність. Августин визнаний святим Католицькою, Лютеранською та Православною церквами. При цьому в православ'ї, зазвичай, іменується з епітетом Блаженний, що означає високий статус людини, яка пізнала Божу благодать. День його пам'яті святкується Католицькою церквою 28 серпня, Православною церквою – 15 (28) червня. Августин Блаженний (який багато пізнав, за його визнанням, від плотських утіх у молоді роки) методично критикує тіло, що є матеріальним провокатором первородного гріха, джерелом зла і всілякої погані, знаряддям лукавого, що розбещує душу (мовою оригіналу): «Скорбь есть печаль о своем несовершенстве»; «Совершенство есть знание человека о своём несовершенстве».

Свої погляди щодо фізичного вдосконалення людини висловив у наукових публікаціях Григорій Ніський (бл. 335–після 394 рр.) – богослов, філософ, екзегет, один з трьох великих «каппадокійців», єпископ Ніси в Каппадокії, який виховувався на роботах згаданого нами Орігена. За його ініціативи, на II Вселенському Соборі був доповнений Нікейський символ віри – лаконічний і точний виклад усіх догм християнської віри, важлива складова так званого святого Передання. Свого часу отримав прекрасну освіту і став наставником красномовства. У 372 році був рукоположений святим Василем Великим у статус єпископа міста Ніси. У 379 році свяятий Григорій брав участь в Антиохійському Соборі проти еретиків, що не визнавали непорочності Божої Матері, і тих, що поклонялися Богоматері як божеству. Він був вибраний Собором для огляду церков в Аравії і Палестині, утвердження православного вчення про Пресвяту Богородицю. Все своє життя релігійний діяч поклав на вітар фундаментації православної релігії. Доживши до глибокої старості, свяятий Григорій помер незабаром після Константинопольського Собору. У своїх трактатах він писав (мовою оригіналу): «[Иные] хотя признают верным, что изнемогшее в пороке естество посещено Божественною силою, но с неудовольствием взирают на способ посещения, по незнанию, что всякое устройство тела само по себе имеет равную цену, и ничто содействующее в нем поддержанию жизни не заслуживает осуждения как что либо нечестивое или дурное. (...) Как прочие органы поддерживают в человеке настоящую жизнь, (...) так родотворные органы имеют промышление о будущем, вводя собою преемство естеству. (...) Ибо не глазом, не слухом, не языком, не другим каким чувственным органом непрерывно продолжается род наш; все это, как сказано, служит для настоящего употребления, а в тех органах соблюдается человечеству бессмертие» [6:32–36].

Святий Антоній Великий (251–356 рр.) – засновник християнського відлюдницького чернецтва, єгипетський анахорет, творець пустельництва й аскетичного способу життя в середовищі ранньохристиянських адептів. Канонізований православною церквою, він прагнув не скасування власної плоті, а, як сам висловлювався, обоження плоті (мовою оригіналу): «Итак, будем и мы мудро и благоразумно ослаблять тело свое, чтобы получить духовную крепость. Если мы будем умерщвлять и поработать тело свое душе, то с сим умерщвлением и поработанием тела умертвятся вместе и плотские мысли, которые враждебны Богу; душа наша просветится и сделается храмом Божиим». «Чтобы погасить в душе огонь, которым питаются все добродетели, диавол возбуждает в ней многообразные страсти и особенно производит в теле леность и склонность к удовольствиям», – підкреслює Антоній.

А як щодо універсалу людської досконалості говорить Святе Письмо? У Біблії є чимало оповідей, у яких прославляються тілесна сила і краса. Могутні і прекрасні юні Самсон та Давид [3:32–33]. Фізично привабливі старці – 85-літній Халев (воєначальник Мойсея) і Мойсей, який помер у 120 років, але зберіг силу й гостроту молодого зору. Сильний, як Бог, 50-літній Яків (третій біблейський патріарх): «І залишився Яків один. І боровся Хтось з ним, до появи зорі; І побачивши, що не здолає його... сказав: відпусти Мене; тому що зійшла зоря... ти боровся з Богом, і людей долати будеш» (Бут, 32:24–28). Але Старозавітна легенда більше спрямована на демонстрацію не фізичної сили, а сили віри і духовності [3:32–33]. Шанується у Святому письмі не тільки сила, а й влучність: «Із усього народу цього було сімсот чоловік обраних, які були шульгами, і всі ці, кидаючи із пращ камені у волос, не кидали мимо» (Суд. 20:16). Відзначається ставлення до тіла як до божественної цінності: «Тіло ж не для блуду, але для Господа, і Господь для тіла» (1 Кор. 6:13), захоплення від споглядання за сильним тілом: «Слава юнаків – сила їхня» (Притч. 20:29). Декларується у святому письмі і необхідність фізичного вдосконалення: «Краще бідняк здоровий і міцний силами, ніж багатій з виснаженим тілом; здоров'я і добробут тіла дорожчі за всяке золото, і міцне тіло краще від незліченного багатства» (Сірах 30:14–16), попередження про шкоду фізичної бездіяльності: «Дурний сидить, склавши свої руки, і з'їдає плоть свою» (Еккл. 4:5). Біблія акцентує увагу на прагненні не тільки бути сильним, але й досконалішим: «Чи не знаєте, ті, які біжать на арені, біжать усі, але лише один одержує нагороду? Так біжіть, щоб одержати» (1 Кор. 9:24). При цьому – варто слідувати заповітам Усевишнього: «Так не хвалиться мудрий мудрістю своєю, і так не похваляється сильний силою своєю» (Іерем. 9:23).

Не можна сказати, що Біблія містить відвертий заклик до фізичного вдосконалення тіла. Але їй імпліцитно властива гуманістична орієнтація на уважне, шанобливе, дбайливе ставлення до результатів Божественного творіння. Православні догми змушують вірян слідувати православному способу життя, що охоплює і тілесні іспити, до яких треба

скрупульозно готуватися, як, наприклад, носіння вериг ченцями, дотримання строгих постів тощо. Увага до тілесного виховання осіб духовного звання зумовлена серед інших причин, очевидно, й тим, що в християнстві завжди було особливе, відмінне від інших релігій сприйняття людської тілесності. Уся історія первісного християнства, як пише В. Ерн – філософ початку минулого століття, у статті «Християнське ставлення до властивості», сповнена прагненням до святості плоті. Перші християни ставилися до свого тіла релігійно і вважали його необхідним учасником життя за Христом не тільки тут, на землі, але й там – у майбутньому житті, у воскресінні мертвих.

Аналогічні догми виявляються і в інших біблійних текстах, написаних у перші віки після виникнення християнства. Однак у процесі подальшої ідейної боротьби всередині нової віри уявлення ці істотно трансформувалися. Апологети церкви поступово вмирають, до керівництва християнськими осередками приходять керівники з прогресивними поглядами, з абсолютно новими трактуваннями Святого письма, зі своїми власними ідеями, що активно нав'язуються адептам у публічних проповідях. Найчастіше це робилося з метою поєднання інтересів нової релігії та влади, для забезпечення контролю над вірянами. Унаслідок таких ідеологічних маніпуляцій християнство все більше ідеалізувалося думкою зречення життєвих примх заради можливості потрапити в рай після смерті. Зміцнюється віра в спокуті гріхів, у звільненні духа від тлінної плоті і піднесення його до небесних вершин. Вселяється у свідомість вірян необхідність дотримання суворого аскетизму і зневажливого ставлення до власного тіла, до гріховних фактів почали відносити фізичні вправи і спортивні змагання. На початку IV ст. був створений стратегічний союз Римської імперії з християнством, який набрав до того часу значну політичну силу. Імператор Костянтин Великий I (272–337 рр.) прийшов до висновку, що набагато вигідніше використати християнську церкву в інтересах держави, ніж вести з нею нескінченну і виснажливу боротьбу. У 313 році, Костянтин в Мілані, підписує едикт про припинення політичного переслідування послідовників Христа і християнство визнається як державна релігія Священної Римської імперії. Зі статусом державної релігії стрімко почав зростати кількісний склад християнських осередків за рахунок середніх верств населення і аристократії. Таким чином, з рецесивного віровчення християнство блискавично перетворилося в домінуючу релігію Імперії. Прихильники його доктрини, що висловлювалися проти «гріховної тілесності» і які пропагували суворий аскетизм, стали закликати до боротьби проти поширення фізичної культури серед населення, яку вони розглядали як поганські звичаї, та яка потребувала термінового остракізму. Боротьба за знищення фізичної краси людського тіла розгорталася важка і непримиренна. Філософія соціального ненасилля, що була романтичним захопленням раннього християнства, виявилася тепер тактично невідповідною і канула в Лету. Результатом такого протистояння стала

заборона проведення Олімпійських ігор, яку підписав імператор Феодосій Великий I (347–395 pp.) 394 року, та знищення олімпійського архіву.

Масові спортивні змагання дозволяли проводити тільки у святкові дні, дати народження імператора та їх воцарювання. Місце проведення колись грандіозних і форматних Зевсових змагань стало зазнавати частих нападів варварів, поступово занепало і перетворилося лише в пункт паломництва ортодоксальних прихильників розвитку античної фізичної культури. Однак переконати владні структури і все населення імперії в найповнішій недоцільності фізичних вправ і спортивних змагань християнській церкві все ж до кінця так і не вдалося, і її ідеї гріховної тілесності ще довгі сторіччя приходили в непримиренних зіткненнях з колишньою системою життєвих цінностей, етичних і естетичних норм з тисячолітніми традиціями високорозвиненої агоністики Античного світу. Особливо відчутним опір релігійним обмеженням і централізованій забороні фізичної культури виявився в східних провінціях Священної імперії. Через наполегливе клопотання міст, що продовжували дотримуватися незабутніх спортивних традицій, імператорська влада була вимушена дозволити час від часу офіційне проведення широкомасштабних спортивних заходів за зразком агонів на честь Громовержця в Олімпії. Римські хроніки IV–VI ст. повідомляють про періодичну видачу дозвільних імператорських конституцій на проведення аналогічних змагань. Останній едикт, що санкціонував проведення ігор за подобою Олімпійських, був виданий імператором Візантії Флавієм Петром Саватієм Юстиніаном (483–527 pp.) і датований 520 роком.

Катарсис під час спортивних змагань спонукав чисельні натовпи глядачів і учасників до особистого душевного переживання, емоційного піднесення, яке не тільки нівелювало соціальне напруження, а й прославляло виховану людську велич і красу, вже не міг стримувати гострі суспільні проблеми, що актуалізувалися після падіння Римської імперії. У цих умовах стадіони і цирку, що були невтомними пропагандистами чеснот фізичної культури серед населення, нерідко перетворювалися в джерела поширення масових протестів і народних повстань. У 529 році на стадіоні Неаполя виникає ціла низка повстань проти еволюції в суспільне життя християнської моралі. З метою попередження подальшого поширення хвилювань імператор Юстиніан змушений був закрити майже всі дозволені державою організації й установи фізичної культури, за винятком Візантійського іподрому. Серед таких виявився і найбільш популярний тієї пори Афінівський гімнасій, значна частина викладачів якого, побоюючись переслідування, емігрувала в Персію. Незабаром після цього на Візантійському іподромі спалахнуло нове форматне повстання під назвою «Ніка» (на честь богині – покровительки перемог і переможців, поплічниці самого Зевса), через яке імператор ледь не втратив трон. Юстиніан вже зібрався втекти з Константинополя, але хитромудрий і заповзятий євнух Нарсес (478–573 pp.) зумів вправно підкупити частину ватажків повстання і кинути їх напризволяще. Учасників повстання було заблоковано на іподромі

й жорстоко покарано загонами військових найманців воєначальника Флавія Велізарія (505–565 рр.). Загибло близько 30 тисяч осіб. Перемога повсталих означала одночасно і нове довготривале гоніння фізичної культури та спортивних змагань кінця епохи рабовласництва. Проте прихильникам церковних обмежень так і не вдалося досягти остаточної заборони різноманітних народних форм фізичних вправ і змагань, які з незламною завзятістю передавалися людьми від покоління до покоління протягом усього тернистого шляху становлення наукової думки в галузі фізичної культури і спорту. Філософська діалектика говорить, що нічого не зникає, а переходить на інший рівень існування. Пройде багато років, і відродяться Олімпійські ігри, які мають тисячолітню історію і які не втратили своєї актуальності і в наші дні.

Висновки. Перераховані вище факти вказують на глибоке осмислення ролі фізичної культури раннього періоду середньовічної патристики. У цей час емпіричні факти античної науки змінюють свій статус на теорію у фізичному вихованні і спорті. Усі знання, отримані в результаті життєвого досвіду та прикладної практики, трансформувались за часів розквіту християнської релігії і логіки в широкомасштабні та змістовні тлумачення значення фізичних вправ для зміцнення здоров'я громадян середньовічних міст і сіл. Видовищність та естетичність, регламент спортивних ігор, які прославляли богів-покровителів, у часи, коли боги мали людську подобу і були такими ж атлетичними, як і прості смертні, втрачають свою актуальність, оскільки на зміну політеїзму приходять монотеїстична релігія. Взірець спортивної етики та естетики (Олімпійські ігри) взагалі виявились на задвірках середньовічної наукової думки. Історичний процес ідеалізації в галузі фізичної культури і спорту відбувався через узагальнення ознак і явищ, обраних ранньохристиянськими апологетами. То ж з великою долею вірогідності ми можемо констатувати факт існування наукової думки в перші століття нової ери.

Література

1. Ажажа М., Гонда В., Несторенко Т. Человеческий капитал: теоретические основы и механизмы развития. *Problems of spatial development of socio-economic systems: economics, education, medicine*. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2015. С.63–69. URL : <https://cutt.lv/YFdf3RC> (дата звернення: 10.02.2023).
2. Балух В. О., Коцур В. П. Культура античності : підручник. Чернівці : Наші книги, 2016. 632 с.
3. Булатова М. М. Боротьба. Енциклопедія в запитаннях і відповідях. Навчальне видання. Київ : Олімпійська література, 2017. 576 с.
4. Гуревич П. С. Философская антропология : учебное пособие. Москва : «Омега-Л», 2010. 607 с.
5. Косяк В. А. Онтология телесно-двигательной активности (философские очерки) : монография. Сумы : ФЛП Цёма С. П., 2017. 196 с.
6. Косяк В. А. Очерки философии спорта : монография. Сумы : ФЛП Цёма С. П., 2018. 194 с.

7. Несторенко Т. П. Інфраструктура міста в контексті його конкурентоспособності. *Економічні науки*. Зб. наук. праць, вип. 59. Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, т.72. 2007. С.70–76. URL : <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2007/72-59-13.pdf> (дата звернення: 07.02.2023).
8. Сбруєва А. А., Риси́на М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах. Суми : СумДПУ, 2000. 208 с.
9. Ostenda A., Nestorenko T., Yemchenko I. The suburbanization process and quality of life. *Recent Advances in Information Technology, Tourism, Economics, Management and Agriculture ITEMA*. Conference Proceedings (part of ITEMA conference collection), 2019, 235–240. URL : <https://cutt.ly/vYcXGOC> (дата звернення: 11.02.2023).

References

1. Azhazha, M., Gonda, V., Nestorenko, T. (2015). *Chelovecheskiy kapital: teoreticheskie osnovy i mekhanizmy razvitiia* [Human Capital: Theoretical Foundations and Development Mechanisms]. Problemy prostorovoho rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system: ekonomika, osvita, medytsyna – Problems of spatial development of socio-economic systems: economics, education, medicine. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 63–69. URL : <https://cutt.ly/YFdf3RC> [in Russian].
2. Balukh, V. O., Kotsur, V. P. (2016). *Kultura antichnosti : pidruchnyk* [Culture of Antiquity: a textbook]. Chernivtsi : Our Books. [in Ukrainian].
3. Bulatova, M. M. (2017). *Borotba. Encyclopedia v zapytanniakh ta vidpoviadiach* – [Struggle. Encyclopedia in questions and answers. Educational edition]. Kyiv : Olympic Literature. [in Ukrainian].
4. Gurevich, P. S. (2010). *Filosovskaya antropologiya : pidruchnyk* [Philosophical Anthropology: textbook]. Moscow : «Omega-L». [in Russian].
5. Kosyak, V. A. (2017). *Ontologiya telesno-dvigatel'noy aktivnosti (filosofskie ocherki)* [Ontology of body-motor activity (philosophical essays): monograph]. Sumy : FLP Tsyoma S. P. [in Russian].
6. Kosyak, V. A. (2018). *Ocherki filosofii sporta : monografiya* [Essays on the philosophy of sport: a monograph]. Sumy : FLP Tsyoma S. P. [in Russian].
7. Nestorenko, T. P. (2007). *Infrastruktura horoda v kontekste eho konkurentosposobnosti* [City infrastructure in the context of its competitiveness]. Zb. nauk. prats', vyp. 59. Chornomors'kyi derzhavnyy universytet im. Petra Mohyly – Coll. of science works, vol. 59. Black Sea State University named after Petro Mohyla, vol. 72, 70–76. URL : <https://cutt.ly/zQEGQ3A> [in Russian].
8. Sbrueva, A. A., Rysina, M. Yu. (2000). *Istoriia pedahohiki u skhemakh, kartakh, diahramakh* [History of pedagogy in schemes, maps, diagrams]. Sumy : Sumy SPU. [in Ukrainian].
9. Ostenda, A., Nestorenko, T., Yemchenko, I. (2019). *The suburbanization process and quality of life*. Third International Scientific Conference ITEMA Recent Advances in Information Technology, Tourism, Economics, Management and Agriculture. Conference Proceedings (part of ITEMA conference collection), 235–240. URL : <https://cutt.ly/vYcXGOC>. [in English].

АНОТАЦІЯ

Навчальний предмет «Історія фізичної культури» згідно з чинною в сучасній історичній науці періодизацією досить детально розкриває етапи та аспекти формування педагогічної думки у фізичній культурі первісного

суспільства, фізичний вишкіл за часів давніх цивілізацій і в античному світі, виховання в епоху середньовіччя, формування освітянської думки нового та найновішого часів. У кожному історичному періоді людської еволюції вимоги до фізичного вишколу були аргументовані панівною релігією, рівнем економічного і соціального розвитку суспільства, національними і культурними традиціями, регіональними особливостями життя та побуту народу чи групи народів.

Деякі етноси на нашій планеті існують на теренах сьогодення, а деякі зникають з лона нашої планети, але, на жаль, такою є філософія життя. І ті народи, які зараз процвітають і зберегли власну ідентичність, повинні завдячувати фізичній культурі, що протягом буремних століть дала можливість їм протистояти змінам клімату і навколишнього середовища, перемогти у чисельних війнах за незалежність, сформувати індивідуальні моральні принципи тощо. З розвитком фізичної культури формувалась і наукова думка в цій сфері, яка формувала гуманістичні підходи загальнолюдської солідарності, а разом з тим і почуття національного патріотизму. Наукова думка у фізичній культурі безкласового суспільства формувалась на теренах антропоморфної проторелігії з ініціаціями перевірки готовності всього дорослого населення до майбутніх життєвих випробовувань.

Педагогіка фізичної культури античних цивілізацій підпадала під вплив політеїстичних теософських аспектів. Але ключовим нюансом цієї педагогіки був факт возвеличення людської тілесності, яка формувалась за божественною подобою. Як приклад – основи еллінської калокагатії. Зі становленням панівного становища християнської релігії на початку нашої ери відбувається і зміна ставлення апологетів релігії до краси людського тіла як до божественного творіння. То ж матеріал статті конкретизує факти, що доводять глибоке осмислення ролі фізичної культури раннього періоду середньовічної патристики.

Ключові слова: педагогіка, історія фізичної культури, фізична культура, філософська антропологія, патристика, християнство, релігія.

УДК 159.923:[316.77:004.77]
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-76-83

THEORETICAL ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL NATURE INTERNET COMMUNICATION OF PERSONALITY

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРИРОДИ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Iryna SUBASHKEVYCH,
Candidate of Psychological
Sciences, Associated Professor

Ірина СУБАШКЕВИЧ,
кандидат психологічних наук,
доцент

IRASUB@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0453-3587>

Ivan Franko National University of
Lviv,

Львівський національний
університет імені Івана Франка,

✉ 6, Tuhan-Baranovskoho str.,
Lviv, 79005, Ukraine

✉ вул. Туган-Барановського, 6,
м. Львів, 79005, Україна

Original manuscript received: March 15, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

The article provides a theoretical analysis of the psychological nature of internet communication of personality. We have described the key skills for effective communication on the Internet (correct use of language, ability to listen and respond to the other party, ability to conduct dialogues, use of appropriate tone and manner of behavior, respect for privacy and security, acceptance of criticism and responsibility for one's own actions).

We have analyzed the main psychological aspects of Internet communication. Anonymity (the Internet provides an opportunity to leave anonymous messages and comments, what can lead to the fact that people behave less responsibly and treat other people less carefully). Development of empathy (interacting with people on the Internet can help develop empathy and the ability to perceive other people's feelings). Addiction (feeling dependent on Internet communication can have negative consequences for a person's psychological health). Social comparisons (Internet communication can cause an increase in social comparisons and feelings of dissatisfaction with one's life). Decreased interactivity (some people may experience greater distance and decreased interactivity during Internet communication compared to «live» communication).

We have revealed the most common risks for the individual in the Internet space. Cyberbullying: this is a form of online bullying and violence that can lead to damage to a person's mental and emotional health. Cybercrime: theft of personal information, phishing, malware. Internet addiction: spending a lot of time online can lead to mental and physical health problems. The impact of social media: the long-term use of social media can lead to negative effects on a person's mental and emotional health, such as depression, anxiety and feelings of loneliness. The spread of false and harmful information: you can find a lot of false and harmful information on the Internet, what can lead to the spread of negative stereotypes and distortion of facts. We have described the rules of interaction and the Internet space.

Key words: *Internet communication, Internet risks, Internet addiction, cyberbullying, cybercrime, personality.*

Вступ. Інтернет-комунікація є важливим складником сучасної соціальної взаємодії особистості зі світом. Вона може мати як позитивні, так і негативні наслідки для психологічного стану людини. Однією з теоретичних основ інтернет-комунікації є теорія медіа-ритуалів. Згідно з цією теорією Інтернет-комунікація може відігравати роль ритуалу, який допомагає людям зберігати та зміцнювати свої соціальні зв'язки. Ритуал може мати різноманітні форми: ритуали зустрічей та прощань, ритуали обговорення важливих тем, ритуали підтримки та підбурювання тощо.

З іншого боку, інтернет-комунікація може мати негативний вплив на психіку людини. Наприклад, часте використання соціальних мереж може призвести до розвитку соціальної залежності та викликати почуття відсутності власної цінності та прийняття. Крім того, Інтернет-комунікація може сприяти виникненню конфліктів та спричиняти стрес, особливо у випадках, коли вона здійснюється анонімно.

Ще однією з теорій, що пояснює психологічну природу Інтернет-комунікації, є теорія віртуальної реальності. Згідно з нею інтернет-комунікація може створювати віртуальні світи, які відрізняються від реального тим, що вони необмежені в просторі та часі.

Методи та методики дослідження. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури щодо Інтернет-комунікації визначено основні її психологічні аспекти та складники, описано ризики для особистості в інтернет-просторі.

Результати та дискусії. Сучасні інформаційно-комунікаційні Інтернет-технології відкривають для людини надзвичайні перспективи, надаючи можливості доступу до різновекторної інформації, що дозволяє набути соціальних знань, накопичити соціальний досвід, сформулювати життєві перспективи і завдання, реалізувати особистісний потенціал у найкоротші терміни. Водночас інформаційне суспільство має чисельні ризики і небезпеки в житті людини. В умовах колосальних обсягів інформації людям усе важче орієнтуватися в інформаційних потоках, отримуючи необхідний досвід і уникаючи маніпулювання свідомістю і поведінкою.

Специфічними ознаками віртуального комунікативного простору і опосередкованої комп'ютером міжособистісної взаємодії в науковій спільноті (О. Белинська, С. Бондаренко, О. Вознесенська, Л. Найдюнова, Дж. Салер, Н. Череповська, В. Фріндте та ін.) визнаються такі, як соціальність, «буттєвість», анонімність, «карнавалізація» взаємодії, емоційна насиченість, доступність, відсутність тілесності, трансформація просторових і часових координат.

Інформаційна сфера виступає системоутворювальним фактором життя сучасної людини [2:73]: інформація і знання набувають ознак основної перетворювальної сили суспільства; домінування засобів масової інформації та їх продуктів у формуванні картини світу, призначеної для широкого загалу; темпи циклів оновлення технологічного забезпечення і розвивальних технологій (і зокрема – інформаційно-комунікаційних) у різних сферах соціального життя значно переважають темпи зміни

покоління; умовою успіху особистості є безперервна освіта і здатність до мобільної перекваліфікації; якість життя людини залежить від умінь і навичок своєчасного знаходження, швидкого опрацювання, адекватного сприйняття та ефективного використання нової інформації при вирішенні актуальних задач; Internet виступає як глобальний інтегратор сегментування локальних груп, що випали із загальної ієрархії суспільства.

Ефективна інтернет-комунікація особистості – це вміння взаємодіяти з іншими користувачами Інтернету шляхом використання різноманітних комунікаційних інструментів, таких, як електронна пошта, соціальні мережі, месенджери та інші [4].

Для ефективної комунікації в Інтернеті необхідно мати деякі *ключові навички*, серед яких: 1. *Правильне використання мови*. Важливо користуватися правильною граматикою та орфографією, щоб ваші повідомлення були зрозумілі та професійні. 2. *Уміння слухати і реагувати на іншу сторону*. Комунікація – це двосторонній процес, тому важливо слухати інших і реагувати на їхні потреби та запитання. 3. *Уміння вести діалоги*. Інтернет-комунікація полягає в обміні ідеями та думками, тому важливо вміти вести діалоги та ставитися до думок інших з повагою. 4. *Використання відповідних тону та манери поведінки*. Важливо пам'ятати, що в Інтернеті ви взаємодієте з реальними людьми, тому використання відповідних тону та манери поведінки може позитивно вплинути на вашу комунікацію. 5. *Повага до приватності та безпеки*. Важливо дотримуватися правил приватності та безпеки в інтернеті: не розголошувати особисту інформацію та не відкривати підозрілі посилання. 6. *Прийняття критики та відповідальність за власні дії*. Критика може бути корисною, тому важливо приймати її і відповідати за свої дії. Якщо вам дійсно цікаво поліпшити свою Інтернет-комунікацію, вам необхідно приймати критику від інших користувачів інтернету і використовувати її, щоб поліпшити свої навички. Крім того, важливо бути відповідальним за власні дії в Інтернеті, не допускати образливих або непристойних повідомлень та вести себе з повагою до інших користувачів.

Структура людської психіки припускає безліч способів боротьби з інформаційним перевантаженням, але зараз ми живемо в таку епоху, спричинену відносно складними типами і видами інформації. Ті самі способи в психіці, які використовувалися в епоху до інтернету, можуть бути застосовані до нинішніх складніших потоків інформації. Таким чином, в сенсорно-перцептивному процесі саме сенс допомагає фільтрувати тонни надмірної інформації. На цьому складнішому рівні обробки інформації сенсу належить головна роль у подоланні інформаційної тривоги і фрустрації. Існує також безліч міркувальних евристик, які ми використовуємо для сортування й обробки складної інформації. Хоча вони збільшують розумову ефективність, але можуть швидко привести до спотворень. Широта Інтернету може додатково сприяти інформаційному перевантаженню, але вона також може сприяти процесу пошуку значень за допомогою організованих пошукових запитів [2:58].

Основні психологічні аспекти Інтернет-комунікації [3]:

1. *Анонімність*. Інтернет надає можливість залишати анонімні повідомлення та коментарі, що може призвести до меншої відповідальності та недбалою ставлення до інших людей. 2. *Розвиток емпатії*. Взаємодія з людьми в Інтернеті може допомогти розвинути емпатію та здатність сприймати почуття інших людей. 3. *Залежність*. Відчуття залежності від Інтернет-комунікації може мати негативні наслідки для психологічного здоров'я людини. 4. *Соціальні порівняння*. Соціальні мережі та інші форми Інтернет-комунікації можуть спричинити збільшення соціальних порівнянь та почуття незадоволення своїм життям. Цікавим феноменом тут виступає внутрішньо особистісний конфлікт між «бажаним» і «доступним», зумовлений демонстрацією «гарного життя» в медіа. Людина в соціальних мережах переглядає цікаві ролики про розкішне життя молодих людей і прагне наслідувати такий спосіб життя, не маючи при цьому достатньо коштів. 5. *Зниження інтерактивності*. Деякі люди можуть відчувати більшу віддаленість та зниження інтерактивності під час Інтернет-комунікації порівняно з комунікацією «наживу». Інтернет-комунікація може відбуватися із затримкою в часі (наприклад, через віддаленість між співрозмовниками) або через затримки в мережі, що може призвести до зниження інтерактивності та віддаленості від співрозмовника.

Крім того, Інтернет-комунікація може бути більш формалізованою та механічною, що спричиняє зниження рівня інтерактивності порівняно з комунікацією «наживу». У живій комунікації можна використовувати різноманітні форми невербальної комунікації (жести, міміка та тон голосу тощо), що можуть допомогти встановити зв'язок та підвищити інтерактивність.

Однак зростання популярності онлайн-платформ для спілкування, зокрема відеоконференції, може допомогти зберегти інтерактивність в Інтернет-комунікації та надати користувачам можливість спілкуватися більш ефективно.

Інтернет-простір може містити певні ризики для особистості, особливо якщо користувачі не усвідомлюють їх та не вживають заходів для запобігання. Деякі з найбільш поширених *ризиків для особистості в Інтернет-просторі* включають [1]:

1. *Кібербулінг*: це форма онлайн-зущання та насильства, яке може призвести до шкоди для психічного та емоційного здоров'я людини. Це образи, погрози, поширення приватної інформації без згоди власника, відправлення образливих повідомлень або коментарів, створення фальшивих профілів для використання проти інших людей тощо. Кібербулінг може здійснюватися через соціальні мережі, форуми, електронну пошту та інші канали зв'язку в Інтернеті.

Для того, щоб захиститися від кібербулінгу, важливо дотримуватися правил безпеки в Інтернеті, не давати особисту інформацію незнайомим людям, не публікувати в Інтернеті нічого, що може нашкодити вам або іншим людям; використовувати безпечні паролі

та налаштувати конфіденційність свого профілю в соціальних мережах. Якщо ви стали жертвою кібербулінгу, важливо звернутися за допомогою до довіреної людини, вчителя, батьків або поліції.

2. Кіберзлочинність може включати крадіжку особистої інформації, фішинг, малвару та інші її форми. Для того, щоб захиститися від кіберзлочинності, важливо дотримуватися правил безпеки в Інтернеті, використовувати антивірусне програмне забезпечення та оновлювати його регулярно, використовувати складні паролі, не давати особисту інформацію незнайомим людям та бути обережним при завантаженні файлів з Інтернету.

Якщо ви стали жертвою кіберзлочинності, важливо звернутися за допомогою до поліції, змінити всі свої паролі на комп'ютері та в інших сервісах, які ви використовуєте. Також слід повідомити про кіберзлочинність свого провайдера Інтернет-послуг та звернутися до спеціалістів з кібербезпеки для отримання додаткової допомоги.

3. Залежність від Інтернету: деякі люди можуть стати залежними від Інтернету та проводити велику кількість часу онлайн, що може призвести до проблем з психічним та фізичним здоров'ям. Це стан, коли людина відчуває потребу в постійному використанні Інтернету і не може контролювати свої інтернет-звички.

Залежність від Інтернету може приймати різні форми: безперервне використання соціальних мереж, ігор, онлайн-шопінгу, перегляду відео на YouTube та інше. Цей стан може відобразитися на фізичному, емоційному та соціальному рівнях життя людини.

Ознаки інтернет-залежності можуть включати постійну необхідність перебувати в Інтернеті, зниження суспільних зв'язків, занепад академічних чи професійних досягнень, відчуття депресії та тривоги при відсутності доступу до Інтернету. Залежність від Інтернету може мати негативний вплив на різні сфери життя, зокрема здоров'я, роботу та соціальні відносини. Тому важливо вчасно визнати ознаки залежності та звернутися до фахівців для отримання допомоги в подоланні цього стану.

4. Вплив соціальних мереж: деякі дослідження показують, що довготривалий використання соціальних мереж може призвести до негативних впливів на психічне та емоційне здоров'я людини: депресії, тривоги та відчуття самотності.

5. Поширення неправдивої та шкідливої інформації, яка може призвести до поширення негативних стереотипів та перекручування фактів. Інформація в Інтернеті може бути легко змінена або підроблена, і це може мати серйозні наслідки для людей, які вірять.

Неправдива інформація може бути розповсюджена з різних мотивів, включаючи фінансову вигоду, політичні цілі, релігійні переконання, прагнення до слави або просто задоволення зловживань в Інтернеті. Ця інформація може бути шкідливою для здоров'я та благополуччя людей, які вірять у неї, і може викликати паніку, страх, ненависть або інші негативні емоції.

Однією з головних причин поширення неправдивої інформації є швидкість та легкість. Соціальні мережі та інші платформи дозволяють користувачам швидко ділитися інформацією зі своїми друзями та підписниками, і це може призвести до того, що неправдива інформація поширюється далі, ніж можна було б очікувати.

Іншою проблемою є те, що люди можуть мати тенденцію вірити в інформацію, яка підтверджує їхні переконання або страхи. Це може призвести до того, що люди будуть вірити в неправдиву інформацію, навіть якщо вона суперечить науковим фактам або доказам.

Тому важливо дотримуватись певних *правил безпечної Інтернет-комунікації*:

1. *Не ділитися особистою інформацією в мережі*: не розкривайте своє повне ім'я, адресу, номер телефону, електронну адресу або будь-яку іншу особисту інформацію перед незнайомими людьми в мережі.

2. *Перевіряйте джерела інформації*: переконайтеся, що інформація, яку ви отримуєте в мережі, є правдивою, перевірте її джерело та достовірність.

3. *Не діліться паролем*: ніколи не діліться своїм паролем до облікового запису в мережі з іншими людьми, навіть якщо ви довіряєте їм.

4. *Перевірте приватність налаштувань*: перевірте налаштування приватності на своєму обліковому записі в мережі та переконайтеся, що ви знаєте, хто може бачити вашу інформацію та діяльність.

5. *Не відповідайте на небажані повідомлення*: ніколи не відповідайте на небажані повідомлення або електронну пошту, особливо якщо вони містять посилання на неповідомлені вам джерела або пропонують незнайомі послуги.

6. *Перевіряйте безпеку девайсів*: переконайтеся, що ваші комп'ютер, телефон та інші пристрої мають оновлене програмне забезпечення та антивірусне програмне забезпечення.

7. *Не публікуйте матеріали, які можуть завдати шкоди*: не публікуйте в мережі матеріали, які можуть завдати шкоди іншим людям або вам самим. Наприклад, не поширюйте фейкові новини, не публікуйте компромат на інших людей, не викладайте особисту інформацію (номер телефону, адресу місця проживання або банківські реквізити). Важливо також уникати публікації фотографій чи відео, які можуть зашкодити вам чи іншим людям у майбутньому, наприклад, використовувати їх для шантажу.

8. *Якщо ви маєте дітей, то важливо вчасно пояснити їм про те, як поводитися в Інтернеті*, та нагадувати правила безпеки в Інтернеті. Діти повинні знати, що не можна розмовляти з незнайомцями, надавати особисту інформацію і публікувати матеріали, які можуть завдати шкоди.

9. *Варто використовувати антивірусне програмне забезпечення* на комп'ютері або мобільному пристрої та встановлювати оновлення програмного забезпечення вчасно, щоб зменшити ризик злому вашого пристрою. Не відкривайте посилання або вкладення від незнайомих

людей, оскільки це може бути спробою злому вашого пристрою або викрадення особистої інформації.

Висновки. Інтернет-комунікація є важливим елементом сучасного життя і має значення для розвитку особистості в різних аспектах: *соціальний аспект* – Інтернет-комунікація дозволяє людям зберігати та зміцнювати свої соціальні зв'язки, знаходити нових друзів та співрозмовників, обговорювати важливі теми, отримувати та надавати підтримку; допомагає спілкуватися з представниками інших культур та націй, що збагачує їхні знання та досвід; *пізнавальний аспект* – Інтернет-комунікація надає безліч можливостей для пізнання нового: пошук інформації, навчання, спілкування з експертами та професіоналами у різних галузях знань; дозволяє висловлювати свої думки, співпрацювати над проектами та здійснювати творчу діяльність; *емоційний аспект* – Інтернет-комунікація може допомагати людям зняти стрес та відчути позитивні емоції, спілкуючись зі своїми друзями та знайомими, виражаючи свої почуття та емоції у соціальних мережах або в іграх; *професійний аспект* – Інтернет-комунікація є важливим інструментом для розвитку професійних навичок та кар'єри. Вона дозволяє людям знаходити роботу, спілкуватися з колегами, знаходити нові можливості для розвитку своєї кар'єри та вивчення нових навичок.

Література

1. Андрійчук І. Психологічні чинники спілкування студентської молоді в Інтернет просторі. 2021. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34174> (дата звернення: 07.03.2023).
2. Немеш О. М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту : монографія. Київ : Слово, 2017. 391 с.
3. Субашкевич І. Р. Вікові особливості інтернет-залежності. *Габітус. Науковий журнал з соціології та психології*. Випуск 22. 2021. С.179-184. URL : <http://habitus.od.ua/journals/2021/22-2021/32.pdf>. (дата звернення: 06.03.2023).
4. Субашкевич І. Р. Формування ціннісно-смыслової сфери студентів педагогічних спеціальностей медіапсихологічними технологіями : [практ. посіб.]. Львів : Растр-7, 2016. 59 с.

References

1. Andriichuk, I. (2021). *Psychological factors of communication of student youth in the Internet space*. 2021. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34174> [in Ukrainian].
2. Nemesh, O. M. (2017). *Virtualna diialnist osobystosti: struktura ta dynamika psykholohichnoho zmistu : monohrafiia* [Virtual personality activity: structure and dynamics of psychological content: monograph]. Kyiv : Slovo, 2017. [in Ukrainian].
3. Subashkevych, I. R. (2021). *Vikovi osoblyvosti internet-zalezhnosti* [Age features of internet addiction]. *Habitus Naukovyi zhurnal z sotsiologii ta psykholohii – Habitus Scientific journal of sociology and psychology*, 22, 2021. 179-184. URL : DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.22.30>. [in Ukrainian].
4. Subashkevych, I. R. (2016). *Formuvannia tsinnisno-smyslovoi sfery studentiv pedahohichnykh spetsialnostei mediapsykholohichnyu tekhnolohiiamy : [prakt. posib.]* [Formation of the value-meaning sphere of students of pedagogical specialties by means of media-psychological technologies]. Lviv : Rastr-7, 2016. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено теоретичний аналіз психологічної природи інтернет-комунікації особистості. Описано ключові навички для ефективною комунікації в Інтернеті (правильне використання мови, вміння слухати і реагувати на іншу сторону, вміння вести діалоги, використання відповідних тону та манери поведінки, повага до приватності та безпеки, прийняття критики та відповідальність за власні дії).

Проаналізовано основні психологічні аспекти Інтернет-комунікації: анонімність (Інтернет надає можливість залишати анонімні повідомлення та коментарі, що може призвести до безвідповідального та недбайливого ставляться до інших людей), розвиток емпатії (взаємодія з людьми в Інтернеті може допомогти розвинути емпатію та здатність сприймати почуття інших людей), залежність (відчуття залежності від Інтернет-комунікації може мати негативні наслідки для психологічного здоров'я людини), соціальні порівняння (Інтернет-комунікації можуть спричинити збільшення соціальних порівнянь та почуття незадоволення своїм життям), зниження інтерактивності (деякі люди можуть відчувати більшу віддаленість та зниження інтерактивності під час Інтернет-комунікації порівняно з комунікацією «в живу»).

Розкрито найбільш поширені ризики для особистості в Інтернет-просторі: кібербулінг – це форма онлайн-знуцання та насильства, яке може призвести до шкоди для психічного та емоційного здоров'я людини; кіберзлочинність – крадіжки особистої інформації, фішинг, малвару; залежність від Інтернету – проведення великої кількості часу онлайн, що може призвести до проблем з психічним та фізичним здоров'ям; вплив соціальних мереж – це довготривале використання соціальних мереж може призвести до негативних впливів на психічне та емоційне здоров'я людини, таких, як депресія, тривога та відчуття самотності; поширення неправдивої та шкідливої інформації, яка може призвести до поширення негативних стереотипів та перекичування фактів. Описано правила взаємодії в Інтернет-просторі.

Ключові слова: Інтернет-комунікація, Інтернет-ризик, Інтернет-залежність, кібербулінг, кіберзлочинність, особистість.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА КОРЕКЦІЙНА ОСВІТА

УДК 376-056.264

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-84-93

PEDAGOGICAL CREATIVITY AS A CONDITION FOR EFFECTIVE SPEECH THERAPY ASSISTANCE TO PRESCHOOL CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Oliha DONCHENKO,

Candidate of Psychological
Sciences, Associate Professor

olhadonchenko0@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0863-285X>

Yevheniia LYNDINA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

evgeniyalyndina.bgpu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4615-6807>

Ольга ДОНЧЕНКО,

кандидат психологічних наук,
старший викладач

Євгенія ЛИНДИНА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: March 13, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

The article is devoted to the problem of studying pedagogical creativity as a condition for effective speech therapy for preschool children with special educational needs. The authors note that speech therapy for children with special educational needs has appeared in the Ukrainian education system relatively recently and describe the historical path of formation and development of this area of work.

The article substantiates the importance of pedagogical creativity in the professional activity of a speech therapist. In particular, such a need is determined by the age and individual characteristics of preschool children (underdevelopment of the emotional and volitional sphere, acceleration of intellectual development, decrease in cognitive activity, gadgetization of leisure), saturation of the speech therapist's professional activity with pedagogical problems (strategic, tactical, situational), conditions of professional activity (continuity, systematicity, openness, publicity, strict regulation in time, dependence on methodological and technical equipment of the speech therapy center).

The authors determine that solving the problem of high-quality professional training of future speech therapists is inextricably linked to the formation of their ability to create. The main role in this is assigned to teachers of higher education institutions.

The professional training of a creative professional is realized by creating optimal psychological and pedagogical conditions, in particular, establishing favorable relationships between the teacher and the student, setting pedagogical goals for students, the achievement of which requires maximum expression of creativity, increasing the emotional intensity of the educational process.

Key words: *speech therapy, children with special educational needs, speech disorders, pedagogical creativity, creativity, professional training of a speech therapist, conditions for the development of creativity.*

З аналізу літературних джерел прослідковується, що логопедична допомога дітям із особливими освітніми потребами з'явилась в системі освіти України відносно недавно. Відомості про логопедичну допомогу, наближені до розуміння в сьогоденні, починають простежуватися з 50-х років ХХ ст. До цього періоду не було спеціальних шкіл для дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку та недостатньою була мережа логопедичних пунктів.

Перші рекомендації щодо організації логопедичної роботи з дітьми, перелік посадових осіб, устаткування та обладнання логопедичного кабінету, опис змісту роботи вчителя-логопеда, перелік необхідних документів, які має вести логопед за встановленими зразками, з'явилися у «Положенні про логопедичні пункти при середніх школах» від 1949 року. [1].

Активне наукове вивчення порушень мовленнєвого розвитку почалось після створення у 1955 році відділу логопедії при НДІ педагогіки Української РСР. З того періоду з'являються принципи і методи їх запобігання та виправлення недоліків мовлення в дітей. Ученими досліджувались проблеми надання логопедичної допомоги дітям перших класів масових шкіл, індивідуального підходу в процесі логопедичної роботи, організації логопедичної роботи в допоміжній школі тощо (І. Дьоміна, А. Винокур, Л. Проколієнко, Л. Айзеншток, А. Павлішина та ін.) [1].

Поступово починають відкриватися спеціальні міські та сільські школи для дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку, контингент яких збільшувався щороку. У 60-ті роки за наказом Міністерства освіти УРСР школу-інтернат №7 було затверджено як науково-дослідну базу Інституту педагогіки для дітей з важкими вадами мовлення. При Інституті вперше було засновано методичний логопедичний кабінет, який мистів різні методичні розробки з корекційної роботи, плакати, конспекти відкритих занять, методичну літературу, технічні засоби для логопедичної корекції. Як зазначається в джерелі [6], в цьому кабінеті здійснювались щотижневі семінари для педагогів з питань дослідження та корекції різноманітних видів мовленнєвих порушень у дітей, а також їх навчання і виховання [3 ; 10].

З 1966 року активно почав розвиватися напрям дошкільної логопедії, про що свідчить відкриття дошкільного відділення для дітей старшого дошкільного віку, що мали важкі порушення мовлення.

«Методичні рекомендації вчителю та вихователю про особливості виховання в процесі вивчення основ наук в спеціальних школах», розроблені у 1978 році, розкривали проблеми навчання і виховання дітей із

різноманітними порушеннями мовлення; підвищення ефективності освітнього процесу дітей з розладами мовлення, профілактики можливих відхилень у психологічному розвитку дітей, диференційованого підходу в навчанні і вихованні при логопунктах, спільної роботи логопеда та батьків.

«Положення про логопедичні пункти системи освіти», яке з'явилося у 1993 році, використовувалось для надання логопедичної допомоги майже до 20-х рр. ХХІ століття. У документі чітко прописувалися основні аспекти організації системи логопунктів в Україні, змістовий компонент логопедичної роботи, професійні обов'язки вчителя-логопеда, деякі питання керівництва та контролю діяльності логопедів, вимоги до приміщення, матеріальної бази, порядок фінансування логопункту, зразки документів [1 ; 6].

У 1997 році Є. Собонович була розроблена «Концепція загально-мовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі», де вчена виділяла основні завдання дошкільних закладів: розвиток розумових операцій, що сприяє формуванню узагальнюючої функції мовлення; мовленнєва діяльність у межах практичного оволодіння як передумови, що забезпечує засвоєння теоретичних знань про мовлення; підготовка дітей до опанування писемного мовлення [2].

«Концепція державного стандарту освіти учнів із ПМР», яка була розроблена у 2000 році В. Тарасун, окреслює комплекс проблем навчання дітей із мовленнєвими порушеннями, базові компоненти освіти, здібності до спілкування, базовий навчальний план, навчально-методичне забезпечення, термін навчання учнів.

На сьогодні, аналізуючи проєкт наказу «Про затвердження Порядку надання логопедичних послуг в системі освіти», можна зазначити, що цей документ окреслює основу логопедичної допомоги дітям із особливими освітніми потребами в різних закладах освіти [7].

У проєкті визначаються основні завдання логопеда та їх різниця залежно від віку дитини та закладу освіти, який надає їй логопедичні послуги. Серед загальних завдань фахівця є: первинне обстеження мовлення дітей дошкільного віку; з'ясування проблем в їх усному та писемному мовленні; корекція порушень усного мовлення та не тяжких порушень писемного; консультування родини та педагогічних працівників щодо питань розвитку мовлення у дітей та проведення заходів запобігання появі порушень (як первинних та й вторинних); роз'яснення особливостей мовленнєвих порушень батькам та особам, які оточують дітей з порушеннями мовлення.

Згідно з проєктом надаватися логопедична допомога починає дітям від 3 років, які не відвідують ще заклади освіти [7]. Специфіка роботи логопеда із дітьми дошкільного віку передбачає особистісну готовність професіонала здійснювати таку діяльність. Так, дошкільне дитинство, на думку Г. Беленької, суттєво відрізняється від усіх наступних вікових періодів життя людини низкою характерних особливостей. По-перше, він характеризується відносною свободою: діяльність, якою займається дитина, здебільшого обирається за її бажанням, вона емоційно насичена, дає простір для уяви та творчості. Це означає, що реальний педагогічний

вплив педагога менш запланований та регламентований, що підвищує необхідність імпровізації. По-друге, на нього пливає акселерація інтелектуального розвитку сучасних дошкільників. Це явище дослідники пояснюють перебуванням дітей в інформаційно-насиченому просторі суспільства, що характеризується широкою за обсягом емпіричною поінформованістю сучасних дошкільників у всіх сферах життя. У зв'язку з цим висувається важлива вимога до логопедів: вони мають виступати передусім не носіями енциклопедичної інформації для дітей, а партнерами з її обробки, трансформації та інтеріоризації дитини. Педагог виступає для дитини координатором, коментатором, опонентом і своєрідним фільтром усіх виховних впливів.

Наступною специфічною особливістю дошкільного віку є низький рівень довільності пізнавальних процесів, несформованість вольових якостей, що компенсується за рахунок природної дитячої допитливості. Це означає, що в основі успішного надання логопедичної допомоги, а також підтримання дисципліни лежить інтерес дітей. Організація цікавої діяльності, враховуючи безпосередність та низький самоконтроль дошкільників, у свою чергу, потребує від педагога чималих творчих зусиль.

Специфічними є умови, у яких відбувається організація логопедом діяльності дітей дошкільного віку: безперервність, систематичність, відкритість, публічність, жорстка регламентованість у часі (логопед не може чекати, поки його «осяє», від нього зазвичай вимагається негайний аналіз і дія, вплив багатьох непередбачуваних чинників, залежність від методичного, технічного оснащення логопедичного кабінету, регламентованість педагогічною наукою та вимогами суспільства, позитивним досвідом педагогічної культури).

Таким чином, здатність логопеда до впровадження творчого підходу у власну професійну діяльність є необхідною умовою її ефективності. У педагогічній діяльності, а зокрема і в логопедичній, будь-яке завдання є проблемним, а ступінь проблемності обумовлена об'єктивною складністю педагогічної ситуації (глибокий, заплутаний конфлікт, педагогічно занедбані діти, гострі суперечки у відносинах між ними та ін.) та рівнем професійного розвитку педагога (сформованістю якостей, професійних знань, педагогічних умінь і навичок, педагогічного досвіду).

Мета логопедичної діяльності реалізується шляхом розв'язання різноманітних педагогічних завдань. Вони, у свою чергу, утворюють цілісну систему, до якої належать: *ситуативні* (у залежності від непередбачуваної ситуації логопед комбінує, обирає, реконструює способи та форми впливу, змісту інформації); *тактичні* (вносить інноваційні зміни в інструментарій діагностики, створює умови для зняття зрізів та отримання динаміки розвитку дитини, добирає індивідуальні методики впливу на порушення мовлення в дітей; знаходить зручні форми взаємодії з батьками для максимального отримання потрібної інформації від них та задіяння в логопедичній допомозі дитині); *стратегічні* (створює образ результату, відбір, комбінування, корекцію, реконструювання процесу, що призводить до кінцевого результату).

Творче розв'язання педагогічних завдань характеризується низкою критеріїв. Провідним критерієм творчого розв'язання професійного завдання є нестандартність, що включає такі показники, як новизна та оригінальність. Новизна розуміється як продукування нових (таких, що не існували раніше у подібній формі, виходять за межі відомого в педагогічній науці та практиці) способів діяльності та їх модернізація. При цьому показником новизни може бути як об'єктивний, так і суб'єктивний зміст розв'язання завдання.

Аналіз досліджень С. Сисоевої дозволив виділити такі основні типи розв'язання професійних завдань, залежно від суб'єктивності/об'єктивності новизни: педагогічну імпровізацію та інновацію.

Імпровізація полягає в ефективному застосуванні здобутого досвіду в інших умовах, покращенні, модернізації відомого відповідно до нових завдань; в умінні бачити «поле варіантів» розв'язання однієї проблеми; перевіряти загальні методичні рекомендації або теоретичні положення в конкретні педагогічні дії тощо. Інновація ж передбачає відкриття, виявлення раніше не пізнаних закономірностей теорій логопедичної допомоги, розробку високоефективних методик, технологій корекції мовлення.

Критерій оригінальності розкриваємо через синонімічний ряд – своєрідність, самостійність, індивідуальність, природність, «справжність» (не підробка), автентичність. Тобто, у творчій професійній діяльності проявляється неповторна особистість логопеда, його життєвий та професійний досвід, реалізується прагнення до самореалізації. Оригінальність унеможлиблює копіювання чужого педагогічного творчого досвіду, визначає, що він завжди здобувається індивідуально.

Важливими критеріями творчості в діяльності логопеда є доцільність та ефективність. Доцільність як відповідність діяльності логопеда корекційним завданням, висувається супротив прожекторства та псевдооригінальності. Прожекторство розуміється як нереалістичність, нездійсненність. Воно виростає на ґрунті порушення наукових закономірностей і принципів. Псевдооригінальність виявляється в наявності прагнення бути несхожим у своїй роботі на інших як самоцілі, йому властиві штучність, навмисне ускладнення. Ефективність розуміється як оптимальні витрати ресурсів (фізичних, матеріальних, духовних, інтелектуальних) педагогів та дітей для досягнення максимальних результатів.

Важливого значення для розвитку готовності логопеда до творчої професійної діяльності набуває створення у закладі вищої освіти оптимальних психолого-педагогічних умов. Удосконалення процесу підготовки для розвитку означеної здатності відбувається за умови:

1. Встановлення сприятливих взаємин викладача та здобувачів вищої освіти. Розвиток креативності передбачає створення специфічної атмосфери освітнього процесу. На противагу традиційному навчанню, яке характеризується встановленням дистанції між викладачем та студентами, домінуючою позицією викладача та здебільшого пасивною

роллю здобувачів, сприятливими для розвитку професійної креативності є співтворчість, діалогічність та позиція «рівності».

Співтворчість передбачає спільне творче розв'язання професійних завдань. Педагог включається в розвивальний процес як повноцінний його учасник, а не лише керівник, організатор чи контролер. Саме це дозволяє збагачувати досвід студентів стосовно способів творчого розв'язання педагогічних завдань, отримувати креативний взірць, знімати творчі бар'єри.

Головними принципами діалогічності є повага до студента, визнання його неповторності та унікальності. Проявляється це в тому, що він розуміє та приймає точку зору майбутніх фахівців стосовно питань, які обговорюються, виявляє готовність надати допомогу, залучає здобувачів вищої освіти до планування освітньої діяльності, стимулює висловлювання власних вражень, пропозицій щодо проведення навчальних занять, самостійного визначення шляхів, способів виконання запропонованих викладачем завдань, оцінки власних успіхів, результатів діяльності за певними критеріями [4].

Сприятливі взаємини викладача та здобувачів передбачають також урахування особистісних якостей. Це досягається вивченням викладачем неповторної індивідуальності майбутніх фахівців (в ході уважного спостереження за ними в ході навчальних занять, позанавчальної діяльності, бесід).

Відповідно до зазначеного запропоновані такі принципи організації співпраці викладача та здобувачів під час творчого розв'язання професійних завдань: 1) організація діалогу. Головне в організації діалогу – обмін ідеями без спроб переконати співрозмовника. Реалізується цей принцип через три провідні правила: «Не критикувати», «Не перебивати», «Слухати уважно»; 2) принцип колегіальності. Усі учасники повинні визнавати інших рівноправними колегами без певних привілеїв; 3) відмова від засудження. Принцип передбачає заборону будь-яких засуджень на етапі генералізації творчих ідей. Для цього доцільно використати такий прийом: щоразу, коли учасник, засуджуючи чиюсь ідею, говорить: «Так, але...», запропонувати йому сказати: «Так, і...» та продовжити з того місця, на якому зупинився попередній мовець. Така проста заміна негативної реакції на позитивну відчутно змінить налаштування групи; 4) визнання цінності кожної висловленої ідеї. Хоча якість висловлених учасниками ідей буде характеризуватися різною мірою оригінальності, доцільності, ефективності, необхідно дати позитивну оцінку роботи всіх учасників. Для цього, наприклад, у кінці роботи над творчим розв'язанням професійного завдання, можна запропонувати скласти три списки: 1) ідеї, корисні вже зараз; 2) зони подальшого дослідження; 3) нові підходи до проблеми.

2. Постановка перед студентами завдань, досягнення яких потребує максимального вияву креативності. Важливим методом розвитку креативності майбутніх логопедів є моделювання викладачем проблемних виробничих ситуацій з установкою на прояв творчого підходу до них.

Неспроможність студентів розв'язати їх засобами наявних знань детермінує необхідність пошуку способів розв'язання, що раніше були невідомими.

Головною характеристикою проблемних ситуацій є невизначеність, яка включає відсутність єдиного правильного варіанту розв'язання завдання, відомого алгоритму дій, повних вихідних даних. Це наближає майбутнього фахівця до умов справжнього професійного повсякдення, в якому він діє в ситуаціях, де відомі факти неповні, часто недостовірні, викликають сумніви. Під час творчого розв'язання важливою є не правильність елементів інформації, а те, наскільки корисним буде їх поєднання, чи дозволить воно побачити проблему в новому, незвичайному ракурсі, роздивитися можливі способи її розв'язання. Ідеї оцінюються не лише з позиції правильності чи неправильності, а з позиції функціональності, застосування в конкретних умовах. Особливістю творчого розв'язання завдання є «розширення обсягу незнання» на початкових етапах роботи. У традиційному розв'язанні чим далі фахівець просувається у роботі над задачею, тим більш визначеною вона для нього стає. При творчому – починає бачити більше варіантів її розв'язання, рухається відразу кількома шляхами («мережевий пошук»), а отже, і ступінь невизначеності зростає. Навіть якщо деякі напрямки пошуку виявляються помилковими, це не означає невдачу в пошуку, навпаки, бажання постійно бути правим, страх перед помилками – це серйозні бар'єри творчого пошуку. Зважаючи на це, викладачеві необхідно оцінювати не лише кінцевий результат творчої діяльності студента, але й шлях його досягнення. Важливо стимулювати та заохочувати знаходження декількох можливих варіантів розв'язання поставленого професійного завдання, навіть за умови, якщо вони виявились не продуктивними.

Настанова на прояв креативного підходу може реалізуватися шляхом застосування низки прийомів: а) сформулювати завдання у вигляді питання «Якими способами я можу..?»; б) конкретизувати завдання завдяки запитанням «Хто?», «Що?», «Де?», «Коли?», «Чому?», «Як?»; в) зробити завдання більш глобальним чи вузьким (визначити необхідний рівень абстрагування можна шляхом задавання питання «Чому?» 4-5 разів); г) змінити ключові слова завдання на синоніми чи антоніми; д) поставити завдання від імені інших учасників педагогічного процесу (дитини, батьків, адміністрації); е) побудувати «діаграму Ісікави» («риб'ячу кістку»). Щоб скласти діаграму для проблеми, треба записати її в «голові» риби, визначити ребра – основні категорії причин існування проблеми та згрупувати більш дрібні причини довкола цих ребер. Потім стосовно кожної дрібної причини поставити запитання: «Чому це відбувається?». Записати відповіді на кожне з поставлених питань; е) замінити окремі слова чи порядок слів професійного завдання.

Але важливо не лише ставити перед здобувачами завдання, що вимагають творчого розв'язання, але ознайомлювати зі способами нестандартного їх розв'язання. Традиційні методи навчання передбачають домінування перцептивно-мнемічних способів засвоєння

знань і переважно спрямовуються на формування загальнотеоретичної та методичної компетентності. Це дозволяє майбутнім фахівцям вільно орієнтуватися в розмаїтті форм, методів, прийомів і засобів педагогічної роботи, але не забезпечує розвиток професійної креативності. Ефективними для розвитку креативності майбутніх логопедів, а також доцільними для застосування в освітньому процесі ЗВО є евристичні методи, що сприяють продукуванню нестандартних, оригінальних ідей. Завдяки великій різноманітності та різноспрямованості їх можна застосовувати на лекціях, семінарських та практичних заняттях, для самостійної роботи студентів під час вивчення інших дисциплін.

Застосування евристичних методів в освітньому процесі закладу вищої освіти виконує низку функцій: активізує та розвиває пізнавальну сферу здобувачів на заняттях, сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу, знайомить з технологіями знаходження творчого розв'язання проблем. Крім того, значні та різноманітні напрацювання дослідників дозволяють забезпечити їх широку варіативність та застосовуваність для розв'язання багатьох навчальних, виховних, розвивальних завдань. Вони спонукають студентів до самостійного, ініціативного й творчого засвоєння навчального матеріалу, а також передбачають актуалізацію здатності до рефлексії та розширення репертуару способів професійних дій, що забезпечує успішне входження в майбутню професію.

Отже, логопедична допомога дітям із особливими освітніми потребами є відносно новою проблемою. Розв'язання завдання якісної фахової підготовки майбутніх логопедів невід'ємно пов'язано із формуванням у них здатності до творчої діяльності, що вимагає від викладача закладу вищої освіти здатності повноцінно його реалізувати. Фахова підготовка креативного професіонала передбачає створення оптимальних психолого-педагогічних умов: встановлення сприятливих взаємин викладача ЗВО та здобувача; постановка перед студентами педагогічних цілей, досягнення яких потребує максимального вияву креативності; підвищення емоційної насиченості освітнього процесу.

Література

1. Берник Т. Л. Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з мовленнєвими вадами в Україні (1945-2000) : автореф. дис.... канд. пед. наук). Київ, 2006. 20 с.
2. Бондар В., Золотоверх В. Інтерпретація еволюції спеціальної освіти: зародження, становлення, розвиток (до десятиріччя Інституту спеціальної педагогіки АПН України). *Дефектологія*. 2004. Вип. 1. С. 2-10.
3. Вознюк О. В. Розвиток особистості педагога в умовах цивілізаційних змін : теорія і практика. Житомир, 2013. 614 с.
4. Донченко О. С. Розвиток професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами арт-терапії : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ. 2018. 261 с.
5. Дубасенюк О. А. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі. Житомир, 2012. 284 с.

6.Линдіна Є. Ю. Історична ретроспектива логопедичної допомоги в системі освіти України. *Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Чернівці, 26-27 травня 2021 року*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2021. С. 204-208.

7.Проект наказу «Про затвердження Порядку надання логопедичних послуг в системі освіти» від 11 вересня 2020 року. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-nakazu-pro-zatverdzhennya-poryadku-nadannya-logopedichnih-poslug-v-sistemi-osviti> (дата звернення: 25.02.2023).

8.Туриніна О. Л. Психологія творчості. Київ : МАУП, 2007. 160 с.

9.Шандрук С. К. Психологічні засади розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Тернопіль : Тернопільський національний ун-т, 2016. 458 с.

10. Lyndina, Y. (2022). Interdisciplinary Links of Speech Therapy for Individuals or Children with Special Needs. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14 (4), 260–273.

References

1. Beryuk, T. L. (2006). *Rozvytok dyferentsiiovanykh form lohopedychnoi dopomohy ditiam z movlennievymy vadamy v Ukraini (1945-2000)* [Development of differentiated forms of speech therapy for children with speech disabilities in Ukraine] : avtoref. dys.... kand. ped. nauk. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Bondar, V., Zolotoverkh, V. (2004). *Interpretatsiia evoliutsii spetsialnoi osvity: zarozhennia, stanovlennia, rozvytok (do desiatyrichchia Instytutu spetsialnoi pedahohiky APN Ukrainy)* [Interpretation of the evolution of special education: origin, formation, development (to the tenth anniversary of the Institute of Special Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine)]. *Defektolohiia – Defectology*. 1, 2-10. [in Ukrainian].

3. Vozniuk, O. V. (2013). *Rozvytok osobystosti pedahoha v umovakh tsyvilizatsiinykh zmin : teoriia i praktyka* [Development of the teacher's personality in the conditions of civilizational changes: theory and practice]. Zhytomyr. [in Ukrainian].

4. Donchenko, O. S. (2018). *Rozvytok profesiinoi kreatyvnosti maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity zasobamy art-terapii* [Development of professional creativity of future educators of preschool education institutions by means of art therapy] : dys. ... kand. psykhol. nauk. Kyiv. [in Ukrainian].

5. Dubaseniuk, O. A. (2012). *Teoretychni i prykladni aspekty rozvytku kreatyvnoi osvity u vyshchii shkoli* [Theoretical and applied aspects of the development of creative education in higher education]. Zhytomyr. [in Ukrainian].

6. Lyndina, Ye. Yu. (2021). *Istorychna retrospektyva lohopedychnoi dopomohy v systemi osvity Ukrainy* [Historical retrospective of speech therapy assistance in the education system of Ukraine]. *Rozvytok osvitnikh system v umovakh yevrointehratsiinykh transformatsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Chernivtsi, 26-27 travnia 2021 roku – Development of educational systems in the conditions of European integration transformations. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t, 204-208. [in Ukrainian].*

7. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (11.09.2020). *Proiekt nakazu «Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia lohopedychnykh posluh v systemi osvity»* [Draft order "On the approval of the procedure for the provision of logopedic services in the education system"]. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-nakazu-pro-zatverdzhennya-poryadku-nadannya-logopedichnih-poslug-v-sistemi-osviti> [in Ukrainian].

8. Turykina, O. L. (2007). *Psykholohiia tvorchosti* [Psychology of creativity]. Kyiv : MAUP. [in Ukrainian].

9. Shandruk, S. K. (2016). *Psykhologichni zasady rozvytku profesiinykh tvorchykh zdibnostei maibutnikh praktychnykh psykhologiv* [Psychological foundations of the development of professional creative abilities of future practical psychologists]: dys. ... d-ra psykol. nauk. Ternopil : Ternopilskiy natsionalnyi un-t. [in Ukrainian].

10. Lyndina, Y. (2022). *Interdisciplinary Links of Speech Therapy for Individuals or Children with Special Needs*. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14 (4), 260-273. [in English].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі дослідження педагогічної творчості як умови ефектної логопедичної допомоги дітям дошкільного віку із особливими освітніми потребами. Автори зазначають, логопедична допомога дітям із особливими освітніми потребами з'явилась в системі освіти України відносно недавно та описують історичний шлях становлення та розвитку означеного напрямку роботи.

У статті обґрунтовується важливість педагогічної творчості в професійній діяльності логопеда. Зокрема, така необхідність визначається віковими та індивідуальними особливостями дітей дошкільного віку (нерозвиненість емоційно-вольової сфери, акселерація інтелектуального розвитку, зниження рівня пізнавальної діяльності, гаджеталізація дозвілля), насиченістю професійної діяльності логопеда педагогічними проблемами (стратегічними, тактичними, ситуативними), умови професійної діяльності (безперервність, систематичність, відкритість, публічність жорстка регламентованість у часі, залежність від методичного, технічного оснащення логопедичного кабінету, регламентованість педагогічною наукою та вимогами суспільства, позитивним досвідом педагогічної культури).

Авторами визначається, що розв'язання завдання якісної фахової підготовки майбутніх логопедів невід'ємно пов'язано із формуванням у них здатності до творчої діяльності. Основна роль при цьому відводиться викладачам вищого закладу освіти. Фахова підготовка креативного професіонала реалізується шляхом створення оптимальних психолого-педагогічних умов, зокрема встановлення сприятливих взаємин викладача та здобувача, постановка перед здобувачами педагогічних цілей, досягнення яких потребує максимального вияву творчості, підвищення емоційної насиченості освітнього процесу.

Ключові слова: логопедична допомога, діти з особливими освітніми потребами, порушення мовлення, педагогічна творчість, креативність, фахова підготовка логопеда, умови розвитку креативності.

УДК 364.65.012.612

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-94-103

**SOCIAL WORK AT THE ENTERPRISE:
PRIORITIES FOR ENSURING SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF THE AVIATION INDUSTRY**

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА НА ПІДПРИЄМСТВІ: ОРІЄНТИРИ
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗИ**

Olena KOTUKOVA,

Doctor of Sciences in Education,
Professor

elenakotikova@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1420-1500>

Iryna SAVELCHUK,

Doctor of Sciences in Education,
Professor

iraut@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6813-4548>

National Aviation University,

Олена КОТИКОВА,

доктор педагогічних наук,
професор

Ірина САВЕЛЬЧУК,

доктор педагогічних наук,
професор

*Національний авіаційний
університет,*

✉ 1, *Liubomyra Huzara ave., Kyiv,*
03058, Ukraine

✉ *просп. Гузара Любомира, 1,*
м. Київ, 03058, Україна

Original manuscript received: March 24, 2023

Revised manuscript accepted: November 28, 2022

ABSTRACT

The relevance of the topic of this research is related to the problems of ensuring the sustainable development of society and consists in the need to direct the directions and methods of social work to achieve transformational changes in the enterprises of the aviation industry.

Social work at enterprises in the context of this study is expressed as the organization of social support and assistance in solving complex social and environmental problems, since the implementation of its directions, methods and technologies should ensure social influence and a transformational shift towards social changes and social justice. It is assumed that the transformative model of social work at enterprises should be based on an eco-social approach to the practice of social work at enterprises, which will ensure the meaningfulness of social work through the combination of its main directions: social partnership, social leadership, social responsibility.

The work defines the main tasks of social work at enterprises of the aviation industry: improving the efficiency of social management; development of social activity and competence of managers at all levels; creation of conditions for the development of leadership and professional qualities, manifestation of the innovative potential of specialists; improvement of the general system of social adaptation and continuous professional growth of specialists in aviation enterprises. The emphasis is on the activation of social partnership as an important tool for aviation industry enterprises to ensure aviation safety culture. Attention is focused on the fact that the promotion of

initiatives for the formation of a safety culture in aviation requires the creation of a certain joint infrastructure based on the basis of safe partnership interaction of institutions of the educational and social spheres, state institutions and self-government bodies, business structures, non-state public and charitable organizations. In the future, this becomes an important moment for the preparation of future social workers to work at enterprises, in particular for the organization and functioning of social services at enterprises of the aviation industry, which should contribute to the development of aviation safety culture by implementing innovative directions and methods of social work and education among employees of these enterprises .

Key words: *social work at enterprises, social innovations, innovations of social work, goals of sustainable development, social development, social potential of the enterprise.*

Вступ. Удосконалення системи соціальної роботи пов'язане з сучасними суспільними викликами, які відбуваються у всіх сферах життєдіяльності населення. Орієнтирами трансформаційних змін в Україні є досягнення сталою розвитку. Професія соціального працівника дозволяє не тільки ефективно вирішувати соціально-економічні та еко-соціальні проблеми щодо розбудови сучасного суспільства, але й особливо впливати на ті проблеми, що будуть пов'язані з повоєнним відновленням певних галузей економіки.

Історична спрямованість соціальної роботи, її професіоналізація були сформовані під впливом подолання економічної та соціальної кризи, боротьби з бідністю, соціально негативними явищами та розбудови соціально справедливого майбутнього для суспільства, громади та кожної людини. Саме соціальні працівники створювали умови для соціальної інтеграції уразливих категорій населення, проводили просвітницьку й консультативну роботу, забезпечували обізнаність населення щодо подолання соціально-небезпечних явищ, впливали на зміцнення територіальних громад, займалися благодійною та добровільною діяльністю, надавали психосоціальну підтримку, проводили тренінги з підготовки фахівців до практичної соціальної роботи.

За сучасних умов соціальні працівники мають долучитися не тільки до зростання ресурсів територіальної громади, але й знаходити механізми ефективної участі в соціальному розвитку галузей економіки. Саме тому соціальна робота на підприємствах певних галузей економіки зосереджується на соціальному партнерстві, корпоративній соціальній відповідальності, соціальній рівності та солідарності, що дозволяє за допомогою вдосконалення традиційних та впровадження інноваційних методів й форм соціальної діяльності сприяти задоволенню соціальних потреб працездатних груп населення. Виконання цих завдань мобілізує партнерство між професійною й академічною спільнотою фахівців соціальної сфери та працівниками техногенно-небезпечних підприємств й організацій, зокрема авіаційних. Відповідно до складності соціотехнічних систем спеціалісти авіаційної галузі постійно перебувають в ситуації значного психологічного навантаження, професійних ризиків, потенційної небезпеки та напруженості. Отже, не викликає сумніву актуальність та

доцільність посилення соціальної роботи через встановлення пріоритетів і нових напрямів удосконалення соціального та інноваційного потенціалу підприємств, зокрема авіаційної галузі для досягнення сталого розвитку.

Ефективність розв'язання проблеми сталого розвитку суспільства є в безпосередній залежності від рівня успішності соціальної роботи в різних сферах життєдіяльності суспільства та в певних галузях економіки. Зазначимо, що питання становлення й розвитку соціальної роботи на підприємствах є зовсім не новими. Дослідження різних аспектів соціальної роботи на підприємствах широко висвітлено в наукових працях учених. Зокрема, концептуальні засади побудови моделі й створення та функціонування соціальної служби на підприємстві (Н. Кривоконь [4], Л. Тюптя [11]), соціально-психологічні аспекти функціонування служб на підприємствах (О. Лаврінко [5]), розкриття напрямів діяльності, функцій та організаційної структури соціальної служби на підприємстві (В. Васильєв [2]) та соціального менеджменту (Н. Приймак [7]), соціального захисту співробітників підприємства (Л. Моргай [6]). Проблема впровадження змістовних напрямів соціальної роботи для посилення соціального потенціалу підприємств, зокрема підприємств авіаційної галузі, залишається невирішеною та потребує подальших теоретичних та емпіричних досліджень. У цьому аспекті *метою статті* є розкриття змістовних напрямів й особливостей соціальної роботи на авіаційних підприємствах у контексті забезпечення сталого розвитку у сфері авіаційної безпеки.

Методи та методики дослідження. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові методи для вивчення й узагальнення досліджень у галузі соціальної роботи та теорії соціального розвитку щодо особливостей організації соціальної роботи на підприємствах; структурно-функціональний аналіз для вироблення висновків з удосконалення основних напрямів розвитку соціального потенціалу підприємств авіаційної галузі засобами й методами соціальної роботи.

Результати та дискусії. Зрозумілим стає об'єктивна потреба в організації й функціонуванні на підприємствах авіаційної галузі певних структурних осередків, які сприятимуть соціальному розвитку та підвищенню соціального потенціалу колективу, здійсненню соціально-психологічної експертизи управлінських рішень та інформаційно-консультативної й методичної роботи. Ефективність соціального управління та соціальної компетентності керівників усіх рівнів повністю залежить від створення умов для розвитку соціальної активності, професійних якостей та прояву ініціативи всіх фахівців, задіяних на підприємстві. Цілком зрозуміло, що це має сприяти вдосконаленню загальної системи стратегічного управління безпекою на підприємствах й організаціях авіаційної галузі, оскільки впровадження методів соціальної роботи та форм організації неформальної освіти посилює фокус готовності фахівців до подолання потенційних небезпек [3]. Звичайно, має здійснюватися комплекс заходів на підприємствах, результати яких можуть безпосередньо або опосередковано впливати на досягнення Глобальних Цілей сталого розвитку. Для цього

пріоритетним вважається охоплення таких нових сфер, як постійне професійне зростання (Ціль 4. Якісна освіта), економічна нерівність (Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання), інновації (Ціль 9. Інновації та інфраструктура), стале споживання (Ціль 11. Сталий розвиток міст та спільнот), кліматичні зміни (Ціль 13. Боротьба зі зміною клімату), справедливий мир (Ціль 16. Мир та справедливість), партнерство (Ціль 17. Партнерство заради стійкого розвитку) [1:173].

Особливого значення набуває саме соціальний складник авіаційної безпеки в контексті «концепції загальної національної безпеки, системи забезпечення особистої безпеки, безпеки суспільства та безпеки на транспорті від зовнішніх та внутрішніх загроз» [1:173], оскільки необхідним стає технологічне посилення й планування економічного розвитку авіації та вдосконалення екологічних технологій для техногенної безпеки авіаційної галузі [1:168].

Саме посилення соціального складника авіаційної безпеки резонує з деякими аспектами еко-соціального підходу до вирішення соціальних проблем, оскільки соціальна робота може забезпечити пошук нових рішень та розширити охоплення з надання соціальних послуг. Незважаючи на те, що місія соціальних стратегій підприємств різних галузей економіки та соціальної роботи у вирішенні соціальних проблем збігається, проте галузь соціальної роботи загалом не бере безпосередньої участі у зростанні дискурсу щодо забезпечення сталого розвитку авіаційної галузі. У сучасних умовах особливо гостро постає питання щодо сумісності та взаємозв'язку між двома галузями: авіаційною та соціальною роботою. Слід зазначити, що трансформація теорії та сучасних методів й технологій соціальної роботи виступає вирішальним чинником зростання соціального розвитку, який припускає формування нової еко-соціальної моделі соціальної роботи на засадах принципів екосоціальної роботи, «зеленої» соціальної роботи та психосоціальної роботи [13]. Так, дослідниця Т. Семигіна [10] визначає переваги застосування зеленої соціальної роботи та характеризує особливості її застосування в різних сферах життєдіяльності суспільства. Щодо переваг та особливостей, то констатується, що зелена соціальна робота, по-перше, є мультидисциплінарною, оскільки акумулює знання та навички з різних галузей та передбачає взаємодію з представниками інших професій; по-друге, орієнтується на розвиток соціального капіталу, що означає активізацію соціальних змін у подоланні структурних нерівностей; по-третє, розширює змістовність практичної діяльності фахівців соціальної сфери та її переорієнтацію з прав людини, роботи з уразливими, маргінальними групами населення, роботою над стигмою, дискримінацією тощо, справедливості розподілу ресурсів навколишнього середовища та планети загалом [10].

Усвідомлення ролі та значення еко-соціального підходу повинно відобразитися при розробці методології соціальної роботи та її адаптації до певних сфер діяльності з урахуванням особливостей упровадження «зеленої соціальної роботи» [8] та механізмів співпраці та партнерства (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості реалізації механізмів співпраці та партнерства на засадах еко-соціального підходу

<i>Рівень впровадження</i>	<i>Механізм взаємодії</i>	<i>Особливості реалізації</i>
Міжнародний рівень	співпраця з міжнародними неурядовими та підприємницькими організаціями	формування в населення раціонального користування природними ресурсами
Національний рівень	залучення представників влади	участь у боротьбі за доступний та справедливий розподіл природних ресурсів для всіх категорій населення
Місцевий рівень	застосування засобів та методів зеленої соціальної роботи	зменшення негативного впливу транспорту, постачання енергії, будівництва та кількості відходів на довкілля
Професійний рівень	теоретизування та стратегічне планування напрямів зеленої соціальної роботи	популяризація глобальної ідеї сталого розвитку та отримання практичного досвіду її втілення
Індивідуальний рівень	співпраця з освітніми інституціями, громадськими діячами та громадськими організаціями у сфері соціальної роботи та соціального підприємництва	вивчення практичного досвіду запровадження сталого розвитку громади

Успішність реалізації механізмів партнерської взаємодії цілком залежить від фокусування уваги на різних моделях співпраці між освітніми закладами, соціальними установами, органами місцевого самоврядування, соціально орієнтованими бізнес-структурами [9:74]. Для створення стійкої безпечної партнерської взаємодії пріоритетним напрямом має виступити діяльність «...закладів авіаційної безпеки та безпеки у сфері стандартів, практик, технологій, а також впровадження у закладах вищої освіти та науково-дослідних установах та подальша успішна реалізація освітніх програм з підготовки фахівців для авіаційної галузі та споріднених галузей» [12].

Загальна стратегія розвитку соціального партнерства має ґрунтуватися на таких провідних принципах: соціальна відповідальність, соціальна справедливість, соціальний діалог, співпраця та взаємодія, свобода та соціальний захист. Це, у свою чергу, актуалізує дослідників теорії та практики соціальної роботи до участі в діяльності соціальних служб на підприємствах авіаційної галузі щодо внесення позитивних змін у формування культури безпеки авіації через соціальну освіту громадян, які працюють, дослідження та спільні дії з місцевими, регіональними та міжнародними партнерами [3].

З огляду на визначені положення нами була розроблена модель, яка дозволить упроваджувати методи та форми організації соціальної роботи на підприємствах (рис. 1) та враховувати необхідність сталого розвитку певних галузей економіки, зокрема авіаційної галузі.

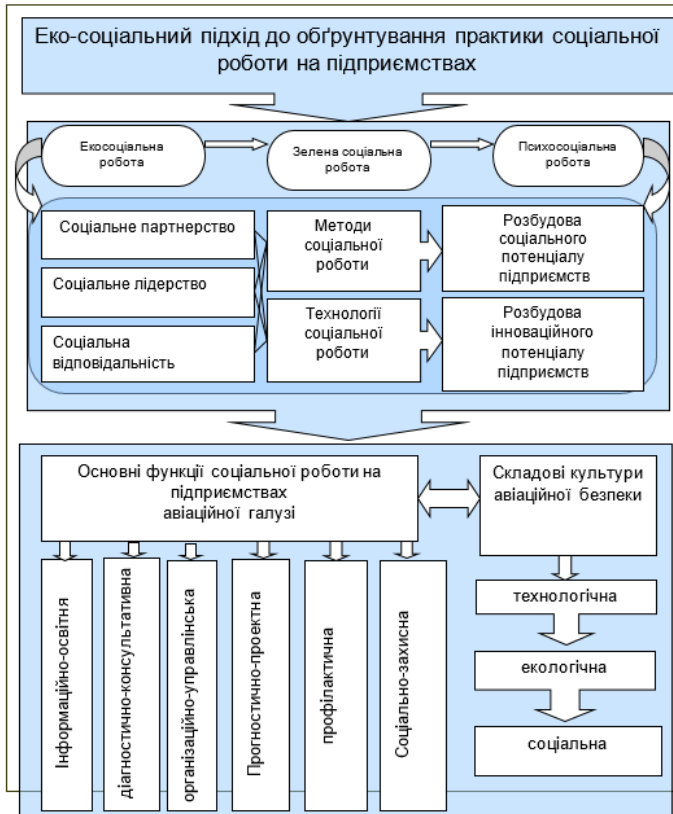

Рис. 1. Трансформаційна модель соціальної роботи на підприємствах авіаційної галузі

Просування ініціатив щодо створення певної спільної інфраструктури на засадах безпечної партнерської взаємодії потребує поширення досвіду діяльності соціальних служб, відділів або лабораторій соціальної роботи в структурі соціального управління підприємств авіаційної галузі, оскільки надає змогу зрозуміти принципи, якими буде керуватися соціальна робота на підприємствах [3]. Зрозуміло, що в такому аспекті основними завданнями соціальної роботи на підприємствах авіаційної галузі можуть бути визначені такі: підвищення ефективності соціального управління; розвиток соціальної активності та компетентності керівників усіх рівнів; створення умов для розвитку лідерських та професійних якостей, прояву інноваційного потенціалу фахівців; удосконалення загальної системи соціальної адаптації та безперервного професійного зростання фахівців підприємствах авіаційної галузі.

Спільна робота з роботодавцями та зацікавленими стейкхолдерами доводить необхідність упровадження практичного досвіду з організації та функціонування структури на підприємствах різного (державного та недержавного) підпорядкування в освітній процес підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, соціальних працівників, кейс-менеджерів.

Професійна діяльність у галузі соціальної роботи визначається відповідно до видів економічної діяльності, професійних назв робіт та обґрунтування місця та ролі фаху в загальній структурі та організації діяльності на підприємствах, установах та організаціях. Випускники закладів вищої освіти за освітньою програмою «Соціальна робота» можуть працювати в державних органах управління, центрах надання адміністративних послуг, центрах надання соціальних послуг, установах (закладах) надавачів соціальних послуг різних форм власності, благодійних та громадських організаціях, бізнес-структурах, на підприємствах, в установах та організаціях різних галузей економіки, у тому числі й авіаційної.

Висновки. Таким чином, застосування теорії зеленої соціальної роботи щодо організації її на підприємствах різних галузей економіки, зокрема авіаційної галузі має свої переваги, що й дозволяє інтегрувати в практичну діяльність фахівців соціальної сфери. Потенціал еко-соціальної роботи, зеленої соціальної роботи, психосоціальної роботи в поєднанні зі стратегіями соціального партнерства, соціального лідерства та соціальної корпоративної відповідальності забезпечують подальше розуміння їх застосування на практиці для покращення результатів досягнення сталого розвитку підприємств, зокрема авіаційної галузі. Дуже важливим стає вирішення організаційних питань щодо організації соціальної роботи на підприємствах, вивчення наявного досвіду певних структур з соціального розвитку підприємства, упровадження методів соціальної роботи до загального стилю керівництва з соціальних та гуманітарних питань, розробка соціальних інновацій для їх масштабування та успішної реалізації на підприємствах авіаційної галузі.

Література

1. Бугайко Д. О., Харазішвілі Ю. М. Теоретичні основи стратегічного управління безпекою авіаційної галузі в контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки. *Вісник економічної науки України*. 2020. 1 (38), С. 166–175. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).166-175](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).166-175)
2. Васильєв В. В. Соціальна робота на підприємстві : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 424 с.
3. Котикова О.М., Савельчук І.Б. Мобілізація партнерства між академічною й професійною спільнотою фахівців соціальної сфери та авіаційної промисловості для забезпечення культури безпеки в авіації. *Всесвітній конгрес «Авіація у XXI столітті»*. (28-30 вересня 2022 р., м. Київ). URL : <https://conference.nau.edu.ua/index.php/Congress/Congress2022/paper/viewFile/8934/7162> (дата звернення: 12.02.2023)
4. Кривоконь Н. І. Концептуальні засади створення та функціонування соціальної служби на підприємстві. *Соціальна служба в Україні: соціально-психологічні засади формування й ефективного функціонування. Матеріали наук.-практич. конф.* (12 травня 2005 р., м. Черкаси). Київ : Фенікс, 2005. С. 578-585.

5. Лаврінко О. В. Соціально-психологічна служба підприємства: формування комунікативних якостей його менеджерів. *Соціальна служба в Україні: соціально-психологічні засади формування й ефективного функціонування. Матеріали наук.-практич. конф.* (12 травня 2005 р., м. Черкаси). Київ : Фенікс, 2005. С. 543-549.
6. Моргай Л. А. Соціальна робота на підприємстві : навч. посіб. Умань : Візаві, 2021. 224 с.
7. Приймак Н. С. Соціальна робота у контексті системи стратегічного менеджменту підприємства. *Інвестиції: практика та досвід.* 2015. № 12. С. 52-53.
8. Савельчук І. Б. Використання технологій зеленої соціальної роботи як механізму забезпечення сталого розвитку громади. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.*, 18 трав. 2018 р. Київ : КНЕУ, 2018. С. 152–155.
9. Савельчук І. Б., Сейко Н. А., Андрійчук Н. М. Вплив соціального партнерства на інноваційний розвиток освітнього середовища університету: модель Quadruple Helix. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту педагогіки НАПН України.* 2020. Випуск 29 (2). С. 72-81. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29-72-81>
10. Семігіна Т. В. Чому соціальна робота набуває зеленого кольору? *Вісник АПСВТ.* 2018. № 2. С. 11-27.
11. Тюття Л. Т. Концептуальна модель соціальної служби на підприємстві. *Соціальна служба в Україні: соціально-психологічні засади формування й ефективного функціонування. Матеріали наук.-практ. конф.* (12 травня 2005 р., м. Черкаси). Київ : Фенікс, 2005. С. 354-359.
12. Isaenko V., Bugayko D., Kharchenko V., Paweska M. Challenges of International Science and Education in the Field of Aviation Transport Safety. *Logistics and Transport.* 2018. № 38 (2). P. 23-32.
13. Savelchuk, I., Bybyk, D., Zhytynska, M., Ivzhenko, I., Mikheiva, O., & Kunytsia, T. Trends in the Development of Social Work: Postmodern Ideas and Prospects. *Postmodern Openings.* 2021. 12 (3Sup1). P. 143-154. <https://doi.org/10.18662/po/12.3Sup1/356>.

References

1. Buhaiko, D. O., Kharazishvili, Yu. M. (2020). *Teoretychni osnovy stratehichnoho upravlinnia bezpekoiu aviatsiinoi haluzi v konteksti zabezpechennia staloho rozvytku natsionalnoi ekonomiky* [Theoretical foundations of strategic management of the safety of the aviation industry in the context of ensuring the sustainable development of the national economy]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Herald of economic science of Ukraine*, 1(38), 166–175. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).166-175](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).166-175) [in Ukrainian].
2. Vasyliiev, V. V. (2011). *Sotsialna robota na pidpriemstvi : navch. posib.* [Social work at the enterprise: education. manual]. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo». [in Ukrainian].
3. Kotyikova O.M., Savelchuk I.B. (2022). *Mobilizatsiia partnerstva mizh akademichnoiu u profesiinoiu spilnotoiu fakhivtsiv sotsialnoi sfery ta aviatsiinoi promyslovosti dlia zabezpechennia kultury bezpeky v aviatsii* [Mobilization of partnership between the academic and professional community of specialists in the social sphere and the aviation industry to ensure a culture of safety in aviation]. *Vsesvitnii konhres «Aviatsiia u KhKhI stolitti»*. (28-30 veresnia 2022 r., m. Kyiv) – World Congress «Aviation in the 21st century». Retrieved from : <https://conference.nau.edu.ua/index.php/Congress/Congress2022/paper/viewFile/8934/7162> [in Ukrainian].

4. Kryvokon, N. I. (2005). *Kontseptualni zasady stvorennia ta funktsionuvannia sotsialnoi sluzhby na pidpriemstvi* [Conceptual principles of creation and functioning of social service at the enterprise]. *Sotsialna sluzhba v Ukraini: sotsialno-psykholohichni zasady formuvannia y efektyvnoho funktsionuvannia*. Materialy nauk.-praktych. konf. (12 travnia 2005 r., m. Cherkasy) – Social service in Ukraine: socio-psychological principles of formation and effective functioning. Kyiv : Feniks, 578–585. [in Ukrainian].
5. Lavrinko, O. V. (2005). *Sotsialno-psykholohichna sluzhba pidpriemstva: formuvannia komunikatyvnykh yakosteï yoho menedzheriv* [Social and psychological service of the enterprise: formation of communicative qualities of its managers]. *Sotsialna sluzhba v Ukraini: sotsialno-psykholohichni zasady formuvannia y efektyvnoho funktsionuvannia*. Materialy nauk.-praktych. konf. (12 travnia 2005 r., m. Cherkasy) – Social service in Ukraine: socio-psychological principles of formation and effective functioning. Kyiv : Feniks. 543–549. [in Ukrainian].
6. Morhai, L. A. (2021). *Sotsialna robota na pidpriemstvi : navch. posib.* [Social work at the enterprise: training. manual]. Uman : Vizavi. [in Ukrainian].
7. Pryimak, N. S. (2015). *Sotsialna robota u konteksti systemy stratezhichnoho menedzhmentu pidpriemstva* [Social work in the context of the strategic management system of the enterprise]. *Investytstii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 12, 52–53. [in Ukrainian].
8. Savelchuk, I. B. (2018). *Vykorystannia tekhnologii zelenoi sotsialnoi roboty yak mekhanizmu zabezpechennia staloho rozvytku hromady* [The use of technologies of green social work as a mechanism for ensuring sustainable development of the community]. *Sotsialne pidpriemnytstvo: teoriia, praktyka ta mizhnarodnyi dosvid: zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 18 trav. 2018 r. – Social entrepreneurship: theory, practice and international experience*. Kyiv : KNEU, 152–155. [in Ukrainian].
9. Savelchuk, I. B., Seiko, N. A., Andriichuk, N. M. (2020). *Vplyv sotsialnoho partnerstva na innovatsiyni rozvytok osvithnoho seredovyshcha universytetu: model Quadruple Helix* [The influence of social partnership on the innovative development of the educational environment of the university: the Quadruple Helix model]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy – Pedagogical education: theory and practice. Collection of scientific works of Kamianets-Podilskiy National University named after Ivan Ohienko, Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine, 29 (2), 72–81. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29-72-81> [in Ukrainian].
10. Semihyna, T. V. (2018). *Chomu sotsialna robota nabuvaie zelenoho koloru?* [Why does social work become green?]. *Visnyk APSVT – Herald of APSVT*, 2, 11–27. [in Ukrainian].
11. Tiuptia, L. T. (2005). *Kontseptualna model sotsialnoi sluzhby na pidpriemstvi*. [Conceptual model of social service at the enterprise]. *Sotsialna sluzhba v Ukraini: sotsialno-psykholohichni zasady formuvannia y efektyvnoho funktsionuvannia*. Materialy nauk.-prakt. konf. (12 travnia 2005 r., m. Cherkasy) – Social service in Ukraine: socio-psychological principles of formation and effective functioning. Kyiv : Feniks, 354–359. [in Ukrainian].
12. Isaienko, V., Bugayko, D., Kharchenko, V., Paweska, M. (2018). *Challenges of International Science and Education in the Field of Aviation Transport Safety*. *Logistics and Transport*, 38 (2), 23–32. [In English].
13. Savelchuk, I., Bybyk, D., Zhytynska, M., Ivzhenko, I., Mikheiva, O., & Kunytsia, T. (2021). *Trends in the Development of Social Work: Postmodern Ideas and Prospects*. *Postmodern Openings*, 12 (3Sup1), 143-154. <https://doi.org/10.18662/po/12.3Sup1/356>. [In English].

АНОТАЦІЯ

Актуальність теми дослідження пов'язана з проблемами забезпечення сталого розвитку суспільства та полягає в необхідності застосування напрямів і методів соціальної роботи на досягнення трансформаційних змін на підприємствах авіаційної галузі.

Соціальна робота на підприємствах у контексті цього дослідження виражається як організація соціальної підтримки та допомоги у вирішенні складних соціальних та екологічних проблем, оскільки реалізація її напрямів, методів та технологій має забезпечити соціальний вплив та трансформаційний зсув до соціальних змін і соціальної справедливості. Зроблено припущення, що трансформувальна модель соціальної роботи на підприємствах має ґрунтуватися на еко-соціальному підході до практики соціальної роботи, що дозволить забезпечити її змістовність через поєднання основних напрямів: соціальне партнерство, соціальне лідерство, соціальна відповідальність.

Визначено основні завдання соціальної роботи на підприємствах авіаційної галузі: підвищення ефективності соціального управління; розвиток соціальної активності та компетентності керівників усіх рівнів; створення умов для розвитку лідерських та професійних якостей, прояву інноваційного потенціалу фахівців; удосконалення загальної системи соціальної адаптації та безперервного професійного зростання фахівців підприємствах авіаційної галузі.

Наголошено на активізації соціального партнерства як важливого інструмента підприємств авіаційної галузі для забезпечення культури безпеки авіації. Акцентовано увагу на тому, що просування ініціатив з формування культури безпеки в авіації потребує створення певної спільної інфраструктури на засадах безпечної партнерської взаємодії закладів освітньої та соціальної сфери, державних установ й органів самоврядування, бізнес-структур, недержавних громадських й благодійних організацій.

У перспективі це стає важливим моментом для здійснення підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи на підприємствах, зокрема для організації й функціонування соціальних служб на підприємствах авіаційної галузі через реалізацію інноваційних напрямів й методів соціальної роботи й освіти серед працівників цих підприємств.

Ключові слова: соціальна робота на підприємствах, соціальні інновації, інновації соціальної роботи, цілі сталого розвитку, соціальний розвиток, соціальний потенціал підприємства.

УДК 37.04 378:159,944.005.33
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-104-114

IMPLEMENTATION OF THE TECHNOLOGICAL ASPECT OF SOCIAL SUPPORT FOR THOSE SEEKING TEMPORARY PROTECTION FROM THE WAR IN UKRAINE: THE EXPERIENCE OF GERMANY

РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ШУКАЧІВ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ ВІД ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

Kateryna PETROVSKA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

petrovska.zp.network@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4857-0793>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

Катерина ПЕТРОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Original manuscript received: March 20, 2023

Revised manuscript accepted: April 08, 2023

ABSTRACT

The article analyzes the experience of Germany regarding the implementation of the technological aspect of social support for those seeking temporary protection from the war in Ukraine. It was found that the current military and political situation in the world leads to an increase in the number of migrants and refugees, the expansion of categories of the population that need the provision of social services, which makes it necessary to expand the list of their types, improve the quality of the provision of such services and ensure targeting. Analysis of statistical data showed that Germany is in second place in terms of the number of Ukrainian refugees who have found temporary shelter in this country. It was found that Germany's practice of implementing the technological aspect of social work with those seeking temporary protection from the war in Ukraine needs to be reformed. One of the components of such a reform is the improvement of the system of providing social services. The search for additional resources for social services, in particular from the non-state sector of the economy, becomes important. The results of a study of the level of satisfaction of the requests of refugees from Ukraine with the existing system of social support for temporary protection seekers in Germany are presented. As a result of the study, some problematic issues in the process of implementing social policy regarding asylum seekers that complicate this process were clarified (bureaucratic obstacles, difficulties of integration, emphasis on the great role of language policy in the integration of migrants into the life of the country, mandatory law courses, history and culture of Germany), and in need of improvement (multidisciplinary and coordinated actions between different social institutions, institutions and civil society organizations; identifying the needs of individuals, groups and families; developing an information booklet for new arrivals, which would indicate a clear algorithm for their actions; availability of a sufficient number of aid subjects; unification and reduction of the number of filling out various questionnaires, forms; digitalization of the document flow process; Organization of psychological support).

Key words: *social support, refugees, migrants, temporary protection seekers, migration, social work.*

Вступ. У лютому минулого року Росія розпочала повномасштабне військове вторгнення на територію суверенної України, атакувавши одночасно з півночі, сходу та півдня. Через це мільйони українців, рятуючи свої родини від бойових дій або від окупації, були змушені покинути свої домівки. За даними організації ООН у справах біженців, станом на січень 2023 року понад 7,9 мільйонів громадян України досі вимушено залишаються за її межами, в Європі, з яких 4,8 млн. отримали статус тимчасового захисту. Також, за підрахунками близько 5,9 мільйона є внутрішньо переміщеними особами в Україні. 14 мільйонів постраждали від війни, що становить більше третини загального довоєнного населення України (41 мільйон громадян). Таким чином, повномасштабне вторгнення в Україну російської армії спричинило хвилю біженців, яку можна охарактеризувати як найбільшу з часів Другої світової війни.

У перші дні війни органи Європейського союзу (ЄС) майже миттєво відреагували на виклики, що пов'язані з напливом біженців з України. 27 лютого Рада з питань правосуддя і внутрішніх справ запровадила механізм тимчасового захисту для біженців, а згодом 4 березня він був активований Європейською Радою. Це надало біженцям з України право соціальної допомоги: проживання та працевлаштування, доступ до соціального житла, медичну та соціальну страхування, фінансову допомогу, соціальні послуги.

8 березня Єврокомісія ухвалила документ «Cohesion's Action for Refugees in Europe акт» (CARE), який уповноважив країн-членів надавати допомогу громадянам, які виїхали з України з початком війни. 28 квітня Єврокомісія виділила 3,5 млрд. євро авансу країнам-членам на допомогу саме українським біженцям. Додаткові обсяги фінансування надійшли від європейських інститутів та МФО [4].

Дані останніх зрізів окресленої ситуації у ЄС свідчать про те, що майже 30% українських біженців уже професійно інтегрувалися до країн Євросоюзу, а 20% продовжують працювати на українських роботодавців. Загалом, на кінець минулого року біженці з України збільшили існуючу робочу силу в країнах ЄС на 0,5% [4].

Напередодні зими, атакуючи критичну інфраструктуру, країна агресор намагалася створити в Україні гуманітарну кризу, що спричинило нову хвилю міграції. Країни ЄС готові до такого розвитку подій, зокрема Єврокомісія продовжила тимчасовий захист для українських біженців до березня 2024 року.

Ситуацію з напливом біженців контролює міграційне законодавство, на яке щорічно впливає економічний й політичний стан світової спільноти. Ураховуючи масштабність міграційних потоків, виникає чимало проблемних питань, пов'язаних з адаптацією біженців в ЄС, унаслідок чого її державам необхідне переосмислення засад міграційного законодавства та пошуку інноваційних підходів до надання соціальних послуг у системі соціальної політики [5:6:7].

На рис.1 зображено, у яких країнах найбільше українських біженців (за даними UNHCR Statista.com, станом на 8 листопада 2022 року).

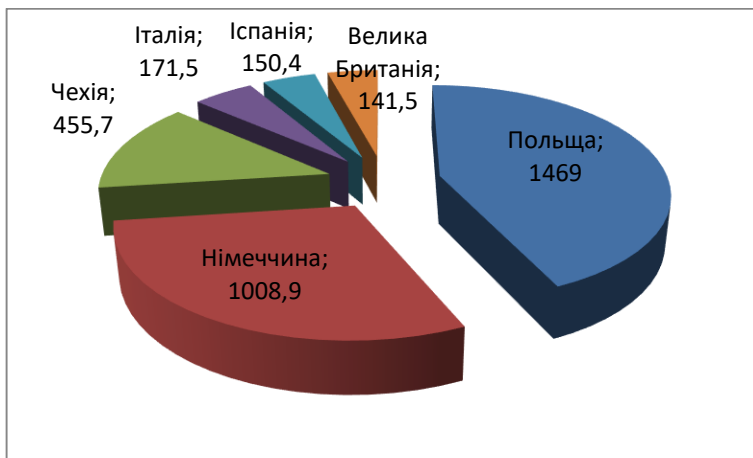

Рис. 1. Статистичні дані щодо кількості українських біженців у країнах Європи

Як видно з рисунку, найбільше біженців з України прийняла Польща – там зареєстровано майже 1,5 млн. людей. Німеччина знаходиться на другому місці за кількістю українських біженців, що знайшли тимчасовий прихисток саме в цій країні. Так, за офіційними даними, трохи більше мільйона українських біженців прийняла Німеччина із початку війни. Найбільша їх кількість була зареєстрована у березні (431 тис.) та квітні (198 тис.) [2].

Слід зазначити, що Німеччина протягом останніх років повністю оновила своє міграційне законодавство. Було враховано три основні тенденції: питання безпеки, економічної вигоди та скорочення підтримки. Також, як повідомила представниця УВКБ ООН у Німеччині Катаріна Лумпп, «внесок Німеччини у розмірі понад 500 мільйонів доларів на підтримку біженців є другим після внеску Сполучених Штатів» [4].

Однак, незважаючи на такі значні досягнення, практика реалізації Німеччиною технологічного аспекту соціальної роботи з шукачами тимчасового захисту від війни в Україні потребує реформування. Одним зі складників реформи є вдосконалення наявної системи надання соціальних послуг. Сучасна військово-політична ситуація у світі призводить до збільшення кількості мігрантів та біженців, розширення категорій населення, які потребують надання соціальних послуг, що робить необхідним розширення переліку їх видів, поліпшення якості та забезпечення адресності. Важливого значення набуває пошук додаткових ресурсів (матеріальних та людських) для соціального обслуговування, зокрема з недержавного сектору економіки.

Німеччина традиційно цікавить дослідників у контексті міграційної політики та проблематики адаптації мігрантів, біженців і шукачів тимчасового захисту, проте власне міграція українців до Німеччини досліджується епізодично.

Певні аспекти цього явища висвітлено в працях як закордонних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, І. Гудзеляк окреслює окремі тенденції та географію міграційних процесів між Україною та Німеччиною; О. Мульська та І. Бороняк оцінюють імовірні варіанти подальшого розвитку українсько-німецької міграційної системи. Крім того, опубліковано результати соціологічних досліджень А. Амеліної про стратегії підтримки українськими мігрантами своїх близьких в Україні, та О. Ровенчак, де виявлено соціокультурні аспекти сучасної міграції українських фахівців.

Дослідницьку цінність також мають наукові розвідки Р. Гончаренка, Л. Карачурина, Г. Колева, в яких робиться аналіз проблем, пов'язаних із соціально-економічними та моральними аспектами міграції в Німеччині.

Проблематикою розвитку соціальних послуг у Німеччині займалися А. Андрющенко, Г. Григораш, Т. Григораш, Л. Димитрова, Г. Коваль, І. Мигович, Н. Неділько, В. Олійник, І. Субачов, Є. Тейзе, С. Харченко, Г. Щербата та ін. Результати дослідження особливостей розвитку та становлення соціально-педагогічної освіти в Німеччині висвітлюються у працях Н. Абашкіної, Л. Волик, Ю. Василькової та ін. Особливості законодавчого регулювання професійної підготовки соціальних працівників до роботи з мігрантами досліджувала А. Попова. Згадані публікації дозволяють сформулювати уявлення про окремі аспекти означеної проблеми, проте не дають можливості оцінити реальні масштаби міграції до Німеччини, соціально-демографічні та професійні характеристики сучасних українських мігрантів та біженців.

Результати бібліографічного аналізу дають підстави стверджувати, що, незважаючи на велику кількість літератури з означеної проблематики, бракує наукових праць, присвячених дослідженню досвіду Німеччини щодо соціальної підтримки біженців та шукачів тимчасового захисту від війни в Україні.

Метою нашої статті є окреслити практичний досвід Німеччини щодо реалізації технологічного аспекту соціальної підтримки шукачів тимчасового захисту від війни в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення означеної мети нами було використано комплекс методів: загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення для вивчення праць сучасних вітчизняних та закордонних науковців у галузі дослідження особливостей міграційних процесів та досвіду соціальної роботи з мігрантами та біженцями в країнах Європи).

Результати та дискусії. Сучасну соціальну політику Німеччини спрямовано на забезпечення достатнього рівня соціального захисту та підтримки різноманітних соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО). У межах її реалізації надаються певні

соціальні послуги та здійснюються заходи, спрямовані на соціальні групи, сім'ю чи особу, які перебувають у СЖО і потребують допомоги для поліпшення або відновлення їхньої життєдіяльності та повернення до нормального життя, збереження здоров'я [10].

Аналіз нормативно-правової бази надання соціальних послуг у Німеччині показав, що вона побудована на основі гарантування кожному громадянину отримання базових потреби (харчування та житло). Це завдання виконує низка субсидій, об'єднаних загальною назвою *sozialhilfe* («соціальна допомога»).

Нормативну основу соціального забезпечення Німеччини складають «Федеральний закон про соціальну допомогу», «Акт про благополуччя дітей та молоді» й «Закон про осіб з обмеженими можливостями» [15].

Основним законом щодо соціальних послуг є «Федеральний закон Німеччини про соціальне страхування» від 23.03.1994 р., в якому дається визначення основних понять у межах надання соціальних послуг. Так, у ньому визначено, що соціальна допомога – це гарантований державою прожитковий мінімум, що виплачується міськими комунами громадянам, які опинилися у важкій матеріальній ситуації (§2 Abs.1 BSHG) [2]. Однак, слід зазначити, що соціальна допомога в Німеччині призначається у крайніх випадках, тобто лише тоді, коли самостійно допомоги собі і своїй родині людина не може, незважаючи на ті зусилля та спроби, що нею докладалися. Відповідно до закону завдання соціальної допомоги – «забезпечити людям гідне життя і в той же час допомогти людині знову самостійно встати на ноги і жити, не вдаючись до підтримки держав» (§1 Abs.2 BSHG) [2].

Також визначальним є той факт, що право на отримання соціальної допомоги має людина, яка опинилася у СЖО, постійно та легально проживає в Німеччині (громадяни Німеччини, іноземці, мігранти, визнані біженці) (§11 Abs.1 S.1 BSHG) [2]. Тобто, не лише громадяни Німеччини можуть отримувати соціальну допомогу – головне, щоб вони проживали легально. Це може бути статус тимчасового захисту (*aufenthaltstitel*), статус біженця (*fiktionsbescheinigung*) або посвідка на постійне проживання.

Далі розглянемо соціальні послуги для біженців та мігрантів, які надаються в Німеччині. Статус біженця або мігранта надається органом влади Німеччини згідно зі спеціальним актом. Відповідну заяву щодо отримання статусу можна подати як при перетині кордону, так і на території Німеччини. Міграційні служби (*Ausländerbehörde*) розглядають її упродовж декількох місяців [2]. Однак заяви біженців із України можуть розглядатися і менший строк, до 2-х тижнів.

Відзначимо, що до отримання відповідного статусу мігрант має право на надання йому соціального житла та підтримки. У перший час претендент на надання відповідного статусу зобов'язується жити в міграційному таборі. Згодом його розподіляють у будь-який із регіонів Федеративної республіки Німеччини (ФРН). Там людина має право на отримання іншого, більш комфортного житла.

Чим довше триває війна на території України, то більшає біженців з України в Німеччині, і тим гострішими стають проблеми, пов'язані з їхнім прийомом і розміщенням. За даними німецько-української благодійної асоціації Ukrainian Future, українців ще приймають у 6 федеральних землях Німеччини (Баварія (Ергольдінг); Баден-Вюртемберг (Зіндельфінген); Гессен (Гіссен); Саксонія (Меране); Тюрингія (Зуль); Саар (Лебах)) [11]. У цих містах українців селять у таборах для біженців.

За даними МВС ФРН, 1 045 854 українців було внесено до німецького реєстру іноземців до кінця 2 січня 2023 року. Приблизно 80% із них – жінки, близько третини – діти і підлітки [2]. Саме тому компетентні органи, враховуючи ситуацію з великим напливом біженців із України, йдуть їм на поступки в питаннях обов'язкового поселення в міграційному таборі та дозволяють шукати різноманітні альтернативи поселення (друзі, родичі, громадяни ФРН та ін.).

Біженці та мігранти можуть також скористатися переліком соціальних виплат. Якими саме, залежить від посвідки на тимчасове проживання. У цьому випадку для біженців з України також діють особливі спрощення та пільги. Цей процес керується короткостроковим практичним застосуванням Директиви 2001/55/ЄС, також відомої як Директива про масовий приплив [15]. Вона дозволяє скоординувати прийняття великої кількості біженців по всьому ЄС, що виходить за рамки індивідуальної процедури отримання статусу біженця та Дублінської системи.

З огляду на військово-політичну ситуацію в Україні 3 березня 2022 року країни-члени ЄС уперше прийняли рішення активувати Директиву 2001/55/ЄС. Вона діє з 4 березня 2022 року і впроваджується в Німеччині відповідно до §24 «Закону про перебування, трудову діяльність та інтеграцію іноземних громадян у ФРН (AufenthG)». Згідно із ним кожному біженцю, який отримує тимчасовий соціальний захист відповідно до Директиви 2001/55/ЄС, надається дозвіл на тимчасове проживання. Посвідка на тимчасове проживання дійсна впродовж 1 року і може бути продовжена на термін до 3х років.

Громадяни України, які мають дозвіл на тимчасове проживання у ФРН, отримують соціальну допомогу для покриття витрат на засоби для існування відповідно до закону про пільги для шукачів притулку. Відповідальність за надання цієї соціальної допомоги несе управління соціального захисту Німеччини.

Слід також зазначити, що з 1 червня 2022 року набули чинності зміни до законодавства Німеччини відносно біженців та шукачів притулку. Так, біженці з України, які потребують допомоги, мають пройти перереєстрацію з AsylbLG на SGB II або SGB XII через нову норму в «Законі про додаткову плату та одноразову виплату». Таким чином, українські біженці отримують такі ж права, що й визнані бенефіціари захисту в рамках процедури надання притулку. Обов'язковою умовою для отримання пільг згідно з SGB II або SGB XII є заявка на отримання посвідки на проживання для тимчасового захисту, а також занесення до

Центрального реєстру іноземців та відповідність іншим вимогам щодо основних переваг безпеки згідно з SGB II або SGB XII [15]. У майбутньому цим особам також можна буде розраховувати на пільги відповідно до «Федерального закону про допомогу у навчанні (BAföG)».

Також біженці, які отримали дозвіл на тимчасове проживання відповідно до §24 вищезазначеного Закону, мають право працювати в Німеччині. Однак, така діяльність потребує затвердження відомством у справах іноземців. Крім того, особи, які підпадають під дію цього Закону, можуть скористатися консультаційними та посередницькими послугами агенцій з працевлаштування відповідно до «Закону про право на працю (Соціального кодексу (SGB III))».

Окрім зазначеної вище соціальної допомоги, з боку державних органів у Німеччині функціонує багато благодійних організацій, фондів, волонтерських ініціатив, які допомагають Україні та біженцям, у тому числі й з України: «Ukrainischer Hilfsstab» – об'єднання української громади на півночі Німеччини, яка діє у сфері інформаційної роботи, гуманітарної допомоги, збору коштів та речей, організація демонстрацій, прийому біженців та медичної допомоги; «Пласт» – Українська скаутська організація в Німеччині, що допомагає **біженцям** з України; «Asyl in der Kirche» – Berlin, «Grandhotel Cosmopolis – Augsburg» – волонтерська ініціатива, що поедує готель, притулок для біженців та мистецькі майстерні тощо.

Таблиця 1

Неурядові організації, що здійснюють соціальну підтримку біженців та шукачів тимчасового захисту

Назва організації	Зміст допомоги
Офіс Ukrainehilfe Zittau	Інформаційний офіс та допомога після прибуття <ul style="list-style-type: none"> – допомога з пошуком житла; – допомога з проблемами при реєстрації; – консультування з різних питань.
Vbff Vereinbarkeit von beruf und familien fordern in ostsachsen e.V.	Консультаційний центр для мігрантів <ul style="list-style-type: none"> – допомога при заповненні реєстраційних документів; – консультування при укладанні договорів; – супровід в державні служби, органи влади, до лікарів, а також при пошуку роботи; – допомога в підготовці документів для проходження співбесіди на роботу; – допомога з одягом.
ELIM-Спільнота Общинний центр Лютерхаус	<ul style="list-style-type: none"> – підтримка в повсякденних питаннях; – допомога при заповненні реєстраційних документів; – послуги перекладача; – душпастирська опіка та підтримка в екстрених ситуаціях; – дитячий центр розваг; – тимчасовий прилисток, харчування та допомога з одягом.
Hillersche Villa	<ul style="list-style-type: none"> – дитячий ігровий куточок; – підтримка україно-німецьких зв'язків; – відкриті зустрічі для біженців; – організація дозвілля.
Церковний громадський центр	
Школа Хартая	
Café Solidarité	

Особливим є формування мережі закладів соціальної допомоги та підтримки біженцям і шукачам тимчасового захисту на кожній із земель

Федеративної Республіки Німеччини. Так, наприклад, у Саксонії, яка розташована в східній частині країни, здійснюють соціальний захист та підтримку низка неурядових організацій [11]. Короткий опис змісту їхньої діяльності представлено в таблиці 1.

З метою дослідження рівня задоволеності запитів біженців з України чинною системою соціальної підтримки шукачів тимчасового захисту в Німеччині ми провели міні-інтерв'ювання бенефіціарів, що вже рік знаходяться на території землі Саксонія, у місті Циттао. В експерименті взяло участь 50 родин біженців з України. У результаті дослідження ми з'ясували деякі проблемні питання щодо реалізації соціальної політики відносно шукачів притулку, які потребують удосконалення. Так, на думку респондентів, процес реалізації технології соціальної підтримки біженців та шукачів тимчасового захисту потребує: 1) мультидисциплінарності та узгодженості дій між різними соціальними установами, закладами та організаціями громадянського суспільства; 2) визначення потреб осіб, груп та родин для подальшої координації дій щодо допомоги їм; 3) розробки інформаційного буклету для новоприбулих, де б було позначено чіткий алгоритм їхніх дій; 4) наявності в достатній кількості суб'єктів допомоги (перекладачі, волонтери, опікуни); 5) уніфікації та зменшення кількості заповнення різноманітних анкет, форм (які по суті дублюють одна одну); 6) цифровізації процесу документообігу; 7) організації психологічної підтримки.

Таким чином, дослідивши міграційну політику та досвід Німеччини щодо соціальної підтримки біженців та шукачів тимчасового захисту, зауважимо, що в ній сформувалося певне сприятливе середовище. Окреслена ситуація обумовлюється низкою чинників: високим рівнем економічного розвитку Німеччини, широкими можливостями працевлаштування, гідною оплатою праці, можливістю отримати освіту тощо. Однак, реалізація технологічного аспекту соціальної підтримки шукачів тимчасового захисту від війни в Україні наразі залишатиметься складною через бюрократичні перепони, труднощі інтеграції, акцент на велику роль мовної політики при інтеграції мігрантів у життя країни, обов'язковості курсів з права, історії та культури Німеччини тощо.

Висновки. Отже, результати дослідження показують, що міграційна політика Німеччини постійно знаходиться в стані оновлення та реформування, спрямована на регулювання міграційних потоків, які збільшилися в рази за останній рік через військово-політичну ситуацію в світі загалом та війною на території України. Через контроль за надмірним навантаженням на соціально-економічну сферу країни внаслідок збільшення міграційних потоків уряд Німеччини постійно здійснює контроль та часто змінює правила в'їзду в країну й отримання відповідних дозволів на перебування.

Аналіз соціальної політики, нормативно-правової бази соціальних послуг та досвіду Німеччини щодо соціальної підтримки біженців та шукачів тимчасового захисту від війни в Україні показав, що завдяки

високому рівню економічного розвитку цієї країни, широким можливостям працевлаштування, високій оплаті праці, можливості отримати освіту в ній сформувалося певне сприятливе середовище, яке є визначальним у виборі країни, де шукають прихисток біженці та шукачі тимчасового захисту. Однак, вони повинні бути готовими долати певні складнощі: бюрократичні перепони, труднощі інтеграції, акцент на велику роль мовної політики при інтеграції мігрантів у життя країни, обов'язковість курсів з права, історії та культури Німеччини та ін.

Література

1. Bevölkerung: Migration und Integration / Statistisches Bundesamt. URL : <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/inhalt.html> (дата звернення: 13.03.2023).
2. Handbook Germany: Німеччина від А до Я. URL : <https://handbookgermany.de/uk> (дата звернення: 13.03.2023).
3. Povidaichyk, O., Pedorenko, V., Popova, A., Turgenieva, A., Rybinska, Y., & Demchenko, I. Research Paradigm as a Value Guideline for Professional Training of Future Social Workers. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, (2021), 13 (3), P. 530–547.
4. Богдан Т. Як повернути українських біженців додому після війни. *Економічна правда*. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/28/695503/> (дата звернення: 12.03.2023).
5. Карачурина Л. Імміграційна політика Німеччини: вдалий – невдалий досвід. URL : <http://demoscope.weekly/2008/0351analst02/php> (дата звернення: 25.02.2023).
6. Карачурина Л. Німеччина: як керувати мігрантами. *Сучасна Європа*. 2009. № 2. С. 18–33.
7. Малиновська О. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам. URL : http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf (дата звернення: 11.03.2023).
8. Мульська О. П., Боронык І. Є. Прогностична модель формування українсько-німецької міграційної системи. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 2. С. 120–125.
9. Палагнюк Ю. В. Державна політика зайнятості молоді в країнах-членах ЄС: досвід для України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування: електр. наук. фах. вид. Херсонського національного технічного університету* / голов. ред. проф. Лопушинський І. П. 2017. № 1. URL : http://el-zbirnu.at.ua/2017_1/18.pdf (дата звернення: 10.03.2023).
10. Попова А. С. Особливості законодавчого регулювання професійної підготовки соціальних працівників до роботи з мігрантами у Швеції як соціально-педагогічна проблема. *Науково-педагогічний журнал «Обрії»*. № 1 (44). Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника», 2017. С. 25-39.
11. Саксонія. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Саксонія> (дата звернення: 13.03.2023).
12. Соціальна робота: аналіз зарубіжного досвіду. Підручник / Упорядники : О. Бартош-Пічкач, Н. Горішна, Г. Лещук, В. Поліщук, О. Пришляк та ін. / за ред. Ничкало Н. Г. Тернопіль : ВАТ «ТВПК «Збруч»», 2010. 426 с.
13. Україна 2020: демографічний та міграційний виміри безпеки. URL : http://uipp.org.ua/uploads/news_message/at_file_uk/0070/43.pdf (дата звернення: 13.03.2023).

14. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття : наук. видання / наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 110 с.

15. Федеральний закон Німеччини про соціальне страхування від 23 березня 1994 року. URL : www.gesetzesweb.de/BSHG.html (дата звернення: 05.03.2023).

16. Шапошников О. К. Досвід правового регулювання надання соціальних послуг у зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. № 6-1 частина 2, 2014. С. 244-249.

References

1. Bevölkerung: Migration und Integration / Statistisches Bundesamt. URL : <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft/Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/inhalt.html> [in German].

2. Handbook Germany: Nimechchyna vid A do Ya. URL : <https://handbookgermany.de/uk> [in German].

3. Povidaichyk, O., Pedorenko, V., Popova, A., Turgenieva, A., Rybinska, Y., & Demchenko, I. (2021). *Research Paradigm as a Value Guideline for Professional Training of Future Social Workers*. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 13 (3), 530–547. [in English].

4. Bohdan, T. (2022) *Yak povernuty ukrainskykh bizhentsiv dodomu pislia viiny* [How to return Ukrainian refugees home after the war]. *Ekonomichna Pravda – Economic truth*. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/28/695503/> [in Ukrainian].

5. Karachuryna, L. (2008) *Immihratsiina polityka Nimechchyny: vdalyi – nevdalyi dosvid* [Germany's immigration policy: successful and unsuccessful experiences]. URL : <http://demoscope.io/weekly/2008/0351analst02/php> [in Ukrainian].

6. Karachuryna, L. (2009). *Nimechchyna: yak keruvaty mihrantamy* [Germany: how to manage migrants]. *Suchasna Yevropa – Modern Europe*, 2, 18–33. [in Ukrainian].

7. Malynovska, O. (2013) *Mihratsiina polityka v Ukraini: formuvannya, zmist, vidpovidnist suchasnym vymoham* [Migration policy in Ukraine: formation, content, compliance with modern requirements]. URL : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf [in Ukrainian].

8. Mulska, O. P., Boroniak, I. Y. (2019). *Prohnostychna model formuvannya ukraino-nimetskoj mihratsiinoj systemy* [Prognostic model of the formation of the Ukrainian-German migration system]. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economics and forecasting*, 2, 120–125. [in Ukrainian].

9. Palahniuk, Yu. V. (2017). *Derzhavna polityka zainiatosti molodi v krainakh-chlenakh YeS: dosvid dlia Ukrainy* *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannya*: elektr. nauk. fakh. vyd. Khersonskoho natsionalno tekhnichnoho universytetu / holov. red. prof. Lopushynskiy I.P. [State youth employment policy in EU member states: experience for Ukraine. Theory and practice of state administration and local self-government: electr. of science profession. kind. Kherson National Technical University], 1. URL : http://el-zbirndu.at.ua/2017_1/18.pdf [in Ukrainian].

10. Popova, A. S. (2017). *Osoblyvosti zakonodavchoho rehuliuвання profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z mihrantamy u Shvetsii yak sotsialno-pedahohichna problema* [Peculiarities of legislative regulation of professional training of social workers to work with migrants in Sweden as a socio-pedagogical problem]. *Naukovo-pedahohichniy zhurnal «Obrii» – Scientific and pedagogical magazine «Obrii»*, 1 (44). Ivano-Frankivsk : DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni V. Stefanyaka», 25-39 [in Ukrainian].

11. *Саксонія – Wikiwand* [Saxony – Wikiwand]. URL : https://www.wikiwand.com/uk/Вільна_держава_Саксонія [in Ukrainian].

12. Nychkalo, N. H. (ed.) (2010). *Sotsialna robota: analiz zarubizhnoho dosvidu* [Social work: analysis of foreign experience] : pidruchnyk. Ternopil : VAT «ТVPK «Zbruch» [in Ukrainian].

13. *Ukraine 2020: demografichni ta mihratsiyni vymiry bezpeky* [Ukraine 2020: demographic and migration dimensions of security]. URL: http://uipp.org.ua/uploads/news_message/at_file uk/0070/43.pdf [in Ukrainian].

14. Sadova, U. Ya. (ed.) (2019). *Ukrainska mihratsiia v umovakh hlobalnykh i natsionalnykh vyklykiv XXI stolittia* [Ukrainian migration in the context of global and national challenges of the 21st century] : nauk. vydannia. Lviv [in Ukrainian].

15. *Federalnyi zakon Nimechchyny pro sotsialne strakhuvannia* (23.04.1994). [German Federal Law on Social Insurance of March 23, 1994] URL: www.gesetzesweb.de/BSHG.html [in Germany].

16. Shaposhnykov, O. K. (2014). *Dosvid pravovoho rehuliuвання nadannia sotsialnykh posluh u zarubizhnykh krainakh* [Experience of legal regulation of the provision of social services in foreign countries]. *Pravo i suspilstvo – Law and society*, 6-1, chastyna 2, 244-249 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано досвід Німеччини щодо реалізації технологічного аспекту соціальної підтримки шукачів тимчасового захисту від війни в Україні. З'ясовано, що сучасна військово-політична ситуація у світі призводить до збільшення кількості мігрантів та біженців, розширення категорій населення, які потребують надання соціальних послуг, що робить необхідним розширення переліку їх видів, поліпшення якості та забезпечення адресності. Аналіз статистичних даних показав, що Німеччина знаходиться на другому місці за кількістю українських біженців, що знайшли тимчасовий притулок саме в цій країні. З'ясовано, що практика реалізації Німеччиною технологічного аспекту соціальної роботи з шукачами тимчасового захисту від війни в Україні потребує реформування. Однією зі складових такої реформи є вдосконалення системи надання соціальних послуг. Важливого значення набуває пошук додаткових ресурсів для соціального обслуговування, зокрема з недержавного сектору економіки. Подано результати дослідження рівня задоволеності запитів біженців з України чинною системою соціальної підтримки шукачів тимчасового захисту в Німеччині. У результаті дослідження було з'ясовано деякі проблемні питання щодо реалізації соціальної політики відносно шукачів притулку, що ускладнюють цей процес (бюрократичні перепони, труднощі інтеграції, акцент на велику роль мовної політики при інтеграції мігрантів у життя країни, обов'язковість курсів з права, історії та культури Німеччини), та які потребують вдосконалення (мультидисциплінарності та узгодженості дій між різними соціальними установами, закладами та організаціями громадянського суспільства; визначення потреб осіб, груп та родин; розробки інформаційного буклету для новоприбулих, де б було позначено чіткий алгоритм їхніх дій; наявності в достатній кількості суб'єктів допомоги; уніфікації та зменшення кількості заповнення різноманітних анкет, форм; цифровізації процесу документообігу; організації психологічної підтримки).

Ключові слова: соціальна підтримка, біженці, мігранти, шукачі тимчасового захисту, міграція, соціальна робота.

ДОШКІЛЬНА ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 373.31:004

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-115-121

FORMATION OF SAFE BEHAVIOUR OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE DIGITAL SPACE

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ

Lyubov KANISHEVSKA,
Doctor of Sciences in Education,
Professor

mazila060192@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4190-1601>

*Institute of Problems on Education
of the NAES of Ukraine,
✉ 9, M. Berlinsky str., Kyiv,
04060, Ukraine*

Angelika LESYK,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

as_lesyk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1886-4088>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

Любов КАНІШЕВСЬКА,
докторка педагогічних наук,
професорка

*Інститут проблем виховання
НАПН України,
✉ вул. М. Берлінського, 9,
м. Київ, 04060, Україна*

Анжеліка ЛЕСИК,

кандидатка педагогічних наук,
доцентка

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

*Original manuscript received: March 10, 2023
Revised manuscript accepted: March 20, 2023*

ABSTRACT

The article deals with the problem of the formation of safe behaviour of primary school students in the digital space. Primary school age is transitional in mastering the digital space. This is due to the age-related psychological characteristics of primary school students (qualitative changes in cognitive development; actualization of verbal and logical thinking; semantic memory, voluntary attention; the need for play, movement and external impressions, «clip thinking», etc.).

Online risks are characterized as the following: communicative, content, consumer, technical, and internet addiction. It is emphasized that collision with communicative risks is the most serious issue for children compared to other types of online risks because it more often causes them tangible harm.

The positive and negative aspects of the activities of primary school students in the digital space are determined. Positive aspects include the following: development of logical, operational thinking; the ability to predict; satisfaction of children's need for external impressions; the ability to manage information flows; formation of creative thinking, etc.

Negative aspects of activities of primary school students in the digital space are the following: problems with physical and mental health; inability to communicate with peers and adults in real life; decrease in empathy; the danger of virtual temptation of a child; loss of interest in learning, reading, manual labour; inability to distinguish virtual reality from real reality, etc.

Educational tasks are singled out, the implementation of which will contribute to increasing the safety of primary school students in the digital space: combining the efforts of the state, parents and teachers to implement more effective mechanisms for the modernization of content for children in social networks; increasing the level of teachers' digital competence; formation of parents' digital competence; establishment of partnership interaction between parents and teachers, which is as a mutually coordinated and responsible activity based on dialogue, equal rights, voluntary participation and mutual interest of the parties; education of students' responsible attitude towards their activities on the Internet.

The conducted research does not cover all aspects of the raised multifaceted problem of the formation of safe behaviour of primary school students in the digital space. Further scientific research can be aimed at developing criteria, indicators and identifying the levels of formation of safe behaviour of primary school students in the digital space.

Key words: *safe behaviour, primary school students, digital space, online risks, positive and negative aspects of a child's activity in the digital space.*

Вступ. Проблема формування безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі набуває особливої актуальності, оскільки сучасні діти – достатньо активні представники нового цифрового покоління користувачів інтернету. Дитина відкриває світ вже не лише безпосередньо через пізнання навколишньої дійсності чи навчання в закладі освіти та сімейний вплив, а й опосередковано за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [5:1].

У проєкті Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року акцентується увага на проблемі підвищенні рівня цифрових компетентностей учасників освітнього процесу [6].

Наукові засади виховання підростаючого покоління в цифрову добу висвітлено в Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі [7], розробленої провідними ученими Національної академії педагогічних наук України, зокрема Інститутом проблем виховання НАПН України.

Проблематика освіти дітей та молоді в цифровому просторі знайшла відображення в працях сучасних українських вчених (І. Бех, Р. Гуревич, К. Журба, М. Кадемія, Л. Канішевська, В. Кремень, Р. Малиношевський, Н. Морзе, Л. Найдьонова, О. Овчарук, С. Сисоєва, Н. Харченко, С. Федоренко, В. Шахрай та ін.).

Питання безпеки дітей в інтернеті тематизовано у наукових розвідках (С. Болтвця, Н. Бугайової, І. Литовченка, С. Максименка, Г. Петрушко, М. Л. Чепи, О. Черних та ін.).

Водночас в наукових і методичних працях не знайшла достатнього висвітлення проблема формування безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі.

Мета статті полягає у визначенні вікових особливостей виховання молодших школярів у цифровому просторі; розробці правил особистої безпеки в Інтернеті, яких батьки мають навчити дитину.

Методи дослідження. Для досягнення мети та реалізації завдань було використано теоретичні методи – аналіз, синтез, порівняння, класифікація – з метою визначення вікових особливостей виховання молодших школярів у цифровому просторі; характеристики типів онлайн-ризиків; визначення позитивних й негативних аспектів діяльності молодших школярів в цифровому просторі; розробці правил особистої безпеки в інтернеті, яких батьки мають навчити дитину.

Результати дискусії. Безпечна поведінка в цифровому просторі – сукупність дій особистості під час користування Інтернетом, що сприяють задоволенню потреб і водночас запобігають можливості завдання збитків, заподіяння фізичному, психічному, моральному, соціальному благополуччю самої людини та інших людей [11:7].

Онлайн-ризики поділяються на п'ять типів: *комунікативні, контентні, споживчі, технічні, інтернет-залежність*.

Зіткнення з комунікативними ризиками – найсерйозніша проблема для дітей, в порівнянні з іншими видами онлайн-ризиків, оскільки частіше завдає їм відчутної шкоди.

Як правило, діти стикаються з негативним контентом завдяки прояву інтересу до цього виду інформації; отриманню посилань від друзів і дорослих; рекламною банерам; випадковою пошуковою задачею тощо.

Схарактеризуємо вікові особливості виховання молодших школярів у цифровому просторі.

Молодші школярі прагнуть самостійно досліджувати навколишній світ, задовольняючи інтерес до пізнання, зокрема і за допомогою інтернету [9:34].

У молодшому шкільному віці актуалізується словесно-логічне, вербально дискурсивне мислення, смислова пам'ять, довільна увага; зберігається потреба в грі, русі та зовнішніх враженнях. Діти мають обмежений моральний досвід, багато чого в їхній поведінці визначається наслідуванням [1:26].

Для сучасних дітей характерним є «кліпове мислення» – особливість сприймати світ через короткі яскраві образи; навколишня дійсність сприймається як послідовність ніяк не пов'язаних між собою явищ [10]. Відтак молодший шкільний вік є перехідним в опануванні цифрового простору.

Розглядаючи діяльність молодших школярів у цифровому просторі, Я. Ліпій, Н. Манжелей виокремлюють в її змісті ряд взаємопов'язаних компонентів: комунікативний, пізнавальний, ціннісний, поведінковий [8:155–157].

Реалізація вищезазначених компонентів діяльності в цифровому просторі має позитивні й негативні аспекти для молодшого школяра:

Позитивні аспекти: 1. Задоволення дитячої потреби в зовнішніх враженнях, розвитку психічних процесів (пам'яті, уваги, мислення); розвитку цілеспрямованості, кмітливості, обізнаності; уміння структурувати потоки інформації [7:9]; розвитку навичок спілкування. 2. Великі можливості для розвитку особистості мають навчальні відео, тематичні спільноти, онлайн-

бібліотеки – це дозволяє дитині розвиватися, витрачаючи мінімум зусиль. 3. Розвиток логічного, оперативного мислення, уміння прогнозувати, формування ділової інформації.

Негативні аспекти: 1. Проблеми з фізичним і психічним здоров'ям (деформація хребта, порушення зору тощо), розлади психічного здоров'я (нездатність адаптуватися до реального світу, виявлення роздратованості, агресивності й депресії, інтернет-залежність). 2. Привабливість свого віртуального образу для молодшого школяра призводить до втрати здібностей для самопрезентації. 3. Невміння спілкуватися з однолітками й дорослими в реальному житті; відсутність реальних друзів; зниження емпатії. 4. Небезпека віртуальної спокуси дитини – анонімність інтернет-спілкування дає шанси сексуальним збоченцям безкарно використовувати цікавість дітей до життя дорослих та втягувати їх у віртуальні інтимні стосунки. 5. Виникнення інтернет-залежності дитини.

Згідно з нормами, визначеними Міністерством охорони здоров'я України, неперервне перебування за комп'ютером упродовж доби не повинно перевищувати в 1-2 класі – 10 хвилин; 3-4 класі – 15 хвилин [9:16].

Наведемо розроблені нами правила особистої безпеки в інтернеті, яких батьки мають навчити дитину.

1. Розкажіть дитині про ризики й небезпеки, які вона може зустріти в цифровому просторі. Навчіть дитину правилам конфіденційності в мережі, оскільки нею можуть скористатися зловмисники. Діти мають знати, що не можна викладати в інтернеті домашню адресу, назву школи, номери телефонів батьків, дані про роботу батьків, їхні фінансові справи, коди банківських карток. Також небажано розміщувати сімейні фотографії в соцмережах. Обговорюйте з дітьми, що можна поширювати в соцмережах.

2. Якщо дитина намагається приховати від вас те, чим вона займається в інтернеті, установіть комп'ютерну програму батьківського контролю [3:9].

3. Намагайтеся регламентувати час перебування дитини в інтернеті, аби не завдати шкоди здоров'ю та попереджувати інтернет-залежність.

4. Створіть сімейні правила безпеки в інтернеті, поясніть дитині, чому їх необхідно дотримуватися.

5. Виявляйте особливу зацікавленість до віртуального життя вашої дитини; вивчайте онлайн-звички; додайтеся в онлайн-друзі своєї дитини. Станьте другом і порадиником вашої дитини; прикладом для наслідування. Разом з дитиною вчіться жити і творити в цифровому просторі, який постійно ускладнюється [1:45].

Висновки. З метою підвищення безпеки дітей молодшого шкільного віку у цифровому просторі необхідно: 1. Об'єднати зусилля держави, батьків, педагогів. Компанії-власники повинні впроваджувати більш ефективні механізми модернізації контенту для дітей у соціальних мережах та його сортування [7:27]. 2. Підвищити рівень цифрової компетентності педагогів, зокрема запровадити освітні курси: «Виховні можливості цифрового простору», «Плюси і мінуси інтернет-колаборації». 3. Формувати цифрову компетентність батьків як складника

їхньої педагогічної культури [4:151]. 4. Налагодити партнерську взаємодію батьків і педагогів [7:25]. 5. Виховувати в учнів відповідальне ставлення до своєї діяльності в інтернеті.

Усе це стане основою для безпечної поведінки молодших школярів в цифровому просторі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної багатогранної проблеми формування безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на розроблення критеріїв, показників та виявлення рівнів сформованості безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі.

Література

1. Виховання дітей та молоді у цифровому просторі: посібник / [Журба К. О., Канишевська Л. В., Малиношевський Р. В., Харченко Н. В., Федоренко С. В.]. Київ, 2022. 124 с.

2. Гуревич Р. С., Кадемія М. О. Інформаційно-телекомунікаційні технології в начальному процесі та наукових дослідженнях : навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної освіти. Київ : Освіта України, 2006. 390 с.

3. Життя підлітка як цінність: порада вчителям і батькам : методичні рекомендації / В. М. Шахрай (ред.), Т. Ф. Алексєєнко, Л. В. Гончар, Л. В. Канишевська, О. В. Роговець. Київ, 2019. 100 с.

4. Канишевська Л., Шахрай В. Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 4 (9). С. 144-155. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155)

5. Канишевська Л. В. Науково-практична реалізація цифровізації виховного процесу в сучасних умовах. Наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи» 18-19 листопада 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022, Вип. 4 (2). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4224>

6. Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року: проєкт. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaprosuhye-do-gromadskogo-obgovorennnya> (дата звернення: 12.01.2022)

7. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2022, Вип. 4. № 2, С. 1-30. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>

8. Ліпій Я. О., Манжелей Н. М. Особливості впливу Інтернет-мережі на формування особистості молодшого школяра. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10463/1/> (дата звернення: 23.02.2023).

9. Литовченко І. В., Максименко С. Д., Болтівець С. І., Чепла М.-Л. А., Бугайова Н. М. Діти в Інтернеті: Як навчити безпеці у віртуальному світі. Посібник для батьків. Київ : Видавництво: ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост»-Прим, 2010. 48 с.

10. Савченко Л. Кліпове мислення та школа: суміщаючи несумісне URL : <https://osvita.ua/school/57359/> (дата звернення: 21.07.2022).

11. Черних О. Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті : навчально-методичний посібник. Київ : ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ». 2017. 104 с.

References

1. Zhurba, K. O., Kanishevska, L. V., Malynoshevskiy, R. V., Kharchenko, N. V., Fedorenko, S. V. (2022). *Vykhovannia ditei ta molodi u tsyfrovomu prostori: posibnyk* [Education of children and youth in the digital space: a guide]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Hurevykh, R. S., Kademiia, M. O. (2006). *Informatsiino-telekomunikatsiini tekhnologii v nachalnomu protsesi ta naukovykh doslidzhenniakh: navchalnyi posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh VNZ i slukhachiv instytutiv pislidyplomnoi osvity* [Information and telecommunication technologies in the initial process and scientific research: a study guide for students of pedagogical universities and students of postgraduate education institutes]. Kyiv : Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
3. Shakhrai, V. M. (Ed.), Aliksieienko, T. F. Honchar, L. V. Kanishevska, L. V. Rohovets O. V. (2019). *Zhyttia pidlitka yak tsinnist: porada vchyteliam i batkam: metodychni rekomendatsii* [Adolescent life as a value: advice to teachers and parents: methodological recommendations]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Kanishevska, L., Shakhrai, V. (2022). *Osoblyvosti vykhovannia v shkoli i simi v umovakh tsyfrovizatsii* [Peculiarities of school and family education in conditions of digitalization]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and innovations of science*, 4 (9), 144-155. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155) [in Ukrainian].
5. Kanishevska, L. V. (2022). *Naukovo-praktychna realizatsiia tsyfrovizatsii vykhovnoho protsesu v suchasnykh umovakh. Naukova dopovid zahalnym zboram NAPN Ukrainy «Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy» 18-19 lystopada 2022* [Scientific and practical implementation of digitization of the educational process in modern conditions. Scientific report to the general meeting of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine «Scientific and methodological support for digitalization of education in Ukraine: State, problems, prospects» November 18-19, 2022]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 4 (2). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4224> [in Ukrainian].
6. *Kontseptsiiia tsyfrovoy transformatsii osvity i nauky na period do 2026 roku: proiekt* [The concept of digital transformation of education and science for the period until 2026: project]. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaprosuhye-do-gromadskogo-obgovorennya> [in Ukrainian].
7. Kremen, V. H., Sysoieva, S. O., Bekh, I. D. (2022). *Kontseptsiiia vykhovannia ditei ta molodi v tsyfrovomu prostori*. [The concept of education of children and youth in the digital space]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 4 (2), 1-30. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206> [in Ukrainian].
8. Lipii, Ya. O., Manzhelai, N. M. (2021). *Osoblyvosti vplyvu Internet-merezhi na formuvannia osobystosti molodshoho shkoliara* [Peculiarities of the influence of the Internet on the formation of the personality of a primary school student]. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10463/1/> [in Ukrainian].
9. Lytovchenko, I. V., Maksymenko, S. D., Boltivets, S. I., Chepa, M. L. A., Buhaiova, N. M. (2010). *Dity v Interneti: Yak navchyty bezpetsi u virtualnomu sviti. Posibnyk dlia batkiv* [Children on the Internet: How to teach safety in the virtual world. A guide for parents]. Kyiv: Vydavnytstvo: TOV «Vydavnychi budynok «Avanpost»-Prym [in Ukrainian].
10. Savchenko, L. (2017). *Klipove myslennia ta shkola: sumishchaiuchy nesumisne* [Clip thinking and school: Combining the incompatible]. URL : <https://osvita.ua/school/57359/> [in Ukrainian].
11. Chernykh, O. (2017). *Keirivnytstvo iz sotsialno-pedahohichnoho suprovodu formuvannia bezpechnoi povedinky pidlitkiv v Interneti: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Guidelines for socio-pedagogical support of the formation of safe behaviour

of adolescents on the Internet: educational and methodological manual]. Kyiv : TOV «TsP «KOMPRYNТ» [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті порушується проблема формування безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі.

Молодший шкільний вік є перехідним в опануванні цифрового простору. Це обумовлено їх віковими психологічними особливостями: якісними змінами в пізнавальному розвитку; актуалізацією словесно-логічного мислення; смислової пам'яті, довільної уваги; потребою в грі, русі та зовнішніх враженнях, «кліповим мисленням» тощо.

Схарактеризовано онлайн-ризиків: комунікативні, контентні, споживчі, технічні, інтернет-залежність. Наголошено, що зіткнення з комунікативними ризиками є найсерйознішою проблемою для дітей в порівнянні з іншими видами онлайн-ризиків, оскільки частіше завдає їм відчутної шкоди.

Визначено позитивні й негативні аспекти діяльності молодших школярів у цифровому просторі. До позитивних аспектів відносимо: розвиток логічного, оперативного мислення; уміння прогнозувати; задоволення дитячої потреби в зовнішніх враженнях; уміння структурувати потоки інформації; формування креативного мислення тощо.

Негативними аспектами діяльності молодших школярів у цифровому просторі є: проблеми з фізичним і психічним здоров'ям; невміння спілкуватися з однолітками й дорослими в реальному житті; зниження емпатії; небезпека віртуальності спокуси дитини; втрата інтересу до навчання, читання, ручної праці; нездатність відрізнити віртуальну реальність від реальної дійсності тощо.

Виокремлено виховні завдання, реалізація яких сприятиме підвищенню безпеки молодших школярів у цифровому просторі: об'єднання зусиль держави, батьків, педагогів щодо впровадження більш ефективних механізмів модернізації контенту для дітей у соціальних мережах; підвищення рівня цифрової компетентності педагогів; формування цифрової компетентності батьків; налагодження партнерської взаємодії батьків і педагогів, яка виступає як взаємоузгоджена і відповідальна діяльність, в основу якої покладаються діалог, рівні права, добровільна участь, взаємна зацікавленість сторін; виховання в учнів відповідального ставлення до своєї діяльності в інтернеті.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної багатогранної проблеми формування безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на розроблення критеріїв, показників та виявлення рівнів сформованості безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі.

Ключові слова: безпечна поведінка, молодший школяр, цифровий простір, онлайн-ризиків, позитивні й негативні аспекти діяльності дитини в цифровому просторі.

УДК 373.3.016:3]:159.942
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-122-131

**ENRICHMENT OF THE EMOTIONAL AND SENSORY EXPERIENCE
OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN DURING THE STUDY
OF CIVIC AND HISTORICAL EDUCATION**

**ЗБАГАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЧУТТЄВОГО ДОСВІДУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ**

Iryna SUKHOPARA,
PhD in Pedagogic sciences,
Senior Lecturer

isuhopara@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6330-7825>

*Borys Grinchenko Kyiv
University,*

✉ 18/2, Bulyvarno-Kudryavsky Str.,
Kyiv, 04053, Ukraine

Ірина СУХОПАРА,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

*Київський університет імені
Бориса Грінченка,*

✉ вул. Бульварно-Кудрявська,
18/2, Київ, 04053, Україна

Original manuscript received: March 29, 2023

Revised manuscript accepted: April 09, 2023

ABSTRACT

Current events in Ukraine, the conditions of constant danger require orientation of the educational process on the emotional and value component, activation of the emotional and sensory sphere of schoolchildren, education of a valuable attitude towards oneself, others, and the world. The formation of civic competence, one's own identity, an active civic position, enrichment of the emotional and sensory experience of education seekers is determined by the task of studying the civic and historical educational field in primary grades.

The purpose of the study is to consider the theoretical and practical aspects of enriching the emotional and sensory experience of younger schoolchildren during the study of the civic and historical educational field. In order to identify the state of the investigated problem, methods of analysis of scientific sources, comparison, systematization and generalization of data were used.

An analysis of the definitions of the main concepts «experience», «emotional experience», «emotional-sensual experience» was carried out. An understanding of the concept of «emotional-sensual experience of primary school pupils» is presented as acquired in the process of direct practical interaction with the world, a set of ideas, knowledge, abilities, skills in the emotional sphere, which determines the system of attitudes and values of a person. The functions of the emotional-sensual experience of younger schoolchildren are determined: valuable, emotional, evaluative, motivational, regulatory. Content components of emotional-sensual experience, the sequence of its formation in primary school age are presented. The basic skills of pupils in the study of civics and historical education are outlined in accordance with the State Standard of Primary Education. Methods of enriching the emotional and sensory experience of younger schoolchildren in the lessons of the integrated course «I explore the world» are described. A conclusion was made about the significant potential of the «I explore the world» lessons for enriching the emotional and sensory experience of younger schoolchildren.

Key words: *experience, emotional-sensual experience, values, civic and historical educational field, lessons of the integrated course «I explore the world», younger schoolchildren.*

Вступ. Сучасна геополітична, соціокультурна ситуація в Україні, терористичні воєнні дії російських військ проти мирного населення на території нашої держави висувують нові вимоги до завдань, змісту та організації освітнього процесу. Умови постійної небезпеки посилюють стан тривоги, стресу, депресії, пригніченості здобувачів освіти, що вимагає орієнтації освітнього процесу на емоційно-ціннісну складову, урахування й корекції емоційного стану, спонукає педагога до активізації емоційно-чуттєвої сфери школярів, виховання ціннісного ставлення до себе, оточуючих, світу, створення позитивної атмосфери освітнього процесу. Емоційно-ціннісний компонент навчання в початковій школі забезпечує вивчення громадянської та історичної освітньої галузі, яка спрямована на формування громадянської компетентності, власної ідентичності, активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до прав і свобод людини, толерантного ставлення до оточення і сприяє набуттю здобувачами освіти емоційно-чуттєвого досвіду. Відповідно, актуальною постає проблема визначення способів збагачення емоційно-чуттєвого досвіду учнів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі.

Розуміння поняття «досвід» широко відображено в роботах філософів Ф. Бекона, Дж. Берклі, Г. Гегеля, Е. Гуссерля, Р. Декарта, Д. Дідро, І. Канта, Дж. Локка, Б. Спінози, Д. Юма, П. Юркевича, В. Кебуладзе, М. Мінакова; психологів В. Вундта, Дж. Міда, К. Роджерса, О. Лактіонов; педагогів Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Дьюї, В. Сухомлинського та інших. У сучасних дослідженнях психологів О. Бергфельда, О. Винославської, М. Левчук, Є. Скороварової, П. Якобсона, Х. Яусса, Ю. Бреус; педагогів Л. Печко, Д. Завалішиної; мистецтвознавця С. Воробйової подається тлумачення дефініції «емоційний досвід». Категорія «емоційно-чуттєвий досвід» менш представлена в напрацюваннях сучасних дослідників. Найбільш повно окреслено розуміння зазначеного поняття в роботі І. Лернера, де подано зміст, розкрито функції, способи й схема засвоєння емоційно-чуттєвого досвіду школярами. Проблеми збагачення емоційно-чуттєвого досвіду школярів на уроках літературного читання, літератури присвячені розвідки О. Вашуленко, М. Яновської, під час вивчення мистецтва – В. Вергунової, Т. Строгаль, Л. Чеботарь, Р. Шпіци.

Мета, завдання вивчення громадянської та історичної освітньої галузі зазначені в Державному стандарті початкової освіти, Типових освітніх програмах О. Савченко і Р. Шияна. Питання розуміння сутності і формування громадянської компетентності досить повно розкрито в державних концепціях розвитку громадянської освіти молоді та напрацюваннях учених І. Беха, Т. Магдич, О. Мітіної, О. Пометун, Т. Ремех, Т. Смагіної, О. Сухомлинської, К. Чорної та інших. Проблема вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» представлена в наукових і методичних матеріалах І. Андрусенко, Н. Бібік, Т. Гарачук,

Т. Засекіної та інших. Проте аспекти значення емоційно-чуттєвого досвіду під час формування громадянської компетентності молодших школярів недостатньо представлені в сучасних розвідках дослідників.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі й висвітленні практичних аспектів збагачення емоційно-чуттєвого досвіду здобувачів початкової освіти в процесі вивчення громадянської та історичної освітньої галузі на уроках інтегрованого курсу « Я досліджую світ».

Методи та методики дослідження. Для виявлення стану досліджуваної проблеми було проведено аналіз наукових джерел, порівняння, систематизація та узагальнення даних.

Результати та дискусії. Дослідження науковців категорії «досвід» висвітлено в філософських, психологічних, педагогічних роботах. Філософи Ф. Бекон, В. Вундт, В. Кебуладзе, М. Мінаков, Д. Юм розглядають досвід як сукупність чуттєвих даних і вражень, результат практичної і пізнавальної діяльності людини, «сукупність знань і навичок, набутих на основі і в процесі безпосередньої практичної взаємодії людей із зовнішнім світом» [8:151]. Психологи Д. Дьюї, К. Роджерс виділяють аспект пізнання і соціалізації, розуміючи досвід як знання та навички, яких людина набуває в процесі соціалізації, а також спосіб пізнання дійсності, що ґрунтується на його безпосередньому чуттєвому засвоєнні. Педагоги визначають соціальний акцент досвіду, трактують його як набуття і засвоєння соціального досвіду, формування здібностей і якостей особистості.

Проблема розвитку емоційного інтелекту активізувала дослідження категорії «емоційний досвід». Дослідники розглядають емоційний досвід як систему – «індивідуальний емоційних ресурсів» (М. Журавльова) [3], «емоцій і почуттів» (Л. Лисенко, О. Винославська) [5; 7] і спільні в тому, що досвід обумовлює емоційне ставлення суб'єкта до світу, характер емоційного відображення дійсності, вплив на теперішнє та майбутнє. Важливим для розуміння зазначеної категорії є думка П. Якобсона щодо змісту емоційного досвіду, який «полягає не лише в емоційних реакціях на певні соціально-значущі об'єкти, а і в узагальненій, сформованій на цій основі здатності переживати ті або інші емоції безвідносно до конкретних об'єктів, можливості відтворювати у свідомості пережиті емоції, наявності уяви про них та їх можливої сили, викликати в собі ці емоції і адекватно відгукуватися на емоції інших людей» [9].

Розуміння поняття «емоційно-чуттєвий досвід» як складника соціального досвіду представлено в роботах дидакта І. Лернера, які присвячені методам навчання школярів. Науковець наголошує на тому, що емоційно-чуттєвий досвід відображає і формує потреби людини, обумовлює ставлення її до світу, співвіднесення навколишньої дійсності і власної діяльності в ній зі своїми потребами і мотивами [4]. Автор також зауважує, що емоційно-чуттєвий досвід включає емоційні переживання, які відповідають потребам і системі цінностей певного суспільства або соціального прошарку. Поруч із терміном емоційно-чуттєвий досвід учений використовує як синонімічний емоційно-ціннісний досвід, наголошуючи на важливості потреб, цінностей у формування досвіду.

У сучасних дослідженнях О. Вашуленко, Я. Кодлюк, М. Яновської частіше можна зустріти термін «емоційно-ціннісний досвід», хоча в Державному стандарті початкової освіти користуються поняттям «емоційно-чуттєвий досвід». На нашу думку, ці поняття є рівнозначними, якщо розглядати категорію «почуття» як «стійке внутрішнє емоційне ставлення особистості до дійсності, того, що відбувається в її житті, що вона пізнає або робить» [6] і «цінність» як «форму прояву людиною різноманітного ставлення до предмета, події, явища» [2:1102]. Таким чином, і почуття, і цінність є ставленням людини до предметів, подій, явищ, інших людей, їх вчинків, що власне й об'єднує ці категорії. Емоційно-чуттєвий досвід молодших школярів розуміємо як набуту в процесі безпосередньої практичної взаємодії зі світом сукупність уявлень, знань, умінь, способів дій в емоційній сфері, що визначають систему ставлень і цінностей людини. Емоційно-чуттєвий досвід у житті учнів початкової школи виконує такі важливі функції, як ціннісну (ознайомлення, привласнення загальнолюдських, демократичних, національних цінностей), емоційну (сприяє вираженню емоцій, почуттів, забезпечує емоційну сторону життя), оцінну (порівняння, оцінювання з точки зору потреби, бажань, переживань, важливості, прийнятності, вироблення власних оцінних суджень), мотиваційну (стимулювання інтересу, досягнення мети, прагнення до успіху, самоствердження, спонукає до рефлексії), регулятивну (регулює міжособистісні стосунки, виявляється в конкретних вчинках, діях, способах поведінки).

У змісті емоційно-чуттєвого досвіду визначаються два взаємопов'язані компоненти: емоційний (вияв, вираження, розуміння власних емоцій, керування ними і розуміння емоцій інших) і ціннісний (розуміння, прийняття, привласнення соціокультурних норм, цінностей людства, вироблення власних поглядів, оцінних суджень, створення власної системи цінностей) (рис. 1).

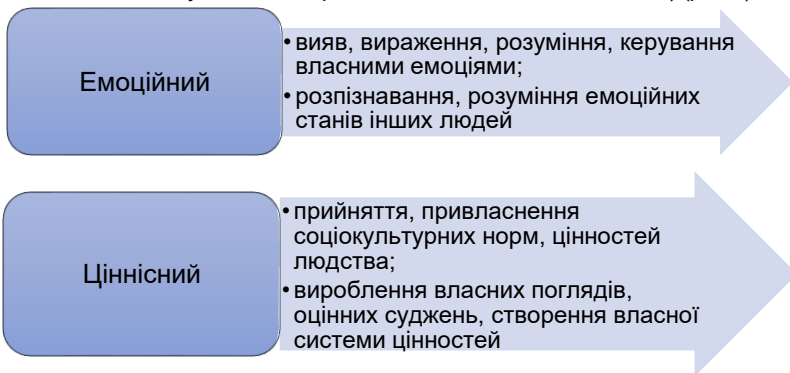

Рис. 1. Компоненти емоційно-чуттєвого досвіду

У молодшому шкільному віці формуються ціннісні орієнтири, засвоюються моральні норми, розвивається емоційно-вольова сфера, відбувається входження дитини в соціальний, емоційно-ціннісний простір.

У ході зіткнення внутрішнього досвіду як власних вражень, емоцій, почуттів дитини і зовнішнього досвіду, як оцінки і ставлень однокласників, друзів, учителів, батьків, інших дорослих відбувається взаємодія, розширення власного емоційно-чуттєвого досвіду молодшого школяра. Важливим завданням початкової освіти є збагачення внутрішнього світу вихованців різними відтінками почуттів, надання можливості розуміння причин їх виникнення і способів прояву в різних ситуаціях у себе та інших, формування на цій основі ціннісних ставлень, навчання вмінню контролю емоцій, емоційних станів.

Збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів відбувається, на нашу думку, у такій послідовності: 1) ознайомлення з демократичними, загальнолюдськими, національними цінностями, соціокультурними нормами життя; 2) емоційний відгук, оцінка, осмислення цінностей крізь призму власних поглядів, привласнення ціннісних орієнтацій школярем; 3) виникнення власних ціннісних орієнтацій та правил поведінки, слідування ним у повсякденному житті (рис. 2).

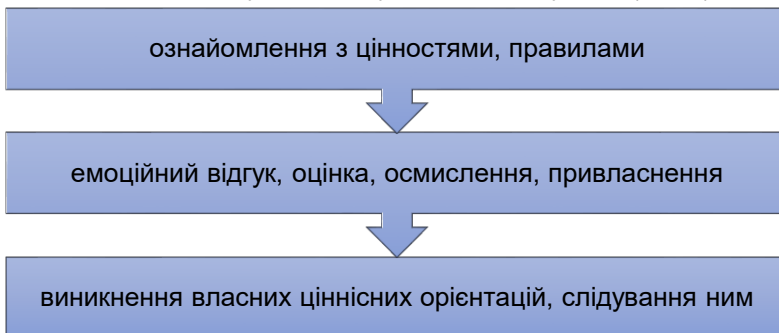

Рис. 2. Етапи збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів

Вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі створює умови для набуття досвіду життя в соціумі на основі демократичних принципів, формування громадянської компетентності, власної ідентичності, активної громадянської позиції, толерантного ставлення до інших. Серед умінь учнів з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в Державному стандарті початкової освіти [1] зазначені такі, що пов'язані з ціннісним компонентом. Подаємо їх відповідно до окреслених етапів збагачення емоційно-чуттєвого досвіду: **для ознайомлення з цінностями** – наводить приклади культурно-історичної спадщини України; виражає власні уявлення про відомі історичні події, пам'ятки культури, видатних людей; ставиться з повагою до традицій і свят, які шанують у родині, родині друзів та однокласників; шанобливо ставиться до України, її державних символів; **для емоційного відгуку, оцінки, осмислення цінностей, привласнення ціннісних орієнтацій школярем** – вплив цінностей на життя – розкриває зв'язки між

теперішнім та попередніми поколіннями; пояснює як важливі для громадян України події, впливають на життя; пояснює значення родинних і національних традицій для себе; пояснює вплив власного вибору та дій на інших осіб; пояснює важливість добродесних правил взаємодії, справедливості, співпраці у групі; *виявлення власних потреб, бажань, інтересів* – висловлює свої вподобання; виокремлює фрази та/або дії, які вразили; розповідає про власні мрії та способи їх здійснення; добирає джерело інформації згідно з власними потребами та інтересами; збирає інформацію на тему, яка цікавить; *вияв власної думки, поглядів* – формулює власну думку щодо вчинку, події, пам'ятки культури; пояснює фактори, які допомогли досягти успіху або призвели до виникнення проблеми; *почуття власної гідності* – розповідає про себе, свою родину, Україну; пояснює, що означає бути громадянином України; описує себе, свій характер, моральні якості, захоплення, якими вирізняється від інших осіб, успіхи, досягнення; *виникнення власних ціннісних орієнтацій та правил поведінки, слідування ним у повсякденному житті* – дотримується правил поведінки, що засвідчують повагу до інших осіб під час гри, прогулянки і відпочинку; поважає різноманітність, виявляє справедливе ставлення до інших осіб; спілкується з урахуванням особливостей інших людей; розпізнає вчинки і слова, які можуть підтримати або образити; виявляє та засуджує негідну поведінку; долучається до корисних справ у родині, класі, школі; використовує правила вирішення питань, які стосуються життя класу; виконує різні ролі в групі; погоджується на роль, яку здатний виконати найкраще.

Емоційна складова досвіду буде здійснюватися через активну участь, поведінку, взаємодію з іншими, ігрову, творчу, проектну, соціальну, пізнавальну діяльність, що буде викликати, збагачувати емоції, розширювати палітру почуттів, створювати емоційний фон під час навчання.

Завдання вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі і збагачення емоційно-чуттєвого досвіду учнів реалізуються за допомогою інтегрованого курсу «Я досліджую світ», який охоплює комплекс знань про природу, суспільство, ціннісні орієнтації і спрямований на формування цілісної картини світу та засвоєння досвіду попередніх і сучасних поколінь, соціальних навичок, умінь комунікації, взаємодії, співпраці з навколишнім світом. На уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» учні, ознайомлюючись з історичним минулим нашої держави, пізнають цінності українського народу, розуміють їх вплив на сучасне життя. Найбільш значущі події, що знайшли емоційний відгук у дитини, проживаються, запам'ятовуються, усвідомлюються, складаються в певну систему цінностей, які будуть визначати вчинки школяра, його поведінку, формується власний емоційно-ціннісний досвід. Обговорення проблеми в групі ровесників, виконання практичних спільних завдань сприяє формуванню поведінки на основі засвоєних цінностей, коли потрібно зрозуміти поглядю іншого, знайти спільне рішення, встановити правила, дотримуватися їх.

Для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі на уроках «Я досліджую світ», на нашу думку, важливо:

– створювати емоційно-комфортну атмосферу, морально-психологічний клімат, який передбачає ціннісний підхід до кожного учня, особистісно-орієнтоване спілкування, повагу, щирість, гнучкість, толерантність, емпатію, емоційність у стосунках вчителя і школярів, орієнтацію на потреби учнів;

– добирати художні твори, що описують у доступній формі події минулого, відомих історичних постатей, зображують побут, життя, традиції українського народу, відображають різні сторони життя і діяльності людей, знайомлять з поведінкою ровесників, вчать розуміти їх вчинки, мотиви, що викликають емоції (захоплення, здивування, подиву, поваги, довіри), почуття (гідності, честі, поваги, справедливості, відповідальності, сорому, захоплення, співпереживання, співчуття), формують особистісне ставлення до найважливіших загальнолюдських цінностей;

– обирати мультимедійні твори (фрагменти фільмів, мультфільмів, відео, історичних реконструкцій), які ілюструють певні історичні події минулого і сучасного, оживляють історичних персонажів, знайомлять з традиціями українців, збагачують життєвий досвід школярів у яскравій, динамічній, мультимедійній формі, актуальній для сучасних дітей. Такі мультфільми знайомлять з основними ролями, які виконують діти у житті та показують різні варіанти поведінки з друзями, батьками, змушують поміркувати про власну поведінку, дають поради, вчать розуміти іншого, співчувати, співпереживати, самостійно робити висновки;

– створювати проблемні ситуації, ігри, пропонувати ціннісно-орієнтовані завдання, які викликають переживання, роздуми, ставлення, дії, вчинки, стимулюють активний пошук рішень у процесі спілкування, обмірковування, висловлення різних думок, їх пояснення, обґрунтування, прогнозування можливих наслідків. Вирішення ситуацій, які зустрічаються у звичайному повсякденному житті школярів, у яких передбачена неоднозначність, альтернативність, багатоваріантність рішень, ставить учнів перед вибором, дозволяє прожити, відчути, оцінити, обрати ціннісне, особистісно-значуще рішення, прийняти загальнолюдські, національні цінності, соціокультурні норми, викликає емоційний відгук. Такі завдання передбачають уміння школярів поміркувати про власну поведінку, переваги і недоліки, потреби і бажання, висловити власну точку зору, самостійно зробити вибір, передбачити наслідки власних дій, бути соціально відповідальними;

– організувати екскурсії для ознайомлення з історичним минулим, сучасним соціумом, що викликають сильні враження, емоції, почуття; сприяють осмисленню особистісних ціннісних орієнтацій, ознайомленню й набуттю досвіду. Екскурсія в музей, відвідування історичних архітектурних пам'яток викликають сильне емоційне враження, створюють яскраву емоційну картинку у школярів, допомагають показати і зрозуміти місце і роль

українського народу, вагомі історичні події крізь долю родини, близьких, знайомих, пересічних українців, відчуті почуття гордості, поваги за свій народ, культуру, землю, формують позитивне ставлення до національних цінностей, сприяють розумінню історичних подій, їх ролі в історії країни, збереженню традицій, історико-культурної спадщини українського народу. Екскурсії до громадських організацій, державних установ допоможуть познайомити учнів із діяльністю державних, громадських, соціальних органів, краще зрозуміти механізми їх роботи, долучитися до власної активної діяльності;

– практикувати спільну дослідницьку, проектну, волонтерську, практичну, ігрову діяльність, де учні можуть застосовувати набуті знання про цінності, емоції, спілкуватися, взаємодіяти, співпереживати, підтримувати інших, випробувати себе в різних ролях, пізнати власні можливості, бути відповідальним. Така діяльність викликає широкий спектр різноманітних емоцій, вчить адекватно виражати, осмислювати емоції, керувати власним емоційним станом, розуміти почуття ровесників, спільно вирішувати проблеми, оволодівати практичними навичками, необхідними для життя в соціумі. Під час виконання завдань формується відповідальне ставлення, розподіляється міра повноваження (тобі доручили, довірили, попросили, від тебе очікують результату, дій, від тебе залежить успіх справи) і міра відповідальності (тобі потрібно докласти зусилля, виявити вміння, здібності, старанність, зосередженість, наполегливість, творчість, відмовитися від інших справ). Важливо спрямовувати спільну діяльність учнів на отримання практичного результату, який викликає яскраві емоції радості, захвату, задоволення, почуття гордості, визнання, впевненості в собі, власної гідності, підвищує самооцінку, розвиває активність, ініціативність, креативність;

– пропонувати дослідницькі завдання для вивчення культурної спадщини, історичного минулого своєї родини, рідного краю, країни як цінності. Самостійне пізнання історичних подій, фактів, відомостей про видатних державних постатей буде сприяти формуванню історичних уявлень молодших школярів, розумінню цінностей українського народу, підкріплюватися емоційними враженнями. Під час виконання дослідницьких завдань у школярів формується історична пам'ять про минуле свого народу, громадянське мислення, інтерес до пізнання історичної та культурної спадщини українського народу;

– відображати враження від ознайомлення з подіями в творчій діяльності – інсценуванні історичних подій, гри, написанні листа історичним персонажам, створенні малюнків, ілюстрацій, костюмів певної епохи, аудіозапису уривку твору, інфографіки про правила поведінки, слайд-шоу, мультфільмів про заснування Києва, коміксів про вирішення конфлікту, листівок українським воїнам, реклами, афіши, плакатів, буклету «Подорож Україною», журнал «Традиції України», колажів архітектурних пам'яток, фотоколажів українських гетьманів, відомих українців, літопису історичних подій, відео улюблених міст тощо. Оскільки дитяча творча діяльність завжди емоційно забарвлена, насичена, то такі завдання викликають емоції, певний настрій, збуджують думку, уяву, фантазію, дають імпульс до творчості,

натхнення до створення нового. Під час виконання творчих завдань доцільно використовувати і мультимедійний, цифровий інструментарій, який дає можливість швидше виконати завдання, отримати яскравий сучасний продукт, яким можна поділитися з іншими, представити більш широкій публіці.

Висновки. Важливим завданням початкової школи під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі постає збагачення емоційно-чуттєвого досвіду як основи громадянської компетентності молодших школярів. Для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду учнів початкової школи доцільно спрямувати роботу вчителя на: ознайомлення з демократичними, загальнолюдськими, національними цінностями, соціокультурними нормами життя; емоційний відгук, оцінку, осмислення цінностей крізь призму власних поглядів, привласнення ціннісних орієнтацій школярем; виникнення власних ціннісних орієнтацій та правил поведінки, слідування ним у повсякденному житті. Допоможе збагаченню емоційно-чуттєвого досвіду на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»: створення емоційно-комфортної атмосфери; добір художніх, мультимедійних творів, які знайомлять з історичними подіями, постатями в доступній цікавій формі; вирішення проблемних ситуацій, ігор, ціннісно-орієнтованих завдань; відвідування екскурсій для ознайомлення з історичним минулим і сучасними державними, соціальними, громадськими органами; організація спільної практичної, дослідницької, проєктної, ігрової, волонтерської діяльності молодших школярів; виконання дослідницьких завдань; відображення вражень учнів у творчій діяльності.

Література

1. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
2. Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
3. Журавльова М. О. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. *Наука і освіта*: науково-практичний журнал Півд. наук. Центру АПН України. 2009. № 1/2. С. 57-61.
4. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. Москва : Педагогика, 1981. 186 с.
5. Лисенко Л. М. Особливості розвитку емоційної пам'яті у старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2007. 20 с.
6. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
7. Психологія : навч. посібник / наук. ред. О. В. Винославська. Київ : ІНКОС, 2005. 351 с.
8. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
9. Якобсон П. М. Психология чувств и мотивации: избранные психол. труды / ред. Е. М. Борисова. Москва : Моск. психол.-соц. Ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 1998. 304 с.

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy (21.02.2018). *Derzhavnyj standart pochatkovoji osvity* [State standard of primary education] : postanova № 87. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

2. Kremen, V. H. (Ed.) (2021). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of education] / Natsionalna akad. ped. nauk Ukrainy. Kyiv : Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
3. Zhuravlova, M. O. (2009). *Emotsiyni intelekt yak problema psykholohichnykh doslidzhen* [Emotional intelligence as a problem of psychological research]. *Nauka i osvita – Science and education*, № 1/2, 57-61 [in Ukrainian].
4. Lerner, I. Ya. (1981). *Didakticheskiye osnovy metodov obucheniya*. [Didactic Foundations of Teaching Methods]. Moskva : Pedagogika [in Russian].
5. Lysenko, L. M. (2007). *Osoblyvosti rozvytku emociynoyi pamyati u starshoklasnykiv* [Features of the development of emotional memory in high school students] (Candidate's thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
6. Maksymenko, S. D., Soloviyenko, V. O. (2014). *Zagalna psykholohiya* [General Psychology] : navch. posibnyk. Kyiv : MAUP [in Ukrainian].
7. Vynoslavska, O. V. (ed.) (2005). *Psykholohiya : navchalnyj posibnyk* [Psychology]. Kyiv : INKOS [in Ukrainian].
8. Shinkaruk, V. I. (Ed.) (1986). *Filosofskij slovník* [Philosophical dictionary]. Kyiv : URE [in Ukrainian].
9. Yakobson, P. M. (1998). *Psikhologiya chuvstv i motivatsii* [The psychology of feelings and motivation] : izbrannyye psikhol. trudy. / Ye. Borisova (ed.). Moskva : Mosk. psikhol.-sots. In-t; Voronezh : MOD-EK. [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Сучасні події в Україні, умови постійної небезпеки вимагають орієнтації освітнього процесу на емоційно-ціннісну складову, активізації емоційно-чуттєвої сфери школярів, виховання ціннісного ставлення до себе, оточуючих, світу. Формування громадянської компетентності, власної ідентичності, активної громадянської позиції, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду здобувачів освіти визначено завданням вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початкових класах.

Метою дослідження є розгляд теоретичних і практичних аспектів збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. З метою виявлення стану досліджуваної проблеми використано методи аналізу наукових джерел, порівняння, систематизації та узагальнення даних.

Здійснено аналіз дефініцій основних понять «досвід», «емоційний досвід», «емоційно-чуттєвий досвід». Подано розуміння поняття «емоційно-чуттєвий досвід молодших школярів» як набути в процесі безпосередньої практичної взаємодії зі світом, сукупність уявлень, знань, умінь, навичок в емоційній сфері, що визначає систему ставлень і цінностей людини. Визначено функції емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів: ціннісну, емоційну, оцінну, мотиваційну, регулятивну. Представлено змістові компоненти емоційно-чуттєвого досвіду, послідовність його формування в молодшому шкільному віці. Окреслено основні вміння учнів із вивчення громадянської та історичної освітньої галузі відповідно до Державного стандарту початкової освіти. Охарактеризовано способи збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Зроблено висновок про значний потенціал уроків «Я досліджую світ» для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів.

Ключові слова: *досвід, емоційно-чуттєвий досвід, цінності, громадянська та історична освітня галузь, уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ», молодші школярі.*

СЕРЕДНЯ ОСВІТА

УДК 373.018

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-132-138

FEATURES OF THE INTERACTION OF STUDENTS' PARENTS WITH GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ БАТЬКІВ УЧНІВ ІЗ ЗАКЛАДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Nadiia VIENTSEVA,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

nadya-vengeva@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1994-7187>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine

Надія ВЕНЦЕВА,

доктор педагогічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: March 11, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

The article reveals the peculiarities of the interaction of parents of students with institutions of general secondary education in the conditions of the COVID-19 pandemic. The author used methods of analysis, synthesis, systematization, comparison, generalization, categorical and functional analysis.

In the study, based on the analysis of a wide range of sources and literature, the concept of remote interaction is clarified, which is considered as the interaction of students, parents of schoolchildren and teachers with each other at a distance, which is implemented by specific means of Internet technologies or other web tools that involve interactivity. On the basis of the questionnaire conducted among the students' parents, it was established that they highly appreciate their readiness for remote interaction with the school.

Parents emphasize the importance of high-quality technical equipment, the presence of a clear plan of distance activities, the quality and efficiency of feedback. Among the most convenient means of remote interaction with the school, parents note messengers, video conferences and social networks. Voluntariness, promptness of informing and providing feedback, systematicity, individual approach, correctness on the part of the general secondary education institution, availability of a single platform and a clear plan of measures are important for parents of students. It has been proven that the parents of students in general secondary education institutions need to develop the skills of remote interaction, offering them various forms, high-quality and relevant content, teaching, providing support in this matter, increasing the digital competence of the family in general. It can be stated that parents highly appreciate the readiness of teachers for remote interaction with the family in the conditions of a pandemic, but at the same time rate their personal readiness for such interaction and its prospects quite low.

Parents consider the following areas of work as the most convenient for remote interaction: questionnaires, parent meetings, specialist consultations, educational seminars, master classes. Among the tools of remote interaction, parents prefer to see such means as: messengers, e-mail, social networks.

Key words: school, distance interaction, interactivity.

Вступ В умовах значних викликів, які виникають перед сучасним суспільством, не останнє місце належить всесвітній пандемії COVID-19. Поширення хвороби та необхідність дотримання всіх карантинних заходів задля збереження життя та здоров'я людей поставило нові вимоги, реалізація яких можлива лише спільними зусиллями всіх учасників освітнього процесу.

Ситуація з пандемією коронавірусу виявила можливість освітніх організацій оперативно, гнучко перебудовувати освітній процес, використовуючи як наявні ресурси, так і швидко освоюючи нові інструменти навчання та взаємодії з учнями та їхніми батьками.

В умовах пандемії COVID-19 однією з провідних світових тенденцій в освіті стало дистанційне навчання. При цьому освітня установа як соціальний інститут реалізує соціальну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу, під час якої відбувається взаємообмін діями, встановлюється причинно-наслідковий зв'язок тощо [1; 7].

Мета дослідження. Визначити особливості взаємодії батьків учнів із закладами загальної середньої освіти в умовах пандемії COVID-19.

Методи та методика дослідження. Для досягнення мети використано комплекс методів: загальнонаукових (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення – застосовувалися для вивчення праць зарубіжних і вітчизняних науковців); конкретно-наукових (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; функційний аналіз – для з'ясування особливостей організації дистанційної взаємодії батьків учнів із закладами загальної середньої освіти в умовах пандемії; опитування – для виявлення ставлення батьків щодо взаємодії зі закладами освіти в умовах пандемії COVID-19).

Результати та дискусії. На сучасному етапі розвитку суспільства вибудовування ефективної дистанційної взаємодії освітньої організації з сім'єю обумовлене кількома причинами. По-перше, держава через законодавчі норми наголошує на підвищенні активності батьків як законних представників учнів на встановлення партнерських відносин із закладом загальної середньої освіти для спільної участі в соціальних перетвореннях. По-друге, державна політика нашої країни спрямована на надання допомоги та підтримки батькам у вихованні, навчанні та розвитку дітей, де значна роль належить освітнім організаціям. По-третє, реалізація процесу цифровізації в освітній процес буде успішною лише в тому випадку, коли дорослі учасники освітнього процесу (батьки та педагоги) долатимуть свій нігілізм та опір новим технологіям, спільно підвищуючи свою цифрову компетентність [2].

Освітня установа як соціальний інститут реалізує соціальну взаємодію з батьками, у процесі якої завжди відбувається обмін діями,

вплив, наявний зворотний зв'язок та запит батьків на освітню послугу дітей [4]. За визначенням І. Писаренко, запит розуміється як очікування батьків (членів сім'ї), пов'язані з освітньою діяльністю їхньої дитини та адресовані конкретному суб'єкту (педагогу, школі тощо). Він може бути усвідомленим і вербально висловленим, так і бути не вербалізованим [3].

Дистанційна співпраця дозволяє збільшити кількість батьків, залучених до освітнього процесу, продемонструвати будь-які матеріали; забезпечити індивідуальний підхід; оптимізувати поєднання індивідуальної роботи з груповою. Дистанційна взаємодія сприяє демократизації освіти, відкритості, встановленню тісніших зв'язків між сім'єю та освітньою організацією [5]. У дистанційному навчанні значущим є інтерактивність процесу взаємодії на відстані з використанням певного набору засобів навчання.

Аналіз понять «дистанційне навчання» дозволив визначити ключові позиції для уточнення дефініції «дистанційна взаємодія». Під дистанційною взаємодією у нашому дослідженні розуміємо взаємодію батьків учнів та представників закладу загальної середньої освіти (педагоги, адміністрація тощо) між собою на відстані та реалізовану специфічними засобами інтернет-технологій або іншими веб-інструментами, що передбачають інтерактивність.

У процесі дистанційної взаємодії існує проблема активного залучення батьків до освітнього процесу. На думку І. Степанової, існує причина «відчуження» між школою та батьками. Перевантаженість педагога на роботі часом призводить до переходу в «економний» режим, який не передбачає активності та ініціативи, обмеженої заповненням необхідної документації та виконання доручень адміністрації. Відповідно, неможливість оперативного реагування на проблеми, що виникають у дітей, може породжувати конфлікти з сім'єю і регрес розвитку учнів або вихованців. Усунення батьків від школи часто виникає на тлі сприйняття ними ситуації, в якій вони ні на що не можуть вплинути, при цьому існує необхідність виконання формальних вимог, які не цілком зрозумілі. Батьки учнів – дуже різнорідна спільність, яка належить до освітньої організації, має різний ступінь активності тощо [6].

З метою виявлення особливостей взаємодії батьків учнів, а саме готовності їх до дистанційної взаємодії з закладами загальної середньої освіти під час пандемії COVID-19, нами було проведено опитування.

Перше запитання, на яке ми запропонували відповісти батькам учнів, таке: «Як часто між Вами та закладом загальної середньої освіти відбувається дистанційна взаємодія?». Нами були отримані такі дані: 52,3% батьків відповіли – «дуже часто» (більше 5 разів на тиждень); 31,9% – «часто» (менше 5 разів на тиждень); 9,4% – відзначили, що дистанційне навчання відбувалося «рідко»; 6,4 % – «дуже рідко» (Рис. 1).

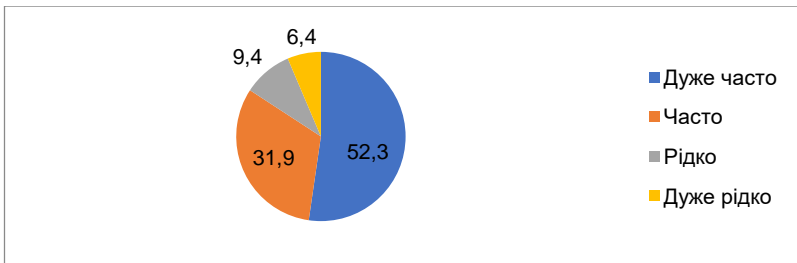

Рис. 1 Результати дистанційної взаємодії між батьками та закладами ЗСО (у %).

Можна припустити, що така частота застосування дистанційної взаємодії пов'язана з екстремним переходом освітніх організацій на дистанційне навчання в умовах пандемії і, можливо, буде іншою у звичайних умовах.

Наступне запитання було сформульоване таким чином: «Визначте рівень організації дистанційної взаємодії в закладі загальної середньої освіти». На думку більшості батьків (43,9%), школа має мати чіткий план дистанційної роботи із сім'єю. Можна припустити, що у важкий період самоізоляції заклади загальної середньої освіти змогли використати вже накопичений ними досвід. 32,1% батьків відзначають епізодичний характер запропонованих їм заходів у дистанційному форматі. Це може бути пов'язано як із недостатністю ресурсів безпосередньо закладу освіти, так і безініціативністю самих батьків, які не цікавляться життям дитини та школи. 34% батьків зазначили, що не мають жодних труднощів при дистанційній взаємодії зі школою (Рис. 2).

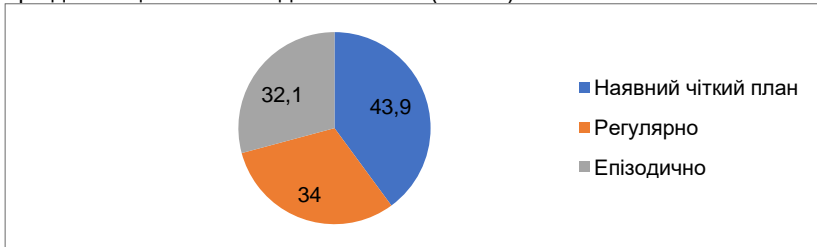

Рис. 2. Організація дистанційної взаємодії в закладі загальної середньої освіти (у %)

Третє запитання було спрямоване на виявлення ставлення батьків до труднощів, які виникають у процесі дистанційної взаємодії. Відповіді батьків розподілилися таким чином: 44,4% – відсутність живого спілкування; 26% – технічні труднощі (низька швидкість інтернету, зависання комп'ютера, відсутність комп'ютера та ін.); 17% – відсутність оперативної інформації та зворотного зв'язку; 12,6% – відсутність єдиної платформи для закладу освіти.

Отже, батьки визначають дистанційну взаємодію зі школою як організовану, що має плановий та регулярний характер, проте власну готовність до дистанційного навчання батьки оцінюють дуже низько. Так 42% батьків оцінили свою готовність до такої форми взаємодії нижче 30%. Необхідно відзначити і той факт, що все ж таки є категорія батьків, готових до розвитку дистанційних форм взаємодії зі школою. 28,7% батьків готові до розвитку дистанційної взаємодії (оцінили власну готовність більш ніж у 80%). Припускаємо, що до цієї групи належить частина найактивніших батьків, технічно грамотних, тих, що цінують свій час, готових до збереження та розвитку дистанційної взаємодії зі школою. У майбутньому ця частина батьків може стати «опорною» групою для розвитку дистанційної взаємодії в освітньому закладі, оскільки саме з нею можна апробувати нові форми дистанційного спілкування, технології та інструменти.

Наступне запитання було спрямоване на виявлення думки батьків про найбільш вживані засоби дистанційної взаємодії в закладі загальної середньої освіти. Думки респондентів розподілилися таким чином: 84,4% – спілкування у месенджерах; 75,9% – електронна пошта; 57,4% – вебінари (відеоконференції); 45% – група класу/школи у соціальній мережі; 31% – електронний журнал.

Отже, серед найбільш зручних засобів дистанційної взаємодії зі школою батьки відзначають месенджери, відеоконференції та соціальні мережі. Можна припустити, що це пов'язано насамперед із відносною простотою використання цих інструментів та їх доступністю.

У п'ятірку форм дистанційної взаємодії батьків із закладами загальної середньої освіти ввійшли такі: 72,2% – анкетування (опитування); 55,7% – батьківські збори; 35,9% – просвітницькі семінари (відеоконференції); 32,9% – консультації фахівців; 29,5% – участь у майстер-класах.

Перспективність дистанційної взаємодії в закладах загальної середньої освіти батьки учнів оцінили таким чином: 27% – висока; 34% – середня; 39% – низька.

Мабуть, більш компетентні в цифровому світі респонденти відзначають перспективність дистанційної взаємодії зі школою, називаючи при цьому не тільки переваги, але й ризики та недоліки.

Висновки. Отримані дані дозволяють зробити висновок про те, що заклади загальної середньої освіти мають чіткий сигнал до розвитку в дистанційному форматі таких напрямів взаємодії з сім'єю, як інформаційно-просвітницьке та консультаційне вивчення сім'ї, її запитів; організація батьківських зборів.

Зкладам загальної середньої освіти слід розвивати в батьків учнів навички дистанційної взаємодії, пропонуючи їм різноманітні форми, якісний та актуальний контент; навчати, надавати підтримку, підвищуючи цифрову компетентність сім'ї загалом.

У той же час для батьків важливою є добровільність, оперативність інформування та надання зворотного зв'язку, системність, індивідуальний підхід, коректність з боку закладу загальної середньої

освіти. У відповідях часто зустрічалися нарікання батьків щодо відсутності єдиної платформи, чіткого плану заходів.

Можна констатувати, що батьки високо оцінюють готовність педагогів до дистанційної взаємодії в умовах пандемії, але при цьому відзначають свою особисту готовність до цього та загалом перспективність.

Найбільш зручними для дистанційної взаємодії батьки вважають такі напрями роботи, як анкетування, батьківські збори, консультації спеціалістів, просвітницькі семінари, майстер-класи. Серед інструментів дистанційної взаємодії батьки відзначають месенджери, електронну пошту, соціальні мережі.

Література

1. Венцева Н. Особливості організації дистанційної взаємодії в закладах загальної середньої освіти в умовах пандемії COVID-19. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Бердянськ : БДПУ. 2022. Вип. 1. С. 78–85.*

2. Венцева Н. Суспільно-політичні чинники розвитку педагогічної освіти. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Бердянськ : БДПУ. 2021. Вип. 1. С. 19–26.*

3. Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності : методичні рекомендації / за ред. І. В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2021. 198 с.

4. Сисоева С. О. Проблеми дистанційного навчання: педагогічний аспект. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. 2003. Випуск 3–4. С. 78–87.*

5. Скударева Г. Н., Шишова Г. Г. Новые возможности активизации взаимодействия родителей и школы. *Начальная школа. 2014. № 8. С. 25–29.*

6. Степанова І., Михайлова Л. Взаємодія сім'ї і школи в організації фізкультурно-оздоровчої роботи. *Спортивний вісник Придніпров'я. 2010. № 2. С. 74–76.*

7. United Nations Development Programme (UNDP). COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery. 2020 Human Development Perspectives, 2020, New-York: UNDP, URL : <http://hdr.undp.org/en/hdp-covid> (дата звернення: 05.03.2022). – Title from the screen.

References

1. Vientseva, N. (2022). *Ocoblyvosti orhanizatsii dystantsiinoi vzaiemodii v zakladakh zahalnoi serednoi osvity v umovakh pandemii COVID-19*. [Difficulties in organizing remote interaction in institutions of general secondary education in the conditions of the COVID-19 pandemic]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Seria : Pedahohichni nauky : zb. nauk. pr. Berdiansk : BDPU, Vyp. 1, 78-85. [in Ukrainian].*

2. Vientseva, N. (2021). *Suspilno-politychni chynnyky rozvytku pedahohichnoi osvity* [Socio-political factors in the development of pedagogical education]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Seria : Pedahohichni nauky : zb. nauk. pr. Berdiansk : BDPU, vyp. 1, 19–26. [in Ukrainian].*

3. Udovychenko, I. V. (ed.) (2021). *Dystantsiinyi format vzaiemodii subiektiv osvitnoi diialnosti : metodychni rekomendatsii* [Distance format of interaction of subjects of educational activity: methodical recommendations]. *Sumy : NVV KZ SOIPPO. [in Ukrainian].*

4. Sysoieva, S. O. (2003). *Problemy dystantsiinoho navchannia: pedahohichnyi aspekt* [Problems of distance learning: pedagogical aspect]. *Neperervna profesiina osvita: teoria i praktyka: Naukovo-metodychnyi zhurnal – Continuing professional education: theory and practice: Scientific and methodological journal*, випуск 3–4, 78–87. [in Ukrainian].

5. Skudareva, H. N., Shyshova, H. H. (2014). *Novye vozmozhnosti aktyvnyatsyy vzaymodeistviya rodytelei y shkole* [New opportunities to enhance the interaction between parents and schools]. *Nachalnaia shkola – Elementary School*, 8, 25–29. [in Russian].

6. Stepanova, I., Mykhailova, L. (2010). *Vzaiemodiia simi i shkoly v orhanizatsii fizkulturno-ozdorovchoi roboty* [Interaction of family and school in the organization of physical culture and health work]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia – Sports Bulletin of the Dnieper Region*, 2, 74–76. [in Ukrainian].

7. United Nations Development Programme (UNDP). (2020). *COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery*. 2020 Human Development Perspectives. New-York : UNDP, URL : <http://hdr.undp.org/en/hdp-covid> [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті виявлено особливості взаємодії батьків учнів із закладами загальної середньої освіти в умовах пандемії COVID-19. Автором застосовувалися методи аналізу, синтезу, систематизація, порівняння, узагальнення, категоріальний та функціональний аналіз.

На основі аналізу широкого кола джерел та літератури уточнено поняття дистанційної взаємодії, яке розглядається як взаємодія учнів, батьків школярів та вчителів між собою на відстані, що реалізується специфічними засобами інтернет-технологій або іншими інтерактивними веб-інструментами.

На основі проведеного анкетування батьків учнів було встановлено, що вони високо оцінюють свою готовність до дистанційної взаємодії зі школою. Вони наголошують на важливості якісної технічної оснащеності, наявності чіткого плану дистанційних заходів, якості та оперативності зворотного зв'язку. Серед найбільш зручних засобів дистанційної взаємодії зі школою батьки відзначають месенджери, відеоконференції та соціальні мережі. Для батьків учнів важливою є добровільність, оперативність інформування та надання зворотного зв'язку, системність, індивідуальний підхід, коректність з боку закладу загальної середньої освіти, наявність єдиної платформи та чіткого плану заходів.

Доведено, що закладам загальної середньої освіти необхідно розвивати в батьків учнів навички дистанційної взаємодії, пропонуючи їм різноманітні форми, якісний та актуальний контент; навчати, надавати підтримку, підвищуючи цифрову компетентність сім'ї загалом.

Можна констатувати, що батьки високо оцінюють готовність педагогів до дистанційної взаємодії із сім'єю в умовах пандемії, але при цьому не зовсім готові до такої взаємодії та загалом не вважають її перспективною.

Найбільш зручними для дистанційної взаємодії батьки називають такі напрями роботи: анкетування, батьківські збори, консультації спеціалістів, просвітницькі семінари, майстер-класи. Серед інструментів дистанційної взаємодії батьки виокремлюють такі засоби: месенджери, електронна пошта, соціальні мережі.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, дистанційна взаємодія, інтерактивність.

УДК 373.5.016:62/64]:37.091.39:004
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-139-146

THE USE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES
IN PROCESS OF FORMATION OF STUDENTS' GRAPHIC CULTURE
8-9 GRADES IN TECHNOLOGY LESSONS

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ
8-9 КЛАСІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

Larysa HRYTSENKO,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Лариса ГРИЦЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент

grycenko_l@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0366-9386>

Rodion GORINCHOI,
graduate student

Родіон ГОРІНЧОЙ,
аспірант

radingorinthoy@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0843-2150>

Poltava V.G. Korolenko
National Pedagogical University,

Полтавський національний
педагогічний університет імені
В. Г. Короленка,

✉ 2, Ostrogradsky street, Poltava,
36000, Ukraine

✉ вул. Остроградського, 2,
м. Полтава, 36000, Україна

Original manuscript received: January 21, 2023

Revised manuscript accepted: March 13, 2023

ABSTRACT

The article examines the use of modern information technologies in the process of forming the graphic culture of 8th-9th grade students in technology lessons. The essence of the concept of «graphic culture» is revealed, for this the basic concept of «culture» and then the concept of «graphic culture» are considered. Means of graphic culture are defined. It is noted that graphic culture is based on a developed spatial representation, on the basis of which graphic skills and abilities are formed.

It was determined that the study of the discipline using information technologies provides an opportunity for reflection and participation in the creation of elements of the lesson, which contributes to the development of students' interest in the subject. Classical and integrated technology lessons, accompanied by software products such as graphic editors, allow students to deepen their knowledge, increase the effectiveness of learning, the intellectual level of students, instill self-learning and self-organization skills, and facilitate solving practical tasks. As a result of studying technologies in institutions of general secondary education, students of grades 8-9 develop graphic culture skills necessary for life and work in a modern high-tech society. Learners should gain experience with information objects that combine text, visual images, digital data, links, and databases, and that can be transmitted orally, through telecommunications technology, or online.

The essence of the formation of a graphic culture based on information technologies is a process, the result of which is the graphic and information literacy of students, which

allows you to quickly and better navigate in a large amount of information resources. Studying graphic editors in grades 8-9 develops students' cognitive abilities, attention, imagination, memory, logical thinking, and awakens a desire for creativity.

Key words: *modern information technologies, graphic culture, 8-9 grade students, technology lessons, graphic editors.*

Вступ. Важливим напрямом модернізації освіти залишається її інформатизація, використання інтерактивних форм навчання і навіть упровадження спеціальних навчальних програм онлайн-навчання. Володіння інформаційними та комунікаційними технологіями стає однією з найважливіших компетенцій сучасної людини. Для цього потрібний перехід до організації інтерактивного та проєктного освітнього процесу з використанням інновацій та технологічних рішень.

У добу технологічного прогресу та комп'ютеризації важко переоцінити роль інформаційних технологій у світі. Комп'ютери та гаджети стали невід'ємною частиною життя кожної людини, причому під вплив інформаційних систем потрапили не лише дорослі, а й діти. Вже з дитинства вони візуалізують дані, читають, обробляють і створюють зображення, використовують просторове мислення. Усе це є найважливішими компонентами графічної культури. Проте в школі їй відведено недостатньо часу, більшість шкільних програм скасували такий предмет, як креслення, де повною мірою відбувалося вивчення графічних основ. Це і визначило актуальність теми, що розглядається.

Методи та методика дослідження. Досягнення мети дослідження здійснювалося з використанням аналізу психолого-педагогічної, методичної та технічної літератури з проблеми формування графічної культури учнів 8-9 класів на уроках технологій.

Результати та дискусії. Розкриємо суть поняття «графічна культура», для цього розглянемо такий ланцюжок: основне поняття «культура», поняття «графічна культура». У словнику філософських термінів [9: 138] під культурою розуміється «сукупність штучних об'єктів (ідеальних та матеріальних), створених людиною в процесі освоєння природи та які володіють структурами, функціональними та динамічними закономірностями (загальними та спеціальними)».

У педагогічному словнику [5:22] культура визначається як «історично певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений у типах і формах організації життя та діяльності людей, у їх взаємовідносинах, а також у створюваних ними матеріальних та духовних цінностях. Культура в освіті постає як його змістова складова, джерело знань про природу, суспільство, способи діяльності, емоційно-вольового та ціннісного ставлення людини до оточуючих людей, праці, спілкування тощо». Ми дотримуватимемося такого визначення поняття культура: « Це світ символічних позначень явищ і понять – мов та образів, створений людьми з метою фіксації та трансляції соціально значущої інформації, знань, уявлень, досвіду, ідей тощо».

Графічна культура, як і будь-яка інша, будується за своїми правилами та законами та використовує методи і прийоми.

Засоби графічної культури – це система символів, знаків, що заміщають реальні об'єкти або поняття про них, а також відносини та зв'язки між ними. За допомогою цих засобів у графічних зображеннях кодується інформація про різні об'єкти, їх ознаки та відносини.

Способом існування та прояву системи засобів графічної культури є графічне зображення. Просторові образи-уявлення об'єктів навколишнього світу знаходять свій відбиток у графічних зображеннях, виконаних, зазвичай, на площині, тобто у двовимірному просторі [1].

Графічні засоби відображення інформації широко використовуються у всіх сферах життя людини, вимагаючи володіння мовою графіки, вміннями оперувати графічними зображеннями як у двовимірному, так і тривимірному просторі, на практиці і в мисленні. Ці вміння є найважливішими компонентами графічної культури.

Отже, графічна культура визначається як сукупність знань про графічні методи, способи, засоби, правила відображення та читання інформації, її збереження, передачі, перетворення та використання в науці, виробництві, дизайні, архітектурі, економіці, суспільних сферах життя суспільства, а також сукупність графічних умінь, що дозволяють фіксувати та генерувати результати репродуктивної та творчої діяльності.

В основі графічної культури лежать розвинене просторове уявлення, на основі якого формуються графічні вміння та навички, що спираються на знання законів формування, основних геометричних побудов та графічних операцій. Сприйняття та переробка графічної інформації – це складний процес, що потребує зв'язку сприйняття, пам'яті, мислення. Зазначимо, що підвищення ефективності освітнього процесу неможливе без використання нових форм навчання, наприклад, інформаційних технологій.

Вивчення дисципліни з використанням інформаційних технологій дає можливість для рефлексії та участі у створенні елементів уроку, що сприяє розвитку інтересу учнів до предмета. Класичні та інтегровані уроки технологій, що супроводжуються програмними продуктами типу графічних редакторів, дозволяють учням поглибити знання, підвищити ефективність навчання та інтелектуальний рівень, прищепити навички самонавчання, самоорганізації, полегшити вирішення практичних завдань.

Комп'ютерні технології відкрили нові можливості для створення практичного матеріалу, недолік якого гостро відчувається в освітньому процесі. Відомо, що такі засоби навчання значно полегшують розуміння і запам'ятовування учнями навчального матеріалу, викликають інтерес до засвоєваних явищ. Від сприйняття інформації залежить правильне формування понять, усвідомлення їх сутності [7]. Це підвищує значення комп'ютера, і в процес навчання надходять нові інформаційні технології, засновані на поєднанні інформаційних і обчислювальних можливостей комп'ютерів, засобів наочного подання інформації.

У результаті вивчення технологій в учнів 8-9 класів закладів загальної середньої освіти формуються навички графічної культури, необхідні для життя і роботи в сучасному високотехнологічному суспільстві. Учні мають набути досвіду роботи з інформаційними об'єктами, які поєднують текст, візуальні зображення, цифрові дані, посилання та бази даних, які можуть передаватися як усно, так і за допомогою телекомунікаційних технологій чи розміщення в Інтернеті.

Закономірно, що впровадження інформаційних технологій, розвиток цифрових пристроїв і техніки, тобто зміна технологічного середовища освітнього процесу, призвела до зміни середовища навчання в цілому, в тому числі і за рахунок інноваційних методів навчання, до створення інтелектуального середовища безперервного розвитку графічної культури учнів 8-9 класів на уроках технологій.

Сутність формування графічної культури, заснованої на інформаційних технологіях, – це процес, результатом якого є графічна та інформаційна грамотність учнів, що дозволяє швидше та якісніше орієнтуватися у великому обсязі інформаційних засобів. Також графічна підготовка виробляє вміння раціональних прийомів читання та виконання різних графічних зображень, що зустрічаються у багатоплановій трудовій діяльності людини [4:363–366].

Ефективне використання інформаційних технологій у процесі формування графічної культури учнів 8-9 класів на уроках технологій є важливим складником процесу модернізації системи освіти. Слід зазначити, що нині розвиток інформаційних технологій значно випереджає практику їх використання в процесі навчання [7].

Особливого значення набуває застосування можливостей інтерактивного обладнання під час занять, що дає можливість збільшити їхню продуктивність: різноманітність кольорів, доступних на інтерактивній дошці, дозволяє виділяти важливі області та привертати увагу до неї, пов'язувати спільні ідеї або показувати їхню відмінність та демонструвати хід роздумів; можливість додавати інформацію, запитання до тексту чи зображення на екрані; всі примітки можна зберегти, переглянути чи роздрукувати; аудіовкладення та відеовкладення значно посилюють подання матеріалу: можна захоплювати відеозображення та відобразити їх статично, щоб мати можливість обговорювати та додавати до нього записи [8].

Комп'ютер дозволяє учням працювати у діалозі з наочними зображеннями різних геометричних постатей (графіки функцій, криві, різні поверхні, багатогранники тощо), що створює сприятливі психологічні умови засвоєння знань і сприяє розвитку графічної культури [1].

Розвитку графічної культури, самостійної, пошукової, науково-дослідної діяльності учнів, підвищенню їх пізнавального інтересу до графічних об'єктів сприяє впровадження в освітній процес електронних інформаційно-освітніх ресурсів. Як приклад, наведемо застосування в навчальній практиці одного з різновидів графічного дизайну – комп'ютерної графіки. По суті, це графічні редактори, призначені для автоматизації

графічних робіт, які спільно з комп'ютером та монітором є «електронним кульманом». Вони дозволяють робити будь-які найскладніші геометричні побудови на площині. Серед об'єктів оформлення креслення – всі види шорсткості, лінії виносок, лінії розрізу та перерізу, багато іншого. Саме зображення на моніторі можна редагувати в цілій гамі можливостей (зсув, поворот, масштабування, симетрія, деформація та ін.) [3].

Графічний редактор – комп'ютерна програма, яка може відображати збережені графічні зображення; він часто може обробляти різні формати файлів зображень [2]. Таке програмне забезпечення зазвичай забезпечує зображення відповідно до властивостей дисплея: глибина кольору, роздільна здатність дисплея та колірний профіль.

Існують такі типи графічних редакторів: *растрові графічні редактори*: платний Adobe Photoshop і безкоштовні GIMP, Krita, Photofiltre, Paint.NET і Canva; *векторні графічні редактори*: платний Adobe Illustrator, Corel Draw, безкоштовний Inkscape і умовно безкоштовний Figma; *гібридні графічні редактори*: RasterDesk (для AutoCAD) і Spotlight. Adobe Photoshop має ряд функцій для роботи з векторною графікою, а Adobe Illustrator і Corel Draw мають деякі функції для роботи з растровою графікою [1].

Растрові графічні редактори – це програми, які, як правило, призначені для готових зображень, що зазнають невеликих доробок і змін, проте вони так само є програмами, в яких вони створюються за допомогою різних інструментів (пензлів, областей виділення, заливок тощо). Растрові зображення складаються з пікселів, з їх допомогою яких досягається ефект тонів та напівтонів ілюстрації загалом. Якість картинки визначається кількістю пікселів та їх здатністю передавати кольори. Палітра кольорів растрових малюнків – RGB.

Найчастіше растрове зображення зберігається у форматі jpeg, однак більшість редакторів підтримують і такі поширені формати, як bmp, gif, tif тощо [6].

Переваги растрового зображення: реалістичність картини; зображення може бути як фотографією з фотоапарата, так і намальованим на ПК; можна застосувати найрізноманітніші ефекти; растрові формати малюнків використовуються при створенні веб-сторінок в Інтернеті.

Недоліки растрового зображення: при багаторазовому збільшенні зображення починає набувати жорстких контурів, видно пікселі; растрові зображення займають більше місця в пам'яті комп'ютера, ніж векторні [10].

Векторні графічні редактори – це програми зі створення векторних зображень, у яких використовуються вже не пікселі, а лінії, крапки та багатокутники, які вираховуються та будуються самою програмою [6].

Векторні графічні редактори призначені для роботи з векторною графікою. Так називають зображення, які записуються в пам'ять комп'ютера як набір формул геометричних фігур. Простіше кажучи, якщо

ви працюєте з фотографією, то це растрова графіка, а якщо ви створюєте елементи графічними інструментами і працюєте з геометричними фігурами – це векторна графіка.

У векторних програмах використовується колірна палітра CMYK, вона значно відрізняється від палітри RGB, так як не дає всіх можливостей колірної гами, безліч відтінків та кольорів стають приглушеними. Проте палітра CMYK активно використовується в поліграфії.

Переваги векторного зображення: можливість змінювати масштаб картини, не втрачаючи при цьому якості; займає менше місця на жорсткому диску комп'ютера; максимальна точність побудови зображення; легко експортується в растрове зображення; малюнок має високу якість при друкуванні, особливо це добре помітно на хороших принтерах.

Мінуси векторного зображення: немає можливості застосовувати фільтри, як до растрових зображень; відсутність реалістичності зображення; практично немає можливості експортувати растрове зображення у векторне [2].

Функції графічних редакторів: створення нових зображень; редагування вже існуючих картинок/фотографій; поєднання кількох зображень в одне ціле; поєднання зображень та шрифтів тощо.

Отже, робота з комп'ютерною графікою – одна з найпопулярніших сфер використання персонального комп'ютера. Жодна сучасна мультимедійна програма не обходиться без комп'ютерної графіки. Вона також використовується в шкільних технологічних курсах.

Вивчення графічного редактора, як правило, займає багато часу, і значну частину викладач приділяє творчій роботі учнів, вибираючи форму організації – лабораторні роботи. Творчими завданнями є створення малюнків за допомогою графічних редакторів.

Визначимо процес вивчення графічних редакторів та методику їх вивчення в шкільному курсі технологій.

Вивчення графічних редакторів у 8-9 класах розвиває в учнів пізнавальні здібності, увагу, уяву, пам'ять, логічне мислення, пробуджує потяг до творчості. Дуже важливим є графічне забезпечення уроків технології у 8-9 класах. Воно служить наочним вираженням навчальних досягнень учнів. З теми про загальні відомості з дизайну для успішної реалізації цілей і завдань уроку доцільно використовувати перелік графічних редакторів: Adobe Photoshop, CorelDRAW.

Цікавим результатом використання графічних редакторів є презентація продукту з можливістю швидкої зміни кольору, форми, окремих елементів.

При вивченні комп'ютерної графіки загалом і графічних редакторів зокрема бажано використовувати методи навчання, що стимулюють самостійну роботу та бажання вивчати матеріал. Розподіл складного завдання на ряд простих з подальшим обговоренням результатів їх виконання, взаємна зацікавленість дозволяють вирішити багато педагогічних завдань.

Висновки. Отже, формування графічної культури відбувається в учнів 8-9 класів на уроках технологій і передбачає: уміння свідомо читати креслення, розробляти графічну документацію для виготовлення деталей і

виробів, відтворювати образи предметів і аналізувати їх форму і конструкцію; ознайомлення з найважливішими правилами створення креслень, передбаченими державними стандартами; розвиток уважності, охайності, точності в роботі; уміння використовувати інформаційні технології.

Література

1. Балик Н. Комп'ютерна графіка в школі. Графічний редактор Paint.NET. Графічний редактор GIMP. Київ : Підручники і посібники, 2011. 128 с.
2. Березовський В. С., Потієнко В. О., Завадський І. О. Основи комп'ютерної графіки : навчальний посібник. Київ : Вид. група ВНУ, 2009. 400 с.
3. Вдовченко В. В. Художнє проектування : навчальний посібник. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. 141 с.
4. Джеджула О. М., Ордіховський В. О. Графічна культура як складова професійної компетентності майбутнього інженера. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Зб. наук. пр. Вип. 21. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2009. С. 363–366.
5. Козубовська І. В., Повідайчик О. С. Короткий тлумачний словник психолого-педагогічних термінів. Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. 41 с.
6. Пічугін М., Канкін І., Воротніков В. Комп'ютерна графіка : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 346 с.
7. Сиротенко Г. О. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху. Інформаційно-методичний збірник. Полтава : ПОІППО, 2006. 124 с.
8. Тарара А. М., Мачача Т. С., Туташинський В. І., Вдовченко В. В. Проектування змісту профільного навчання технологій у старшій школі. Київ : Пед. думка, 2017. 361 с.
9. Філософія : словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ : KBIL, 2020. 274 с.
10. Чемакіна О. В., Рубцов А. Л., Свірко В. О., Олійник О. П. Дизайн систем візуальної інформації. Київ : УкрНДІ ДЕ, 2017. 191 с.

References

1. Balyk, N. (2011). *Kompiuterna hrafika v shkoli. Hrafichnyi redaktor Paint.NET. Hrafichnyi redaktor GIMP* [Computer graphics at school. Paint.NET graphic editor. Graphic editor GIMP]. Kyiv : Pidruchnyky i posibnyky. [in Ukraine].
2. Berезovskiy, V. S., Potienko, V. O., Zavadskiy, I. O. (2009). *Osnovy kompiuternoї hrafiky* [Basics of computer graphics]: navchalnyi posibnyk. Kyiv : Vyd. hrupa VNU. [in Ukraine].
3. Vdovchenko, V. V. (2021). *Khudozhnie proektuvannia* [Artistic design] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : KONVI PRINT. [in Ukraine].
4. Dzhezhula, O. M., Ordikhovskiy, V. O. (2009). *Hrafichna kultura yak skladova profesiinoї kompetentnosti maibutnoho inzhenera* [Graphic culture as a component of professional competence of the future engineer]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta Innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. Zb. nauk. pr. Vyp. 21. Kyiv-Vinnitsia : DOV «Vinnitsia», 363–366. [in Ukraine].
5. Kozubovska, I. V., Povidaichyk, O. S. (2021). *Korotkyi tлумачnyi slovnyk psykholoho-pedahohichnykh terminiv* [A brief explanatory dictionary of psychological and pedagogical terms]. Uzhhorod : DVNZ «Uzhhorodskiy natsionalny universytet». [in Ukraine].
6. Pichuhin, M., Kankin, I., Vorotnikov, V. (2019). *Kompiuterna hrafika* [Computer Graphics] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Tsentр navchalnoi literatury. [in Ukraine].
7. Syrotenko, H. O. (2006). *Innovatsiina diialnist pedahoha: vid teorii do uspihku*

[Innovative activity of a teacher: from theory to success]. Informatsiino-metodychnyi zbirnyk. Poltava : POIPPO. [in Ukraine].

8. Tarara, A. M., Machacha, T. S., Tutashynskiy, V. I., Vdovchenko, V. V. (2017). *Proektuvannia zmistu profilnoho navchannia tekhnolohii u starshii shkoli* [Designing the content of specialized technology education in high school]. Kyiv : Pedahohichna dumka. [in Ukraine].

9. *Filosofia: slovnyk terminiv ta personalii* (2020) [Philosophy: a dictionary of terms and personalities] / V. S. Blikhar, M. A. Kozlovets, L. V. Horokhova, V. V. Fedorenko, V. O. Fedorenko. Kyiv : KVITs. [in Ukraine].

10. Chemakina, O. V., Rubtsov, A. L., Svirko, V. O., Oliinyk, O. P. (2017). *Dyzain system vizualnoi informatsii* [Design of visual information systems]. Kyiv : UkrNDI DE. [in Ukraine].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто використання сучасних інформаційних технологій у процесі формування графічної культури учнів 8-9 класів на уроках технологій. Розкрито суть поняття «графічна культура», для цього розглянуто основне поняття «культура», а потім – «графічна культура». Визначено засоби графічної культури. Зазначено, що в основі графічної культури лежить розвинене просторове уявлення, на основі якого формуються графічні вміння та навички.

Визначено, що вивчення дисципліни з використанням інформаційних технологій створює можливість для рефлексії та участі у побудові елементів уроку, що сприяє розвитку інтересу учнів до предмета. Класичні та інтегровані уроки технологій, які супроводжуються програмними продуктами, типу графічних редакторів, дозволяють учням поглибити знання, інтелектуальний рівень; прищепити навички самонавчання, самоорганізації; полегшити вирішення практичних завдань; загалом підвищити ефективність навчання. У результаті вивчення технологій у закладах загальної середньої освіти в учнів 8-9 класів формуються навички графічної культури, необхідні для життя і роботи в сучасному високотехнологічному суспільстві. Учні мають набути досвіду роботи з інформаційними об'єктами, які поєднують текст, візуальні зображення, цифрові дані, посилання та бази даних, можуть передаватися як усно, так і за допомогою телекомунікаційних технологій чи розміщення в Інтернеті.

Сутність формування графічної культури, заснованої на інформаційних технологіях, – це процес, результатом якого є графічна та інформаційна грамотність учнів, що дозволяє швидше та якісніше орієнтуватися у великому обсязі інформаційних засобів. Вивчення графічних редакторів у 8-9 класах розвиває в учнів пізнавальні здібності, увагу, увагу, пам'ять, логічне мислення, пробуджує потяг до творчості.

Ключові слова: сучасні інформаційні технології, графічна культура, учні 8-9 класів, уроки технологій, графічні редактори.

УДК 378.141

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-147-153

**CONDITIONS FOR IMPROVING THE PROFESSIONAL
COMPETENCE OF A TEACHER OF ENERGY DISCIPLINES
BASED ON MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES**

**УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ВИКЛАДАЧА ЕНЕРГЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН
НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Serhii ONYSHCHENKO,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Сергій ОНИЩЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент

osvots@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1015-839X>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Original manuscript received: March 13, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

The article examines the existing experience of using modern information technologies in the educational process, considers the possibilities of their application to increase the professional competence of the teacher of energy disciplines in the conditions of distance education. The method of organizing the professional training of teachers for the effective use of modern information technologies in pedagogical activities is proposed.

The range of issues related to the substantiation of requirements for the use of modern information technologies in the educational process, which has a powerful impact on the results and quality of work of the higher education institution, is outlined. An overview of the existing experience of using modern information technologies to improve the professional competence of the teacher of energy disciplines is considered. The professionalism of a modern teacher of energy disciplines in the conditions of distance education consists not only in the knowledge of his subject and the methodology of its teaching, but also in the need to possess modern information technologies - competence and the desire to possess information culture.

Attention is paid to the issue of formation and development of the informational and pedagogical competence of the teacher of energy disciplines. The informational and pedagogical competence of a teacher of energy disciplines is defined as his readiness and ability to independently use MIT in pedagogical activities to solve a wide range of educational tasks and to design ways of improving qualifications in this field. In the new conditions, the professional career of any teacher depends on how well he is able to find and receive, perceive and use new information in the educational process in the conditions of distance education in a timely manner. And for this, a modern teacher must develop the ability to manage the educational process and self-evaluate the information received.

It is also considered how the use of modern information technologies facilitates the activities of the teacher of energy disciplines in conducting classes. Possibilities of

using modern information technologies at all stages of conducting modern classes in the conditions of distance education.

Key words: *professional competence, informational and pedagogical competence, teacher of energy disciplines, modern information technologies, educational process.*

Introduction. At the current stage of education reform in Ukraine, the essence of which is a change in the goals and content of education, technological re-equipment of the educational process, the emergence of new methods and organizational forms in education, researchers identify the following processes that reflect these changes.

First of all, this is the active development and fragmented implementation of modern information technology (MIT) tools in traditional educational disciplines and, on this basis, teachers' development of new methods and organizational forms of educational work.

The question of a radical revision of the content of education, traditional forms and methods of educational work is being put into practice.

The development and mastering of modern educational and methodical support systems («software and methodical complexes», «computer courses», «improvement of qualifications»), which include software for technical teaching aids (TTA), various video and audio materials, is underway. texts for students and methodological materials for teachers.

Analysis of current research. The problem of widespread use of modern information technologies in the field of education has recently attracted increased interest in domestic pedagogical science. A great contribution to solving the problem of using modern information technologies in education was made by domestic and foreign scientists: R. Gurevich, I. Zakharova, M. Kademiya, N. Morse, E. Polat, I. Robert, Yu. Ramskyi, V. Sumsnyi, Yu. Mashbyts, S. Papert, G. Kleiman, B. Sandov, B. Hunter, and others [4; 7–9].

The introduction of modern information technologies into the educational process of higher education institutions entails not only the appearance of modern technical means, but also new forms and methods of education. Various didactic problems of informatization of education were reflected in the works of: A. Yershova, A. Kuznetsov, T. Sergeeva, I. Roberta; methodical – B. Gershunskyi, E. Mashbitsa, N. Talyzinoi; psychological – V. Rubtsova, V. Tikhomirova and others [1; 4; 7–9].

The purpose of the research is the scientific substantiation of the theoretical and methodological conditions for improving the professional competence of the teacher of energy disciplines on the basis of modern information technologies.

Research methods and techniques. The main research method of this article is analytical. The formation of conclusions is possible under conditions of careful analysis of the current state of the problem.

Results and discussions. In the process of training specialists in higher education institutions (HEIs) in energy specialties, the task of adapting software to the goals of the educational process is set, information technologies are becoming an integral component of the modern working environment, especially in the

conditions of distance education caused by the military situation in Ukraine. The application of MIT elements in the educational process is directly related to the improvement of the professional competence of the future specialist. The availability of theoretical and practical knowledge in this field increases the demand for a specialist in the labor market.

However, at the current stage, institutions of higher education are not ready to provide this competence to graduates. The problem lies in insufficient professional competence of teachers, and sometimes its absence in the field of MIT.

Therefore, in modern conditions, the problem of professional development of a modern teacher of energy disciplines and the development of his professional competence is becoming more and more important.

The average age of a modern higher education teacher is approaching 50 years. The high average age of teachers suggests that their basic education lacks computer science and computing. Data show that most teachers fill this gap in their education on their own. Thus, the task of increasing the effectiveness of the independent work of teachers regarding the formation of their informational and research competence becomes very relevant [2].

Recently, almost all higher education institutions today are equipped with computer classrooms (although their equipment is not the most modern, but it still allows you to use various software tools, as well as to develop your educational software products at a fairly high level), but they are not yet available for all teachers, and first of all for teachers of energy disciplines. At the same time, some teachers still have access to the global Internet information network – both independently and within the walls of higher education institutions. The study showed that the majority of teachers rate their personal computer user skills in the conditions of distance education as poor or consider them to be completely absent [2; 5].

The absolute majority of teachers feel the need and need to improve their qualifications in the field of MIT. It should be noted that the high needs of the teaching staff for the mastering of new information technologies and the readiness to use them in the educational process due to the lack of appropriate qualifications, the task of developing forms and methods of effectively improving the professional and pedagogical qualifications of teachers in the field of MIT, i.e. the formation of information and pedagogical competence the teacher [2; 5].

The professionalism of a modern teacher of energy disciplines in the conditions of distance education consists not only in the knowledge of his subject and the methodology of its teaching, but also in the need to possess MIT – competence and the desire to possess information culture.

The informational and pedagogical competence of a teacher of energy disciplines is defined as his readiness and ability to independently use MIT in pedagogical activities to solve a wide range of educational tasks and to design ways of improving qualifications in this field. In our opinion, the informational and pedagogical competence of a teacher of energy disciplines includes the following components: cognitive, emotional-volitional, managerial. The cognitive component determines the degree of MIT mastery; emotional and volitional – readiness to use

MIT in professional activities; managerial – effective management of students' activities in the field of using MIT in future professional activities.

The information competence of a modern teacher determines such components of his professional activity as: possessing the skills of working with information submitted in electronic form; knowledge and ability to use rational methods of searching and storing information in modern information arrays; ability to submit information on the Internet; mastering the skills of organizing and conducting lectures and seminars using TTA; ability to organize independent work of students using Internet technologies; mastery of the skills of using TTA on a specific subject, taking into account its specifics.

The Methodical Council of the Faculty of Physical, Mathematical, Computer and Technological Education of the Berdyansk State Pedagogical University actively works on the formation of information and research competence of teachers, special attention is paid to teachers of energy disciplines, since they are the ones who train future energy workers. Various forms of work are used to solve the task: work of methodological associations, master classes, individual counseling, participation in Internet Olympiads, Internet conferences, conducting integrated classes (energy disciplines and computer science), cooperation with students, development of methodological documentation with using MIT, etc. I would like to note that the effectiveness of learning and further use of MIT is determined, first of all, by the teacher's awareness of the fact that these technologies are a means of student development and his own professional development. At the same time, it is important that the development of the information culture of teachers can be carried out by means of modern technologies of personal-oriented education. The use of these technologies allows teachers to master modern strategies and methods of organizing work with educational information, and to develop their own information culture.

Today, serious steps have been taken in the professional development system that stimulate the desire of teachers to master MIT: courses are organized on the basis of informatization centers; methodical services conduct various competitions of computer lessons in energy disciplines; design of methodical developments, programs of special courses. Teachers of energy disciplines, whose activity was previously associated with the need to work on a computer, get to know MIT. The informational and pedagogical competence of teachers is gradually being formed, and a whole system is working in this direction. I would like to note that the functions of this system are not only educational, educational, methodical, explanatory, but also the function of psychological support of the teacher.

A similar process is taking place at the Berdyansk State Pedagogical University. Teachers of energy disciplines attend advanced training courses («Google Digital Tools for Education»), participate independently and with students in conferences (all-Ukrainian and international), pedagogical readings, etc., accompanying their speeches with multimedia presentations, use Internet resources when preparing for classes, use ready-made electronic manuals in classes, and also prepare them independently or in cooperation with students. The development of the information culture of teachers, the

improvement of their qualifications in the field of MIT, the development of the information and educational environment of higher education institutions are priorities in the activities of the Department of Vocational Education, Labor Training and Technologies of the Faculty of Physical, Mathematical, Computer and Technological Education of Berdyansk State Pedagogical University. The current development of information technologies allows the teacher to use in the learning process not only printed publications – books, magazines, but also – multimedia resources: audio and video tapes, electronic textbooks and encyclopedias recorded on CDs or stored on educational servers on the Internet. Google classroom and the ZOOM platform.

Conclusions. In the new conditions, the professional career of any teacher depends on how well he is able to find and receive, perceive and use new information in the educational process in the conditions of distance education in a timely manner. And for this, a modern teacher must develop the ability to manage the educational process and self-evaluate the information received. It is important to note the possibility of continuous education of a person throughout his life, within the framework of which a teacher can independently increase professional, general cultural knowledge and others that are required by life.

The active implementation of MIT in the educational process in the conditions of distance education allows to ensure the transition to a qualitatively new level of pedagogical activity, significantly increasing its didactic, informational, methodical and technological capabilities, which in general contributes to the improvement of the quality of training of specialists, the improvement of the professional skills of teachers of energy disciplines.

Література

1. Жалдак М. І., Хомік О. А. Формування інформаційної культури вчителя. *International Charity Foundation for History and Development of Computer Science and Technique ICF CST* : веб-сайт. URL: <http://www.icfcst.kiev.ua/> (дата звернення: 13.03.2023).
2. Onyshchenko S. New Information Technologies in the Conditions of Distance Education. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр.* Випуск 3. Бердянськ : БДПУ, 2022. С. 172–178.
3. Onyshchenko S. Visual Means in the Educational Activity of Professional Teachers of the Professional Education System. *Scientific and research work in the system of teacher training in natural, technological and computer spheres : materials of VIII international scientific conference (with the international participation), Berdyansk, September 16-17, 2021.* Berdyansk : BSPU, 2021. P. 213–215.
4. Онищенко С. В. Використання ІКТ в педагогічній діяльності вчителя-предметника. *Неперервна освіта нового сторіччя : досягнення та перспективи : збірник наукових праць ЗОІППО за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (18-25 квітня 2016 р.)*. 2016. № 2 (24). С. 74–78.
5. Онищенко С. В. До проблеми викладання технічних дисциплін при підготовці спеціалістів за напрямом «Професійна освіта. Енергетика». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр.* Випуск 2. Бердянськ : БДПУ, 2022. С. 304–310.
6. Онищенко С. В. Місце дисциплін енергетичного циклу у формуванні професійної компетентності студентів енергетичних спеціальностей. *Development strategiest for modern education and science : Materials of the III International research*

and practical internet conference (February, 28, 2022) : collection of abstracts. Zdar nad Sazavou : «DEL a.s.», 2022. P. 27–30.

7. Онищенко С. В. Технологія формування професійної компетентності майбутніх учителів технології. *Науково-дослідні публікації. Серія «Інформатика і техніка»*. 2014. № 7 (11). С. 44–52.

8. Онищенко С. В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя технології засобами інформаційно-комунікативних технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія №5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 31. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. С. 154–159.

9. Рябченко В. А. Деякі концептуальні проблеми освіти і виховання студентів в сучасних вищих навчальних закладах України. *Вища освіта України*. 2005. № 3. С. 40–45.

Reference

1. Zhaldak M. I., Khomik O. A. *Formuvannia informatsiinoi kultury vchytelia*. [Formation of information culture of the teacher] International Charity Foundation for History and Development of Computer Science and Technique ICF CST : veb-sait. URL: <http://www.icfcst.kiev.ua/> (data zvernennia: 13.03.2023). [in Ukrainian].

2. Onyshchenko S. (2022). *New Information Technologies in the Conditions of Distance Education*. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seria : Pedahohichni nauky : zb. nauk. pr. – Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series : Pedagogical sciences. Issue 3. Berdiansk : BSPU, 172–178. [in English].

3. Onyshchenko, S. (2021). *Visual Means in the Educational Activity of Professional Teachers of the Professional Education System*. Scientific and research work in the system of teacher training in natural, technological and computer spheres : materials of VIII international scientific conference (with the international participation), Berdyansk, September 16-17, 2021. Berdyansk : BSPU, 213–215. [in English].

4. Onyshchenko, S. V. (2016). *Vykorystannia IKT v pedahohichnii diialnosti vchytelia-predmetnyka*. [The use of ICT in the pedagogical activities of the subject teacher] Neperervna osvita novoho storichchia : dosiahnennia ta perspektyvy : zbirnyk naukovykh prats ZOIPPO za materialamy II Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii (18-25 kvitnia 2016 r.). – Continuous education of the new century: achievements and prospects: collection of scientific works of ZOIPPO based on the materials of the II International Scientific and Practical Conference (April 18-25, 2016), № 2 (24). 74–78. [in Ukrainian].

5. Onyshchenko, S. V. (2022). *Do problemy vykladannia tekhnichnykh dystsyplin pry pidhotovtsi spetsialistiv za napriamom «Profesiina osvita. Enerhetyka»* [To the problem of teaching technical disciplines during the training of specialists in the field of «Professional education. Energy»]. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seria : Pedahohichni nauky : zb. nauk. pr. – Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series : Pedagogical sciences. Issue 2. Berdiansk : BSPU, 304–310. [in Ukrainian].

6. Onyshchenko, S. V. (2022). *Mistse dystsyplin enerhetychnoho tsykladu u formuvanni profesiinoi kompetentnosti studentiv enerhetychnykh spetsialnostei* [The place of energy cycle disciplines in the formation of professional competence of students of energy specialties]. Development strategiest for modern education and science : Materials of the III International research and practical internet conference (February, 28, 2022) : collection of abstracts. Zdar nad Sazavou : «DEL a.s.», 27–30. [in Ukrainian].

7. Onyshchenko, S. V. (2014). *Tekhnolohiia formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv tekhnolohii* [Technology of formation of professional competence of future teachers of technology]. Naukovo-doslidni publikatsii. Seriya «Informatyka i tekhnika» – Research publications. Series «Informatics and technology», 7 (11), 44–52. [in Ukrainian].

8. Onyshchenko S. V. (2012). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia tekhnolohii zasobamy informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii*. [Formation of professional competence of the future teacher of technology by means of information and communication technologies]. Naukovi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya №5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektivy. – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series №5. Pedagogical sciences : realities and prospects. Issue 31. Kyiv : Publishing House of M. P. Drahomanov NPU, 154–159. [in Ukrainian].

9. Riabchenko, V. A. (2005). *Deiaki kontseptualni problemy osvity i vykhovannia studentiv v suchasnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy* [Some conceptual problems of education and upbringing of students in modern higher educational institutions of Ukraine]. Vyshcha osvita Ukrainy – Higher education of Ukraine, 3, 40–45. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті вивчено досвід використання в освітньому процесі сучасних інформаційних технологій, розглянуто можливості їх застосування для підвищення професійної компетентності викладача енергетичних дисциплін в умовах дистанційної освіти. Запропоновано методiku організації професійної підготовки педагогів до ефективного використання сучасних інформаційних технологій у педагогічній діяльності.

Окреслено коло питань, пов'язаних з обґрунтуванням вимог до використання сучасних інформаційних технологій в освітньому процесі, що має потужний вплив на результати і якість роботи закладу вищої освіти. Розглянуто огляд досвіду використання сучасних інформаційних технологій для підвищення професійної компетентності викладача енергетичних дисциплін. Професіоналізм сучасного викладача енергетичних дисциплін в умовах дистанційної освіти полягає не лише в знанні свого предмета та методики його викладання, а й у необхідності володіння сучасними інформаційними технологіями, компетентністю та інформаційною культурою.

Приділена увага формуванню та розвитку інформаційно-педагогічної компетентності викладача енергетичних дисциплін. Інформаційно-педагогічна компетентність викладача енергетичних дисциплін визначається як його готовність та здатність самостійно використовувати СІТ у педагогічній діяльності для вирішення широкого кола освітніх завдань та проектування шляхів підвищення кваліфікації у цій сфері. У нових умовах професійна кар'єра будь-якого педагога залежить від того, наскільки він здатний своєчасно знаходити, отримувати, сприймати та використовувати нову інформацію в освітньому процесі в умовах дистанційної освіти. Для цього сучасний викладач повинен розвивати в собі вміння керувати освітнім процесом та самооцінювати отримвану інформацію.

Також розглянуто, як використання сучасних інформаційних технологій полегшує діяльність викладача енергетичних дисциплін у проведенні занять в умовах дистанційної освіти.

Ключові слова: професійна компетентність, інформаційно-педагогічна компетентність, викладач енергетичних дисциплін, сучасні інформаційні технології, освітній процес.

УДК 373.5.015.31:7.012:392(=161.2)
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-154-164

TECHNOLOGIES OF INVOLVING STUDENT YOUTH IN UKRAINIAN TRADITIONS USING ETHNO-DESIGN

ТЕХНОЛОГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО УКРАЇНСЬКИХ ТРАДИЦІЙ ЗАСОБАМИ ЕТНОДИЗАЙНУ

Nataliia SVYRYDIUK,

Honored folk-art master of Ukraine,
Member of the International Design
Association, applicant for educational
and scientific degree «Doctor of
philosophy»

nata.motanka@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0983-2116>

Poltava V. G. Korolenko National
Pedagogical University,

✉ 2, Ostrogradski Str., Poltava,
36000, Ukraine

Original manuscript received: January 17, 2023

Revised manuscript accepted: March 13, 2023

Наталія СВИРИДЮК,

заслужений майстер народної
творчості України, член Спілки
дизайнерів України, здобувачка
наукового ступеня «доктор
філософії»

Полтавський національний
педагогічний університет імені
В. Г. Короленка,

✉ вул. Остроградського, 2,
м. Полтава, 36000, Україна

ABSTRACT

Ethno design as at teaching has deep roots in Ukrainian people's lifestyle, which are an effective means for aesthetic, humanistic and national education of schoolchildren, this ethno cultural environment become particularly relevant during the development of the New Ukrainian school. Folk crafts vividly reflect and best preserve the traditional educational ideal of the Ukrainian people, which is contained in the works of decorative and applied art, available for students to perceive and understand. A decisive factor in the ethno-cultural and labor education of modern youth is various forms of their involvement in Ukrainian traditions and folk art, in particular, familiarization with the technologies of making Ukrainian folk toys, which occupy an important place in the upbringing and educational process of student youth.

The knotted doll is a unique technology, because this type of folk art is an ethno design project that combines several types of traditional Ukrainian decorative and applied art. In the process of making a knotted doll, such authentic techniques as: ornaments from different ethnographic regions of Ukraine, traditional embroidery techniques, fabric dyeing with biological dyes, weaving, vybiyka (wood printing on fabric), beading, felting from wool, art ceramics, technologies for modeling artificial flowers from paper, fabric, wood shavings, creating wax headband accessories, ancient techniques and methods of tying head scarves and shawls, sewing and decorating head covers – are used.

Among the variety of forms, methods and means of ethno design that contribute to the involvement of student youth in Ukrainian traditions, a number of simple and effective educational technologies have been identified and presented in our research, such as: museum-pedagogical activities, visits to cultural and artistic events, exhibitions of works of folk art, thematic exhibitions-presentations use of audio and video recordings from ethnographic expeditions, etc.

Of particular importance in the popularization of folk art among young people is personal communication with the bearers of traditions in the format of creative meetings with masters of folk art, visits to master classes, personal exhibitions and workshops of folk masters. The described technologies of youth involvement in folk art affect the development of the cognitive and emotional sphere of the individual, his creative abilities, contribute to the creative and productive educational activities of students.

Key words: *ethno design; folk art; Ukrainian knotted doll; traditional technologies of making and decorating a folk doll; aesthetic, humanistic, national education of students; technologies for familiarizing young people with folk traditions.*

Вступ. Сучасний світ став все більш плюралістичним і полікультурним, що динамічно змінюється. При цьому дослідники спостерігають посилення так званих процесів глобалізації, конкурентні відносини між країнами і націями супроводжуються прагненням більшості народів зберегти і захистити свої етнічні та культурні традиції. На процес формування особистісної системи норм і цінностей впливають такі чинники: освіта та родина, мова повсякденного спілкування, історична пам'ять, традиції, звичаї та правила, визначені певним етносом.

Найголовнішим напрямком сучасної педагогічної освіти і практики є вдосконалення концептуальних підходів до мети та змісту навчання й виховання молоді, знаходження нових шляхів їх усебічного розвитку. Виховати в молодого покоління почуття людяності, милосердя, чесноти та працьовитості можна лише на споконвічній мудрості, мистецьких, трудових традиціях нашого народу, засадах етнопедагогіки, традиційної культури предків, що зберегла національний характер і мораль.

Зміст підготовки та виховання учнівської молоді має бути спрямований на узгодження цінностей суспільства, етнокультури, сукупності функцій народної творчості у формуванні духовного світу особистості з можливістю їх сприйняття та збагачення кожної особистості у творчості. Особливо актуально в реаліях сьогодення України звучить думка Г. Ващенко: «Треба виховувати молодь так, щоб вона могла захищати права свого народу і здатна була віддати в боротьбі за неї своє життя» [1:177].

Етнокультурне середовище, особливо українське народне декоративно-прикладне мистецтво, є дієвим естетично-виховним засобом, що відповідає концептуальним засадам гуманістичної педагогіки та набуває особливої актуальності в умовах нової парадигми суспільних цінностей у нашій країні. Народне мистецтво та ремесла яскраво відображають і найкраще зберігають традиційний виховний ідеал українського народу, що міститься в доступних для сприйняття й осмислення молоді в пізнанні видів мистецтв. Вирішальним чинником етнокультурного та трудового виховання сучасної молоді має стати її залучення до народних промислів та декоративно-прикладного мистецтва. Можна з упевненістю сказати, що українська народна іграшка займає важливе місце в навчально-виховному процесі учнівської молоді, оскільки твори народного мистецтва впливають на розвиток пізнавальної, емоційної сфери особистості, її творчих здібностей, спонукають до креативної та продуктивної навчальної діяльності.

Метою нашого дослідження є обґрунтувати прості та ефективні технології залучення учнівської молоді до українських традицій засобами етнодизайну.

Методи та методики дослідження. Теоретичними засадами статті є наукові узагальнення з етнодизайну, етнографічні розвідки щодо вивчення особливостей української народної іграшки як складника декоративно-ужиткового мистецтва в контексті загального процесу національного відродження (Л. Герус, Я. Запаса, О. Найден, В. Просалова, О. Скіяренко та інші), естетичного та національного виховання учнівської молоді (Г. Ващенко, М. Гнатюк, Н. Дем'яно, С. Кулачківська, О. Найден, О. Паламарчук та інші), залучення молодого покоління до народних традицій та народного мистецтва (І. Барановська, Н. Мозгальова, Т. Саєнко та інші).

Результати та дискусії. Однією з ключових компетенцій української школи є усвідомлення та самовираження у сфері культури. Здатність розуміти твори мистецтва, формувати власний художній смак, виражати ідеї, переживання та почуття через мистецтво. Ця компетентність означає глибоке розуміння власної національної ідентичності як основи для відкритих стосунків і поваги до різноманітності культурних проявів інших.

Залучення учнівської молоді до народних традицій – це процес, у якому є цілі, завдання, зміст, технології виховання, спрямовані на розвиток і соціалізацію особистості як суб'єкта народності і як громадянина багатонаціональної української держави, виховують толерантне ставлення до людей різних національностей [10:213]. Цей процес тісно пов'язаний зі здобуттям знань про народну культуру, традиції та види народного мистецтва, технологічні прийоми традиційних ремесел, духовно-моральні та естетичні цінності українського народу.

Шкільний період для учнівської молоді – це час інтенсивної соціалізації, засвоєння моральних норм і правил поведінки в суспільстві. Тому цей вік сприятливий для духовно-морального розвитку і виховання особистості, створення вектору культурно-ціннісних орієнтацій відповідно до засад духовності та моралі.

Одним із дієвих засобів формування творчої активності особистості учнів є вид українського народного мистецтва – іграшка як відтворення в тій чи іншій спрощеній, узагальненій та систематизованій формі предметів і явищ життя та суспільства. З історичної точки зору відбувається постійний процес оновлення та розвитку традицій, але принципи, особливості художньої форми в народній творчості зберігаються століттями; традиції відображають ту якість, яку ми називаємо класикою мистецтва.

Іграшка як предмет культури, створена дорослими для розвитку дітей, має навчальне та виховне значення лише за умови використання за прямим призначенням [2:124]. Дитина повинна розуміти іграшку, хотіти займатися творчістю. Для того, щоб іграшка як гра супроводжувала дитинство, людство постійно її вдосконалює. Іграшка завжди асоціювалася з грою. Як і гра, вона також є відображенням своєї епохи. Історія іграшки є невід'ємною частиною історії культури суспільства.

Кожна історична епоха має свої іграшки, оскільки розвиток матеріальної основи суспільства, його духовної культури впливає не лише на зміст дитячих ігор, а й на тему та форми іграшок.

Народна іграшка, завдяки її різноманітності та універсальності, залишається важливим засобом виховання дітей. Традиційні іграшки різних народів здавна використовувалися для естетичного, морального, розумового, фізичного виховання. За допомогою спрощених іграшкових форм дитина пізнає світ, вчиться мислити узагальненими поняттями та яскравими образами, нарешті долучається до одного з джерел народного мистецтва, опановує особливості зображень поверхні, форми виробів, орнаментів, фактур матеріалів [7:21].

Народна іграшка є засобом передачі культурно-історичної спадщини людей від покоління до покоління. Народна іграшка, зокрема традиційна вузлова лялька, допомагає розвитку сенсорних здібностей дитини, формує в дітей уміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати, порівнювати; розширює й уточнює уявлення дитини про навколишній світ; розвиває мислення, уяву, мовлення; у процесі взаємодії з народною іграшкою збагачується словниковий запас, засвоюються правила і норми поведінки та взаємодії людей через ігрові ситуації [8:17].

Погляди мистецтвознавця О. Найдена та психолога С. Кулачківської стосовно ролі народної іграшки в процесі виховання молоді, на наш погляд, збігаються. Авторитетні вчені стверджують, що сучасній дитині потрібна народна іграшка задля розширювання кругозору, збагачення чуттєвої сфери, світу емоцій; наближення до витоків культури свого народу. Це стимул до прояву дитячої творчості не тільки в ігровій, а й у продуктивній діяльності. Беручи участь у виготовленні іграшок, дитина пізнає радість творення безпосередньо в дії і власними зусиллями долучається до традицій народної творчості.

Системне оволодіння українською народною іграшкою дозволяє комплексно сприймати збагачення особистості естетичним досвідом дитини, стимулюючи її творчий потенціал. При системному та цілеспрямованому підході до навчально-виховного процесу передбачається, що найбільш поширене використання різноманітних форм методів, які б стимулювали та ефективно проєктували творчу діяльність учнівської молоді в процесі творення традиційними прийомами створення та оздоблення української традиційної іграшки.

Народна іграшка може бути інструментом набуття людиною певного соціального чи естетичного досвіду, елементарних умінь і навичок. Проникнення народної іграшки в сферу праці, побуту, навчання робить її справді універсальною. Ця багатогранність виявляється в естетичній виразності народної іграшки, що має ознаки універсальності та інтерактивності орнаментики, оскільки містить багато фольклору та національної культури [3:54].

Традиційна вузлова лялька повною мірою дає змогу реалізувати основні естетичні та педагогічні функції культури. Вона охоплює всі види

взаємодії людини зі світом і всередині суспільства, по-своєму сприяє організації та розвитку людської діяльності, формуючи потреби та навички людини. Таким чином, вузлова лялька є одним із найдавніших архетипних символів, що об'єднує культури та традиції; оберегом людської душі й долі, символом предків. Це не ознака історичної подібності культурних традицій, що склалися в різних регіонах, а єдність духовного, сакрального простору для всіх людей, які, незважаючи на всі війни та чвари, якими сповнена історія людства, завжди прагнули злагоди та гармонії [4:84].

Народні ляльки – це узагальнені образи, типи або моделі предмета, створені простими прийомами оформлення основних частин ряду фігур або зовнішніх ознак предмета з використанням більш витончених деталей [5:156].

Сучасні погляди XXI століття бачать у ляльці лише декоративність і зовнішні прояви, не звертаючи уваги на внутрішній зміст ляльки [11:80]. Не можна, однак, забувати, що лялька, яка отримує життя завдяки світогляду та фантазії автора, несе в собі як індивідуальність майстра, так і генетичну інформацію всього етносу.

Використання народної іграшки в навчально-виховному процесі є предметом уваги багатьох педагогів. Вони заохочують і підтримують діяльність своїх учнів, спрямовану на створення розвивального середовища народним мистецтвом, співпрацюють з народними майстрами, залучають дітей до процесу ознайомлення та активну творчу участь у виготовленні творів народного мистецтва.

Вузлова лялька є унікальною та важливою для залучення до українських традицій учнівської молоді тим, що саме в цьому творі народного мистецтва, як в етнодизайнерському проекті поєднано декілька видів традиційного українського декоративно-ужиткового мистецтва. Окрім традиційних технологічних прийомів роблення вузлової ляльки (скручування, замотування, зав'язування), використовуються й інші, самостійні техніки народних ремесел. Так, для оздоблення вбрання вузлової ляльки використовуємо орнаментику різних етнографічних регіонів України та різноманітні, характерні для них, традиційні техніки вишивання. Одяг ляльки залежно від етнодизайнерського проекту стилізуємо зі шматочків тканини або шиемо за викройками традиційного вбрання. Для виготовлення матеріалів для цього вбрання потрібно попередньо вивчити та опанувати такі традиційні техніки, як фарбування рослинними барвниками, ткацтво, вибійка. Для відтворення народного вбрання на ляльці потрібно виготовити прикраси з застосуванням технік бісеронанізування, валяння з вовни, елементів техніки квілінгу, художньої кераміки. У роботі над виготовленням традиційної прикраси – вінка освоємо техніки виготовлення штучних квітів з паперу, тканини, дерев'яної стружки, автентичні прийоми воскування. У лялькових образах, що представляють такий традиційний вид вузлових ляльок, як «княгиня», «баба», відтворюються давні техніки та прийоми зав'язування наміток та хусток, пошиття та оздоблення очіпків. Для створення цілісного художнього

образу ляльки використовуються додаткові елементи: зменшені копії дерев'яних побутових предметів (лавки, відра, діжки, коромисла); гончарний посуд, плетені вироби з соломи та лози, а також писанки, витинанки, фрагменти декоративного розпису тощо. Таким чином, вузлова лялька не лише створена з використанням різноманітних матеріалів – тканини, паперу, сіна, соломи, кукурудзи, дерева, а й її художнє оздоблення потребує застосування великого масиву традиційних ремісничих та мистецьких технік та прийомів [4:125]. Можемо підсумувати, що для створення етнодизайнерського проєкту «вузлова лялька» використовуємо до двадцяти п'яти видів ремесла. Це свідчить про тісний взаємозв'язок різних видів народного мистецтва, а також свідчить про наявність належних умов під час утілення етнодизайнерського проєкту «вузлова лялька» учнями, які в процесі опановують знаннями та технологічними прийомами основних видів народного мистецтва.

Залучення учнівської молоді до українських традицій засобами етнодизану відбувається на основі вивчення кращих зразків народного мистецтва. Одним з видів педагогічних технологій з точки зору особистісно-соціальної ролі виховання є засоби музейно-педагогічної діяльності. У рамках музейно-педагогічної діяльності відбувається пізнання учнівською молоддю національних традицій та етномистецьких здобутків. Під час відвідування музеїв учні мають можливість у динаміці спостерігати зміну традицій, мистецьких вподобань, вплив історичних подій на розквіт чи занепад видів традиційного мистецтва. Учні поглиблюють знання стосовно особливостей та характеристик українського народного мистецтва та формують вміння та навички в практичному застосуванні здобутих компетенцій.

Однією з дієвих технологій залучення учнівської молоді до українських традицій є формування потреби та бажання відвідувати культурно-мистецькі заходи. Така традиція сприяє формуванню сталого культурного запиту особистості, розвиває знання та сприяє зацікавленості учнів в народному мистецтві, змістовно наповнює вільний час учнів, формує та розвиває комунікативні здібності [8:16]. Культурно-мистецькі проєкти, що презентують твори народного мистецтва є колективними або персональними. Під час відвідування колективних виставок учні знайомляться з певним аспектом народного мистецтва. Є виставкові проєкти, де твори скомпоновано за видом матеріалу, наприклад, виставки гончарних або текстильних виробів. У рамках такого заходу учні мають змогу ознайомитися з пластичними та художніми можливостями матеріалу, різноманіттям мистецької інтерпретації матеріалу майстрами. Виставка творів мистецтва, виконаних у певній техніці, дозволяє продемонструвати учням багатство технологічних прийомів в одному виді народного ремесла, що піднімається майстрами у своїй неперевершеній досконалості до твору мистецтва.

Прикладом може слугувати виставка майстрів художньої вишивки «білим по білому» – «На вістрі голки вся земна краса», що була

організована Полтавським обласним осередком Національної спілки майстрів народного мистецтва України. Виставкові проекти, що презентують один вид народного мистецтва, дозволяють наочно продемонструвати тяглість традиції, художній смак та естетичні вподобання українського народу, що проявляються у творах сучасних майстрів, одночасно широко представити різні види та техніки народних ремесел, художнє опрацювання майстрами традиційних матеріалів. Прикладом такого синергетичного виставкового проєкту є виставка «Народна іграшка Полтавщини. Історія. Сучасність. Мистецька традиція» реалізована обласним Центром народної творчості та культурно-освітньої роботи Полтавської обласної ради спільно з Полтавським краєзнавчим музеєм імені Василя Кричевського (арткуратори: Свиридчук Наталія та Кондратенко Марина). Проєкт об'єднав 58 майстрів народної іграшки Полтавщини, представлені творчі роботи виконано в текстилі, кераміці, дереві, з соломи, рогозу, сіна, кукурудзи, паперу, джгута, вовни, тіста. Використано найрізноманітніші традиційні техніки вишивки, декоративного розпису та розпису ангобами, гончарування та ліплення, плетіння з природних матеріалів, валяння з вовни, витинання з паперу, текстильного моделювання, авторські техніки на основі традиційних народних ремесел.

Авторські виставки-презентації дають змогу ознаямити учнів з сучасним культурним простором народного мистецтва.

Цікавою формою виставкової діяльності, що розширює горизонти загального культурного рівня учнівської молоді та дієво може залучати до українських традицій, є тематичні виставки творів народного мистецтва. Наприклад «Великодня» чи «Різдвяна» виставки Полтавського обласного осередку Національної спілки майстрів народного мистецтва України (НСМНМУ). Великі релігійні та народні свята мають певний звід традицій і обрядів, сформований українським народом впродовж століть. Поетичне сприйняття українцями навколишнього світу, естетизація побуту створили певний мистецький образ кожного свята, де задіяні найрізноманітніші найкращі зразки народного мистецтва, фольклору. Цикл Різдвяних свят включає давні обряди внесення дідуха, спільну родинну вечерю, до якої подаються традиційні страви в новому посуді, одягання найкращого вбрання, подарунки дітям, молодіжні забави та традиційні ігри тощо. Таким чином, на виставці «Різдвяна» представлені традиційні вишиті чоловічі та жіночі сорочки, інші елементи вбрання (ткани плахти, крайки); вишиті хустки; намиста та дукачі; дівочі вінки з вовни, паперу, текстильних матеріалів; найрізноманітніший гончарний посуд; дитячі забавки, керамічні «монетки», свищики, «барини», текстильні вузлові ляльки; «Зірка», «Дідух» – елементи обрядових дійств, маски для учасників обряду водіння «Кози» та «Маланки»; килими тонкого ткання, налавники та убруси для святкового оздоблення хати та ще багато іншого. Усі ці декоративно-ужиткові речі у разі коректного експонування, що підсилене відповідним музичним супроводом, мультимедійною презентацією, доповнені старовинними світлинами, відеозаписом з етнографічних експедицій, відтворюють мікрокосмос

української хати під час Різдваєних свят. Таким чином, учнівська молодь має змогу долучитися до традицій, відчувати зв'язок поколінь, знаходячи на виставці речі, що, можливо, побутують і в їх родині у святковому вжитку. У такій презентації твори народного мистецтва постають не вирвані з контексту, а в середовищі їх традиційного використання, що посилює емоційний вплив на глядача. Такі комплексні виставки дають розуміння молоді: традиція не є чимось давнім, тим, що відійшло і є лише музейним об'єктом, а вона живе зараз. Молодь, що швидше зчитує тренди, у результаті відвідування таких виставок формує свій україноцентричний стиль життя: як стильно вбратися на свято у вишиту сорочку; створити позитивний емоційний настрій, сівши родину за стіл, накритий тканою скатеркою; екологічно та корисно харчуватися з керамічного або дерев'яного посуду.

Важливим складником відвідування культурно-освітніх чи мистецьких проєктів є можливість безпосереднього знайомства учнівської молоді з майстрами народного мистецтва, особисте спілкування з носіями традицій. Форми його можуть бути різними: це і виступи майстрів під час презентації проєкту, і творча зустріч у рамках персональної виставки майстра. Особливо, на наш погляд, корисними є залучення учнівської молоді на виставки творів молодих майстрів народного мистецтва. Відносна близькість за віком дозволяє спілкування на рівних. Для учнів наочно демонструється шлях мистецького розвитку та побудова творчої кар'єри майже ровесником у сучасному суспільстві та умовах.

Особливо дієвою технологією залучення учнівської молоді до традицій є участь у майстер-класах, що проводять майстри народного мистецтва. Його вид можна обрати залежно від конкретного завдання, що стоїть перед педагогом. Для початкового ознайомлення з певним видом народного мистецтва доречним буде відвідування майстер-класу під час фестивалю чи виставки. У цьому випадку учні мають змогу отримати перші знання щодо процесу виготовлення предмета декоративно-ужиткового мистецтва або його елемента, на тактильному рівні відчувати властивості матеріалу, рефлексувати стосовно свого відчуття та емоцій у поєднанні з новим досвідом.

Творчі зустрічі, під час яких поєднується теоретична розповідь майстра про історію виду народного мистецтва, його особистого творчого шляху та здобутків з практичною частиною, де учні виготовляють виріб, дозволяє молоді глибше пізнати народні традиції, їх сучасне побутування та інтерпретацію майстром. Під час творчих зустрічей учнівська молодь має змогу опосередковано через розповідь реальної особи дізнатися про високий статус українського народного мистецтва у світі, зацікавленість розвинених країн у збереженні світових культурних надбань, у тому числі народного мистецтва України як складника мультикультурної мозаїки.

Відвідування майстер-класу учнями в майстерні народного майстра є корисним не лише з точки зору їх занурення в процес виготовлення твору народного мистецтва. При такій формі спілкування з майстром молодь має змогу наче «приміряти» на себе середовище та стиль життя. Адже майстерня – це творча лабораторія народного художника, тут можна

споглядати шлях від задуму, ідеї через творчі ескізи та проби в матеріалі до циклу технологічних процесів. Під час таких майстер-класів учні занурюються у творчий процес, водночас мають змогу переконалися в трудомісткості технологій народного мистецтва.

Так відбувається забезпечення органічного руху естетичних інтересів учнів від стереотипів примітивного «кітчю» до прийняття народної творчості в канони реалістичного мистецтва. Завдяки народній творчості встановлюються невидимі зв'язки від природи до людини, від історії до сучасності в притаманній їй повноті традицій та організації художнього середовища, яке здатне не лише естетично виховувати, а й формувати інтуїцію, інтелект, художній смак особистості, логіку побудови, винахідливість у використанні властивостей матеріалу, вміння комбінувати тонкий набір різних предметів побуту.

Мета виховання буде успішно реалізована, якщо особлива увага буде приділена розвитку емоційно-чуттєвої сфери учнів, осмисленню краси природи, людських взаємин; сформуванню вміння сприймати гармонію в духовних і матеріальних явищах, культури почуття людини, які виявляються в її творчому ставленні до власного життя; естетичної свідомості особистості, яка відображається в характеристиках естетичного суб'єкта, здатності правильно розуміти художній твір, насолоджуватися його сприйняттям, існування у світі.

Висновки. Незважаючи на загальну характеристику ганчіркових ляльок як ручної роботи, ця мистецька діяльність характеризує виконавську роботу авторів, що виражається переважно в їхніх стосунках, пластичній фактурі та колірних характеристиках, є органічною частиною культури і водночас самобутньою формою декоративно-ужиткового мистецтва України.

На щастя, інтерес до створення ляльок серед сучасних майстринь не згасає. Тому доцільно проводити поглиблене вивчення способів виготовлення вузлових ляльок, їх використання, оздоблення, а також виявлення їх художньо-регіональних особливостей. Кожен учень має оволодіти естетичним досвідом народної творчості та мистецтва, ознайомитись з історією й набути знань, умінь та навичок використовувати народні зразки у створенні витворів мистецтва, яке презентує зміст національної свідомості та менталітету, що надзвичайно важливо через проблему зникнення історичної спадщини, забуття народних звичаїв та обрядів, поетичного фольклору українського народу.

Народна іграшка сприяє моделюванню багатьох життєвих процесів, утвердженню певних цінностей, відношення до навколишнього соціального і природного світу.

Література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для виховників, учителів і українських родин. Брюссель : В-во Центральної управи Спілки української молоді, 1976. 209 с.
2. Герус Л. М. Українська народна іграшка. Львів : Афіша, 2004. 264 с.
3. Дем'яненко Н. Українська народна іграшка як засіб виховання дітей. *Гуманітарний вісник державного навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : наук.-теорет. зб. : педагогіка, психологія, філол., філос.* 2009. Вип. 18. С. 54-56.

4. Запaska Я. П. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник .: в 2 т. Львів : Афіша, 2000. Т. 2. 256 с.
5. Найден О. С. Українська народна іграшка: смислові та обрядові основи. Київ : Видавничий Дім «Стилос», 2007. 240 с.
6. Найден О. Перший збирач народної іграшки. *Народне мистецтво*. 1998. № 1-2. С. 60-62.
7. Мозгальова Н. Г., Барановська І. Г. Українські народні традиції як засіб виховання дітей дошкільного віку. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. Вип. 152. С. 20-24.
8. Паламарчук О. О., Опалінська Ю. П. Народна іграшка як засіб виховання дітей. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. № 4. С. 16-18.
9. Просалова В. А. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості. Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. 516 с.
10. Саенко Т. В. Використання здобутків українського народного мистецтва у громадянському вихованні молодого покоління. *Вісник Львівського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2006. Вип. 21. Ч. 1. С. 212–219.
11. Скляренко О. А. Народна українська лялька як об'єкт наукових досліджень кін. ХІХ – поч. ХХІ століть. *Традиційна культура України ХХІ століття як складова культурної політики: сучасний стан, загрози, перспективи*: зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. (21.10.2016). Київ : НАКККІМ, 2016. Т. 1. С. 80-81.

References

1. Vashchenko, H. (1976). *Vykhovnyi ideal: pidruchnyk dlia vykhovnykiv, uchyteliv i ukrainskykh rodyn* [Educational ideal: a textbook for educators, teachers and Ukrainian families]. Publishing house Central Board of the Union of Ukrainian Youth [in Ukrainian].
2. Herus, L. M. (2004). *Ukrainska narodna ihrashka* [Ukrainian folk toy]. Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
3. Demianenko, N. (2009). *Ukrainska narodna ihrashka yak zasib vykhovannia ditei* [Ukrainian folk toy as a means of raising children]. Humanitarnyi visnyk derzhavnoho navchalnoho zakladu «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriia Skovorody – Humanitarian bulletin of the state educational institution Pereiaslav-Khmelnyskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda, vol. 18. (pp. 54-56) [in Ukrainian].
4. Zapaska, Y. (2000). *Dekorativno-uzhytkove mystetstvo Slovnyk: v 2 tomah*. [Decorative and applied art Dictionary: in 2 volumes] (Vol. 2) [in Ukrainian].
5. Naiden, O. M. (2007). *Ukrainska narodna lialka* [Ukrainian folk doll]. Publishing house «Stylos» [in Ukrainian].
6. Naiden, O. (1998). *Pershyi zbyrach narodnoi ihrashky* [The first collector of folk toys]. *Narodne mystetstvo – Folk arts*, (1-2), 60-62 [in Ukrainian].
7. Mozgalova, N., Baranovska, I. (2017). *Ukrainski narodni tradytsii yak zasib vykhovannia ditei doshkilnoho viku* [Ukrainian folk traditions as a means of educating preschool children]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seria «Pedahohichni nauky» – Scientific notes of the Kirovohrad State Pedagogical University. Series «Pedagogical Sciences»*, (152), 20-24 [in Ukrainian].
8. Palamarchuk, O., Opalinska, Y. (2016). *Nardna ihrashka yak zasib vykhovannia ditei* [A folk toy as a means of raising children]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seria «Pedahohichni nauky» – Herald of Cherkasy University. Series «Pedagogical Sciences»*, (4), 16-18 [in Ukrainian].
9. Prosalova, V. (2012). *Ukrainska diaspora: literaturni postati, tvory, biobibliografichni vidomosti* [Ukrainian diaspora: literary figures, works, biobibliographic information]. Donetsk : Skhidnyi vydavnychiy dim [in Ukrainian].

10. Saienko, T. (2006). *Vykorystannia zdobutkiv ukrainskoho narodnogo mystetstva u hromadianskomu vykhovanni molodoho pokolinnia* [Using achievements of Ukrainian folk art in civic education of the younger generation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria «Pedahohichni nauky»* – Herald of Lviv University. Series «Pedagogical Sciences», 21(1), 212–219 [in Ukrainian].

11. Skliarenko, O. (2016). *Narodna Ukrainska lialka yak ob'iekt naukovykh doslidzhen kin. XIX – poch. XXI stolit* [Ukrainian folk doll as an object of scientific research. From beginning of 19th – to 21st centuries]. *Tradytsiina kultura Ukrainy XXI stolittia yak skladova kulturnoi polityky: suchasnyi stan, zahrozy, perspektyvy*. Zb. nauk. pr. za materialamy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu – Traditional culture of Ukraine of the 21st century as a component of cultural policy: current state, threats, prospects: Collection. of science according to the materials of the All-Ukrainian science and practice conference with international participation, Vol. 1, 80-81 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Етнотизайн та етнокультурне середовище українського народу мають глибинне коріння, що є дієвим засобом естетичного, гуманістичного, національного виховання учнівської молоді та набуває особливої актуальності в умовах розвитку Нової української школи. Народні ремесла яскраво відображають та найкраще зберігають традиційний виховний ідеал українського народу, що міститься в творах декоративно-ужиткового мистецтва, доступних для сприйняття й осмислення учнями. Вирішальним чинником етнокультурного та трудового виховання сучасної молоді є різноманітні форми залучення її до українських традицій та народного мистецтва, зокрема знайомство з технологіями виготовлення української народної іграшки, якій відведено важливе місце в навчально-виховному процесі учнівської молоді.

Вузлова лялька є унікальною технологією, адже саме в цьому виді народної творчості як в етнотизайнерському проєкті поєднано декілька видів традиційного українського декоративно-ужиткового мистецтва. У процесі виготовлення вузлової ляльки використовуються орнаментика різних етнографічних регіонів України, традиційні техніки вишивання, фарбування тканини рослинними барвниками, ткацтво, вибілка, бісеронанування, валяння з вовни, художня кераміка, технології моделювання штучних квітів з паперу, тканини, дерев'яної стружки, автентичні прийоми воскування, давні техніки та прийоми зав'язування наміток та хусток, пошиття й оздоблення очіпків.

Серед розмаїття форм, методів і засобів етнотизайну, що сприяють залученню учнівської молоді до українських традицій, у нашому дослідженні виділено й обґрунтовано ряд простих та ефективних освітніх технологій: музейно-педагогічна діяльність, відвідування культурно-мистецьких заходів, виставок творів народного мистецтва, тематичних виставок-презентацій, використання аудіо- та відеозаписів з етнографічних експедицій тощо. Особливе значення в популяризації народного мистецтва серед молоді має особисте спілкування з носіями традицій у форматі творчих зустрічей з майстрами народної творчості, відвідування майстер-класів, персональних виставок та майстерні народного майстра. Окреслені технології залучення молоді до народного мистецтва впливають на розвиток пізнавальної, емоційної сфери особистості, її творчих здібностей, сприяють творчій та продуктивній навчальній діяльності учнів.

Ключові слова: етнотизайн; народне мистецтво; українська вузлова лялька; традиційні технології виготовлення та декорування народної ляльки; естетичне, гуманістичне, національне виховання учнівської молоді; технології ознайомлення молоді з народними традиціями.

УДК 373.5.016:82+74

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-165-172

STORYTELLING AS A MEANS OF ACTIVATING STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY IN THE MODERN EDUCATIONAL SPACE

СТОРИТЕЛІНГ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Hanna ТАБАКОВА,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor

septeni@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-9687-6290>

Mykola PELAHEICHENKO

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

pelagejchenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1290-8652>

Ганна ТАБАКОВА,

кандидат філологічних наук,
доцент

Микола ПЕЛАГЕЙЧЕНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: March 31, 2023

Revised manuscript accepted: April 09, 2023

ABSTRACT

This article investigated the use of storytelling in teaching technology and foreign literature in school. Storytelling is not just about literary stories, but rather about effectively transferring information and motivating action through storytelling. It is used in many fields such as interpersonal communication, media, business, advertising, politics, education, and art. The value of content, word beauty, and form refinement are still important in storytelling. Storytelling is a teaching tool for centuries, and it continues to be an effective method for engaging students in learning.

In recent years, educators have begun to explore the use of storytelling specifically in teaching technology and foreign literature in schools.

Today storytelling has become widespread educational method. Stories can be used in writings or orally, through different illustrations etc. It also helps to introduce foreign literature to students. By telling stories about the culture and history of the author or the setting of the story, students can gain a deeper understanding of the text. This approach can also help students connect with the material emotionally, which can enhance their engagement and retention.

Storytelling in technology or vocational education classes helps launch creative projects for students, promotes motivational components of project-based learning, and activates exploratory and research activities in studying manufacturing technologies.

In both cases, storytelling can be used in a variety of ways. Teachers might read stories aloud to the class, ask students to create their own stories, or incorporate storytelling into group projects. The key is to use storytelling as a tool to enhance learning, rather than as a distraction from it.

Overall, storytelling can be an effective tool for teaching technology and foreign literature in schools, helping to engage students and deepen their understanding of these important subjects

Key words: *storytelling, foreign literature, teaching, technology, education*

Сьогодні спостерігається тенденція до розбалансування мотиваційної спрямованості здобувачів освіти на досягнення чітких пізнавальних цілей, недостатня сформованість проводити наукові дослідження і вирішувати навчальні проблеми. Існує потреба в нових підходах до методів навчання, які б відрізнялися поглядом на навчальні завдання, спрямованістю на активну діяльність і постійний аналіз інформації.

Зважаючи на зазначені проблеми, одним із ефективних інструментів навчання є сторітелінг («storytelling» – у перекладі з англійської – розповідь історій). Саме історії роблять будь-яку інформацію органічною для сприйняття і виконують важливе завдання – донести послання до здобувачів освіти переконливим і цікавим способом. Можна продемонструвати універсальність сторітелінгу на прикладі таких на перший погляд різних дисциплін, як технології та зарубіжна література. Отже, мета статті – продемонструвати перспективи і можливості використання сторітелінгу на уроках технологій і зарубіжної літератури.

Узагалі, сторітелінг як засіб впливу на слухача є популярним методом не лише в освіті. «Ви, можливо, не усвідомлюєте цього, але ви є творінням уявного світу, який називається Неверленд. Неверленд – це ваш дім, і до того, як ви помрете, ви проведете в ньому десятиліття. Якщо ви раніше цього не помічали, не впадайте у відчай: історія для людини, як вода для риби – всеосяжна і не зовсім відчутна», – стверджує один із теоретиків сторітелінгу Джонатан Готтшалл [8] (*У зв'язку з відсутністю українського перекладу, тут і далі переклад – наш.*)

Використання історій у практиці викладання почалося не так давно. Дослідники справедливо розглядають витоки традиції оповідати історії в сивій давнині, коли усні оповіді у вигляді міфів регламентували поведінку людини в первинному суспільстві. Історії стали своєрідною скарбницею людства, за стільки століть сформувалася певна загальна структура успішних історій, які пройшли крізь століття. Це наявність місця дії (сеттінгу), певна послідовність розгортання подій (експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка, наявність конфлікту і його вирішення.

Сторітелінг як оповідний метод виник у сфері маркетингу. Девід Армстронг (David Armstrong), голова корпорації Armstrong International, застосовував розповідь історій з метою підвищити ефективність компанії та швидко навчити новачків. Наприклад, на корпоративних зборах керівник розповідав співробітникам історії успіху їхніх колег, таким чином, стимулюючи решту брати приклад з лідерів і прагнути досягти більшого результату. Це дало відчутний позитивний ефект, тому очільник компанії вирішив поділитися власними доробками з іншими, виклавши їх у книзі «Managing by Storying Around».

Науковці визначають такі переваги використання сторітелінгу [7]:

Створення контексту. При використанні *storytelling* створюється певний контекст, а отже, з'являються умови для запам'ятовування й осмислення навчального матеріалу. Наш мозок важко закарбовує в пам'яті числа, дані або факти поза контекстом. Але якщо матеріал подається в додаткових деталях, асоціаціях чи має сюжет для розгортання, то він краще сприймається й запам'ятовується, оскільки контекст дозволяє нам візуалізувати дані, перетворюючи складну абстрактну або випадкову інформацію на зрозумілу й просту.

Взаємодія педагога зі здобувачами освіти. Важливо зазначити, що сторітелінг має справу з емоційною складовою навчання, інакше кажучи, звертається до серця, і як тільки воно підкорене, розум відкривається до навчання. Також історії, які використовуються педагогом, сприяють встановленню довірливих стосунків між людьми. Таким чином, сторітелінг як педагогічний прийом сприяє ефективному запам'ятовуванню інформації та створенню невимушеної атмосфери, в якій і викладач, і здобувачі освіти можуть легше взаємодіяти та почуватися вільніше.

Педагог при впровадженні сторітелінгу може використовувати різні джерела для історій або невеликих оповідань, які допоможуть створити контекст. Джерелами можуть бути: *особисті історії* (приклади з життя, забавні ситуації, які залишили яскраве враження); *історії з життя третіх осіб* (друзів, знайомих, колег тощо). Згадайте те, що колись і вас зачепило, викликало інтерес і потік емоцій; *анекдоти, жарти чи кумедні вигадані історії; фільми* (розповідь про сцени, на яких можна акцентувати увагу слухачів і тим самим «зачепити» їх); *новини та події* (різні незвичайні випадки); *сайти* із цікавими фактами.

Отже, важливо розуміти, що викладач має широкі можливості до залучення розповідей у свою систему викладання, адже історії можуть бути як реальними, так і вигаданими. Реальні випадки можуть мати більше емоційного впливу, адже розуміння, що таке відбулося в житті, надає значущості історії та висновкам, які учні можуть зробити з неї. Натомість вигадані історії можна моделювати залежно від потреби педагога, а у випадку із молодшими школярами створювати нові фантастичні казкові світи, які нададуть оповіді яскравості й емоційного забарвлення, зможуть утримати інтерес учнів довше.

Крім того, існують варіанти створення комбінованого оповідання на заняттях, коли реальний випадок може насичуватися додатковими вигаданими деталями задля збагачення й увиразнення історії.

Сучасні реалії дистанційної освіти вимагають урізноманітнення прийомів викладання. Тому в педагогіці з'явилося поняття цифрового сторітелінгу («*digital storytelling*»). «Під час дистанційного навчання ефективним може бути цифровий сторітелінг, – зазначає О. Бурдуца. – Такий формат передбачає доповнення інформації (історії) візуальним рядом (наприклад, відео, скрайбінг, інфографіка). За допомогою цифрового сторітелінгу вирішуються наступні важливі завдання: виникає можливість змоделювати різні ситуації, процеси та явища без особливих

витрат часу, фінансів; до процесу навчання можна залучити велику кількість учнів; пояснення стає більш переконливим та наочним; суттєво розширюється формат подачі даних; інформація швидше досягає адресата; відбувається індивідуалізація навчання» [2].

Існують певні рекомендації, яким чином учитель може залучити історії до освітнього процесу. Звичайно, необхідно підібрати матеріал за темою уроку, співвіднести його з метою заняття. Крім того, учителю варто продумати або вигадати самостійно сюжет відповідно до вікової категорії здобувачів освіти з обов'язковою інтригою, яка триматиме увагу до кінця уроку. І звичайно, не варто забувати про насичення історії метафорами, порівняннями й іншими тропами, які збагатять історію, нададуть їй художньої значущості.

Крім того, важливо підібрати відповідного героя і персонажів історії, яка буде використовуватися з навчальними цілями. Вони мають бути зрозумілими відповідній аудиторії, близькими до учнів, інакше вчитель ризикує втратити зацікавленість учнів, вони просто не будуть співпереживати йому. А це основна функція сторітелінгу – залучити здобувача освіти безпосередньо до історії, а можливо і зробити його учасником подій.

Дослідники виділяють чотири типи сторітелінгу: 1) сторітелінг на основі реальних ситуацій (використовуються ситуації, які необхідно вирішити); 2) на основі вигаданої оповіді (вигаданий або реальний оповідач надає необхідну для навчання інформацію. Цей метод використовується для підвищення інтересу учнів до теми); 3) за певним сценарієм (здобувач освіти стає частиною історії та досягає різних результатів залежно від того, які рішення приймає. Використання сценаріїв додає сенсу знанням учнів та допомагає застосовувати їх у реальному світі); 4) сторітелінг на основі проблемних ситуацій (цей тип дозволяє навчити вирішувати проблеми, тренує практичні навички на основі набутих знань) [7; 6:23].

Сучасні уроки трудового навчання і технологій побудовані на організації творчих проєктів. Найскладнішим етапом є запуск проєкту, коли здобувач освіти визначає проблему, над якою буде працювати, а також формує власну мотивацію [5]. Сторітелінг надає можливість залучити здобувачів освіти до співпраці з обговорення проблемних ситуацій, впливає на їх емоційну сферу, залучає до створення власних історій і невеликих оповідань. Вибір об'єкту проєктування стає гармонійним і позбавленим примусу, зайвого впливу, догматизму, офіціозу, а також прогнозованості дій.

Сторітелінг також стає важливим інтеграційним процесом шкільних предметів. Цікава розповідь педагога за правилами методу стає частиною змістового стрижня залучення здобувача освіти до проведення самостійних досліджень, аналізу навчальної інформації. Крім того, влучна історія є основою літературної творчості учнів на уроках трудового навчання [6]. Робота над проєктом з трудового навчання – це завжди емоції, творчі переживання, враження, сумніви. Використання педагогом сторітелінгу створює особливу атмосферу занурення у пошук вирішення навчальної проблеми.

Розглянемо декілька прикладів застосування методу оповідей на уроках трудового навчання і літератури:

Трудове навчання. 7 клас. Тема уроку: Вибір об'єкту проєктної діяльності.

Учитель пропонує учням історію з власного життя. *Перед початком роботи над темою проєкту я згадав одну подію, яка відбулась зі мною. Це було дуже давно, коли навчався у школі. Моїм улюбленим предметом було (можливо, як і у вас) трудове навчання. Мені завжди було до вподоби робити щось з дерева або металу. А літературу я не дуже люблю. Коли слід було розповідати про якийсь твір, завжди виходило якось нескладно. Вчителька через товсті лінзи окулярів говорила: «Ти читав твір? Так розповідай!». Після цього я тільки мовчав і отримував погану оцінку. Однак скоро все змінилося. Нова вчителька література була неймовірно доброзичливою, з приємним голосом і гарними очима. Вона мені запропонувала після прочитання художнього твору зробити виріб, який показував мої враження від прочитаного. Через деякий час у школі була моя перша виставка «Література під призмою виробів з деревини: експеримент одного школяра». Чи вам було би цікаво продовжити цю традицію?*

Уроки зарубіжної літератури загалом дають дуже благодатний ґрунт для використання методу сторітелінгу, адже література за своєю специфікою має справу з історіями. «Теоретичне обґрунтування storytelling'у реалізувало літературознавство (провідні положення наратології надаються й до «методу розповідання історій»), тому урок літератури цілком органічно адаптує його до своїх дидактичних потреб» [1; 11]. Серед практичних порад застосування методу можна запропонувати учням самим створити історію за певним планом учителя або самостійно. Крім того, головним героєм історії може стати персонаж з прочитаного твору. Так, одним із завдань, що ставить перед учителями програма із зарубіжної літератури у 8-9 класі, є «розвивати вміння й навички зв'язного мовлення (із застосуванням аргументації, елементів дискусії, оцінки щодо прочитаного та ін.)» [3]. Створення і презентація власних історій чудово допомагають реалізувати це завдання. Так, наприклад, під час вивчення циклу тем з античності у 8 класі, учитель має розвивати такі ключові компетентності: «усвідомлення війни як катастрофи, розуміння необхідності гармонійного співіснування людини і природи». Для розгляду пропонуються міфи троянського циклу, серед яких увага приділяється епізоду зі смертю Ахілла, який є ключовим образом. Ураховуючи, що давньогрецька міфологія – найлегший об'єкт для вивчення школярами, адже часто розробників програми звинувачують у підборі «далеких» від сучасності й «малозрозумілих» творів («...експертна рада, формуючи програму, враховує інтереси дорослих людей, а не підлітків чи дітей. Діти часто не готові сприймати ці серйозні книжки, бо не мають життєвого досвіду і дистанції — сприймають усе буквально» [4]), метод сторітелінгу допоможе «наблизити» давньогрецьких героїв до учнів. Одним із варіантів завдань може стати альтернативна історія Ахілла, тобто запропонувати учням пофантазувати і скласти історію героя, якщо уявити, що він не загинув на Троянській війні. Важливо, щоб його подальші пригоди «не випадали» із загальної міфологічної картини, уявлень і культури того

часу, про які учні мають бути обізнані з попередніх уроків літератури, а також можна залучити знання зі всесвітньої історії.

Варіанти плану історії для учнів:

1. Вчинки Ахілла, які наблизили перемогу ахейців після падіння Трої.
2. Пригоди героя під час повернення додому.
3. Подвиги, які він може здійснити, повернувшись на острів Скірос.

Ще одним варіантом історії може стати пропозиція учням увявити себе одним із героїв троянського чи ахейського табору. Можна запропонувати учням описати, що б вони робили, як би виглядали, які подвиги могли б здійснити, допомогою яких богів би скористалися, як би спробували відвернути війну тощо. Таке наближення допоможе учням емоційно пережити описувані в міфах події, дозволить краще засвоїти матеріал, адже стимулом стане створення найбільш «правдивої» і деталізованої історії.

Отже, застосування сторітелінгу в освітньому процесі сучасної української школи залежно від навчального предмета має свої особливості й характерні методичні прийоми, які будуються на активізації пізнавальної діяльності, актуалізації навчальних проблемних ситуацій, створенні умов для досліджень, глибшому зануренні в матеріал вивчення, емоційному проживанні навчального матеріалу тощо. Метод сторітелінгу допоможе учням не просто познайомитися із художнім твором на уроках зарубіжної літератури, а відчувти себе одним із героїв, а значить, краще запам'ятати, усвідомити текст. Для уроків трудового навчання і технологій – це дієвий засіб занурення учнів до проблеми творчого проекту, метод здійснення вибору напряму проектування. Універсальність методу сторітелінгу робить його важливою частиною сучасного освітнього процесу, який відкриває нові можливості для педагогів.

Література

1. Акулова Н. Ю. Атрошенко Г. І. Технологія «STORYTELLING» на уроках літератури: до проблеми реалізації компетентнісного підходу в межах становлення Нової української школи. *Особистісно-професійний розвиток учителя Нової української школи: світові освітні практики, український контекст: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю*. 2019, С. 10–13. URL : http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/8111/1/%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20STORYTELLING_%D0%90%D0%BA%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%90%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf (дата звернення: 28.02.2023)

2. Бурдужа О. Використання інноваційної методики сторітелінг – успішне формування комунікативної компетентності учнів. URL : https://iroipk.idknet.com/KONFERENC/2022_02_Razvitie_lichnostnogo_potentsiala/O_G_Burduzha.pdf (дата звернення: 16.02.2023)

3. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА 6–9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zarubizhna.literatura-6-9.pdf> (дата звернення: 16.01.2023)

4. Кисельова К. Змінити не можна залишити: що робити зі шкільною програмою з літератури? Дискусія «Навіщо потрібна література в школі» на «Книжковому Арсеналі». URL : <https://osvitoria.media/experience/zminyty-ne-mozhna-zalyshyty-shho-robyty-zi-shkilnoyu-programoyu-z-literatury/> (дата звернення: 28.01.2023)

5. Пелагейченко М. Л. Професійний довідник учителя трудового навчання. Харків : Основа, 2013. 254 с.

6. Пелагейченко М. Л., Табакова Г. І. Літературна творчість учнів на уроках трудового навчання. *Трудове навчання в школі*. 2018. № 10 (190). С. 8–12.

7. Andrews D. H., Hull T. D., Donahue J. A. Storytelling as an Instructional Method: Descriptions and Research Questions Dee. *The Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning*, Volume 3, № 2 (Fall 2009). С. 6–23. URL : <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1063&context=iijpb> (дата звернення: 18.01.2023)

8. Gallagher K. In search of a theoretical basis for storytelling in education research: story as method. *International Journal of Research & Method in Education*, № 34, 2011. С. 49–61. URL : https://www.researchgate.net/publication/233289406_In_search_of_a_theoretical_basis_for_storytelling_in_education_research_Story_as_method#fullTextFileContent (дата звернення: 8.02.2023)

References

1. Akulova, N. Yu., Atroshenko, G. I. (2019). *Texnologiya «STORYTELLING» na uroках literatury: do problemy realizatsiyi kompetentnisnogo pidkhodu v mezhash stanovlennya Novoyi ukrayinskoyi shkoly* [«STORYTELLING» technology in literature lessons: to the problem of implementing the competence approach within the framework of the formation of the New Ukrainian School]. *Osobystisno-profesijnij rozvytok uchytelya Novoyi ukrayinskoyi shkoly: svitovi osvritni praktyky, ukrayinskyj kontekst: materialy II Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. Uchastyu* [Personal and professional development of a teacher of the New Ukrainian School: world educational practices, Ukrainian context: materials of II Ukrainian science and practice conf. from international participation], 10–13. Retrieved from : http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/81111/1/%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20STORYTELLING_%D0%90%D0%BA%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%90%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf [in Ukrainian].

2. Burduzha, O. (2022). *Vykorystannya innovacijnoyi metodyky storiteling – uspishne formuvannya komunikativnoyi kompetentnosti uchniv* [The use of innovative storytelling techniques is the successful formation of students' communicative competence]. Retrieved from : https://iroipk.idknet.com/KONFERENC/2022_02_Razvitie_lichnostnogo_potentsiala/O.G._Burduzha.pdf [in Ukrainian].

3. *Zarubizhna literatura 6–9 klasy. Navchalna programa dlya zakladiv zagalnoyi serednoyi osvity* (2022). [Foreign literature grades 6-9. Curriculum for institutions of general secondary education]. Retrieved from : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zaqalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zarubizhna.literatura-6-9.pdf> [in Ukrainian].

4. Kyselova, K. (2018). *Zminyty ne mozhna zalyshyty: shho robyty zi shkilnoyu programoyu z literatury?* [Change cannot be left: what to do with the school literature curriculum?] *Dyskusiya «Navishho potrebna literatura v shkoli» na «Knyzhkovomu Arsenali»* [Discussion «Why literature is needed at school» at «Book Arsenal»]. Retrieved from : <https://osvitoria.media/experience/zminyty-ne-mozhna-zalyshyty-shho-robyty-zi-shkilnoyu-programoyu-z-literatury/> [in Ukrainian].

5. Pelagejchenko, M. L. (2013). *Profesijnyj dovidnyk uchytelya trudovogo navchannya* [Professional handbook of a teacher of labor education]. Kharkiv : Osnova [in Ukrainian].

6. Pelagejchenko, M. L., Tabakova, H. I. (2018). *Literaturna tvorchist uchniv na urokax trudovogo navchannya* [Literary creativity of students in labor training lessons]. *Trudove navchannya v shkoli – Work training at school*, 10 (190), 8–12. [in Ukrainian].

7. Andrews, D. H., Hull, T. D., Donahue, J. A. (2009). *Storytelling as an Instructional Method: Descriptions and Research Questions*. *The Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning*, Volume 3, № 2, 6–23. Retrieved from : <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1063&context=ijspl> [in English].

8. Gallagher, K. (2011). *In search of a theoretical basis for storytelling in education research: story as method*. *International Journal of Research & Method in Education*, 34, 49–61. Retrieved from : https://www.researchgate.net/publication/233289406_In_search_of_a_theoretical_basis_for_storytelling_in_education_research_Story_as_method#fullTextFileContent [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено використання сторітелінгу у викладанні технологій (трудового навчання) та зарубіжної літератури в школі. Сторітелінг – це не лише історія, а й ефективна передача інформації та спонування до дії за допомогою розповіді. Метод використовується в багатьох сферах, таких, як міжособистісне спілкування, ЗМІ, бізнес, реклама, політика, освіта та мистецтво. Цінність змісту, краса слова та витонченість форми досить важливі в оповіді. Навчання за допомогою історій є інструментом протягом століть, і він продовжує залишатися ефективним методом активізації учнівської уваги.

В останні роки педагоги почали досліджувати використання сторітелінгу саме у викладанні технологій та зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти.

Сьогодні сторітелінг став поширеним методом навчання. Історії можна використовувати в письмовій чи усній формі і навіть у цифровому вигляді. Це також допомагає познайомити учнів із зарубіжною літературою. Розповідаючи історії про культуру або біографію автора чи місце дії, учні можуть глибше зрозуміти текст. Такий підхід також може допомогти учням емоційно пережити матеріал, що може покращити запам'ятовування матеріалу.

Сторітелінг на уроках технологій або професійно-технічної освіти сприяє запуску творчих проєктів для учнів, сприяє розвитку мотиваційних компонентів проєктного навчання, активізації пошуково-дослідницької діяльності при вивченні технологій виробництва.

В обох випадках сторітелінг можна використовувати різними способами. Учитель може читати історії вслух класу, просити учнів створити власні історії або включити розповідь у групові проєкти. Головне – використовувати історії як інструмент для покращення навчання, а не як відволікання від нього.

Загалом розповідь може бути ефективним інструментом для навчання технологій та зарубіжної літератури в школі, допомагаючи залучити учнів і поглибити їхнє розуміння цих дисциплін.

Ключові слова: сторітелінг, зарубіжна література, навчання, технології, трудове навчання, освіта.

УДК 159.942:82-32 (Коцюбинський)
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-173-180

THE ROLE OF INTERPRETATION IN THE STUDY OF MODERN WORKS
(BASED ON THE MATERIAL M. KOTSIUBYNSKYI'S NOVEL
«INTERMEZZO»)

РОЛЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ У ВИВЧЕННІ МОДЕРНИХ ТВОРІВ
(НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ М. КОЦЮБИНСЬКОГО «INTERMEZZO»)

Valentyna SHKOLA,

Doctor of Philological Sciences,
Associate Professor

Валентина ШКОЛА,

доктор філологічних наук, доцент

shkolaval@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9233-5144>

Berdiansk State Pedagogical
University,

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine

Бердянський державний
педагогічний університет,

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: March 31, 2023

Revised manuscript accepted: April 18, 2023

ABSTRACT

In the research, one of the many possible options for the interpretation of the iconic work of the classic of Ukrainian impressionist literature – the short story «Intermezzo» by Mykhailo Kotsiubynskyi is proposed.

The researcher noted that the novel is based on three systems: «man and society», «man and nature», «man and man» according to the architecture of the work, it is divided into three parts. The first and third are characterized by monolithicity, the second by fragmentation (among the numerous images of the field: wheat, oats, flax, buckwheat, cornflowers, lark, cuckoo, etc., the central place is occupied by the image of the Sun).

Like the form of a symphony or sonata in «Intermezzo», the first and third movements contrast with the second. The tempo of M. Kotsiubynskyi's novel is also related to these musical genres: by its character, the extreme parts are close to allegro (fast), the central part – to adagio (slow).

The first and third parts of the novel depict a person's relationship with other characters. By their nature, they are energy-consuming, but the break in this communication, which the hero spent in the bosom of nature, connected him to energy resources, changed the problematic state to a desirable one, prepared him for further relations.

It was observed that the episodes of the work differ stylistically: the nature of the first and third parts is expressionistic, the second – impressionistic. Crisis life situations, stress, destructive nature of communication with other people brought the character of the novel to the brink of mental disorder. His psychological state is close to the experiences of the person from E. Munk's painting «The Scream» (an iconic work for expressionism).

Instead, the hero M. Kotsiubynskyi's stay in nature brought positive changes, helped overcome psychotrauma, and restored inner peace. Visual, auditory, and tactile images of an impressionistic landscape create a harmonious image of the world. He has a healing effect on the character of the novel «Intermezzo», revives him, forming a mood of mental balance.

173

ICV 2021: 85.25

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1

The paper analyzes the problem of a person's relationship with other people and the natural environment raised by the writer-psychologist: the destructive influence of destructive social factors on the inner state of the individual and the regenerating effect of the natural environment.

Key words: *method of literature, interpretation, M. Kotsiubynskyi, novel, expressionism, impressionism.*

Актуальність дослідження полягає в потребі осмислити культурно-естетичний феномен модернізму, зокрема течію імпресіонізму, інтерпретуючи новелу М. Коцюбинського «Intermezzo». Лексема «інтерпретація» в перекладі з латинської мови означає «пояснення», «трактування». Інтерпретація сприяє кращому розумінню авторського тексту. При цьому природа будь-якого тлумачення художнього об'єкта є суб'єктивною. За шкільною програмою десятикласники, знайомлячись з імпресіонізмом як стиліовою течією модернізму, опрацьовують твори М. Коцюбинського, зокрема його новелу «Intermezzo». Студенти-філологи досліджують цей твір на другому курсі.

Мета розвідки – подати один із варіантів інтерпретації твору, який вивчається школярами і студентами. Це передбачає розв'язання таких завдань: розглянути питання інтерпретації, яке сприяє вихованню в реципієнта потреби вдумливого читання, глибокого розуміння тексту і формуванню в нього мінливого тлумачити художній текст, зокрема новели українського письменника-імпресіоніста.

Методи дослідження – герменевтичний, структурно-семіотичний, рецептивний. Методологічну основу роботи складають монографії науковців, зокрема роботи О. Черненко про імпресіонізм творів М. Коцюбинського [9], О. Ковальчука, який предметом свого дослідження обрав візуальне у творчості М. Коцюбинського [3], статті в збірниках «Михайло Коцюбинський і український модернізм ХХ століття» [7], «Актуальні проблеми психології в закладах освіти» [10] та ін.

Написана в 1908 році новела М. Коцюбинського «Intermezzo» несе на собі відгомін тривожних реалій життя, зумовлених суспільно-політичними обставинами 1905-1907 років. Автор, звернувшись переважно до монологічної форми викладу, зображує не події, а їх сприйняття героєм, його враження, емоції від того, що відбувається.

Сюжет твору досить лапідарний: спустошена хаосом буття особа на природі відновлює душевні сили, що дає можливість їй, відродженій, повернутися до суспільства. Відповідно, архітектоніка твору містить три фрагменти, які можна означити так: «людина – суспільство», «людина – природа», «людина – людина».

Тематично відмінні частини різняться і темпом: у першій і третій він швидкий, а в другій – повільний. Організацією і темпом літературний твір подібний до сонати, для першого і третього розділів якої характерний темп алерго, а для центральної – адажіо. Музичного походження і термін, використаний як заголовок літературного твору. Інтермецо – ланка, що з'єднує інші частини. Цей термін викликає в реципієнта музичні асоціації.

Дія в новелі відбувається у двох топосах: міському та рустикальному. Письменник-модерніст продовжує започатковане просвітниками протиставлення природного соціальному (герой демонструє різні емоційно-психологічні реакції в полісі й на оазі).

Специфіка сприйняття особою дійсності, її душевний стан залежать від місця перебування: настроїв у міському ландшафті кардинально відрізняється від почуттів, які викликає в неї природне довкілля. Виступаючи лише як об'єкт впливу, головний персонаж твору постає ніби стороннім спостерігачем за собою. Через характерну для новели «Intermezzo» форму внутрішнього монологу передано процес самоаналізу думок і почуттів у процесі їх виникнення і розвитку.

Першу частину твору репрезентує тип «людина – суспільство». Протагоніст «Intermezzo» перебуває в проблематичних стосунках з іншими, оскільки в процесі міжособистісного спілкування отримує лише депресивні, тривожні повідомлення: «складали у моє серце, як до власного сховку, свої надії, гнів і страждання або криваву жорстокість звіра» [4:297; подальші приклади будуть наводитися без паспортизації, оскільки вони взяті із цього джерела]. Характер його взаємин із людьми можна означити словами Ж.-П. Сартра: «Пекло – це інші люди».

Мимоволі долучившись до негативних болісних переживань, зумовлених наступом політичної реакції в житті суспільства, герой твору зазнає емоційного знесилення, комунікація із соціумом стає для нього енерговитратною. Про вразливість емоційної сфери персонажа щодо впливів свідчать такі психічні вияви, як депресія, роздратування, песимізм, апатія. Ці стани емоційного вигорання – психофізичного явища, «що виникає внаслідок тривалого емоційного перевантаження» [10:163], репрезентує персонаж, поданий у невластивому епічному творам списку дійових осіб теж досить своєрідно – «Моя утома». Герой «Intermezzo» не може впоратися з вимогами зовнішнього світу: «Мене втомили люди. Мені докучило бути заїздом, де вічно товчуться оті створіння, кричать, метушаться і сміяться». Літературознавець О. Ковальчук цілком слушно акцентує на експресіоністичних елементах, які проявляються в цій частині: «Відтворення крику, екстатичних станів людини, концепт відчаю, емоційні реакції» [3:136].

Емоційне вигорання – «процес поступової втрати афективної, розумової та фізичної енергії, що проявляється в симптомах емоційної та когнітивної астеничності, фізичної втоми, зовнішній ідентиферентності» [8:7]. Вичерпаність емоційно-енергетичних ресурсів зумовлює душевну кризу, що виражається втратою емпатії героєм новели. Його поведінкові реакції та психічні стани виявляють й інші симптоми, характерні для емоційного вигорання: «постійне почуття хронічної втоми, переживання байдужості, знемоги, фрустрації, депресії» [10:166]. Дисгармонійність стосунків із недоброзичливо налаштованим до нього жорстоким і неестетичним суспільством герой М. Коцюбинського передає словами, що звучать рефреном: «Я не можу розминути з людиною. Я не можу бути самотнім».

Застосувавши композиційний прийом пуанту («пуантованість» – характерна риса структури «Intermezzo»), новеліст змінює локус перебування героя, звільняючи свого персонажа від деструктивного соціуму, який у творі образно позначений словосполученням «залізна рука города» (автор обдумував також варіант «тінь города») [1:380].

Письменник переносить дію новели з міста на простір Кононівських полів. Їм М. Коцюбинський присвячує свій твір із виразною назвою «Intermezzo». Сильна позиція в структурі художнього тексту таких компонентів заголовкового комплексу, як присвята, епіграф, підзаголовок і заголовок, виражається в тому, що вони формують процес порозуміння між автором і реципієнтом. Заголовок і посвята новели українського прозаїка-імпресіоніста свідчать про те, що друга частина твору, представлена типом «людина – природа», є центральною. Природний простір розпочинає нову ланку сюжету. Саме на природі розгортаються основні події твору.

Інший простір знаменує новий етап у житті головного героя. Перебуваючи поза соціумом, він знаходиться «серед степу, серед долини, налітої зеленим хлібом». Автор створює характерний для імпресіоністичної прози пленерний пейзаж.

Реалізувалося заповітне бажання персонажа «Intermezzo» самоти і спокою. На свободі він досяг омріяного: «самотній на землі, як сонце на небі», «На небі сонце – серед нив я. Більше нікого». У безлюдному світі поля протагоніст новели звільняється від зобов'язань перед іншими (від незчисленних «треба» і безкінечних «мушу»). Подібний стан переживав і М. Коцюбинський, про що він неодноразово повідомляв своїм адресатам: «Я дуже втомлений, і так хочеться мені спочити серед природи!», – пише він 21.05.08 польському поету Мамерту Вікшемському [5:91]; «все більше почуваю утому од людей», – повідомляє він дружині в листі від 19.06.1908 [5:92] і пізніше: «як сильно втомлений я душею. Людей просто не переносу, а коли, гуляючи, десь бачу людину, то тікаю щоб не стрітись» (26.06.08) [5:94], «Люди мені так обридли, що ще й досі з трудом переносу їх, і тільки безлюддя дає мені спокій» (23.06.08) [5:98].

Знесилений негараздами суспільного життя герой новели на лоні природи «пустив свою душу під чорний пар». Занурюючись у світ спокою, він відновлює зранену душу, відпочиваючи від обтяжливого спілкування: «Так і протікали дні мого intermezzo серед безлюддя, тиші й самоти». Суголосний цьому настрої звучить в епістолярію М. Коцюбинського: «свіже повітря і самота заспокоюють нерви»; «Набираюся сил од природи, од сільського повітря»; «близько був до природи, а безлюддя заспокоїло мої нерви», – ділиться він з дружиною 23.06.08 і 26.06.08 [5:93, 98, 99]. Термін «intermezzo» у кореспонденції М. Коцюбинського не згадується, натомість фігурують «канікули» і «вакації» у листах до дружини від 26.06.08 та до власника маєтку в селі Кононівка Євгена Чикаленка від 9.10.08 [5:99, 102].

Світ Кононівського поля М. Коцюбинський створює з калейдоскопу мінісвітів, які в сумі дають гармонійну й досконалу єдність. Кожен

фрагмент другої багатоепізодної частини новели має свого центрального персонажа, більшість із яких заявлені вже в списку дійових осіб: Ниви в червні, Сонце, Три білих вівчарки, Зозуля, Жайворонки. У рукописі наявний також образ Вітряків [1:380] (у канонічному варіанті він згадується лише в основному тексті новели).

Велика одиниця художнього простору – топос літнього поля, містить низку менших підрозділів – локусів (ячмінного, вівсяного, пшеничного, гречаного полів тощо). Отже, образ «Ниви у червні» мозаїчно складається з низки інших епізодів, зокрема: Волошки, Ячмінь, Овес, Пшениця, Льон.

Деякі з них автором означені лише фрагментарно: «соболіна шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі», ячмінь «тче з тонких вусів зелений серпанок», «срібноволосі віса»; пшениця – «Біжить за вітром, немов табун лисиць, й блищать на сонці хвилясті хребти». М. Коцюбинський повертається до цих образів, показує їх з іншого ракурсу, знаходить для відтворення все нові фарби: «срібна сітка вісів, гнеться й блищить, мов шабля, довговусий ячмінь, пливе текуча вода пшениці», «позолочені сонцем хребти»; «Он біжить він полями, як дикий вовнистий звір, і вигинає хребет». Деякі образи постають як антоніми: «синє небо надвое розтяли чорні дихаючі крила ворони. І від того – синіше небо; чорніші крила», «Може, співає, може, сміється, а може зайшлося від плачу»; інші – як оксюморон: «почув велику тишу», «многолосу тишу полів».

Прозаїк надзвичайно лапідарно, але досить зримо передає деякі образи поля: «Волошки дивляться в небо. Вони хотіли бути як небо і стали як небо»; інші змальовує більш докладно: «Тихо пливе блакитними річками льон. Так тихо, спокійно в зелених берегах, що хочеться сісти на човен й попливти».

Возвеличуючи різноманітні об'єкти природи, особливу увагу М. Коцюбинський приділяє образу Сонця. Він устами свого героя, як пантеїст, співає гімн небесному об'єкту, освічується йому в любові, звертається як до живої істоти: «Ти тільки гість в житті моїм, сонце, бажаний гість, – і коли ти відходиш, я хапаюсь за тебе. Ловлю останній промінь на хмарах, продовжую тебе у вогні, в лампі, у феєрверках, збираю з квіток, з сміху дитини, з очей коханої. Коли ж ти гаснеш і тікаєш від мене – творю твою подобу, даю наймення їй «ідеал» і ховаю у серці. І він мені світить». За вміння відчутти й передати красу навколишнього сонячного світу письменник отримав ім'я «Сонцепоклонник».

Застосувавши прийом психологічного паралелізму, автор змальовує гармонійну єдність особи з природою: «І благословен я був між золотим сонцем й зеленою землею». У цьому виявляється іманентна риса імпресіоністичного пейзажу, що виступає засобом художнього зображення душевного стану персонажа, виконуючи не інформативну, а настроєву функцію. Створюючи краєвиди, письменник «співвідносить їх із людськими інтересами, настроями, роздумами, переживаннями» [6:528]. Герой М. Коцюбинського розуміє й відчуває свою причетність до навколишнього світу, оскільки він один із багатьох у цій низці суб'єктів.

Сприйняття героєм як предметів і явищ довкілля, так і свого внутрішнього світу формується за допомогою інформації, отриманої від органів чуття. В імпресіоністичній новелі М. Коцюбинського багата кольористична палітра, різноманітні звукові, тактильні, ольфакторні та смакові образи: «фіолетові метелики цвіту», «сіра маленька пташка, як грудка землі», «А згори сипле та й сипле... витрушує душу з дзвіночків, струже срібні дошки і свердлить крицю, плаче, голосить і сіє регіт на дрібне сито. Он зірвався один яскравий згук і впав між ниви червоним куколем», «Гладжу рукою соболіну шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі», «Приходив обвіяний духом полів, свіжий, як дика квітка», «Я пив її, свіжу, холодну, ще повну снів» тощо.

Змальовуючи сенсорно відчутий хронотоп степу, письменник-імпресіоніст поєднує зорові, слухові, дотикові образи: «зелені ниви з шовковим шумом», «шелест шовку», «вогко підпадьомкує перепел», «яскравий згук», «Блискають тільки гострі, колючі згуки», «пісня дзвінка, металева й капризна», «Мене спиняє біла піна гречок, запашна, легка, наче збита крилами бджіл. Просто під ноги лягла співуча арфа й гуде на всі струни», «Вітер набива мені вуха шматками згуків, покошланим шумом» тощо.

Однією з функцій пейзажу є та, що він зумовлює «поворот дії твору» [6:528]. Так, перебування на лоні природи, яка протистоїть соціуму як самодостатній світ, викликало зміну емоційного стану героя М. Коцюбинського (апатія й відсторонення переросли в зацікавлення й причетність). Поворот здійснюється завдяки прийому пуанту – характерної особливості композиції новели, жанру, у якому активно працював Коцюбинський-імпресіоніст і який у цьому творі він використовує двічі.

Природа постає своєрідним лікарем, який повернув особу до повноцінного соціального життя з його тривогами й клопотами. Герой, пройшовши ініціацію (духовну реінкарнацію – О. Ковальчук [3:148]) на літніх Кононівських полях, по-новому став сприймати світ, отримав можливість повноцінного існування. Він відродився до життя в новій якості – особи, яка має потребу в спілкуванні з людьми: сприймати і ділити їхнє горе (один із персонажів у списку дійових осіб заявлений як Людське горе).

Відновлений герой прагне людського товариства. Про це свідчить шість разів вжите словосполучення «Говори, говори!», яке звучать рефреном у третій частині твору з типом «людина – людина». Бажання почути знедолену людину – маркер готовності до початку нового життєвого етапу. Усамотнення стало як формою відпочинку, так і методом подолання стресу. Релаксуюче дозвілля заспокоїливо вплинуло на героя «Intermezzo», сповнило животвірною енергією, відновило душевний спокій, оскільки, звільнений від суспільних обов'язків, він мав змогу бути на одинці як із собою, так із Всесвітом.

Новела «Intermezzo» містить характерні риси індивідуального стилю М. Коцюбинського, зауважені С. Єфремовим: «оте глибоке переймання психікою героїв, вигадливість художніх образів, уміння передавати настрої й внутрішні переживання, нарешті бунт проти засмічування душі непотрібним грузом, протест проти дрібної буденщини, аристократизм духа і невпинне простування до світла, до краси, до ідеалу» [2:416].

Отже, розглядаючи проблему «особа і довкілля», прозаїк змальовує душевний стан свого героя в тісному зв'язку з певним місцем його перебування. Простір міста постає для особи енерговитратним, оскільки перенасичує негативом, який акумулюють, перебуваючи в непростих суспільно-політичних умовах, його мешканці. Натомість природне середовище з його тишею, безлюддям і спокоєм виступає лікувальним фактором. Проектуючи картини навколишнього світу на емоційний стан персонажа, М. Коцюбинський стверджує як потребу для особи бути дієвим членом суспільства, так і необхідність для неї час від часу залишатися на одинці із собою.

Література

1. Грицота М. С. Примітки. *Коцюбинський М. Твори: в 7 т.* Київ : Наукова думка, 1974. Т. 2 Повісті. Оповідання (1897-1905) / упоряд. та прим. М.С. Грицоти. С. 311–381.
2. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ : Femina, 1995. 685 с.
3. Ковальчук О. Візуальне у творчості М. Коцюбинського: монографія. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 232 с.
4. Коцюбинський М. Твори : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1974. Т. 2 Повісті. Оповідання (1897-1905) / упоряд. та прим. М.С. Грицоти. 384 с.
5. Коцюбинський М. Твори : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 6. Листи (1905-1909 / упоряд. та прим. В. І. Мазного. 312 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
7. Михайло Коцюбинський і український модернізм ХХ століття : збірник наук. пр. Вінниця : Планер, 2015. Вип. 4 / редколегія : І. Руснак, О. Баган, М. Васцьків та ін. 420 с.
8. Чепелева Н. В. Психологічні особливості емоційного вигорання викладачів вищих навчальних закладів : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01. Загальна психологія, історія психології. Одеса, 2010. 19 с.
9. Черненко О. Михайло-Коцюбинський – імпресіоніст. Нью-Йорк : Сучасність, 1977. 143 с.
10. Яковлева А. М. Психологічні особливості синдрому емоційного вигорання працівників освіти. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти* : збірник наукових праць. Кривий Ріг, 2021. Вип. XI. С. 163–175.

References

1. Hrytsiuta, M. S. (1974). *Prymityky* [Notes]. Kotsiubynskiyi M. Works : in 7 vols. Kyiv : Naukova Dumka, Vol. 2. Stories. Stories (1897-1905), 311–381 [in Ukrainian].
2. Yefremov, S. (1995). *Istoriia ukrains'koho pys'menstva* [History of Ukrainian literature]. Kyiv : Femina. [in Ukrainian].
3. Koval'chuk, O. (2015). *Vizual'ne u tvorchosti M. Kotsiubyns'koho: monohrafiia* [Visual in the work of M. Kotsiubynskiyi: monograph]. Nizhin : NSU named after M. Gogol. [in Ukrainian].
4. Kotsiubynskiyi, M. (1974). *Tvory: v 7 vol.* [Works: in 7 vols]. Kyiv : Naukova Dumka, Vol. 2 Stories. Stories (1897-1905), [in Ukrainian].
5. Kotsiubynskiyi, M. (1976). *Tvory: v 7 vol.* [Works: in 7 volumes]. Kyiv : Naukova Dumka, Vol. 6 Letters (1905-1909). [in Ukrainian].
6. Hrom'iak, R. T., Kovaliv, Yu. I., Teremok, V. I. (ed.) (2007). *Literaturoznachnyj slovnyk-dovidnyk* [Literary dictionary-reference]. Kyiv : VC «Akademiya». [in Ukrainian].

7. Rusnak, I., Bagan, O., Vaskiv, M. (ed.) (2015). *Mykhailo Kotsiubynskiy i ukrains'kyj modernizm 20 stolittia: zbirnyk nauk. pr.* [Mykhailo Kotsiubynskiy and Ukrainian modernism of the 20 th century: collection of sciences]. Vinnytsia : Planer, Issue 4. [in Ukrainian].

8. Chepelieva, N. V. (2010). *Psykhologichni osoblyvosti emotsijnoho vyhorannia vykladachiv vyschykh navchal'nykh zakladiv* [Psychological features of emotional burnout of teachers of higher educational institutions] : (abstract of the PhD thesis). Odesa. [in Ukrainian].

9. Chernenko, O. (1977). *Mykhailo-Kotsiubynskiy – impresionist* [Mykhailo-Kotsiubynskiy – impressionist]. New York : Modernity. [in Ukrainian].

10. Iakovleva, A.M. (2021). *Psykhologichni osoblyvosti syndromu emotsijnoho vyhorannia pratsivnykiv osvity* [Psychological features of the syndrome of emotional burnout of education workers]. Aktualni problemy psykhologii v zakladakh osvity : zbirnyk naukovykh prats. Kryvyi Rih, issue XI, 163–175. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У розвідці запропонований один із багатьох можливих варіантів інтерпретації знакового твору класика української імпресіоністичної літератури – новели «Intermezzo» Михайла Коцюбинського.

Дослідницею зауважено, що в основу новели покладено три системи: «людина і суспільство», «людина і природа», «людина і людина». Відповідно архітектоніка твору членується на три частини. Для першої і третьої характерна монолітність, для другої – фрагментарність (серед численних образів поля: пшениця, овес, льон, гречка, волошки, жайворонок, зозуля тощо – центральне місце посідає образ Сонця).

Подібно до форми симфонії чи сонати в «Intermezzo» перша і третя частина контрастують із другою. Із цими музичними жанрами новелу М. Коцюбинського споріднює і темп: за своїм характером крайні частини наближаються до алеаро (швидко), центральна – до адажіо (повільно).

У першій і третій частинах новели зображено стосунки особи з іншими персонажами. За характером вони енерговитратні, натомість перерва в цьому спілкуванні, яку герой провів на лоні природи, підключила його до енергетичних ресурсів, змінила проблемний стан на бажаний, наснажила на подальші взаємини.

Спостережено, що епізоди твору різняться і стилістично: природа першої і третьої частин експресіоністична, другої – імпресіоністична. Кризові життєві ситуації, стреси, деструктивний характер спілкуванням з іншими людьми привели персонажа новели до межі психічного розладу. Його психологічний стан близький до переживань людини з картини Е. Мунка «Крик» (знакового для експресіонізму твору).

Натомість перебування героя М. Коцюбинського на природі принесло позитивні зміни, сприяло подоланню психотравми, відновило внутрішній спокій. Зорові, слухові, дотикові образи імпресіоністичного пейзажу створюють гармонійний образ світу. Він здійснює цілющий вплив на персонажа новели «Intermezzo», відроджує його, формуючи настрій душевної рівноваги.

У роботі проаналізована порушена письменником-психологом проблема взаємин особи з іншими людьми і з природним середовищем: руйнівний вплив на внутрішній стан особистості деструктивних суспільних факторів та відновлюваний – природного довкілля.

Ключові слова: методика літератури, інтерпретація, М. Коцюбинський, новела, експресіонізм, імпресіонізм.

УДК 373.5.016:53:004

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-181-188

METHODS OF SOLVING OF GAS LAWS GRAPHIC PROBLEMS IN THE SCHOOL PHYSICS COURSE

МЕТОДИКА РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ГРАФІЧНИХ ЗАДАЧ НА ІЗОПРОЦЕСИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ФІЗИКИ

Oleksandr SHKOLA,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

aleksandrshkola99@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9946-446X>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

Svitlana KAMULYA,

physics teacher

iana.kamulya@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-9716-4990>

Terniv Professional Mining Lyceum

*✉ 24, Mayakovsky str., Ternivka,
Dnipropetrovsk region, 51502,
Ukraine*

Олександр ШКОЛА,

доктор педагогічних наук, доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

*✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Світлана КАМУЛЯ,

викладач фізики

*Тернівський професійний
гірничий лицей*

*✉ вул. Маяковського 24,
м. Тернівка, Дніпропетровська
обл., 51502, Україна*

Original manuscript received: March 30, 2023

Revised manuscript accepted: April 09, 2023

ABSTRACT

The article deals with the theoretical and methodological aspects of the implementation of the author's methodical approach of solving graphic problems on gas laws as one of the key issues of the school physics course and an integral component of the students' subject competence. It is noted that despite the availability of various literary sources related to physics teaching methods, an important issue of the modern educational process in physics in general and problem solving in particular is the implementation of active methods, techniques and forms of learning to in school practice. They encourage students to active thinking, develop their cognitive interest, and form a culture of intellectual work and independent practical actions. It is noted that the effective assimilation of the main questions of the corresponding topic of the school course in physics, taking into account the principles of scientificity, clarity and generalization, will be facilitated by meaningful compactness, unity and a clear sequence of educational and cognitive actions of students during the solving of graphic problems at the first lessons. The author proposes the algorithm of problem solving that includes the following stages: 1) systematization of information about the main gas laws and their graphic representation; 2) students find out the nature of the change in one of the three parameters of the gas state; 3) construction of a closed process with an ideal gas on the other two diagrams for cases when individual sections of graphic represents loop process

181

ICV 2021: 85.25

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1

(that is, assume a change in all three gas parameters); 4) solving graphic problems for gas laws which are not loop processes; 5) solving graphical problems for loop processes in the form of circles on the initial diagrams. The authors' own pedagogical experience shows that the organization of the educational process based on the proposed methodical approach is effective and efficient, which is confirmed by the level of cognitive activity and educational success of both school students and students of higher education in recent years.

Key words: graphic problems, gas laws, loop process, methods of solving physical problems, subject competence of students in physics, school physics course.

Вступ. Розв'язання різноманітних фізичних задач – невід'ємна складова освітнього процесу з фізики в загальноосвітній школі, оскільки, як відомо, слугує простим, зручним та ефективним способом перевірки та систематизації знань, умінь і навичок учнів, дозволяє у найбільш раціональній формі проводити повторення вивченого матеріалу, формувати і збагачувати уявлення про фізичні явища, поняття, принципи і закони, розвивати фізичне мислення та навички застосування знань на практиці. Останнє, як відомо, є показником їх свідомості та міцності, показником предметної компетентності. Однак навіть у випадку доброго засвоєння учнями навчального матеріалу вони не завжди можуть свідомо та обґрунтовано застосовувати свої знання на практиці; цьому їх треба спеціально навчати, причому під час розв'язування фізичних задач зробити це можна найбільш ефективно. Основна мета, яку при цьому ставлять, – розвиток фізичного мислення учнів, зокрема умінь аналізувати фізичні явища, знаходити зв'язки між їх кількісними та якісними характеристиками, вміння бачити спільне і відмінне, порівнювати, проводити аналогії та узагальнювати відомості про них. При цьому важливим питанням розв'язування задач та сучасного освітнього процесу з фізики загалом є реалізація в шкільній практиці активних методів, прийомів і форм навчання, які максимально спонукають учнів до активної мисленнєвої діяльності, розвивають пізнавальний інтерес, формують культуру розумової праці і самостійних практичних дій. Уміння самостійно мислити та обґрунтовувати власні пізнавальні дії під час розв'язування різноманітних навчальних завдань, оволодіння «мовою» фізичної науки, на нашу думку, виступає невід'ємним компонентом предметної компетентності учнів, одним з провідних освітніх завдань шкільного курсу фізики. Реальна освітня практика свідчить, що ця проблема останніми роками стає все більш актуальною. У сучасних освітніх умовах дистанційного і змішаного навчання через пандемію COVID-19 та військовий стан у державі актуальним залишається пошук методів і підходів, які б дозволяли відповідно до принципів цілісності, логічної послідовності та генералізації подавати навчальний матеріал шкільного курсу фізики більш компактно, щільніше, не зменшуючи при цьому рівень науковості та, безумовно, якість предметної підготовки учнів. Останнє повинно знайти адекватне відображення в методиці викладання його основних питань. У зв'язку з цим *метою статті* є висвітлення методичних особливостей розв'язування графічних задач на ізопроцеси як одного з ключових питань шкільного курсу фізики та невід'ємного компоненту предметної компетентності учнів.

Методи та методики дослідження: *аналіз* літературних джерел з методики навчання фізики, *бесіди* з вчителями і студентами (майбутніми вчителями фізики) під час проходження ними виробничої (педагогічної) практики, *спостереження* за навчально-пізнавальною діяльністю школярів – з метою з'ясування актуальних питань і шляхів розв'язання досліджуваної проблеми; *порівняння та узагальнення* – для систематизації результатів дослідження, формулювання висновків і визначення напрямів подальших наукових розвідок.

Результати та дискусії. Згідно шкільної програми під час вивчення учнями навчальної теми «Рівняння стану ідеального газу. Ізопроееси» розділу «Молекулярна фізика і термодинаміка» передбачено розв'язування різного типу практичних задач, про що окремо зазначено в діяльнісному компоненті їх предметної компетентності. Звичайно, розв'язування різного типу фізичних задач (якісних, розрахункових, графічних, експериментальних та ін.) є запорукою свідомого і міцного засвоєння школярами відповідного навчального матеріалу, формування практичних умінь і навичок, розвитку їх фізичного мислення. Значна кількість та широкий спектр відповідних задач у сучасній навчально-методичній літературі дозволяє вчителю фізики ефективно здійснювати на практиці диференційований підхід, враховуючі типові індивідуальні особливості учнів. Незважаючи на те, що рівень підготовки школярів різний, їм цікаво працювати тоді, коли вони розуміють та усвідомлюють зміст і сенс своєї навчальної діяльності. Невміння розв'язувати задачі породжує негативні емоції та відповідне ставлення до предмета, пригнічує інтерес і віру у власні сили. Тільки діловий, доброзичливий стиль відносин з учнями, різноманітність, послідовність і посилення складності пропонованих завдань, надання свободи дій у ході їх виконання, підтримка активності, самостійності та ініціативи є запорукою успішності цієї діяльності [2, 4].

Залежно від того, які логічні операції застосовують при розв'язанні фізичних задач, розрізняють два типових методи – аналітичний і синтетичний. Перший полягає у розкладанні задачі на кілька простіших: починають з шуканої величини та аналізу закономірностей, що пов'язує її із заданими; розрахункову формулу одержують як синтез окремих закономірностей. За іншим методом послідовно виявляють зв'язки величин з умови задачі з іншими до тих пір, поки в рівняння не ввійде тільки одна шукана величина. На практиці ці методи у чистому вигляді, окремо майже не застосовують, використовують, як правило, єдиний аналітико-синтетичний метод [3].

У молекулярній фізиці і термодинаміці використовують власні специфічні методи розв'язування задач – молекулярно-кінетичний і термодинамічний. Перший ґрунтується на аналізі властивостей і поведінки окремих молекул, другий – на загальних закономірностях, що не залежать від деталей внутрішньої будови речовини. Як свідчить власний педагогічний досвід, важливе значення у свідомому і міцному засвоєнні учнями навчального матеріалу теми «Рівняння стану ідеального газу. Ізопроееси» має розв'язування на перших уроках саме графічних задач. Чітка послідовність і зрозумілість всіма учнями пропонованого

алгоритму їх розв'язування сприяє ефективності розв'язування задач іншого типу, кращому розумінню навчального матеріалу, розвиває їх фізичне мислення, виховує увагу, самостійність та ініціативу [5].

На першому етапі учні мають передусім систематизувати інформацію про основні газові закони (рівняння ізопроцесів) та їх графічне зображення (рис. 1).

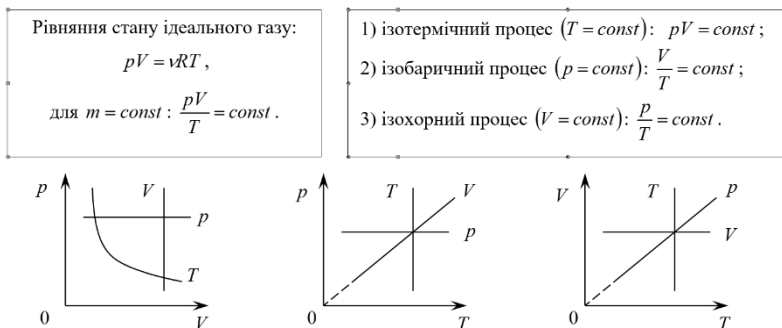

Рис. 1. Рівняння та графічне зображення ізопроцесів

Наступним кроком має стати з'ясування учнями характеру зміни одного невідомого з трьох параметрів стану газу, зокрема температури на діаграмі (p, V) , об'єму на діаграмі (p, T) , тиску на діаграмі (V, T) . Наприклад, у першому випадку на діаграмі зображують дві ізотерми (одна над іншою) з типовим питанням: якій ізотермі відповідає більша температура? Звертаємо увагу, що відповідь на це питання знаходимо також графічним шляхом, спираючись на рівняння стану ідеального газу (рис. 2).

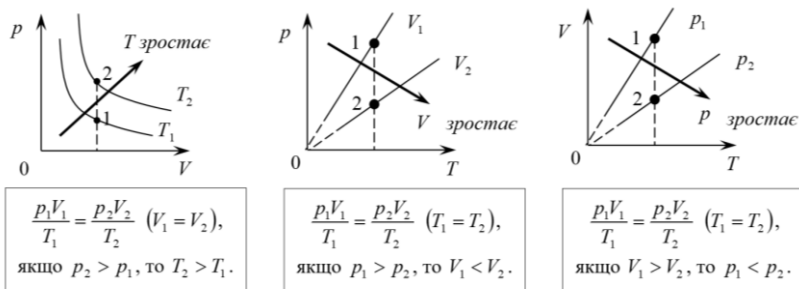

Рис. 2. Графічна ілюстрація характеру зміни параметрів стану ідеального газу

Після цього можна розпочинати розв'язувати графічні задачі з типовим питанням: як змінюються параметри стану ідеального газу на ділянках 1-2 (рис. 3)?

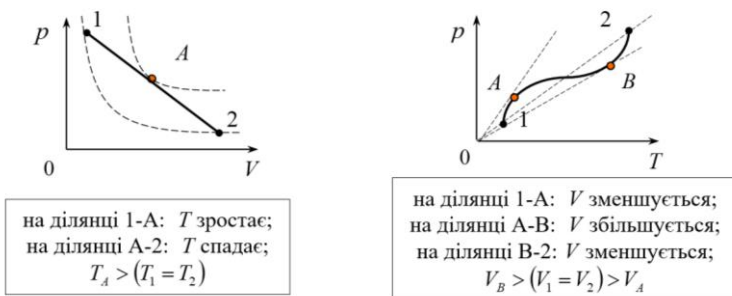

Рис. 3. Зміна параметрів стану ідеального газу на окремих ділянках

Наступним кроком має стати розв'язування задач з таким типовим питанням: зобразити замкнений процес з ідеальним газом на двох інших діаграмах (звичайно, що ці графіки також будуть замкненими). Наприклад, якщо на діаграмі (p, V) замкнений процес з трьома станами є сукупністю всіх ізопроцесів (ізотермічного, ізобаричного, ізохорного), то слід звернути увагу учнів на те, що згідно теорії на інших діаграмах нахил ізобари та ізохори має бути таким, ніби вони виходять з початку координат (рис. 4). Очевидно, що побудові відповідних графіків має передувати детальний аналіз кожної окремої ділянки вихідного графіку: з'ясуванню який з параметрів стану збільшується, зменшується або залишається сталим.

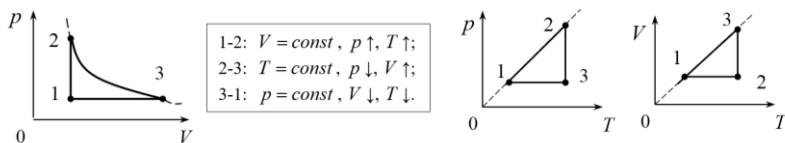

Рис. 4. Зображення замкненого процесу з ідеальним газом на двох інших діаграмах

Умовою наступної задачі є замкнений процес, який на діаграмі (p, T) має вигляд прямокутника, при цьому два його стани (2, 4) належать одній ізохорі (рис. 5). Під час побудови відповідних графіків слід мати на увазі останню обставину та надалі її дотримуватися.

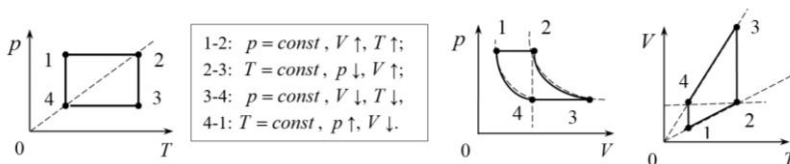

Рис. 5. Зображення замкненого процесу з ідеальним газом на двох інших діаграмах з характерними станами

Задачі наступного рівня складності мають містити замкнені процеси, окремі ділянки яких не є ізопроцесами, тобто передбачати зміну усіх трьох параметрів газу (рис. 6 а). Розв'язування графічних задач на ізопроцеси, які не є замкненими, є наступним кроком у розвитку практичних умінь і навичок учнів з відповідної теми. Вони можуть самі обирати вихідні діаграми і пропонувати власні варіанти відповідних процесів, у тому числі із зміною усіх трьох параметрів газу (рис. 6 б,в). При цьому слід уважно дотримуватися відповідності співвідношень параметрів стану на нових і вихідному графіках.

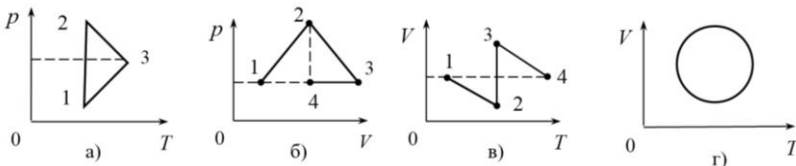

Рис. 6. Приклади складних графічних задач із зміною всіх параметрів ідеального газу

Останнім, найвищим рівнем розв'язування графічних задач на ізопроцеси є такі, що містять на вихідних діаграмах замкнені процеси у вигляді кіл (рис. 6,г). Задачі відповідають олімпіадному рівню і потребують певної математичної підготовки (врахуванням такого поняття, як швидкість зміни функції), концентрації знань, уваги і творчих здібностей учнів [1]. Як свідчить власний педагогічний досвід, за умов цілеспрямованої, послідовної і системної роботи всі учні класу із задоволенням і цікавістю розв'язують навіть такі складні задачі. Звичайно, основна мета полягає не в розв'язанні учнями значної кількості графічних задач, а у виробленні самостійного підходу до будь-якої фізичної проблеми, уміння самостійно думати і відповідально діяти на основі набутих знань і досвіду практичної діяльності. Розв'язування графічних задач на ізопроцеси мають у цьому відношенні великий дидактичний потенціал.

Висновки. Згідно компетентнісного підходу сучасної освіти важливим є не стільки широта та енциклопедичність знань людини, а вміння і навички їх ефективного застосування на практиці. Розв'язування різноманітних задач у шкільному курсі фізики в цьому контексті має надзвичайно важливе значення, оскільки передбачає реалізацію низки освітніх, розвивальних та виховних цілей. Власний педагогічний досвід свідчить, що в сучасних складних освітніх умовах надзвичайно актуально залишається реалізація активних методів і прийомів навчання, які максимально мірою спонукають учнів до активної мисленнєвої діяльності, розвивають пізнавальний інтерес, формують культуру розумової праці і самостійних практичних дій. У зв'язку з цим у статті висвітлено методичні особливості розв'язування графічних задач на ізопроцеси як одного з ключових питань шкільного курсу фізики та невід'ємного компоненту предметної компетентності учнів. Організація освітнього процесу на основі запропонованого методичного підходу свідчить про його ефективність, що підтверджується рівнем пізнавальної активності та навчальної успішності як учнів, так здобувачів вищої освіти протягом останніх років.

Література

1. Булавин Л. А., Гаврюшенко Л. А., Сисоєв В. М. Молекулярна фізика. Київ : Знання, 2006. 567 с.
2. Іваницький О. І., Ткаченко С. П. Технології навчання фізики : теоретико-методичні засади : навч. посібник. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. 254 с.
3. Методика навчання фізики у старшій школі / [за ред. В. Ф. Савченка]. Київ : Академвидав, 2011. 294 с.
4. Школа О. В. Професійна спрямованість курсу теоретичної фізики в педагогічному університеті. *Наукові записки КДПУ імені В. Винниченка. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. Вип. 8. Ч. 2. С. 159-164.
5. Школа О. В. Формування предметної компетентності учнів з фізики в умовах інтерактивного навчання. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки : зб. наук. праць*. Вип. 2. Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 227-235. URL : <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/25.pdf>. (дата звернення: 01.03.2023)

References

1. Bulavin, L. A., Havriushenko, L. A., Sysoiev, V. M. (2006). *Molekuliarna fizyka* [Molecular physics]. Kyiv : Znannia. 567 s. [in Ukrainian].
2. Ivanytskyi, O. I., Tkachenko, S. P. (2010). *Tekhnolohii navchannia fizyky : teoretyko-metodychni zasady : navch. posibnyk* [Physics teaching technologies: theoretical and methodological principles : teaching. manual]. Zaporizhzhia : ZNU. 254 s. [in Ukrainian].
3. Savchenko, V. F. (ed.) (2011). *Metodyka navchannia fizyky u starshii shkoli* [Methods of teaching physics in high school]. Kyiv : Akademvydav. 294 s. [in Ukrainian].
4. Shkola, O. V. (2015). *Profesiina spriamovanist kursu teoretychnoi fizyky v pedahohichnomu universyteti* [Professional orientation of the theoretical physics course at the pedagogical university]. Naukovi zapysky KDPU imeni V. Vynnychenka. Seria : Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity [Scientific notes of the KDPU named after V. Vinnichenko. Series: Problems of the methodology of physical, mathematical and technological education]. Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, Vyp. 8, Ch. 2, S.159-164. [in Ukrainian].
5. Shkola, O. V. (2020). *Formuvannia predmetnoi kompetentnosti uchniv z fizyky v umovakh interaktyvnoho navchannia* [Formation of subject competence of students in physics in the conditions of interactive learning]. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky : zb. nauk. prats [Scientific notes of Berdyan State Pedagogical University. Pedagogical sciences: coll. of science works]. Berdiansk : BDPU, Vyp. 2, S.227-235. URL: <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/25.pdf>. [in Ukrainian]. (data zvernennia: 01.03.2023).

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються теоретико-методичні аспекти реалізації авторського методичного підходу до розв'язування графічних задач на ізпроцеси як одного з ключових питань шкільного курсу фізики та невід'ємного компоненту предметної компетентності учнів. Зазначено, що, незважаючи на наявність різноманітних літературних джерел з методики навчання фізики, важливим питанням сучасного освітнього процесу з фізики взагалі та розв'язування задач зокрема є реалізація в шкільній практиці активних методів, прийомів і форм навчання, які максимальною мірою спонукають учнів до активної

мисленнєвої діяльності, розвивають пізнавальний інтерес, формують культуру розумової праці і самостійних практичних дій. Зазначено, що ефективному засвоєнню основних питань відповідної теми шкільного курсу фізики з урахуванням принципів науковості, наочності та генералізації сприятиме змістовна компактність, єдність та чітка послідовність навчально-пізнавальних дій учнів під час розв'язування на перших уроках саме графічних задач. Пропонований алгоритм дій учнів включає в себе такі етапи: 1) систематизація інформації про основні газові закони та їх графічне зображення; 2) з'ясування учнями характеру зміни одного невідомого з трьох параметрів стану газу; 3) побудова замкненого процесу з ідеальним газом на двох інших діаграмах для випадків коли окремі ділянки є та не є ізопроцесами (тобто передбачати зміну усіх трьох параметрів газу); 4) розв'язування графічних задач на ізопроцеси, які не є замкненими фігурами; 5) розв'язування графічних задач на ізопроцеси, що містять на вихідних діаграмах замкнені процеси у вигляді кіл. Власний педагогічний досвід авторів свідчить, що організація освітнього процесу на основі пропонованого методичного підходу є ефективним і результативним, що підтверджується рівнем пізнавальної активності та навчальної успішності як учнів, так здобувачів вищої освіти протягом останніх років.

Ключові слова: графічні задачі, ізопроцеси, методи розв'язування фізичних задач, предметна компетентність учнів з фізики, шкільний курс фізики.

УДК 378.147

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-189-198

**THE «FLIPPED CLASSROOM» METHODOLOGY
AS AN EFFECTIVE WAY TO ORGANISE DISTANCE AND BLENDED
LEARNING DURING MARTIAL LAW**

**МЕТОДИКА «ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС» ЯК ДІЄВИЙ СПОСІБ
ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**

Lilia YAROSHCHUK,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

lilia_y77@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4862-5590>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

Nataliya CHORNA,

Ukrainian language and literature
highest qualification category
teacher, teacher-methodologist

Nblack@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3430-1034>

*Zhashkiv Specialized School № 1
with advanced studying of
individual subjects,*

✉ 11, Myru St., Zhashkiv, Uman
district, Cherkasy region, 19201,
Ukraine

Лілія ЯРОЩУК,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Наталія ЧОРНА,

учитель української мови та
літератури вищої кваліфікаційної
категорії, учитель-методист

*Жашківська спеціалізована
школа № 1 з поглибленим
вивченням окремих предметів,
✉ вул. Миру, 11, м. Жашків,
Уманський р-н, Черкаська обл.,
19201, Україна*

Original manuscript received: March 31, 2023

Revised manuscript accepted: April 26, 2023

ABSTRACT

The present requires new approaches to learning. Due to the martial law, many educational institutions provide distance or blended learning. The organization of the educational process is complicated because of technical problems: lack of electricity or the Internet, availability of technical equipment, etc. In order to motivate students better, actively engage them in cognitive activities and reduce educational losses due to martial law, it is appropriate to apply the «Flipped classroom» methodology to the educational process. The main purpose of this method is to form an active student involved in the educational process who is able to think, cooperate, ask questions, help, ask for help, discuss, argue, analyse and express their own opinions. The article discusses the theoretical foundations and methodological features of this method, as well as describes the practical experience of using the «Flipped classroom» or «Flipped learning» method.

Advantages of the flipped classroom: children come to the class prepared; students have the opportunity to study video materials at a pace that suits them; students have the opportunity to stop at the most difficult for their perception places; students' motivation increases; it is easier for the teacher to monitor students' progress; advanced diagnostic tools appear.

The key factors that led to the emergence of the Flipped learning technology are as follows: Passivity of students in the classroom. The role of the teacher (the role of the teacher still occupies a leading position in the learning situation, and consists mainly of the transfer of information, control of knowledge and maintenance of discipline in the classroom. Unfortunately, this is not enough in modern conditions); A lack of individual approach, focus on the «average» student; Use of technologies and ICT tools; The need to increase class time for practical consolidation of knowledge, activation of students' cognitive activity and focus on complex issues; Students who are absent due to illness or extracurricular activities need to catch up on their own.

Hence, the flipped model requires a professional teacher to constantly monitor the activities of their students to determine who needs help, what they need help with, and why. Teachers need to be responsive and flexible, and they need to understand that this highly active teaching style requires great pedagogical skill. Although they are less visible, instructors need to be at the top of their game to educate students in a flipped classroom.

Consequently, «flipped learning» is a new, modern pedagogical technology based on a different organization of teacher and student activities, unlike the conventional one. The role of students is changing – theoretical preparation for the class is carried out using electronic educational resources, and the process of practical consolidation of the acquired knowledge is going on directly in the classroom, enabling students to become active participants in learning activities, to be independently responsible for the knowledge gained, to seek practical application of the information received, which increases the interest of students in the process of mastering the material and the formation of key competencies.

Key words: martial law, blended learning, distance learning, «Flipped Classroom» methodology, «Flipped Learning» methodology.

Вступ. Сьогодні вимагає нових підходів до навчання. Через воєнний стан у багатьох закладах освіти навчальний процес організований дистанційно або за змішаною формою. Учитель, який є носієм знань, безумовно, впливає на формування в дітей усіх необхідних для подальшого життя компетентностей. Але, з іншого боку, здобувачі освіти прагнуть вищого рівня самостійності та свободи під час навчання. Вимоги сучасності до отримання знань дітьми змінюються. Також організацію освітнього процесу ускладнюють технічні проблеми: відсутність електроенергії чи інтернету, наявність технічних засобів в учня тощо. З метою кращої мотивації учнів, активного залучення їх до пізнавальної діяльності та зменшення освітніх втрат через воєнний стан в освітньому процесі доречно застосувати методику «Перевернутого класу». Головною метою цього методу є формування активного, залученого до освітнього процесу учня, який здатний співпрацювати, мислити, звертатися по допомогу, питати, допомагати, сперечатися, пояснювати, аналізувати, аргументувати та висловлювати власну думку.

Мета нашої розвідки – розглянути теоретичні засади та методологічні особливості вказаного методу, а також описати практичний досвід застосування методу «Перевернутий клас» або «Перевернуте навчання».

Результати та дискусії. Під час дистанційного навчання вчитель ризикує стати «транслятором» інформації. Попри намагання візуалізувати

матеріал, застосовуючи відео, презентації різних видів тощо, дуже часто під час дистанційного уроку учитель встигає лише пояснити теоретичний матеріал, хоча головне – навчити учнів застосовувати набуті знання на практиці.

Дотримання санітарних вимог до проведення дистанційного навчання також унеможливило повноцінну організацію всіх етапів уроку, адже він повинен тривати не 45 хв., а 20–25 хв (залежно від класу та кількості уроків упродовж дня).

Метод «Перевернутого класу» – це один із видів змішаного навчання, особливість його в тому, що з новим навчальним матеріалом учні повинні самостійно ознайомитися вдома, а на уроці під керівництвом учителя виконують практичні вправи та завдання для засвоєння та закріплення вивченого. Таким чином педагог стає помічником-консультантом, що допомагає учням здобути практичний досвід від засвоєних знань. За допомогою такої методики змінюється ставлення школярів до навчання. Із пасивних слухачів вони перетворюються на діячів, що засвоюють нову інформацію шляхом самонавчання. Безумовно, це сприяє розвитку самостійності та пізнавальної активності здобувачів освіти.

Для організації якісного навчання з використанням методу «Перевернутий клас» учитель має завчасно підготувати та надати для опрацювання теоретичний матеріал: відеоуроки, презентації, опорний конспект, посилання на матеріал підручника тощо. Якщо використання методу стає систематичним, то учні навчаються самостійно підбирати матеріал, який доповнить надану учителем інформацію.

Під час дистанційного навчання у воєнний стан важливо врахувати, що учень не завжди може долучитися до дистанційного уроку. Якщо застосувати метод «Перевернутий клас», учень матиме доступ до теоретичного матеріалу постійно, зможе переглянути відеоурок чи презентацію, вивчити правила тоді, коли матиме технічну можливість. Також важливо, що для засвоєння матеріалу здобувач освіти може переглянути відео чи презентацію кілька разів.

Якщо освітній процес організовано за принципом змішаного навчання (частина уроків дистанційно, частина очно), засвоєння теоретичного матеріалу може відбуватися дистанційно, а під час очного навчання з'явиться можливість більше часу приділити практичному застосуванню набутих знань, адже вказаний метод сприяє збільшенню часу для практики, ведення дискусій, розвитку критичного мислення, адже учні йдуть на урок уже підготовленими. Самостійне опрацювання матеріалу слонукає школярів опанувати сучасні цифрові технології. Водночас вони вивчають матеріал для можливості застосування отриманих знань на практиці, а не для оцінки.

Розрізняють ряд різновидів методу:

Типовий характеризується тим, учні самостійно опрацьовують новий матеріал у зручний для них час, а на уроці виконують практичні завдання.

Дискусійний доречно використовувати для дисциплін, при вивченні яких передбачається виконання дослідів та наочна демонстрація матеріалів.

Груповий передбачає, що для практичного застосування нової інформації на уроці учні об'єднуються в групи. Це вчить командній роботі, умінню переймати знання та досвід один у одного.

Перевернутий «учитель» організовується так, що учні беруть безпосередню участь у процесі створення відеоматеріалів та практичних завдань [1].

Як краще «перевернути» клас і яку модель «Перевернутого класу» доречно застосувати, учитель може визначити, відповівши на такі питання. У яких класах у вас залишаються завдання, які під час уроку ви не встигаєте виконати? Чому саме ці завдання ви не встигаєте виконувати? Чи відомі вам теми й поняття, які учні найчастіше прагнуть засвоїти самостійно? Скільки особистого часу ви зможете виділити для запровадження «перевернення» у навчанні? Яким має бути результат такого навчання? Яка частина матеріалу доступна для самостійного опрацювання? Що саме учні мають вміти і знати для того, щоб успішно засвоїти матеріал, винесений на «домашнє опрацювання»?

Застосовування методу «перевернутого класу»

Активні форми опрацювання інформації, які має застосовувати вчитель під час створення контенту, дозволять мотивувати учнів до самостійного вивчення матеріалу. Доречно також використовувати доступні ресурси з відеоматеріалами на обрану тему. З метою залучення учнів до опрацювання інформації їм потрібно запропонувати оформити короткий конспект, створити таблицю чи сформулювати тези. Для закріплення знань на занятті краще застосовувати навчальні ігри, дискусії, творчі завдання, що зацікавлять учнів та змотивують до отримання нових знань.

Перевернуте навчання – форма активного навчання, яка дає можливість «перевернути» традиційний процес навчання таким чином: перегляд навчальних матеріалів стає для учнів домашнім завданням до наступного уроку (самостійне опрацювання теоретичного матеріалу), тому в класі з'являється можливість більше часу використати на виконання практичних завдань. Крім того, використання навчального часу для групових занять вважають основною цінністю перевернутого навчання, оскільки учні можуть обговорити зміст уроку, перевіряючи свої знання, взаємодіяти між собою в практичній діяльності. Змінюється роль учителя під час уроків: він виступає тренером або консультантом, заохочує учнів до спільної роботи та самостійного дослідження.

Учні мають можливість переглянути кілька відеоуроків тривалістю по 5–7 хвилин. Онлайн-опитування може перевіритися для того, щоб перевірити засвоєння матеріалу, пройденого учнями. Для пояснення незрозумілих моментів застосовується пряма реакція на опитування та можливість неодноразового перегляду відеоуроків.

Перевернутий клас має ряд переваг: учні мають можливість зупинитися на найбільш складних для сприйняття місцях; на урок здобувачі освіти приходять підготовленими; мотивація учнів підвищується; є можливість обрати опрацювання відеоматеріалів у темпі, який найбільше підходить; учителю зручніше відслідковувати прогрес учнів; з'являються розширені засоби моніторингу та діагностики.

Труднощі перевернутого класу: важко організувати роботу з дітьми, у яких немає комп'ютера або виходу в інтернет; учні повинні мати мотивацію до навчання, щоб опрацювати матеріал самостійно; необхідно підготувати відеоконтент, який привертає увагу учнів; складність організації навчання в рамках моделі перевернутого класу, щоб воно відповідало вимогам рівню знань, умінь і навичок учнів, пропонуваним шкільними програмами.

Для переходу на перевернуте навчання важливо дотримуватися таких правил:

✓ Розробити власні відеоматеріали чи тексти для учнів (це можуть бути і презентації, і відеоуроки).

✓ Вибрати систему керування навчанням (це може бути сайт <https://teach-hub.com/sait-portfolio-1/> чи блог, також ефективним є Google Клас).

✓ Пропонувати учням онлайн-тести, вікторини, вправи, анкети як дидактичні матеріали для закріплення знань, умінь та навичок.

✓ Встановлювати короткі терміни виконання завдань.

✓ Віднайти можливість забезпечення доступу до матеріалів для учнів, що не мають постійного доступу до Інтернету.

✓ Надати батькам інформацію про принцип застосування технології перевернутого класу.

✓ Оновлювати навчальні матеріали постійно.

Інструменти, які можна використовувати для організації перевернутого класу: сервіси та програми для створення та обробки відео; системи керування навчанням; сайти з дидактичними матеріалами для конструювання тестів, вправ, завдань для самоперевірки, створення тренажерів, інтерактивних вправ, опитувальників.

Сучасна освіта спрямована на пошук нових ефективних способів навчання, які поєднують у собі традиції та інновації, пошук перспективних педагогічних моделей, що дозволять інтегрувати нові технології в освітній процес, при цьому не відмовляючись від перевірених часом традиційних методів навчання; зробити його більш ефективним і продуктивним, а також підвищити інтерес учнів до засвоєння матеріалу і формування ключових компетентностей.

На нашу думку, однією з перспективних педагогічних інновацій є підхід Flipped Learning («Перевернуте навчання») – різновид моделі змішаного навчання, в основі якого лежить відмінна від загальноприйнятої організація діяльності учителя та учнів. Зміст домашньої роботи й роботи на навчальному занятті міняються місцями. Теоретичний матеріал та нова інформація вивчаються учнями самостійно, практичні завдання за темою виконуються на заняттях, аналізуються та обговорюються складні питання та різні аспекти нової теми.

Перевернуте навчання дозволяє вирішити комплекс проблем, характерних для традиційної системи навчання. Учень здійснює теоретичну підготовку до навчального заняття з використанням електронних освітніх ресурсів, а безпосередньо в класі йде процес практичного закріплення отриманих знань. Основним завданням учителя

під час уроку стає актуалізація уваги на складних проблемних питаннях, активізація пізнавальної діяльності учнів, а не виклад поточної теми.

Концепція моделі «перевернутого навчання» полягає в тому, щоб змінити підхід до вивчення матеріалу за допомогою впровадження в освітній процес відеолекцій, які часто розглядаються як ключовий компонент підходу. Викладач може створити лекції та розмістити в мережі інтернет або зберігати їх у певному онлайн-файлообміннику.

Технологія перевернутого навчання є базою «Перевернутого» уроку, що є уроком, який змінює традиційні методи викладання: подача матеріалу проходить за межами школи, а практична робота перенесена на урок. Це не просто зміна навчальної послідовності. Такий урок передбачає зміну власних педагогічних прийомів.

Педагогічний підхід «Перевернутий клас» – це інноваційний сценарій навчання, який отримав широку популярність завдяки можливостям цифрових інструментів. Ця педагогічна модель трансформує роль учителя в освітньому процесі: з відтворювача знань він перетворюється на консультанта, координатора, помічника. Це, безумовно, сприяє тісній співпраці вчителя з учнями під час занять. Роль учнів також стає іншою, вони вже не пасивні спостерігачі, а самостійно засвоюють знання, планують освітній процес, знаходять практичне застосування для отриманої інформації. У такій формі перевернутого навчання учень стає активним учасником навчальної діяльності, а вчитель спрямовує її. Відбувається зміна акцентів: із «засвоєння знань» на формування компетентностей і включення в повсякденну освітню діяльність електронних навчально-методичних посібників, навчальних відеоуроків, відеолекцій, онлайн тестів, інтерактивних завдань тощо. З пасивного поглинача знань дитина перетворюється в їх активного здобувача, першовідкривача, винахідника, шукача істини, філософа, розробника; для нього головне твердження: «Я сам!».

Правила ефективного «перевернення» класу [6]:

✓ Визначте, які розділи підручників, статті в журналах, сторінки в інтернеті, подкасти, відеоролики, мінілекції тощо учні мають вивчити, прочитати, переглянути заздалегідь.

✓ Адаптуйте інформацію для учнів. Не обов'язково готувати нові ресурси, можна використати наявні, змінивши їх; застосувати традиційні матеріали (підручники, словники, таблиці) для опрацювання так, щоб їх можна було використати при «перевертанні» класу, хоча для домашнього опрацювання зазвичай пропонуються відеоматеріали.

✓ Важливо контролювати, чи ознайомилися діти із запропонованими для опрацювання матеріалами, чи готуються вони до уроку. Якщо під час роботи виникнуть запитання, необхідно провести індивідуальну чи групову консультацію – у переддень уроку або ввечері в спеціально відведений час. Учні мають чітко усвідомлювати мету своєї роботи, отримавши матеріал для опрацювання.

✓ Навчальне відео чи інші застосовані ресурси мають бути доповнені змістовними інструкціями і завданнями. Якщо такого завдання немає, можна

дітям доручити сформулювати його самостійно, скласти запитання, які стосуватимуться теми, що вивчається, або елементів переглянутого відео.

✓ Діти можуть оформити конспект, ментальну карту або короткі нотатки переглянутих матеріалів.

✓ Запропоноване для перегляду відео має бути не дуже довгим (до 5 хвилин) та інформаційно навантаженим [6].

Ефективний «переворот» неможливий без ретельної підготовки. Запис відеоуроків вимагає часу та зусиль з боку вчителя. Аби діти зрозуміли принцип моделі і мали мотивацію для підготовки до занять, елементи класного і домашнього навчання повинні стати єдиним цілим.

Запровадження «перевертання» в навчанні може означати додаткову роботу і вимагати нових навичок від педагога, хоча цей процес можна спростити, вводячи модель поступово.

Модель перевернутого навчання залежить від технічного оснащення школи, вчителя та учнів. У будь-якому випадку, щоб оцінити належним чином ефективність від перевертання в навчанні, необхідно застосувати відповідну модель на практиці. Її особливість полягає в тому, що вчителям не потрібно одразу перевертати все навчання, щоб побачити ефект. Замість цього можна перевернути один урок, щоб познайомитися з цією концепцією і проконсультувати своїх учнів, зрозуміти, як вона працює; скласти чітке уявлення про шляхи її реалізації та доцільне використання.

Передумовами для виникнення технології «Перевернуте навчання» можна назвати такі основні фактори:

✓ Пасивність учнів на уроці.

✓ Роль учителя (як і раніше, йому відведена керівна провідна позиція в навчальній ситуації, яка полягає в основному в передачі інформації, контролі знань і в утриманні дисципліни на уроці. На жаль, у сучасних умовах цього недостатньо).

✓ Відсутність індивідуального підходу, орієнтація на «середнього» учня.

✓ Наявність технологій і засобів ІКТ.

✓ Необхідність у збільшенні класного часу для практичного закріплення отриманих знань, активізації пізнавальної діяльності учнів та актуалізації уваги на складних проблемних питаннях.

✓ Учням, відсутнім через хворобу або позакласні заходи, потрібно надолужувати матеріал самостійно.

Під час дистанційного навчання така модель допомагає вирішити ряд проблем. Теоретичний матеріал опрацьовується самостійно в зручний для учнів час. Також важливо, що вони самі вирішують, скільки часу на це витратити та скільки разів переглянути відео чи презентацію. Важливо розробити систему контролю. Це можуть бути вікторини, опитувальники тощо.

Якісно вдається організувати перевернуту модель навчання через Google Клас. На кожне заняття доречно запланувати матеріал, додавши план уроку, відеоматеріал, презентацію, блок-схеми, таблиці, покликання на

матеріал підручника тощо. Також можна прикріпити гугл-форму, але важливо, щоб учень міг дати відповідь на теоретичні питання багато разів, знаходячи інформацію в підручнику та запам'ятовуючи визначення. Така робота є елементом формувального оцінювання.

Під час змішаного навчання учні опрацюють теоретичний матеріал самостійно, а перебуваючи в класі, з допомогою учителя формують практичні навички, компетентності. Якщо навчання відбувається повністю дистанційно, у першій частині уроку доречно надати учням теоретичний матеріал для самостійного опрацювання, а після перевірки теоретичних знань виділити багато часу для формування практичних навичок. Ефективною є така модель, якщо уроки в розкладі стоять парами: перший урок – самостійне засвоєння правил, а другий – пояснення незрозумілих моментів та практичні завдання.

Тобто, перевернута модель від учителя вимагає постійного контролю за діяльністю своїх учнів, щоб визначити, хто потребує допомоги, з чого і чому. Учителі мають бути чуйними і гнучкими, розуміти, що такий високоактивний стиль викладання вимагає великої педагогічної майстерності. Незважаючи на те, що вони менш помітні, інструктори повинні бути на вершині своєї майстерності, щоб виховувати учнів у перевернутому класі.

Висновки. Отже, «перевернуте навчання» – нова, сучасна педагогічна технологія, в основі якої лежить відмінна від загальноприйнятої організація діяльності вчителя та учнів. Учитель виступає в освітньому процесі в ролі помічника – консультанта і координатора, що забезпечує співпрацю з учнями на уроках. Роль учнів також трансформується – теоретична підготовка до навчального заняття здійснюється з використанням електронних освітніх ресурсів, а безпосередньо в класі йде процес практичного закріплення отриманих знань, що дозволяє здобувачам освіти стати активними учасниками навчальної діяльності, самостійно відповідати за отримані знання, шукати практичне застосування отриманій інформації, що підвищує інтерес учнів до процесу засвоєння матеріалу і формування ключових компетентностей.

Література

1. Безух Т. В. Перевернутий клас математики. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-perevemutiy-urok-matematiki-5-klas-258961.html> (дата звернення: 23.04.2023).
2. Боремчук Л. І. Дистанційне навчання як педагогічна технологія. URL: <http://intkonf.org/boremchuk-li-distantsiyne-navchannya-yak-pedagogina-tehnologiya/> (дата звернення: 23.04.2023).
3. Іванюк І. В., Овчарук О. В. Результати онлайн-опитування. Готовність і потреби вчителів щодо використання цифрових засобів та ІКТ в умовах карантину: 2021. Аналітичний звіт. Київ : ІІТЗН НАПН України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724564> (дата звернення: 23.04.2023).
4. Іванюк І. В., Овчарук О. В. Стан готовності педагогів ЗСО до застосування інформаційно-освітнього середовища для здійснення дистанційного навчання в умовах карантину, спричиненого COVID-19. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 3 (103). С. 48–54.

5. Лист МОН України «Щодо організації дистанційної освіти» № 1/9-609 від 02 листопада 2020 року. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-distancijnogo-navchannya> (дата звернення: 23.04.2023).

6. Модель навчання «Перевернутий клас : змінюємо освітній процес». URL : <https://naurok.com.ua/post/model-navchannya-perevernutiy-klas-zmnyuemo-osvitniy-proces> (дата звернення: 23.04.2023).

7. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / В. М. Кухаренко, С. М. Березенська, К. Л. Бугайчук, Н. Ю. Олійник, Т. О. Олійник, О. В. Рибалко, Н. Г. Сиротенко, А. Л. Столяревська ; за ред. В. М. Кухаренка. Харків : «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016. 284 с.

References

1. Bezukh, T. V. (2022). *Perevernutyi klas matematyky* [Flipped classroom mathematicians]. Retrieved from : <https://naurok.com.ua/prezentaciya-perevernutiy-urok-matematiki-5-klas-258961.html> [in Ukrainian].

2. Boremchuk, L. I. (2022). *Dystantsiine navchannya yak pedahohichna tekhnolohiia* [Distance learning as a pedagogical technology]. Retrieved from : <http://intkonf.org/boremchuk-li-dystantsiine-navchannya-yak-pedagogina-tehnologiya/> [in Ukrainian].

3. Ivaniuk, I. V., Ovcharuk, O. V. (2021). *Rezultaty onlain-opytuvannia. Hotovnist i potreby vchyteliv shchodo vykorystannia tsyfrovyykh zasobiv ta IKT v umovakh karantynu: 2021. Analytychnyi zvit* [Online survey results. Readiness and needs of teachers regarding the use of digital tools and ICT in quarantine conditions: 2021. Analytical report]. Kyiv : IITZN NAPN Ukrainy. Retrieved from : <https://lib.iitta.gov.ua/724564> [in Ukrainian].

4. Ivaniuk, I. V., Ovcharuk, O. V. (2020). *Stan hotovnosti pedahohiv ZZSO do zastosuvannia informatsiino-osvitnoho seredovyshcha dlia zdiisnennia dystantsiinoho navchannya v umovakh karantynu, sprychynenoho COVID-19* [The state of readiness of the teachers of ZZSO to use the information and educational environment for distance learning in the conditions of quarantine caused by COVID-19]. *Nova pedahohichna dumka* – A new pedagogical thought, № 3 (103), 48–54 [in Ukrainian].

5. MON Ukrainy (2020). «*Shchodo orhanizatsii dystantsiinoi osvity*» : lyst № 1/9-609 vid 02.11.2020 [Regarding the organization of distance education]. Retrieved from : <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-distancijnogo-navchannya> [in Ukrainian].

6. Журнал «Na urok» (2018). *Model navchannia «Perevernutiy klas : zmniuemo osvitniy protses»* [The «Flipped Class: Changing the Educational Process» learning model]. Retrieved from : <https://naurok.com.ua/post/model-navchannya-perevernutiy-klas-zmnyuemo-osvitniy-proces> [in Ukrainian].

7. Kухаренко, В. М. (ed.) (2016). *Teoriia ta praktyka zmishanoho navchannia : monohrafiia* [Theory and practice of blended learning: monograph]. Kharkiv : «Miskdruk», NTU «KhPI» [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Сьогодні вимагає нових підходів до навчання. Через воєнний стан у багатьох закладах освіти воно здійснюється дистанційно або за змішаною формою. Організацію освітнього процесу ускладнюють технічні проблеми: відсутність електроенергії чи інтернету, наявність технічних засобів в учня тощо. З метою кращої мотивації учнів, активного залучення їх до пізнавальної діяльності та зменшення освітніх втрат через воєнний стан в освітньому процесі доречно застосувати метод «Перевернутого класу». Головною метою його є формування активного, залученого до освітнього процесу учня, який вміє думати, співпрацювати, запитувати, допомагати, просити про допомогу, дискутувати, аргументувати, аналізувати та висловлювати власну думку.

У статті розглянуто теоретичні засади та методологічні особливості вказаного методу, а також описано практичний досвід застосування методу «Перевернутий клас» або «Перевернуте навчання».

Переваги перевернутого класу: на урок діти приходять підготовленими; у них є можливість вивчати відеоматеріали в тому темпі, який їм підходить; в учнів є можливість зупинитися на найбільш складних для сприйняття місцях; підвищується мотивація учнів; учителю легше контролювати прогрес учнів; з'являються розширені засоби діагностики.

Передумовами для виникнення технології «Перевернуте навчання» можна назвати такі основні фактори: пасивність учнів на уроці; роль учителя (як і раніше, він займає керівну провідну позицію в навчальній ситуації, і полягає, в основному, у передачі інформації, контролі знань і в утриманні дисципліни на уроці. На жаль, у сучасних умовах цього недостатньо); відсутність індивідуального підходу, орієнтація на «середнього» учня; наявність технологій і засобів ІКТ; необхідність у збільшенні класного часу для практичного закріплення отриманих знань, активізації пізнавальної діяльності учнів та актуалізації уваги на складних проблемних питаннях; учням, відсутнім через хворобу або позакласні заходи, потрібно надолужувати матеріал самостійно.

Перевернута модель від учителя вимагає постійного контролю за діяльністю своїх учнів, щоб визначити, хто потребує допомоги, з чого і чому. Учителі мають бути чуйними і гнучкими, і повинні розуміти, що такий високоактивний стиль викладання ґрунтується на педагогічній майстерності.

Отже, «перевернуте навчання» – нова сучасна педагогічна технологія, в основі якої лежить інша, на відміну від загальноприйнятої, організація діяльності вчителя та учнів. Роль учнів змінюється – теоретична підготовка до навчального заняття здійснюється з використанням електронних освітніх ресурсів, а безпосередньо в класі йде процес практичного закріплення отриманих знань, що дозволяє здобувачам освіти стати активними учасниками навчальної діяльності, самостійно відповідати за отримані знання, шукати практичне застосування отриманій інформації, що підвищує інтерес учнів до процесу освоєння матеріалу і формування ключових компетентностей.

Ключові слова: воєнний стан, змішане навчання, дистанційне навчання, методика «Перевернутий клас», методика «Перевернуте навчання».

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

УДК 378.14: 372

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-199-209

ANALYSIS OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A SPECIALIST IN THE DEVELOPMENT OF USER INTERFACES

АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ З РОЗРОБКИ КОРИСТУВАЛЬНИЦЬКИХ ІНТЕРФЕЙСІВ

Iryna BARDUS,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

irina.bardus@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8682-7791>

Ірина БАРДУС,

доктор педагогічних наук,
професор

Oleksandr PRYVEZENTSEV,
postgraduate

Олександр ПРИВЕЗЕНЦЕВ,
аспірант

aua0077@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-7676-5196>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: March 31, 2023

Revised manuscript accepted: April 28, 2023

ABSTRACT

The article is dedicated to the challenging problem of improving the quality of professional education of future bachelors in the field of software engineering, in particular, defining qualification requirements, updating the goals and content of educational programs for their education by analyzing the professional activities of a user interface development specialist. As technology advances and integrates into our daily lives, the demand for such specialists has grown significantly. At the same time, the field of information technology is constantly evolving, creating a need for more specialized skills that can only be acquired through a professional education. During the analysis of the professional activity of a specialist in the development of user interfaces, the subjects, means, process, technologies, conditions and products at each stage of creating user interfaces of various software are considered. The user interface is defined as the means by which users interact with digital devices or software. The article considers the job responsibilities of a UI designer, UX designer, front-end developer, graphic designer and user experience researcher – specialists who develop user interfaces. The process of developing user interfaces is analyzed at the following stages: determining the needs, desires and behavioral patterns of users; defining the problem to be solved; generating ideas for solving the problem; prototyping; testing (in accordance with the concept of «Design Thinking»); development of the software part of the user interface (writing program code, front-end and back-end development, integration of front-end and back-end components into a single system, testing and quality control, cross-platform support, ensuring accessibility for people with disabilities). The qualification requirements for a specialist at each stage of user interface development are determined to improve the quality of professional training of

199

ICV 2021: 85.25

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1

future bachelors in the field of software engineering, to update the goals and content of educational programs for their training.

Key words: *professional activity, user interface development, UI design, UX design, design-thinking, qualification requirements.*

Вступ. У наш час професійна успішність молодого фахівця в галузі інформаційних технологій та його конкурентоспроможність на ринку праці залежить від якості підготовки в закладі вищої освіти, зокрема від актуальності цілей та змісту відповідної освітньої програми. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, конструктивно-функціональне ускладнення комп'ютерної техніки і розширення галузей їх використання викликали попит на фахівців з розробки інтерактивних інтерфейсів до складних програмних продуктів, розрахованих на використання непрофесійними користувачами. Однак сьогодні в системі формування готовності майбутніх фахівців у галузі інженерії програмного забезпечення до розробки користувальницьких інтерфейсів існує низка суперечностей, а саме: між потребами ІТ-галузі у високопрофесійних фахівцях з галузі розробки користувальницьких інтерфейсів різного програмного забезпечення [8] та недостатнім рівнем сформованості їхньої професійної компетентності в закладах вищої освіти [4]; між потребами суспільства у творчих ІТ-фахівцях, спроможних створювати користувальницькі інтерфейси різних програмних додатків [3], та складністю повноцінного їхнього формування в умовах традиційної системи підготовки [2]; між необхідністю формування готовності до розробки користувальницьких інтерфейсів у майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій та недостатнім рівнем розробки її теоретичних і методичних засад.

У зв'язку з цим стає важливим вирішення проблеми підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення до розробки користувальницьких інтерфейсів.

Серед вітчизняних фахівців, які займаються дослідженням проблеми підготовки майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій до розробки користувальницьких інтерфейсів, можна зазначити таких: А. Авраменко, В. Авраменко, І. Бардус, Л. Білоусова, П. Бондарчук, Л. Гризун, Л. Дібровська, Н. Житеньова, О. Золотухіна, Т. Капленко, О. Коваленко, Н. Міхнова, О. Петрова, С. Старшинова, В. Стинський, Г. Табунщик та інші. Серед зарубіжних науковців, що займалися дослідженням цього питання, можна зазначити: Bennett J., Boehm-Davis D., Bleser T., Ehrich R., Estrada H., Hartson H. R., Hewett T., Kieras D., Martínez A., Molina A. I., Ortega M., Pastor O., Redondo M. Á., Rhyne J., Sanchez J., Sibert J. та інші. Проте, незважаючи на досить значну увагу серед фахівців питанням якості підготовки майбутніх розробників користувальницьких інтерфейсів, у більшості випадків під процесом розробки користувальницьких інтерфейсів розглядається підхід до створення їх для вебсайтів або веб-додатків, не наділяючи відповідної уваги розробці користувальницьких інтерфейсів для мобільних додатків, прикладного програмного забезпечення, програмного забезпечення для стендів та інших електронних пристроїв, з якими користувач взаємодіє за допомогою управління через І/О девайси з графічним інтерфейсом.

Актуалізувати цілі та зміст освітніх програм і об'єктивно визначити вимоги до професійних компетентностей, якими повинні володіти фахівці з розробки користувальницьких інтерфейсів, можна тільки на основі ґрунтовного аналізу їх професійної діяльності [1].

Метою статті є аналіз професійної діяльності фахівця з розробки користувальницьких інтерфейсів та визначення кваліфікаційних вимог до нього.

Методи та методики дослідження. Для проведення аналізу професійної діяльності фахівця з розробки користувальницьких інтерфейсів вважаємо доцільним використати концепцію «design thinking» [11], відповідно до якої процес створення будь-якого користувальницького інтерфейсу складається з таких п'яти етапів: empathize (розуміння), define (формулювання задач), ideate (формулювання ідеї), prototype (створення прототипу), та test (тестування). Саме ця концепція є основоположною для значної кількості процесів проєктування.

Результати та дискусії. Перш ніж досліджувати професійну діяльність розробників користувальницьких інтерфейсів, необхідно визначити, що таке користувальницький інтерфейс і що саме є процесом його розробки. Користувальницький інтерфейс (UI) – це те, за допомогою чого користувачі взаємодіють з цифровими пристроями або програмними засобами [12]. Якісно зроблений інтерфейс значно покращує користувальницький досвід, а виконання завдань і досягнення поставленої мети більш простими та інтуїтивно зрозумілими для користувачів. Дизайн користувацького інтерфейсу передбачає низку навичок і знань, що вимагає взаємодію між фахівцями з різних галузей (дизайн, психологія, програмування).

У процесі створення користувацького інтерфейсу залежно від масштабу та специфіки продукту можуть бути задіяні представники різних спеціальностей: UI-дизайнери, UX-дизайнери, верстальники, фронтенд-розробники (програмісти), графічні дизайнери та фахівці з дослідження користувацького досвіду.

UI-дизайнери займаються розробкою елементів інтерфейсу, зокрема кнопок, меню та інших інтерактивних компонентів, які складають користувацький інтерфейс [13]. Їх робота спрямована на те, щоб забезпечити візуальну привабливість, узгодженість і простоту інтерфейсу у використанні.

UX-дизайнери орієнтовані за розробку загального користувацького досвіду, вони відповідають за розуміння поведінки користувачів і проєктування інтерфейсу відповідно до потреб і цілей [14].

Front-end розробники (програмісти, які займаються розробкою веб-додатків) відповідають за реалізацію дизайну інтерфейсу в кодї, забезпечуючи його коректну роботу на різних пристроях і платформах [7]. Щоб забезпечити високу точність реалізації інтерфейсу, вони тісно співпрацюють з UI та UX дизайнерами.

До проєктування інтерфейсу також можуть бути залучені графічні дизайнери, які створюють візуальні елементи, зокрема іконки та ілюстрації, що будуть використовуватися в інтерфейсі. Діяльність цих працівників полягає в тому, щоб інтерфейс був послідовним і візуально привабливим.

Залежно від цільової платформи користувацького інтерфейсу до його розробки також можуть бути залучені інші фахівці. Наприклад, розробники застосунків для ПК, смартфонів або інших спеціалізованих платформ можуть залучатися для забезпечення ефективної роботи інтерфейсу саме на цих пристроях.

Таким чином, залучення спеціалістів до розробки інтерфейсу користувача буде залежати від цільової платформи та специфіки проекту. Завдяки спільній роботі ці фахівці забезпечують оптимізацію інтерфейсу для цільової платформи, простоту у використанні та візуальну привабливість інтерфейсу [9]. Далі розглянемо процес створення користувацького інтерфейсу більш детально.

Розробка користувацького інтерфейсу є частиною життєвого циклу програмного забезпечення і загалом охоплює концептуальну фазу підготовки технічного завдання, проектування, реалізації (програмування), тестування, введення в експлуатацію [1].

Відповідно до концепції «Design Thinking» [11] для створення ефективного та зручного інтерфейсу, зазвичай, розробники користувацького інтерфейсу виконують ряд кроків (рис. 1.), спрямованих на покращення фінального продукту та запобігання порушення дедлайнів, перевищення вартості фінального продукту тощо.

Рис. 1. Узагальнена схема концепції «Design Thinking»

Ці кроки включають такі процеси:

1. Empathize – це перший етап під час створення користувацького інтерфейсу, який передбачає визначення потреб, бажань та моделей поведінки користувачів. На цьому етапі розробники досліджують та збирають інформацію про користувачів, їхні вподобання. Ключовими об'єктами на цьому етапі є безпосередньо користувачі, тож дизайнери використовують такі інструменти, як інтерв'ю, опитування та спостереження, щоб краще зрозуміти потреби та поведінку.

Проміжним результатом цього етапу є портрет користувача, який представляє цільову групу користувачів. Портрет користувача – це фіктивний персонаж, який уособлює характеристики групи (вік, стать, рід занять та інтереси).

2. Define – це другий етап під час створення користувацького інтерфейсу, який передбачає визначення проблеми, яку потрібно вирішити. На цьому етапі розробники застосовують інформацію, отриману на етапі «Empathize», для того, щоб сформулювати суть проблеми, що є ключовим елементом. Для цього дизайнери використовують такі інструменти, як фреймінг проблеми [6] та мозковий шторм [5].

Проміжним результатом цього етапу є перелік чітких і лаконічних тверджень, що визначають проблему, яку потрібно вирішити. Вона має

фокусуватися на потребах та больових точках користувача і бути орієнтованим під час процесу проектування.

3. Ideate – це третій етап процесу розробки користувацького інтерфейсу, який передбачає генерування ідей для вирішення проблеми. На цьому етапі дизайнери застосовують творче мислення та мозковий штурм для того, щоб згенерувати різноманітні ідеї. Ключовими елементами на цьому етапі є самі ідеї, для генерування та дослідження яких дизайнери використовують такі інструменти, як мапінг, ескізування та прототипування.

Проміжним результатом цього етапу є декілька дизайн-концепцій, що є різними ідеями щодо того, як вирішити проблему. Вони мають бути креативними, інноваційними та відповідати потребам і побажанням користувача.

4. Prototype – це четвертий етап у процесі створення користувацького інтерфейсу, він включає створення фізичного представлення концепції дизайну. На цьому етапі дизайнери використовують дизайн-концепцію, щоб створити початковий прототип. Для цього дизайнери використовують такі інструменти, як паперове прототипування, wireframing та user flows.

Проміжним результатом на цьому етапі є прототип низької деталізації – базове представлення дизайну інтерфейсу. Він повинен бути простим і легким у створенні, його слід використовувати для тестування основних аспектів юзабіліті та функціональності концепції дизайну.

5. Test – це п'ятий і завершальний етап у процесі створення користувацького інтерфейсу, який включає тестування прототипу користувачами. На цьому етапі дизайнери користуються прототипом, що був створений на етапі «Prototype», щоб перевірити розроблену дизайн-концепцію на реальних користувачах. Ключовим елементом на цьому етапі є зворотній зв'язок від користувачів, для отримання якого дизайнери застосовують такі інструменти, як usability-тестування, A/B-тестування та анкетування користувачів.

Кінцевим продуктом на цьому етапі є високоточний прототип – вдосконалене і детальне відображення дизайну інтерфейсу. Високоточний прототип має бути візуально привабливим, інтуїтивно зрозумілим і зручним у використанні, а також ґрунтуватися на даних відгуків, отриманих на етапі тестування.

Отже, концепція Design Thinking забезпечує організований та ітераційний підхід до розробки користувацьких інтерфейсів. Кожен етап процесу передбачає використання різного набору засобів, дій та об'єктів, а проміжні та кінцеві результати відображають прогрес, досягнутий на кожному з етапів. Дотримуючись цього процесу, розробники можуть створювати користувацькі інтерфейси, що будуть максимально відповідати потребам і вподобанням користувача та ефективно вирішувати поставлені перед ними завдання.

Після завершення цих етапів готовий дизайн передається на наступний етап – розробку програмної частини користувацького інтерфейсу.

Залежно від специфіки і масштабу фінального продукту під час цього етапу можуть бути залучені декілька розробників. Наприклад, під час

розробки програмної частини для веб-сайтів або веб-додатків залучають Front-End розробників, які пишуть код використовуючи HTML – мову для створення базової структури сторінки; CSS – таблиці стилів для імплементації візуального складника, забезпечення адаптивності для готового продукту, тощо; JS – мову програмування, що використовується задля створення візуальних ефектів, обробки даних з форм зворотного зв'язку, забезпечення функціонування готового продукту тощо.

Розробники застосунків для ПК забезпечують оптимізацію інтерфейсу для настільних комп'ютерів, ноутбуків та інших подібних пристроїв. Крім того, вони також можуть відповідати за розробку необхідних драйверів або бібліотек, необхідних для коректної роботи інтерфейсу.

З іншого боку, розробники мобільних додатків займаються створенням інтерфейсу для забезпечення безперебійної роботи на смартфонах і планшетах. Для цього їм необхідно враховувати різні розміри екранів і роздільну здатність різних мобільних пристроїв і подбати про те, щоб інтерфейс працював належним чином на всіх цих пристроях.

Залежно від специфіки проекту можуть знадобитися й інші вузькоспеціалізовані розробники. Наприклад, розробники, які працюють над вбудованими системами або пристроями IoT (Інтернет речей), можуть створювати спеціалізовані інтерфейси, які працюють з конкретними апаратними платформами.

Розробка користувацького інтерфейсу передбачає перетворення дизайну на функціональний продукт. Цей процес зазвичай включає кілька етапів, кожен з яких має свій перелік інструментів, дій та результатів. Нижче наведено більш детальну інформацію про кожен з етапів:

Етап front-end розробки передбачає створення візуальних та інтерактивних компонентів користувацького інтерфейсу. Для створення інтерфейсу команда розробників використовує макети (або прототипи) для створення інтерфейсу за допомогою веб-технологій таких, як HTML, CSS та JavaScript. До основних інструментів, що використовуються на цьому етапі, відносяться редактори коду: Visual Studio Code, Sublime Text або Atom. Результатом цього етапу є робочий прототип користувацького інтерфейсу, який можна протестувати та вдосконалити.

Етап back-end розробки передбачає створення серверних компонентів, які забезпечують роботу користувацького інтерфейсу. Це може охоплювати створення API для обробки запитів до даних, налаштування баз даних та інтеграцію сторонніх сервісів. До основних інструментів, які використовуються на цьому етапі, належать такі мови програмування, як Java, Python або PHP, а також фреймворки: Node.js, Django або Laravel. Результатом роботи на цьому етапі є функціональна back-end система, що може взаємодіяти з front-end і обробляти запити користувачів.

Етап інтеграції передбачає інтеграцію front-end і back-end компонентів в єдину систему. Зазвичай, це передбачає проведення тестування та налаштування обох складників, для того щоб забезпечити їх безперебійну роботу. Основним інструментом, що використовується на цьому етапі, є

системи контролю версій, зокрема Git, що дає змогу команді розробників відстежувати зміни та співпрацювати над кодовою базою. Результатом цього етапу є повністю функціональний користувацький інтерфейс, який може бути впроваджений і доступний для використання кінцевими користувачами.

Етап тестування та контролю якості включає в себе оцінку користувацького інтерфейсу, щоб переконатися, що він повністю відповідає встановленим вимогам і функціонує за призначенням. Це може бути проведення тестування користувачів для отримання зворотного зв'язку і визначення областей для вдосконалення, а також виконання автоматизованих і неавтоматизованих тестів для виявлення багів і помилок. Основними інструментами, що використовуються на цьому етапі, є фреймворки для проведення тестування (Selenium або Appium) і системи відстеження помилок (Jira або Bugzilla). Результатом цього етапу є вдосконалений і завершений користувацький інтерфейс, готовий до запуску.

Вирішальну роль у результаті процесу програмування відіграють умови розробки користувацького інтерфейсу. Однією з ключових умов є методологія розробки, яка може бути як жорсткою, так і гнучкою. Жорстка методологія характеризується суворим дотриманням заздалегідь визначених процесів та інструкцій, у той час як гнучка методологія дозволяє більше творчості та експериментів.

Ще однією важливою умовою є спосіб створення програмного забезпечення, який може бути автоматизованим і ручним. Автоматизоване створення програмного забезпечення передбачає використання систем управління контентом (CMS) або інших вже наявних інструментів (WYSIWYG систем створення контенту), тоді як ручне створення програмного забезпечення передбачає написання коду з нуля.

Таким чином, розробка користувацького інтерфейсу складається з кількох етапів, кожен з яких має свій набір інструментів та дій. Дотримуючись структурованого підходу, подібного до описаного вище, команди розробників можуть створювати користувацькі інтерфейси, функціональні й зручні для користувача, які гарантують відповідність потребам зацікавлених сторін і кінцевих користувачів.

Підсумовуючи наведене вище, визначимо кваліфікаційні вимоги до розробника користувацьких інтерфейсів програмного забезпечення.

Розробники користувацьких інтерфейсів відіграють критично важливу роль у розробці програмних застосунків. Їхня робота потребує глибокого розуміння принципів дизайну інтерфейсу користувача, технічних знань та навичок спільної роботи. Розуміння ролі та обов'язків розробників користувацьких інтерфейсів допоможе нам усвідомити необхідність співпраці, комунікації та технічних знань у цій галузі. Важливо, щоб фахівці з розробки користувацьких інтерфейсів забезпечували ефективність, інтуїтивну зрозумілість та зручність програмних застосунків для користувачів.

Як продукт розробки високоякісний користувацький інтерфейс є результатом перетворення ідеї в матеріальний продукт. Він повинен бути простим у використанні, візуально привабливим, відповідати потребам та

очікуванням цільових користувачів [10], а також доступним, тобто таким, що може використовуватися користувачами з обмеженими можливостями, та адаптивним, тобто таким, що підлаштовує свій зовнішній вигляд і поведінку під різні пристрої та розміри екранів.

Важливо зазначити, що розробники користувацьких інтерфейсів, що відповідають за написання коду, мають ґрунтовно розуміти основні принципи UI-дизайну, уміти втілювати складний дизайн у функціональному кодї та забезпечувати відповідність інтерфейсу таким вимогам до продуктивності: час завантаження та час відгуку.

Зі збільшенням кількості пристроїв і платформ розробники користувацьких інтерфейсів мають забезпечити належну роботу інтерфейсу на всіх цих платформах. Для цього потрібні знання принципів адаптивного дизайну та вміння адаптувати код до різних середовищ. Розробники користувацьких інтерфейсів повинні мати ґрунтовне розуміння особливостей різних платформ і девайсів та бути здатними адаптувати інтерфейс до особливостей кожної платформи. Це передбачає глибокі знання мов програмування, фреймворків та різноманітних платформ.

Фахівці мають забезпечити дотримання норм щодо доступності, щоб люди з особливими потребами могли користуватися додатком. Це вимагає наявності знань стандартів доступності та найкращих практик, зокрема «Керівництво з доступності веб-контенту (WCAG)» [15].

Отже, перелік основних кваліфікаційних вимог до розробника користувацьких інтерфейсів (КІ) програмного забезпечення (ПЗ) наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Кваліфікаційні вимоги до розробника користувацьких інтерфейсів

Етап розробки КІ ПЗ	Розуміння предметної галузі	Знання та вміння використовувати спеціальне ПЗ
Створення концепції	Знання методології та процесів дизайн-мислення, вміння проводити дослідження користувачів, навички створення user personas та maps of user journey, вміння генерувати та допрацьовувати ідеї, вміння створювати wireframes та прототипи.	Інструменти для малювання (папір, ручка, планшет)
UI дизайн	Розуміння принципів візуального дизайну, знання типографіки, теорії кольору, вміння створювати послідовну дизайн-систему, навички проектування адаптивних інтерфейсів, вміння створювати зручний дизайн.	Figma, Sketch, Adobe XD, InVision, Zeplin
UX дизайн	Розуміння психології та поведінки користувачів, вміння створювати user flows та wireframe, знання принципів дизайну взаємодії, вміння створювати клікабельні прототипи для тестування користувачів,	Axure, Adobe XD, Figma, Sketch, ProtoPie

	навички проведення користувацького тестування та аналізу результатів.	
Розробка UI інтерфейсів	Знання мов програмування та фреймворків для фронтенд-розробки, розуміння веб-стандартів та принципів доступності, вміння створювати адаптивні макети, знання систем контролю версій.	HTML, CSS, JavaScript, React, Angular, Vue
Тестування та обслуговування	Розуміння методологій та кращих практик тестування, вміння виявляти та виправляти баги та помилки, навички підтримки та оновлення існуючих баз коду.	Різні інструменти тестування та фреймворки (наприклад, Cypress, Jest, Selenium), інструменти налаштування

Отже, кваліфікаційні вимоги до фахівця з розробки користувацьких інтерфейсів передбачають знання принципів design thinking, вміння користуватися різними інструментами проектування та програмування, розуміння принципів веб-стандартів та доступності, а також вміння проводити юзер-тестування та обробляти отримані результати.

Висновки. Розробка користувацького інтерфейсу – це складний процес, який включає трансформацію ідей у високоякісні користувацькі інтерфейси. Аналіз професійної діяльності фахівця з розробки користувацьких інтерфейсів дозволив виявити, що для забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці майбутні бакалаври з інженерії програмного забезпечення мають опанувати широкий спектр навичок і знань, починаючи від уміння проводити user research та генерувати ідеї і закінчуючи навичками проектування та розробки користувацьких інтерфейсів, які будуть водночас і візуально привабливими, і зручними для користувача. Виклики, з якими стикаються фахівці при розробці користувацького інтерфейсу, включають необхідність бути обізнаними з останніми тенденціями дизайну, забезпечення доступності інтерфейсу для всіх користувачів, а також збалансування графічних елементів і технологій для створення інтерфейсу, який буде одночасно естетично привабливим і функціональним. Подальші дослідження ми пов'язуємо із розробкою системи професійних компетентностей фахівців з розробки користувацьких інтерфейсів, а також змісту їхньої професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Література

1. Бардус І. О. Фундаменталізація професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій до продуктивної діяльності: монографія. Харків: ПромАрт, 2018. 393 с.

2. Стинський В. Формування дизайнерської компетентності у студентів-програмістів у процесі навчання у ЗВО. *Доступність і неперервність освіти впродовж життя: зарубіжний досвід та національна практика*: зб. тез доп. наук.-практ. інт.-конф. з міжнар. уч., м. Івано-Франківськ, 2022. С. 240–244.

3. Are UI Designers In Demand in 2023? URL: <https://careerfoundry.com/en/blog/ui-design/are-ui-designers-in-demand> (accessed: 03.02.2023).

4. Bilousova L. I., Gryzun L. E., Zhytienova N. V. Fundamentals of UI/UX design as a component of the pre-service specialist's curriculum: SHS Web of Conferences 104. 02015. doi: 10.1051/shsconf/202110402015.

5. Brainstorming. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/brainstorming?q=brainstorming> (accessed: 03.02.2023).
6. Framing. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL : https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/frame_2?q=framing (accessed: 03.02.2023).
7. Front-end. Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/front-end?q=Front-end> (accessed: 03.02.2023).
8. Gonzalez C. A., Ghazizadeh M., Smith M. Perspectives on the Training of Human Factors Students for the User Experience Industry. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting*, 2014. № 58 (1), P. 1807–1811. doi: 10.1177/1541931214581378.
9. Grønbaek K., Grudin J., Bødker S., Bannon L. Achieving cooperative system design: shifting from a product to a process focus. *Participatory Design*. CRC Press, 2017. P. 79-97.
10. Hassenzahl M. User experience design. *Soegaard M., Dam R. F. (editors). The Encyclopedia of Human-Computer Interaction*. 2nd ed. Aarhus, Denmark: The Interaction Design Foundation Publisher. 2013. P. 1–14
11. Liedtka J. Why design thinking works. *Harvard Business Review*, 2018. № 96 (5), P. 72-79.
12. UI. Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ui?q=UI> (accessed: 03.02.2023).
13. User Interface. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/user-interface> (accessed: 03.02.2023).
14. UX. Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ux> (accessed: 03.02.2023).
15. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. URL : <https://www.w3.org/TR/WCAG21/> (accessed: 03.02.2023).

References

1. Bardus, I. (2018). *Fundamentalizatsiya profesynoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv u haluzi informatsiynikh tekhnolohiy do produktyvnoyi diyal'nosti: monografiya* [Fundamentalization of professional training of future specialists in the field of information technologies to productive activity]. Kharkiv : PromArt. [in Ukrainian].
2. Stynskyi, V. (2022). *Formuvannia dyzainerskoi kompetentnosti u studentiv-programmistiv u protsesi navchannia u ZVO* [Formation of design competence in student-programmers in the learning process in higher education institutions]. Dostupnist i neperernmist osvity vprodovzh zhyttia: zarubizhnyi dosvid ta natsionalna praktyka: zb. tez dop. nauk.-prakt. int.-konf. z mizhnar. uch. – Accessibility and continuity of continuing education: foreign experience and national practice. Ivano-Frankivsk, 240–244. [in Ukrainian].
3. CareerFoundry. (2023). *Are UI Designers In Demand in 2023?* URL : <https://careerfoundry.com/en/blog/ui-design/are-ui-designers-in-demand> [in English].
4. Bilousova, L. I., Gryzun, L. E., & Zhytienova, N. V. (2021). *Fundamentals of UI/UX design as a component of the pre-service specialist's curriculum*. SHS Web of Conferences, 104, 02015. doi: 10.1051/shsconf/202110402015. [in English].
5. Oxford Advanced Learner's Dictionary. (2023). *Brainstorming*. URL : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/brainstorming?q=brainstorming> [in English].
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary. (2023). *Framing*. URL : https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/frame_2?q=framing [in English].
7. Cambridge Dictionary. (2023). *Front-end*. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/front-end?q=Front-end> [in English].
8. Gonzalez, C. A., Ghazizadeh, M., & Smith, M. (2014). *Perspectives on the*

training of human factors students for the user experience industry. Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting, 58 (1), 1807–1811. doi: 10.1177/1541931214581378. [in English].

9. Grønbaek, K., Grudin, J., Bødker, S., & Bannon, L. (2017). *Achieving cooperative system design: shifting from a product to a process focus*. Participatory Design. CRC Press, 79-97. [in English].

10. Hassenzahl, M. (2013). *User experience design*. In: Soegaard M. & Dam R. F. (Eds.) *The Encyclopedia of Human-Computer Interaction* (2nd ed.). Aarhus, Denmark: The Interaction Design Foundation Publisher, 1–14 [in English].

11. Liedtka, J. (2018). *Why design thinking works*. Harvard Business Review, 96 (5), 72–79. [in English].

12. Cambridge Dictionary. (2023). *UI*. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ui?q=UI> [in English].

13. Oxford Advanced Learner's Dictionary. (2023). *User Interface*. URL : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/user-interface> [in English].

14. Cambridge Dictionary. (2023). *UX*. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ux> [in English].

15. World Wide Web Consortium. (2018). *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1*. URL : <https://www.w3.org/TR/WCAG21/> [in English].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена актуальній проблемі підвищення якості професійної підготовки майбутніх бакалаврів у галузі інженерії програмного забезпечення, а саме визначення кваліфікаційних вимог, актуалізації цілей та змісту освітніх програм їхньої підготовки шляхом аналізу професійної діяльності фахівця з розробки користувальницьких інтерфейсів. Прогрес та інтегрування технологій у повсякденне життя призводить до значного зростання попиту на таких фахівців. Водночас сфера інформаційних технологій постійно розвивається, створюючи тим самим потреби у більш спеціалізованих навичках, які можна здобути лише під час професійної освіти. Аналіз професійної діяльності фахівця з розробки користувальницьких інтерфейсів дозволив визначити предмети, засоби, процес, технології, умови та продукти на кожному етапі створення користувальницьких інтерфейсів різного програмного забезпечення. Визначено користувальницький інтерфейс як те, за допомогою чого користувачі взаємодіють з цифровими пристроями або програмними засобами. Розглянуто посадові обов'язки UI-дизайнера, UX-дизайнера, фронтенд-розробника, графічного дизайнера та фахівця з дослідження користувацького досвіду – фахівців, які займаються розробкою користувальницьких інтерфейсів. Проаналізовано процес розробки користувальницьких інтерфейсів на таких етапах: вивчення потреб, бажань та моделей поведінки користувачів; визначення проблеми, яку потрібно вирішити; генерування ідей для вирішення проблеми; прототипування; тестування (відповідно до концепції «Design Thinking»); розробки програмної частини користувальницького інтерфейсу (написання програмного коду, тестування та контролю якості, крос-платформної підтримки, забезпечення доступності для людей з особливими потребами). Визначено кваліфікаційні вимоги до фахівця на кожному з етапів розробки користувальницьких інтерфейсів для підвищення якості професійної підготовки майбутніх бакалаврів у галузі інженерії програмного забезпечення, актуалізації цілей та змісту освітніх програм їхньої підготовки.

Ключові слова: професійна діяльність, розробка користувальницьких інтерфейсів, UI дизайн, UX дизайн, design-thinking, кваліфікаційні вимоги.

УДК 378.091.011.3-051:78]:785
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-210-216

WAYS OF FORMING THE READINESS OF THE FUTURE TEACHER OF MUSICAL ART TO THE ACTIVITI ON STAGE IN THE PROCESSES OF INSTRUMENTAL TRAINING

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО СЦЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Vira BURNAZOVA

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

veronik3105@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9678-8901>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

Віра БУРНАЗОВА

кандидатка педагогічних наук,
доцентка

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Original manuscript received: February 24, 2023

Revised manuscript accepted: March 24, 2023

ABSTRACT

The author of the article studied and mentions the specific of performing skills, effective methods, techniques, conditions that ensure efficient formation of readiness of future teachers of musical art to activity on stage during instrumental training, emphasizing on such qualities of a musician as psycho-emotional states during a concert realization; emphasizing on recommendations for an effective implementation of an interpretive model of music works.

A concert performance is a special form of activity on stage of a future music teacher. This type of professional activity has its own regularities that must be considered not only during the preparation period of the concert, but also in the process of working on a piece of music. Students of higher education and teachers should consider the specific peculiarities of thinking and specialties in behavior during activities on stage and peculiarities in the creation of the performance form of a musical work precisely during preparation for the performance.

Understanding these phenomena will contribute to successful achievement of artistic goals in the process of activity on stage, professional development of the future specialist as a whole and will help prevention and coping stage stress, the path of which is multifaceted and complex. Working with stage stress, in most cases, should be built based on individual approach to the development of stage reflection, creation of positive psychological attitude, formation of constructive skills, a creative and positive attitude to extreme situations. The very necessity of overcoming stage stress became the key to determining the paths of formation of readiness for activity on stage in the process of instrumental training of future music teachers as it allowed to find new resources of qualitative basis for improving executive training in accordance with modern requirements. After all, psycho-emotional states often become an obstacle to performance excellence during a concert performance.

Key words: *readiness, activity on stage, instrumental training, methodological approaches, higher education applicant, future musical art teacher.*

210

ICV 2021: 85.25

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1

Сучасні глобалізаційні процеси призвели до необхідності активного пошуку нових резервів якісної підготовки фахівців мистецької спрямованості, здатних до розвиненого професійного вдосконалення відповідно до нових умов існування.

Готовність здобувачів вищої освіти до сценічної діяльності цікавила не одне покоління науковців – визначних педагогів, психологів, музикантів. Перед сьогоднішнім постало питання знаходження інноваційних підходів у якійній підготовці фахівців мистецько-педагогічної галузі, здатних до систематичного вдосконалення згідно з вимогами професійного спрямування у нових умовах.

Наукові праці О. Асмолова, М. Дьяченка, Л. Кандибовича, Г. Кручиніна, О. Леонтьєва, В. Моляко, Д. Узнадзе присвячені готовності до діяльності; значну увагу приділено дослідженню готовності до різних видів педагогічної діяльності в наукових працях Г. Костюка, Ю. Пелеха, В. Сластьоніна, В. Щербини; з'ясування особливостей підготовки студентів до музично-просвітницької діяльності розкрито в роботах Л. Безбородової, Л. Кожевнікової, Є. Куришева, І. Немикіної, І. Полякової; питаннями формування культури концертно-виконавської діяльності опікувалися Б. Асаф'єв, Г. Коган, Б. Струве; до проблем процесу формування готовності музикантів-інструменталістів у закладах вищої освіти до сценічної діяльності зверталися Б. Габор, Л. Котова, Г. Ониськів, Д. Юник, Т. Юник.

На думку науковців, процес формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до сценічної діяльності безпосереднім чином залежить від розвиненості творчих якостей та реалізації творчих проявів особистості у процесі інструментальної підготовки.

Рівень сформованості готовності до сценічної діяльності, як вважають науковці, визначається за сформованістю музично-виконавських умінь та навичок, ознакою яких є досконалість відтворення рухових актів [4], безпомилковим здійсненням виконавської діяльності, яка суттєво залежить від психоемоційних станів музиканта під час концертного виконання, здатністю долати емоційний стрес (концертне хвилювання) та інших. Загалом психоемоційний аспект виконавської діяльності, ґрунтовно досліджений Ю. Баєм, М. Давидовим, Є. Ільїним, С. Корляковою, Ю. Цагареллі, Р. Сулеймановим, Д. Юником, є найважливішою якістю музиканта в зазначеній сфері.

У своїх дослідженнях Д. Юник одним із психоемоційних аспектів сценічної діяльності визначає виконавську надійність інтерпретаторів як «якість сформованості програми техніко-тактичних дій, якою відображаються прийоми прояву чотирьохвекторної завадостійкості, де: першим вектором забезпечується уникнення дезорганізуючого впливу стресорів на перебіг діяльності, другим – його нівелювання, третім – сенсорно-моторна витримка надмірної дії сильних, раптових й тривалих стресорів, а четвертим – чинення їм опору» [5:297].

Б. Габор стверджує, що музикантам-інструменталістам потрібно накопичити запас сценічної витримки небажаного емоційного збудження

штучною корекцією його міри завдяки поступовому збільшенню емоційної виповненості мелодико-інтонаційних ліній, рельєфів малюнків динамічних планів, загальної фізіологічної активності, інтенсивності дії позитивних або негативних відчуттів, значущості очікуваних результатів та мотиваційної сили тощо [1]. Аналітична робота науковця дає підстави стверджувати, що належний запас сценічної витримки свідчатиме про можливість надійного відтворення музичних творів як за заниженої, так і за завищеної міри емоційного збудження.

На думку Л. Котової, готуючись до виступу на естраді в період розігрування перед сценічним виступом, з метою надійного виконання музичної інформації студентам-інструменталістам потрібно: абсолютно відволікатися від зайвих думок про виступ; подумки нівелювати негативну дію передбачених зовнішніх стрес-факторів; встановити бажану силу діючої мотивації; відтворити раніше знайдений оптимум збудження як для кожного твору, так і для всієї програми; нівелювати сприйняття проміжних результатів, а у випадку мимовільного його «зняття» – спрямовувати увагу тільки на вдало відтворену інформацію; зберігати психофізіологічну напругу тільки в межах встановленого оптимуму; програючи визначений арсенал музичного матеріалу, не змінювати й не піддавати сумніву програму техніко-тактичних дій; без особливих волевих зусиль безупинно рухати думку за процесом гри; захоплюватися мікроструктурною побудовою мелодико-ритмічної лінії в гнучкому інтонаційнофразовому розвитку; розігратися без перевтоми виконавського апарату; на завершальній стадії розігрування (перед виходом на сцену) максимально активізувати переживання емоційно-образного змісту музики першого твору концертної програми; виключити з об'єктів уваги власне «Я» [3:164-165].

Не менш важливим аспектом у формуванні готовності до концертного виступу є питання ефективного використання власних можливостей обсягу короткочасної пам'яті кожного виконавця окремо у ході підготовки до концертного виступу. Наукові знахідки Т. Юник – вихідні положення індивідуальних можливостей обсягу короткочасної пам'яті виконавців, що забезпечать високий рівень виконавської майстерності, які, на думку автора, полягають у наступному:

- величина сприйнятого музичного матеріалу, який інструменталісти безпомилково та впевнено можуть відтворити по пам'яті за першим програванням, визначається їх індивідуальними можливостями; повторення музичного матеріалу з виділенням у ньому нових елементів дозволяє підняти рівень якості її запам'ятовування та поліпшити процес розвитку виконавської досконалості виконавців;

- музичний матеріал, засвоєння якого відбувається більшими об'ємами на початкових стадіях роботи над технічними творами або пасажами, забезпечує формування інформаційних слідів у довготривалій пам'яті;

- якість засвоєння музичного матеріалу залежить від кількості видів музичної пам'яті, які беруть участь у заучуванні матеріалу;

- забезпеченню якісного відтворення музичного матеріалу в умовах сценічного стресу сприяє спрямуванню думок виконавців лише на конкретні, довільно завчені інформаційні одиниці;

- свідомий контроль мимовільно засвоєних текстових чи виконавських компонентів у ході сценічного виступу знижує віртуозність і майстерність гри здобувачів вищої освіти [6:137-139].

З метою нівелювання появи стресорів темпу або швидкості Т. Юник пропонує здобувачам вищої освіти досягти в процесі роботи над програмою абсолютної технічної майстерності та забезпечити максимальний «запас» темпів. Також задля упередження неприємних фізичних відчуттів у емоційних ситуаціях автор пропонує здобувачам виконувати якісно музичний матеріал в різних аудиторіях і умовах впливу зовнішніх подразників (акустики, освітлення, температури тощо). З метою запобігання стресорів і боротьби з ними під час виступу інструменталістів на сцені автор рекомендує: особливо не фокусувати увагу на результатах гри і на перемозі в конкурсі; не прослуховувати гру інших конкурсантів напередодні власного концертного виступу; звертати свою увагу на емоційно-образний зміст твору перед виходом на сцену тощо.

Задля упередження появи розумової та фізичної втоми, здобувачам рекомендується за декілька днів до сценічного виступу виконувати концертну програму з повною мірою емоційного навантаження. Окрім того, в процесі підготовки до сценічного виступу, кожному бажано точно визначити тривалість «розігрівання» [6 : 326].

Спираючись на результати досліджень знаних науковців, ми вбачаємо, що для забезпечення готовності здобувачів вищої освіти до сценічного виступу і з метою «набуття» ними концертної форми необхідно створити педагогічні умови для поступового збільшення в них емоційного навантаження. Тобто, спочатку виконати програму «перед мікрофоном» із записом на смартфоні, як в присутності викладача, так і без нього. Наступне виконання програми здійснити в колі слухачів-друзів і для досягнення бажаної результативності гри та впевненості в готовності до концертних виступів програти програму перед різними малими аудиторіями. Більш того, здобувачам запропонувати тричі «обіграти» програму перед професорсько-викладацьким складом кафедри. Частота зміни слухачьких аудиторій для виконавців поступово має збільшуватися. Результативність кожного виступу має ретельно аналізуватися викладачами, відповідно до успішності виконання зазначених настанов [2].

Отже, можемо зазначити, що такий підхід дасть можливість здобувачам «набути» концертної форми, «обігруючи» програму не тільки у звичних, а й емоційних умовах. Звичайно, рівень концертної форми кожного виконавця залежить від кількості виступів перед мінливою «малою» аудиторією та величини кола слухачів.

Не виняток стає й створення педагогічних умов, які спонукають здобувачів до закріплення досягнутого рівня прилюдної реалізації інтерпретаційної моделі музичних творів, тобто створення таких форм

активності, які застосовують оптимальну мотиваційну силу у період прилюдного виступу; забезпечують призупинення переорієнтації продуманих установок при зіткненні мотивів з перешкодами та актуалізацію старих небажаних мотиваційних утворень; сприяють максимальній заглибленості в хід надійного відтворення об'єктивних і суб'єктивно-творчих ознак текстових та виконавських компонентів.

У день прилюдних виступів необхідно застосувати тільки зниження інтенсивності мотиваційної сили і рекомендувати здобувачам зовсім не думати про виступ до самого розігрування. Це дасть можливість психічно відпочити перед грою і зберегти енергетичні ресурси.

Залишаються незмінними прийоми відтворення окремих ігрових рухів у період підготовки виконавського апарату до прилюдної реалізації створеної інтерпретаційної моделі музичних творів. Кожен епізод музичного матеріалу повторюється тільки стереотипними рухами та помислами, але при цьому залишається місце для мінливості їх емоційно-образного змісту. Музичні твори та їх фрагменти програються без оцінки проміжних результатів діяльності. Увага здобувачів спрямовується тільки на вдало відтворену інформацію після завершеного виконання певних фрагментів чи цілісної репетиційної інтерпретації творів.

Перед самим виходом на сцену проходить програвання фрагментів першого твору програми з максимальним «зануренням» у процес їх інтерпретації. Вихід на естраду здійснюється зі збереженням цього психологічного стану. Студентам рекомендується спрямовувати лише позитивну енергію від минулих вдалих сценічних виступів на процес прилюдної інтерпретації музичних творів у період виходу на естраду. Окрім цього здобувачам ставляться конкретні установки (у зв'язку з тим, що викладачу проконтролювати сам процес творчої інтерпретації неможливо). Зокрема, під час прилюдної реалізації уявно створеної інтерпретаційної моделі музичних творів студентам рекомендується: розпочинати реалізацію інтерпретаційної моделі першого музичного твору стереотипними відпрацьованими рухами без зайвої психічної та фізичної напруги; захоплюватися реалізацією віднайдених змістових, емоційних та динамічних ознак креативності побудови мелодико-інтонаційних ліній та ритмічних конфігурацій інтерпретаційної моделі музичних творів; усвідомлено здійснювати саморегуляцію емоційної сфери заздалегідь напрацьованими методами та прийомами; не піддавати руйнації власну інтерпретаційну модель музичних творів, залишаючи незмінними домінуючі об'єкти уваги, які відпрацьовувалися при попередній роботі; уникати зіставлення та аналізу реального звучання з уявно створеною інтерпретаційною моделлю музичних творів; вольовими зусиллями забезпечувати безперервний рух думки по запланованих об'єктах; стримувати емоційну реакцію студентам, у яких швидко порушується поріг збудження, при реалізації інтерпретаційної моделі токатних та динамічно виповнених творів чи епізодів; не порушувати єдиний засіб засвоєння та відтворення музичного матеріалу в процесі прилюдної реалізації інтерпретаційної моделі творів кантиленного характеру; не

допускати появу незапланованих думок щодо згадування довільно не запам'ятованих об'єктивних ознак музичного тексту; уникати «перемотивації» завдяки сумачії спонукальних мотивів або мотивів самоствердження; спрямовувати увагу на відшукані раніше під час утворення інтерпретаційної моделі музичних творів улюблені інтонації, співзвуччя, метро-ритмічні конфігурації тощо; вільно, без особливих вольових зусиль контролювати напрацьованими прийомами процес реалізації інтерпретаційної моделі музичних творів, зберігаючи при цьому психофізіологічну напругу тільки в межах встановленого оптимуму.

Таким чином, всі запропоновані методи та педагогічні умови забезпечать високий рівень ефективності формування готовності здобувачів вищої освіти до сценічної діяльності у ході інструментальної підготовки. Залучення здобувачів до систематичної сценічної діяльності надасть можливість активізувати творчий потенціал, сприяючи зростанню їх індивідуальності, підвищенню якості інструментальної підготовки, розвитку інтелектуальної сфери особистості, виконавської самостійності й виконавської надійності.

Подальше дослідження означеної проблеми передбачає пошук інших форм, методів, прийомів та умов у ході інструментальної підготовки здобувачів вищої освіти мистецьких спеціальностей.

Література

1. Балог Г. Методика цілеспрямованого формування готовності музикантів-інструменталістів у вищих навчальних закладах до сценічної діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2021, № 2 (106) URL : <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/11567/1/Balog%20Habor.pdf>. (дата звернення: 20.01.2023)
2. Бурназова В. В. Методичні засади розвитку виконавської самостійності студентів музично-педагогічних факультетів у процесі інструментальної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Бердянськ, 2010. 20 с.
3. Котова Л. М. Методика підготовки музикантів-інструменталістів до сценічної діяльності : навчально-методичний посібник. 2-ге видання, перероблене. Мелітополь, 2014. 260 с., С.164-165.
4. Ониськів Г. Г. Методика формування виконавських навичок майбутніх учителів музики в процесі інструментальної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Мелітополь, 2012. 20 с.
5. Юник Д. Г. Виконавська надійність музикантів: зміст, структура і методика формування : [монографія]. Київ : ДАККІМ, 2009. 338 с.
6. Юник Т. І. Вдосконалення методики запам'ятовування музичного тексту як засіб розвитку виконавської майстерності студентів-піаністів (на матеріалі педвузів) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1996. 238 с.

References

1. Balog, G. (2021) *Metodyka tsilespryamovanoho formuvannia hotovnostimuzykantiv-instrumentalistiv u vyshchynkh navchalnykh zakladakh do stsenichnoi diialnosti* [Methodology of purposeful formation of readiness musicians-instrumentalists in higher educational institutions to the stage activity]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, № 2 (106). URL : <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/11567/1/Balog%20Habor.pdf>. [in Ukrainian].

2. Burnazova, V. V. (2010). *Metodychni zasady rozvytku vykonavskoi samostiinsti studentiv muzychno-pedahohichnykh fakul'tetiv u protsesi instrumentalnoi pidhotovky* [Methodical principles of executive development of students' independence at music and pedagogical faculties in the process of instrumental training] (PhD Thesis). Berdyansk. 20 p. [in Ukrainian].

3. Kotova, L. M. (2014). *Metodyka pidhotovky muzykantiv-instrumentalistiv do stsenichnoi diialnosti: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Methods of training instrumental musiciansto activities on stage: educational and methodological guide]. Melitopol. 260 p., P.164-165. [in Ukrainian].

4. Onyskiv, H. H. (2012). *Metodyka formuvannia vykonavskykh navychok maibutnikh uchyteliv muzyky v protsesi instrumentalnoi pidhotovky* [Methodology of formation of executive skills of future music teachers in the process of instrumental training]. (PhD Thesis). Melitopol. 20 p. [in Ukrainian].

5. Yunyk, D. H. (2009). *Vykonavska nadliinist muzykantiv: zmist, struktura i metodyka formuvannia* [Performance reliability of musicians: content, structure and method of formation] : monograph. Kyiv : DAKKKiM. 338 p. [in Ukrainian].

6. Yunyk, T. I. (1996). *Vdoskonalennia metodyky zapamiatovuvannia muzychnoho tekstu yak zasib rozvytku vykonavskoi maisternosti studentiv-pianistiv (na materialii pedvuziv)* [Improving the technique of memorizing music text as a means of developing the performance skills of piano students (at materials of pedagogical universities)]. (PhD Thesis). Kyiv. 238 p. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Автором статті розглянуто шляхи формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до сценічної діяльності та специфіку виконавських умінь, навичок, дієвих методів, прийомів, умов, що забезпечать їх ефективність у ході інструментальної підготовки. Наголошено на таких якостях музиканта, як психоемоційні стани під час концертного виконання, та на рекомендаціях, що забезпечать результативний процес реалізації інтерпретаційної моделі музичних теорій.

Концертний виступ є особливою формою сценічної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Він має свої закономірності, які необхідно враховувати не тільки в період підготовки до концерту, але й в процесі роботи над музичним твором. Здобувачі вищої освіти й педагоги повинні зважати на особливості мислення та поведінки в ході сценічної діяльності та специфіку створення виконавської форми музичного твору в ході підготовки до концертного виступу. Розуміння цих явищ сприятиме успішному досягненню художніх цілей у процесі сценічної діяльності, професійному становленню майбутнього фахівця в цілому та допоможе попередженню і подоланню сценічного стресу, шлях якого є багатограниним і комплексним. Робота із сценічним стресом у більшості випадків має будуватися на основі індивідуального підходу щодо розвитку сценічної рефлексії, створення позитивної психологічної установки, формування навички конструктивного, творчо-позитивного ставлення до екстремальної ситуації. Саме необхідність подолання сценічного стресу стала запорукою визначення шляхів формування готовності до сценічної діяльності в процесі інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва та дозволила знайти нові резерви якісного підґрунтя для вдосконалення виконавської підготовки відповідно до сучасних вимог. Адже психоемоційні стани часто стають перешкодою виконавської досконалості в ході концертного виступу.

Ключові слова: готовність, сценічна діяльність, інструментальна підготовка, методологічні підходи, здобувач вищої освіти, майбутній учитель музичного мистецтва.

УДК 378.016:796]:37:015.3:005.32(045)
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-217-224

**PECULIARITIES OF STUDENTS' FORMATION OF MOTIVATION
IN THE EDUCATIONAL FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS**

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ В СТУДЕНТІВ МОТИВАЦІЇ
В ОСВІТНІЙ СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ**

Halyna HONCHAR,
Candidate Sciences in Physical
Education and Sports, Associate
Professor

galynaudpu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2690-4326>

Anastasiia ZATULYVITER,
Trainee teacher

abadiaka@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0005-8417-2161>

*Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University,*

Галина ГОНЧАР,
кандидат наук з фізичного
виховання та спорту, доцент

Анастасія ЗАТУЛИВІТЕР,
викладач-стажист

*Уманський державний
педагогічний університет імені
Павла Тичини,*

✉ 48, Sadova str., Uman,
Cherkasy region, 20300, Ukraine

✉ вул. Садова, 28, м. Умань,
Черкаська обл., 20300, Україна

Original manuscript received: March 20, 2023

Revised manuscript accepted: April 08, 2023

ABSTRACT

The article examines the topic of the influence of motivation on students in the field of physical education and sports. The basis of any activity is motivation, because a person's interest, activity, purposefulness, focus on satisfying one's needs, and determination of life orientation depend on it. Motivation usually means the process of inducing activity to achieve a set goal.

In connection with the fact that the goal of higher professional education is the training of highly qualified specialists, competitive on the labor market, working in their specialty, the requirements for high quality education, both for the system as a whole and for the level of teaching activity, in particular, are increasing. The obtained data reveal the structure of students' motivation and indicate the need to intervene in the process of its formation.

Physical education is a special process that concerns the biological, social, and psychological activity of an individual. The traditional way of mastering the values of physical culture with the priority of physical training, aimed at the implementation of unified program credit standards, is only the basis for the formation of the entire system of values of physical culture, which are far from being exhausted only by the physical conditions of a young person and represent unity in the development of the spiritual and physical spheres.

Motivation for physical activity is a special state of personality aimed at achieving an optimal level of physical fitness and work capacity. The process of forming interest in physical education and sports is a multi-stage process: from the first elementary hygienic knowledge and skills to deep psychophysiological knowledge of the theory and methods of physical education

and intensive sports. The success of students in physical education in higher education depends on the effectiveness of organized classes starting from the 1st year.

With this in mind, it can be argued that motivation for students is the most effective way to improve the learning process. Motives are the driving forces of the learning process in mastering the material.

Key words: *motivation, motivational factors, educational activity, physical culture, sport.*

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільства фізична культура є одним із важливих факторів у формуванні, зміцненні й збереженні здоров'я людини.

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає активно позитивне емоційне ставлення до фізичної культури, сформовану потребу в ній; системі знань, інтересів, мотивів та переконань, вольових зусиль, спрямованих на практичну та пізнавальну діяльність. Мотивація є головним компонентом для успішного виконання будь-якої діяльності, у тому числі й фізкультурно-спортивної.

Заняття фізичною культурою дозволяють вирішити чи навіть оптимізувати зазначені проблеми, крім того, систематичні заняття спортом – ефективний засіб удосконалення ціннісних орієнтацій молоді, її морального образу, здорового способу життя.

Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності під час навчання у ЗВО виступає як підструктура педагогічних здібностей та особистих якостей крізь розуміння набутих знань, умінь і навичок, сприйняття життєвих планів, рис характеру відповідно до вимог суспільства щодо професійної підготовленості до майбутньої професії.

Таким чином, орієнтуючись на виявлені мотиви в заняттях фізичною культурою та активно використовуючи індивідуальний підхід, враховуючи різні типи особистості студентів, ставлення до фізичної культури, індивідуальні уподобання, а також фактори, що перешкоджають студентам займатися фізичними вправами, необхідно розробити оптимальні форми та методи організації занять, максимально відповідні інтересам студентів.

Перед сучасним педагогом стоїть завдання застосовувати в навчанні такі ресурси, які проявлятимуть і підтримуватимуть у студентів бажання до пізнання нового.

Ставлення студента до навчання в закладі вищої освіти значною мірою залежить від чинників вибору професії і ставлення до самого процесу навчання. Сучасні дослідження показують, що мотиваційна сфера та інтереси в галузі фізичного виховання мають свої вікові особливості та пов'язані із соціальним формуванням особистості, темпераментом, психологічним розвитком і соціально-економічними умовами життя конкретної сім'ї.

У вмотивованого студента щодо правильності вибору професії можна спостерігати такі прояви: інтерес до конкретного виду діяльності; прагнення в майбутньому працювати саме у цій сфері; бажання

приносити користь суспільству шляхом діяльності в обраній спеціальності.

Важливе завдання вищої школи та педагогів – формування професійних мотивів навчання студентів, вироблення в них зацікавлення в опануванні нових знань, професійних умінь і навичок.

Для формування позитивної мотивації навчально-професійної діяльності студент повинен стати її суб'єктом: 1) бути активним у пізнавальній, інтелектуальній та самостійній діяльності; 2) виявляти ініціативу в прийнятті рішень щодо вибору шляхів і змісту самоосвіти; 3) збагачувати свій внутрішній світ, бути відкритим новому досвіду; 4) у діях сьогодення орієнтуватися на своє майбутнє, будувати особистісну перспективу [4].

Методи та методика досліджень. Аналіз науково-методичної літератури, документальних матеріалів, педагогічне спостереження, опитування.

Результати. На формування мотиваційної структури особистості студента як предметного втілення його внутрішнього вибору безпосередньо впливає система цінностей, а значить, і те, на основі чого вона формується: соціальне оточення, виховання тощо.

Студент має активно розвивати самокритичність, самооцінку та рефлексивні процеси; виховувати в собі потребу реалізовувати особисті потенційні можливості, втілювати в життя власні плани.

На сучасному етапі розвитку суспільства основною метою професійної освіти є підготовка висококваліфікованого спеціаліста, конкурентного на ринку праці, який працює за спеціальністю на рівні світових стандартів, готового до соціальної та професійної мобільності. Однак, крім вузько професійних знань та навчань, модель фахівця повинна включати також і основні властивості особистості, гармонійний розвиток яких забезпечує духовне, фізичне, психічне та соціальне здоров'я, високий рівень культури, комунікації та спілкування.

Фізична культура – основа соціально-культурного буття індивіда, основна модифікація його загальної та професійної культури. Як інтегрований результат виховання і професійної підготовки, вона проявляється у відношенні людини до свого здоров'я, фізичних можливостей, у способі життя і професійній діяльності і постає в єдності знань, переконань, ціннісних орієнтацій та практичному втіленні.

Перед вищою школою стоїть завдання всебічного покращення професійної підготовки фахівців сфери фізичного виховання та спорту. Учені вважають, що формування особистості майбутнього фахівця цієї сфери має здійснюватися більш конструктивно, з використанням ціннісних орієнтацій фізичної культури та спорту на основі реалізації взаємодії особистісних диспозицій та ситуативних детермінантів у навчально-виховній діяльності та на основі мотивації студентів [3; 4].

Фізична культура виступає якісною і результативною мірою комплексної дії різних форм, засобів і методів на особистість майбутнього

спеціаліста в процесі формування його професійної компетентності. Матеріалізованим результатом цього процесу є рівень індивідуальної фізичної культури кожного студента, його духовність, розвиток професійно значущих можливостей.

Підготовку спеціаліста в галузі фізичної культури і спорту забезпечують такі основні компоненти: мотиваційно-моральний (стимулюючий діяльність майбутнього спеціаліста), пізнавальний (забезпечує всю повноту оволодіння змістом освіти), руховий (відображає специфіку професії та забезпечує механізм пізнання). Усі компоненти спрямовані на оволодіння цінностями професійної фізкультурної освіти та досягнення її мети – формування культури особистості спеціаліста [2]. Головним замовником є суспільство, яке потребує висококваліфікованих спеціалістів, здатних задовольнити його різноманітні потреби у сфері фізичної культури та спорту, забезпечити необхідний біопотенціал населення для активної всебічної життєдіяльності [1].

Науковець Н. Нестерова (2001) стверджує, що розвиток навчально-пізнавальної діяльності студентів відбувається поетапно: на першому курсі домінують високі показники професійних і навчальних мотивів, однак вони ідеалізовані через розуміння їх суспільного змісту, а не особистісного; на другому-третьому курсах відбувається загальне зниження інтенсивності всіх мотиваційних компонентів, пізнавальні й професійні мотиви перестають керувати навчальною діяльністю; на четвертому-п'ятому курсах зростає рівень усвідомлення різних форм мотивів навчання [1].

Студенти, які займаються в інститутах фізичної культури, є одночасно спортсменами. Фізкультурно-спортивна діяльність впливає як на фізичну, так і духовну сферу студента. П'єр де Кубертен говорив: головна сила та досягнення спорту в тому, що він є школою моральної шляхетності та чистоти, фізичної витривалості та енергії. У спорті особливо яскраво виражаються всі людські якості: характер, ставлення до справи, воля, сумління, чесність [6].

Формування потреби до систематичних занять фізичною культурою та спортом вважається сильним чинником виховання особистості. Ця потреба проявляється у бажанні студентів виконувати нові рухові дії на тлі оптимальних фізичних навантажень; у необхідності самоствердження та посилення позицій власного «Я»; у пізнанні та естетичному задоволенні від рухів; у покращенні спортивних досягнень [5; 8]. Спортивна підготовка є основою професійно-ужиткової фізичної підготовки тренера з виду спорту, вчителя фізичної культури.

За дослідженнями В.Прістінського сформовано таку низку пріоритетних мотивів, що виникають на основі потреби систематичних занять спортом: прагнення до фізичної досконалості, що пов'язане зі зміною темпів свого фізичного розвитку, бажання зайняти гідне місце у своєму оточенні, домогтися визнання та поваги; дружня солідарність, що передбачає реалізацію бажання бути разом із друзями, співпрацювати з

ними як у фізкультурно-спортивній, так і у навчальній діяльності; наслідування, пов'язане з бажанням бути схожим на тих, хто досяг певних успіхів у спорті або має особливі якості та переваги, набуті в результаті занять; спортивні досягнення, коли домінує бажання досягти значних результатів у вибраному виді спорту; навчальні, коли увага сконцентрована не так на результаті діяльності, але в змісті занять [5; 7].

Дослідники також виділяють три групи мотивів спортивної діяльності.

Мотиви початкової стадії спортивної діяльності характеризуються динамікою включення людини в новий руховий режим, адаптацію до фізичних навантажень і ставлення до спортивної групи. Ці мотиви є пошуковими до ухвалення рішення про заняття спортом.

Мотиви стадії спеціалізації формуються та розвиваються в процесі систематичних занять. Через війну виникають складні комплекси мотивів, які визначають колективістську чи індивідуалістичну орієнтацію особистості. Дослідники неоднозначно ставляться до переважання однієї з них. Деякі вважають, що індивідуалістична орієнтація на стадії спеціалізації є обов'язковою.

Мотиви стадії вищої спортивної майстерності підпорядковані головному – досягненню успіху в спорті. Спорт вищих досягнень пов'язаний з великими фізичними та психічними напруженнями. Не завжди спортсмен перемагає, іноді його чатує на серію невдач. При частому повторенні таких ситуацій формується мотивація уникнення невдач, що проявляється в невпевненості, захисному характері поведінки, зниженому честолюбстві та активності в атакуючих діях. Спортсмени, які зберегли мотивацію досягнення успіху, мають меншу тривожність, упевнені у своїх силах, прагнуть до суперництва та готові до мобілізації всіх сил для перемоги [4; 9].

У зв'язку з цим заняття спортом можуть мати як позитивний, так і негативний вплив для формування мотивації студентів до освоєння професійної діяльності. Завдання педагога чи тренера в подібних ситуаціях – умотивувати студента до подальших занять та удосконалення умінь і навичок.

Існує кілька вимог, яких рекомендується дотримуватись при формуванні в студентів мотивації в освітній сфері фізичної культури та спорту:

1. Якомога менше використовувати на заняттях ситуації «змагання». Краще привчити студента до самоаналізу і порівнянню власних результатів. Ситуація змагання може переключити на змагальну діяльність, у якій головне виграти будь-якою ціною, а потрібно зацікавити в навчальній дисципліні.

2. Необхідно пам'ятати, що покарання за неправильне вирішення навчальних завдань є найменш ефективним прийомом, який викликає негативні емоції і не має позитивного впливу на ставлення студента до навчання.

3. Слідкувати за тим, щоб навчальні завдання не лише відображали розумові здібності студентів, а й мали оптимальний рівень

складності, практичну спрямованість, сприяли виявленню їх майстерності та компетентності.

4. Надавати студенту право вибору навчального завдання, не обмежуючи при цьому його свободу.

5. Підбирати навчальні завдання з елементами новизни у сфері фізичної культури і спорту.

6. На заняття запрошувати студентів-випускників, які успішно працюють у галузі фізичної культури.

Розглядаючи проблему мотивації навчальної діяльності із психологічної точки зору, варто прислухатися до думок провідного психолога А. Маркової, яка зазначає, що «мотивація навчання складається з ряду постійно змінюваних спонук». У зв'язку з цим, аналізуючи мотивацію навчальної діяльності, головне – не лише визначити домінуючу спонuku (мотив), а й зважати на всю структуру мотиваційної сфери особистості.

Висновок. Визначальним компонентом в освітньому процесі є мотивація. Її важливість обумовлена освітньою діяльністю, змістом та методами навчання, формуванням у здобувачів освіти вміння навчатися впродовж життя, розвивати власну активність.

Вивчення проблем професійної підготовки студентів фізкультурних спеціальностей свідчить про переважне відставання їх у професійній спрямованості до освоєння майбутньої професії.

В основі формування професійної спрямованості особистості лежить потребнісно-мотиваційна сфера, пов'язана з інтересом до обраної професії, життєвих цінностей, самостійністю, активністю, спрямованістю досягнення мети, самоактуалізацією. Ці проблеми лежать у сфері особистісно орієнтованого навчання, на яку вказують багато авторів, проте напрацьовань у цій галузі, які розкривають структуру потребнісно-мотиваційної сфери студента, який освоює професію викладача фізичного виховання, вкрай мало.

Аналіз досліджень дозволяє зробити висновки, що професійна готовність майбутнього педагога з фізичної культури включає не тільки обсяг і систему спеціальних знань, умінь і навичок, а й особистісний потенціал: духовність, творча активність, педагогічні здібності, загальна та професійна культура.

Література

1. Артеменко Б. О. Вікові особливості формування психофізіологічних властивостей і фізичного розвитку спортсменів : автореф. дис. канд. біологічних наук : 00.03.13. Черкаси, 2021.

2. Березкіна О. О., Височина О. А. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом студентів технічного вузу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2017. Вип. 11 (93). С. 17-20.

3. Грецький О., Мицкан Б. Особливості формування та підтримки мотивації до занять спортом. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура*. 2015. Вип. 17. С. 126-135.

4. Круцевич Т. Ю., Петровський В. В. Фізичне виховання як соціальне явище. *Теорія і методика фізичного виховання* : підручник / під ред. Т. Ю. Круцевич. Київ : Олімпійська література, 2008. Т. 1. С. 27-46.

5. Москаленко Н., Кошелева О., Рузанов В., Решетилова В., Михайленко Ю., Нежданова Н. Емпіричний аналіз динаміки мотивації майбутніх фахівців як важливої складової структури їх професійних якостей. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Серія : Психологія*. 2015. Т. 20. Вип. 3 (37). Ч. 1. С. 71–81.

6. Москаленко Н., Кошелева О., Рузанов В., Решетилова В., Михайленко Ю. Особливості організації позанавчальних занять з фізичного виховання для студентів різних груп спеціальностей. *Спортивний вісник Придніпров'я. Науково-практичний журнал*. 2021. № 1. С. 151-160.

7. Основи теорії спорту для всіх : метод. посібник / Товт В. А., Ляховець Л. О., Ляховець-Булеца К. М., Степчук Н. В. Ужгород : Говерла, 2014. 108 с.

8. Остополець І. Ю., Лисенко Л. Л. Психологія фізичного виховання: навчальний посібник з курсу. Слов'янськ : ДДПУ, 2015. 102 с.

9. Теорія і практика національної системи спорту для всіх : навчальний посібник / укладачі : В. А. Товт, В. Я. Сусла. Ужгород : ПП «Данило С.І.», 2017. 128 с.

References

1. Artemenko, B. O. (2021). *Vikovi osoblyvosti formuvannia psykhofiziologichnykh vlastyvostei i fizychnoho rozvytku sportsmeniv* [Age-specific features of the formation of psychophysiological properties and physical development of athletes] : avtoref. dys. kand. biolohichnykh nauk : 00.03.13. Cherkasy [in Ukrainian].

2. Berezkina, O. O., Vysochyna, O. A. (2017). *Motyvatsiia do zaniat fizychnoiu kulturoiu i sportom studentiv tekhnichnoho vuzu* [Motivation for physical culture and sports of students of a technical university]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova – Scientific journal of the M. P. Drahomanov NPU*, 11 (93), 17-20 [in Ukrainian].

3. Hretskyi, O., Mytskan, B. (2015). *Osoblyvosti formuvannia ta pidtrymky motyvatsii do zaniat sportom* [Peculiarities of formation and maintenance of motivation for sports]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii: Fizychna kultura – Bulletin of the Carpathian University. Series: Physical culture*, 17, 126-135 [in Ukrainian].

4. Krutsevych, T. Yu., Petrovskiy, V. V. (2008). *Fizychnе vykhovannia yak sotsialne yavyshe* [Physical education as a social phenomenon]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia* : pidruchnyk – Theory and methodology of physical education / pid red. T. Yu Krutsevych. Kyiv : Olimpiiska literatura, T. 1, 27-46 [in Ukrainian].

5. Moskalenko, N., Kosheleva, O., Ruzanov, V., Reshetylova, V., Mykhailenko, Yu., Nezhdanova N. (2015). *Empyrychnyi analiz dynamiky motyvatsii maibutnikh fakhivtsiv yak vazhlyvoi skladovoi struktury yikh profesiinykh yakosteï* [Empirical analysis of the dynamics of motivation of future specialists as an important component of the structure of their professional qualities]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Psykhologhiia – Bulletin of ONU named after I.I. Mechnykova. Series: Psychology*, T. 20, 3 (37), 71–81 [in Ukrainian].

6. Moskalenko, N., Kosheleva, O., Ruzanov, V., Reshetylova, V., Mykhaylenko, J. (2021). *Osoblyvosti orhanizatsii pozanavchalnykh zaniat z fizychnoho vykhovannia dlia studentiv riznykh hrup spetsialnostei* [Peculiarities of organizing extracurricular physical education classes for students of various specialty groups]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia. Naukovo-praktychnyi zhurnal – Sports Bulletin of the Dnieper Region. Scientific and practical magazine*, 1, 151-160. [in Ukrainian].

7. Tovt, V. A., Liakhovets, L. O., Liakhovets-Buletsa, K. M., Stepchuk, N. V. (2014). *Osnovy teorii sportu dlia vsikh* [Basics of sports theory for everyone]. Uzhhorod : Hoverla. [in Ukrainian].

8. Ostopolets, I. Iu., Lysenko, L. L. (2015). *Psykhologhiia fizychnoho vykhovannia* [Psychology of physical education]. Sloviansk : DDPU [in Ukrainian].

9. Tovt, V. A., Susla, V. Ia. (2017). *Teoriia i praktyka natsionalnoi systemy sportu dlia vsikh* [Theory and practice of the national system of sports for all] : navchalnyi posibnyk. Uzhhorod : PP «Danylo S.I.». [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто тему впливу мотивації на студентів у сфері фізичної культури та спорту. Основою будь-якої діяльності є мотивація, адже саме від неї залежать зацікавленість людини, її активність, цілеспрямованість, направленість на задоволення своїх потреб, визначення життєвої орієнтації. Під мотивацією зазвичай розуміється процес спонукання до діяльності задля досягнення поставленої мети.

У зв'язку з тим, що метою вищої професійної освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, які працюють за спеціальністю, підвищуються вимоги до високої якості освіти, як до системи загалом, так і до рівня викладацької діяльності зокрема. Отримані дані розкривають структуру мотивації студентів і свідчать про необхідність втручання у процес її формування.

Фізичне виховання – це особливий процес, який стосується біологічної, соціальної, психологічної діяльності особистості. Традиційний шлях освоєння цінностей фізичної культури із пріоритетом фізичної підготовки, спрямований на виконання уніфікованих програмних залікових нормативів, – це лише базис для формування всієї системи цінностей фізичної культури, які далеко не вичерпуються тільки фізичними кондиціями молодшої людини і є єдністю у розвитку духовної й фізичної сфер.

Мотивація до фізичної активності – особливий стан особистості, спрямований на досягнення оптимального рівня фізичної підготовленості та працездатності. Процес формування інтересу до занять з фізичної культури і спорту – це багаторівневий процес: від перших елементарних гігієнічних знань та навичок до глибоких психофізіологічних знань теорії і методики фізичного виховання та інтенсивних занять спортом. Успіх роботи студентів з фізичного виховання у ЗВО залежить від ефективності організованих занять, починаючи з 1-го курсу.

З огляду на це можна стверджувати, що мотивація для студентів є найефективнішим способом покращити процес навчання, мотиви – його рушійними силами в засвоєнні матеріалу.

Ключові слова: мотивація, мотиваційні фактори, навчальна діяльність, фізична культура, спорт.

УДК 004.9, 378.22

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-225-235

THE USE OF MAXIMA MOBILE APPLICATION IN THE PROCESS OF TEACHING HIGHER MATHEMATICS

ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНОГО ЗАСТОСУНКУ МАХІМА У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ

Yuliia DERIABINA,

an assistant

julia.deryabina9091997@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8706-8806>

Юлія ДЕРЯБІНА,

асистент

Nataliia KRAVCHENKO,
Candidate of Physico-mathematical
sciences, Associate Professor

natalykravchenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9642-5403>

Наталія КРАВЧЕНКО,

кандидат фізико-математичних
наук, доцент

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Original manuscript received: March 09, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

Today, the educational process of higher educational institutions of Ukraine is undergoing changes and needs innovations. Recently, due to the transition to distance learning, the introduction of martial law, aerial alarms and unstable Internet connection, teachers and students must learn to quickly adapt to the relevant situations and continue to carry out online educational activities at a high level. With the transition to distance learning, the implementation of mobile learning has become relevant, which involves the use of mobile and portable devices (phones, laptops, tablets) for teaching and learning. Among all of them, it is worth noting mobile phones, because modern smartphones satisfy the basic needs for carrying out educational activities. The article examines mobile applications in the process of learning the discipline «Higher Mathematics». The following applications were selected and analyzed: Maxima, MatrixCalculator, IntroStat, Maple Calculator, Mathematics, PhotoMath. The indicators for the analysis were the ability to work offline, free of charge and support for the Android system. Applications were analyzed for solving problems from the discipline «Higher Mathematics»: calculation of matrices and determinants, statistical processing, construction of graphs of functions, differential and integral calculus, calculation of limits of numerical sequences and solving equations. It was established that the Maxima and Mathematics applications correspond to absolutely all indicators. Among all mobile applications, the Maxima application was chosen. With the help of Maxima, students do not automatically fill in numerical values to solve the problem, but use special operations to enter data. This guarantees awareness and independent solving of problems, rather than mechanical writing off ready-made calculations. The article demonstrates the practical use of the corresponding application in solving problems from the discipline «Higher Mathematics».

Key words: *educational process, higher educational institutions, mobile learning, mobile applications, higher mathematics.*

Актуальність. Сучасний світ важко уявити без інформаційно-комунікаційних технологій. Стрімкий розвиток науки і техніки в XXI столітті спричинив до активного використання мобільних пристроїв як засобу комунікації, пошуку та передачі інформації між людьми. Окрім цього, сучасні гаджети мають розширений набір функцій та всі можливі налаштування для здійснення освітньої діяльності [2, 5].

Сьогодні освітній процес вищих навчальних закладів України зазнає змін і потребує інновацій. Останнім часом через перехід на дистанційну форму навчання, введення воєнного стану, повітряні тривоги та нестабільний Інтернет-зв'язок викладачі та студенти мають навчитися швидко адаптуватися до відповідних ситуацій та продовжити здійснювати освітню діяльність в онлайн-режимі на високому рівні.

З переходом на дистанційну форму навчання актуальним постало впровадження дистанційного навчання, яке передбачає використання мобільних та портативних пристроїв (телефони, ноутбуки, планшети) для викладання та навчання. Серед усіх, варто відмітити мобільні телефони, оскільки сучасні смартфони задовольняють основні потреби для здійснення освітньої діяльності [6].

З аналізу наукових досліджень, використання мобільних телефонів в освітньому процесі розглядали В. Биков, І. Вороникова, Р. Горбатюк, Р. Гуревич, М. Жалдак, О. Карпова, Н. Кравченко, О. Наливайко, О. Потапчук, Н. Черноус [1; 4; 8; 12] та інші. У своїх працях науковці зазначали основні можливості та особливості мобільного навчання, аналізували мобільні застосунки для здійснення освітньої діяльності.

Розглядаючи можливість використання мобільних застосунків при викладанні дисципліни «Вища математика», відмітимо, що сьогодні є безліч додатків, які дають змогу студентам швидко розв'язувати задачі, будувати графіки, здійснювати будь-які розрахунки.

Використання мобільних застосунків при викладанні дисципліни «Вища математика» висвітили у своїх працях В. Биков, Л. Блажко, О. Мартиненко, С. Насонова, І. Рассоха, Н. Рашевська, С. Рендюк, С. Семеріков, Я. Чкана, І. Шищенко [1; 3; 7; 9; 10; 11]. Так, С. Насонова розглядає можливість використання мобільних застосунків при викладанні дисципліни «Вища математика» як елемент інновації, що забезпечує ефективність та підвищує зацікавленість студентів до навчання. Натомість, Н. Рашевська трактує мобільні додатки як засіб оптимізації процесу навчання відповідної дисципліни. Науковці Л. Блажко, І. Рассоха та С. Рендюк вважають, що мобільні застосунки дають змогу студентам швидко отримати нові знання, підвищити продуктивність навчальної та самостійної роботи [3].

Незважаючи на значну кількість наукових праць, у яких розглядається проблема використання мобільних застосунків, актуальними залишаються питання, пов'язані з теоретичними та практичними аспектами використання

мобільних застосунків при викладанні дисципліни «Вища математика» та впровадження їх в освітній процес закладів вищої освіти.

Методи і методики дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові теоретичні методи: аналіз наукових джерел, систематизація мобільних застосунків навчального призначення, узагальнення практичного досвіду навчання дисципліни «Вища математика» в закладах вищої освіти.

Мобільний застосунок – це програмне забезпечення, що застосовується для роботи на смартфонах, планшетах та інших мобільних пристроях і завантажується з онлайн магазинів мобільних додатків App Store, Google Play Market тощо [6]. Організація освітнього процесу студентів у процесі викладання дисципліни «Вища математика» із використанням мобільних застосунків передбачає підвищення рівня зацікавленості до навчання, спрощення розв'язування багатьох задач, можливість швидкої й самостійної перевірки розв'язків.

Розглядаючи переваги використання мобільних застосунків у процесі викладання вищої математики, варто відмітити, що студенти мають можливість самостійно виконувати завдання; працювати дистанційно; швидко обчислювати громіздкі розрахунки. Крім того, більшість застосунків працюють офлайн і не займають багато пам'яті на телефоні; містять всі необхідні функції для розв'язування багатьох задач; наочно представляють детальні розв'язки.

До недоліків віднесемо такі: відсутність необхідного мобільного пристрою та заряду батареї; недостатня кількість пам'яті у телефоні; списування готових розв'язків.

Аналізуючи мобільні застосунки для викладання дисципліни «Вища математика», нами було поставлено завдання відібрати найбільш корисні, зручні у використанні та функціональні.

Наше дослідження складалося з трьох етапів. На першому етапі було відібрано та проаналізовано такі застосунки: Maxima, MatrixCalculator, IntroStat, Maple Калькулятор, Mathematics, PhotoMath. Показниками для аналізу було обрано можливість роботи в режимі офлайн, безкоштовність та підтримка системи Android. Основні характеристики мобільних застосунків позначено в таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика мобільних застосунків

Назва мобільного застосунку	Офлайн	Безкоштовність	Підтримка Android
Maxima	+	+	+
MatrixCalculator	+	+	+
IntroStat	+	+	+
Maple Калькулятор	+	+	+
Mathematics	+	+	+
PhotoMath	-	+	+

З аналізу мобільних застосунків абсолютно всі показники задовольняють Maxima, MatrixCalculator, IntroStat, Maple Калькулятор та Mathematics. PhotoMath працює лише в режимі онлайн.

На наступному етапі нашого дослідження здійснили аналіз застосунків щодо розв'язання задач з дисципліни «Вища математика»: обчислення матриць та визначників, статистична обробка, побудова графіків функцій, диференціальне та інтегральне числення, обчислення границь числових послідовностей та розв'язування рівнянь (таблиця 2).

Таблиця 2

Аналіз мобільних застосунків на предмет розв'язання задач з дисципліни «Вища математика»

Назва мобільного застосунку	Обчислення матриць та визначників	Статистична обробка	Побудова графіків функцій	Диференціальне та інтегральне числення	Обчислення границь числових послідовностей	Розв'язування рівнянь
Maxima	+	+	+	+	+	+
Matrix Calculator	+	-	-	-	-	-
IntroStat	-	+	-	-	-	-
Maple Калькулятор	+	-	+	+	+	+
Mathematics	+	+	+	+	+	+
PhotoMath	+	-	+	+	+	+

З таблиці 2 бачимо, що абсолютно всім показникам відповідають застосунки Maxima та Mathematics. Застосунок Matrix Calculator зосереджений на обчислення визначників та матриць. IntroStat передбачає статистичну обробку даних. Maple Калькулятор, PhotoMath та Mathematics містять вбудовані калькулятори, які дають змогу ввести дані та отримати готові розв'язки більшості задач з дисципліни «Вища математика». Отже, на нашу думку, серед усіх застосунків для викладання дисципліни «Вища математика» корисним і функціональним є Maxima.

Maxima – повнофункціональна система комп'ютерної алгебри, яка дає можливість виконувати багато математичних операцій: інтегрування, диференціювання, матричні операції, дії з раціональними числами, символічна обробка констант, символічна та числова обробка спеціальних функцій тощо (рис. 1) [13].

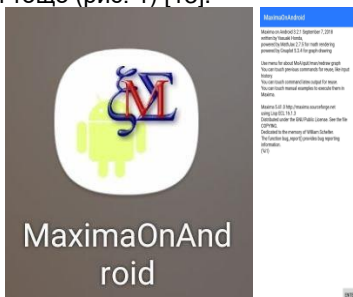

Рис. 1 Застосунок «Maxima on Android»

На останньому етапі нашого дослідження було продемонстровано можливості використання мобільного застосунку Maxima в процесі викладання дисципліни «Вища математика».

Завдання 1. Дано два вектори. Знайти їх довжини, суму $a+b$; лінійну комбінацію $2a-5b$; скалярний добуток; векторний добуток; кут між векторами a і b .

Завантажимо пакет vect.

```
load(«vect»);
a:[-3,1,4];
b:[-7,4,5];
len_a:sqrt(a . a);
len_b:sqrt(b . b);
a+b;
2*a-5*b;
ab: a . b;
a~b;
express(%);
cos: ab/(len_a * len_b);
radcan(%);
```

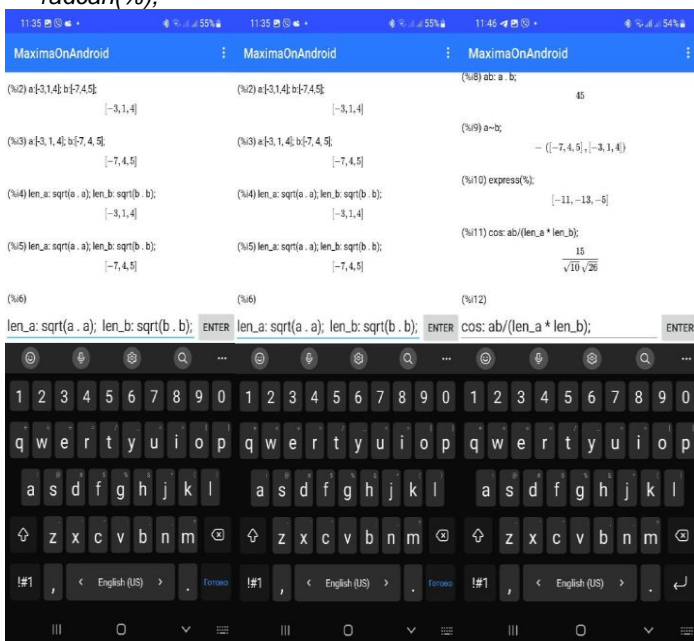

Рис. 2 Скріншоти виконання завдання 1

Завдання 2. Знайти об'єм, площу основи ABC та висоту піраміди з вершинами в точках A B C D, опущеної з вершини D на грань ABC

$A: [3, 1, 4];$
 $B: [-1, 6, 1];$
 $C: [-1, 1, 6];$
 $D: [0, 4, -1];$
 $AB: B-A;$
 $AC: C-A;$
 $AD: D-A;$
 $ABxAC: \text{express}(AB \sim AC);$
 $S: \text{sqrt}(ABxAC . ABxAC)/2;$
 $V: \text{abs}(ABxAC . AD)/6;$
 $h: 3 \cdot V/S;$

Рис. 3 Скріншоти виконання завдання 2

Завдання 3. Знайти загальний розв'язок системи рівнянь з параметром p (виразити невідомі через параметр p). Перевірити розв'язок підстановкою. Знайти значення параметра p , при якому система не має розв'язку.

Вводимо рівняння в команду строку.

$$eq1: 2 \cdot x_1 + x_2 + 3 \cdot x_3 - 2 \cdot x_4 = 7;$$

$$eq2: p \cdot x_1 + 3 \cdot x_2 - 4 \cdot x_3 - x_4 = 11;$$

$$eq3: 2 \cdot x_1 + 3 \cdot x_2 - x_3 - 5 \cdot x_4 = 4;$$

$$eq4: -x_1 - 2 \cdot x_2 + 3 \cdot x_3 + 2 \cdot x_4 = 22;$$

Знаходимо розв'язок за допомогою функції `linsolve`.

$$sol: \text{linsolve}([eq1, eq2, eq3, eq4], [x_1, x_2, x_3, x_4]);$$

Присвоюємо змінним X_1, X_2, X_3, X_4 значення розв'язку.

$$X1: \text{rhs}(sol[1]); X2: \text{rhs}(sol[2]); X3: \text{rhs}(sol[3]); X4: \text{rhs}(sol[4]);$$

Рис. 4 Скріншот виконання завдання 3.

Перевіряємо розв'язок шляхом підстановки:
 $ev([eq1, eq2, eq3, eq4], [x1=X1, x2=X2, x3=X3, x4=X4]);$

Спрощуємо вирази:

$ratsimp(\%);$

Знаходимо матрицю коефіцієнтів:

$A: coefmatrix([eq1, eq2, eq3, eq4], [x1,x2,x3,x4]);$

Обчислюємо її визначник:

$d:determinant(A);$

Приврівняючи визначник до нуля, знаходимо значення параметра, при яких система не має розв'язків.

$solve(d=0, p);$

Рис. 5. Скріншот виконання завдання 3. Знаходження розв'язку СЛАР

Завдання 4. Знайти матрицю X з рівняння

Введемо матрицю невідомих змінних X та матриці A, B, C.

A: $matrix([-1,-3],[7,-11]);$

B: $matrix([3,0],[2,-2]);$

C: $matrix([11,3],[2,1]);$

X: $matrix([x1,x2],[x3,x4]);$

Задамо ліву та праву частини матричного рівняння $AX = XB + C$

req: A . X;

req: B . X + C;

Розв'яжемо його як систему чотирьох лінійних алгебраїчних рівнянь за допомогою функції *linsolve*.

$linsolve([req[1,1]=req[1,1], req[1,2]=req[1,2], req[2,1]=req[2,1], req[2,2]=req[2,2]],[x1, x2, x3, x4]);$

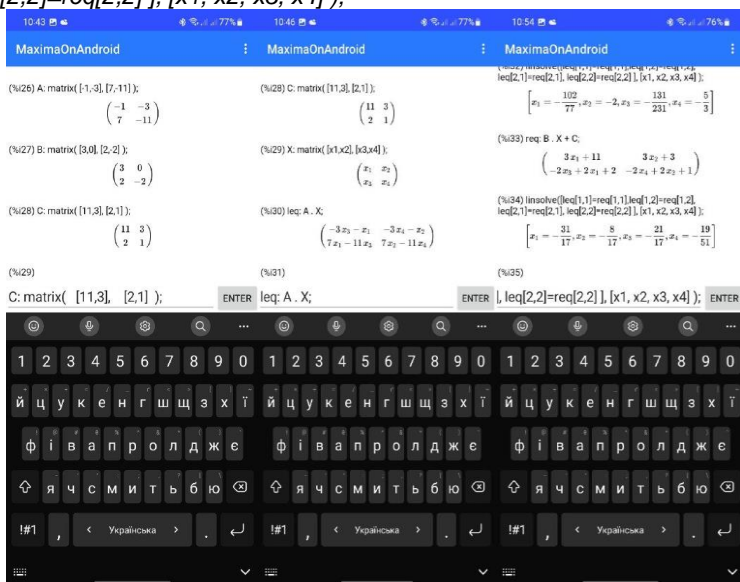

Рис. 6. Скріншот виконання завдання 5

Демонстрація розв'язків завдань у застосунку Maxima показує широкий спектр його можливостей. Варто відмітити, що студенти не автоматично заповнюють числові значення для розв'язання задачі, а використовують спеціальні операції для вводу даних. Це гарантує усвідомлення та самостійний розв'язок задач, а не механічне списування готових розрахунків. На відміну від розглянутих застосунків, Maxima дає змогу розв'язати задачі з розділу аналітичної геометрії (завдання 1 та 2).

Висновок. Дослідження та аналіз мобільних застосунків дав змогу виділити Maxima як найбільш функціональний, зручний та корисний для викладання дисципліни «Вища математика».

При демонстрації розв'язків задач з дисципліни «Вища математика» ми побачили, що інструментарій застосунку повністю задовольняє освітні потреби. Також було виокремлено додаткові можливості Махіма. Використання застосунку Махіма у процесі викладання вищої математики дасть змогу зацікавити студентів, полегшити виконання складних задач та можливість швидко перевірити розрахунки.

Перспективами подальшого дослідження бачимо в поглибленні теоретичного та практичного використання мобільних застосунків при викладанні математичних дисциплін у закладах вищої освіти.

Література

1. Биков В. Ю. Мобільний простір і мобільно орієнтоване середовище інтернет-користувача: особливості модельного подання та освітнього застосування. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. № 17. С. 9–37.
2. Білоус В. Мобільні навчальні додатки в сучасній освіті. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 1-2 (20-21). С. 353–362.
3. Блажко Л. М., Рассоха І. В., Рендюк С. П. Використання мобільних додатків у процесі навчання вищої математики студентів технічних університетів. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 6 (195). С. 42–46.
4. Дерябіна Ю., Кравченко Н. Застосування інтерактивних онлайн-дошок при викладанні математичних дисциплін у закладах вищої освіти. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Випуск 3. Бердянськ: БДПУ, 2022. С. 285-296. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-3-285-296>
5. Кортез Х. І., Алексеева Г. М., Кравченко Н. В., Горбатюк Л. В. Діджиталізація викладання та навчання у вищій школі: із досвіду програми підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації»*. Мелітополь: ТДАТУ, 2021. С. 252–255.
6. Мобільний застосунок. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%BD%D0%BE%D0%BA (дата звернення: 22.02.2023).
7. Насонова С. Сучасний підхід до викладання математичних дисциплін у вищих навчальних закладах. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 1 (6). С. 284–293.
8. Пудова С. С. Використання мобільного телефону в навчальному процесі. *Фізико-математична освіта*. 2018. Випуск 2 (16). С. 97–101.
9. Рашевська Н. В. Мобільні додатки навчання математичних дисциплін в технічних закладах вищої освіти. *Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології в освіті, науці і техніці» (ІТОНТ-2020)*: Черкаси, 21-23 травня 2020 р. Черкаси, 2020. С. 175.
10. Семеріков С. О., Словак К. І. Теорія та методика застосування мобільних математичних середовищ у процесі навчання вищої математики студентів економічних спеціальностей. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2011. Том 21, № 1. URL : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itf/article/download/413/369> (дата звернення: 22.02.2023).
11. Шищенко І. В., Чкана Я. О., Мартиненко О. В. Перспективи застосування мобільних додатків у фаховій підготовці майбутніх учителів математики. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. № 1 (48). С. 444–449.

12. Horbatiuk L., Kravchenko N., Aliksieieva H., Lipych V., & Rozumna T. Use of mobile applications for foreign language lexical competence formation. *Journal of History Culture and Art Research*. 2019. 8(3). С. 113–124.

13. Maxima on Android. URL : https://play.google.com/store/apps/details?id=jp.yhonda&hl=en_US&gl=US&pli=1 (дата звернення: 21.02.2023).

References

1. Bykov, V. Yu. (2013). Mobilnyi prostir i mobilno oriientovane seredovyshe internet-korystuvacha: osoblyvosti modelnoho podannia ta osvithnoho zastosuvannia [Mobile space and mobile-oriented Internet environment: features of model presentation and educational application]. *Informatsiini tekhnologii v osviti* – [Information technology in education], issue 17, 9–37 [in Ukrainian].

2. Bilous, V. (2018). Mobilni navchalni dodatky v suchasni osviti [Mobile learning applications in modern education]. *Osvitolohichni dyskurs* [Educological discourse], 1-2 (20-21), 353–362 [in Ukrainian].

3. Blazhko, L., Rassokha, I., & Rendiuk, S. P. (2020). Vykorystannia mobilnykh dodatku u protsesi navchannia vyshchoi matematyky studentiv tekhnichnykh universytetiv [The use of mobile applications in the process of teaching higher mathematics to students of technical universities]. *Imidzh suchasnoho pedahoha* [The image of a modern teacher], 6 (195), 42–46. [in Ukrainian].

4. Deriabina, Yu., Kravchenko, N. (2022). Zastosuvannia interaktyvnykh onlain-doshok pry vykladanni matematychnykh dystsyplin u zakladakh vyshchoi osvity [The use of interactive online boards in the teaching of mathematical disciplines in institutions of higher education]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky* [Collection of scientific works of Berdyansk State Pedagogical University (Pedagogical sciences)], (3), 285-296. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-3-285-296>. [in Ukrainian].

5. Kortež, K. I., Aliksieieva, H., Kravchenko, N., & Horbatiuk, L. (2021). Didzhitalizatsiia vykladannia ta navchannia u vyshchii shkoli: iz dosvidu prohramy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Digitalization of teaching and learning in higher education: from the experience of the program of professional development of scientific and pedagogical workers]. *Rozvytok suchasnoi nauky ta osvity: realii, problemy yakosti, innovatsii, Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* [Development of Modern Science and Education: Realities, Quality Problems, Innovations]. Melitopol: TDATU, 252–255. [in Ukrainian].

6. Mobile application (2023). Retrieved from : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%BD%D0%BE%D0%BA [in English].

7. Nasonova, S. (2022). Suchasnyi pidkhid do vykladannia matematychnykh dystsyplin u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Modern approach to teaching mathematical disciplines in higher educational institutions]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky* [Perspectives and innovations of science], 1 (6), 284–293. [in Ukrainian].

8. Pudova, S. (2018). Vykorystannia mobilnoho telefonu v navchalnomu protsesi [Using a mobile phone in the educational process]. *Fyzyko-matematychna osvita* [Physical and mathematical education], 2(16), 97–101 [in Ukrainian].

9. Rashevsk, N. (2020). Mobilni dodatky navchannia matematychnykh dystsyplin v tekhnichnykh zakladakh vyshchoi osvity [Mobile applications for teaching mathematical disciplines in technical institutions of higher education]. *Informatsiini tekhnologii v osviti, nauki i tekhnitsi, Tezy dopovidei V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* – [Information Technologies in Education, Science and Technology]. Cherkasy, 175 [in Ukrainian].

10. Semerikov, S., & Slovak, K. (2011). Teoriia ta metodyka zastosuvannia mobilnykh matematychnykh seredovyshch u protsesi navchannia vyshchoi matematyky studentiv ekonomichnykh spetsialnostei [The theory and method of using mobile mathematical environments in the process of teaching higher mathematics to students of economic specialties]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia* [Information technologies and teaching aids], 1, 18. [in Ukrainian].

11. Shyshenko, I., Chkana, YA., & Martynenko, O. (2021). Perspektyvy zastosuvannia mobilnykh dodatkov u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv matematyky [Prospects for the use of mobile applications in professional training of future mathematics teachers]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedagogika. Sotsialna robota»* – [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social work»], 1 (48), 444–449. [in Ukrainian].

12. Horbatiuk, L., Kravchenko, N., Aliksieieva, H., Lipych, V., & Rozumna, T. (2019). Use of mobile applications for foreign language lexical competence formation. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(3), 113-124. [in English].

13. Maxima on Android (2023). Retrieved from : https://play.google.com/store/apps/details?id=jp.yhonda&hl=en_US&q=US&pli=1 [in English].

АНОТАЦІЯ

Сьогодні освітній процес закладів вищої освіти України зазнає змін і потребує інновацій. Останнім часом через перехід на дистанційну форму навчання, введення воєнного стану, повітряні тривоги та нестабільний Інтернет-зв'язок викладачі та студенти мають швидко адаптуватися до відповідних ситуацій та продовжити здійснювати освітню діяльність в онлайн-режимі на високому рівні. Актуальним постало впровадження мобільного навчання, яке передбачає використання мобільних та портативних пристроїв (телефони, ноутбуки, планшети) для викладання та навчання. Серед усіх варто відмітити мобільні телефони, оскільки сучасні смартфоні задовольняють основні потреби для здійснення освітньої діяльності. У статті розглянуто мобільні застосунки у процесі навчання дисципліни «Вища математика». Було відібрано та проаналізовано такі застосунки: *Maxima*, *MatrixCalculator*, *IntroStat*, *Maple* Калькулятор, *Mathematics*, *PhotoMath*. Показниками для аналізу було обрано можливість роботи в режимі офлайн, безкоштовність та підтримка системи Android. Було здійснено аналіз застосунків на предмет розв'язання задач з дисципліни «Вища математика»: обчислення матриць та визначників, статистична обробка, побудова графіків функцій, диференціальне та інтегральне числення, обчислення границь числових послідовностей та розв'язування рівнянь. Було встановлено, що абсолютно всім показникам відповідають застосунки *Maxima* та *Mathematics*. Серед усіх мобільних застосунків було обрано застосунок *Maxima*. За допомогою *Maxima* студенти не автоматично заповнюють числові значення для розв'язання задачі, а використовують спеціальні операції для вводу даних. Це гарантує усвідомлення та самостійний розв'язок задач, а не механічне списування готових розрахунків. У статті продемонстровано практичне використання відповідного застосунку при розв'язуванні задач з дисципліни «Вища математика».

Ключові слова: освітній процес, заклади вищої освіти, мобільне навчання, мобільні застосунки, вища математика.

УДК 378.147:811

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-236-246

**УДОСКОНАЛЕННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-БАКАЛАВРІВ**

**ENHANCEMENT OF THE UNDERGRADUATE STUDENTS'
FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE**

Lyubov ZABLOTSKA,

PhD in Pedagogy,
Associate professor

lubazab@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4388-4710>

Liudmyla CHERNIY,

PhD in Pedagogy,
Associate professor

lyuda.chernii@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4755-9536>

Vira MELESHCHENKO,

PhD in Philology,
Associate professor

vira.burko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3484-9905>

Любов ЗАБЛОЦЬКА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Людмила ЧЕРНИЙ,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Віра МЕЛЕШЧЕНКО,

кандидат філологічних наук,
доцент

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk
National Pedagogical University,*

✉ 2, M. Kryvonosa str., Ternopil,
46027, Ukraine

*Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка,*

✉ вул. М. Кривоноса, 2,
Тернопіль, 46027, Україна

Original manuscript received: March 31, 2023

Revised manuscript accepted: April 09, 2023

ABSTRACT

The development of modern society requires highly qualified specialists in different fields of industry, who can communicate effectively and interact productively with foreign colleagues. Proficiency in a foreign language has become crucial for a specialist's personal and professional growth. This paper aims to study the impact of communicative foreign language teaching methods on developing undergraduate students' communicative competence at Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.

This research employs general scientific approaches and methods: theoretical for analysis, generalisation of the main provisions of the research and clarifying the essence and features of the process of developing communicative competence; and empirical: a questionnaire, observations, testing and conversations for examining the level of undergraduate students' communicative competence.

This paper starts with the analysis of theoretical fundamentals of communicative competence in foreign language learning, its general components. It briefly describes some foreign language teaching methods focused on communication activities in foreign language

classes. Due to the data of the survey conducted at Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, the impact of implementing communicative foreign language teaching methods on developing undergraduate students' communicative competence was examined.

According to the study's findings, communicative foreign language teaching methods promote students' interest and foster their engagement in the learning process, raise their motivation and improve their communication proficiency in English. The combination of innovative and traditional technologies, such as writing essays or reports, constructing scenarios, modelling communicative situations, role-playing, case-studying, etc., plays a critical role in the foreign language classroom learning. Undergraduate students felt more confident in speaking and writing in English due to the learner-centered approach and numerous interactions and communication activities undertaken in a foreign language class.

Key words: *communicative competence, foreign language learning, undergraduate students, proficiency, communication.*

Introduction. The development of modern society requires highly qualified specialists in different fields of industry, who can communicate effectively and interact productively with foreign colleagues. Foreign languages enhance human intellectual potential, enable the formation of national and universal values, foster intercultural tolerance, assist in social integration and active citizenship, and broaden career opportunities. The ability to use a foreign language fluently is irrefutable proof of their professionalism.

The recognition of Ukraine as a candidate for EU membership (2022) actualizes the country's progress toward the realization of the Copenhagen criteria (1993, 1996), which must be met before joining the EU. The prerequisites for admitting a candidate (Chapter 26) in the field of education, in particular, are to provide for the convergence of national policies in the process of accomplishing shared goals, which are determined by the framework programs of EU cooperation in the field of education and training (European Commission, 2012) [7:22].

The following factors prove the fact that foreign languages are now in high demand across the world: 1) globalization and social process integration; 2) international integration in the sphere of education; 3) access to global experience and knowledge, information availability, and the possibility to get national and worldwide education.

Future professionals should be prepared to use a foreign language as a necessary means of intercultural communication to present their thoughts, ideas or comments and communicate correctly not only with their superiors or with colleagues and business partners but also with the guests, clients, visitors. That is why foreign languages serve as an important tool as well as a special mechanism for effective cooperation. Proficiency in foreign languages affects the formation of professional competence of future specialists. Thus, it provides competitiveness in the labour market and guarantees employment in the speciality [5:63].

The purpose of this study is to study the impact of implementing communicative foreign language teaching methods on developing undergraduate students' communicative competence at non-linguistic specialties of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.

Research methods and techniques. This research employs general scientific approaches and methods: theoretical for analysis and generalisation

of the main provisions of the research and clarifying the essence and features of the process of developing communicative competence; and empirical: a questionnaire, observations, testing, and conversations for examining the level of undergraduate students' communicative competence.

Results and discussion. Lately, the issue of developing students' foreign language communication competence has gained special importance. Various aspects of the problem have been highlighted in the research papers of both national and foreign scientists, such as A. Aleksyuk, M. Barna, N. Bibik, J. Berman, O. Bihych, V. Bondar, R. Gryshkova, O. Kucherenko, O. Lokshyna, V. Lyhovyy, O. Ovcharuk, O. Pometun, O. Savchenko, L. Sakun, S. Savignon, O. Tamopolsky, V. Fedorchenko, D. Hymes, R. Johnson, D. Shiles, U. Widowson et al.

The concept of «communicative competence» was first introduced by D. Hymes in 1966, who opposed Noam Chomsky's (1965) theory about the distinction between linguistic competence and performance. The concept was defined by D. Hymes as «an ability of a speaker to use the language correctly and appropriately in the given situation» [9:137].

Communicative competence is the ability to achieve communicative goals in a socially appropriate manner. It is organized and goal-oriented, i. e. it includes the ability to select and apply skills that are appropriate and effective in the respective context. It includes verbal and non-verbal behaviour. The application of communicative competence is serial, i.e. different processes and activities are coordinated in a typical sequence and require appropriate timing and control of specific behaviour. It is influenced by the behaviour of the other person and by the context and requires the preparedness and willingness to communicate with the other person for the benefit of all. Communicative competence can be acquired, i.e. the necessary skills are built up step by step through repeated, reflected practice and experience [6:49].

According to S. Nikolayeva, foreign language communicative competence can be interpreted as «the ability to meet successfully individual and social needs, act and perform set tasks. It is based on knowledge, skills, and abilities, but is not limited by them, obligatory covering personal attitudes of a person to them as well as his experience that allows to «interweave» this knowledge to that he has already known and has ability to the grasp a life situation in which he will be able to apply them» [8:12].

Current theoretical and empirical research on communicative competence is mostly based on three models: the Canale and Swain model, the Bachman and Palmer model, and the definition of communicative language competency components that were defined in the Common European Framework (CEF).

The theoretical framework offered by Canale and Swain (1980 – 1981) initially consisted of three basic components: grammatical, sociolinguistic, and strategic competence. Subsequently, Canale (1983, 1984) supplemented this model with a sociolinguistic competence, which he called discursive competence.

Bachman and Palmer (1996) proposed a model that divides language knowledge into two main categories: organisational and pragmatic. According

to researchers, the organisational component refers to the formal structure of language (grammar and textual knowledge), while pragmatic deals with the ability to use language in context and includes lexical, functional and sociolinguistic knowledge.

The Council of Europe created the Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR or CEF) between 1989 and 1996 to standardize language teaching, learning, and assessment across Europe. According to this document, «Communicative language competence can be considered as comprising several components: linguistic, sociolinguistic and pragmatic. Each of these components is postulated as comprising, in particular, knowledge and skills and know-how» [3:13].

The last few decades have witnessed many critical reviews of the theoretical frameworks of communicative competence in foreign language teaching. The discussion so far has shown that different models reflect different perspectives on the notion of communicative competence. However, the different competence models were developed in the early 1980s, they all shared the following four general structural components: strategic; linguistic; sociolinguistic and pragmatic competences (see Figure 1). These components are always intertwined in any language use; they are not separate «components» and cannot be isolated from each other.

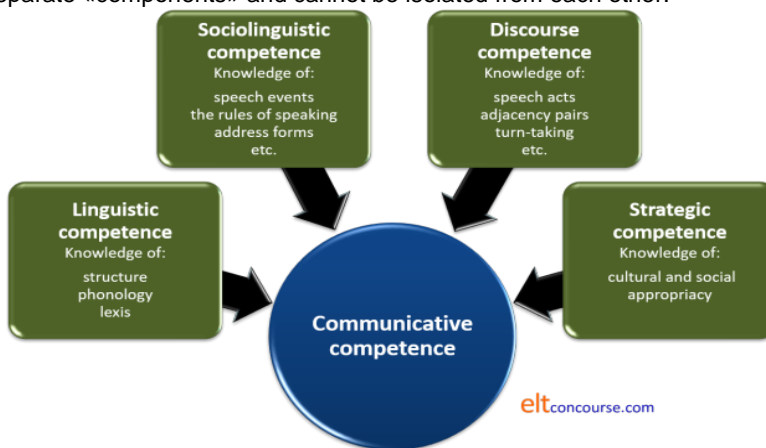

Figure 1. The structural components of communicative competence [2]

Linguistic competence encompasses lexical (knowledge of idiomaticity, collocation, and spelling); phonological (ability to produce and understand the sounds of the language along with issues of stress, intonation, and connected speech phenomena); grammar, and syntactical aspects of a target language as a system.

Sociolinguistic competence refers to the social contexts of language usage. The sociolinguistic component has a strong influence on all language communication between representatives of different cultures, owing to its

sensitivity to social conventions (rules of politeness, norms governing relations between generations, sexes, classes, and social groups, linguistic codification of certain fundamental rituals in the functioning of a community).

Pragmatic competence primarily deals with the functional use of linguistic resources. Being competent pragmatically means being able to use language effectively in a context-appropriate situation. It comprises two sub-competencies: discourse and functional. *Discourse competence* is relevant to the ability to organize coherent and cohesive stretches of speech/written text in terms of register, logical sequencing, rhetorical effect and thematic organization (knowing how to use and respond to different types of speech acts – requests, apologies, etc.). Consequently, discourse competence is concerned with the organisation of words, phrases, and sentences for producing dialogues, speeches, poems, newspaper articles, etc. It is sometimes called *functional competence* and involves things like adjacency pairs (apologising and forgiving, asking and refusing, demanding and complying, etc.). Functional competence is concerned with using written or spoken discourse in communication for serving concrete functional goals.

Strategic competence deals with the ability to use language appropriately. It answers the question: When is it right to perform certain speech acts? Sometimes it is called cultural competence.

Communicative competence can be characterized as the capacity to understand, produce, and interpret various speaking events while considering not only their explicit meaning but also their implications; that is, what the speaker wants to say, what the listener wants to understand, their relationship, and the social context. As a result, communicative competence is concerned with the social, cultural, and psychological rules that govern the use of an appropriate language in a certain situation.

In order for graduates to communicate competently at the workplace, there are three basic requirements. Firstly, they have to be motivated to communicate. Secondly, they have to be knowledgeable about the situation and context in which they are communicating and the kind of communication expected and needed in certain situations at the workplace. Thirdly, they must be skilled at sending and receiving messages in the workplace context [11:67].

The specificity of a future specialist's foreign language proficiency results from the necessity of developing language proficiency for successful, fruitful, and efficient activities in a certain field of industry, which provides the potential for effective implementation of intercultural as well as business communication and a high level of implementation of the fundamental professional functions.

The broad expansion of international collaboration as well as the increasing interethnic connections require a qualitative improvement in university training. Those graduates who started their professional careers often suffer from a lack of knowledge in foreign languages rather than in purely practical subjects. Knowledge of at least one foreign language for young specialists is a sign of professional competence. In this regard, studying a foreign language is a method of developing professional communication abilities.

The development of professional foreign language competency necessarily requires updating the content, organisation, and methods of Foreign language for specific purpose teaching. The effectiveness of a specialist's professional proficiency in a foreign language involves the interdisciplinary integration of students' educational and professional activities, where foreign language interactions are used to overcome simulated professional-subject tasks and problems.

The traditional teaching style sees teachers as omnipotent actors in the classroom, responsible for transmitting pre-planned knowledge to pupils, where students are assumed to be passive objects of the learning process in this regard.

Nowadays, educators at high educational institutions must satisfy the rapidly changing requirements of the society as well as the expectations of the young generation of learners. The traditional approach, which has been the dominant form of learning and teaching for decades, is now insufficient in terms of providing students with learning opportunities. In terms of traditional education, conventional lecture-based approaches require students to learn merely by listening to a professor's instructions who presents subject-matter information primarily by explanation and demonstration, whereas a student remains as a passive listener. Thus, traditional approaches in learning settings are often substituted by such methods that are aimed at developing in graduating students a desire to develop themselves constantly rather than memorize academic or encyclopedic material.

Along with the traditional approach to teaching a foreign language, the active learning approach, which allows the students to become actively involved in the process of education, is getting more and more popular in high education institutions. It is critical to note that an active learning approach focuses on a student's personality because it allows each student to study at his or her own pace and according to his or her own learning style, rather than necessarily according to a rigid division of levels as is common in traditional classes. Active learning is also thought of as a method of learning in which students are actively or experientially involved in the learning process and where there are different levels of active learning, depending on student involvement [13:8].

Active learning is a student-centered approach to learning, and it assigns the responsibility of learning to the student. To ensure active learning in classrooms students should be self-regulated and have an active role in the decision-making process while engaged in cognitively challenging academic tasks. Active learning enhances the quality of student learning as students learn by creating meaning rather than memorizing information transmitted by the teacher. Active learning as a means to achieve qualitative, which is «deep», learning has become an accepted form of learning and teaching in higher education [4:45]

Future professionals must possess the necessary practical knowledge, skills, and abilities to perform their duties, as well as the ability to perform these duties in a variety of foreign language communication situations.

Nevertheless, it is important to consider the certain specific features of foreign language for effective development of communicative competence

teaching to students of non-linguistic specialties at higher education institutions. Teachers who work with such students face problems that complicate the process of learning foreign languages. Among these problems are: an unequal level of training of students and their foreign language proficiency at the time of entry into non-language majors at a higher educational institution; a low level of student motivation to study a foreign language given that many non-linguistic specialties do not profile foreign languages as a subject of specialisation at a higher educational institution; an extremely short period of time for mastering a foreign language by students who are actually forced to start learning a foreign language «from scratch» (one class per week throughout the first two years), etc.

Thus, undergraduate students of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University receive training based on specially designed textbooks, additional authentic materials (newspaper and magazine articles, videos, and Internet resources, etc.). Besides, the university encourages students to participate in foreign internship programs, the processing of regional sources, gaining practical experience both from traveling abroad and within the country, etc.

When acquiring a profession, students must be ready to daily foreign language communication, which is becoming more and more accessible thanks to the possibility of an international internship. Staying in a foreign environment and the need to contact native speakers on a daily basis positively affect the development of students' foreign language skills. Thus, foreign internships can be considered one of the most effective forms of foreign language teaching as well as a form of developing a foreign language communicative competence.

The main goal of communicative language teaching methods is to train students to be confident communicators in different situations through repetitive speaking practises and student-student interaction. While using a communicative teaching technique, student-student contact is critical. Student-student interaction, on the other hand, emphasises active engagement among the students themselves during language lessons, whereas conventional teaching approaches have been somewhat instructor-dominated, with students mostly learning through passive listening.

Communicative language teaching can offer new teaching methods and a more diverse teaching environment. Due to implementing active learning techniques, teachers may create a safe, stimulating, and enjoyable learning environment where students actively develop their own knowledge via collaboration, co-action, and connection with others. Among the active learning techniques and methodologies that are commonly applied in foreign language classrooms to promote students' interest and foster their engagement in the learning process are brainstorming, role-playing, dramatizing, and theatrical techniques; simulation; discussion; debates; problem-based learning; cooperative learning; case studies; peer teaching; and others. For example, role-playing helps students learn how to act professionally in different situations and use corresponding phrases while asking for information or responding to an interlocutor. It also improves their creative talents and develops their spontaneous communication skills.

Findings. The survey was conducted (September–January 2022) at Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University to study the impact of implementing communicative foreign language teaching methods on developing undergraduate students' communicative competence. In general, 92 second-year students from four faculties agreed to participate in the survey. In particular, 22 students of the Faculty of Geography, 20 students of the Faculty of Biology and Chemistry, 26 students of the Faculty of Engineering and Pedagogy, and 24 students of the Faculty of Arts. The students were divided conditionally into two equal groups: the Control Group (CG) (46 students) and the Experimental Group (EG) (46 students).

The survey research involved the following stages: diagnostic, procedural, and finale. At the diagnostic stage, students took a placement test aimed to examine their level of English language proficiency. The test included lexical, grammar, reading, listening, writing and speaking tasks. The procedural state involved more communicative-oriented methods of teaching in the EG and traditional methods of teaching in the CG. At the finale stage, students completed the test evaluating their lexical, grammar, reading, listening, writing and speaking skills.

According to the tests at diagnostic and finale stage, the levels of academic achievements of the core components of communicative competence of the students of the EG and CG at the end of the survey were determined. As we can see in *Table 1* the level of language competence in the EC has risen at the finale stage by 14,5%, reading competence by 11,2%, writing competence by 6,2%, and speech competence by 20,4%, compared to the diagnostic stage. Notably, that the students of the EC as compared to the students of CC achieved far higher results. If to compare competences in the CG between diagnostic and finale stage, we observe insignificant changes at all levels. At the same time, there are obvious differences at the finale stage between two groups. Namely, language competence has risen by 9,5%, reading competence by 12,5%, writing competence by 5,7%, and speech competence by 12,4%.

Table 1

**Dynamic of undergraduate students' communicative competence
[developed by authors according to the conducted survey]**

Competence	Control Group (%)		Experimental Group (%)	
	Diagnostic stage	Finale stage	Diagnostic stage	Finale stage
Vocabulary and grammar (language competence)	56,2	60,8	55,8	70,3
Reading competence	42,6	46,9	48,2	59,4
Writing competence	12,4	16,8	16,3	22,5
Speech competence	36,3	42,4	34,4	54,8

The comparative examination of undergraduate students' levels of speech, language, and operational competencies made it possible to estimate the positive impact of communicative methods of teaching on the development of undergraduate students' communicative competence.

Conclusions. According to the study's findings, communicative foreign language teaching methods promote students' interest and foster their engagement in the learning process, raise their motivation and improve their communication proficiency in English. The combination of innovative and traditional technologies, such as writing essays or reports, constructing scenarios, modelling communicative situations, role-playing, case-studying, etc., plays a critical role in the foreign language classroom learning. Undergraduate students felt more confident in speaking and writing in tourist English due to the learner-centered approach and numerous interactions and communication activities undertaken in a foreign language class.

Література

1. Чорна О. О. Особливості та практика формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2013. № 22. С. 230-237.
2. Communicative Language Teaching at (CLT) URL: <https://www.eltconcourse.com/training/in-service/methodology/clt.html> (дата звернення: 28.03.2023).
3. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment: Cambridge University Press. 2001. 265p. URL: <https://rm.coe.int/1680459f97> (дата звернення: 29.03.2023).
4. Er M., Altunay U., Urdabakan I. The effects of active learning on foreign language self-concept and reading comprehension achievement. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*. 2012. 3(4), P. 43-58.
5. Halytska M., Rekun N. Forming students' readiness to intercultural communication in tourism sphere: main approaches. *Continuing professional education: Theory and Practice*. 2018. 4 (61), P. 62-67.
6. Kiessling, C., Fabry, G. What is communicative competence and how can it be acquired? *GMS Journal of Medical Education*. 2021. 38(3). URL : [10.3205/zma001445](https://doi.org/10.3205/zma001445). PMID: 33824885; PMCID: PMC7994879 (дата звернення: 29.03.2023).
7. Локшина О. І. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. *Український педагогічний журнал*. 2019. №3. С. 21–87.
8. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С.11-17.
9. Menggoa S., Suparwab I., Astawac I. Hindering factors in the achievement of English communicative competence in tourism academy students. *Aksara*. 2019. 31(1). P.137-152.
10. Rizakhojayeva G., Akeshova M. et al. Formation of communicative competence of future specialists in tourism. *Man in India*. 2017. 97 (25). P.107-121
11. Tajuddin A., Jauhar A. A Malaysian professional communication skills in English framework for English for occupational purposes courses. PhD thesis. Nottingham: The University of Nottingham. 2015. 271 p. URL : <http://eprints.nottingham.ac.uk/28747/1/AJAT%202015.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).

12. Weltman D. A Comparison of Traditional and Active Learning Methods: An Empirical Investigation Utilizing a Linear Mixed Model. PhD Thesis. Arlington: The University of Texas. 2007. 134 p. URL: <http://search.proquest.com/docview/304708744> (дата звернення: 27.03.2023).

13. Zablotska L.M., Chernii L.V., Meleshchenko V. O. Development of foreign language discourse competence of undergraduates of non-linguistic specialties. *InterConf*. 2022. (99). P.169-176.

References

1. Chorna, O. (2013). *Osoblyvosti ta praktyka formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti studentiv tekhnichnykh spetsialnostei* [Peculiarities and practice of the development of foreign language communicative competence for students of technical department]. *Teaching of languages in higher education*, 22 (1), 203-237 [in Ukrainian].

2. Communicative Language Teaching at (CLT) URL: <https://www.eltoncourse.com/training/inservice/methodology/ct.html>

3. Council of Europe (2001) *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge University Press. 265p. URL: <https://rm.coe.int/1680459f97> [in English].

4. Er M., Altunay U., Urdabakan I. (2012). *The effects of active learning on foreign language self-concept and reading comprehension achievement*. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*, 3(4), 43-58. [in English]

5. Halytska M., Rekun N. (2018). *Forming students' readiness to intercultural communication in tourism sphere: main approaches*. *Continuing professional education: Theory and Practice*, 4 (61), 62-67. [in English].

6. Kiessling C., Fabry G. (2021). *What is communicative competence and how can it be acquired?* *GMS Journal of Medical Education*, 38(3). Doc.49. URL: [10.3205/zma001445](https://doi.org/10.3205/zma001445). PMID: 33824885; PMCID: PMC7994879 [in English].

7. Lokshyna O. I. (2019). *Yevropeiska dovidkova ramka kliuchovykh kompetentnostei dlia navchannia vprodovzh zhyttia: onovlene bachennia 2018 roku* [The European Framework of Reference for Key Competences for Lifelong Learning: Updated Vision 2018]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Educational Journal*, 3, 21-30. [in Ukrainian].

8. Nikolaieva S. (2010). *Tsili navchannia inozemnykh mov v aspekti kompetentnisnogo pidkhodu*. [The aims of teaching foreign languages in terms of competence approach]. *Inozemni movy – Foreign languages*, 2, 11-17. [in Ukrainian].

9. Menggoa S., Suparwab I., Astawac I., (2019). *Hindering factors in the achievement of English communicative competence in tourism academy students*. *Aksara*, 31(1), 137-152 [in English].

10. Rizakhoyayeva G., Akeshova M., et al. (2017). *Formation of communicative competence of future specialists in tourism*. *Man in India*, 97 (25), 107-121 [in English].

11. Tajuddin A., Jauhar A. (2015). *A Malaysian professional communication skills in English framework for English for occupational purposes courses*. PhD thesis. Nottingham, The University of Nottingham, 271p. URL: <http://eprints.nottingham.ac.uk/28747/1/AJAT%202015.pdf> [in English].

12. Weltman D. (2007). *A Comparison of Traditional and Active Learning Methods: An Empirical Investigation Utilizing a Linear Mixed Model*. PhD Thesis. Arlington, The University of Texas. 134 p. URL : <http://search.proquest.com/docview/304708744> [in English].

13. Zablotska L., Chernii L., Meleshchenko V. (2022). *Development of foreign language discourse competence of undergraduates of non-linguistic specialties*. *InterConf*, (99), 169-176. [in English].

АНОТАЦІЯ

Розвиток сучасного суспільства вимагає висококваліфікованих спеціалістів у різних галузях промисловості, здатних ефективно спілкуватися та продуктивно взаємодіяти з іноземними колегами. Володіння іноземною мовою стало вирішальним для особистісного та професійного зростання фахівця. Метою цієї роботи є дослідження впливу комунікативних методів навчання іноземної мови на формування комунікативної компетентності студентів бакалаврату Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

У дослідженні використовуються загальнонаукові підходи та методи: теоретичні для аналізу, узагальнення основних положень та з'ясування сутності й особливостей процесу формування комунікативної компетентності; емпіричні: анкета, спостереження, тестування та бесіди для перевірки рівня комунікативної компетенції студентів.

У цій роботі здійснено аналіз теоретичних засад комунікативної компетентності в навчанні іноземної мови, її загальних компонентів. Коротко описано деякі методи навчання іноземної мови, орієнтовані на комунікативну діяльність на заняттях іноземної мови. За даними дослідження, проведеного в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, виявлено вплив комунікативних методів навчання іноземної мови на розвиток комунікативної компетентності студентів.

Згідно з результатами дослідження комунікативні методи навчання іноземної мови сприяють зацікавленню студентів та залученню до освітнього процесу, підвищують їх мотивацію та покращують навички спілкування англійською мовою. Поєднання інноваційних і традиційних технологій, таких, як написання есе чи доповідей, побудова сценаріїв, моделювання комунікативних ситуацій, рольові ігри, кейс-стадінг тощо, відіграє вирішальну роль у навчанні іноземної мови в аудиторії. Студенти бакалаврату відчують себе більш упевнено в розмові та письмі англійською завдяки особистісно-зорієнтованому підходу, інтерактивних та комунікативних видах роботи, які використовувалися на заняттях іноземної мови.

Ключові слова: комунікативна компетентність, навчання іноземної мови, студенти, майстерність, спілкування.

УДК 378.13:37.013.47

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-247-255

**EVOLUTION AND PROSPECTS
OF PROFESSIONAL EDUCATION IMPROVEMENT IN THE FIELD
OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN UKRAINE**

**ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
ОСВІТИ В ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ В УКРАЇНІ**

Ihor IVANII,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

ivanii.ihor@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8245-1371>

*Sumy State Pedagogical University
named after A. S. Makarenko,
✉ 87, Romenska str., Sumy,
40002, Ukraine*

Igor ІВАНІЙ,

доктор педагогічних наук, доцент

*Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
✉ вул. Роменська, 87, м. Суми,
40002, Україна*

Natalia BASHAVETS,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

bashavetsnata@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8387-3602>

*South Ukrainian National
Pedagogical University named
after K. D. Ushynsky,*

*✉ 26, Staroportofrankivska str.,
Odesa, 65020, Ukraine*

Yuliia MUSKHARINA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

musharina_u@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7080-5013>

*State Higher Educational
Institution «Donbas State
Pedagogical University»,*

*✉ 19, Batiuka str., Slavyansk,
84116, Ukraine*

Anastasiia MELNIK,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

nastenkamelnik89@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7785-4168>

*Державний заклад
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського,*

*✉ вул. Старопортофранківська,
26, Одеса, 65020, Україна*

Юлія МУСХАРІНА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Державний вищий навчальний
заклад «Донбаський державний
педагогічний університет»,*

*✉ вул. Г. Батюка, 19,
м. Слов'янськ, 84116, Україна*

Анастасія МЕЛЬНІК,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Volodymyr Vynnychenko Central
Ukrainian State University,

Центральноукраїнський державний
університет імені Володимира
Винниченка,

✉ 1, Shevchenka str.,
Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine

✉ вул. Шевченка, 1,
м. Кропивницький, 25006, Україна

Original manuscript received: February 27, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

In Ukraine, the process of integrating the achievements of other European countries in the field of physical culture and sports into the educational process of higher education institutions continues. Special attention is focused on the training of specialists for this field. The construction of a modern system of professional physical education is based not only on the leading achievements of other countries, but also on the best domestic achievements in the field of physical culture and sports. To ensure a high level of readiness of graduates of physical education institutions, it is important to take into account the current needs of the labor market. It is the needs of the market that dictate the list of competencies that a graduate must possess in order to be competitive. The fullness and variability of educational programs for professional training of future specialists in the field of physical culture and sports should take into account the relevant requirements of the modern labor market, as well as be consistent with the requirements of the national qualifications framework. To build an effective system of higher education in the field of physical culture and sports, it is important to know and understand the process of formation of the national system of professional education and to consider the miscalculations made in previous years. Such an analysis allows building a new powerful educational platform for the training of future specialists in the field of physical culture and sports and avoiding possible mistakes, preserving, and multiplying national traditions and values in this field.

The article presents the results of a retrospective analysis of the formation of domestic professional education in the field of physical culture and sports, practical experience, and the authors' point of view regarding the ways of preserving professionalization in education. The basis of training is the chosen sport, the character of the students' educational activity is changing. Preservation of the unity of the educational environment of professional education in the field of physical culture and sports in Ukraine is possible based on the definition of a list of common general professional competencies at the bachelor's (readiness for practical-oriented activity) and master's (readiness for analytical activity based on the integration of physical fields of knowledge) education levels.

Key words: *training of specialists, competence-oriented approach, national traditions in professional education, profiling, specificity of training areas.*

Постановка проблеми. Аналіз актуальних досліджень проблематики вдосконалення професійної освіти в галузі фізичної культури та спорту обговорюється нині в різних аспектах, зокрема, в історико-педагогічних, теоретико-методологічних, науково-методичних дослідженнях. Систематизовано етапи розвитку системи фізкультурної освіти (Л. Суцєнко), здійснено ретроспективний аналіз навчальних планів підготовки майбутніх фахівців (М. Данилевич), розкрито історію розвитку спорту в Україні (С. Бубка, О. Вацеба). Природнім є зростання інтересу вчених до міжнародного досвіду, професійної освіти в галузі фізичної культури та спорту і здійснення спроби підвищити її ефективність та

інтегрування в європейський освітній простір на основі вивчення здобутків інших країн [1; 13]. Особливої значущості такий аналіз набуває в умовах змін, які постійно відбуваються в зовнішньому середовищі [7; 12; 14; 15]. У той же час вітчизняна теорія та методика спортивного тренування обґрунтована вже до початку 50-х років, як і система професійної освіти в галузі фізичної культури, яка в основному була створена до середини 30-х років минулого століття, є зразком для відтворення і детального вивчення у всьому світі. Тому аналіз становлення вітчизняної професійної освіти в галузі фізичної культури та спорту є актуальною проблемою, оскільки відкриває перед закладами вищої фізкультурно-спортивної освіти більш широкий доступ до професійної діяльності на основі вітчизняних традицій і цінностей.

Мета дослідження – провести ретроспективний аналіз становлення вітчизняної професійної освіти в галузі фізичної культури та спорту.

Результати дослідження та їх обговорення. Запорукою успішної розробки та теоретичного обґрунтування професійної освіти в галузі фізичної культури та спорту на сучасному етапі розвитку українського суспільства є дослідження передумов та надбання українських закладів вищої освіти. Ми зосередили свою увагу на аналізі становлення вітчизняної професійної освіти у галузі фізичної культури та спорту у колишній Росії (потім СРСР) та її вдосконаленні в Україні за останні 30 років.

Якщо звернутися до джерел становлення вітчизняної фізкультурної освіти, то очевидно, що визначально спрямованість у підготовці кадрів базувалася на практичному досвіді фізкультурної діяльності й досягненню природничих, переважно біологічних, наук. У Росії в кінці XIX століття не було ні державних рішень, ні центральних установ для підготовки осіб, які б розуміли важливість фізкультурної освіти; не було ні оригінальних методів, ні методичних керівників; у всіх типах шкіл фізкультурна освіта залишалася майже без уваги, керівництво надавалося «необізнаним особам» (П. Лесгафт). У цих умовах учений звертається до досвіду педагогічних кадрів у Західній Європі та відповідно до умов і традицій Росії розробляє «керівництво з фізичної освіти дітей шкільного віку» (1888). На «Курсах для підготовки керівниць і вихователів фізичних вправ» П. Лесгафт увів до навчальної програми викладання анатомії, хімії, механіки, фізіології, теорії рухів, історію фізичного виховання, гігієни, математики, фізики практичні заняття іграми та фізичними вправами, психології, педагогіки, малювання, співу. Пізніше було включено всесвітню історію й історію літератури. П. Лесгафт вважав, що керівник фізкультурної освіти «... має бути добре освіченою людиною як кожний, хто має відношення до викладання, добре розуміти свій предмет, а також значення форм і напрямів організму молодшої людини, а головне бути сам дисциплінованою й стриманою людиною, витончено володіти всіма своїми діями». Така кваліфікаційна характеристика фахівця у галузі фізичної культури актуальна і по сей день.

Засновником перших курсів з підготовки кваліфікованих учителів рухання в Україні вважається Іван Боберський (1873-1947). Їх організація

сприяла популяризації Сокільського руху в країні й безпосередньо фізичної культури серед населення в містах і селах. І. Боберський розробив спортивну термінологію, організував жіночі спортивно-гімнастичні товариства; його називали «батьком українського тіловиховання» [3:134]. Запропоновані принципи Сокільської системи виховання досі є незмінними в сучасній системі фізичного виховання: всебічне розвитку особистості, патріотичне виховання, оздоровча спрямованість.

Зауважимо, що період кінця XIX – початку XX століття є важливим етапом становлення системи професійної підготовки кадрів в Україні. Л. Сущенко, аналізуючи історію підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту в першій половині XX століття, відмітила низку таких її особливостей: превалювання курсової системи підготовки фахівців для галузі фізичної культури і спорту, в першу чергу, вчителів та інструкторів фізичного виховання та спорту, а також викладачів гімнастики для профільних військових підрозділів; переважання в навчальних планах дисциплін загального освітнього спрямування над спеціальними практичними дисциплінами [11:75].

Використання фізичної культури як засобу фізичного виховання та спорту супроводжувалося узагальненням досвіду й розробкою методичних рекомендацій. Дослідження емпіричних даних дозволили вжити перші спроби обґрунтування спочатку теорії та методики спортивного тренування, а потім і теорії фізичної культури. Так, Б. Котов обумовлює необхідність виділення трьох періодів у річному циклі тренування.

Навчальні плани інститутів фізичної культури 20-х років минулого століття наповнювалися сформованими раніше загальнонауковими дисциплінами шляхом «пересадки» останніх із методичних та педагогічних закладів вищої освіти. Теорії фізичного виховання взагалі й теорії і методики окремих видів спорту як самостійних навчальних дисциплін не існувало. Навчання фахівців з фізичної культури носило яскраво виражений академічний характер на базі знань природничих наук. При провідній ролі теорії спостерігалось значне відставання теоретичних і методичних розробок за курсами спортивно-технічних дисциплін.

Теорія накопичення фактичного матеріалу й досягнення вчених-природознавців дозволили Г. Дюперрону сформулювати теорію фізичної культури, яка в подальшому вдосконалювалася й знайшла своє відображення в працях А. Новікова, Л. Матвєєва, В. Платонова, Ю. Курамшина, Т. Бугаєнко [2] та інших дослідників. Приходить усвідомлення того, що значення наук методико-біологічного циклу в обґрунтуванні теорії і методики фізичної культури переоцінити неможливо, але при підготовці фахівців-педагогів потрібно формувати в студентів і практичні професійні вміння і навички, знання з педагогіки й спортивно-педагогічних дисциплін.

У закладах вищої освіти того часу здійснювалася багатопрофільна підготовка фахівців без диференціації за спеціальностями. Але широке впровадження фізичної культури в побут людей і визнання фізичного виховання в ранзі однієї із основних частин народної освіти привело до глибокого осмислення фізичної освіти як соціального явища. У наступні

роки продовжувався пошук шляхів у виділенні напрямків (профілізації) в підготовці фахівців.

Було встановлено, що специфіка фізкультурної освіти полягає в тому, що вона потребує знань фундаментальних наук про людину в поєднанні з ґрунтовною та різносторонньою фізкультурною педагогічно-прикладною підготовленістю студентів. Такий підхід реалізувався в навчальних планах 1950-90-х років. При цьому в структурі освітньої програми залишався тільки розділ «Спеціальні дисципліни і дисципліни спеціалізації» без конкретизації дисциплін та їх трудоемкості, що негативно відбувалося на обсязі практичної підготовки студентів. При реалізації компетентнісного підходу відомо, що практики й спортивно-педагогічні дисципліни є такими розділами освіти, де формується цілісне уявлення про фах, встановлюються міжпредметні зв'язки.

У 90-х роках ХХ століття, коли Україна стала незалежною та суверенною державою, інструктори фізичної культури та педагогічні інструктори, які опікувалися питанням підготовки кадрів для цієї галузі, набули більших можливостей і автономії у виборі дисциплін і траєкторій подальшого вдосконалення системи фахової підготовки. Щодо професійної освіти в галузі фізичної культури та спорту, то ця проблема широко обговорюється на наукових форумах, сторінках друкованих видань. Так, за останні п'ять років проблема професійної освіти в галузі фізичної культури та спорту досліджується вітчизняними вченими в таких аспектах: теоретичні і методологічні засади професійно-педагогічної підготовки фахівців фізичного виховання в закладах вищої освіти (О. Ажиппо, В. Папуша, Л. Сущенко, О. Тимошенко, А. Черноштан, М. Ярошик); підготовка майбутніх учителів фізичної культури до розв'язання педагогічних ситуацій (Р. Карпюк), застосування тренінгів (І. Панасюк), фізкультурно-оздоровчої (Н. Денисенко, А. Заїкін, Л. Іванова) та позакласної виховної роботи (Л. Ареф'єва, О. Стасенко) з учнями; профільного навчання в старшій школі (О. Котова); формування педагогічної майстерності (В. Папуча), культури професійної самореалізації (В. Манін); аксіологічні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання (Л. Демінська); акмеологічні засади професійної і педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (Л. Рибалко); акмеологічні засади неперервної підготовки фахівців фізичного виховання (Т. Дерека); формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя (Ю. Бойчук); система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у закладах вищої освіти (Н. Степанченко); формування професійно-мовленнєвої культури майбутнього фахівця фізичного виховання (Г. Кондрацька); професійної підготовки тренера-викладача (Н. Волянюк, А. Сват'єв); особливості теорії і практики формування продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів фізичної культури (С. Гуменюк); формування готовності майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту до впровадження рекреаційно-

оздоровчої діяльності в освітній процес (М. Данилевич); професійної підготовки майбутніх магістрів з фізичної реабілітації (Ю. Лянной) та інші.

Досвід реалізації компетентнісно-орієнтованого підходу за останні роки, неодноразова актуалізація навчально-методичного забезпечення у зв'язку зі змінами законодавства у галузі освіти [4; 5; 8] дозволили сьогодні сформувати єдину багаторівневу систему підготовки фахівців у галузі знань «Освіта» та рівнях бакалаврату і магістратури (спеціальність 014 «Середня освіта», предметна спеціалізація «Фізична культура») та спеціальність 017 «Фізична культура і спорт» на рівнях бакалаврату і магістратури. Збереження єдності освітнього середовища професійної освіти у галузі фізичної культури та спорту можливе на основі формування загальнопрофесійних компетенцій, єдиних для рівня освіти. В основу характеристики готовності на бакалаврському рівні покладено практико-орієнтованість, наявність власного емпіричного досвіду фізкультурно-спортивної діяльності, розуміння процесів, що відбуваються у людини в умовах фізкультурно-спортивної діяльності, усвідомлення цінностей фізичної культури як основного складника здорового способу життя. На рівні магістратури визначення переліку єдиних загальнопрофесійних компетенцій обумовлюється зміною типів професійних завдань, орієнтованих на загальні трудові функції. В основу характеристики готовності на рівні магістратури покладено такі здатності: до аналітичної діяльності на основі інтеграції різних галузей знань, науково-дослідної діяльності, приймати обґрунтовані рішення з питань управління фізкультурно-спортивною діяльністю у відповідності зі спрямованістю освітньої програми [10]. Визначення специфічності освітніх траєкторій у межах кожного напрямку підготовки, їх взаємозв'язок з потребами ринку праці, які сьогодні формуються у професійних стандартах, повинні знайти відбиття в типових освітніх програмах і професійних програмах конкретних освітніх організацій [6; 9].

Висновки. Результати здійсненого ретроспективного аналізу становлення вітчизняної системи професійної фізкультурної освіти показують, що нова політична, економічна та соціальна ситуація в Україні надає перспективи її вдосконалення з урахуванням кращих вітчизняних і зарубіжних досягнень. Базова основа підготовки визначається методологією культурної освіти та емпіричним досвідом реалізації програм і характеризує спільність професійної освіти у галузі фізичної культури та спорту. Специфічність напрямів і варіативність програм визначаються характеристикою професійної діяльності випускників на основі погодження з вимогами національної рамки кваліфікацій.

Література

1. Ажажа М., Гонда В., Несторенко Т. Человеческий капитал: теоретические основы и механизмы развития. *Problems of spatial development of socio-economic systems: economics, education, medicine*. Monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2015. С.63–69. URL : <https://cutt.ly/YFdf3RC> (дата звернення: 26.02.2023).

2. Бугаєнко Т. Модель формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури у процесі педагогічної практики. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2018, № 15. С. 34–41.
3. Вацеба О. М. Нариси з історії західноукраїнського спортивного руху. Івано-Франківськ : Лілея Н.В., 1999. 292 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 26.02.2023).
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування національної системи кваліфікацій» від 01.04.2022 р. № 2179-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2179-20#Text> (дата звернення: 26.02.2023).
6. Комплекс нормативних документів для розроблення складових систем стандартів вищої освіти / за заг. ред. В. Д. Шинкарука. Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2007. 79 с.
7. Несторенко Т. П. «Економіка суперзірок»: можливості та загрози для сфери освіти. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 7, № 2, С. 8–15. URL : <http://ujae.org.ua/ekonomika-superzirok-mozhlyvosti-ta-zagrozy-dlya-sfery-osvity> (дата звернення: 25.02.2023).
8. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова КМ України від 20 квітня 2015 р. № 266.
9. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія. Львів : вид-во Львівської політехніки, 2014. 168 с.
10. Сергієнко Л. П. Технології наукових досліджень у фізичній культурі : навч.-метод. посібник у 2 кн. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 406 с.
11. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : монографія. Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 2003. 442 с.
12. Abyzova L., Babenko O., Nestorenko T., Reshetova I., Semeniuk M., Shevchenko O. Educational management in Ukraine: the place of displaced universities. *Sustainable Development Goals: The 2030 Agenda & Does environmental diplomacy reflect new challenges regarding climate change?* Workshop 8.11.2017. University of Economics in Bratislava, Bratislava. URL : <https://cutt.ly/SYcVUXq> (дата звернення: 23.02.2023).
13. Ostenda A., Nestorenko T., Ostenda J. Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Вип. 1. Бердянськ : БДПУ, 2018. С. 186-190. DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1
14. Polishchuk O., Kulnich T., Martynovych N., Popova Yu. Digitalization and sustainable development: the new covid-19 challenge requires non-standard solutions. *Problemy Ekonomicheskogo Rozwoju*. 2022. 17 (2). p. 69–79. DOI: 10.35784/pe.2022.2.08
15. Shchetynina O., Horbatiuk L., Aliksieieva H., Kravchenko N. Project management systems as means of development students time management skills. *CEUR Workshop Proceedings*, 2019, 2387, pp. 370–384.

References

1. Azhazha, M., Gonda, V., Nestorenko, T. (2015). *Chelovecheskyi kapital: teoreticheskie osnovy i mekhanizmy razvitiia* [Human Capital: Theoretical Foundations and Development Mechanisms]. *Problemy prostorovoho rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system: ekonomika, osvita, medytsyna – Problems of spatial*

development of socio-economic systems: economics, education, medicine. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 63–69. URL : <https://cutt.ly/YFdf3RC> [in Russian].

2. Buhaienko, T. (2015). *Model formuvannia indyvidualnogo stylu profesiinoi diialnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury u protsesi pedahohichnoi praktyky* [Model of formation of individual style of professional activity of future teachers of physical culture in the process of pedagogical practice]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika – Scientific Bulletin of the Institute of Vocational and Technical Education of the National Academy of Sciences of Ukraine. Professional pedagogy*, 15, 34–41 [in Ukrainian].

3. Vatsaba, O. M. (1999). *Narysy z istorii zakhidnoukrainskoho sportyvnoho rukhu* [Essays on the history of the Western Ukrainian sports movement]. Ivano-Frankivsk : Lileia N. V. [in Ukrainian].

4. Verhovna Rada Ukrainy (01.07.2014). *Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» № 1556-VII* [Law of Ukraine «On Higher Education» № 1556-VII]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

5. Verhovna Rada Ukrainy (01.04.2022). *Zakon Ukrainy «Pro systemu profesiinykh kvalifikatsii» № 2179-IX* [Law of Ukraine «On the System of Professional Qualifications» № 2179-IX]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2179-20#Text> [in Ukrainian].

6. Shynkaruk, V. D. (ed.) (2007). *Kompleks normatyvnykh dokumentiv dlia rozroblennia skladovykh system standartiv vyshchoi osvity* [A complex of regulatory documents for the development of component systems of higher education standards]. Kyiv : Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity [in Ukrainian].

7. Nestorenko, T. P. (2020). «*Ekonomika superzirok*»: *mozhyvosti i zahrozy dlia sfery osvity* [«The superstar economy»: opportunities and threats for education]. *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*, Vol. 7, 2, 8–15. URL : <http://ujae.org.ua/ekonomika-superzirok-mozhyvosti-ta-zagrozy-dlya-sfery-osvity/> [in Ukrainian].

8. Kabinet Ministriv Ukrainy (20.04.2015). *Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnostei za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity* – On approval of the list of fields of knowledge and specialties for which higher education candidates are trained : Postanova 266 [in Ukrainian].

9. Rashkevych, Yu. M. (2014). *Bolonskyi protses ta nova paradyhma vyshchoi osvity* [The Bologna process and the new paradigm of higher education] : monograph. Lviv : vyd-vo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].

10. Serhienko, L. P. (2015). *Tekhnolohii naukovykh doslidzhen u fizychnii kulturi* [Technologies of scientific research in physical culture]. Navch.-metod. posibnyk u 2 kn. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].

11. Sushchenko, L. P. (2003). *Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoho vykhovannia ta sportu (teoretyko-metodolohichnyi aspekt) : monohrafiia* [Professional training of future specialists in physical education and sports (theoretical and methodological aspect): monograph]. Zaporizhzhia : Zaporizkyi derzh. un-t [in Ukrainian].

12. Abyzova, L., Babenko, O., Nestorenko, T., Reshetova, I., Semeniuk, M., Shevchenko, O. (2017). *Educational management in Ukraine: the place of displaced universities*. Sustainable Development Goals: The 2030 Agenda & Does environmental diplomacy reflect new challenges regarding climate change? Workshop 8.11.2017. University of Economics in Bratislava, Bratislava. URL : <https://cutt.ly/SYcVUXq>. [in English].

13. Ostenda, A., Nestorenko, T., Ostenda, J. (2018). *Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology*. Naukovi zapysky Berdyanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universitetu. Seriya : Pedahohichni nauky : zb. nauk. pr. – Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences. Vyp. 1. Berdyansk : BSPU, 186–190. DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1 [in English].

14. Polishchuk, O., Kulinich, T., Martynovych, N., Popova, Yu. (2022). *Digitalization and sustainable development: the new covid-19 challenge requires non-standard solutions*. Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development. 17 (2), 69–79. DOI: 10.35784/pe.2022.2.08 [in English].

15. Shchetynyna, O., Horbatiuk, L., Aliexsieieva, H., Kravchenko, N. (2019). *Project management systems as means of development students time management skills*. CEUR Workshop Proceedings. 2387, 370–384 [in English].

АНОТАЦІЯ

В Україні продовжується процес інтегрування в освітній процес закладів вищої освіти здобутків європейських країн у галузі фізичної культури і спорту. Особлива увага акцентується на підготовці фахівців для цієї галузі. Побудова сучасної системи професійної фізкультурної освіти ґрунтується не лише на провідних досягненнях інших країн, але й на кращих вітчизняних здобутках у галузі фізичної культури і спорту. Для забезпечення високого рівня готовності випускників фізкультурних закладів освіти важливим є врахування поточних потреб ринку праці. Саме цим диктується перелік компетентностей, яким повинен володіти випускник для того, щоб бути конкурентоспроможним. Наповненість і варіативність освітніх програм професійної підготовки майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту повинна враховувати відповідні вимоги сучасного ринку праці, а також узгоджуватися з вимогами національної рамки кваліфікацій. Для побудови ефективною системи вищої освіти у галузі фізичної культури і спорту важливим є знання і розуміння процесу становлення вітчизняної системи професійної освіти та врахування допущених у попередні роки прорахувань. Такий аналіз дозволяє будувати нову потужну освітню платформу підготовки майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту і уникати можливих помилок, зберігаючи і помножуючи вітчизняні традиції і цінності у цій сфері.

У статті представлено результати ретроспективного аналізу становлення вітчизняної професійної освіти у галузі фізичної культури та спорту, практичного досвіду та точки зору авторів відносно шляхів збереження професіоналізації в освіті. Основу підготовки складає вибраний вид спорту, змінюється характер навчальної діяльності студентів. Збереження єдності освітнього середовища професійної освіти у галузі фізичної культури та спорту в Україні можливо на основі визначення переліку єдиних загально професійних компетенцій на бакалаврському (готовність до практично-орієнтованої діяльності) та на магістерському (готовність до аналітичної діяльності на основі інтеграції фізичних галузей знань) рівнях освіти.

Ключові слова: *підготовка фахівців, компетентнісно-орієнтований підхід, вітчизняні традиції у професійній освіті, профілізація, специфічність напрямів підготовки.*

УДК 796.012.2:371.134

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-256-263

STUDENT MOTIVATION FOR PHYSICAL EDUCATION CLASSES
AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Svitlana KARA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

karasvetlana@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8456-5428>

Iryna RASTORGUYEVA,

senior teacher

irarastorqu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1867-9889>

Світлана КАРА,

кандидат педагогічних наук, доцент

Ірина РАСТОРГУЄВА,

старший викладач

Berdiansk State Pedagogical
University,

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,

Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine

Бердянський державний
педагогічний університет,

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,

Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: March 14, 2023

Revised manuscript accepted: April 09, 2023

ABSTRACT

The article analyzes the psychological and pedagogical aspects of students' motivation for physical education classes. It was determined that in modern psychological and pedagogical literature there are significant differences regarding the definition of the concepts «motive» and «motivation». It was found out that the concept of «motive» includes needs, motivation, interest, passion, inclination, desire. Motives are relatively stable personal characteristics of a person. Motives can be ideals of the individual, his beliefs, social guidelines, value orientations. It is noted that the effectiveness of the organization of the educational process in physical education is possible provided that the main motivational motives that determine the student's activity and, as a result, the process of forming his motivation for motor activity are taken into account. The main factor influencing students' motivation to study is the acquisition of knowledge, skills and abilities.

Emphasis is placed on the fact that it is possible to interest a student in physical education through purposeful influence on individual motives and on the motivational sphere as a whole. One of the most important tasks in the formation of motivation for physical education is the development of achievement motivation. Based on the analysis of the pedagogical literature, it was concluded that the formation of motivation depends on the content, methods, organizational forms and material possibilities of conducting the educational process in a higher educational institution.

The main pedagogical conditions that will contribute to the effective formation and increase of students' motivation to engage in physical education are defined: acquiring knowledge about preserving, maintaining and strengthening health, creating a positive attitude towards the formation of the need for a healthy lifestyle; differentiation of physical education. It is emphasized that supporting educational motivation will allow students to consciously master

knowledge, develop skills and abilities; to develop a positive attitude towards the process of physical education, to systematically engage in physical and recreational and sports exercises during physical educational and extracurricular activities.

Key words: *motive, motivation, interest, physical education physical education of students.*

Вступ. Останніми роками на тлі інтенсифікації освітнього процесу в закладах вищої освіти спостерігається тенденція зниження рухової активності студентів, що негативно позначається на показниках їхнього фізичного стану. У зв'язку з цим особливої значущості набувають питання формування і зміцнення здоров'я молоді, яка є запорукою здоров'я і благополуччя нашої нації. Тому питання формування, підтримання, збереження здоров'я, вдосконалення фізичного стану та розвитку, відновлення розумової та фізичної працездатності студентів шляхом залучення їх до занять фізичною культурою та спортом стає надзвичайно актуальним. Одним із шляхів підвищення фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів є формування позитивної мотивації до занять фізичними вправами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти вирішення зазначеної проблеми знайшли відображення в багатьох дослідженнях. Так, мотивацію людської діяльності розглядали вітчизняні й зарубіжні психологи С. Занюк, Є. Ільїн, О. Леонт'єв, А. Маслоу та ін.; теоретико-методичним засадам фізичного виховання присвячені праці Е. Вільчковського, Л. Волкова, О. Дубогай та ін., а особливостям занять фізичною культурою – Т. Круцевич, О. Куц, Є. Приступи та ін. Мотивацію студентів до занять різними видами спорту розглядали О. Марченко, Н. Підбуцька, В. Цибульська та ін.

Проте питання формування мотивації студентів до занять з фізичного виховання в сучасній педагогічній науці залишається найбільш актуальним та потребує подальшого вивчення.

Мета роботи: проаналізувати психолого-педагогічні аспекти мотивації студентів до занять з фізичного виховання.

Методи дослідження. Для досягнення мети використано сучасні теоретичні методи дослідження: історико-логічний, проблемно-цільовий, порівняльний.

Результати дискусії. Для розкриття сутності мотивації студентів до занять з фізичного виховання розглянемо сутність понять «мотив» та «мотивація». У сучасній психолого-педагогічній літературі, незважаючи на схожість загального підходу до розуміння мотиву, існують істотні розбіжності щодо визначення цього поняття.

Поняття «мотив» має широкий діапазон і включає в себе потреби, спонукання, інтерес, захоплення, схильність, прагнення тощо.

У найбільш загальному вигляді мотив розглядають як внутрішнє спонукання особистості до того чи іншого виду активності, пов'язаної з задоволенням певної потреби. Мотивами можуть виступати ідеали особистості, її переконання, соціальні настанови, ціннісні орієнтації.

Зарубіжні психологи розглядають мотивацію як суто енергетичне джерело активності. Цієї точки зору дотримуються З. Фрейд, Браун, Фрієр, Фарбер та ін. У визначенні мотивації вітчизняні психологи

М. Матюхіна, Б. Зейгарник, О. Леонт'єв та ін. виходять з положення про єдність динамічної і змістовної сторін мотивації.

Мотив визначають як форму прояву потреби, у якій відображається те об'єктивне, у чому ця потреба конкретизується в певних умовах і на що спрямовується діяльність. У психіці людини потреби суб'єктивізуються у вигляді бажань, цілей, потягів. Через це вони можуть бути як матеріальними, так і духовними [10].

Під мотивацією розуміють також сукупність спонукальних чинників, до яких належать стимули, ситуативні чинники, потреби, що визначають активність особистості та детермінують її поведінку [10].

Щоб потреби трансформувалися в інтерес, вони повинні пройти складний шлях мотивації. Таким чином, інтерес – це потреба, яка пройшла стадію мотивації. Мотив може викликатися тільки тими потребами, які в конкретній ситуації набувають найбільшої цінності [3].

Мотивувальні потреби людини мають свою ієрархію. Базовими, на думку А. Маслоу [7], є фізіологічні потреби, безпекові, прагнення до спілкування, дружби, кохання і самоповаги. Прагнення до самоактуалізації, самореалізації та особистісного самовдосконалення в ієрархічній піраміді потреб А. Маслоу є головним рівнем потреб і займає один з найвищих щаблів.

Мотиваційна сфера будь-якої діяльності виконує ряд функцій: спонукальну (викликає активність людини до діяльності); спрямувальну (визначає характер мети в діяльності); регулювальну (визначає ціннісні орієнтації, мотиви діяльності).

Аналіз сучасних педагогічних досліджень свідчить про те, що будь-яка діяльність проходить більш ефективно, коли вона більш мотивована. Тому формування навчальної мотивації вважається однією з важливих та пріоритетних сучасних проблем вищої школи.

Мотивація навчальної діяльності, за словником іноземних мов [5], визначається як сукупність зовнішніх спонукань, індивідуальних прагнень і раціональних доводів, що визначають прийняття людиною аргументованого рішення про продовження навчальної діяльності; персоналізований процес формування внутрішньої готовності до прийняття такого рішення, обумовленого соціальними обставинами й особистісними якостями людини, що визначає і стимулює її навчально-пізнавальну активність.

Вивчення мотивації навчальної діяльності потребує не тільки визначення домінуючого мотиву, а й урахування загальної структури мотиваційної сфери людини.

Слід зазначити, що серед науковців є розбіжності в поглядах щодо пріоритетності мотивів навчальної діяльності. Однак пізнавальні мотиви вважаються провідними в структурі мотивації навчання.

Пізнавальні мотиви А. Маркова [6] поділяє на широкі, зорієнтовані на оволодіння новими знаннями; навчально-пізнавальні, спрямовані на засвоєння способів здобуття знань; мотиви самоосвіти, які виражаються в самостійному вдосконаленні способів здобуття знань.

Мотиви навчальної діяльності також тісно пов'язані з соціальними мотивами, до яких належать мотиви особистісного розвитку, професійного самовизначення, успіху (самоствердження, самовираження).

У теорії мотивації розрізняють зовнішні та внутрішні (процесуальні) мотиви. Внутрішні мотиви розвиваються з власних інтересів і задовольняють особисті мотиви, зовнішні – виникають із зовнішніх стимулів. Зовнішню (вторинну) мотивацію можна трансформувати у внутрішню (первинну) за допомогою систематичного підкріплення [6].

Дослідники О. Леонт'єв, А. Маркова наголошують, що завдяки мотивації певна діяльність здатна формувати стійкий інтерес до неї, перетворювати зовнішню мету у внутрішні потреби особистості.

С. Занюк, А. Маркова та інші зазначають, що саме внутрішні мотиви, до яких відносять пізнавальні мотиви, мотивацію досягнень, потребу в самоактуалізації, безпосередньо пов'язані з процесом навчальної діяльності.

Мотиви – це відносно стійкі особистісні характеристики людини, які впливають на її поведінку в певній ситуації. Мотивація відноситься до поточного стану, який спонукає до діяльності, зокрема до рухової.

Ми погоджуємося з думкою більшості науковців [1; 4; 9], що в студентської молоді, незалежно від рівня їхнього фізичного здоров'я, можна сформувати мотивацію до фізичного виховання.

Якщо ми хочемо спонукати молодь займатися тим видом фізичної діяльності чи спорту, з якими вона ще не знайома, то, як стверджують науковці, зокрема С. Бауманн [13], ми не можемо очікувати, що цей мотив уже є. Щоб спонукати людину до фізичної діяльності чи спорту, необхідно звернути увагу на ті мотиви, які є первинними в ієрархії мотивів та потреб, і пов'язати їх з фізичною культурою чи спортом. З досвідом може відбутися зміна рівня мотивації, тобто перехід від вторинної мотивації до первинної.

Мотиви до занять фізичною культурою і спортом поділяють на загальні (бажання займатися фізичною культурою) та конкретні (бажання займатися певним видом спорту або конкретними видами фізичних вправ) [11]. Тому важливим є з'ясування провідних мотивів, якими студенти керуються у своїх бажаннях під час навчальної та позанавчальної діяльності, а це, у свою чергу, дозволить з'ясувати не тільки мотивацію до фізичного виховання, але й визначити засоби і способи її формування.

Переконані, що ефективність організації освітнього процесу з фізичного виховання можлива за умови врахування головних спонукальних мотивів, які визначають діяльність студента і, як результат, процес формування його мотивації до рухової активності.

Після визначення провідних мотивів до основних напрямів формування мотивації студентів до фізичного виховання відносимо розвиток ціннісного ставлення до фізичного виховання, яке полягає в умінні викладача продемонструвати позитивний вплив фізичних вправ на організм, переконати в можливості досягти успіху в процесі систематичного фізичного самовдосконалення та саморозвитку. Безумовно, у цьому процесі важливу роль відіграє особистий приклад і педагогічна майстерність викладача,

зокрема, його вміння зацікавити, визначитись із вибором ефективних методів навчання відповідно до потреб студентів і їхньої мети, що сприятимуть задоволеності студентів цими заняттями й спонукатимуть їх до фізичного виховання на регулярній основі. Отже, зацікавити студента до занять фізичною культурою можна шляхами цілеспрямованого впливу на окремі мотиви (після визначення провідних) і на мотиваційну сферу в цілому.

Одним із найважливіших завдань формування мотивації до фізичного виховання, за переконанням науковців, є розвиток мотивації досягнення, яка пов'язана з потребою та прагненням особистості досягти бажаного результату та успіху в певній діяльності [2].

На думку американських психологів Д. Аткінсона і Д. Мак-Клеелланда [12], мотив досягнення складається з двох протилежних мотиваційних тенденцій – прагнення до успіху (мотивація досягнення) та запобігання невдачі. Д. Мак-Клеелланд, аналізуючи умови формування мотивації досягнення, об'єднав основні компоненти в чотири групи: 1) формування синдрому досягнення (перевага в людини прагнення до успіху над прагненням уникнути невдачі); 2) самоаналіз; 3) формування прагнень і навичок ставити перед собою високі, але адекватні цілі; 4) міжособистісна підтримка.

В основі мотивації на успіх лежать сподівання на успіх і потреба в його досягненні. Мотивація ж на невдачу є негативною, тому що ще не розпочавши справу, людина налаштована на невдачу, не сподівається на досягнення успіху. Як показує практика, особи, яким притаманна стійка мотивація на успіх, характеризуються активністю, наполегливістю в досягненні мети та продуктивністю діяльності. Якщо зустрічаються перешкоди, вони шукають способи їх подолання. Особи ж з мотивацією на невдачу відрізняються меншою наполегливістю в досягненні мети. Продуктивність їхньої діяльності та активність залежать переважно від зовнішнього контролю. При виконанні відповідальних завдань шукають причини відмови від них або обирають завдання дуже легкі.

Для формування мотивації успіху, як вважають науковці [14], необхідно: ставити реалістичні цілі; розуміти, що на «винагороду» можна чекати довше»; справлятися з непередбаченими перешкодами; усвідомлювати свій успіх; отримувати більше впевненості перед дією і більше задоволення після дії; розуміти власні здібності.

Ураховуючи зазначене вище, ми дійшли висновку, що формування мотивації до фізичного виховання необхідно починати саме з формування мотивації досягнення.

Поточні умови середовища можуть мати мотивуючий або демотивуючий ефект. До таких умов відносимо: рівень педагогічної майстерності викладача фізичного виховання, зміст занять, форми та методи навчання і розвитку рухових якостей, матеріально-технічну базу закладу освіти, мікроклімат у групі тощо.

Основним фактором, що впливає на мотивацію до навчання студентів, є оволодіння знаннями, вміннями та навичками. При низькій мотивації викладачу доводиться використовувати різні способи

стимулювання навчальної діяльності. Тому, однією з важливих функцій викладача є пошук шляхів стимулювання та педагогічного впливу на формування позитивної мотивації кожного студента до заняття фізичною культурою або спортом. Великого значення, у зв'язку з цим, набуває застосування нових організаційних засобів, форм і методів, які дозволять більш результативно здійснювати вплив на мотиваційну установку.

Передбачаємо, що розробка та реалізація відповідних педагогічних умов із сукупністю об'єктивних можливостей змісту, методів, методичних прийомів, організаційних форм, матеріально-технічних можливостей провадження освітнього процесу у закладі вищої освіти, дозволить забезпечити ефективне формування мотивації студентів до фізичного виховання.

Зважаючи на складність процесу формування мотивації студентів до занять фізичним вихованням, його залежність від багатьох факторів, на основі дидактичних принципів та з урахуванням різних підходів науковців до формування мотивації студентів до фізичного виховання визначаємо основні педагогічні умови, які сприятимуть ефективному формуванню й підвищенню мотивації студентів до занять фізичним вихованням, а саме: набуття знань щодо збереження, підтримки і зміцнення здоров'я, створення позитивної установки на формування потреби в здоровому способі життя; диференціація фізичного виховання.

Висновки. Дослідження умов формування мотивації студентів до занять з фізичного виховання є однією з ключових проблем у педагогіці, психології та фізичному вихованні. Постійна підтримка навчальної мотивації дозволить студентам свідомо оволодівати знаннями, формувати вміння і навички; розвивати позитивне ставлення до процесу фізичного виховання, систематично займатися фізкультурно-оздоровчими і спортивними видами діяльності під час навчальної та позанавчальної діяльності. Подальші дослідження передбачається провести з вивчення педагогічних умов формування мотивації студентів до занять з фізичного виховання.

Література

1. Долженко Л., Погребняк Д. Формування мотивації до рухової активності студентської молоді з різним рівнем фізичного здоров'я. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2014. № 4. С.52-56.
2. Зазнюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
3. Кара С. І. Мотиваційний компонент у структурі професійного інтересу майбутніх учителів фізичного виховання. *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка (Пед. науки. Фіз. виховання та спорт)*. № 112 (Т. 2). 2013. С. 138-140.
4. Круцевич Т. Ю., Безверхня Г. В. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення: навч. посібник. Київ : Олімпійська література, 2010. 248 с.
5. Локшина С. М. Краткий словарь иностранных слов. 9-е изд., испр. Москва, 1988. 632 с.
6. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва, 1996. 309 с.
7. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Евразия, 1999. 479 с.
8. Миросніченко В. О. Провідні мотиви до занять фізичним вихованням у студентів аграрних закладів вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 66, Т. 2. С. 62-67.

9. Нестерова Т. В., Павлюк А. А. Структура мотивації до занять з фізичного виховання і спорту студентів вищих навчальних закладів. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Фізична культура і спорт у сучасному суспільстві: досвід, проблеми, рішення»*. Київ, 31 жовтня 2014. С. 51-58.

10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 712 с.

11. Хасанов М. Х., Черноштан М. С. Способи формування позитивної мотивації до занять фізичними вправами в дівчат-студенток. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 2. 2014. С.70-78.

12. Atkinson D. The Projective expression of needs. *Journal of Experimental Psychology*. 1984. № 33. P. 35-41.

13. Bauman A, Lewicka M, Schöppe S. The Health Benefits of Physical Activity in Developing Countries. Geneva, World Health Organization, 2005.

14. Pronenko K., Griban G., Medvedeva I., Alosyna A., Bloschynskiy I., Bezpaliiy S., Bychuk O., Mudryk Zh., Bychuk I., Radziyevskiy V., Filatova Z., Yevtushok M. Interrelation of students' motivation for physical education and their physical fitness level. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 8 (2.1). 2019. P. 847-857. URL : <http://ijaep.com/Journal/vol.8.2.1.pdf> (дата звернення: 01.04.2023).

References

1. Dolzhenko, L., Pohriebniak, D. (2014). *Formuvannya motyvatsii do rukhovoї aktyvnosti studentskoї molodi z riznym rivnem fizychnoho zdorovia* [Formation of motivation for motor activity of student youth with different levels of physical health]. Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannya i sportu – Theory and methodology of physical education and sports, 4, 52-56. [in Ukrainian].

2. Zazniuk, S. S. (2002). *Psykhohohiia motyvatsii* [Psychology of motivation] : navch. posib. Kyiv : Lybid. [in Ukrainian].

3. Kara, S. I. (2013). *Motyvatsiinyi komponent u strukturі profesiinoho interesu maibutnih uchyteliv fizychnoho vykhovannya* [Motivational component in the structure of professional interest of future teachers of physical education]. Visnyk Chernihivskoho nats. ped. un-tu im. T.H.Shevchenka (Ped. nauky. Fiz. vykhovannya ta sport) – Herald of the Chernihiv National ped. University named after T. G. Shevchenko (Teacher of Science, Physical Education and Sports), 112 (T. 2), 138-140. [in Ukrainian].

4. Krutsevych, T. Yu., Bezverkhnia, H. V. (2010). *Rekreatsiia u fizychnii kulturi riznykh hrup naseleння* [Recreation in physical culture of different population groups] : navch. posibnyk. Kyiv : Olimpiiska literatura. [in Ukrainian].

5. Lokshina, S. M. (1988). *Kratkiy slovar inostrannykh slov* [Brief dictionary of foreign words]. Moskow. [in Russian].

6. Markova, A. K. (1996). *Psikhologiya professionalizma* [Psychology of professionalism]. Moskow. [in Russian].

7. Maslou, A. (1999). *Motivatsiya i lichnost* [Motivation and personality]. Sankt-Peterburh : Yevraziya. [in Russian].

8. Myroshnichenko, V. O. (2019). *Providni motyvy do zaniat fizychnym vykhovanniam u studentiv ahramnykh zakladiv vyshchoї osvity* [Leading motives for engaging in physical education among students of agricultural institutions of higher education]. Pedagogika formuvannya tvorchoї osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools, 66, T. 2, 62-67. [in Ukrainian].

9. Nesterova, T. V., Pavliuk, A. A. (2014). *Struktura motyvatsii do zaniat z fizychnoho vykhovannya i sportu studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Structure of motivation for classes in physical education and sports of students of higher educational institutions]. Materialy Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii «Fizychna kultura i

sport u suchasnomu suspilstvi: dosvid, problemy, rishennia» (Kyiv, 31 zhovtnia 2014) – Materials of the International scientific and practical conference «Physical culture and sport in modern society: experience, problems, solutions», 51-58. [in Ukrainian].

10. Rubinshteyn, S. L. (2000). *Osnovy obshchey psikhologii* [Fundamentals of general psychology]. Sankt-Peterburh : Piter. [in Russian].

11. Khasanov, M. Kh., Chornoshtan, M. S. (2014). *Sposoby formuvannia pozytyvnoi motyvatsii do zaniat fizychnymy vpravamy v divchat-studentok* [Ways of forming positive motivation for physical exercises in female students]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2, 70-78. [in Ukrainian].

12. Atkinson, D. (1984). *The Projective expression of needs*. *Journal of Experimental Psychology*, 33, 35-41. [in English].

13. Bauman, A, Lewicka, M, Schöppe, S. (2005). *The Health Benefits of Physical Activity in Developing Countries*. Geneva, World Health Organization. [in English].

14. Prontenko, K., Griban, G., Medvedeva, I., Alohyna, A., Bloshchynskiy, I., Bezpaliy, S., Bychuk, O., Mudryk, Zh., Bychuk, I., Radziyevsky, V., Filatova, Z., Yevtushok, M. (2019). *Interrelation of students' motivation for physical education and their physical fitness level*. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 8 (2.1), 847-857. URL : <http://ijaep.com/Journal/vol.8.2.1.pdf> [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано психолого-педагогічні аспекти мотивації студентів до занять з фізичного виховання. Визначено, що в сучасній психологічній та педагогічній літературі існують істотні розбіжності щодо визначення понять «мотив» та «мотивація». З'ясовано, що поняття «мотив» включає в себе потреби, спонукання, інтерес, захоплення, схильність, прагнення. Мотиви є відносно стійкими особистісними характеристиками людини. Мотивами можуть виступати ідеали особистості, її переконання, соціальні настанови, ціннісні орієнтації.

Зазначено, що ефективність організації освітнього процесу з фізичного виховання можлива за умови врахування головних спонукальних мотивів, які визначають діяльність студента і, як результат, процес формування його мотивації до рухової активності. Основним фактором, що впливає на мотивацію до навчання студентів, є оволодіння знаннями, вміннями та навичками.

Акцентовано увагу на тому, що зацікавити студента до занять фізичною культурою можна шляхами цілеспрямованого впливу на окремі мотиви і на мотиваційну сферу в цілому. Одним із найважливіших завдань формування мотивації до фізичного виховання є розвиток мотивації досягнення. На основі аналізу педагогічної літератури зроблено висновок, що становлення мотивації залежить від змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей провадження освітнього процесу у закладі вищої освіти. Визначено основні педагогічні умови, які сприятимуть ефективному формуванню й підвищенню мотивації студентів до занять фізичним вихованням: набуття знань щодо збереження, підтримки і зміцнення здоров'я, створення позитивної установки на формування потреби в здоровому способі життя; диференціація фізичного виховання.

Наголошено на тому, що підтримка навчальної мотивації дозволить студентам свідомо оволодівати знаннями, формувати вміння і навички; розвивати позитивне ставлення до процесу фізичного виховання, систематично займатися фізкультурно-оздоровчими і спортивними вправами під час навчальної та позанавчальної діяльності.

Ключові слова: мотив, мотивація, інтерес, фізична культура, фізичне виховання студентів.

УДК 378.147: 372.853

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-264-278

**MEANS AND METHODS OF ASYNCHRONOUS LEARNING IN THE
PREPARATION OF NANOENGINEERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES**

**ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ АСИНХРОННОГО НАВЧАННЯ
ПРИ ПІДГОТОВЦІ НАНОІНЖЕНЕРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Sergii KOVACHOV,

Graduate Student

manofinspiration@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0212-1255>

Сергій КОВАЧОВ,

аспірант

Yana SUCHIKOVA,

Doctor of Technical Sciences,

Professor

yanasuchikova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4537-966X>

Яна СИЧІКОВА,

доктор технічних наук, професор

Anastasiia POPOVA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

kovaleva.anastasia.45@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5176-0059>

Анастасія ПОПОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Ihor BOGDANOV,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

naukabdpu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6274-1969>

Ігор БОГДАНОВ,

доктор педагогічних наук,
професор

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100,
Ukraine

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: February 22, 2023

Revised manuscript accepted: March 13, 2023

ABSTRACT

The article is devoted to consideration of modern achievements concerning asynchronous learning technologies and the possibilities of their application in preparing future nanoengineers for productive professional activity in the modern conditions. The article examines a number of innovative technologies, including online learning, virtual and augmented reality, artificial intelligence and machine learning, blockchain technology and the Internet of Things (IoT).

The purpose of the article is to evaluate the expediency and effectiveness of these technologies in activating the training of nanoengineers for professional activities. We sought to analyze the potential advantages and disadvantages of each technology and how they can be integrated into the process of training future nanoengineers to create the latest dual-

purpose materials. The article also seeks to provide practical recommendations and ideas on the effective use of asynchronous learning in the training of future specialists in the field of nanomaterials science, especially considering the new conditions in which Ukraine has found itself. Background analysis has shown that asynchronous learning has the potential to be an effective and efficient means of delivering professional nanoengineering education, offering flexibility, scalability, and the ability to accommodate busy schedules.

The article reviews the available literature on this topic, taking into account the latest achievements and the current state of the industry. Based on the analysis and comparison of different sources, the authors come to conclusions about the potential of each technology to support asynchronous learning in the preparation of nanoengineers if it is correctly applied. The article also provides recommendations for further research in this area and for the development of more effective educational programs for future nanoengineers, which will allow them to remain competitive and ready for the challenges and opportunities of the future.

Key words: *asynchronous learning, nanoengineers, professional activity, online training, virtual and augmented reality, artificial intelligence, machine learning, blockchain technology, internet of things*

Вступ. Сьогодні ми спостерігаємо інтенсивний розвиток технологій синтезу нових наноматеріалів завдяки широкому їхньому застосуванню в різних галузях, таких, як електроніка [1 ; 2], медицина [3 ; 4], енергетика [5 ; 6] та матеріалознавство [7 ; 8]. На основі новітніх наноматеріалів створюються сонячні панелі [9], лазери [10], електронні девайси [11], косметика [12] та текстиль [13]. Знаходять вони своє застосування в автомобільній та агропромисловій галузі [14 ; 15]. Також сучасні технології подвійного і військового призначення застосовують досягнення нанотехнологічної науки, зокрема при створенні тепловізорів, портативних сонячних батарей, дозиметрів, дронів тощо [16 ; 17].

Розвиток і успішне впровадження нанотехнологій залежить не тільки від наукового прогресу, а й від кваліфікації фахівців у цій галузі [18]. Підготовка наноінженерів до продуктивної професійної діяльності є найважливішим завданням для забезпечення сталого розвитку суспільства [19].

Маємо протиріччя між наукоємними технологіями які стрімко розвиваються, та нестачею фахівців, що можуть створювати наноматеріали для приладів сучасної електроніки. Україна відчуває цю потребу ще більше, адже маємо запит на розвиток критичних технологій та технологій подвійного призначення вже сьогодні. З іншого боку, маємо констатувати, що ми опинилися в ситуації нестачі фахівців, здатних готувати майбутніх наноінженерів до продуктивної діяльності та відсутності відповідних методик їхньої підготовки [20]. Попит на відповідні спеціальності теж украй низький.

Ситуація ускладнюється ще тим, що маємо значні втрати матеріально-технічної бази університетів через руйнування, знищення та окупацію [21 ; 22]. Підготовка таких фахівців переходить в онлайн та асинхронний формат. У світі теж наявна ця проблема через пандемію COVID яка й досі триває.

Війна, з одного боку, вимагає негайної розробки нових воєнних технологій, з іншого боку – гальмує або зовсім унеможлиблює освітній

процес [23]. Руйнування, знищення наукової та освітньої інфраструктури, внутрішнє та зовнішнє переміщення викладачів і студентів, окуповані міста та релокація з них університетів, відсутність електрики та інтернету – це ті виклики, які постають перед українською системою освіти [24]. Сьогодні вже є дослідження, присвячені впливу війни на наукову та викладацьку ефективність українських викладачів [25]. Однак поки немає жодного розроблення систем, механізмів, технологій забезпечення якості підготовки фахівців до продуктивної діяльності в сучасних умовах. Тим більше, зовсім не досліджено питання підготовки наноінженерів в умовах дистанційного, змішаного навчання із застосуванням технологій синхронного та асинхронного навчання.

Взагалі, асинхронне навчання – це сучасний та ефективний метод, який дозволяє студентам обирати власний темп без обмежень, наявних у традиційному університетському підході [26]. Із зростанням популярності дистанційного навчання та зростанням потреби у висококваліфікованих спеціалістах у сфері нанотехнологій використання асинхронного навчання набуває все більшого поширення [27].

Проте впровадження асинхронного навчання в підготовку наноінженерів вимагає глибокого розуміння його переваг і обмежень, а також розроблення ефективних засобів і методів [28].

В останні роки зростає інтерес до використання асинхронного навчання як засобу підготовки наноінженерів до професійної діяльності [29]. Асинхронне навчання відноситься до навчальних методів, які дозволяють здобувачам отримувати доступ до матеріалів курсу та працювати у власному темпі та за синхронним онлайн-середовищем поза традиційною аудиторною роботою. У сфері наноінженерії цей підхід до навчання може запропонувати низку переваг.

Ця стаття має на меті надати комплексний огляд засобів і методів асинхронного навчання в підготовці наноінженерів до професійної діяльності, підкреслюється важливість урахування останніх розроблень у технологіях і методах навчання з метою підвищення якості наноінженерної освіти.

Методи та методики дослідження. Для досягнення поставленої мети був використаний метод системного аналізу; узагальнення і систематизації технологій, які можуть використовуватися при асинхронному навчанні; метод порівняння і зіставлення можливостей, переваг та недоліків технологій для асинхронного навчання.

Результати та дискусії. Окреслені у вступі цього дослідження проблеми дають чітке розуміння необхідності створення системи дистанційної профілізованої підготовки майбутніх фахівців у галузі наноматеріалознавства до розроблення нових наноматеріалів. Вони мають важливе значення для збереження наукового потенціалу та фахівців у галузі наноматеріалознавства України, що дозволить забезпечити конкурентоздатність вітчизняних розробок у галузі критичних технологій та технологій подвійного призначення, створять

передумови для забезпечення безпеки цивільного населення і суверенних кордонів України. Також розроблення технологій дистанційного та змішаного навчання на основі застосувань сучасного профільного програмного забезпечення важливі, адже досвід пандемії COVID свідчить про те, що традиційні моделі організації освітнього та наукового процесів неефективні в нових реаліях [30]. Світ потребує гнучких та адаптивних інструментів і відповідних технологій.

Деякі з ключових способів використання нових технологій та інновацій в асинхронній освіті представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Технології, що можуть бути застосовані при асинхронному навчанні майбутніх наноінженерів

Онлайн-навчання [31]	онлайн-платформи навчання, зокрема масові відкриті онлайн-курси (МООС), можуть надати студентам доступ до широкого спектру освітніх ресурсів, включаючи онлайн-лекції, симуляції та інтерактивні засоби навчання
Віртуальна та доповнена реальність [32]	технології віртуальної та доповненої реальності можна використовувати для створення ефекту занурення в навчання, що допоможе здобувачам краще зрозуміти складні концепції та вдосконалити свої практичні навички
Штучний інтелект і машинне навчання [33]	технології штучного інтелекту та машинного навчання можна використовувати для персоналізації навчального досвіду студентів і надання їм індивідуального відгуку та підтримки
Технологія Blockchain [34]	технологію Blockchain можна використовувати для створення безпечних і прозорих записів про успішність і кваліфікацію студентів, що полегшує демонстрацію своїх навичок і кваліфікацій потенційним роботодавцям
Інтернет речей (IoT) [35]	Інтернет речей можна використовувати для створення підключених навчальних середовищ, які дозволяють майбутнім фахівцям отримувати доступ до освітніх ресурсів з будь-якого місця та в будь-який час

Таким чином, потенційна роль нових технологій та інновацій в освіті є значною та має потенціал революціонізувати спосіб підготовки майбутніх спеціалістів у галузі наноматеріалознавства. Використовуючи ці технології, заклади вищої освіти можуть надати студентам доступ до новітніх інструментів і ресурсів, допомогти розвинути свої навички та знання, підготуватися відповідно до вимог сучасного виробничого середовища.

Розглянемо ці технології більш детально.

Онлайн навчання

Онлайн навчання є перспективним підходом для підготовки фахівців у сфері нанотехнологій. Технології онлайн-навчання стосуються різноманітних цифрових інструментів і платформ, які використовуються для надання освіти та навчання через Інтернет. Ці технології включають:

- системи управління навчанням (LMS): платформи надають студентам централізований доступ до матеріалів курсу, подання завдань, проходження тестів і спілкування з викладачами та студентським середовищем;

- відеоконференції: Zoom, Skype і Microsoft Teams тощо дозволяють синхронно взаємодіяти між студентами та викладачами в реальному часі;

- віртуальні класи – платформи Blackboard Collaborate і Webex, надають віртуальні класи, де студенти можуть брати участь у живих лекціях і дискусіях;

- інтерактивний вміст: такі інструменти, як Articulate, Adobe Captivate та H5P дозволяють створювати інтерактивний вміст, наприклад тести, симуляції та ігри;

- мобільні навчальні програми, розроблені для надання освітнього контенту студентам на їхніх смартфонах або планшетах;

- соціальні навчальні мережі: платформи Edmodo та Schoology надають соціальні мережі, де студенти та викладачі можуть співпрацювати й ділитися ресурсами;

- онлайн-бібліотеки та сховища: платформи JSTOR і ProQuest надають доступ до онлайн-колекцій наукових журналів, книг та інших наукових ресурсів.

Використання цих технологій зробило революцію в галузі онлайн-навчання щодо його доступності, гнучкості та персоналізації, ніж будь-коли раніше.

До ключових переваг онлайн-навчання спеціалістів у галузі нанотехнологій можна віднести: *зручність*: онлайн-навчання надає студентам гнучкість доступу до матеріалів курсу з будь-якого місця та в будь-який час, що полегшує їм поєднання навчання з роботою та іншими зобов'язаннями; *економічна ефективність*: онлайн-навчання часто є більш рентабельним, ніж традиційне, оскільки студенти можуть отримати доступ до навчальних матеріалів і ресурсів зі свого комп'ютера чи мобільного пристрою; *доступ до ширшого спектру ресурсів*: онлайн-навчання надає студентам доступ до ширшого спектру ресурсів, включаючи онлайн-лекції, симуляції та інтерактивні засоби навчання, які можуть допомогти покращити їхній досвід навчання; *персоналізоване навчання*: онлайн-навчання можна адаптувати відповідно до індивідуальних потреб і стилів навчання студентів, надаючи їм персоналізований освітній досвід; *збільшення залученості*: онлайн-навчання може допомогти збільшити залученість і взаємодію між студентами, оскільки вони можуть брати участь в онлайн-обговореннях і співпрацювати з іншими студентами та викладачами.

Незважаючи на численні переваги, онлайн-навчання спеціалістів у галузі нанотехнологій також стикається з деякими проблемами. Деякі з ключових проблем включають:

- технічні проблеми: погане підключення до інтернету або застарілі комп'ютерні системи, які можуть спричинити збої та ускладнити студентам доступ до матеріалів курсу та ресурсів;

- обмежена взаємодія з викладачами: онлайн-навчання іноді може обмежити взаємодію між студентами та викладачами, зменшуючи можливості для студентів ставити запитання та отримувати відгуки;

- знижена мотивація: здобувачам вищої освіти може бути важко зберегти свою мотивацію та зосередженість в освітньому середовищі онлайн, особливо якщо вони не мають такого ж рівня взаємодії та залученості, як при традиційній аудиторній моделі навчання;

- обмежений практичний досвід: онлайн-навчання також може обмежити можливості студентів для отримання практичного досвіду та розвитку практичних навичок, які є важливими для нанотехнологів.

Щоб вирішити ці проблеми, можна застосувати такі рішення:

- інвестиції в технології: щоб забезпечити безперебійне онлайн-навчання, важливо інвестувати в надійні та сучасні технології, такі, як високошвидкісне підключення до інтернету, для забезпечення студентів ресурсами, необхідними для досягнення успіху;

- залучення та взаємодія: заклади вищої освіти можуть використовувати низку стратегій (онлайн-дискусійні форуми та віртуальні групові проекти), щоб збільшити залучення та взаємодію між студентами та викладачами;

- розвиток практичних навичок: щоб допомогти студентам розвинути свої практичні навички, заклади освіти можуть використовувати симуляції та інші інтерактивні інструменти або надавати можливості для отримання практичного досвіду через стажування чи практику;

- індивідуальна підтримка: щоб підтримати студентів і забезпечити їхній успіх, заклади можуть надати персоналізовану підтримку, таку як індивідуальне навчання та наставництво, щоб допомогти студентам подолати будь-які труднощі та досягти своїх цілей.

Підсумовуючи, онлайн-навчання спеціалістів у галузі нанотехнологій стикається з деякими труднощами, але їх можна подолати за допомогою впровадження ефективних рішень і зобов'язання забезпечити студентів ресурсами та підтримкою, які їм потрібні для досягнення успіху.

Технології віртуальної та доповненої реальності

Технології віртуальної та доповненої реальності (VR/AR) можуть революціонізувати підготовку нанотехнологів, надати студентам захопливий практичний досвід, який допоможе їм краще зрозуміти складні концепції та розвинути практичні навички.

Деякі конкретні приклади та програми включають:

- віртуальні лабораторії: технології VR/AR можна використовувати для створення віртуальних лабораторій, де студенти проведуть експерименти та симуляції в безпечному та контрольованому середовищі. Наприклад, програма Virtual NanoLab надає студентам віртуальний доступ до ряду нанотехнологічних інструментів і дозволяє їм досліджувати та експериментувати з нанорозмірними матеріалами та структурами;

- підручники з доповненою реальністю: технології AR можна інтегрувати в підручники, щоб надати здобувачам більш цікавий та інтерактивний досвід підготовки. Наприклад, програма підручника AR Nanotechnology надає студентам інтерактивне моделювання та анімацію нанорозмірних матеріалів і процесів;

- віртуальні візити на сайт: технології VR/AR можна використовувати, щоб надати студентам віртуальні візити на реальні нанотехнологічні об'єкти, що дозволить їм отримати глибше розуміння застосування нанотехнологій і процесів, пов'язаних з їх розробленням;

- семінари з нанотехнологій. Технології VR/AR можна використовувати для проведення семінарів з нанотехнологій, де студенти можуть дізнатися про останні розробки та застосування нанотехнологій через цікавий та інтерактивний досвід.

Таким чином, технології VR/AR мають потенціал відігравати трансформаційну роль у навчанні нанотехнологів. Надаючи студентам захопливий практичний досвід, ці технології можуть допомогти подолати розрив між теоретичними знаннями та практичними навичками та забезпечити підготовку майбутніх нанотехнологів до продуктивної професійної діяльності.

Технології штучного інтелекту і машинного навчання

Технології штучного інтелекту (AI) і машинного навчання (ML) мають потенціал революціонізувати підготовку нанотехнологів. Ці технології можуть надати студентам інноваційні можливості навчання, які можуть допомогти покращити розуміння складних концепцій набути необхідних фахових компетентностей.

Деякі конкретні програми та рішення наведено нижче:

- Прогнозоване моделювання: AI та ML можна використовувати для створення прогнозованих моделей, які можуть допомогти нанотехнологам зрозуміти та передбачити поведінку нанорозмірних матеріалів і структур. Наприклад, моделювання на основі штучного інтелекту можна використовувати для моделювання механічних і оптичних властивостей наноматеріалів, що дозволяє студентам досліджувати та експериментувати з різними матеріалами й структурами.

- Аналіз даних. Технології AI та ML можна використовувати для аналізу великих обсягів даних, допомагаючи нанотехнологам ідентифікувати закономірності та робити прогнози щодо поведінки нанорозмірних матеріалів. Наприклад, алгоритми машинного навчання можна використовувати для аналізу даних експериментів з нанотехнологіями, надаючи студентам уявлення про властивості нанорозмірних матеріалів і процеси, пов'язані з їх розробкою.

- Персоналізоване навчання: AI та ML можна використовувати для надання персоналізованого навчального досвіду, адаптованого до потреб і здібностей окремих здобувачів. Наприклад, системи навчання на основі штучного інтелекту можна використовувати, щоб надати студентам індивідуальні відгуки та вказівки, допомагаючи їм краще зрозуміти складні концепції та вдосконалити свої практичні навички.

- Інтелектуальне оцінювання: штучний інтелект і машинне навчання можна використовувати для оцінювання навчання учнів і надання зворотного зв'язку щодо їх успішності в реальному часі. Наприклад, алгоритми машинного навчання можна використовувати для аналізу

відповідей студентів на онлайн-оцінювання, надаючи викладачам уявлення про питання, в яких студентам потрібна додаткова підтримка.

Підсумовуючи, технології штучного інтелекту та машинного навчання можуть відігравати значну роль у підготовці нанотехнологів. Надаючи студентам інноваційний досвід навчання, ці технології можуть допомогти покращити розуміння складних концепцій, покращити їхні практичні навички та забезпечити підготовку майбутніх нанотехнологів до продуктивної професійної діяльності.

Кілька конкретних прикладів, як технології AI та ML використовуються в підготовці нанотехнологів, наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Технології AI та ML у підготовці нанотехнологів

Технологія	Опис	Приклад
Віртуальні лабораторії	AI та ML можна використовувати для створення віртуальних лабораторій, які імітують експерименти з нанотехнологіями в реальному світі	Моделювання на основі ШІ можна використовувати для моделювання поведінки нанорозмірних матеріалів і структур, дозволяючи студентам досліджувати та експериментувати з різними матеріалами та структурами у віртуальному середовищі
Інтелектуальні системи репетиторства	Системи репетиторства на основі штучного інтелекту можна використовувати для надання студентам персоналізованого зворотного зв'язку та вказівок	Алгоритми машинного навчання можна використовувати для аналізу відповідей учнів на онлайн-оцінювання та надання їм цільових відгуків і ресурсів, які допоможуть їм краще зрозуміти складні поняття
Програмне забезпечення для прогнозного моделювання	AI та ML можна використовувати для розробки програмного забезпечення для прогнозного моделювання, яке можна використовувати для моделювання та прогнозування поведінки нанорозмірних матеріалів і структур	Алгоритми машинного навчання можна використовувати для розробки прогностичних моделей, які можуть допомогти нанотехнологам зрозуміти та передбачити властивості різних нанорозмірних матеріалів і процеси, пов'язані з їх розробкою
Симуляції віртуальної реальності	Симуляції віртуальної реальності можна використовувати, щоб надати студентам захоплюючий досвід навчання, який допоможе їм зрозуміти складні концепції та розвинути практичні навички	Моделювання віртуальної реальності можна використовувати для моделювання поведінки нанорозмірних матеріалів і структур, дозволяючи студентам досліджувати та експериментувати з різними матеріалами та структурами у віртуальному середовищі
Обробка природної мови	Технології обробки природної мови (NLP) можна використовувати для аналізу та розуміння великих обсягів неструктурованих даних, таких як дослідницькі роботи та наукові статті, допомагаючи студентам бути в курсі останніх розробок у сфері нанотехнологій	Алгоритми НЛП можна використовувати для отримання інформації з наукових статей і надання студентам резюме та візуалізації ключових висновків і ідей

Технології блокчейн у навчанні нанотехнологій

Технологія блокчейн, як і технології, засновані на використанні штучного інтелекту, теж має потенціал революціонізувати спосіб підготовки нанотехнологів. Забезпечуючи безпечно та прозоре управління даними та безпечну співпрацю і обмін знаннями, блокчейн може допомогти підвищити якість та ефективність освіти в галузі нанотехнологій. Крім того, блокчейн може допомогти підвищити прозорість і підзвітність закладів освіти, дозволяючи студентам і професіоналам легко перевіряти свої облікові дані та кваліфікацію.

Деякі конкретні способи використання технології блокчейн у навчанні нанотехнологів наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Способи використання технології блокчейн при підготовці нанотехнологів

Технологія	Опис	Позитивний вплив
Цифрові облікові дані	Технологію блокчейн можна використовувати для створення безпечних і захищених від підробок цифрових облікових даних для студентів і професіоналів у сфері нанотехнологій	Це може включати сертифікати про завершені курси, ступені та професійні сертифікати
Децентралізоване зберігання даних	Blockchain можна використовувати для створення децентралізованих баз даних, які зберігають і керують освітніми даними, такими як записи студентів, результати досліджень і заходи професійного розвитку	Це може допомогти забезпечити безпеку та конфіденційність даних, а також зробити їх більш доступними та прозорими
Безпечний обмін результатами досліджень	Блокчейн можна використовувати для безпечного обміну та керування результатами досліджень серед професіоналів у галузі нанотехнологій	Захищені та відкриті результати наукових експериментів, патенти та публікації
Співпраця та обмін знаннями	Платформи на основі блокчейну можна використовувати для створення децентралізованої мережі професіоналів у сфері нанотехнологій, що дозволяє їм співпрацювати та ділитися знаннями та досвідом один з одним	Це може допомогти полегшити міждисциплінарну співпрацю та обмін передовим досвідом
Платежі за освітні послуги на основі криптовалюти	Криптовалюти на основі блокчейну можна використовувати для здійснення безпечних і прозорих платежів за освітні послуги, такі як плата за навчання та сертифікацію	Це може допомогти спростити процес оплати та зменшити ризик шахрайства

Оскільки використання технології блокчейн продовжує зростати та розвиватися, цілком ймовірно, що ми побачимо все більше програм та ініціатив, спрямованих на покращення підготовки нанотехнологів.

Інтернет речей

Інтернет речей (IoT) у вищій освіті означає інтеграцію технологій IoT в освітній процес. Цю інтеграцію можна використовувати для: *залучення студентів*. Пристрої з підтримкою Інтернету речей, такі, як смарт-дошки, переносні пристрої та мобільні телефони, можуть забезпечити інтерактивне та персоналізоване навчання; *покращення управління кампусом*: датчики IoT можна використовувати для моніторингу споживання енергії, безпеки та обслуговування у закладах вищої освіти; *сприяння дослідженням*: технології Інтернету речей можна використовувати для досліджень у різних сферах, включаючи моніторинг навколишнього середовища, розумні міста та здоров'я; *підвищення ефективності*: пристрої та системи з підтримкою Інтернету речей можуть оптимізувати адміністративні завдання, зокрема планування курсів і відстеження академічної активності студентів; *підвищення безпеки*: технології IoT можна використовувати для моніторингу безпеки кампусу в режимі реального часу, наприклад, для відстеження місцезнаходження студентів і викладачів і реагування на надзвичайні ситуації, що особливо актуально для України в нових реаліях.

Деякі конкретні способи використання Інтернету речей (IoT) при підготовці нанотехнологів наведено у таблиці 4:

Таблиця 4

Способи використання Інтернету речей (IoT) при підготовці нанотехнологів до продуктивної професійної діяльності

Технологія	Опис	Позитивний вплив
Розумні лабораторії	Пристрої IoT можна використовувати для створення розумних лабораторій, оснащених датчиками, системами моніторингу та системами керування, які можна використовувати для дистанційного моніторингу експериментів і процесів	Це може допомогти підвищити якість та ефективність досліджень і навчання в галузі нанотехнологій
Віддалений моніторинг і контроль	Пристрої IoT можна використовувати для віддаленого моніторингу та контролю різних аспектів процесу дослідження та навчання в області нанотехнологій, таких як умови навколишнього середовища, температура, тиск тощо	Це може допомогти підвищити безпеку та ефективність дослідницької та навчальної діяльності
Аналіз даних у режимі реального часу	Пристрої IoT можна використовувати для збору та передачі даних у режимі реального часу, що дозволяє нанотехнологам аналізувати та інтерпретувати дані під час їх створення	Це може допомогти підвищити точність і швидкість процесів дослідження та навчання

Симуляція та моделювання	Пристрої IoT можна використовувати для створення модельних середовищ та моделювання, які повторюють реальні нанотехнологічні процеси	Це може надати студентам і професіоналам цінний практичний досвід і допомогти їм підготуватися до сценаріїв реального світу
Середовища віртуальної реальності	Пристрої IoT можна використовувати для створення середовищ віртуальної реальності, які імітують нанотехнологічні процеси в реальному світі	Це може надати студентам і професіоналам цінний практичний досвід і допомогти їм підготуватися до сценаріїв реального світу

Однак існують також проблеми, пов'язані з інтеграцією Інтернету речей у вищу освіту, включаючи конфіденційність і безпеку даних, відсутність стандартизації та потребу в спеціальних навичках і знаннях серед викладачів і співробітників.

Загалом, інтеграція технологій Інтернету речей у вищу освіту має значний потенціал для покращення освітнього досвіду та результатів для студентів, а також забезпечувати ефективнішу та результативну роботу в установах. Аналіз даних у реальному часі, симуляція та моделювання, а також дистанційний моніторинг і контроль IoT може допомогти підвищити якість та ефективність досліджень і навчання в галузі нанотехнологій.

Переваги та перспективи розвитку асинхронного навчання

Однією з ключових переваг асинхронного навчання є його гнучкість. Наноінженери часто зайняті люди з вимогливою роботою та особистим графіком, які можуть не мати змоги відвідувати традиційні особисті заняття. Дозволяючи здобувачам отримувати доступ до матеріалів курсу та працювати зі змістом курсу у своєму власному темпі, асинхронне навчання забезпечує засоби для пристосування до цих розкладів.

Ще однією перевагою асинхронного навчання є його масштабованість. У традиційних класних підходах розмір аудиторії обмежений фізичним простором і наявними ресурсами. При асинхронному навчанні розмір аудиторії обмежується лише доступністю матеріалів курсу та потужністю системи керування навчанням, яка використовується для проведення курсу.

З точки зору засобів і методів асинхронного навчання ряд підходів були використані для забезпечення асинхронного навчання в галузі наноінженерії. До них входять онлайн-відео, навчальні посібники, дискусійні форуми та онлайн-модулі для самостійного навчання. У багатьох випадках ці матеріали розроблені як інтерактивні зі студентами, які можуть задавати запитання та отримувати відгуки від викладачів.

Одна з проблем асинхронного навчання полягає в тому, щоб студенти були зацікавлені та мотивовані виконувати віддалену асинхронну роботу. Щоб вирішити цю проблему, деякі програми включили елементи гейміфікації, такі як системи балів, тести та інші інтерактивні функції, щоб заохотити студентів до залучення та мотивації.

Підсумовуючи, використання асинхронного навчання стає все більш популярним підходом до підготовки наноінженерів до професійної діяльності.

Пропонуючи гнучкість, масштабованість і здатність пристосовуватися до напружених графіків, асинхронне навчання має потенціал бути ефективним і результативним засобом надання профелізованої освіти в галузі наноінженерії.

Висновки. Асинхронне навчання є цінним засобом і методом підготовки наноінженерів до професійної діяльності. Цей тип навчання забезпечує гнучкість і зручність, дозволяючи майбутнім наноінженерам отримувати доступ до навчальних матеріалів і виконувати навчальний план у власному зручному темпі.

Крім того, асинхронне навчання можна покращити за допомогою різних технологій онлайн-навчання, таких, як онлайн-форуми, вебінари та відеолекції. Це може надати наноінженерам ширший спектр навчальних ресурсів і можливостей для взаємодії учасниками освітнього процесу.

Однак важливо зазначити, що асинхронне навчання може підходити не всім студентам, а змішаний підхід, який включає як синхронні, так і асинхронні елементи, може бути ефективнішим. Крім того, закладам вищої освіти надзвичайно важливо забезпечити якість програм асинхронного навчання та надати адекватну підтримку студентам і викладачам.

У галузі нанотехнологій, що швидко розвивається, для наноінженерів важливо мати можливість продовжувати свою освіту та професійний розвиток за допомогою гнучких та інноваційних засобів, зокрема асинхронне навчання. Використовуючи ці ресурси та можливості, наноінженери можуть залишатися конкурентоспроможними та готовими до викликів і можливостей майбутнього.

Фінансування. Робота виконана за підтримки Міністерства освіти і науки України за такими держбюджетними проектами:

- 0123U100110 «Система дистанційної та змішаної профілізованої підготовки майбутніх наноінженерів до розробки нових наноматеріалів подвійного призначення»;

- 0122U000129 «Пошук оптимальних умов синтезу наноструктур на поверхні напівпровідників АЗВ5, А2В6 і кремнію для фотоніки і сонячної енергетики»;

- 0121U109426 «Теоретико-методичні засади системної фундаменталізації підготовки майбутніх фахівців у галузі наноматеріалознавства до продуктивної професійної діяльності».

Подяки. Ми дякуємо Збройним Силам України за забезпечення безпеки для виконання цієї роботи. Ця робота стала можливою лише завдяки стійкості та мужності Української Армії.

References

1. Suchikova, Y., Kovachov, S., Lazarenko, A., & Bohdanov, I. (2022). *Research of synthesis conditions and structural features of heterostructure AlXGa1-XAs/GaAs of the «desert rose» type*. Applied Surface Science Advances, 12, 100327. DOI: 10.1016/j.apsadv.2022.100327 [in English].
2. Suchikova, Y., Kovachov, S., & Bohdanov, I. (2022). *Formation of oxide crystallites on the porous GaAs surface by electrochemical deposition*. Nanomaterials and Nanotechnology, 12, 18479804221127307. [in English].

3. Emerich, D. F., & Thanos, C. G. (2003). *Nanotechnology and medicine*. Expert opinion on biological therapy, 3(4), 655-663. [in English].
4. Singh, A., & Amiji, M. M. (2022). *Application of nanotechnology in medical diagnosis and imaging*. Current Opinion in Biotechnology, 74, 241-246. [in English].
5. Suchikova, Y. O., Bogdanov, I. T., Kovachov, S. S., Kamensky, D. V., Myroshnychenko, V. O., & Panova, N. Y. (2020). *Optimal ranges determination of morphological parameters of nanopatterned semiconductors quality for solar cells*. Archives of Materials Science and Engineering, 101(1). DOI: 10.5604/01.3001.0013.950 [in English].
6. Suchikova, Y. (2016) *Provision of environmental safety through the use of porous semiconductors for solar energy sector*. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 6(5), pp. 26–33. [in English].
7. Karipbayev, Z. T., Kumarbekov, K., Manika, I., Dautletbekova, A., Kozlovskiy, A. L., Sugak, D., ... & Popov, A. I. (2022). *Optical, structural, and mechanical properties of Gd3Ga5O12 single crystals irradiated with 84Kr+ ions*. Physica status solidi (b), 259(8), 2100415. [in English].
8. Bohdanov, I., Kovachov, S., Suchikova, Y., Moskina, A., Tsebriienko, T., & Popov, A. I. (2022, September). *Synthesis of Diamond-Like Arsenolite Crystallites on Surface of Gallium Arsenide*. 2022 IEEE 12th International Conference Nanomaterials: Applications & Properties (NAP) (pp. 01-05). IEEE. [in English].
9. Suchikova, Y. O., Bogdanov, I. T., & Kovachov, S. S. (2019). *Oxide crystals on the surface of porous indium phosphide*. Archives of Materials Science and Engineering, 98(2). [in English].
10. Usseinov, A., Koishybayeva, Z., Platonenko, A., Pankratov, V., Suchikova, Y., Akilbekov, A., ... & Popov, A. I. (2021). *Vacancy defects in Ga2O3: First-principles calculations of electronic structure*. Materials, 14(23), 73-84. [in English].
11. Suchikova, Y., Lazarenko, A., Kovachov, S., Usseinov, A., Karipbaev, Z., & Popov, A. I. (2022, February). *Formation of porous Ga 2 O 3/GaAs layers for electronic devices*. 2022 IEEE 16th International Conference on Advanced Trends in Radioelectronics, Telecommunications and Computer Engineering (TCSET) (pp. 01-04). IEEE. [in English].
12. Fytianos, G., Rahdar, A., & Kyzas, G. Z. (2020). *Nanomaterials in cosmetics: Recent updates*. Nanomaterials, 10(5), 979. [in English].
13. Saleem, H., & Zaidi, S. J. (2020). *Sustainable use of nanomaterials in textiles and their environmental impact*. Materials, 13(22), 5134. [in English].
14. Mukherjee, A., Majumdar, S., Servin, A. D., Pagano, L., Dhankher, O. P., & White, J. C. (2016). *Carbon nanomaterials in agriculture: a critical review*. Frontiers in plant science, 7, 172. [in English].
15. Dhinakaran, V., & Shree, M. V. (2021). *The role and applications of nanomaterials in the automotive industry*. Nanomaterials and nanocomposites (pp. 51-59). CRC Press. [in English].
16. Yang, H., Liu, C., Yang, D., Zhang, H., & Xi, Z. (2009). *Comparative study of cytotoxicity, oxidative stress and genotoxicity induced by four typical nanomaterials: the role of particle size, shape and composition*. Journal of applied Toxicology, 29(1), 69-78. [in English].
17. Kumar, N., et al. (2019). *Nanomaterials-enabled lightweight military platforms*. Nanotechnology for defence applications, 205-254. [in English].
18. Suchikova, Y., Shishkin, G., Bardus, I., Skurska, M., Starostenko, K. (2021). *Training Prospective Nanotechnologists to Select Optimum Solutions for the Nanostructures Synthesis Using the Analytic Hierarchy Process*. TEM Journal, 10 (4), 1796–1802. [in English].
19. Suchikova, Y., Bohdanov, I., Kovachov, S., Lazarenko, A., Shishkin, G. (2021). *Training of the Future Nanoscale Engineers: Methods for Selecting Efficient Solutions in the Nanostructures Synthesis*. 2021 IEEE 3rd Ukraine Conference on Electrical and Computer Engineering, UKRCON 2021 – Proceedings, 2021, p. 584–588. [in English].

20. Light Feather, J., & Aznar, M. F. (2018). *Nanoscience Education, Workforce Training, and K-12 Resources*. CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781315219417/> [in English].
21. Lavrysh, Y., Lytovchenko, I., Lukianenko, V., & Golub, T. (2022). *Teaching during the wartime: Experience from Ukraine*. Educational Philosophy and Theory. <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2098714/> [in English].
22. McNutt, M., & Hildebrand, J. (2022). *Scientists in the line of fire*. Science, 375(6585), 1071-1071. <https://doi.org/10.1126/science.abp8817/> [in English].
23. Fortunato, J., Gigliotti, R., & Ruben, B. (2018). *Analysing the dynamics of crisis leadership in higher education: A study of racial incidents at the University of Missouri*. Journal of Contingencies and Crisis Management, 26(4), 510-518. <https://dx.doi.org/10.1111/1468-5973.12220>. [in English].
24. Petrić, H. N., Gaiind, N., & Van Noorden, R. (2022). *Nature's Take: how the war in Ukraine is impacting science*. Nature. <https://doi.org/10.1038/d41586-022-03155-z>. [in English].
25. Fiialka, S. (2022). *Assessment of war effects on the publishing activity and scientific interests of Ukrainian scholars*. Knowledge and Performance Management, 6(1), 27–37. [https://doi.org/10.21511/kpm.06\(1\).2022.03](https://doi.org/10.21511/kpm.06(1).2022.03). [in English].
26. Wegerif, R. (1998). *The social dimension of asynchronous learning networks*. Journal of asynchronous learning networks, 2(1), 34-49. [in English].
27. Rehman, R., & Fatima, S. S. (2021). *An innovation in Flipped Class Room: A teaching model to facilitate synchronous and asynchronous learning during a pandemic*. Pakistan Journal of Medical Sciences, 37 (1), 131. [in English].
28. Careaga-Butter, M., Quintana, M. G. B., & Fuentes-Henríquez, C. (2020). *Critical and prospective analysis of online education in pandemic and post-pandemic contexts: Digital tools and resources to support teaching in synchronous and asynchronous learning modalities*. Aloma: revista de psicología, ciències de l'educació i de l'esport Blanquerna, 38(2), 23-32. [in English].
29. Lipomi, D. J., Fenning, D. P., Ong, S. P., Shah, N. J., Tao, A. R., & Zhang, L. (2020). *Exploring Frontiers in Research and Teaching: NanoEngineering and Chemical Engineering at UC San Diego*. ACS nano, 14(8), 9203-9216. [in English].
30. Persada, S. F., Prasetyo, Y. T., Suryananda, X. V., Apriyansyah, B., Ong, A. K., Nadlifatin, R., ... & Ardiansyahmiraja, B. (2022). *How the Education Industries React to Synchronous and Asynchronous Learning in COVID-19: Multigroup Analysis Insights for Future Online Education*. Sustainability, 14(22), 15288. [in English].
31. Díaz, J., Saldaña, C., & Avila, C. (2020). *Virtual world as a resource for hybrid education*. International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET), 15(15), 94-109. [in English].
32. John, A. A., Thakur, P., & Singh, G. (2022). *Potential, concepts, and key advances for a ubiquitous adaptive indigenous microengineering and nanoengineering in 6G network*. International Journal of Communication Systems, e5410. [in English].
33. Sahai, A. K., & Rath, N. (2021). *Artificial intelligence and the 4th industrial revolution*. Artificial intelligence and machine learning in business management (pp. 127-143). CRC Press. [in English].
34. Javaid, M., Haleem, A., Singh, R. P., & Suman, R. (2021). *Pedagogy and innovative care tenets in COVID-19 pandemic: An enhance way through Dentistry 4.0*. Sensors International, 2, 100118. [in English].
35. Salau, B., Rawal, A., & Rawat, D. B. (2022). *Recent advances in artificial intelligence for wireless internet of things and cyber-physical systems: A comprehensive survey*. IEEE Internet of Things Journal. [in English].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розгляду сучасних досягнень технологій асинхронного навчання та можливостей їх застосування при підготовці майбутніх наноінженерів до продуктивної професійної діяльності в сучасних умовах. У статті розглядається низка інноваційних технологій, включаючи онлайн-навчання, віртуальну та доповнену реальність, штучний інтелект та машинне навчання, технологію блокчейн та Інтернет речей (IoT).

Метою статті є оцінка доцільності та ефективності цих технологій у активізації підготовки наноінженерів до професійної діяльності. Ми прагнули проаналізувати потенційні переваги та недоліки кожної технології та те, як їх можна інтегрувати в процес підготовки майбутніх наноінженерів для створення новітніх матеріалів подвійного призначення в умовах асинхронного навчання. Стаття також прагне надати практичні рекомендації та ідеї щодо ефективного використання асинхронного навчання у підготовці майбутніх фахівців у галузі наноматеріалознавства особливо враховуючи нові реалії, у яких опинилася Україна. Ґрунтовний аналіз показав, що асинхронне навчання має потенціал бути ефективним і результативним засобом надання профільної освіти в галузі наноінженерії, пропонуючи гнучкість, масштабованість і здатність пристосовуватися до напружених графіків.

У статті розглядається наявна література з даної теми з урахуванням останніх досягнень і сучасного стану галузі. На основі аналізу та порівняння різних джерел автори приходять до висновків про потенціал кожної технології для підтримки асинхронного навчання при підготовці наноінженерів. У статті також надано рекомендації щодо подальших досліджень у цій галузі та щодо розробки більш ефективних освітніх програм для майбутніх наноінженерів, які дозволять їм залишатися конкурентоспроможними та готовими до викликів і можливостей майбутнього.

Ключові слова: *асинхронне навчання, наноінженери, професійна діяльність, онлайн навчання, віртуальна та доповнена реальність, штучний інтелект, машинне навчання, технологія блокчейн, інтернет речей.*

УДК 378.017:37.041]:378.091.12.011.3-051:796]:37.018.43(045)
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-279-288

**FORMATION OF SELF-EDUCATION OF TEACHERS OF HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION FOR
PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING**

**ФОРМУВАННЯ САМООСВИТИ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ
ОСВИТИ У СФЕРІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Svitlana KOZLOVSKA
Teacher

Світлана КОЗЛОВСЬКА,
викладач

svetakozylovska1@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8696-9354>

*Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University,*

*Уманський державний
педагогічний університет імені
Павла Тичини,*

✉ 28, Sadova Str., Uman, Cherkasy
region, 20300, Ukraine

✉ Вул. Садова, 28, м. Умань,
Черкаська обл., 20300, Україна

Original manuscript received: March 31, 2023

Revised manuscript accepted: April 09, 2023

ABSTRACT

Consideration of the issue of self-education of higher education teachers is due to the requests of higher professional education systems regarding the training of highly qualified personnel in the professional field, the need for specialists in personal and professional growth and self-development.

The article substantiates the need for self-education of teachers of higher education institutions, especially in the conditions of distance learning, defines the essence of self-education of teachers and their readiness for self-education, the technology of organizing self-education. On the basis of an empirical study, using a questionnaire, the level of readiness of teachers of higher education institutions for self-educational activities for the period before and after the introduction of quarantine restrictions and the transition to distance learning of students was revealed. The organizational and pedagogical conditions of readiness for self-educational activity, which formed the basis of the proposed practical recommendations, are highlighted. Improving the level of professional competence of teachers is one of the main directions of reforming the education system. The main form of improving the level of professional competence of higher education teachers is professional self-development through purposeful self-educational activities. Modern pedagogy requires highly qualified specialists who are able to creatively approach the organization of the educational process and achieve high-quality results. The duties of teachers include constantly improving their own professional level and pedagogical skills, ensuring the scientific-theoretical and methodical quality of teaching the discipline within the framework of the specialty education program, etc. Self-education becomes the main way of developing professional competence, which is the most complete mastering, updating, increasing and deepening of knowledge, generalization of pedagogical experience with the help of self-development activities and personal improvement. With this ability of higher education teachers to obtain additional

279

ICV 2021: 85.25

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1

pedagogical knowledge, abilities, skills and contribute not only to their self-realization in both personal and professional activities, but also to the quality training of students.

Key words: *self-education, self-educational activity, teacher of a higher education institution, readiness for self-education, distance learning.*

Вступ. Особливості педагогічної діяльності стимулюють викладача на оволодіння знанням та методиками навчання предмета, психолого-педагогічними знаннями, володіння високим рівнем культури та ерудиції, риторичними прийомами та основами моніторингової діяльності. За відсутності всього перерахованого викладач не здатний до ефективного навчання та виховання студентів. Таким чином, самоосвіта викладачів є необхідною умовою розвитку їхньої професійної компетентності, що сприяє постійному підвищенню її рівня.

Можемо дійти висновку, що виникає потреба в самоосвітній діяльності викладачів. У зв'язку з вищесказаним модель викладача закладу вищої освіти передбачає його готовність до застосування нових освітніх ідей, здатність постійно вчитися, перебувати в творчому пошуку. Труднощі такого процесу найчастіше виникають через зовнішні фактори, що залежать від рівня компетентності викладача, а отже, від його освітньої та моральної підготовки до педагогічної роботи, його ставлення до обраної справи та рівня професійної придатності. У цьому сенсі актуальності набуває прагнення викладачів ЗВО до самоосвіти, особливо в умовах дистанційної освіти (далі ДО), яка потребує спеціальної підготовки викладача до здійснення педагогічної діяльності.

Забезпечення ефективності діяльності в системі дистанційного навчання (далі ДН) вимагає від викладача належного рівня компетентності у сфері традиційної педагогіки, але й компетентності в інформаційних технологіях, методиці організації ДН, врахування особливостей взаємодії з учнями під час ДН [9].

Методи та методики дослідження. Використання методів ДО протягом багатьох років систематично впроваджується в українській вищій школі. З 2020 року внаслідок карантинних обмежень ДО передбачала заміну традиційної освіти. Ніхто не був готовий до ситуації, до якої змусили обмеження, пов'язані з пандемією коронавірусу. З'явилася потреба в необхідності змінити інструменти, що використовуються в процесі навчання, методи передачі знань, способи формування навичок, і навіть навчальні матеріали. Використовувати їх практично день у день повинні були всі, незалежно від попереднього досвіду щодо цього, навичок, пов'язаних з таким навчанням, переконань в ефективності цих методів у реалізації конкретних результатів навчання. Зміни, які мали бути зроблені, зажадали величезної роботи та створення системи підтримки як викладачів, так і студентів. Масштаби діяльності, яка була проведена, підтверджуються результатами дослідження, згідно з якими 86% опитаних освітян вищої школи лише у зв'язку з пандемією вперше познайомилися з викладанням з використанням методів ДО [10].

Перші місяці локдауну змусили всю академічну спільноту не лише адаптуватися до абсолютно нового режиму роботи та навчання, а й стали періодом першого досвіду з навчанням на відстані. Усі педагоги та студенти мали перейти на ДО, що для багатьох виявилось величезною проблемою. Більшість учасників освітнього процесу ніколи раніше не працювала з інструментами, які з приходом пандемії виявилися необхідними для продовження навчання. Отже, проблема професійної самоосвіти викладачів в умовах роботи в дистанційному режимі у ЗВО обумовлена сучасними вимогами до застосування цифрових технологій та недостатнім використанням педагогічних можливостей ДО; потребами студентства в інтерактивному професійному спілкуванні та навчанні на відстані й недостатньо високою готовністю викладачів до роботи в дистанційному режимі.

Мета статті полягає у визначенні особливостей готовності до самоосвіти викладачів закладів вищої освіти. **Завдання дослідження:** 1) виходячи з аналізу наукової літератури, визначити сутність самоосвіти викладачів та його готовності до самоосвітньої діяльності, технологію організації самоосвіти; 2) скласти анкету та провести опитування з метою виявлення готовності до самоосвітньої діяльності в періоди до та після карантинних обмежень та запровадження дистанційного навчання; 3) на підставі отриманих результатів анкетування надати рекомендації щодо підвищення готовності викладачів до самоосвіти.

Для досягнення мети статті було здійснено якісне та кількісне дослідження особливостей готовності до самоосвіти викладачів ЗВО. До участі в дослідженні було залучено 25 викладачів. Для відбору учасників дослідження попередньо було проведено опитування викладачів щодо їхнього бажання взяти участь в анкетуванні. У ході експерименту за допомогою тестової самооцінки (анкетування) було зібрано фактичний матеріал, що характеризував стан проблеми готовності викладачів до самоосвіти та виявлено рівень готовності до неї викладачів на період до та після введення карантинних обмежень та переходу на навчання в дистанційному режимі. Теоретична значимість статті полягає у систематизації визначень сутності самоосвіти викладачів та їхньої готовності до самоосвітньої діяльності. Практична значимість дослідження: результати можна використовувати на організаційно-методичному забезпеченні самоосвітньої діяльності викладачів за умов ДО.

Наукова новизна статті полягає в аналізі змін стану готовності викладачів до самоосвітньої діяльності під впливом змін, що відбулися з необхідністю впровадження ДО на період карантинних обмежень.

Результати та обговорення. У сучасних наукових дослідженнях теоретичні та практичні аспекти проблеми самоосвіти висвітлені різнобічно: розглянуто соціально-психологічні особливості самоосвіти [4]; його сутність та функції в професійній діяльності [1]; здійснено аналіз напрямів та способів формування самоосвітньої потреби [6]; проаналізовано проблему організації самоосвіти [3].

Також багато вчених досліджували процес самоосвіти педагогів. Так, тісний взаємозв'язок їх самоосвіти, професійного розвитку та професійної спрямованості відображена в роботі [8]; стимулювання та керівництво самоосвітою педагогічних працівників досліджувалися у [7]. І. Майстрюк [4] розуміє під самоосвітою психологічний процес, покликаний задовольнити пізнавальні потреби і, незважаючи на обумовленість суспільними вимогами, має індивідуальний характер, оскільки має на меті задоволення пізнавального інтересу потреби окремо взятої особи.

Відповідно до визначення О. Бурлука [2], самоосвіта є керованою конкретною особистістю цілеспрямованою і систематичною пізнавальною діяльністю, спрямованою на особистісне самовдосконалення, безперервне загальне та професійну освіту, сприяє актуалізації і розширення знань, заповнення прогалів у розвитку індивіда.

Український науковець М. Дубінка [3] тлумачить самоосвіту ширше і вважає її різновидом самостійної діяльності людини (групи), основними характеристиками якої є свобода вибору та спрямованість на задоволення потреб у самореалізації та підвищенні культурно-освітнього та професійного рівня.

Н. Уласевич [8] акцентує увагу на компонентах готовності до самоосвітньої діяльності, таких, як мотиваційний (відповідальність за результати самоосвіти); орієнтаційний (знання про специфіку та умови самоосвіти, її вимоги до людини); операційний (оволодіння способами та методами самоосвіти, компетентностями самоосвітньої діяльності); оціночний (самооцінка власної підготовленості та відповідності процесу вирішення завдань оптимальним зразкам).

Сучасні дослідники Н. Савченко, М. Дубінка, О. Захарова [7] вважають, що готовність до самоосвітньої діяльності є формою складної освіти особистості, яка зумовлює бажання зайнятися самоосвітою, і постає як єдність моральної та психологічної складових. Тобто, викладач повинен мати не лише обсяг професійних знань, а й такі особистісні якості, які забезпечують успішність виконання професійних функцій.

Метою самоосвіти викладача є професійно-особистісне вдосконалення, що веде до досягнення високого рівня професійної компетентності та педагогічної майстерності, високих результатів і творчих відносин у здійснюваній педагогічній діяльності [1].

Формування викладачами потреби та вміння самоосвіти має здійснюватися відповідно до розроблених вчених моделей і стратегій самоосвіти, які дозволяють структурувати та спрямувати цей процес. Сутність процесу самоосвіти полягає у самостійному здобутті викладачем знань із різних джерел для їх використання у професійній діяльності та формуванні різнобічної особистості [7].

Значне місце у самоосвіті викладачів ЗВО займають тренінги, ігри, практики, дискусії, виконання індивідуальних групових завдань, організація колективної діяльності. Завдяки рефлексивним вправам, тренінгам, дискусіям формуються здібності, необхідні викладачеві для

реалізації професійного самовизначення, забезпечується усвідомлення та звільнення від стереотипів непродуктивного досвіду навчання та виховання [5]. Таким чином, самоосвіта являє собою вільний і в той же час найбільш складний вид освітньої діяльності, тісно пов'язаний з процесами саморефлексії, самооцінки та самоідентифікації, а також формуванням умінь та навичок самостійного набуття необхідних знань та їх трансформації у практичну діяльність.

Роботу з самоосвіти викладачеві слід розпочинати з усебічного аналізу своєї педагогічної діяльності, встановлення причин власних досягнень та невдач [8]. Після аналізу своєї педагогічної діяльності, щоб процес самоосвіти дав свої результати, викладачеві необхідно скласти програму, яка відобразить базові вимоги до професії педагога: загальні, особливі та індивідуальні.

Структурна програма самоосвіти може включати такі компоненти: самотестування власних професійно-значущих і особистісних якостей та визначення серед них недостатньо сформованих; виявлення негативних особистісних якостей та знаходження можливостей для їх нівелювання; формулювання вимог до способу життя (фізичне та психічне здоров'я, когнітивний та моральний розвиток); аналіз інноваційного педагогічного досвіду та можливостей його застосування у власній викладацькій діяльності [7].

Технологія організації самоосвіти викладачів, згідно з [4], може бути представлена як реалізація послідовних етапів: *перший етап (діагностичний)*, у ході якого передбачено формування необхідного налаштування на самоосвітню діяльність, аналіз труднощів, вивчення психолого-педагогічної та методичної літератури з обраної теми, планування та прогнозування результатів самоосвіти; *другий етап (практичний)* передбачає збирання, подальший відбір та аналіз матеріалу, перевірку нових методів, здійснення практичної діяльності, що супроводжується вивченням літературних джерел; *третій етап (практичний)*, на якому викладач у ході своєї професійної діяльності користується набутими знаннями та досвідом, упроваджує його в процес навчання.

Можна зазначити, що фундаментом ефективної самоосвіти є готовність викладачів до її здійснення, в основі якої лежить потреба нових знань, що переходить у пізнавальну потребу. Вона, своєю чергою, за умов предметної наповненості трансформується в пізнавальний мотив та готовність до пізнавальної діяльності.

З метою отримання даних про готовність викладачів до самоосвіти нами було складено анкету, яка включала 21 питання та поділена на три блоки – змістовний, організаційно-забезпечувальний та контрольньо-оцінний. Змістовний блок анкети подано питаннями, що стосуються знайомства з технологіями самоосвітньої діяльності та використанням засобів ІКТ при її здійсненні. Операційно-забезпечувальний блок анкети представлений питаннями, спрямованими на з'ясування ставлення респондентів до умов ДН, необхідного для самоосвіти часу, а також факторів, що спонукають до самоосвітньої діяльності. Питання контрольньо-оцінного блоку анкети

стосувалися аналізу, оцінки та коригування ходу самоосвітньої діяльності та її результативності для набуття нових професійних компетенцій.

Для визначення рівнів готовності викладачів ЗВО до самоосвітньої діяльності відповіді респондентів були розподілені за такими відносними значеннями позитивних відповідей: низький рівень – 0–40%; середній рівень – 40–75%; найвищий рівень – 75–100%. Викладачам пропонувалося відповісти на питання анкети, виходячи з ретроспективної самооцінки в період до та після введення карантинних обмежень та переходу на ДО.

Результати визначення рівня готовності викладачів до самоосвітньої діяльності до запровадження карантинних обмежень показали, що середнє відносне значення змістовного блоку становить 42,6% при відповідях про важливість отримувати знання з самоосвітньої діяльності. При цьому значне переважання позитивних відповідей респондентів (понад 80%) на питання необхідності здійснювати самоосвітню діяльність для власного самовдосконалення та розвитку професійних якостей свідчить про високу мотивацію до отримання необхідних знань щодо самоосвітньої діяльності. Щодо організаційно-забезпечувального блоку, то позитивні відповіді становлять 34,7%, контрольньо-оціночного – 42,7%.

Аналіз визначення рівня готовності викладачів до самоосвітньої діяльності після переходу на ДН дозволив дійти таких висновків: за змістовним блоком до введення ДН рівень готовності до самоосвіти становив 42,6%, що свідчить про середній рівень готовності, а після переходу на ДН – виріс до 86,8%, що свідчить про високий рівень готовності за критеріями змістовного блоку. Це означає, що у викладачів ЗВО після переходу на ДО виникла потреба в отриманні нових знань, певних умінь та навичок щодо організації та здійснення самоосвітньої діяльності; за організаційно-забезпеченим блоком до введення ДО рівень готовності до самоосвіти становив 34,7%, що свідчить про низький рівень готовності, а після переходу на ДО – зріс до 74,5%, що свідчить про досягнення високого рівня готовності за організаційно-забезпеченими критеріями.

Слід зазначити, що цей блок спрямований, з одного боку, на визначення достатнього рівня організаційно-педагогічних умов для забезпечення самоосвітньої діяльності викладачів, а з іншого – на їхню зацікавленість та бажання використовувати всі умови для власного розвитку та набуття нових професійних якостей. Саме тому важливою умовою виступає їхня участь у науковій діяльності, яка сприяє професійному зростанню та самоосвіті.

Оскільки головною метою підготовки до самоосвітньої діяльності є активізація психолого-педагогічного механізму, зазначений блок також спрямований на визначення мотивації викладачів у провадженні самоосвітньої діяльності; за контрольньо-оцінним блоком до введення ДО рівень готовності до самоосвіти становив 42,7%, що свідчить про середній рівень готовності, а після переходу на ДО рівень готовності до самоосвітньої діяльності зріс до 79,1% та про досягнення високого рівня готовності за контрольньо-оцінними критеріями.

Аналіз визначення рівня готовності викладачів до самоосвітньої діяльності після переходу на ДО по всіх блоках дозволив зробити висновок: до введення ДО готовність до самоосвітньої діяльності (41,5%) перебувала на середньому рівні. Після переходу на ДН рівень готовності збільшився до 80,1%, що відповідає високому рівню готовності до самоосвіти. Загалом за результатами анкетування можна відзначити, що відбулися значні зміни із середнього до високого рівня готовності щодо самоосвітньої діяльності в результаті введення ДО.

Орієнтуючись на блоки анкети можна припустити, що педагогічні умови підготовки викладачів до самоосвітньої діяльності також повинні включати три основні блоки: змістовний (орієнтований на особливості навчального процесу), операційно-забезпечувальний (орієнтований на технології самоосвітньої діяльності) та контрольню-оцінний (орієнтований на моніторинг, аналіз, контроль) та самооцінку самоосвітньої діяльності).

Операційно-педагогічні умови реалізації моделі самоосвіти викладачів можна розділити на три відповідні групи. Реалізація змістовного блоку підготовки до самоосвітньої діяльності викладачів передбачає:

- оптимальне структурування навчального матеріалу, складання якого має вивчення питання щодо заощадження часу, оснащеності літературою, наявності інформаційних баз;

- максимально повне використання арсеналу інтерактивних способів, у яких значна роль належить інформаційним технологіям, які не тільки полегшують доступ викладача до значного масиву корисної інформації, а й стимулюють підвищення інтересу до самоосвіти, мотивують до самоосвітньої діяльності;

- оскільки будь-яка інформація постійно оновлюється та поповнюється значно швидше, ніж виходять у світ наукові видання, недостатньо самозабезпечення викладача необхідною науково-методичною літературою, базуючись лише на друкованих виданнях, необхідне використання електронних видань, посібників та методичних матеріалів, а також електронних та комп'ютерних навчальних програм, що дозволить не лише оперативно оновлювати навчальну інформацію для студентів, а й сприяє виробленню вміння самостійно знаходити джерела інформації.

Найголовнішим чинником забезпечення операційно-забезпечувального блоку підготовки до самоосвітньої діяльності викладача є точне визначення обсягів завдань самоосвіти та оптимального часу на їхнє виконання з урахуванням власних індивідуальних можливостей. Це актуалізує проблеми професійного розвитку викладачів.

Висновок. Отже, можемо дійти висновку, що запровадження ДО позитивно впливає на рівень готовності викладачів до самоосвіти.

У зв'язку з цим слід наголосити на важливості таких питань, які по суті також є умовами підготовки викладачів до самоосвітньої діяльності. По-перше, викладачі мають бути свідомими щодо необхідності своєї підготовки до самоосвітньої діяльності, тобто вони повинні розуміти, яке значення для

формування компетентного фахівця має підготовленість до цієї діяльності. Така підготовка повинна мати наскрізний характер, а отже, усвідомлювати необхідність, розуміти її сутність та сприяти її реалізації мають не окремі викладачі, а всі, зайняті у навчально-виховному процесі ЗВО. По-друге, викладачі повинні знати основні принципи та механізми самоосвітньої діяльності, володіти методиками та технологіями саморозвитку суб'єктивної сфери особистості, мотивування та стимулювання самоосвітньої діяльності. Завданнями контрольньо-оціночного блоку підготовки викладачів до є спостереження, вивчення потреб, мотивів самоосвітньої діяльності, її організації, здійснення та ефективності, виявлення помилок та невдач та їх причин, коригування процесу самоосвіти для досягнення встановлених цілей. Однією з основних умов реалізації даного блоку стає наявність моніторингу в ході самоосвітньої діяльності.

Визначені нами організаційно-педагогічні умови та сформульовані рекомендації щодо підготовки викладачів до самоосвітньої діяльності є взаємопов'язаними й наскрізними. Основним завданням безперервної освіти є систематична перепідготовка викладачів закладів вищої освіти, підвищення їх науково-теоретичного рівня методичної кваліфікації та професійної компетентності. У цьому важливе місце займає самоосвіта як одна із найважливіших умов реалізації ідеї безперервної освіти. Основне завдання самоосвіти – поглиблення знань і підвищення науково-теоретичного рівня з педагогіки, психології та дисципліни, що викладається. Готовність до цієї діяльності є динамічною та відкритою системою, яка включає змістовний, операційно-забезпечувальний та контрольньо-оцінний компоненти. Готовність до самоосвітньої діяльності полягає в стійкій мотивації щодо свідомої самоосвіти; умінні здійснювати самоосвітню діяльність; уміння коригувати свою професійну діяльність згідно з результатами самоосвіти, коригувати напрями самоосвітньої діяльності відповідно до практичних потреб професійної діяльності.

Література

1. Борисенко Н., Гриценко І., Денисенко В., Сидоренко Н. Формування навичок самоосвітньої діяльності студентів педагогічних факультетів в умовах дистанційної освіти. *Social Work and Education*. Тернопіль. 2020. Вип. 7, № 3. С. 325-337.
2. Бурлука О. В. Самоосвіта як умова соціальної незалежності і самостійності особистості. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія*. Харків : Право, 2021. № 3 (50). С. 104-114.
3. Дубінка М. М. Самоосвіта особистості майбутнього фахівця як вища форма його самовираження. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* Запоріжжя : КПУ, 2019. Вип. 62. Т. 2. С. 65–70.
4. Майстрюк І. С. Самоосвіта як запорука життєвого успіху. *Освіта збереже Україну!* : матеріали І Всеукраїнських Проколенківських читань (10 черв. 2022 р.). Харків, 2022. С. 194–196.
5. Мося І. А., Каленський А. А. Розвиток самоосвітньої компетентності студентів закладів фахової передвищої освіти : методичні рекомендації. Київ, 2019. 109 с.
6. Павличенко А., Пащенко О., Медведовська Т., Вишньова В. Самоосвіта студентів закладів вищої освіти та її роль у процесі професійної

підготовки фахівців в умовах цифровізації освіти. *Grail of Science*. 2023. № 24. С. 590–594. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.110>

7. Савченко Н. С., Дубінка М. М., Захарова О. В. Поняття особистісного саморозвитку в концептуальному полі сучасної педагогічної науки. *Актуальні питання гуманітарних наук: зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного ун-ту ім. Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. Том 3. С. 256–263

8. Уласевич Н. В. Формування самоосвітньої компетентності – важлива складова позитивного іміджу викладача навчального закладу. *Особливості формування компетентностей викладачів через їх самоосвіту: зб. наук. пр.* Дніпро, 2018. С. 20.

9. Code J., Ralph R., Forde K. Pandemic designs for the future: perspectives of technology education teachers during COVID-19. *Information and Learning Science*. 2020. № 121 (5/6). P. 419–431. <https://doi.org/10.1108/ILS-04-2020-0112>

10. Katić S., Ferraro F. V., Ambra F. I., Iavarone M. L. Distance Learning during the COVID-19 Pandemic. A Comparison between European Countries. *Education Sciences*. 2021. № 11. P. 595. <https://doi.org/10.3390/educsci11100595>

Reference

1. Borysenko, N., Hrytsenko, I., Denysenko, V., Sydorenko, N. (2020). *Formuvannia navychok samoosvitnoi diialnosti studentiv pedahohichnykh fakultetiv v umovakh dystantsiinoi osvity* [Formation of self-educational skills of students of pedagogical faculties in the conditions of distance education]. *Social Work and Education*, Vol. 7, № 3, 325-337 [in Ukrainian].

2. Burluka, O. (2021). *Samoosvita yak umova sotsialnoi nezalezhnosti i samostiinosti osobystosti* [Self-education as a condition of social independence and individual independence]. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho – Bulletin of the National University of Law named after Yaroslav the Wise*. Kharkiv: Pravo, 3 (50), 104-114 [in Ukrainian].

3. Dubinka, M. (2019). *Samoosvita osobystosti maibutnoho fakhivtsia yak vyshcha forma yoho samovyrazhennia* [Self-education of the personality of the future specialist as the highest form of his self-expression]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*: coll. of science Zaporizhzhia: KPU. Issue 62. T. 2. P. 65–70. [in Ukrainian].

4. Maistriuk, I. (2022). *Samoosvita yak zaporuka zhyttievoho uspihku* [Self-education as a key to success in life]. *Osvita zberezhe Ukrainu! – Education will save Ukraine!* Kharkiv, 194–196. [in Ukrainian].

5. Mosia, I., Kalenskyi, A. (2019). *Rozvytok samoosvitnoi kompetentnosti studentiv zakladiv fakhovoi peredvyshchoi osvity* [Development of self-educational competence of students of institutions of professional preliminary higher education]. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Pavlychenko, A., Pashchenko, O., Medvedovska, T., Vyshnova, V. (2023). *Samoosvita studentiv zakladiv vyshchoi osvity ta yii rol u protsesi profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv v umovakh tsyvrovizatsii osvity* [Self-education of students of higher education institutions and its role in the process of professional training of specialists in the conditions of digitalization of education]. *Grail of Science*, 24, 590–594. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.110> [in Ukrainian].

7. Savchenko, N., Dubinka, M., Zakharova, O. (2020). *Poniattia osobystisnoho samorozvytku v kontseptualnomu poli suchasnoi pedahohichnoi nauky* [The concept of personal self-development in the conceptual field of modern pedagogical science]. *Aktualni*

pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences. Drohobych : «Helvetika» Publishing House, Vol. 29, Is. 3, 256–263 [in Ukrainian].

8. Ulasevych, N. (2018). *Formuvannia samoosvitnoi kompetentnosti – vazhlyva skladova pozytyvnoho imidzhu vykladacha navchalnogo zakladu* [The formation of self-educational competence is an important component of a positive image of a teacher at an educational institution]. *Osoblyvosti formuvannia kompetentnosti vykladachiv cherez yikh samoosvitu – Peculiarities of the formation of teachers' competencies through their self-education*. Dnipro, p. 20 [in Ukrainian].

9. Code, J., Ralph, R., Forde, K. (2020). *Pandemic designs for the future: perspectives of technology education teachers during COVID-19*. *Information and Learning Science*. 121(5/6), 419–431. <https://doi.org/10.1108/ILS-04-2020-0112> [in English].

10. Kati'c, S., Ferraro, F. V., Ambra F. I., Iavarone, M. L. (2021). *Distance Learning during the COVID-19 Pandemic. A Comparison between European Countries*. *Education Sciences*, 11, 595. <https://doi.org/10.3390/educsci11100595> [in English].

АНОТАЦІЯ

Розгляд питання самоосвіти викладачів ЗВО зумовлений запитами системи вищої освіти щодо підготовки висококваліфікованих кадрів у професійній сфері діяльності та потребою фахівців в особистісно-професійному зростанні і саморозвитку.

У статті обґрунтовано необхідність самоосвіти викладачів закладів вищої освіти в умовах дистанційного навчання, визначено сутність самоосвіти викладачів та їхню готовність до такої діяльності, технологію організації самоосвіти. На підставі емпіричного дослідження з використанням анкетування було виявлено рівень готовності викладачів ЗВО до самоосвітньої діяльності на період до та після введення карантинних обмежень і переходу на навчання в дистанційному режимі. Виділено організаційно-педагогічні умови готовності до самоосвітньої діяльності, що стали основою висунутих практичних рекомендацій. Удосконалення рівня професійної компетентності викладачів – один із основних напрямків реформування системи освіти. Формою вдосконалення рівня професійної компетентності викладачів ЗВО є професійний саморозвиток шляхом цілеспрямованої самоосвітньої діяльності. Сучасна педагогіка потребує висококваліфікованих фахівців, здатних творчо підходити до організації навчально-виховного процесу та досягати високих якісних результатів. До обов'язків викладачів входить постійне підвищення власного професійного рівня та педагогічної майстерності, забезпечення необхідної науково-теоретичної та методичної якості викладання дисциплін в обов'язки програми освіти за спеціальністю тощо. Саме тому основним способом розвитку професійної компетентності, що є максимально повним освоєнням, оновленням, збільшенням і поглибленням знань, узагальненням педагогічного досвіду за допомогою діяльності з саморозвитку та вдосконалення особистості, стає самоосвіта. При цьому здатність викладачів ЗВО отримати необхідні педагогічні знання, уміння, навички та сприятиме не лише їх самореалізації як в особистій, так і професійній діяльності, а й якісній підготовці здобувачів освіти.

Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня діяльність, викладач закладу вищої освіти, готовність до самоосвіти, дистанційне навчання.

УДК 378.013.77:17-053.8

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-289-295

**APPLICATION OF POSITIVE PSYCHOTHERAPY AS A MEANS
TO PROMOTE THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL
AND ETHICAL QUALITIES OF STUDENTS**

**ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ ЯК СПРИЯННЯ
У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ**

Olha KOS,
Postgraduate student

kosolhaaaa@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1437-8090>

National Pedagogical Dragomanov
University,

✉ 9, Pirogova street,
Kyiv, 01601, Ukraine

Ольга КОС,
аспірант

Національний педагогічний

університет імені
М. П. Драгоманова,

✉ вул. Пирогова, 9,
м.Київ, 01601, Україна

Original manuscript received: March 24, 2023

Revised manuscript accepted: April 09, 2023

ABSTRACT

The article makes actual the need of improving the training of future specialists in education with a focus on the new European standards. Training of the specialists by the type «human-human» today requires special focus for a successful professional career, which is the foundation of personal competence, independence, self-esteem, freedom in developing their own lifestyle. To achieve this, the scientific - technological progress and modern information society become possible by participating in the training activities which are constantly carried out to improve the knowledge, skills and professional qualities.

The starting point of any education system is its focus on the all-kind and harmonious development of human. Therefore, training of teachers certainly requirements not only intellectual (academic) intelligence, measured by IQ, but also the emotional intelligence, which is the most common interpretation of ability to recognize their own feelings and the feelings of others with the aim of motivating yourself and guiding own emotions in relationships with others in a context of self-healing. We can assume that emotional intelligence along with cognitive-intellectual cognitive competence is a part of the internal structure of competence, which reflects the social, motivational and functional components.

The theory of positive psychotherapy seems to be relevant in this context - a new humanistic method that focuses on maximum activation of individual potential. From the perspectives of the founder of given approach, Mr.N. Pezeshkian, each human posses two basic skills: ability to learn (cognitive) and the ability to love (emotion). Last one makes the essence of human and her selfness is a source of self-development.

Thus, the formation of professional qualities is closely associated with the process of gaining professional knowledges and skills. Comprehensive implementation of the proposed areas of contemporary pedagogical education improvement in higher institutions will contribute, in our opinion, into the formation of the students' desire and ability to acquire knowledge (as during the training in a high school as well as after graduation), and put them into practice.

289

ICV 2021: 85.25

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1

Key words: *emotional intelligence, cognitive competence, positive psychotherapy, professional skills, self-help.*

Освіта як система не може бути догматичною, з цифровізацією Європи стає все більш залежною від інформації, знань, мотивації та навичок. У сучасних умовах підготовка фахівців типу «людина-людина» вимагає успішної професійної кар'єри, яка формує особистісну компетентність, незалежність, самоповагу та свободу у формуванні власного стилю життя.

У статті ми наголошуємо на необхідності створення умов для розвитку та самореалізації особистості, а також на формування у майбутніх фахівців необхідних професійних якостей шляхом наближення освітнього процесу до реальної професійної діяльності. Система освіти повинна стати інструментом справжньої підготовки до життя та засвоєння передових технологій.

Сьогодні актуальною є ідея В. Вернадського про ноосферну свідомість людини – свідомість, що має глобальний характер. Метою ноосферної освіти є формування в людини цілісної ноосферної свідомості, яка складається із цілісного мислення, етичної поведінки та екологічного світогляду. Проблема формування ноосферного суспільства вимагає вдосконалення моделі освіти, яка має за мету підготувати фахівців, здатних самостійно розвиватися та бажають продовжувати своє навчання самостійно [4:64].

Зараз вважається, що найважливішим ресурсом для людини є позитивний досвід навчання, який вона отримує в молодому віці. З цієї точки зору стає очевидною необхідність покращення підготовки майбутніх педагогів з орієнтацією на нові європейські стандарти. Головна увага повинна бути приділена формуванню ключових компетентностей, що дозволять особистості бути суб'єктом багатьох соціальних сфер, робити внесок у розвиток якості суспільства та досягати особистого успіху.

Дослідження вітчизняних літературних джерел початку ХХІ століття показують, що науковці та політики акцентують увагу на необхідності покращення освіти, зокрема на важливості компетентнісного підходу та забезпечення якісної освіти впродовж життя. Також вказується на необхідність удосконалення нормативно-правової бази та впровадження нових інформаційних технологій у навчально-виховний процес.

Проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема, розвитку в них професійно важливих якостей, формування професійної компетентності, майстерності висвітлено в наукових працях вітчизняних педагогів А. Алексюка, Г. Васяновича, С. Гончаренка, І. Зязюна, Н. Ничкало, І. Підласого, В. Радкевич, С. Сисоєвої, М. Ярмаченка, а також психологів Г. Балла, О. Киричука, С. Максименка, В. Роменця й інших вчених.

Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема формування професійної компетентності та майстерності, активно висвітлюється в наукових працях вітчизняних педагогів та психологів. Проте аспект формування професійних якостей майбутніх педагогів через призму позитивної психотерапії в процесі професійно-трудової соціалізації залишається недостатньо розробленим.

Метою статті є показати, що емоційний та пізнавально-когнітивний аспекти є єдиними складниками життєвої компетентності та обґрунтувати доцільність застосування позитивної психотерапії для оптимізації процесу підготовки майбутніх педагогів. Також окреслено напрями вдосконалення навчально-виховного процесу, де центральним компонентом є ідея та стратегія самодопомоги.

В Україні термін «компетентність» трактується як знання, вміння та життєвий досвід, необхідні для розв'язання життєвих завдань та продуктивного проживання життя – індивідуального проєкту. Розвиток життєвої компетенції включає осмислення свого призначення, долі, життєвих цілей та організації життєвого шляху, що визначає зміст цієї дефініції. Вимоги до професійної підготовки педагогів не лише до інтелектуальної (академічної) інтелігентності, але і до емоційної, яка дозволяє впізнавати власні почуття та почуття оточення з метою мотивування себе та здійснення керування своїми емоціями в стосунках з іншими в контексті самостановлення.

У 1990 році Петер Саловей та Джон Маєр, американські психологи з Йельського університету та університету Нью Хемпшир відповідно, запропонували повну інтегровану теорію емоційної інтелігентності. Вони визначили емоційну інтелігентність як здатність регулювати власні та чужі емоції та використовувати їх для досягнення ефективного впливу на свої думки та поведінку.

Даніель Големан, відомий як «хрещений батько» емоційної інтелігентності, адаптував цю концепцію до п'яти основних емоційних та соціальних навичок, що є найбільш прикладним застосуванням цього феномену. Ці навички включають самоусвідомлення, самоконтроль, мотивацію, емпатію та соціальні навички.

Самоусвідомлення означає здатність розуміти власні емоційні стани, усвідомлювати їх у певний момент та використовувати це знання в прийнятті рішень. Також включає в себе реалістичну оцінку особистих навичок та впевненість у собі.

Самоконтроль полягає в здатності регулювати власні емоції, щоб вони сприяли виконанню поточних завдань, а не створювали перешкоди. Та включає відчуття задоволення від досягнення цілей та здатність відновлювати свої сили після емоційного дистресу.

Мотивація включає в себе використання власних уподобань для руху в напрямку досягнення цілей, уміння заохочувати себе розвиватися.

Емпатія – це вміння співчувати і переживати; відчувати, що переживають інші люди, і дивитися на світ з їхньої точки зору.

Соціальні навички включають конструктивні комунікативні навички. За цією структурою можна припустити, що емоційна інтелігентність разом з інтелектуальною пізнавально-когнітивною компетенцією є складником внутрішньої структури компетентності, яка включає соціальний, мотиваційний та функціональний компоненти.

Теорія позитивної психотерапії є актуальною у цьому контексті – це новий гуманістичний метод, спрямований на максимальну активізацію

потенціалу особистості. За теорією засновника цього підходу Н. Пезешкіана, кожна людина має дві базові здібності: пізнавати (когнітивність) та любити (емоційність). Останні є сутністю людини, її самістю та джерелом саморозвитку.

Обидві базові здібності, когнітивність і емоційність, взаємопов'язані: розвиток однієї з них сприяє розвитку іншої. Розвиток когнітивності та емоційності залежить від фізичного стану людини, її середовища і часу, в якому вона живе.

Когнітивність допомагає розвивати такі якості, як чесність, ввічливість, бережливість, пунктуальність, справедливість, обов'язковість і працелюбовство, які в позитивній психотерапії трактуються вторинними актуальними здібностями.

Емоційність є підґрунтям для розвитку таких первинних актуальних здібностей, як довіра, терпіння, впевненість, надія, любов, вміння встановлювати контакти і приділяти час.

Рівень розвитку здібностей визначається суспільно-історичними умовами: релігія, культура, моральні інститути та заклади освіти. У внутрішній реальності ці здібності диференціюються й утворюють незмінну структуру сутнісних рис, які є індивідуальними і неповторними.

З метою вдосконалення вищої педагогічної освіти варто переглянути стереотипні уявлення щодо змісту знань, навчальної літератури, методики викладання та особистості викладача; не лише впроваджувати нові навчальні курси, як це часто пропонується, оскільки навчальні плани вже переважані великою кількістю дисциплін.

Відповідно до компонентів освітнього процесу доцільним вбачається реалізація певних напрямів для його покращення. Один з таких – удосконалення змісту навчальних дисциплін. Це можливо досягнути шляхом стандартизації навчальних предметів і вдосконалення їх науковості, доступності; світоглядницької, політехнічної і трудової спрямованості. Також можна розробити та використовувати нові навчальні плани та програми, варіативні підручники, прискорити темп навчання та впроваджувати активні методи навчання (групові, проблемні, програмовані, дослідницькі, самостійна робота тощо). Раціоналізація навчальної діяльності та формування вміння вчитися, використання активних форм навчання (семінари, співбесіди, практикуми, екскурсії, нетрадиційні заняття, нові технології, включаючи комп'ютери) теж матиме позитивні результати.

Для вдосконалення освітнього процесу шляхом поліпшення змісту навчальних дисциплін та навчальної літератури необхідно стандартизувати навчальні предмети, розробляти навчальні плани та програми, використовувати активні методи навчання, формувати вміння вчитися та використовувати нові технології, включаючи комп'ютери. Навчальна література повинна надавати знання, сприяти їх закріпленню та інтеграції, точну інформацію та враховувати поведінкові та соціальні аспекти. У викладі матеріалу в навчальній літературі важливо дотримуватись методики викладання [5:65].

Ми вважаємо, що кожна навчальна дисципліна, яка міститься в навчальному плані, має ставити за мету формування в студентів цілісних знань курсу, а не просто знання розірваних тем та вміння розв'язувати окремі завдання. Також важливо, щоб знання курсу були інтегровані зі знаннями інших дисциплін, а студенти були здатні та мали бажання вдосконалювати свої дослідницькі вміння.

На Європейському саміті в Лісабоні в березні 2000 року було прийнято ідею безперервної освіти як базового принципу освітньої системи. Це пов'язано зі швидкістю збільшення, поширення та старіння інформації у наш час. Тому дуже важливо, щоб студент отримав знання, уміння та навички, які будуть актуальними через п'ять років, коли він вийде на ринок праці.

У меморандумі неперервної освіти Європейського Союзу вчителі називаються консультантами, наставниками та посередниками, які мають допомогти студентам самостійно сформувати свою освіту та усвідомити свою особисту відповідальність за це. Тому методи навчання повинні бути спрямовані на пріоритет особистої мотивації, критичного мислення та вміння вчитися.

Ідея самопомоги вже розроблена в позитивній психотерапії, яка базується на принципах Н. Пезешкіана. Самопомога та самоосвіта передбачають використання п'ятикрової моделі позитивної психотерапії. *Перший етап* – спостереження/дистанціювання. На початку вивчення будь-якої галузі науки студент має ознайомитися з її проблемою загалом, сильними та слабкими сторонами, станом та особливостями розвитку в різних країнах. *Другий етап* – інвентаризація. Студент повинен ознайомитися з досягненнями цієї галузі науки в останній час, як були отримані нові знання, який вплив мають її досягнення на природу та соціум, у чому були причини недопільків. *Третій етап* – ситуативне підбатьорювання. Студент повинен зосередитися на тому, що сприяє розвитку цієї галузі науки в потрібному напрямку. *Четвертий етап* – вербалізація. Студент повинен обговорити ті практичні проблеми, які ще не вирішені до кінця, але мають бути розв'язані найближчим часом, перспективи розвитку певної галузі науки відповідно до концепції сталого розвитку суспільства. *П'ятий етап* – розширення системи цілей. Студент повинен обговорити, наскільки наявні на нині в науці знання дозволяють вирішувати важливі практичні проблеми, що варто робити у першу чергу, які знання ще необхідні.

Для того, щоб студент міг вчитися самостійно, необхідні не лише вміння та знання, а й бажання, наполегливість та терплячість. У Меморандумі безперервної освіти висловлено думку про те, що для підтримки бажання навчання необхідний позитивний досвід в молодому віці. Одним з ключових факторів, який може забезпечити цей досвід, є особистість педагога.

Проте, спостереження показують, що сучасні педагоги забувають про іншу важливу здібність людини – емоційну. Більшість закладів освіти

орієнтуються лише на пізнавальні та когнітивні особливості студентів, залишаючи осторонь їх психічне здоров'я. Необхідно змінити акценти у прояві особистих якостей викладачів, стимулюючи інтелектуальні та емоційні здібності студентів.

У викладача повинні бути добре розвинуті такі емоційні здібності, як терпіння, здатність приділяти достатню кількість часу собі та іншим, здібність встановлювати та підтримувати контакти з людьми, здатність приймати себе та інших у їх неповторності, визнавати майбутні можливості та одночасно визнавати відносність досягнень теперішнього дня, позитивне емоційне ставлення до особистості незалежно від її смислотиттєвих уявлень та проявів їх у професійній діяльності.

Сучасна освіта повинна ставити на перше місце не модель особистості, а модель особистісно стверджуючого вільного життяпрояву індивідуума, який є складником людської реальності. Освіта має включати загальнолюдські цінності та давати поштовх до індивідуального саморозвитку, а не обмежуватися лише соціальними функціями.

Таким чином, процес розвитку професійних якостей студентів щільно пов'язаний із здобуттям професійних знань та навичок. Запропоновані напрями вдосконалення сучасної педагогічної освіти в закладах вищої освіти сприятимуть формуванню в студентів бажання та здатності отримувати знання, застосовувати їх на практиці та враховувати можливі наслідки для себе, оточення та суспільства загалом, що є важливою складовою ноосферного світогляду.

Література

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с. (Серія: Бібліотека з освітньої політики).
2. Меморандум освіти протягом життя. Саміт ради Європи. URL : http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf (дата звернення: 15.03.2023)
3. Пезешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия : пер. с нем. Москва : Медицина, 1996. 464 с.
4. Пеньковська Н. М. Баланс «любити – знати» як чинник оптимізації освіти. *Позитум Україна*. Черкаси, 2006. С. 68–72.
5. Халасис В. С. Ноосферология В. И. Вернадского. *Философия и социология в контексте современной культуры (сборник научных трудов)*. Днепропетровск : ДДУ, 1988. С. 63–69.

References

1. Ovcharuk, O. (2004). *Kompetentnisnyy pidkhid u suchasnyy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektivy* [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv : K.I.C. [in Ukrainian].
2. Samit Rady Yevropy (2000). *Memorandum osvity protyahom zhyttya* [A Memorandum on Lifelong Learning]. Mode of access : http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf [in Ukrainian].
3. Pezeshkian, N. (1996). *Psikhosomatika i pozitivnaya psikhoterapiya* [Psychosomatics and positive psychotherapy]. Moscow : Medicina. [in Russian].

4. Penkovska, N. (2006). *Balans «lyubyty – znaty» yak chynnyk optymizatsiyi osvity* [The balance of «loving – knowing» as a factor in the optimization of education]. *Positum Ukrayina – Positum Ukraine*. Cherkasy, 68-72. [in Ukrainian].

5. Halapsis, V. (1988). *Noosferologiya V. I. Vernadskogo* [V. I. Vernadsky's Noospherology]. *Filosofiya i sotsiologiya v kontekste sovremennoy kul'tury (sbornik nauchnykh trudov) – Philosophy and sociology in the context of modern culture (collection of scientific papers)*. Dnepropetrovsk, 63-69. [in Russian].

АНОТАЦІЯ

У статті актуалізується питання про необхідність удосконалення процесу підготовки майбутніх фахівців у галузі освіти з орієнтацією на нові європейські стандарти, доводиться єдність емоційного та пізнавально-когнітивного аспектів у внутрішній структурі життєвої компетентності, обґрунтовується доцільність застосування теорії і практики позитивної психотерапії для оптимізації процесу підготовки майбутніх педагогів, пропонуються напрями вдосконалення навчально-виховного процесу, центральним компонентом якого є ідея та стратегія самодопомоги.

Вихідним пунктом будь-якої системи освіти є її спрямованість на всебічний і гармонійний розвиток людини. Тому підготовка вчителів, безперечно, вимагає не лише інтелектуального (академічного) інтелекту, який вимірюється IQ, але й емоційного інтелекту, який є найпоширенішою інтерпретацією здатності розпізнавати власні почуття та почуття інших з метою мотивації себе та керувати власними емоціями у стосунках з іншими в контексті самоцілення.

Можна припустити, що емоційний інтелект поряд з когнітивно-інтелектуальною пізнавальною компетентністю є частиною внутрішньої структури компетентності, яка відображає соціальний, мотиваційний та функціональний компоненти.

Актуальною в цьому контексті видається теорія позитивної психотерапії – новий гуманістичний метод, який орієнтований на максимальну активізацію потенціалу особистості. З точки зору засновника даного підходу пана Н. Пезешкіан, кожна людина має дві основні навички: здатність до навчання (когнітивна) і здатність любити (емоції). Остання становить сутність людини, а її Я є джерелом саморозвитку.

Таким чином, формування професійних якостей тісно пов'язане з процесом набуття професійних знань і умінь. Комплексна реалізація запропонованих напрямів удосконалення сучасної педагогічної освіти у вищому навчальному закладі сприятиме, на нашу думку, формуванню у студентів бажання та вміння здобувати знання (як під час навчання у вузі, так і після закінчення навчання), і застосувати їх на практиці.

Ключові слова: *ноосферна свідомість, емоційна інтелігентність, пізнавально-когнітивна компетентність, позитивна психотерапія, професійні якості, самодопомога.*

УДК [371.15]:[378:37.011.3-051]
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-296-304

**PEDAGOGICAL ORTHOBOTICS AS A COMPONENT
OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER**

**ПЕДАГОГІЧНА ОРТОБІОТИКА ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

Valentyna KURILOVA,
Candidate of Biological Sciences,
Professor

v.i.kurilova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9163-1670>

*Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv
National Pedagogical University,*

✉ 24, Kiev-Moskovskaya str.,
Hlukhiv, Sumy Region, 41400,
Ukraine

Zhanna CHERNIAKOVA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

janechernyakova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4547-9388>

Oliha SHAPVALOVA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

olgashap51@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8888-591X>

*Sumy State Pedagogical University
named after A. S. Makarenko,*

✉ 87, Romenska str., Sumy,
40002, Ukraine

Inna HORIACHOK,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

_goria_@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6065-1775>

Khmelnytskyi National University,

✉ 11, Instytuts'ka str.,
Khmelnytskyi, 29016, Ukraine

Валентина КУРІЛОВА,
кандидат біологічних наук,
професор

*Глухівський національний
університет імені Олександра
Довженка,*

✉ вул. Києво-Московська, 24,
м. Глухів, Сумська обл., 41400,
Україна

Жанна ЧЕРНЯКОВА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Ольга ШАПОВАЛОВА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

*Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,*

✉ вул. Роменська, 87, м. Суми,
40002, Україна

Інна ГОРЯЧОК,
кандидат педагогічних наук,
доцент

*Хмельницький національний
університет,
✉ вул. Інститутська, 11,
м. Хмельницький, 29016, Україна*

Original manuscript received: March 13, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

Health for a person as a living being should be an absolute, natural vital value, because the satisfaction of almost all human needs, the quality and durability of his life depends on his level. Only a healthy, vital organism is capable of the full and qualitative interaction of a person with the external environment: with the world of nature and social conditions of existence. However, recently in modern Ukrainian society there has been a rapid deterioration in the health of citizens, children, and youth, which causes the search for new ways to maintain health and a responsible attitude to their own health as value. In this regard, it is relevant to increase the professional competence of the teacher by using the ideas of orthobiotics. In the end, for the teacher, it is important not only to acquire knowledge, skills to take care and consciously relate to their individual health, but also to teach students this. In this case, a powerful mechanism is a personal example.

Orthobiotics as a science of self-preservation of human health, offers personality means of practical mastery of the technique of maintaining their own health (physical, mental, and spiritual) to continue the productive, high-quality, optimistic life as long as possible. It is pedagogical orthobiotics that should find its place in the content of professional education, the purpose of which is to form sanogenic thinking, by developing a personal strategy for health care, mastering several methods to prevent, and overcome those situations and conditions that threaten the personal health of the teacher and the collective (pedagogical and student) generally.

The purpose of the study is to study the essence and significance of orthobiotics as a technology that contributes to the preservation of health, for long-term activities and ideas about this among students at a pedagogical university as future teachers.

The results of pedagogical diagnostics have shown that many students do not have sufficient knowledge about orthobiotics, and their current state of health leaves much to be desired. This indicates that there is not enough professional training and healthcare skills for students as future teachers, that motivation to increase the level of healthcare culture is insufficient. Thus, it is necessary to enrich the content of the professional and practical training of future specialists with healthcare technologies and pay more attention to the formation of a culture of their own health and motivation for maintaining a healthy lifestyle.

Key words: *health, healthcare, orthobiotics, the competence of the teacher.*

Introduction. An important condition for the development of any state is healthy citizens. Currently, it is characterized by a rapid deterioration in the health status of Ukrainians, which encourages the scientific partnership to activate the search for ways to resolve the healthcare problems [5; 6]. Given that human resources are limited, it is necessary to optimally use these resources to improve the quality of life of the population [7], including future teachers.

The activity of the teacher as a key figure in the educational process includes the tasks of managing the mental development of the personality of students. Only such a teacher who has professionally important competencies can successfully allow them, is able to influence students with his whole person [2; 3].

The professional competence of the teacher is understood as the personal capabilities of the teacher who allow him to independently and effectively realize the goals of the pedagogical process. For this, it is necessary not only to know the pedagogical theory and be able to apply it in practical activity, but also to understand the role and significance of internal factors that determine the success of a person. One of these factors is its own health. In addition, future teachers need not only the ability to take care and consciously treat their own health, but

also teach students to ensure the formation of the necessary orthobiotic knowledge, socio-adaptive skills, vital competencies that will help to strengthen and maintain their health. In the end, it is health that is the key of life success.

The purpose of the article. The purpose of the article is to study the essence of the meaning of orthobiotics as a technology that contributes to the preservation of health for the long-term labor activity of teachers and an empirical study of ideas about it among students at a pedagogical university.

This problem has received its understanding in the works of many scientists who are devoted to: health issues and its components (M. Amosov, V. Babich, I. Brehman, V. Markov, V. Shepel and others); ensuring the quality of the process of professional training of specialists, future teachers (T. Alekseenko, M. Zorin, V. Kremen, G. Meshko, O. Ostapenko and others); the features of the development and implementation of technologies that contribute to health (T. Andriuschenko, G. Bevz, T. Boychenko, M. Malashenko, A. Melnik, O. Shevchenko, O. Kholod and others). However, in our opinion, among a significant number of scientific publications on this topic, much less attention is paid to the formation of the future teachers' skills in preserving individual health. We join the opinion of those domestic researchers (J. Voskoboinikov, G. Meshko, D. Tsis, etc.), who consider it necessary to conduct propaedeutic pipro-guidance training of a modern student as the future teacher. In the context of this, we believe that further research requires such an aspect of this problem as orthobiotics (Greek *orthos* – the right, direct, *bion* – live, the science of self-preservation of human health), which offers a person to master the technique of preserving his own health (physical, Mental, mental and spiritual) to continue the productive, high quality, optimistic human life as long as possible [4]. It is pedagogical orthobiotics that should find its place in the content of professional education, the purpose of which is the formation of sanogenic thinking, mastering a few methods for preventing and overcoming those situations and conditions that pose a threat to the personal health of the teacher and the collective (pedagogical and student) as a whole.

At the origins of this concept is I. Mechnikov. It was this scientist that substantiated Ortobiotics as the science of the possibilities of a human long and happy life, the science of overcoming the fear of death by realizing his natural function – the end of the orthobiosis cycle; as the art of a full, long and energetic life [1]. The circle of followers of the theory of orthobiosis includes M. Amosov, R. Zakharov, Yu. Lizitsin, S. Surgov, V. Shepeel and others. Modern scientists pay attention to the fact that orthobiotics is the key to longevity and active full life.

Results and discussions. The purpose of the study is to study the essence of the meaning of orthobiotics as a healthy technology for long-term labor activities of teachers and ideas about it from students at a pedagogical university.

According to the goal, the following research tasks were determined: to reveal the value of orthobiotics in the human health process; determine the essence and content of readiness to use healthcare technologies of future teachers; to study the ideas of students of future teachers on the use of orthobiotics capabilities to maintain their own health and long-term work.

To achieve the goal and fulfill the task of the study, a set of scientific research methods was applied, namely: theoretical – the study, analysis and generalization of psychological, pedagogical, pedagogical scientific literature, educational and methodological publications on this problem, synthesis; comparison and generalization of data; empirical – diagnostic methods (questionnaires, interviewing) to determine the level of awareness on the issue of orthobiotics in the process of professional training of future teachers; statistical – for processing the received data.

To obtain reliable data on the level of awareness of future teachers regarding the building -protective technologies, we developed and used a set of basic and auxiliary issues that provided for the survey with options for open and closed issues, interviewing students; Statistical data are collected and analyzed. The study was conducted in online format by surveying through Google forms. Each of the proposed questionnaires provided for issues related to indicators of the formation of ideas about the health of students of future teachers in their professional activities and in general. Questionnaires compiled according to all relevant requirements also had control questions to verify the reliability of the answers provided.

General results indicate the average level of awareness of this topic. So, more than half of the students of future teachers were able to give an exhaustive definition of the term of health, as a state of complete well -being, which includes all its components. But there were also lonely, fuzzy, and incomplete answers, such as: «Health is the absence of diseases» or «The body trend to a strong immunity» and others. At the same time, the questions regarding the building technologies showed a low level of awareness, the students could not give the correct answer, and in some cases, they generally missed this question. During the conversation, it was revealed that it was this point that caused difficulties in 80% of respondents.

The results of answers to several questions provide us with the opportunity to state that students during professional training are not sufficiently acquainted with the problems of orthobiotics, so 45% consider it appropriate to study its educational process.

Table 1

The ratio of indicators of the level of formation of ideas about the orthobiotics of students of future teachers

Questions posed	The levels of forming					
	Short		Average		High	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Are your knowledge of orthobiotics sufficient?	43	81%	10	19%	0	0%
Is it advisable to study orthobiotics in the educational process?	5	10%	24	45%	24	45%
Average indicator	48	91%	34	64%	24	45%

Based on the results of the following answers, we determined the levels of ideas about orthobiotics among future teachers. We identified three levels: low, medium, and high. About 46% of students surveyed are classified

as a group with a low level of representation about orthobiotics. In their answers, the misunderstanding of this concept, the foundations and features of the functioning of orthobiotics in the process of professional activity was observed, and therefore the feasibility of application was not aware of. Students of this group considered themselves not ready to independently preserve individual health, the promotion of a healthy way of life, did not have wide and substantial knowledge and practical skills to form a healthy lifestyle.

Students with an average level of formation of an idea of orthobiotics (this is 28% of the total number of respondents), characterized by a constructive approach to the organization of training at the university the basics of maintaining their own health. Nevertheless, they considered themselves partially ready to take responsibility for self-preservation of health and improving their knowledge and skills.

Given this criterion, students with a high level of awareness (26%) were characterized by a stable interest and creative approach to the problems of orthobiotics, they considered themselves ready to propagate a healthy lifestyle, they themselves try to lead a healthy lifestyle, repeatedly participated in promotions and trainings dedicated a healthy lifestyle, some of the students during the practice had the opportunity to develop some principles of orthobiosis in the process of professional activity.

Answers to the questions: what motivates you to improve the system of knowledge on the problems of orthobiotics were distributed in such a way – 52% of respondents believe that the main reason for the development of knowledge on maintaining their own health will arise in case of its deterioration (illness); second place, among the reasons for improving knowledge about orthobiotics, is the desire for self-development, and only 6% associate the importance of orthobiosis as a necessary component for professional development. It should be noted that the results of the study revealed 5 students (10% of the total number of respondents) who are already working in their specialty, which we classified as a group with a high level of formation of ideas about orthobiotics.

To assess the information and content capabilities of higher educational institutions in the formation of orthobiotics for future teachers, we analyzed the role of individual academic disciplines provided for in the educational program for the preparation of higher education applicants for the bachelor's level of education. An analysis of the educational program and curricula shows that this topic is partially reflected in the programs of academic disciplines, but not enough. Students provided answers to the division of these disciplines and their impact on the training of future teachers of health technologies. This approach made it possible to consider the opinion of students, their value judgments about how academic disciplines during the entire period of study contributed to a positive solution to the above issue.

Based on the data obtained, the final rating of individual academic disciplines in the system of healthcare technologies in the training of future teachers was formed. Such disciplines as «Fundamentals of life safety and labor protection», «Psychology» and «Physical culture» dominate. It is these disciplines that should

lay the foundation for the theoretical and applied training of future teachers for health care activities. At the same time, there is a low rating of such disciplines as «Pedagogy (history of pedagogy, theory of education, theory of education)» and «Fundamentals of pedagogical excellence», which, according to students, do not have a proper impact on their professional and practical training on this issue.

It is a matter of concern that most of the disciplines were not singled out by students at all, as those that have an impact on their preparation for healthcare technologies.

Analyzing the answers of students regarding the improvement of the training of future teachers on issues of orthobiotics, we note that about 45% would like to introduce a new discipline (or course), 44% would like training sessions, and 11% found it difficult to answer this question.

Table 2

Results of a survey of respondents on the need for orthobiotics in the professional training of future teachers

Questions posed	Levels of formation					
	Short		Average		High	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Do teachers need knowledge about orthobiotics in their professional activities?	13	24%	19	36%	21	40%
Is orthobiotics a subject of your professional interests?	41	77%	12	23%	0	0%
Do you consider orthobiotics a priority in your future professional activity?	39	74%	4	7%	10	19%
Do you consider it expedient to introduce a new discipline «Orthobiotics» for future teachers?	5	10%	24	45%	24	45%
Average	98	46%	59	28%	55	26%

In some higher educational institutions, attempts are being made to introduce the course «Orthobiotics» (Va Precarpathian National University; Siliia Stefanik: Lesya Ukrainka Eastern European National University), but in most cases it is an information and educational direction and focuses on the formation of a healthy lifestyle, and not on the culture of preserving oneself in professional activities.

According to the results, only 7 respondents (14%) are familiar with the practical experience of using healthcare technologies, 14 students (26%) did not have such experience, the remaining 60% found it difficult to answer this question, which in turn was reflected in the question about specific methods and forms of health preservation in professional activity. The answers were of a general template nature, so the students named: following the rules of a healthy lifestyle, a balanced diet, healthy sleep, sports, positive thinking.

Students also noted factors that, in their opinion, do not contribute to health education at the university. In addition to stress before the session, students identified educational and organizational factors: uneven volume of educational workload; inconvenient scheduling and lack of consistent and continuous health education work. Respondents refer to the psychological and pedagogical factors: the nature of the examinations, the problem of assessments, mutual understanding with the teacher, etc. Personal factors

include: low motivation to maintain and strengthen one's own health in general, inability to rationally allocate one's time (time management).

For a complete analysis, in parallel, we conducted a survey on awareness of a healthy lifestyle to identify the current state of health of students of future teachers. This will allow a more differentiated approach to the issues of improving the quality of professional training in higher education institutions.

According to the results of the study, the majority of students (75%) believe that health is more dependent on lifestyle. At the same time, 41% have bad habits. This indicates that they do not think about their own health.

During the study, respondents were asked: what is your level of physical activity? According to the results, we can state that many students have insufficient motor activity. During the analysis, it was revealed that students who lead an active lifestyle took less or no medication during the last six months. Students who systematically engage in physical education, attend gyms, fitness centers, swimming pools, have an average and high level of physical health. At that time, students who lead a sedentary lifestyle spend a lot of time in the virtual space, have a low and average level of physical health.

So, based on the research, we can draw the following **conclusions**.

An analysis of the scientific literature has proved that the problem under study is relevant today, complex and multidimensional in content, and requires further development both in terms of theory and applied issues.

The use of healthcare technologies in the educational process in higher education is interdisciplinary in nature and covers many scientific areas both in the field of social and humanitarian disciplines and practical developments in the professional training of future teachers, which greatly enriches the understanding of this issue in terms of its resolution. Orthobiotics has been defined as a technology that helps to solve the problems of health care and prevention, as well as preventing the occurrence of psychological problems, namely, stress, conflict, reduces the likelihood of burnout in future professional activities, which affects the productivity and health of a specialist.

Analysis of the content of professional training of students of future teachers plays an important role in providing basic professional knowledge and skills while studying at higher educational institutions. The main aspect of learning when using healthcare technologies is the ability to form, maintain and maintain one's own individual health in professional activities. Therefore, the content of the professional training of future teachers today should be closely and directly related to the study of self-preservation of health and teaching this to students.

The results of pedagogical diagnostics showed that many students do not have sufficient knowledge about orthobiotics, and their current state of health leaves much to be desired. This indicates that there is a lack of professional training and health skills for student future teachers, insufficient motivation and improvement of the level of health culture. Thus, it is necessary to enrich the content of professional and practical training of future specialists with healthcare technologies and pay more attention to the formation of a culture of one's own health and motivation for leading a healthy lifestyle.

Література

1. Мечников И. И. *Этюды о природе человека*. 5-е изд. Москва : Изд-во АН СССР, 1961. 290 с.
2. Несторенко Т. П. «Економіка суперзірок»: можливості та загрози для сфери освіти. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 7, № 2, С. 8–15. DOI 10.36887/2415-8453-2020-2-1.
3. Остополець І. Ю. Фасилітативний потенціал як професійно важлива якість особистості майбутнього вчителя. *Науковий журнал «Габітус»*. Вип. 27. 2021. С. 38–42. URL : <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.27.6> (дата звернення: 06.03.2023).
4. Сургова С. Ю. Ортобіотика як здоров'язберігаюча технологія навчання майбутніх соціальних працівників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2018. Вип. 150. С. 127–131.
5. Шевченко О. В. Інновації здоров'язбережувальних технологій у підготовці майбутніх учителів фізичної культури. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2 (173). С. 244–247.
6. Abyzova L., Babenko O., Nestorenko T., Reshetova I., Semeniuk M., Shevchenko O. Educational management in Ukraine: the place of displaced universities. *Sustainable Development Goals: The 2030 Agenda & Does environmental diplomacy reflect new challenges regarding climate change?* Workshop 8.11.2017. University of Economics in Bratislava, Bratislava. 2017. URL : <https://cutt.ly/SYcVUXq> (дата звернення: 28.02.2023).
7. Nestorenko T., Nestorenko O., Morkūnas M., Volkov A., Baležentis T, Štreimikienė D. Optimization of Production Decisions under Resource Constraints and Community Priorities. *Journal of Global Information Management*. Volume 30, Issue 12, 2022. P. 1–24. DOI: 10.4018/JGIM.304066.

References

1. Mechnikov, I. I. (1961). *Etiudy o prirode cheloveka* [Studies on the nature of man]. 5-e izd. Moscow : Izd-vo AN SSSR [in Russian].
2. Nestorenko, T. P. (2020). «*Ekonomika superzirok*»: mozhyvosti i zahrozy dlia sfery osvity [«The superstar economy»: opportunities and threats for education]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky* – Ukrainian Journal of Applied Economics, Vol. 7, 2, 8–15. DOI 10.36887/2415-8453-2020-2-1 [in Ukrainian].
3. Ostopolets, I. Yu. (2021). *Fasylytatyvnyi potentsial yak profesiino vazhlyva yakist osobystosti maibutnoho vchytelia* [Facilitative potential as a professionally important personality quality of the future teacher]. *Naukovyi zhurnal «Habitus» – Scientific magazine «Habitus»*, 27, 38–42. URL : <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.27.6> [in Ukrainian].
4. Surgova, S. Yu. (2018). *Ortobiotyka yak zdoroviazberihaiucha tekhnolohiia navchannia maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv* [Orthobiotics as a health-preserving technology for training future social workers]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu* – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University, 150, 127–131 [in Ukrainian].
5. Shevchenko, O. V. (2018). *Innovatsii zdoroviazberezhuvalnykh tekhnolohii u pidhotovsi maibutnykh uchyteliv fizychnoi kultury* [Innovations of health-saving technologies in the training of future teachers of physical culture]. *Naukovi zapysky [Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seria : Pedahohichni nauky.– Scientific notes [of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State Pedagogical University]. Series: Pedagogical sciences*, 2 (173), 244–247 [in Ukrainian].

6. Abyzova, L., Babenko, O., Nestorenko, T., Reshetova, I., Semeniuk, M., Shevchenko, O. (2017). *Educational management in Ukraine: the place of displaced universities*. Sustainable Development Goals: The 2030 Agenda & Does environmental diplomacy reflect new challenges regarding climate change? Workshop 8.11.2017. University of Economics in Bratislava, Bratislava. URL : <https://cutt.ly/SYcVUXq> [in English].

7. Nestorenko, T., Nestorenko, O., Morkūnas, M., Volkov, A., Baležentis, T., Štreimikienė, D. (2022). *Optimization of Production Decisions under Resource Constraints and Community Priorities*. Journal of Global Information Management, volume 30, issue 12, 1–24. DOI: 10.4018/JGIM.304066 [in English].

АНОТАЦІЯ

Здоров'я для людини як живої істоти має бути абсолютною, природною життєвою цінністю, адже від його рівня залежить задоволення практично всіх потреб, якість і тривалість життя. Тільки здоровий, життєво активний організм здатний на повну і якісну взаємодію індивіда з зовнішнім середовищем: зі світом природи і соціальними умовами існування. Однак останнім часом у сучасному українському суспільстві спостерігається стрімке погіршення здоров'я громадян, дітей, молоді, що зумовлює пошуки нових способів здоров'язбереження та відповідального ставлення до власного індивідуального здоров'я як цінності. У зв'язку з цим актуальною проблемою є підвищення професійної компетентності педагога шляхом використання ідей ортобіотики. Адже для вчителя є важливим не лише набуття знань, вмій і навичок піклуватися й усвідомлено ставитися до власного індивідуального здоров'я, а й навчити цьому учнів. При цьому могутнім механізмом є особистий приклад.

Ортобіотика як наука про самозбереження здоров'я людини пропонує особистості засоби практичного оволодіння технікою збереження власного здоров'я (фізичного, психічного, розумового та духовного) задля продовження продуктивного, якісного, оптимістичного людського життя якомога довше. Саме педагогічна ортобіотика повинна знайти своє місце в змісті професійної освіти, метою якої є формування саногенного мислення, шляхом відпрацювання особистої стратегії здоров'язбережувальної поведінки, опанування низкою методик задля запобігання та подолання тих ситуацій та станів, що несуть загрозу для особистого здоров'я вчителя та колективу (педагогічного і учнівського) в цілому.

Мета дослідження полягає у вивченні сутності й значення ортобіотики як здоров'язберігаючої технології довголітньої працездатності, уявлень про неї в студентів педагогічного університету – майбутніх учителів.

Результати педагогічної діагностики показали, що багато студентів не мають достатніх знань з ортобіотики, а їх поточний стан здоров'я потребує корекції. Це свідчить про те, що не вистачає професійної підготовки і навичок здоров'язбереження в майбутніх учителів, недостатня вмотивованість їх на підвищення рівня культури здоров'я. Отже, необхідно збагатити зміст професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців здоров'язберігаючими технологіями і більше уваги приділяти формуванню культури власного здоров'я, вмотивованості до дотримання здорового способу життя.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбереження, ортобіотика, компетентність педагога.

УДК 378.147:81'243

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-305-316

ASSESSING ORACY SKILLS IN ONLINE COURSES

ОЦІНЮВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК В ОНЛАЙН НАВЧАННІ

Iryna LIASHENKO,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

i.liashenko@uabs.sumdu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4211-5116>

Sumy State University,

✉ 57, Petropavlivska Str.,
Sumy, 40000, Ukraine

Ірина ЛЯШЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Сумський державний
університет,

✉ вул. Петропавлівська, 57,
Суми, 40000, Україна

Original manuscript received: March 04, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

This academic article explores the intricacies of assessing oracy skills online within the context of online courses. While online learning has been growing in popularity, with many educational institutions transitioning to this mode of delivery, there remains a lack of empirical insight into designing online courses that account for the right assessment. The study seeks to address this gap by investigating the challenges and strategies involved in assessing oracy skills online.

The article highlights the multifaceted nature of oracy assessment, which involves assessing oral language and communicative competence. Additionally, assessing oracy skills requires flexibility, as students mature and move from one age period to another. The challenges of online assessment are also discussed, including academic dishonesty, which can hinder fair assessment. Plagiarism, identity verification, and cheating are all identified as key challenges in online assessment. Moreover, students may experience a lack of motivation, insufficient and unrealistic information, and inadequate communication with their instructors as additional barriers in online learning.

In response to these challenges, the article outlines various strategies and technologies that can be employed to assess oracy skills online. These include using formative online tests, which provide quick feedback and help build confidence and maintain practice, as well as summative tests that stem from taking formative tests. Additionally, the article suggests that educators should focus on positive student perceptions and outcomes in online learning to develop better practices.

Overall, this article highlights the importance of understanding the intricacies of assessing oracy skills in online courses and provides insights into the challenges and strategies involved in this process. By taking into account the various factors that can impact online assessment, educators can develop more effective and engaging online courses that promote student success.

Key words: *oracy skills, assessing oracy, assessing online, distance learning, communication.*

Introduction. Despite the growing global usage of online learning, which in many areas is substituting face-to-face and blended learning due to a large number of benefits for students in the educational process [16; 11; 5; 15], and the recent increase in ways and technologies of assessing online assignments and student activity [35; 4; 28; 17; 2; 9], key researchers such as Dridi et al., Hughes et al. continue to argue that assessing online learning prevails in positive results. «...students ...not demonstrating fitness for practice» [22]. One such gap is in the relative lack of empirical insight into a steady system of designing online courses which can directly account for the right assessment. In theoretical terms, the training course is increasingly recognised as efficient and engaging, as it counts a various number of developing core skills activities and results in transparent and student-centered assessment, which should be considered at the stage of a course design. More research is needed to define possible concerns and fears of the students to take them into account to minimize possible lacks in the assessment of online student activities. In addition, a growing recognition of the importance and 'reality' of both growing efficient methods for online assessment and, at the same time, malpractices in assessment [25], drive educators to focus more on the positive students' perceptions and outcomes in online learning to develop them for better practice. Still, the literature doesn't capture enough the intricacies of assessing oracy online as these practices may vary and have different realizations depending on many factors, and more than that, online course assessment oracy is complicated by the additional specific context. That is, the assessment process of assessing skills in online courses may differ from the standard process of assessment. This study seeks to investigate the intricacies of assessing skills online, particularly, peculiarities in assessing oracy online framed by the online courses.

Analysis of relevant research. The emphasis on assessing oracy skills has been introduced as oral competence through listening and speaking [45]. Oracy involves a multifaceted system of assessment due to complexity of oral language and communicative competence [33]. More than that, the assessment approach demands flexibility in assessing students as they mature and move from one age period to another [33].

Since the beginning of the pandemic time in 2020, many educational institutions have faced challenges in the transition to online teaching and learning. Many researchers defined academic dishonesty as a key problem in online learning, particularly plagiarism which hinds online assessment [6; 34; 40; 42; 1] investigated the challenges related to teachers, learners, and online instructions and stated them as teachers' unpreparedness, increasing teaching workload, students' demotivation and emotional well-being problems, poor autonomous learning skills, difficulties in communicating with families, technical and technological obstacles, problematic learner behaviours and distraction in online environments, reduced classroom interaction, difficulties in assessing learner language performance. These hinders evoke the consequent actions in developing specific online strategies and techniques varied from conventional to alternative, depending on the targeted outcomes in the learning process.

Aim of the Study. Considering the above discussion, this work aims to contribute to the process of more accurately documenting what problems and challenges in assessing online oracy in online courses. Broadly, the research questions in this literature review will be organised to investigate three main areas as the guide for exploration: 1) To outline the definition of oracy in current literature. 2) To analyse the basic principles of assessing online learning and determine principle challenges in assessing online. 3) To identify key strategies and technologies for assessing oracy.

Methods. A complex of modern general scientific research methods and approaches was used to achieve the goal and fulfill the tasks of the research, namely the theoretical ones: analysis, synthesis, induction, deduction, systematization, comparison, and generalization, which made it possible to process scientific sources, determine the essence and features of the assessing principles both on site and online, reveal the principal instruments and approaches of assessing oracy.

The use of the Publish or Perish research bibliographic search tool [18] enabled to select the most cited current sources for 2017-2022 from the search database. The Scopus database served as a key provider of theoretical sources, mainly journal articles. To search the Scopus database, the following key phrases and words were entered: 'online assessment', 'challenges in online learning', 'oracy skills', 'orality skills', 'assessing speaking online', 'assessing listening online'. Words and phrases were entered both in the title line of the studies and for keywords. Working in the Mendeley bibliographic manager made it possible to automatically organize sources according to the proper citation style and search through the library.

Literature review.

Oracy and its definition in the literature.

Oracy has been defined as describing skills parallel to literacy. Thus, while literacy involves writing and reading as part of the creature's perception, orality involves speaking and listening [45]. This foundation reflects the model of communication that is the subject of the basic science of conversation or discussion. Oracy is an intercept in communication that promotes reciprocity and makes communication accessible.

Oracy is defined as speaking ability and is used as an academic term to assess speaking and listening skills in oral exams [23]; one of the most important communication skills, the ability to «speak well», create and influence public discourse [21].

Oracy is an integral part of building decision-making capacity and engaging students in arguments and counterarguments in a two-way communication process that provides a holistic understanding of all aspects of communication [21].

Oracy is inseparable from the conversational interaction that takes place during storytelling [8]. The strategies of speaking up, collaborating, and asking for clarification are the key complexities that make speaking real in communication. Speaking proficiency or interaction is a key feature of oracy.

It has been argued that talking to young L1 learners involves various skills developed in a modeled and supported communication process [31]. As a difficult skill to assess, speaking is complicated for L2 students and other challenges such as special education.

Since oracy is considered more complex than literacy, with greater involvement and interaction between teachers and students, it requires a more active role in the teaching and learning process [12]. Therefore, the assessment of oral skills should be multi-faceted and integrative.

Oracy is also an important element of literacy development. The condition for shaping oral communication skills is a better understanding and enrichment of the vocabulary of reading and writing skills [38; 3]. Also, the additional role of oracy is important for acquiring literacy and providing instruction.

As part of the balance of persuasion, the ideal model of oracy is *logos* (i.e. thematic content), *ethos* (ability to show character), and *pathos* (ability to emotionally influence listeners) [23].

Some researchers argue that while the L1 balance shifts more toward the *logo*, the L2 unit tends to include more *pathos* and *ethos* [23]. It seems that the more complex the content and vocabulary, the more complex is the process of learning public speaking and the more complex is the assessment of this skill.

Along with the term «oracy» in modern literature, there is another definition of oral proficiency as «orality». Spoken language is mainly oral and exploratory oral presentations, developing speaking and listening skills with L1 students [39]. As a consequence of literacy, orality plays an important role in the oral transmission of knowledge [13]. This may involve the transfer of content or *logos* within the Oral Proficiency Scheme.

Orality is closely related to communication science, which deals with the relationship between technology, society, and communication. This representation is enriched by inclusion in personal reflections [43]. Seeing reflection as an integral part of critical thinking, which is one of the most sought-after essential professional skills, this idea of oral competence finds constant support in the professional or authentic component of oral competence.

Important elements of oral competence during a presentation are verbal and non-verbal resources that result in mutual communication with the audience. In speech transmission, positioning related to paralinguistic devices can be crucial in interaction. Rank can also vary by gender, social status and role, and level.

Basic principles of assessing online learning and determine principle challenges in assessing online

Having shifted to the 21st-century learning [24], which is outlined as a framework consisting of foundational knowledge (to know), meta knowledge (to act) and humanistic knowledge (to value) (Fig. 1), the reality of the current realm of learning focuses on mostly online ways. Boitshwarelo et al. investigated online tests as the common way of online assessment and defined that formative online tests are best suited for students' needs in providing quick feedback and designed with a multiple attempts option play an important role in building confidence and maintaining practice before

exams and summative tests. The researcher stated that student motivation is often linked to effort, therefore leading to summative performance which stems from taking the formative tests [7].

Academic dishonesty, like cheating [7], plagiarism [6; 40], identity verification [6], is deterred as a key challenge in online assessment and often hinders fair assessment.

Vanslambrouck et al. state that students experience a lack of motivation as the principal barrier in online learning, because of insufficient and unrealistic information about the courses or training online or in a blended mode. Despite the flexibility in doing online courses, the online learning process makes completing group work tasks challenging as it requires additional time and depends on the other students' fulfillment. Along with this obstacle, motivation problems can arise in postponing tasks. At the same time, any face-to-face or contact moments like feedback and role plays seem extremely valuable and important, which makes the design of the courses balanced and harmonious with individual and group tasks.

Another argument for highlighting challenges in online and blended learning is a level of students stress [26]. Despite the number of studies stating that students in distance learning have no significant stress level [20; 27], Lazarevic statistically proves the increased level of stress from the number of subjects the students take online and names the reasons, such as finding time to study, accessing learning materials, social stress, expectation from your family and friends.

The challenges in the online assessment are stated to be in organizing group work, particularly in creating groups, organizing their work, and completing the tasks within it [46]. To find the most efficient and reliable tool for a precise and valid assessment, the current research suggests a number of solutions, such as personalised assessment in contrast to one-size-fits-all standardised formative one, with engaging AI and providing computerised-adaptive assessment. Another type of efficient assessment is authentic assessment, which more effectively assesses higher-order skills and problem-solving abilities than multiple-choice testing can. The peer assessment has a leading role in assessing online courses. Due to its applicability in the majority of scenarios and for a variety of goals, is the most flexible strategy in the toolkit for evaluation in open online education. It is useful for both formative and summative assessments and is scaleable. A number of characteristics can be added to peer assessment to maximize its advantages. One such aspect is the use of the previously stated small-group peer evaluation design. Another element is a rater training process built within the course [46].

The researcher Long argues in her research that the quality of assessment of online interaction correlates with the design and delivery of a module on oracy skills, which enhances interaction in the classroom, therefore, increasing the level of students' engagement in learning. Along with the scaffolding of the online course, the ways of assessment play a significant role in creating positive learning atmosphere [29].

On the other hand, an overwhelming number of technologies makes assessment online challenging and confusing, due to the constrained amount of time available for reflection and input [36]. Despite the prevailing number of the technically developed households and the Internet, the majority of students' criticisms were related to technical issues, which included audio problems like broken microphones or bad sound, sporadic admissions challenges brought on by security measures the university imposed, Internet connection problems, and security concerns. Nevertheless, the interaction between students stays crucial and technical means in assessing and teaching online should be pinpointed at the development of possibilities for communication: group work, feedback, communication in the chat box, and others. The leading challenges in online assessment, such as academicians under pressure to uphold or modify norms, and online evaluation poses difficulties because cheating is more difficult to detect [36].

Key strategies and technologies for assessing oracy

In higher education, there is a huge potential to creatively apply diverse assessment methodologies to assist and evaluate student learning due to various digital technologies and the pervasive availability of information everywhere, at any time. Implementing the opportunities provided by technology to promote and evaluate deep learning that equips graduates for a changing and unpredictable future is a problem in the digital age. Online tests are a common type of online assessment used in higher education, such as online assessment, online tests, online quizzes, multiple choice questions, and other related aspects, particularly in a higher education context [7]. Depending on the cognitive level of engagement, particularly grounding in Bloom's taxonomy, multiple-choice questions can focus on different demands to the learning outcomes.

The research on online learning assessment by Moussa reveals the most popular strategies applied in universities, including but not limited to quizzes, written assignments, exams, group projects and presentations, case studies, article reviews, and any appropriate assessment. Depending on the assignment, different types of questions were asked, such as those requiring selected responses, essays, short essays, and critical thinking and problem-solving questions [32].

Since oracy skills are intricately linked to metacognitive skills such as critical thinking [14], the result of critical thinking as a part of communicative skill unfolds a purpose and leads to problem-solving or decision-making, creating the oracy model in communication. As Goodsett investigates in the study on the best practices for assessing critical thinking online, the efficient way of the right assessment is to create precise rubrics for teaching and assessing with the elements of online learning design. The forms of assessment which can be included in the rubric, refer to providing feedback, multiple-choice question construction, and the use of open-ended questions.

With the developing more cognitive level of IT, assessing oracy has become more sophisticated, launching new modes of audio-visual communication [30; 41]. A boosting variety of digital online tools and means enables facilitating oral negotiation and mastering oral skills as a

complementary way in the design of language tests providing support for the development of oral negotiation skills through the use of interactive tools [30].

Along with the wide range of online resources and tools to use to develop online assessments, educators can have access to basic HTML tools and management systems for assessing students' outcomes in the online environment, such as selected response assessments, constructed response assessments, virtual discussions, concept mapping, e-portfolio assessment, writing, field experiences, individual and group projects, informal student feedback, peer assessment, and self-assessment. Communicating in the online learning process takes place via technology, engaging the participants in group asynchronous and synchronous discussion, group project grade, the drafting process, and a peer preview of a draft [6]. The assessment technique of such high-order thinking activities demands detailed rubrics regarding the expected students' outcomes.

An integrative assessment technique is applied in assessing oracy within the professional context vlog (PCV) [19]. Students are expected to create professional digital communication for a unique work setting. The instructor gathers anonymous, qualitative student feedback and evaluates and compares contributions from three independent cohorts that had been exposed to two different PCV designs. The improvement in oracy confidence, critical thinking, authentic voice, authority, and argument flow was consistently reported by students. Beyond a «sweet spot» of text or media content, the PCV's assessment value, however, declines. The level of authentic voice and personal communication confidence is diminished if a student spends excessive time communicating through text or media.

Video assignments are getting more popular in online assessment and teaching and aim to improve digital literacy and English proficiency. For course topic assignments and to make up for missed lectures, students create brief video flips. The results of student assessments show that our key objectives – improved oral proficiency, increased digital competence for language acquisition, and increased student-teacher contact time-have been met. The video assignments serve as an essential complement to other student work from the teacher's perspective and serve as a foundation for evaluating oral English proficiency and better comprehending what students know. Even though the structure necessitates a high level of preparation from the students, it also saves teachers' time [37].

Discussion and conclusions. The main study aimed to investigate the literature sources in assessing oracy online. The results of learning the theoretical background indicated the presence of challenges in online teaching, learning, and assessment. The research efforts of this study was designed to answer the tasks in describing the oracy assessment online, particularly to outline the definition of oracy in current literature, to analyse the basic principles of assessing online learning and determine principle challenges in assessing online, to identify key strategies and technologies for assessing oracy. With pairing our notion with the current studies' analysis, we define oracy as an interception in communication engaging speaking and listening ability, interaction with the speakers grounded in

the content, ability to express themselves and influence and collaborate with the counter speakers. Due to its complicated nature, oracy should be assessed with the integrative scale of criteria providing multidimensional rubrics in assessing various facets of communication interaction.

In finding a response to the second task posed in this literature review, the study demonstrates that the key hinders in assessing and teaching online mainly relate to communication problems between students. Online learning participants find challenging a lack of face-to-face conversation and group interaction in the classrooms on site. In contrast, any collaborating tasks in online courses look efficient and helpful in increasing the level of motivation, which can drop in the online tasks fulfillment. Along with the factors stated in the literature, like finding time to study, accessing learning materials, social stress, expectation from your family and friends, lack of motivation and collaboration may lead to increased stress levels in taking online learning.

In addressing the last research question about strategies and technologies for assessing oracy, this study has revealed that the high-quality assessment of oracy online benefits from a various range of test types mainly focused on the development of higher-order thinking skills, reflection, collaboration, and engagement in learning. The growing number of IT means support the technological solution in providing fair and precise assessing, blurring the edge between distance and face-to-face learning. However, educators and assessors should keep in mind the students' needs and design the courses and tests in a student-centered way.

Additionally, implications toward the planning the speaking task in online assessment and the factors the instructors should consider, still remain unclear and require further deeper theoretical and practical analysis. These factors may include the purpose of the assessment, the output is needed from the assessment, the consequences of the assessment, the context for the task, the test takers and what are their expectations of the task, knowledge, and skills do all test takers share which can be drawn on in the task, language proficiency level(s) should the task accommodate, resources are readily available to deliver the assessment and others.

In conclusion, based on the data collected in this literature research, it is challenging to assess what if anything instructors, at this point, should be mindful of when teaching in either learning environment. Without a more comprehensive understanding of oracy assessment online, it is difficult to answer the question about the specific condition and additional factors influencing the outcomes in learning. However, further research is necessary to obtain a clearer understanding of the specific and academic factors in oracy assessment in online learning.

References

1. Abdel Latif, M. M. (2021). *Coping with covid-19-related online English teaching challenges: Teacher educators' suggestions*. *ELT Journal*, 76(1), 20–33. <https://doi.org/10.1093/elt/ccab074> [in English].
2. Al-Adwan, A. S., Albelbisi, N. A., Hujran, O., Al-Rahmi, W. M., & Alkhalifah, A. (2021). *Developing a holistic success model for sustainable e-learning: A*

structural equation modeling approach. Sustainability, 13(16), 9453. <https://doi.org/10.3390/su13169453> [in English].

3. Bailey, A. L. (2010). *Assessment in schools – oracy*. International Encyclopedia of Education, 285–292. <https://doi.org/10.1016/b978-0-08-044894-7.00327-4> [in English].

4. Barthakur, A., Kovanovic, V., Joksimovic, S., Siemens, G., Richey, M., & Dawson, S. (2021). *Assessing program-level learning strategies in moocs*. Computers in Human Behavior, 117, 106674. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106674> [in English].

5. Bdair, I. A. (2021). *Nursing students' and faculty members' perspectives about online learning during COVID-19 pandemic: A qualitative study*. Teaching and Learning in Nursing, 16(3), 220–226. <https://doi.org/10.1016/j.teln.2021.02.008> [in English].

6. Benson, A. D. (2003). *Assessing participant learning in online environments*. New Directions for Adult and Continuing Education, 2003(100), 69–78. <https://doi.org/10.1002/ace.120> [in English].

7. Boitshwarelo, B., Reedy, A. K., & Billany, T. (2017). *Envisioning the use of online tests in assessing twenty-First Century learning: A literature review*. Research and Practice in Technology Enhanced Learning, 12(1). <https://doi.org/10.1186/s41039-017-0055-7> [in English].

8. Consiglio d'Europa. (2020). *Common european framework of reference for languages: Learning, teaching, Assessment: Companion volume / conseil de l'europe (editor)*. Council of Europe. [in English].

9. De-Marcos, L., Domínguez, A., Saenz-de-Navarrete, J., & Pagés, C. (2014). An empirical study comparing gamification and social networking on e-learning. *Computers & Education*, 75, 82–91. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.01.012> [in English].

10. Dridi, M. A., Radhakrishnan, D., Moser-Mercer, B., & DeBoer, J. (2020). *Challenges of blended learning in refugee camps: When internet connectivity fails, human connection succeeds*. The International Review of Research in Open and Distributed Learning, 21(3). <https://doi.org/10.19173/irrodl.v21i3.4770> [in English].

11. Dumford, A. D., & Miller, A. L. (2018). *Online learning in higher education: Exploring advantages and disadvantages for engagement*. Journal of Computing in Higher Education, 30(3), 452–465. <https://doi.org/10.1007/s12528-018-9179-z> [in English].

12. Ferst, P. (1999). *Orienteering oracy: Empowerment or enslavement*. Journal of Further and Higher Education, 23(2), 257–267. <https://doi.org/10.1080/0309877990230209> [in English].

13. Fuller, C. J. (2001). *Orality, literacy and memorization: Priestly education in contemporary South India*. Modern Asian Studies, 35(1), 1–31. <https://doi.org/10.1017/s0026749x01003717> [in English].

14. Goodsett, M. (2020). *Assessing the potential for critical thinking instruction in information literacy online learning objects using best practices*. Communications in Information Literacy, 14(2). <https://doi.org/10.15760/comminfolit.2020.14.2.4> [in English].

15. Guerrero-Roldán, A.-E., & Noguera, I. (2018). *A model for aligning assessment with competences and learning activities in online courses*. The Internet and Higher Education, 38, 36–46. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2018.04.005> [in English].

16. Guo, P. J., Kim, J., & Rubin, R. (2014). *How video production affects student engagement*. Proceedings of the First ACM Conference on Learning @ Scale Conference. <https://doi.org/10.1145/2556325.2566239> [in English].

17. Hamid, S., Waycott, J., Kurnia, S., & Chang, S. (2015). *Understanding students' perceptions of the benefits of online social networking use for teaching and learning*. The Internet and Higher Education, 26, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2015.02.004> [in English].

18. Harzing, A. W. (2007). *Publish or Perish*. Available from : <https://harzing.com/resources/publish-or-perish> [in English].

19. Healey-Benson, F. (2021). *Authentic vlogs*. Designing Courses with Digital Technologies, 118–122. <https://doi.org/10.4324/9781003144175-25> [in English].
20. Hendrix, E. (2016). *Assessing student stress in clinical laboratory science programs: Online versus face-to-face*. Clinical Laboratory Science, 29(2), 99–100. [in English].
21. Hill, B. (2021). *It's good to talk: Speaking up for Oracy in the management classroom*. The International Journal of Management Education, 19(2), 100462. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2021.100462> [in English].
22. Hughes, L. J., Mitchell, M. L., & Johnston, A. N. B. (2019). *Just how bad does it have to be? industry and academic assessors' experiences of failing to fail – a descriptive study*. Nurse Education Today, 76, 206–215. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2019.02.011> [in English].
23. Kaldahl, A.-G. (2019). *Assessing oracy: Chasing the teachers' unspoken oracy construct across disciplines in the landscape between policy and freedom*. L1 Educational Studies in Language and Literature, 19, Running Issue (Running Issue), 1–24. <https://doi.org/10.17239/l1esll-2019.19.03.02> [in English].
24. Kereluik, K., Mishra, P., Fahnoe, C., & Terry, L. (2013). *What knowledge is of most worth*. Journal of Digital Learning in Teacher Education, 29(4), 127–140. <https://doi.org/10.1080/21532974.2013.10784716> [in English].
25. Ladyshevsky, R. K. (2014). *Post-graduate student performance in 'supervised in-class' vs. 'unsupervised online' multiple choice tests: Implications for cheating and test security*. Assessment & Evaluation in Higher Education, 40(7), 883–897. <https://doi.org/10.1080/02602938.2014.956683> [in English].
26. Lazarevic, B., & Bentz, D. (2020). *Student perception of stress in online and face-to-face learning: The exploration of stress determinants*. American Journal of Distance Education, 35(1), 2–15. <https://doi.org/10.1080/08923647.2020.1748491> [in English].
27. Lim, D. H., & Morris, M. L. (2005). *The effect of flexible learning delivery format on online learners' learning, application, and instructional perception*. Journal of Educational Technology Systems, 33(4), 385–397. <https://doi.org/10.2190/dgpy-qygn-qg3-6d6j> [in English].
28. Liu, Z.-Y., Lomovtseva, N., & Korobeynikova, E. (2020). *Online learning platforms: Reconstructing modern higher education*. International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET), 15(13), 4. <https://doi.org/10.3991/ijet.v15i13.14645> [in English].
29. Long, E. (2021). *An experiment in how to teach strategies for effective classroom interaction*. Meaningful Teaching Interaction at the Internationalised University, 184–195. <https://doi.org/10.4324/9780429329692-15> [in English].
30. Magal-Royo, T., Garcia Laborda, J., Mora Cantalops, M., & Sánchez Alonso, S. (2021). *Alternative computer assisted communicative task-based language testing: New Communicational and interactive online skills*. International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET), 16(19), 251. <https://doi.org/10.3991/ijet.v16i19.26035> [in English].
31. Mercer, N., Warwick, P., & Ahmed, A. (2017). *An oracy assessment toolkit: Linking research and development in the assessment of students' spoken language skills at age 11-12*. Learning and Instruction, 48, 51–60. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2016.10.005> [in English].
32. Moussa, N. (2021). *Assessing the higher education settings after the transition to online learning: Exploring teaching, assessments, and students' academic success*. International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 20(12), 159–173. <https://doi.org/10.26803/ijlter.20.12.10> [in English].
33. Oliver, R., Haig, Y., & Rochecouste, J. (2005). *Communicative competence in Oral Language Assessment*. Language and Education, 19(3), 212–222. <https://doi.org/10.1080/09500780508668675> [in English].

34. Olt, M. R. (2002). *Ethics and Distance Education: Strategies for Minimizing Academic Dishonesty in Online Assessment*. Online Journal of Distance Learning Administration, (3)5. [in English].
35. Osborne, D. M., Byrne, J. H., Massey, D. L., & Johnston, A. N. B. (2018). *Use of online asynchronous discussion boards to engage students, enhance critical thinking, and Foster staff-student/student-student collaboration: A mixed method study*. Nurse Education Today, 70, 40–46. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2018.08.014> [in English].
36. Parkes, R. S. V., & Barrs, V. R. (2021). *Interaction identified as both a challenge and a benefit in a rapid switch to online teaching during the COVID-19 pandemic*. Journal of Veterinary Medical Education, 48(6), 629–635. <https://doi.org/10.3138/jvme-2020-0063> [in English].
37. Paulsrud, B. A., Gray, D., & Dodou, K. (2021). *Video assignments. Designing Courses with Digital Technologies*, 107–111. <https://doi.org/10.4324/9781003144175-23> [in English].
38. Pollard-Durodola, S. D., Mathes, P. G., Vaughn, S., Cardenas-Hagan, E., & Linan-Thompson, S. (2006). *The role of Oracy in developing comprehension in Spanish-speaking English language learners*. Topics in Language Disorders, 26(4), 365–384. <https://doi.org/10.1097/00011363-200610000-00008> [in English].
39. Reusch, C. F. (2021). *Emerging Researchers' Conference ECER 2021. Orality or Oracy on the Agenda – How do Policy Documents Frame Oral Competencies?* Copenhagen, Netherlands; Aarhus University/University College. [in English].
40. Rovai, A. P. (2000). *Online and traditional assessments: What is the difference?* The Internet and Higher Education, 3(3), 141–151. [https://doi.org/10.1016/s1096-7516\(01\)00028-8](https://doi.org/10.1016/s1096-7516(01)00028-8) [in English].
41. Sautter, E. P., & Zúñiga, M. A. (2018). *The video cover letter: Embedded assessment of oral communication skills*. Quality Assurance in Education, 26(4), 423–429. <https://doi.org/10.1108/qaee-04-2018-0034> [in English].
42. Shuey, S. (2002). *Assessing Online Learning in Higher Education*. Journal of Instruction Delivery Systems, 16(2), 13–18. [in English].
43. Soffer, O. (2016). *The oral paradigm and Snapchat*. Social Media + Society, 2(3), 2056305116666630. <https://doi.org/10.1177/20563051166666306> [in English].
44. Vanslambrouck, S., Zhu, C., Lombaerts, K., Philipsen, B., & Tondeur, J. (2018). *Students' motivation and subjective task value of participating in online and blended learning environments*. The Internet and Higher Education, 36, 33–40. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2017.09.002> [in English].
45. Wilkinson, A. (1965). *The concept of Oracy**. English in Education, 2(A2), 3–5. <https://doi.org/10.1111/j.1754-8845.1965.tb01326.x> [in English].
46. Xiong, Y., & Suen, H. K. (2018). *Assessment approaches in massive open online courses: Possibilities, challenges and future directions*. International Review of Education, 64(2), 241–263. <https://doi.org/10.1007/s11159-018-9710-5> [in English].

АНОТАЦІЯ

Ця наукова стаття досліджує складності оцінки навичок усного мовлення онлайн в контексті онлайн-курсів. Незважаючи на те, що онлайн-навчання стає все більш популярним, і багато закладів освіти переходить на цей режим, все ще існує недостатньо емпіричного уявлення про створення онлайн-курсів, які враховують правильну оцінку. Дослідження має на меті заповнити цю прогалину, зокрема щодо викликів та стратегій, пов'язаних з оцінкою навичок усного мовлення онлайн.

Стаття підкреслює багатогранність оцінки усного мовлення та комунікативної компетенції. Оцінка навичок усного мовлення потребує гнучкості,

оскільки студенти зростають і переходять з одного вікового періоду в інший. Також обговорюються виклики онлайн-оцінки, включаючи наукову нечесність, яка може заважати справедливій оцінці. Плагіат, перевірка ідентичності та обман визначаються як ключові виклики при онлайн-оцінці. Крім того, додатковими бар'єрами в онлайн-навчанні студенти є відсутність мотивації, нереалістична інформація та недостатнє спілкуванням з викладачами.

У відповідь на ці виклики стаття визначає різноманітні стратегії та технології, які можуть бути використані для оцінювання навичок усного мовлення в онлайн-курсах. Серед них формативні онлайн-тести, які забезпечують швидкий зворотній відгук та допомагають розвивати впевненість і підтримувати практику, а також сумативні тести, які впливають з формативних тестів. Стаття пропонує педагогам зосередитися на позитивних сприйняттях та результативності студентів в онлайн-навчанні, щоб розробляти кращі практики.

Загалом, підкреслюється важливість розуміння особливостей оцінювання навичок усного мовлення в онлайн-курсах та надає інсайти щодо викликів та стратегій, пов'язаних з цим процесом. Ураховуючи різноманітні фактори, які можуть впливати на онлайн-оцінювання, педагоги можуть розробляти більш ефективні та залучаючі онлайн-курси, що сприяють успіху студентів.

Ключові слова: усна комунікація, оцінювання розмовних навичок, оцінювання онлайн, дистанційне навчання, комунікаційна взаємодія.

УДК 378.091.011.3.-051[373.3/.5:796]
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-317-324

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE AND THEIR READINESS FOR PEDAGOGICAL ACTIVITY IN THE INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЇХ ГОТОВНІСТЬ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Yulia MYTIANENKO,
Senior Lecturer

Юлія МИТЯНЕНКО,
старший викладач

Yuli0607@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-9690-6672>

Olha ANASTASOVA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Ольга АНАСТАСОВА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

olgaanastasova23@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8966-8474>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt str., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Original manuscript received: February 19, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

Modern innovative changes and entrance Ukraine to the educational European environment provided new requirements to the training of future teachers of the Physical education within the institutions of high education.

The main feature of the professional training of the future teacher of physical culture is educational activity aimed at mastering at a high level the learning competencies that are formed during the study of various educational components.

Considering the our-days position, the training of future teachers of Physical culture at high school is oriented on the satisfaction of the country's demands in the qualified professionals who would be able: to be competitive within the market of the educational services, to direct their efforts on the strengthening and saving of the pupils' health within institutions of the general secondary education.

The training of future teachers of physical education in institutions of higher education is a holistic pedagogical system that forms professional competences, enables the mastering of professionally oriented knowledge, abilities, skills, provides practical training, namely the acquisition of practical professional experience and the formation of the student as a future specialist in the field of physical education and sports.

The transition from the traditional (subjective object-object) to the innovative (personal-oriented) learning paradigm places fundamentally new requirements for future teachers of physical culture, since only creative, communicative and creative individuals, who are constantly self-cultivating and finding new ideas, aimed at solving

educational and educational tasks by using physical exercises, can lead to the renewal of a modern general education school and work with students and The results of the survey of students of the Berdyansk State Pedagogical University are presented.

Key words: *training, future teachers of Physical culture, professional training, readiness for professional activity.*

Вступ. Процес модернізації професійної підготовки фахівців є складовою загальної стратегією освітньої політики України на сучасному етапі, де на перший план виступає вирішення завдань щодо підвищення якості навчання, його актуальність, відповідність сучасним вимогам особистості, суспільства та держави. Сучасна система вищої освіти в Україні висуває нові вимоги до формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до педагогічної діяльності. Перед вищою школою особливо гостро постала проблема підготовки компетентних, відповідальних і конкурентоспроможних на ринку праці вчителів фізичної культури, які здатні мобільно реагувати на зміни у фізкультурно-освітньому просторі.

Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти ґрунтовно досліджували О. Ажиппо, Н. Белікова, П. Джуринський, Є. Захаріна, Л. Іванова, Р. Карпюк, Л. Сущенко, О. Тимошенко та ін.

Деякі аспекти, які характеризують особливості підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищій школі, висвітлено в працях вітчизняних науковців Л. Ареф'євої, О. Атамась, О. Безкопильного, О. Войтовської, Л. Гальченко, В. Дручика, М. Карченкової, Л. Коновальської, О. Корносенко, В. Наумчука, О. Омельчук, В. Омеляненко, Н. Самсутиної та ін.

Мета дослідження – проаналізувати професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури та їх готовність до здійснення педагогічної діяльності у ЗЗСО.

Методи та методики дослідження: аналіз, узагальнення та анкетування студентів закладів вищої освіти.

Результати та дискусії. Основною метою професійної освіти, на думку багатьох учених, є підготовка компетентного фахівця, підготовленого до майбутньої професійної діяльності, конкурентоздатного на ринку праці, здатного до продуктивного критичного мислення та ефективної роботи зі спеціальності на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання й самоосвіти.

Прагнення держави інтегруватися в європейський освітній простір, як зазначає О. Тимошенко, «потребує переосмислення змісту, функцій і завдань оптимізації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах на основі програмно-цільового управління з використанням кредитно-модульної технології навчання, що дасть можливість науково обґрунтувати та доповнити дидактичну систему професійної підготовки вчителя фізичної культури» [7:5].

Пріоритетним напрямом сучасної вищої фізкультурної освіти стає, на думку Л. Сущенко, «перенесення акценту з вузько предметної підготовки на формування і розвиток високоосвіченої цілісної

особистості, перехід студента з об'єкту зовнішньої дії, «споживача» готових знань до суб'єкта свого професійного становлення» [9:348].

І. Іваній зазначає, що «особистість, рівень її культури та освіти – це вихідний пункт і кінцевий результат нової парадигми розвитку суспільства» [5:140]. «У цих умовах особливої значущості набувають теоретико-методологічні, соціально-психологічні та організаційно-педагогічні аспекти проблеми гуманістичного розвитку випускників вищих навчальних закладів, зокрема фахівців фізичного виховання та спорту» [5:140].

Цікавою є думка О. Ажиппо про те, що «проблема вдосконалення процесу оволодіння знаннями у вищих навчальних закладах стає особливо актуальною, оскільки індивідуалізація навчання студентів, насамперед, передбачає інтенсифікацію пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на сучасних методах і технологіях навчання (проблемному, комп'ютерному цикловому та інших), які дають можливість студентам не тільки за короткий термін одержати необхідні професійні знання, уміння і навички, а й успішно поєднувати навчання у вищих навчальних закладах з іншими видами діяльності» [2:511-512].

На зміни в підготовці сучасного вчителя вказує й Д. Бермудес, наголошуючи на тому, що «на сучасному етапі головною метою вищої педагогічної освіти стає високоякісна підготовка кваліфікованого фахівця, здатного до постійного професійного самовдосконалення» [4:1]. Оновлена система фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти, як відзначає Д. Бермудес, «розширює резерви гармонійного розвитку учнів, надає їм можливість вибору варіативних модулів і зрізних видів спорту, рухової активності та хореографії, до реалізації яких повинен бути готовим сучасний учитель фізичної культури» [4:1].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що на думку багатьох учених, підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи розглядається як алгоритмізований суб'єкт-суб'єктний педагогічний процес, спрямований на набуття таких знань та вмінь: застосовувати форми, методи, засоби навчальної роботи, не шкідливі для здоров'я учнів; забезпечувати високий рівень викладання предметів освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура»; надавати учням ґрунтовні знання про духовне, психофізичне і соціальне здоров'я і шляхи його збереження та зміцнення; засобів фізичного виховання у фізкультурно-оздоровчій роботі в закладах загальної середньої освіти; сучасних методів оцінки фізичного розвитку і фізичного здоров'я; сприяти формуванню потреби у здоровому способі життя; навички організації та проведення занять у фізкультурно-оздоровчих гуртках, проведення уроків та занять зі спеціальними медичними групами.

О. Атамась відображає основні завдання професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах сучасної парадигми вищої фізкультурної освіти:

– підготовка високопрофесійних учителів фізичної культури, готових до навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів не тільки змістовно,

але й процесуально-технологічно в процесі особистісно орієнтованого педагогічного процесу, який створює умови для повноцінного вияву й розвитку особистісних функцій суб'єктів освітньої діяльності, здатних самостійно шукати й обирати шляхи свого соціального утвердження;

– підготовка вчителів фізичної культури, здатних навчатися й швидко пристосовуватися до постійно змінюваних умов і змісту професійної діяльності, зацікавлених в своїй неперервній освіті й самовдосконаленні;

– формування в майбутнього вчителя фізичної культури таких особистісних структур і здібностей, які б дозволили йому самостійно орієнтуватися в професійному світі й вибудовувати вектор свого професійного зростання;

– проведення аналізу змістовних основ і організації вищої фізкультурної освіти з метою обґрунтування нових педагогічних технологій для підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищій школі [1:12-13].

Результатом підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах сучасної парадигми вищої освіти повинна стати сформована готовність майбутніх учителів фізичної культури, які будуть здатні вести міжособистісний діалог, встановлювати суб'єкт-суб'єктні відносини з учнями, забезпечувати фізкультурно-оздоровчу діяльність на засадах співробітництва взаєморозуміння і взаємоприняття. Одним з головних завдань підготовки сучасного вчителя фізичної культури є формування готовності до педагогічної взаємодії у фізкультурно-оздоровчій діяльності.

Результатом підготовки майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти є сформована їх готовність до професійної діяльності.

Проблема «готовності» розглядається у роботах ряду науковців, але немає єдиного підходу щодо визначення цього поняття. Деякі з авторів під «готовністю» до професійної діяльності розуміють стан особистості, що може виникати перед або під час дії, інші тлумачать поняття «готовність до професійної діяльності» як інтегруючу якість особистості, що включає знання, вміння та навички та має на меті налаштування на конкретну діяльність.

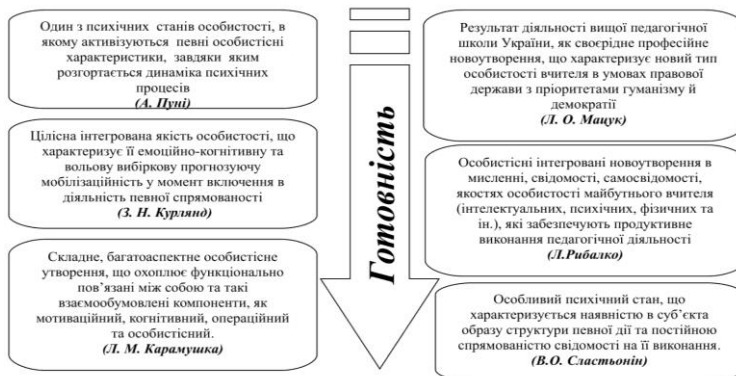

Рис. 1. Визначення поняття «готовність»

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про відсутність загальноприйнятого визначення поняття «готовність» (рис. 1).

Особливо імпонує думка О. Матвієнко, яка трактує поняття «готовність» як «інтегративне особистісне новоутворення, що формується на підставі теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та життєвого досвіду» [8 : 16].

Нами було проведено анкетування, в якому брали участь 203 студенти, зокрема 77 студентів Бердянського державного педагогічного університету, 52 – Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, 41 – Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 33 – Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

З усіх опитаних 37,34% респондентів повною мірою здатні застосовувати теоретичні знання на практиці в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, частково – 40,96%, 11,3% – не володіють здатністю застосовувати теоретичні знання, а 10,4% – взагалі важко було відповісти на запитання анкети. Аналіз отриманих даних показав, що тільки 37,34% майбутніх учителів фізичної культури готові та здатні застосовувати теоретичні знання на практиці в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності. Це свідчить про те, що майбутні фахівці недостатньо володіють фаховою компетентністю та потребують більш глибоких теоретичних знань та інноваційних підходів під час освітнього процесу (рис. 2).

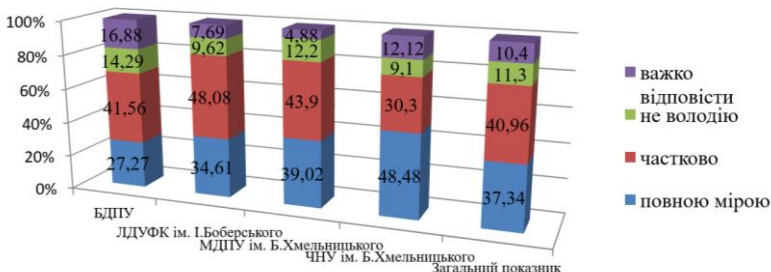

Рис. 2. Відповіді студентів щодо здатності застосовувати теоретичні знання на практиці в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності (%)

Нас цікавила думка студентів Бердянського державного педагогічного університету щодо сучасного стану формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до педагогічної взаємодії у фізкультурно-оздоровчій діяльності, саме тому нами було проведено анкетування 77 майбутніх учителів фізичної культури Бердянського державного педагогічного університету.

Проведене дослідження дозволило встановити, що 54,55% опитаних поділяють думку стосовно того, що педагогічна взаємодія між учителем фізичної культури та учнями є необхідною умовою

ефективності педагогічного процесу в закладах загальної середньої освіти, 32,47% – погоджуються частково, 5,19% – обрали відповідь «ні, не поділяю», 7,79% – «важко відповісти» (рис. 3).

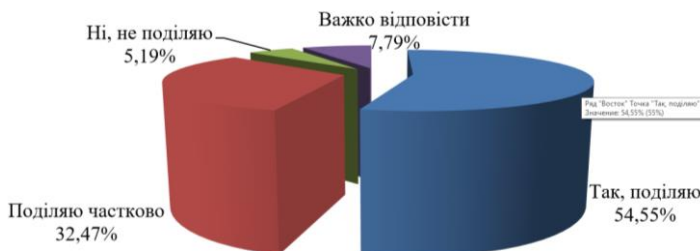

Рис. 3. Результати анкетування майбутніх учителів фізичної культури стосовно того, що педагогічна взаємодія між учителем фізичної культури і учнями є необхідною умовою ефективності педагогічного процесу у закладах загальної середньої освіти (%).

Висновки. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури в закладах вищої освіти є цілісною педагогічною системою, що створює необхідні умови для формування професійної компетентності та розвитку особистості майбутнього вчителя фізичної культури на основі оволодіння ним професійно орієнтованими знаннями, вміннями, навичками та особистісними якостями; набуття практичного фахового досвіду, що забезпечує ефективність фізкультурно-оздоровчої роботи. Це сприяє виявленню педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності, їх професійної соціалізації та саморозвитку, переходу від знанневої парадигми до компетентнісної моделі вищої фізкультурної освіти.

Література

1. Атамась О. А. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до впровадження технологій оздоровчого фітнесу : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2015. 20 с.
2. Ажиппо О. Ю. Сучасний стан і проблеми індивідуалізованого навчання студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць* / редкол. Т. І. Сущенко та ін. Запоріжжя, 2015. Вип. 42. С. 507–514.
3. Белікова Н. О. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2013. Вип. 112 (2). С. 52–56.
4. Бермудес Д. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури та хореографії до реалізації варіативних модулів у процесі професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Суми, 2018. 20 с.

5. Іваній І. В. Модель формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту у процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал* / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. № 2 (56). С. 136–146.

6. Іванова Л. І. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2007. 22 с.

7. Тимошенко О. В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2009. 35 с.

8. Матвієнко О. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2010. 39 с.

9. Сущенко Л. П. Особливості формування здібностей майбутніх фахівців з фізичної реабілітації в умовах сучасної парадигми вищої фізкультурної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 3 (1). С. 347–350.

References

1. Atamas, O. A. (2015). *Formuvannia hotovnosti maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury do vprovadzhennia tekhnologii ozdorovchoho fitnesu* [Formation of the readiness of future teachers of physical education for the introduction of health fitness technologies] (PhD Thesis). Kyiv. [in Ukrainian]

2. Azhyppo, O. Yu. (2015). *Suchasnyi stan i problemy individualizovanoho navchannia studentiv* [The current state and problems of individualized student education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh: zb. nauk. prats – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools: a collection of scientific works / redkol. T. I. Sushchenko ta in. Zaporizhzhia, Vyp. 42, 507–514.* [in Ukrainian].

3. Belikova, N. O. (2013). *Suchasni tendentsii profesiinoi pidhotovky maibutnix fakhivtsiv z fizychnoho vykhovannia ta sportu* [Modern trends in the professional training of future specialists in physical education and sports]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Ser. : Pedahohichni nauky. Fizyчне vykhovannia ta sport – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Ser. : Pedagogical sciences. Physical education and sports, 112 (2), 52-56.* [in Ukrainian].

4. Bermudes, D. V. (2018). *Pidhotovka maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury ta khoreohrafii do realizatsii variatyvnykh moduliv u protsesi profesiinoi diialnosti* [Preparation of future teachers of physical culture and choreography for the implementation of variable modules in the process of professional activity] (PhD Thesis). Sumy [in Ukrainian].

5. Іваній, І. В. (2016). *Model formuvannia profesiino-pedahohichnoi kultury maibutnoho fakhivtsia fizychnoho vykhovannia ta sportu u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Model of the formation of the professional and pedagogical culture of the future specialist in physical education and sports in the process of professional training]. *Pedahohichni nauky : teoriia, istoria, innovatsiini tekhnologii : nauk. zhurnal – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies / holov. red. A. A. Sbrueva. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, № 2 (56), 136–146.* [in Ukrainian].

6. Ivanova, L. I. (2007). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do fizkulturno-ozdorovchoi roboty z uchniamy zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Preparation of future teachers of physical culture for physical culture and health work with students of general educational institutions] (PhD Thesis). Kyiv [in Ukrainian].

7. Tymoshenko, O. V. (2009). *Teoretyko-metodychni zasady optymizatsii profesiinoi pidhotovky vchyteliv fizychnoi kultury u vyshchyykh navchalnykh zakladakh* [Theoretical and methodological principles of optimization of professional training of physical education teachers in higher educational institutions] (PhD Thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

8. Matvienko, O. V. (2010). *Theoretical and methodological principles of training future teachers for pedagogical interaction in the educational and educational environment of the first grade school* [Theoretical and methodological principles of training future teachers for pedagogical interaction in the educational and educational environment of a first-level school] (PhD Thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

9. Sushchenko, L. P. (2015). *Osoblyvosti formuvannia zdibnostei maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi rehabilitatsii v umovakh suchasnoi paradyhmy vyshchoi fizkulturnoi osvity* [Features of the reformation of abilities of future specialists in physical rehabilitation in the conditions of the modern paradigm of higher physical education]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Ser. 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific journal of the M. P. Drahomanov NPU. Ser. 15: Scientific and pedagogical problems of physical education (physical education and sports)*. Kyiv : Vyd-voNPUim. M. P. Drahomanova, Vyp. 3 (1), 347–350. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Сучасні інноваційні зміни та вихід України в освітнє європейське середовище поставили нові вимоги до підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти.

Основною ознакою професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури є навчальна діяльність, спрямована на оволодіння на високому рівні навчальними компетентностями, які формуються під час вивчення різноманітних освітніх компонентів.

Зважаючи на сучасну ситуацію, підготовка майбутніх учителів фізичної культури у вищій школі орієнтована на задоволення потреб країни у кваліфікованих фахівцях, здатних бути конкурентоспроможними на ринку освітніх послуг, спрямовувати учнів ЗЗО на діяльність щодо зміцнення та збереження здоров'я.

Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання в закладах вищої освіти – це цілісна педагогічна система, яка формує професійні компетенції, дає змогу оволодіти професійно орієнтованими знаннями, вміннями, навичками; забезпечує практичну підготовку, а саме набуття практичного фахового досвіду та становлення здобувача як майбутнього фахівця у сфері фізичної культури та спорту.

Перехід від традиційної (суб'єктивно-об'єктно-об'єктної) до інноваційної (особистісно-орієнтованої) парадигми навчання висуває принципово нові вимоги до майбутніх учителів фізичної культури, оскільки лише творчі, комунікабельні та креативні особистості, які постійно самовдосконалюються та знаходять нові ідеї, спрямовані на вирішення виховних і освітніх завдань шляхом використання фізичних вправ, можуть забезпечити оновлення сучасної загальноосвітньої школи та роботи з учнями. У статті представлено результати опитування студентів Бердянського державного педагогічного університету.

Ключові слова: підготовка, майбутні вчителі фізичної культури, професійна підготовка, готовність до професійної діяльності.

УДК 378.091.011.3-051:373.3]:37.091.26-047.42
DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-3-325-333

**EXPERIMENTAL STRUCTURAL-FUNCTIONING EFFECTIVENESS
MODEL VERIFICATION IN THE FORMATION OF THE READINESS
IN THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO DESIGN
AN EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ДІЄВОСТІ СТРУКТУРНО-
ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ДО ПРОЄКТУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА**

Karina OLEKSENKO,
Phd student

Каріна ОЛЕКСЕНКО,
аспірантка

karinessa48@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2965-5145>

*Dmytro Motornyi Tavria State
Agrotechnological University,*

*Таврійський державний
агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного,*

✉ 66, Zhukovsky street,
Zaporizhzhia, 69600, Ukraine

✉ вул. Жуковського, 66,
м. Запоріжжя, 69600, Україна

Original manuscript received: March 31, 2023

Revised manuscript accepted: April 09, 2023

ABSTRACT

In the professional standard for the profession «Primary school teacher of a general secondary education institution», one of the main labor functions is «participation in the organization of a safe and healthy educational environment», which implies the ability formation to design cells for teaching, educating and developing students. Significant changes must be made in the process and content of the training of primary school teachers who are capable of designing a learning environment according to the modern Ukrainian school requirements. The article describes diagnostic tools for assessing the formation component levels of the future primary school teachers readiness to design the learning environment according to personal, content-procedural and evaluative-regulatory criteria: determining personality orientation vectors according to B. Bass; analysis of goods activity; motivational essay; short orientation test according to E. Vanderlik; self-assessment scale of meta-cognitive behavior according to D. Lacoste; creative thinking test according to S. Mednik; determination of the reflectivity level; methodology for determining the emotional intelligence level according to N. Hall; methodology for the volitional self-regulation research according to E. Eidman An experimental data analysis showed qualitative changes at the low and medium levels of the future primary school teachers readiness formation to design the learning environment, which is due to a decrease in the number of applicants for higher education in these categories during the pedagogical experiment in the CG (by 6,97% and 6,33%, respectively) and EG (by 13,92% and 17,73% respectively). Sufficient and creative formation levels of this readiness also demonstrated positive qualitative changes: an increase in the number of applicants for higher education in the CG (by 10,13% and 3,17%, respectively) and the EG (by 22,16% and 9,49%, respectively). The obtained results are confirmed using mathematical statistics methods, particularly, Pearson's

criterion calculation = 11,2 and Student's t-test $t=8,4$. In all respects, there were statistically significant changes in the formation level of the future primary school teachers' readiness to design the learning environment, which is the basis for asserting the high effectiveness of the developed structural and functional model, particularly, the proposed organizational and pedagogical conditions, forms, methods and means.

Key words: *readiness, experimental research, diagnostics, model, elementary school, teacher.*

Вступ. У професійному стандарті за професією «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» однією з основних трудових функцій зазначено «участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища», що передбачає сформованість здатності до проєктування осередків навчання, виховання і розвитку учнів. Це вимагає від вчителя, по-перше, оволодіння знаннями щодо особливостей змістовного наповнення освітнього середовища та обладнання для забезпечення викладання навчальних предметів; по-друге, уміннями та навичками використовувати дидактичний матеріал та обладнання в навчальному приміщенні з урахуванням їх актуальності, доцільності, функційності, естетичної привабливості, індивідуальних освітніх потреб учнів; проєктувати осередки навчання, виховання і розвитку спільно з учнями, зважаючи на їхні вікові особливості, інтереси та потреби [10:8; 22].

Виникає потреба в перегляді процесу та змісту підготовки вчителів початкових класів до проєктування навчального середовища за вимогами сучасної української школи.

Проблемі підготовки вчителів нової генерації присвячено низку наукових праць з розробки моделей, стрижнем яких є: інформаційно-комунікаційні технології (В. Андрієвська) [1:20]; мультимедійні технології (М. Борисенко) [2]; народне декоративно-ужиткове мистецтво (Г. Бучківська) [3:19]; технології партнерства (Ж. Вихрестенко) [4:11]; проєктна діяльність (Н. Гущина) [5]; інноваційні технології (О. Красовська) [6:17]; веб-технології (А. Крижановський) [7:9]; навчально-ігрові технології (М. Марко) [8:11]; діалогічне навчання (К. Фомін) [12:9] та інші. За результатами експериментальних педагогічних досліджень, науковцями констатовано позитивні зрушення у сформованості досліджуваних показників, зміни рівня яких є статистично достовірними.

Аналіз педагогічних досліджень з початку періоду реформування початкової освіти засвідчує активні пошуки науковців стосовно забезпечення освітніх потреб Нової Української школи. Однак проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до проєктування осередків навчання, виховання і розвитку учнів залишається актуальною для сьогодення.

Метою статті є висвітлення результатів педагогічного експерименту з перевірки дієвості структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища.

Відповідно до мети визначено такі завдання: схарактеризувати діагностичний інструментарій з оцінки рівнів сформованості компонентів

готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища; зазначити результати педагогічного експерименту з перевірки дієвості структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища; надати статистичні дані з відстеження динаміки рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища та встановлення наукової достовірності отриманих результатів дослідження.

Методи та методика дослідження. Методика проведення дослідження містить діагностику (анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності здобувачів вищої освіти та інше) для оцінки рівнів сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища; педагогічний експеримент для перевірки дієвості структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища; статистичні методи (кількісна та якісна обробка даних) для відстеження динаміки рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища та встановлення наукової достовірності отриманих результатів дослідження.

Результати та дискусії. Педагогічний експеримент з перевірки дієвості структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища здійснено в три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Перший етап – констатувальний, під час якого відбувся вибір необхідної кількості експериментальних навчальних груп та закладів вищої освіти, визначення необхідної тривалості проведення експерименту, розробка методики його проведення, вибір методів анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності для вивчення початкового стану респондентів, визначення ознак, за якими спостерігатимуться зміни в експериментальному об'єкті під впливом відповідних педагогічних чинників; вивчення початкового стану організаційно-педагогічних умов; встановлення стану учасників педагогічних впливів; вибір критеріїв ефективності запропонованої системи заходів. Другий етап – формувальний (безпосереднє проведення експерименту), в ході якого проведено інструктаж учасників експерименту про порядок і умови його впровадження; зафіксовано одержані на основі проміжних зрізів дані про хід експерименту, що характеризували зміни в об'єкті під впливом експериментальних заходів; визначено можливі типові недоліки, які можуть виникати під час проведення експерименту. Третій етап – контрольний, протягом якого здійснювалося підбиття підсумків експерименту, описувалися результати впровадження розробленої структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища (за рівнем сформованості компонентів готовності – мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльносного, емоційно-вольового).

Зважаючи на те, що основним показником дієвості структурно-функціональної моделі є рівень сформованості компонентів готовності

майбутніх учителів початкової школи до проектування навчального середовища, вибір методів діагностики здійснювався з урахуванням таких особливостей: складність комплексу характеристик структурно представленими компонентами готовності; відсутність універсальних методик виявлення рівнів сформованості мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного та емоційно-вольового компонентів; необхідність моніторингу академічних та особистісних досягнень здобувачів вищої освіти. У зв'язку з цим для комплексної діагностики сформованості професійних якостей майбутніх учителів початкової школи ми поєднали різні методи: анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності.

Вибір методів з визначення рівня сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до проектування навчального середовища здійснювався відповідно до методологічних вимог. Так, наприклад, ми обрали тести за функціональною ознакою щодо предмета дослідження: тести досягнень – методики, за допомогою яких можна визначити рівень засвоєння конкретних знань майбутніх учителів початкової школи; тести особистісні – методики психодіагностики, за допомогою яких можна визначити різні риси майбутніх учителів початкової школи та їх характеристики. При впровадженні тестів дотримувалися вимог щодо обов'язкового для всіх комплексу випробовувальних завдань; чіткої стандартизації зовнішніх умов, у яких проводиться тестування; наявності стандартної системи оцінювання та інтерпретації отриманих результатів; використання середніх показників результатів вимірювання.

При розробці та впровадженні анкет дотримувалися таких основних вимог: запитання характеризують так явище, щоб очікувані відповіді на них могли бути вірогідними; запитання можуть бути як прямі, так і непрямі, як з варіантами відповідей, так і без них; формулювання запитання не повинне схилити до певної відповіді; варіанти відповідей повинні мати однозначне розуміння; кількість варіантів відповідей повинна забезпечувати максимально можливу їх вірогідність; пропонувати контрольні комбінації запитань: прямі, посередковані запитання; особисті, безособові запитання; передбачати попередню перевірку ступеня розуміння запитань на невеликій кількості здобувачів вищої освіти і здійснювати корегування змісту анкети.

Для проведення педагогічного експерименту було відібрано експериментальну та контрольну групи здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, загальною кількістю 316 осіб. У контрольну групу обрано 158 осіб, професійна підготовка яких здійснювалася на основі традиційно сформованої практики. В експериментальну групу ввійшли 158 осіб, професійна підготовка яких здійснювалася з упровадженням розробленої структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проектування навчального середовища [9; 10; 11; 13].

Об'єктивність результатів експериментального дослідження, спрямованого на перевірку дієвості структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проектування

навчального середовища, забезпечувалася еквівалентністю двох вибірок здобувачів вищої освіти, тобто однорідністю контрольних й експериментальних груп за рівнем сформованості компонентів готовності до проектування навчального середовища на початок експерименту.

З метою визначення початкового рівня сформованості готовності до проектування навчального середовища та перевірки наявності чи відсутності статистичних розбіжностей як рядів було прийнято індивідуальні значення тестових відповідей майбутніх учителів початкової школи.

За обчисленням середній бал початкового рівня сформованості готовності до проектування навчального середовища в контрольних та експериментальних групах мав незначні відмінності – 0,044. Переважну більшість в обох порівнюваних категоріях складали здобувачі вищої освіти із низьким та середнім рівнями сформованості готовності до проектування навчального середовища: 70,9% – у контрольних і 72,78% – в експериментальних групах.

За допомогою розрахунку t-критерію досліджено збіги і відмінності контрольних та експериментальних груп, що становило $t \approx 1,15$.

Табличне значення t-критерію Стьюдента більше, ніж розрахункове ($t_{\text{таб.}}(1,969) > t_{\text{роз.}}(1,15)$). Це свідчило, що обидві вибірки є однорідними для рівня достовірності 0,05 (ймовірність 5%), що, своєю чергою, дозволило стверджувати про недостатню значущість відмінності рівня готовності майбутніх учителів початкової школи експериментальної й контрольної груп і є умовно рівними.

Окремо було проаналізовано достовірність збігів і відмінностей контрольних та експериментальних груп щодо сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до проектування навчального середовища на початок експерименту задля запобігання ймовірних похибок на формульовальному етапі: мотиваційний – 1,15; когнітивний – 1,14; операційно-діяльнісний – 0,79; емоційно-вольовий – 1,49.

Метою статистичного опрацювання отриманих даних педагогічного експерименту було оцінювання дієвості й результативності використання розробленої структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проектування навчального середовища. У процесі педагогічного експерименту здійснювалася порівняльна характеристика формування компонентів готовності до проектування навчального середовища за особистісним, змістовно-процесуальним та оцінно-регулятивним критеріями за допомогою таких методів дослідження: мотиваційний компонент – діагностика векторів спрямованості особистості за Б. Бассом (особистісний критерій), аналіз продуктів діяльності (змістово-процесуальний критерій), мотиваційне есе (оцінно-регулятивний критерій); когнітивний компонент – короткий орієнтовний тест за Е. Вандерліком (особистісний критерій), аналіз продуктів діяльності – комплексний опитувальник (змістово-процесуальний критерій), шкала самооцінки мета-когнітивної поведінки за Д. Лакоста (оцінно-регулятивний критерій); операційно-діяльнісний компонент – тест на креативне мислення за

С. Медником (особистісний критерій), аналіз продуктів діяльності (змістово-процесуальний компонент), методика діагностики рівня рефлексивності (оцінно-регулятивний критерій); методика на визначення рівня емоційного інтелекту за Н. Холлом (особистісний критерій), аналіз продуктів діяльності (змістово-процесуальний компонент), методика дослідження вольової саморегуляції за Є. Ейдманом (оцінно-регулятивний критерій).

На основі аналізу експериментальних даних засвідчили якісні зміни на низькому та середньому рівнях сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища, зумовлені зменшенням кількості здобувачів вищої освіти цих категорій впродовж педагогічного експерименту в КГ (на 6,97% і 6,33% відповідно) та ЕГ (на 13,92% і 17,73% відповідно). Достатній і високий рівні сформованості означеної готовності також продемонстрували позитивні якісні зміни: збільшення кількості здобувачів вищої освіти у КГ (на 10,13% і 3,17% відповідно) та ЕГ (на 22,16% і 9,49% відповідно).

Здійснений порівняльний аналіз величин абсолютного середнього значення якісних змін рівня сформованості компонентів готовності до проєктування навчального середовища в контрольних й експериментальних групах довів, що позитивна динаміка якісних змін у КГ ($S_p=6,65\%$) зумовлена традиційною професійною підготовкою, а в ЕГ ($S_p=15,83\%$) – результат професійної підготовки здобувачів вищої освіти за експериментальною моделлю.

Одержані результати експериментального дослідження були підтверджені використанням методів математичної статистики, зокрема розрахунку непараметричного критерію Пірсона – χ^2 . Одержане значення критерію Пірсона $\chi^2 = 11,2$. Отже, $\chi^2_{\text{експ.}} > \chi^2_{\text{крит}} (11,2 > 7,8)$. Окрім того, з метою встановлення неоднорідності експериментальних і контрольних груп за рівнем сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища розраховано t-критерій Стюдента. Табличне значення t-критерію Стюдента більше, ніж розрахункове ($t_{\text{таб.}}(1,7) < t_{\text{роз.}}(8,44)$). Це свідчить про те, що нульова гіпотеза відкидається, а приймається гіпотеза H_1 про відмінність рівня сформованості готовності до проєктування навчального середовища експериментальної й контрольної груп з ймовірністю 95 %.

Висновки. За всіма показниками відбулися статистично достовірні зміни рівня сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища, що дає підставу зробити висновок про високу дієвість розробленої структурно-функціональної моделі, зокрема запропонованих організаційно-педагогічних умов, форм, методів і засобів. Як діагностичний інструментарій з оцінки рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища можна використовувати методи анкетування, тестування та аналізу продуктів діяльності здобувачів вищої освіти. Перспективу подальших досліджень спрямовуємо на коригування

структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища в умовах змішаного навчання.

Література

1. Андрієвська В. М. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності : автореф. дис. .... докт. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2019. 42 с.

2. Борисенко М. Ю. Методика навчання арифметичного матеріалу учнів початкової школи з використанням мультимедійних технологій : автореф. дис. .... канд. пед. наук : 13.00.02 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2016. 22 с.

3. Бучківська Г. В. Система професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на засадах народного декоративно-ужиткового мистецтва : автореф. дис. .... докт. пед. наук : 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2019. 39 с.

4. Вихрестенко Ж. В. Формування готовності до групової навчальної діяльності майбутніх учителів початкових класів засобами технології партнерства : автореф. дис. .... канд. пед. наук : 13.00.04 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав, 2020. 25 с.

5. Гущина Н. І. Розвиток цифрової компетентності вчителів початкових класів в умовах проєктної діяльності : автореф. дис. .... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». Київ, 2019. 23 с.

6. Красовська О. О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій : автореф. дис. .... докт. пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2017. 44 с.

7. Крижановський А. І. Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи з використанням веб-технологій у педагогічних коледжах : автореф. дис. .... канд. пед. наук : 13.00.04 / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Львів, 2017. 22 с.

8. Марко М. М. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування навчально-ігрових технологій у професійній діяльності : автореф. дис. .... канд. пед. наук : 13.00.04 / Мукачівський державний університет. Мукачево, 2018. 23 с.

9. Олексенко К. Б. Експериментальне дослідження підготовки майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища. *Науковий вісник Льотної академії. Серія : Педагогічні науки. Збірник наукових праць* / гол. ред. О. І. Москаленко. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. Вип. 12. С. 87-93.

10. Олексенко К. Б. Особливості моніторингового дослідження формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проєктування навчального середовища. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 1 (208). С. 45-50.

11. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736 від 23 грудня 2020 р. URL : <https://nus.org.ua/news/zatverdily-try-profesijnij-standart-vchytelya-dokument/> (дата звернення: 16.03.2023)

12. Фомін К. В. Підготовка вчителя початкової школи до організації діалогічного навчання : автореф. дис. .... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний університет безпеки життєдіяльності. Львів, 2020. 22 с.

13. Kryvylova, O., Oleksenko, K., Kotelianets, N., Kotelianets, Y., Kindei, L., & Kushnirova, T. Influence of the state reform of primary education on the professional training of future teachers. *Cuestiones Políticas*, 40(75). 2022. 134-144.

References

1. Andrijevsjka, V. M. (2019). *Teoretychni i metodychni zasady pidgotovky majbutnjogo vchytelja pochatkovoji shkoly do vykorystannja informacijnno-komunikacijnykh tekhnologij u profesijnij dijaljnosti* [Theoretical and methodological bases for training future primary school teachers to use ict in their professional activities]: (Abstract of doctorale's thesis). Kharkiv [in Ukrainian].

2. Borysenko, M. Ju. (2016). *Metodyka navchannja aryfmetychnogho materialu uchniv pochatkovoji shkoly z vykorystannjam mul'tymedijnykh tekhnologij* [Methods of teaching arithmetic material elementary school pupils using multimedia technologies]. (Abstract of PhD thesis). Cherkasy [in Ukrainian].

3. Buchkivs'jka, Gh. V. (2019). *Systema profesijnoji pidgotovky majbutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv na zasadakh narodnogho dekoratyvno-uzhytkovogho mystectva* [The system of professional training of future elementary school teachers on the basis of folk decorative and applied arts]: (Abstract of doctorale's thesis). Ternopil [in Ukrainian].

4. Vyhrestenko, Zh. V. (2020). *Formuvannja ghotovnosti do ghrupovoji navchaljnoji dijaljnosti majbutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv zasobamy tekhnologijii partnerstva* [Formation of readiness for group educational activity of future primary school teachers by means of partnership technology]: (Abstract of PhD thesis). Perejaslav [in Ukrainian].

5. Ghushhyna, N. I. (2019). *Rozvytok cyfrovoji kompetentnosti vchyteliv pochatkovykh klasiv v umovakh projektnoji dijaljnosti* [Development of digital competence of the teachers in elementary school in the conditions of the project activity]. (Abstract of PhD thesis). Kyiv [in Ukrainian].

6. Krasovs'jka, O. O. (2017). *Teoretychni ta metodychni zasady profesijnoji pidgotovky majbutnikh uchyteliv pochatkovoji shkoly u ghaluzi mystec'kovoji osvity zasobamy innovacijnykh tekhnologij* [Theoretical and methodical principles of professional preparation of future teachers of initial school in industry of artistic education by facilities of innovative technologies]: (Abstract of doctorale's thesis). Zhytomyr [in Ukrainian].

7. Kryzhanovs'kyj, A. I. (2017). *Formuvannja profesijnoji kompetentnosti majbutnikh uchyteliv pochatkovoji shkoly z vykorystannjam veb-tekhnologij u pedagoghichnykh koledzhakh* [Formation of professional competence of primary school teachers using web-technologies in pedagogical colleges]: (Abstract of PhD thesis). Ljviv [in Ukrainian].

8. Marko, M. M. (2018). *Formuvannja ghotovnosti majbutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do zastosuvannja navchaljno-ighrovykh tekhnologij u profesijnij dijaljnosti* [The formation of the readiness of future primary school teachers to apply educational and gaming technologies in their professional activities]: (Abstract of PhD thesis). Mukachevo [in Ukrainian].

9. Oleksenko, K. B. (2022). *Eksperymentaljne doslidzhennja pidgotovky majbutnikh uchyteliv pochatkovoji shkoly do projektuvannja navchalnogho seredovyshha* [An experimental study of the preparation of future primary school teachers for designing an educational environment]. *Naukovyj visnyk Ljtojnoji akademiji. Serija: Pedagoghichni nauky – Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Pedagogical sciences*, issue 12, 87-93 [in Ukrainian].

10. Oleksenko, K. B. (2023). *Osoblyvosti monitoryngovogho doslidzhennja formuvannja ghotovnosti majbutnikh uchyteliv pochatkovoji shkoly do projektuvannja navchalnogho seredovyshha* [Peculiarities of the monitoring study of the formation of the readiness of future primary school teachers to design an educational environment]. *Imidzh suchasnogho pedagogha – The image of a modern teacher*, 1 (208), 45–50 [in Ukrainian].

11. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torghivli ta sil's'koghho ghospodarstva Ukrainy (2020). *Pro zatverdzhennja profesijnogho standartu za profesijamy «Vchytelj pochatkovykh klasiv zakladu zaghal'noji seredn'oji osvity», «Vchytelj zakladu zaghal'noji seredn'oji osvity», «Vchytelj z pochatkovoji osvity (z dypломom molodshogho specialista)»: nakaz № 2736 vid 23 ghrudnja 2020 r.* [On approval of the professional standard for the professions «Primary School Teacher of a general Secondary Education Institution», «Teacher of a general Secondary Education Institution», «Teacher of primary education (with a junior specialist's diploma)»: Order № 2736 dated December 23, 2020]. Retrieved from : <https://nus.org.ua/news/zatverdylly-try-profesijni-standart-vchytelya-dokument/> [in Ukrainian].

12. Fomin, K. V. (2020). *Pidghotovka vchytelja pochatkovoi shkoly do orghanizaciji dialoghichnogho navchannja* [Training of primary school teachers to organize dialogue teaching]: (Abstract of PhD thesis). Lviv [in Ukrainian].

13. Kryvylova, O., Oleksenko, K., Kotelianets, N. et al. (2022). *Influence of the state reform of primary education on the professional training of future teachers.* *Cuestiones Políticas*, 40(75), 134-144. [in English].

АНОТАЦІЯ

У професійному стандарті за професією «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» як одна з основних трудових функцій зазначено «участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища», що передбачає сформованість здатності до проектування осередків навчання, виховання і розвитку учнів. Суттєвих змін має зазнати процес і зміст підготовки вчителів початкових класів, здатних до проектування навчального середовища за вимогами сучасної української школи.

У статті схарактеризовано діагностичний інструментарій з оцінки рівнів сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до проектування навчального середовища за особистісним, змістовно-процесуальним та оцінно-регулятивним критеріями: визначення векторів спрямованості особистості за Б. Бассом; аналіз продуктів діяльності; мотиваційне есе; короткий орієнтовний тест за Е. Вандерлікком; шкала самооцінки мета-когнітивної поведінки за Д. Лакоста; тест на креативне мислення за С. Медником; визначення рівня рефлексивності; методика на визначення рівня емоційного інтелекту за Н. Холлом; методика дослідження вольової саморегуляції за Е. Ейдманом.

Аналіз експериментальних даних засвідчив якісні зміни на низькому та середньому рівнях сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до проектування навчального середовища, зумовлені зменшенням кількості здобувачів вищої освіти цих категорій упродовж педагогічного експерименту в КГ (на 6,97% і 6,33% відповідно) та ЕГ (на 13,92% і 17,73% відповідно). Достатній і високий рівні сформованості означеної готовності також продемонстрували позитивні якісні зміни: збільшення кількості здобувачів вищої освіти у КГ (на 10,13% і 3,17% відповідно) та ЕГ (на 22,16% і 9,49% відповідно). Отримані результати підтверджено використанням методів математичної статистики, зокрема розрахунку критерію Пірсона $\chi^2 = 11,2$ та t-критерію Стьюдента $t = 8,4$.

За всіма показниками відбулися статистично достовірні зміни рівня сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до проектування навчального середовища, що є підставою для твердження про високу дієвість розробленої структурно-функціональної моделі, зокрема запропонованих організаційно-педагогічних умов, форм, методів і засобів.

Ключові слова: готовність, експериментальне дослідження, діагностика, модель, початкова школа, учитель.

УДК 372.61

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-334-342

**ACTIVATION OF METHODOLOGICAL WORK ON THE DEVELOPMENT
OF PROFESSIONAL SPEECH COMPETENCE
OF PRESCHOOL EDUCATION TEACHERS**

**АКТИВІЗАЦІЯ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ**

Alla OMELIANENKO,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

alla.omelyanenko2017@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5214-1663>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4 Schmidta St., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine

Алла ОМЕЛЯНЕНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: March 12, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

The article highlights the issue of intensification of methodical work on the development of professional speech competence of preschool teachers. Based on the analysis of psychological literature, it was found that a lot of scientific research and practical innovations are devoted to the problem of methodical work in various educational institutions. The scientists revealed the peculiarities of the organization of methodical work in educational institutions of different levels, characterized the effectiveness of various practical experiences on the activation of methodical work in preschool education institutions; the content and forms of innovations in the activation of methodical work of educators were revealed. Researchers see the meaning of methodical work in the selection of the most rational methods of teaching and raising children by increasing the level of general didactic and methodical preparation of the teacher for organizing and conducting educational work; exchange of experience between members of the pedagogical team, identification and promotion of advanced pedagogical experience

The analysis of purposeful observation of the professional speech activity of educators in organized conditions in online classes, conversations, questionnaires, analysis of the products of the methodical work of educators, documentation of educational material allows us to state that there is no systematic, purposeful nature of planning speech classes for teaching preschoolers to write stories thoughts. The author applied forms of intensification of methodical work on the development of professional speech competence of preschool teachers. Among them are the following: interactive sketches, a moment of empathy, the game-competition «Quote Disputes», the intellectual game-competition «Two Tents», a pedagogical polylogue, a methodical capsule of an educator, an interactive game, a club form «Salon of Errors», a problem table, a creative sheet, methodological ring, panorama of creative works, modeling, seminar-presentation «School of Renewal», interactive interaction «Pedagogical Carousel», compiling a cloud of tags «Describe, tell, think», case model «Using

334

ICV 2021: 85.25

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1

visualization techniques in the process of teaching children of the older group to compose a story reflection», simulation game «Content characteristics of a story-reflection». We see the prospect of further research in the substantiation of the criteria for the activation of methodical work in preschool education institutions; development of didactic and technological foundations of information support for the activation of methodical work on the development of professional speech competence of preschool teachers using modern computer technologies.

Key words: *activation of methodical work, teachers of preschool education institution, forms of methodical work.*

Вступ. Підвищення якості дошкільної освіти є суттєвим завданням, що вимагає перетинання глибинних і поверхневих чинників. У Законі України «Про дошкільну освіту» окреслені сучасні напрями розвитку дошкільної освіти, зазначено на необхідності інтенсифікації теоретичного й практичного супроводу, оновлення стандартів, широкого впровадження інноваційних освітніх технологій і нового зразка програмно-методичного забезпечення. За цих умов активізація методичної роботи з розвитку професійно-мовленнєвої компетентності вихователів у закладах дошкільної освіти набуває першочергового значення.

Проблемі методичної роботи в різних закладах освіти присвячено чимало наукових розвідок і практичних інновацій. У працях І. Жерносек, С. Майданенко, В. Павленко, О. Сидоренко, І. Титаренко висвітлені загальні теоретичні підходи до методичної роботи в освітніх закладах. Науковцями А. Богуш, В. Крижко, К. Крутій, В. Мануйленко, Є. Павлютенков, Л. Поздняк, О. Шестопалюк розкриті організаційні аспекти методичної роботи в різних освітніх закладах освіти. Схарактеризовано ефективність різноманітного практичного досвіду з активізації методичної роботи в закладі дошкільної освіти (Г. Васильєва, Г. Григоренко, Л. Калуська, О. Ліннік, Н. Омеляненко, Н. Савінова); виявлено зміст і форми інновацій в активізації методичного керівництва освітнім процесом (Л. Карамушка, К. Крутій, О. Корнеєва, Л. Поздняк).

Проте завдання дошкільної ланки освіти, що сформульовані в сучасних освітніх програмах для дітей від трьох до семи років, визначають нові підходи щодо якості методичної складової в закладах дошкільної освіти, її змісту і способів активізації. Їхня реалізація зумовлена готовністю і здатністю вихователів вирішувати проблеми дошкільної освіти в руслі сучасних освітніх парадигм і домінант. У зв'язку з цим виформовуються оновлені мета і завдання щодо активізації методичної роботи вихователів і підвищення розвитку їхньої професійно-мовленнєвої компетентності.

Методи та методики дослідження. З метою перевірки ефективності методики активізації методичної роботи використано методи цілеспрямованого спостереження за професійно-мовленнєвою діяльністю вихователів в організованих умовах на он-лайн заняттях, бесіди, анкетування, тестування, аналіз продуктів методичної роботи вихователів.

Результати та дискусії. Аналіз наукових здобутків із дослідження проблеми підтвердив, що вчені (Л. Волобуєва, І. Жерносек, Т. Слободянюк, І. Титаренко) розглядають методичну роботу під кутом

зору підвищення кваліфікації педагогічних кадрів і зазначають взаємовплив сучасного рівня розвитку закладів освіти, запитів педагогів та гнучкої регуляції між учасниками методичної роботи.

У системі безперервної освіти викладачів, вихователів методична робота в освітніх закладах є одним із пріоритетних напрямів. Сенс методичної роботи полягає в тому, щоб добирати найбільш раціональні методи навчання й виховання дітей через удосконалення загальнодидактичної та методичної підготовленості педагога до організації і проведення навчально-виховної роботи; обміні досвідом між членами педагогічного колективу, виявленні та пропаганді передового педагогічного досвіду [3:65].

Зауважимо, що науковці, розкриваючи багатоаспектність методичної роботи в різних типах навчальних закладів, погоджуються з подібним розумінням цієї дефініції (Л. Калуська, Л. Карамушка, О. Корнєєва, В. Пікельна, О. Ліннік). Вони стверджують, що визначальною ознакою методичної роботи, її суттєвою характеристикою є можливість підвищувати або вдосконалювати педагогічну майстерність педагогів в умовах того ж самого освітнього закладу, де вони працюють.

Так само науковці зазначають про те, що методична робота – це спеціально організований процес з навчання та розвитку педагогічних кадрів, в якому виявляються, узагальнюються та розповсюджуються найбільш цінні педагогічні здобутки та набувається педагогами досвід створення власних методичних доробків для забезпечення ефективності освітнього процесу.

З огляду на зазначене, будемо розуміти методичну роботу як цілісний комплекс взаємопов'язаних дій і заходів, які забезпечують удосконалення професійної майстерності педагогів. Зазначений комплекс заходів спирається на досягнення педагогічної науки та передового педагогічного досвіду та сприяє підвищенню фахового рівня, майстерності педагогів, поліпшує якість освітніх послуг закладу освіти.

У системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів безпосередньо в умовах закладу дошкільної освіти методичну роботу розглядають як провідний напрям.

Стосовно організації методичної роботи в закладах дошкільної освіти висловлювався Є. Павлютенков. Автор розглядав методичну роботу з позиції діяльності адміністрації закладу дошкільної освіти щодо створення осередків розвивального середовища, в яких буде реалізуватися творчий потенціал вихователів та педагогічного колективу. Ефективність методичної роботи в закладі дошкільної освіти залежить від багатьох факторів, серед яких дослідник зазначав такі: кваліфікація вихователів, розуміння ними означених завдань, їхньої зацікавленості в досягненні результатів [6:90].

А. Васильєва, Л. Бахтуріна, Л. Калуська зазначають, що методична служба ЗДО є платформою, на якій об'єднуються державна система управління освітою та система підвищення кваліфікації педагогічних кадрів із конкретним закладом дошкільної освіти [2].

В. Гуменюк зосереджує увагу на інформаційному аспекті освітнього простору, який створений завдяки методичній роботі в закладі дошкільної

освіти та змістовій поінформованості його учасників. Проте вузлове визначення сутності методичної роботи дослідник не пропонує, зосереджуючи увагу лише на інформаційному призначенні цього феномена.

О. Ліннік у тлумаченні поняття «методична робота в ЗДО» спиняється на інтегрованості означеного процесу, який складається, з одного боку, з практичного навчання вихователів роботі з дітьми, а з другого – з підвищення рівня їхньої педагогічної майстерності [5].

К. Крутій описує методичну роботу в закладі дошкільної освіти як феноменальний засіб управління освітнім процесом і діяльністю педагогічного колективу (та кожного педагога в ньому) під керівництвом вихователя-методиста, завдяки якому підвищується професійна компетентність вихователів, розвивається їхня педагогічна творчість, майстерність; виявляється, узагальнюється, розповсюджується та впроваджується найбільш ефективний педагогічний досвід для підвищення якості освіти дітей дошкільного віку [4].

Таким чином, методична робота в закладі дошкільної освіти – це багатокомпонентна діяльність, яка забезпечує підвищення кваліфікації педагогів, якість освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, поширення психолого-педагогічних знань серед батьків. Традиційно сформована система активізації методичної роботи в закладі дошкільної освіти зумовлюється керівництвом та контролем за діяльністю вихователів. Однак нормативне врегулювання методичної роботи в закладі дошкільної освіти потребує модернізації за сучасними вимогами.

Застосування особистісно-орієнтованої освіти не тільки стосовно дітей, а й вихователів – саме такого підходу потребує методична робота в закладі дошкільної освіти в оновлених умовах. За означеного підходу методична робота буде спрямована на індивідуальне професійне зростання педагога, підвищення рівня його методичної грамотності та розвиток оцінно-рефлексивних вмінь. З метою реалізації такого оновлення буде слушно зосередити увагу на чинниках, що виформовують завдання методичної роботи з вихователями. Серед них такі: стан нормативно-правової бази дошкільної освіти (Л. Пісоцька); рівень професійної майстерності вихователів, рівень швидкої адаптації до нових умов, самостійний пошук інформації та її критичний аналіз (Л. Карамушка, О. Корнеєва); формальна чи неформальна форма реалізації методичної роботи на різних організаційних рівнях (О. Ліннік); урахування професійного потенціалу окремого вихователя або масовий характер методичних заходів (К. Крутій); система та досвід роботи педагогів (Н. Савінова); особистісна позиція сприйняття вихователями методичної роботи як контрольного акту чи як допоміжної регульовальної дії (К. Крутій, І. Терещенко); соціально-психологічного клімату в закладі (М. Молочко).

Сутність вищезазначеного зводиться до висновку, що активізація методичної роботи з розвитку професійно-мовленнєвої компетентності вихователів закладу дошкільної освіти – це організаційно-педагогічний напрямок у діяльності вихователя-методиста з вихователями ЗДО з метою

підвищення їхньої педагогічної майстерності та оцінно-рефлексивної діяльності методичного спрямування. З огляду на це, важливо дослідити проблеми активізації методичної роботи з розвитку професійно-мовленнєвої компетентності вихователів в закладі дошкільної освіти.

З метою виявлення рівня обізнаності вихователів з таким типом зв'язного монологічного мовлення, як розповідь-роздум та визначення його місця в освітньому процесі було проведено анкетування вихователів дошкільних закладів: комунального закладу освіти «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 214 «Білочка» комбінованого типу» Дніпровської міської ради; комунального закладу освіти «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 220 «Зайчатко» комбінованого типу» Дніпровської міської ради міста Дніпро.

Анкета складалася з двох блоків запитань. До першого блоку було включено запитання відносно того, чи обізнані вихователі зі значенням терміну «розповідь-роздум», композиційною структурою та мовленнєвими засобами, які використовуються під час його створення. У другому блоці анкети ми ставили запитання, чи відбувається на мовленнєвому занятті цілеспрямоване ознайомлення та навчання дітей складати розповідь-роздум та в яких ще видах діяльності використовують розповідь-роздум в освітньому процесі.

Аналіз відповідей на перший блок анкети засвідчив низький рівень обізнаності вихователів з таким типом зв'язного мовлення, як роздум. Так, 10% респондентів розглядали його як уміння зв'язно висловлювати думку; 6% – як здатність дитини мислити логічно, чітко; 8% вихователів назвали серед істотних та вагомих ознак роздуму такі: обґрунтування тези, аргументи, наведення прикладів з власного досвіду, формування висновку на основі фактів. 49% респондентів дали відповіді, в яких були названі окремі особливості розповіді-роздуму. Серед цих особливостей найчастіше називали «точка зору», відповідь на запитання «чому?». 27% респондентів не змогли дати відповідь на поставлене запитання.

Відповіді на запитання щодо композиційної структури розповіді-роздуму засвідчили, що лише 30% респондентів обізнані з нею. Причому, 10% з них назвали «теза, доведення, висновок», а 20% такі варіанти: «перша, друга, третя частини», «початок, середина, кінець» або змішаний варіант: «початок, доведення, висновок». 17% дали неправильну відповідь і 53% респондентів не змогли дати відповідь на поставлене запитання. На останнє запитання в цьому блоці про мовленнєві засоби, які використовуються в розповіді-роздумі, лише 15% респондентів називали їх, найчастіше – вставні слова.

У другому блоці анкети було отримано такі результати: як зазначили респонденти, лише 8% проводили ознайомлення з таким типом зв'язного мовлення, як розповідь-роздум на заняттях з розвитку рідного мовлення. Але водночас 40% вихователів на заняттях з розвитку рідного мовлення вчили дітей елементів розповіді-роздуму. Наприклад, під час опису іграшки, висловлюючи своє оцінне ставлення до неї, та в бесіді за змістом прочитаної казки, коли діти пояснювали мотив поведінки казкового літературного героя.

Як бачимо, в організованих умовах на заняттях з розвитку рідного мовлення тільки незначна кількість вихователів (8%) знайомили дітей з розповіддю-роздумом. Одночасно з цим на заняттях з інших розділів, зокрема, ознайомлення дітей з природою, художньою літературою, формування елементарних математичних уявлень та також в ігровій, трудовій діяльності дітей вихователі широко використовували різноманітні методи та прийоми, які сприяли розвитку мовленнєвих умінь та навичок складати розповідь-роздум. Серед таких методів і прийомів: спостереження в природі (70%), пояснення явищ з причинно-наслідковою залежністю (48%), обстеження предметів, їх якостей та властивостей (24%), дидактичні ігри на класифікацію, порівняння (93%), пояснення правил гри (4%).

За результатами аналізу відповідей було з'ясовано, що лише 8% вихователів знайомлять з розповіддю-роздумом на заняттях з розвитку мовлення. Зазначимо, що принагідна, епізодична робота над розповіддю-роздумом на заняттях з інших розділів істотно не впливає на рівень умінь і навичок складати розповідь-роздум. Отже, один з ефективних шляхів навчання старших дошкільників складання розповіді-роздуму залишається поза увагою більшості педагогів.

82,2% вихователів мають недостатній обсяг знань про розповідь-роздум, його композиційно-цілісну структурну організацію, мовні засоби зв'язку в ньому, слабо орієнтуються в основних положеннях методики навчання дошкільників складання розповіді-роздуму. 11,8% вихователів, які мають достатній обсяг знань про розповідь-роздум, чітко знають та систематично втілюють у практику роботи основні положення методики навчання дошкільників складати розповіді-роздуми. Як бачимо, лише 11,8% загальної кількості вихователів мають достатній обсяг знань про суть розповіді-роздуму та методику роботи над ним. Це переконливо свідчить про необхідність нових розробок у методиці навчання дошкільників складання розповіді-роздуму.

Щоб виявити частоту планування занять з розвитку мовлення, на яких відбувається навчання складання розповіді-роздуму, було проаналізовано перспективні та календарні плани навчально-виховної роботи в групах 6-го року життя. Вивчення педагогічної документації ЗДО дозволило дійти висновків про особливості роботи педагогів з навчання дошкільників складання розповіді-роздуму. Більша частина вихователів (64%) користуються перспективними планами, які були запропоновані К. Крутій, що забезпечує системність і послідовність у розв'язанні завдань формування мовленнєвої компетенції. Заняття з розвитку мовлення здебільшого сплановано як комплексні (70%), тематичні (21%), інтегровані (9%). У проаналізованій документації заплановано значну кількість занять з навчання різних видів розповіді (60%) за планом, опорними словами, з власного досвіду, опису (18%): опис картин, іграшок, переказу літературних творів (12%), але не планується робота над роздумом як функціональним-смісловим типом зв'язного мовлення. Причину такого становища вбачаємо в тому, що чинні програми навчання й виховання дошкільників не орієнтують педагогів на навчання дошкільників складати розповіді-роздуми.

У запланованих видах роботи поза заняттями (в бесідах на різні теми, дидактичних іграх та вправах, загадуванні загадок) зустрічається незначна кількість завдань (14%), які вимагають розсудливо подумати, поміркувати над причинно-наслідковими відношеннями певних явищ, висловлювати свою думку, але такі завдання не поєднуються з вимогою надавати своїй відповіді специфічних рис розповіді-роздуму. Одночасно з цим у планах наявний великий обсяг бесід (49%), до змісту яких входять запитання, звернені лише до пам'яті, вимагають репродуктивного відтворення, а не стимулюють до роздумів, узагальнень, виявлення причинно-наслідкових явищ докільця.

Здійснений аналіз документації навчального матеріалу дозволяє констатувати відсутність системного, цілеспрямованого характеру планування мовленнєвих занять з навчання дошкільників складання розповідей-роздумів. Більшість вихователів планує недостатню кількість різних форм роботи, спрямованих на формування пізнавальних здібностей, мисленнєвих процесів, розумових якостей. Основним недоліком такої роботи є відсутність уваги до функціонального призначення розповіді-роздуму, його структури та мовленнєвого оформлення.

З метою усунення означених недоліків нами були застосовані форми активізації методичної роботи з розвитку професійно-мовленнєвої компетентності вихователів закладів дошкільної освіти. Серед них такі: інтерактивні етюди, хвилинка емпатії, гра-змагання «Цитатні суперечки», інтелектуальна гра-змагання «Два намети», педагогічний полілог, методична капсула вихователя, інтерактивна гра, клубна форма «Салон помилок», проблемний стіл, творчий лист, методичний ринг, панорама творчих справ, моделювання, семінар-презентація «Школа оновлення», інтерактивна взаємодія «Педагогічна карусель», складання хмари тегів «Опиши, розкажи, поміркуй», модель кейсу «Використання прийомів візуалізації у процесі навчання дітей старшої групи складати розповідь-роздум», імітаційна гра «Змістова характеристика розповіді-роздуму». Вказані форми методичної роботи забезпечували занурення в професійно-мовленнєву діяльність, у якій відбувалось підвищення кваліфікації та професійної майстерності вихователів.

Висновки. Отже, активізація методичної роботи з розвитку професійно-мовленнєвої компетентності вихователів закладу дошкільної освіти – це дієвий спосіб і активна форма завдяки якій підвищується професійна майстерність педагогів; усвідомлюються наукові досягнення, передовий педагогічний досвід та засоби їхнього впровадження в педагогічну теорію, освітню практику; успішна умова розвитку педагогічної творчості вихователів; шлях до наукової модернізації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в обґрунтуванні критеріїв активізації методичної роботи в закладах дошкільної освіти; розробці дидактичних і технологічних засад інформаційного забезпечення активізації методичної роботи з розвитку професійно-мовленнєвої компетентності вихователів закладу дошкільної освіти з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Література

1. Жерносек І. П. Організація науково-методичної роботи в школі. Харків : Основа, 2016. 128 с.
2. Калуська Л. Нові підходи до методичної роботи в ДНЗ. *Дошкільне виховання*. 2015. № 11. С. 10–11.
3. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти. Київ : Наука-Центр, 2020. 332 с.
4. Крутий К. Л. Масові форми методичної роботи з педагогами в сучасному дошкільному навчальному закладі. Запоріжжя : «ЛІПС» ЛТД, 2014. 128 с.
5. Ліннік О. Сучасні інтерактивні технології методичної роботи з педагогічними кадрами. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 8. С. 21–28.
6. Павлютенков Є. М. Професійне становлення керівника дошкільного навчального закладу. *Дошкільна освіта*. 2015. № 1. С. 4–11.

References

1. Zhenosek, I. P. (2016). *Orhanizatsiia naukovo-metodychnoi roboty v shkoli* [Organization of scientific and methodical work at school]. Kharkiv : Osнова [in Ukrainian].
2. Kaluska, L. (2015). *Novi pidkhody do metodychnoi roboty v DNZ* [New approaches to methodical work in a children's educational institution]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 11, 10–11 [in Ukrainian].
3. Karamushka, L. M. (2020). *Psykhohohiia upravlinnia zakladamy serednoi osvity* [Psychology of management of secondary education institutions]. Kyiv : Nauka-Tsentr [in Ukrainian].
4. Krutii, K. L. (2014). *Masovi formy metodychnoi roboty z pedahohamy v suchasnomu doshkilnomu navchalnomu zakladi* [Mass forms of methodical work with teachers in a modern preschool educational institution]. Zaporizhzhia : «LIPS» LTD [in Ukrainian].
5. Linnik, O. (2019). *Suchasni interaktyvni tekhnolohii metodychnoi roboty z pedahohichnymy kadramy* [Modern interactive technologies of methodical work with teaching staff]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu – Educator-methodist of a preschool institution*, 8, 21–28. [in Ukrainian].
6. Pavliutenkov, Ye. M. (2015). *Profesiine stanovlennia kerivnyka doshkilnoho navchalnoho zakladu* [Professional development of the head of a preschool educational institution]. *Doshkilna osvita – Preschool education*, 1, 4–11. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлюються питання активізації методичної роботи з розвитку професійно-мовленнєвої компетентності вихователів закладу дошкільної освіти. На основі аналізу психологічної літератури було з'ясовано, що проблеми методичної роботи в різних закладах освіти присвячено чимало наукових розвідок і практичних інновацій. Науковцями розкриті особливості організації методичної роботи в закладах освіти різного рівня, схарактеризовано ефективність різноманітного практичного досвіду з активізації методичної роботи в закладі дошкільної освіти; виявлено зміст і форми інновацій в активізації методичної роботи вихователів. Дослідники сенс методичної роботи вбачають у підборі найбільш раціональних методів навчання й виховання дітей через підвищення рівня загальнодидактичної і методичної підготовленості педагога до організації і ведення навчально-виховної роботи; обміні досвідом між членами педагогічного колективу, виявленні та пропаганді передового педагогічного досвіду

Здійснений аналіз цілеспрямованого спостереження за професійно-мовленнєвою діяльністю вихователів в організованих умовах на онлайн заняттях, бесіди, анкетування, аналіз продуктів методичної роботи вихователів, документації

навчального матеріалу дозволяє констатувати відсутність системного, цілеспрямованого характеру планування мовленнєвих занять з навчання дошкільників складати розповіді-роздуми. Автором були застосовані форми активізації методичної роботи з розвитку професійно-мовленнєвої компетентності вихователів закладу дошкільної освіти. Серед них такі: інтерактивні етюди, хвилинка емпатії, гра-змагання «Цитатні суперечки», інтелектуальна гра-змагання «Два намети», педагогічний полілог, методична капсула вихователя, інтерактивна гра, клубна форма «Салон помилок», проблемний стіл, творчий лист, методичний ринг, панорама творчих справ, моделювання, семінар-презентація «Школа оновлення», інтерактивна взаємодія «Педагогічна карусель», складання хмари тегів «Опиши, розкажи, поміркуй», модель кейсу «Використання прийомів візуалізації у процесі навчання дітей старшої групи складати розповідь-роздум», імітаційна гра «Змістова характеристика розповіді-роздуму». Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в обґрунтуванні критеріїв активізації методичної роботи в закладах дошкільної освіти; розробці дидактичних і технологічних засад інформаційного забезпечення активізації методичної роботи з розвитку професійно-мовленнєвої компетентності вихователів закладу дошкільної освіти з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Ключові слова: активізація методичної роботи, вихователі закладу дошкільної освіти, форми методичної роботи.

УДК 377.6

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-343-351

**FEATURES OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION
FUTURE SOCIAL WORKERS IN THE CONDITIONS
INSTITUTION OF VOCATIONAL HIGHER EDUCATION**

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ
ЗАКЛАДУ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВИТИ**

Victoria OSTARCHUK,

teacher, chairman of the cycle
design and social work commission

vkusnik23@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7873-1290>

VSP Zhytomyr Technological
Vocational College KNUBA,

✉ 37 Nebesnoi Sotni St,
Zhytomyr, 10029, Ukraine

Вікторія ОСТАПЧУК

викладач, голова циклової комісії
дизайну та соціальної роботи

ВСП Житомирський
технологічний фаховий коледж
КНУБА,

✉ вул. Небесної Сотні 37,
м. Житомир, 10029, Україна

Original manuscript received: March 31, 2023

Revised manuscript accepted: April 28, 2023

ABSTRACT

The article explores the peculiarities of self-determination of future social workers under the influence of modern transformations in all spheres of life. Educational policy in Ukraine is changing in response to society's demand for improving the quality of vocational pre-university education to ensure the competitiveness of graduates on the labor market, shifting emphasis from training humanitarians and economists to professional training of specialists in the social sphere, taking into account the regional need for specialists of a certain profile. Focusing on the paradigms of the cognitive process, within the framework of which there is a shift in emphasis, the idea of self-determination in the conditions of the institution of professional preliminary higher education is defended.

The modern level of extra-primary activities in the conditions of an educational institution of vocational pre-higher education has been clarified. Conditions have been created for determining the criteria, indicators and level of participation of vocational pre-higher education students in extracurricular activities.

Special forms and methods of working with students of vocational pre-university education were analyzed and substantiated. Stages of formation and approval of extracurricular activities have been created. The list of necessary conditions for the formation of the system of theoretical knowledge, practical abilities and skills necessary for the effective realization of oneself as an individual in the process of professional training is given in the applicants of vocational education; promoting the development and formation of personal qualities that will contribute to the formation of oneself as a specialist in the social sphere.

The purpose of the article was to identify the features of extracurricular work with future social workers, which is aimed at the formation of professional self-development and ensures the effectiveness of the actions of appropriate pedagogical

technologies in the conditions of an institution of preliminary higher education. Considerable attention is paid to the problems of extracurricular activities, on the basis of the analysis, the strengths of professional pre-higher education are highlighted, the expediency of using effective methods of extracurricular activities is clarified.

Conclusions have been made regarding the need to improve the domestic system of professional pre-higher education, to quickly and adequately respond to constant changes and instability of social life, shifting educational emphasis towards working with students to increase their responsibility for learning outcomes and mastering modern learning technologies. The prospect of further development of the investigated problem is the definition and justification of the necessary pedagogical conditions for improving the quality of extracurricular activities in the environment of a professional college for future social workers in the conditions of globalization.

Key words: *self-development of personality, future social workers, professional pre-higher education, extracurricular activities.*

Вступ. У характеристиці закладу фахової передвищої освіти (ЗФПО) визначено його як конкретну освітньо-виховну інституцію і колектив, у якому істотну роль відіграє позанавчальна діяльність; а також соціально-психологічну групу, що впливає на членів відповідно до їхньої діяльності за інтересами і потребами. При цьому для здобувача створюється таке соціальне середовище, яке наразі є сприятливим для саморозвитку особистості. Заклад освіти такого типу передбачає задоволення її потреб в отриманні широкої світоглядної та якісної професійної підготовки [4].

Методи та методика дослідження. Проблема формування професійного самовизначення, соціальної відповідальності, організаторських здібностей, готовності до управлінської діяльності, прояву гуманності та толерантності в майбутніх соціальних працівників знайшла своє відображення в працях соціологів та психологів.

Загалом, заклад фахової передвищої освіти здійснює підготовку майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. Важливу роль при цьому відіграють зміст, форми і методи організації позанавчальної індивідуальної, мікрогрупової та групової роботи. Здобувачі ЗФПО систематично оволодівають знаннями і професійними вміннями в основному під час освітнього процесу, але частина із них визначається певним інтересом і професійною спрямованістю, сформованістю позитивного ставлення до майбутньої професії. Хоча слід зазначити, що здобувачі першого курсу на початку навчання зосереджуються в основному на опануванні змісту дисциплін. Проте вони охоче включаються в нове соціальне середовище, яке приваблює новими зв'язками, виконанням нових соціальних ролей, можливістю залучатися до різних видів діяльності. За таких умов з'являється можливість самореалізації кожного з учасників. Організація позанавчальної роботи в такому освітньому закладі передбачає, безперечно, окремі елементи для активного професійного саморозвитку.

Акцентуючи увагу на майбутній професійній діяльності, ми приймаємо твердження Н. Вінник, що позанавчальна діяльність «може стати особистим мотивом і спонукати респондентів до дій самопобудови своєї самостійності» [3:71]. На думку автора, щоб мета стала найважливішою в житті

і виступала провідним регулятором особистісного зростання, необхідно розвивати творчі здібності, виокремлювати професійний розвиток як пріоритетну діяльність. Це і буде по суті актуалізація усвідомленої потреби в професійному саморозвитку.

Досить оригінальну думку висловив свого часу Н. Руденко, який пов'язував потребу, мету і вольові зусилля для досягнення окресленої мети [7]. Адже цілком ймовірним є факт, що актуалізація потреби в професійному саморозвитку в процесі позанавчальної діяльності відбувається на основі переживання емоційно-забарвлених бажань, прагнень, почуття успіху, задоволення від вирішення проблеми, успіх її розв'язання – у формі оціночних емоцій, ставлення. Отримавши один раз перемогу, визнання особистих якостей, здобувач буде знову і знову прагнути повторити свої досягнення [9].

Такої думку дотримується І. Бех [1], при цьому визначаючи внутрішні та зовнішні стимули саморозвитку: до зовнішніх відносить вплив середовища, соціально-організоване виховання, педагогічний процес, що несе в собі позитивні впливи; до внутрішніх відносить потреби, мотиви, інтереси, установки.

Згідно з Концепцією національного виховання (2009 р), Законом України «Про освіту» позанавчальна діяльність повинна включати подальший розвиток соціального і життєвого досвіду особистості, її мотиваційної сфери, соціально-комунікативних умінь; формування навичок визначати мету, визначати шляхи і засоби її досягнення, приймати рішення щодо послідовного і відповідального виконання соціальних функцій; усвідомлене самовизначення в професійному зростанні; усвідомлене формування соціально сприятливого способу життя [3].

Метою статті є виявлення особливостей позанавчальної роботи з майбутніми соціальними працівниками, яка спрямована на формування їхнього професійного саморозвитку та забезпечує ефективність дій відповідних педагогічних технологій в умовах закладу фахової передвищої освіти.

Ми звертаємо увагу на конкретизацію змісту позанавчальної роботи здобувачів закладу фахової допрофесійної освіти. На думку вітчизняних учених (М. Головатого, О. Карпенко, М. Панасюк та ін.), позанавчальна діяльність у закладі освіти – це цілеспрямований процес, який відображає діалектичну єдність об'єктивних умов і суб'єктивних факторів виховного впливу і взаємодії суб'єктів, які одночасно виступають об'єктами виховання і самовиховання. Але при цьому позанавчальна діяльність, на думку Н. Вінник, – «це самоствердження і самовизначення в соціально-виховному середовищі, а соціальний вплив позанавчальної діяльності полягає в ціннісно-впливовій співтрансформації суб'єктів цього процесу» [3].

Як переконливо доводять науковці [6; 8; 9], позанавчальна діяльність буде більш результативною, якщо означений процес буде педагогічною системою, у якій чітко окреслено цілі, завдання, зміст, форми, методи, умови реалізації та критерії її ефективності [2:5]. Позанавчальна діяльність є важливим складником усього виховного процесу закладу освіти, і тому ми розглядаємо її як особливий інструмент у виховній роботі зі здобувачами. Це

дозволило Н. Руденко стверджувати, що поняття «позанавчальна виховна діяльність» відображає позанавчальну діяльність і виховання як діалектичне взаємоперетворення «форми» і «змісту» [7].

На нашу думку, доцільно охарактеризувати позанавчальну діяльність як своєрідну систему, яка має змістове наповнення, мету, завдання і засоби впливу. Практика засвідчує, що позанавчальна діяльність здобувачів закладу фахової допрофесійної підготовки є такою системою, яка забезпечує професійно-особистісний розвиток і саморозвиток майбутнього соціального працівника на основі діяльнісного, особистісного і творчого підходу, ставлення до майбутньої професії, вільного вибору власної позиції, добровільного прийняття життєвих цінностей і пріоритетів. Тому більшість якостей особистості здобувача, якими він оволодіє в позанавчальній діяльності, стають соціально і професійно орієнтованими. Це дозволяє висловити думку про те, що особливе значення має розвиток у майбутніх соціальних працівників професійного самопізнання. Воно розуміється як «самопізнання особистістю себе в активній професійній діяльності, яке, з одного боку, є відображенням та свідомості суб'єкта об'єктивних умов діяльності, потреб і можливостей та управлінням на цій основі своїми професійними діями, з другого – умовою і важливим фактором професійного становлення, показником успішного володіння професійною діяльністю [1].

Лише усвідомивши свої професійно-особистісні якості, майбутній соціальний працівник може повністю реалізувати себе як особистість і майбутній професіонал у практичній діяльності. Розглядаючи соціального працівника в ролі суб'єкта професійно-педагогічної діяльності, доцільно визначити ті якості особистості, які будуть сприяти її ефективній діяльності в соціальній сфері і повинні формуватися в процесі позанавчальної діяльності в закладі фахової допрофесійної підготовки: *орієнтаційно-мотиваційна* – потреба й інтерес до професійного саморозвитку, орієнтація на можливість розширення знань про професію і сферу діяльності, уміння вибрати запропонований оптимальний варіант діяльності в позанавчальній роботі; *організаційно-практична* – самовизначення щодо вибору знань для професійного зростання і саморозвитку, вибір компетентностей, оволодіння знаннями для власної професійної діяльності, напрямами соціальної роботи, механізмами взаємодії з різними клієнтами; *регулятивно-оцінювальна* – здатність до самоконтролю, оволодіння технологіями роботи в різних соціумах, різними методами самовдосконалення, уміння проявляти рефлексивність, здатність до самореалізації у різних видах позанавчальної діяльності.

Згідно з завданнями нашого дослідження позанавчальна діяльність здобувачів закладу фахової допрофесійної освіти з першого курсу дає їм можливість включатися в систему професійного розвитку, яка забезпечить реалізацію зазначених складників та їх показників.

Позанавчальну сферу життєдіяльності такого типу закладу освіти можна оцінювати як систему, якщо вона володіє обов'язковими ознаками:

підпорядкування всієї організації певній меті; структурованістю (наявність інших органічно пов'язаних елементів), взаємодією елементів (за наявності управління цим процесом) тощо. Причому, варто звернути увагу, що досягнення мети у вихованні (професійному саморозвитку) цілком допустиме, але якщо вона спрямована (орієнтована) на особистість, відповідає очікуванням і є актуальною.

До речі, ми не заперечуємо, що мета системи позанавчальної діяльності підпорядкована загальній цілеспрямованій меті освіти, орієнтованій на створення умов для саморозвитку і професійного зростання. Тому позанавчальна діяльність у закладі фахової допрофесійної освіти створює педагогічні умови для професійного становлення і розвитку спеціаліста соціальної сфери, які є сприятливими для самовизначення, самооцінки, саморегуляції, самоконтролю і саморозвитку кожної особистості – суб'єкта власного і суспільного життя.

Для досягнення окресленої мети позанавчальна діяльність потребує вирішення низки завдань: вивчення стану, функціонування й орієнтації здобувачів як передумови планування позанавчальної діяльності, спрямованої на професійний саморозвиток; планування позанавчальної діяльності та її вдосконалення на рівні індивідуалізації та мікрогрупової роботи; створення на постійній основі педагогічного семінару, що визначає напрями позанавчальної роботи і контроль за динамікою професійного саморозвитку здобувачів; створення самоуправління здобувачів у процесі реалізації творчих планів, орієнтованих на самооцінку, саморегуляцію і самоконтроль за діяльністю учасників експерименту; розробка методичних матеріалів на допомогу окремим групам здобувачів згідно за вибраними формами позанавчальної діяльності.

Без сумніву, реалізація завдань не є додатком до професійної підготовки здобувачів. Професійний саморозвиток органічно включається в єдину комплексну ідею організації життєдіяльності закладу освіти, зважаючи на вибір учасниками процесу власної стратегії й усвідомлення реальних можливостей професійного саморозвитку. Відповідно до Положення про функціонування закладу освіти означеного типу саме він як самостійна автономна структура вирішує всі питання діяльності, змісту, організації, кадрового забезпечення, всебічної підтримки позанавчальної діяльності [9].

Певною особливістю системи позанавчальної діяльності є використання в ній спеціально-орієнтованих програм, які залежно від мети включають здобувачів різних курсів, з різними інтересами і рівнями готовності сприйняття до поглиблення власного професіоналізму, наприклад: «Школа професіоналів», «Соціум і наше майбутнє», «Наш вибір» тощо.

Помітне місце в позанавчальній діяльності відведено таким формам професійного саморозвитку, які спрямовані на розвиток особистісних якостей майбутніх соціальних працівників. Так, успіхом користуються ділові ігри «Ситуація: твоє рішення», конкурс «Моя майбутня професія», «Безробіття серед молоді», «Твої пропозиції для уряду», презентація інформаційного матеріалу (для багатодітної сім'ї; для пенсіонерів, для учнів шкіл інтернатного типу).

У позанавчальній діяльності, орієнтованій на формування навичок професійного саморозвитку, ми вважаємо за доцільне звернути увагу здобувачів до різних форм виховного плану. Завдяки такому підходу майбутні соціальні працівники оволодівають додатковими вміннями, які проявляються в реальній практиці. Адже соціальний працівник, працюючи з різними віковими категоріями, соціальним статусом і умовами, повинні гіпотетично вміти вступати в комунікацію. З цією метою було розроблено і впроваджено окремі проєкти, у яких закладена ідея необхідності формування вміння використовувати прийоми анімаційної діяльності. Зокрема, заохочують респондентів до творчості, створюють емоційний комфорт у розмові з клієнтом такі бесіди: «Талант чи постійна робота над собою», «Що тебе тішить у твоєму житті», «Чи вмієш ти порадувати іншу людину», «Самопізнання! Як це здійснюється» тощо.

Як доводять дослідники цієї проблеми, суть позанавчальної діяльності найбільш повноцінно відображається в самостійності особистості, саморегуляції, самореалізації та досягненні мети власної діяльності. У цьому переконує Н. Руденко, підкресливши, що така діяльність – «це своєрідна умова для поширення життєвого простору, в якому за участю педагога студент переходить від соціальної ролі «учня» до ролі «професіонала» і здійснює пізнання реальності і самого себе, визначаючи орієнтири дій в нинішньому і майбутньому» [7:12].

Дослідження зазначеної проблеми не мало на меті виокремити формування професійного розвитку саморозвитку з-поміж інших напрямів чи форм позанавчальної роботи. Адже на практиці простежуються традиційні (визначені за функціональним принципом, правове, фізичне, естетичне виховання) та нетрадиційні напрями, які об'єднують різні інтереси здобувачів. Вивчення й аналіз практики дозволяє назвати окремі напрями, які відносяться до позанавчальної діяльності: робота волонтерських загонів; організація спеціалізованих загонів; робота творчої майстерні; консультативна школа; просвітницька школа для початківців щодо роботи з молоддю; клубно-мистецьке життя; школа доброчинності; туризм і здоров'я в соціальній сфері.

Названі напрями впливають на те, що здобувачі середньої освіти сприймають усю позанавчальну роботу як процес виховання, але кожен прагне самореалізуватися в одному або кількох напрямках, вибираючи той із наявних у навчальному закладі, до якого є найбільший інтерес у період навчання на кожному курсі. Як результат нашої практичної діяльності ми дійшли до висновку, що вкрай важливо дотримуватись мети (як орієнтира в роботі), визначати умови, засоби для організації управління процесом формування професійним саморозвитком. Для цього необхідно:

- окреслити структуру і зміст професійного саморозвитку в умовах позанавчальної діяльності, ураховуючи при цьому формування необхідних для соціальних працівників якостей;
- вивчати особливості здобувача сучасного освітнього закладу фахової допрофесійної підготовки, його інтереси, мотиви, нахили і здібності;

- організація позанавчальної діяльності здобувачів має бути орієнтована на майбутню професійну діяльність, що підсилює мотивацію в період навчання до самореалізації;
- постійно орієнтуватися на кінцевий результат спеціальної підготовки, ураховуючи при цьому об'єктивні умови позанавчальної роботи та залучення здобувачів до практичної діяльності;
- позитивний результат позанавчальної діяльності залежить, перш за все, від вмотивованої організації і залучення здобувачів до конкретних форм роботи, методичного забезпечення цього процесу, гуманного і демократичного управління ним;
- успіх реалізації ідеї професійного саморозвитку залежить від системності дій всіх напрямів педагогічно спрямованої в системі позанавчальної роботи.

Таким чином, окреслені положення підтверджують думку вчених про те, що професійний саморозвиток, самовизначення не лише розширюють умови становлення здобувача як професіонала, але й сприяють гармонійному особистісному становленню. Якщо професійна підготовка – це процес входження здобувача закладу освіти в нову соціальну групу з її засобами в конкретній соціальній структурі, то початок усвідомленого саморозвитку проявляється на етапі самовизначення. Перспективою подальшого розгортання досліджуваної проблеми є визначення і обґрунтування необхідних педагогічних умов підвищення якості позанавчальної діяльності в середовищі фахового коледжу щодо майбутніх соціальних працівників в умовах глобалізації.

Література

1. Бех І. Самореалізація особистості як визначальний чинник її життєдіяльності. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7947/1/10.pdf> (дата звернення: 30.03.2023)
2. Вінник Н. Д. Розвиток особистісно-професійних якостей учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі підготовки до діяльності в сфері послуг : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ : Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти», 2009. 19 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. (дата звернення: 28.03.2023).
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 28.03.2023).
5. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» щодо окремих аспектів підготовки кваліфікованих робітників в умовах воєнного стану та відновлення економіки від 19.06.2022 № 2312-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-20#Text>. (дата звернення: 28.03.2023).
6. Карпенко О. Г. Соціальний працівник: деякі аспекти професійної підготовки : навчально-методичний посібник. Київ : ДІПСМ, 2007. 145 с.
7. Руденко Н. В. Самореалізація особистості студентів у позанавчальній виховній роботі вищих технічних навчальних закладів. URL : http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/53.pdf.pdf (дата звернення: 28.03.2023).
8. Управлінські аспекти соціальної роботи : Курс лекцій / М. Ф. Головатий, М. П. Лукашевич, Г. А. Дмитренко, І. Л. Петрова, М. Б. Панасюк; Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Держ. центр соц. служб для молоді. Київ, 2002. 375 с.

9. Ягупов В. В. Професійний розвиток особистості фахівця: поняття, зміст та особливості. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*, 2014. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/7167/> (дата звернення: 28.03.2023).

References

1. Bekh, I. (2017). *Samorealizatsiia osobystosti yak vyznachalnyi chynnyk yii zhyttiedialnosti* [Self-realization of the individual as a determining factor in life and individuality]. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7947/1/10.pdf> [in Ukrainian].
2. Vinnyk, N. D. (2009). *Rozvytok osobystisno-profesiinykh yakosteï uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv u protsesi pidhotovky do diialnosti v sferi posluh* [Development of personal and professional qualities of students of vocational and technical educational institutions in the process of preparation for activities in the service sector]: (PhD Thesis). Kyiv : Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Universytet menedzhmentu osvity». [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada (01.07.2014). *Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»* [Law of Ukraine «On Higher Education»]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text/>. [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada (05.09.2017). *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»* [Law of Ukraine «On Education»]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text/>. [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada (10.02.1998). *Zakon Ukrainy «Pro profesiinu (profesiino-tekhnichnu osvitu)» vid 10.02.1998 № 103/98-VR* [Law of Ukraine «On professional (vocational and technical) education»]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-20#Text/> [in Ukrainian].
6. Karpenko, O. H. (2007). *Sotsialnyi pratsivnyk: deiaki aspekty profesiinoi pidhotovky : navchalno-metodychnyi posibnyk* [Social worker: some aspects of professional training: training manual]. Kyiv : DIRSM. [in Ukrainian].
7. Rudenko, N. V. (2009). *Samorealizatsiia osobystosti studentiv u pozanavchalnii vykhovnii roboti vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv* [Self-realization of students' personality in extracurricular educational work of higher technical educational institutions]. URL : http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/53.pdf.pdf [in Ukrainian].
8. Holovatyi, M. F., Lukashevych, M. P., Dmytrenko, H. A., Petrova, I. L., Panasiuk, M. B. (2002). *Upravlinski aspekty sotsialnoi roboty: Kurs lektsii* [Management aspects of social work: Course of lectures]. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Iahupov, V. V. (2014). *Profesiyni rozvytok osobystosti fakhivtsia: poniattia, zmist ta osoblyvosti* [Professional development of a specialist's personality: concepts, content and features]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiinotekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy – Scientific Bulletin of the Institute of Vocational and Technical Education of the National Academy of Sciences of Ukraine*. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/7167/>. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розкриваються особливості самовизначення майбутніх соціальних працівників під впливом сучасних перетворень у всіх сферах життя. Освітня політика в Україні змінюється відповідно до запитів суспільства щодо покращення якості фахової передовищої освіти для забезпечення конкурентоздатності випускників на ринку праці, зміщення акцентів із підготовки гуманітаріїв та економістів на професійну підготовку фахівців соціальної сфери, урахування регіональної потреби у фахівцях певного профілю. Сконцентрувавшись на парадигмах познавчального процесу, відстоюється ідея самовизначення в умовах закладу фахової передовищої освіти.

З'ясовано сучасний рівень позанавчальної діяльності в умовах освітнього закладу фахової передвищої освіти. Створено умови для визначення критеріїв, показників та рівні участі здобувачів фахової передвищої освіти в позанавчальній діяльності.

Проаналізовано та обґрунтовано спеціальні форми і методи роботи зі студентами фахової передвищої освіти. Створено етапи формування та апробації позанавчальної діяльності. Наведено перелік необхідних умов для формування в студентів теоретичних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для ефективної реалізації себе як особистості у процесі професійного навчання; сприяння розвитку і формування особистісних якостей, які сприятимуть становленню себе як фахівця соціальної сфери.

Метою статті стало виявлення особливостей позанавчальної роботи, яка спрямована на формування професійного саморозвитку майбутніх соціальних працівників та забезпечує ефективність дій відповідних педагогічних технологій в умовах закладу фахової передвищої освіти

Значна увага приділена проблемам позанавчальної діяльності, на основі проведеного аналізу виокремлено її сильні сторони, з'ясовано доцільність застосування ефективних методик позанавчальної діяльності.

За результатами узагальненого аналізу зроблено висновки, що ефективність і доцільність позанавчальної діяльності можлива за умови цілеспрямованої діяльності здобувачів фахової передвищої освіти, а це, в свою чергу, потребує вивчення і постановки експерименту для самооцінки та самоствердження майбутніх соціальних працівників як професіоналів.

Зроблено висновки щодо необхідності вдосконалення вітчизняної системи фахової передвищої освіти, швидкого й адекватного реагування на постійні зміни й нестабільність суспільного життя, зміщуючи освітні акценти в бік роботи зі студентами щодо підвищення їхньої відповідальності за результати учіння й овоєння сучасних технологій навчання.

Перспективою подальшого розгортання досліджуваної проблеми є визначення і обґрунтування необхідних педагогічних умов підвищення якості позанавчальної діяльності в середовищі фахового коледжу щодо майбутніх соціальних працівників в умовах глобалізації.

Ключові слова: *саморозвиток особистості, майбутні соціальні працівники, фахова передвища освіти, позанавчальна діяльність.*

УДК 796.323.2:612

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-352-361

KHADU GYMNASTICS: RECOVERY EFFECT AND HEALTH BENEFITS

ГІМНАСТИКА ХАДУ: ОЗДОРОВЧИЙ ЕФЕКТ І ВІДНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗМУ

Ievgen PAVLENKO,

Senior Lecturer

e.pavlenko1960@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9085-017X>

Mariupol State University,

Євген ПАВЛЕНКО,

старший викладач

Маріупольський державний
університет,

✉ 6/4, Preobrazhenska St., Kyiv,
02000, Ukraine

✉ вул. Преображенська, 6/4,
м. Київ, 02000, Україна

Original manuscript received: March 31, 2023

Revised manuscript accepted: April 28, 2023

ABSTRACT

The article highlights the idea of complex use of gymnastics and Hadu exercises in physical education classes, aimed at solving problems of a health-improving nature, harmonious physical development of the individual as well as the improvement of his motor abilities and health strengthening. The author accentuates on the necessity to effectively include Khadu gymnastics not only in the educational process of classroom or extracurricular activities but also in everyday lives and practices. The research is based on the experience of Zviad Arabuli, who developed the system based on a specifically organized set of exercises. The author underlines the idea of an adequate application of the above-mentioned methodology in order to increase its the positive effect in the restoration of the musculoskeletal system of trainees, enhance the effectiveness of the health-improving processes as well as restoring impaired functions of the human body as a whole. The major component of Hadu gymnastics is exercising with simultaneous tension of opposing muscles that has to be accompanied by proper breathing. When recognizing Zviad Arabuli's methodology as one of the innovative health techniques in the sports industry we focus on its compliance with the socio-cultural demands of society regarding increasing work capacity, stress resistance in order to obtain a health-improving result. Testing of indicators of functional status and analysis of survey results of representatives of different age groups testified to positive changes during the subjective assessment of their health. The study, in which 20 women and 15 men participated, was conducted for 7 months at the sports complex of the Mariupol State University. During the interview, 54% of the respondents confirmed the disappearance of back and neck pain, 20% of the respondents underlined the reduction of pain in the lower back, 28% of the respondents noted the improvement of vision, 12% of the respondents indicated the reduction of pain in the joints, 63% of them confirmed the ease of walking and straightening the posture, 15% of women and men improved their sleep after a few weeks of doing the blitz complex exercises. Appealing to the balance of the spiritual, aesthetic and physical qualities of a modern person, Hadu gymnastics, represented by a system of specially developed physical exercises and scientifically based techniques, confirms in practice its target focus on maintaining person's proper physical shape as well as strengthening his health and restoring impaired body functions.

Key words: Khadu gymnastics, exercises, physical fitness, health improvement result, body rejuvenation.

Introduction. One of the key vectors of the state policy of Ukraine at the current stage of its development is the nation's health and well-being that comes to be the «highest social value» [5:169]. Such challenges underline the necessity to introduce a set of activities aimed at obtaining a health-improving result with their further implementation on a regular basis. These problems appeared to be the subject of discussion in the theoretical works and research findings of academics and specialists in physical education and sports (Arabuli, Deineko, Humen, Kryvenko & Zheleznyi, Pavlenko and others) in which, they inform, in particular, about the unfavorable situation we currently observe in the field of physical culture and sports, which «on the one hand, creates a threat of deterioration of children's and adolescents' physical health, on the other – leads to a demographic crisis in the country as a whole [5:168]. Thus, we consider it important to get people of various age groups involved in exercising and systematic physical activities starting from the most convenient and simplest techniques among which Khadu gymnastics ranks first.

The method was first introduced by Zviad Arabuli and got its name from a Georgian village Khada situated in the Mtiuleti region of the Dushet district of Georgia where he was born and spent his childhood. Zviad developed it as a constituent part of the healing and rejuvenation technique, based on two-phase tension and relaxation movements associated with adequate and appropriate breathing. In 1997, Zviad Arabuli received an official patent for his own innovative invention under the title «Method of strengthening human health» [5:167].

Subsequently, the author of the above-mentioned method received positive feedback from the famous aerial gymnast Valentin Dykul. As the author put it, «purely instinctively, due to the fact that I naturally felt my body well, I fully understood what should be done with it» [1:3]. Thus, he established «a full set of exercises united by certain principles and techniques» [1:4].

The philosophy of this healthy lifestyle which Zviad Arabuli sticks to had been developed and upgraded throughout his life. He assumes that «it all started from the time when I was a sickly boy with chronic asthmatic bronchitis, swollen breasts and such a nondescript figure, which there are too many nowadays» [1:4].

On living an ordinary life and adopting a simple lifestyle, he, however, had to recognize the inevitability of getting involved into physical activities. At a certain moment, as he states, «I realized that if I don't start taking care of my health, the disease will grab me by the throat» [1:4].

At that time, Zviad was 20 years old, and the young man was well aware of the necessity to restore breathing and develop muscles, since without these two components good health was impossible. The struggle for health, undermined since childhood, forced Zviad Arabuli to appreciate the benefits of training process, however, the only problem for him was to choose among the existing variety of its methods and forms the right ones to fit him.

Objectives. The main objective of the research is to substantiate the necessity of using exercises and embedding physical activity into the fabric of everyday life by attesting their target orientation, introducing a set of exercises

based on Khadu methodology with the opportunity to analyze the effectiveness of the health-improving effect of Khadu gymnastics.

Methodology. The research was conducted at the Department for Education at Mariupol State University, Ukraine. To obtain the true information regarding the healthy effect of the method in question, we consider it necessary to get the representatives of involved in the study. The control focus group consisted of 10 people belonging to different age categories. To solve the researched assignments, we used a range of methods and techniques, that include critical understanding and generalization of information from scientific, methodical and electronic resources, studying the key principals of Khadu's methodology as well as observation and interviewing of the target group.

At the core of Hadu's philosophy is a holistic approach to human health and its further improvement via exercising. This comes to be achieved through the factors regarding understanding the basic system of Khadu gymnastics which focuses on a person's awareness of his own body as a combination of three systems. The nervous system, located above the «entire organism» [1:5], as it is endowed with control functions. Every time a person starts training according to the Khadu methods, the nervous system takes into account the characteristics of his body at the moment, blocking serious overloads. Thus, the one who by his own will exerts a lot of strain on the muscles, does not take risks of sustaining an injury or any other unnecessary stress on the body. The subconscious mind is defined by such subtle characteristics that do not allow a person, tired from the burden of his daily life, to hazardously overexert himself. Since sports equipment and simulators cannot take into account the psycho-emotional state of a person, it requires more serious control both by the coach and by the person performing gymnastic exercises [2:24].

If talking about Khadu exercises, using this kind of gymnastics one can exert himself to the maximum with no fears of any consequences to come. The second most important system of the body according to Arabuli, includes «many auxiliary subsystems that allow the main motor and work processes to function normally both in everyday life and during training» [1:17]. They include the digestive system, bone skeleton, joints, circulatory system, all those that make constant work of muscles and tendons possible. This is, as Arabuli puts it, appears to be the «body's life support system» [1:14], which is together with nervous system, is automatically strengthened and trained during the training. The author of the Khadu technique believes that «without training, the system of supporting the human body will not be able to work at full strength, performing the functions laid down by nature only partially» [1:17], and resources that are not used, as it known, tend to accumulate, stagnate and lead to failures in the future «work» of the human body. This is the reason, according to Arabuli, for the development of various human diseases. According to Arabuli, the support system, subject to constant stress during training, is much better at resisting the external destructive effects of various diseases and shocks [1:27]. The main system of the body, created by nature not only for survival, but also for maintaining the health of the entire body as a whole, is the system of muscles

and tendons. It is they who perform all the useful external work of the body, <...> «other systems only provide and control the process» [5:174]. So, through the movement system, walking gymnastics affects all other systems, activating their work, if not in the maximum, then in an intensive mode. Mobilized by training, the life support and management systems cope with their functions much better and «train» themselves thanks to the body's built-in regulators.

Results and Discussion. The great impact of Khadu gymnastics on the improvement of human health is recognized and confirmed by the analysis of the survey results with representatives of different age groups involved. The data collected testified to positive changes in the physical condition of the respondents, e.g., the disappearance of pain in the back and neck, straightening of the posture and ease of walking after several weeks of training with the blitz complex of Khadu gymnastics. Such a short warm-up gives people the opportunity to feel the reserves of the body, to evaluate the previous results, which in many cases encourage them to their serious engagement in Khadu gymnastics.

The strength component of Khadu gymnastics consists of slow exercises with simultaneous tension of opposite muscles. At the beginning of the 20th century, Oleksandr Zass developed a complex of isometric exercises that made it possible for trainees to build strength in static positions. Khadu duplicates this technique in many respects, but the abovementioned method comes to be characterized by greater systematization. When bending the elbows, according to Kryvenko, «for example, the triceps and biceps interact and counterbalance each other, while the back and lower back muscles balance each other with the abdominal muscles during slow bends» [4:87]. Thus, gymnastics allows everyone to do away with equipment almost completely, and also expands the possibilities of attending trainings not limited to gyms and fitness studios. Some muscle groups, for example, on the wrist, elbow flexion of the hands, as well as the ankle muscles and many other ones, can be trained right in the office, without leaving one's workplace. If talking about the peculiarities of teaching other types of gymnastics, we consider it necessary to highlight «the importance of precise adjustment of the load depending on the gender, physical fitness and state of individual's health» [5; 3]. The advantage of Khadu gymnastics is that it proves to be appropriate for everyone who wants to improve their physical condition.

The 18-minute blitz complex of simple exercises is a special program for people who are keen on keeping fit and healthy. Walking or a little warming-up during a break at work as well as a short workout after work helps to relieve stress, adjust the body to a healthy state and stretch the muscles. Reviews and positive comments on the Internet overwhelmingly confirm the disappearance of back pain, straightening of posture and ease of walking after several weeks of training with the blitz complex. Such a short warming-up provides people with the opportunity to feel the reserves of the body, to evaluate the previous results, which in many cases encourages them to be seriously engaged in Khadu gymnastics.

On his Facebook page Zviad Arabuli asserts that there are real human possibilities to reverse the aging process. People's traditional habits to associate the deterioration of their well-being with 'aging' and improvement with

'rejuvenation' are also related to the mandatory inclusion of physical training in their daily life. However, as Arabuli puts it, «the desire to be healthy and young requires a constant thorough and hard work on one's self-development, and «this is not a one-day job: a healthy lifestyle is the most important rule!» [1:54] The commonly recognized components of this process include daily routine, a healthy diet (according to Hippocrates, food should be our medicine, not medicine with food), giving up bad habits (alcohol consumption, drugs, smoking, etc.), regular physical activity, avoiding stressful situations, recreational activities and others. And if in the hectic rhythm of the modern life, not everyone can find time to go to a gym, a swimming pool or a fitness club, there is an alternative when all these can be done without leaving your home place (yoga, pilates, fitness yoga, basic gymnastic exercises, etc.). Moreover, this kind of sport works for relaxation and balance after a hard and stressful working day.

Peculiar characteristics of Khadu gymnastics. It is these features that characterize Khadu gymnastics and make it available anywhere and anytime. It is actually quite different practice of mastering the means of physical rehabilitation. For the implementation and practical use of this technique, you do not need any simulators – only «your body and the understanding that you have the ability to preserve, improve and strengthen your health by your own efforts» (Shiyan, 2002, p. 128). Regarding these, we note, that the movements themselves either copy exercises from sports for functional strength or synthesize exercises from yoga and Pilates.

How does Hudu gymnastics differ from many other exercise systems or from ordinary training on modern simulators that allow the person to develop all muscle groups? Firstly, it is minimal equipment costs. For a full-fledged workout, one will need appropriate comfortable clothes and some space with a comfortable temperature. Khadu gymnastics can be performed completely in your own home, saving on paying for training halls. Even in the office or at the workplace, it is possible to perform most of the exercises, the main thing is to avoid overloading, while remembering that Khadu is strength gymnastics. Since the technique developed by Zviad Arabuli is aimed exclusively at improving the body, strength exercises will not lead to a large increase in muscle mass, as a result of which a person can have a harmonious figure. Some muscle growth is inevitable in people who have not played sports before, but the body's self-regulation mechanisms do not allow you to acquire bodybuilding forms that are useless for health. Only an athletically tailored muscular system allows the body to perform the necessary functions with minimal costs for maintaining its performance. Similarly, restoration and improvement of articular, cartilaginous and other interosseous tissues in the process of training lead to a slight increase in human growth and development as a whole. In a female athlete health, there are internal hormonal mechanisms that prevent muscle growth, and thus training will only lead to an improvement in relief, but not to the growth of muscle mass.

Walking gymnastics, despite its energy, is also suitable as restorative exercise for overweight people. The nervous system, taking into account the

state of health, injuries and other factors, will provide the muscles with exactly such loads that a weakened body can withstand. The only contraindication for Arabuli's gymnastics appears to be an increased excitability and hyperactivity. Exercises are performed at a slow pace to engage as many muscles as possible in the workout. Such training is of little interest to children under 10 years old. Pregnant women should also avoid most Khadu exercises due to their heavy load. Taking into account the fact that strength gymnastics in any case require a lot of willpower from a person and inevitably lead to fatigue, such factors should be taken into account. According to Arabuli, «bad habits (smoking, alcohol, obesity, etc.) can be acquired easily; while the path to health is not always the easiest» [1:135]. In any case, the author of the method wishes patience and perseverance to those who embark on the path of recovery. Any training, especially systematic ones, will eventually stop putting a lot of strain on the body, and if one does them in a comfortable environment, for example, in a circle of like-minded people, they will also bring pleasure, which is exactly what Arabuli, claims – «the one who demonstrates health and energy by his own example. Feedback about his gymnastics is always favorable» [5:168].

Currently, Khadu has its own Federation, on whose website there is a list of contacts of certified instructors and places where you can attend a gymnastics group with an instructor. At the moment, the Federation of Khadu trainers includes more than 100 certified specialists with a center in Kyiv, where the founder of the system, Zviad Arabuli, works. The author of gymnastics argues for the need to perform movements until physical exhaustion. However, some who practice it complain of muscle fatigue, while others report an improvement in their well-being. In general, everything depends on the level of training, but a specific feature of Hadu gymnastics is the ability to independently regulate the load. For those who train at home, there are video materials available. In any case, we support Arabuli's assumption regarding the fact that «the path to health is a voluntary decision of everyone» [1:138]. Preserving human health for many years is the main task of modern medicine. Health physical education is constantly developing, doctors and athletes, supporters and adepts of yoga and modern fitness offer their own systems to support the body in shape. People have long appreciated the benefits of training, and now the problem remains only to choose among the variety of all their types and forms. Walking gymnastics, which includes a number of the most universal exercises in the field of application, is an effective means of forming the foundations of health. The exercises are designed to train all muscle groups at the same time as controlling the respiratory system.

However, it can be argued that everyone who does this gymnastics gets a different effect from training. But everyone is guaranteed to acquire almost a double supply of reliability and strength in any life circumstances, not to mention a beautiful, almost perfect physique. This is confirmed by our analysis of the results of the survey of representatives of different age groups, which testified to positive changes in the physical condition of those who participated in the interview. The study, in which 20 women and 15 men participated, was

conducted for 7 months at the sports complex of the Mariupol State University. During the interview, 54% of the respondents confirmed the disappearance of back and neck pain, 20% of them underlined the reduction of pain in the lower back, 28% of the respondents noted the improvement of vision, 12% indicated the reduction of pain in the joints, 63% confirmed the ease of walking and straightening the posture, 15% of women and men improved their sleep after a few weeks of doing the blitz complex exercises. Such a short warm-up with Khadu gives people the opportunity to feel the reserves of the body, to evaluate the previous results, which in many cases encourages them to already seriously engage in Hadu gymnastics (47% of respondents proved it). This proves to be possible due to the fact that the method is based on the opposition of antagonistic muscles. If, for example, you tensely bend the arm at the elbow, the biceps (flexors) overcome the tension of the triceps (extensor). When the triceps lags, the biceps will receive an insufficient load until the triceps is equal to it in strength, that is, you will get a perfect balance of the two muscles. The same happens with all other muscles of the body, which are also divided into flexors and extensors. As a result, those who train will automatically tighten all lagging and underdeveloped areas of the body. In this case we note, that well-developed and balanced muscles are a guarantee of an ideal physique and a beautiful posture due to the correction of spinal misalignments.

If compared to sports, Khadu can be compared only with classical forms of wrestling in terms of its effectiveness: only there, almost all large and small muscle groups work out in the same way. But wrestling is quite traumatic and creates constant overloads for the body, which cannot be said about Khadu gymnastics. Those who train according to this method will not have the figure of a bodybuilder, but there is no point in this. If you look closely at a bodybuilder's form, you can immediately see the forced ugliness created with the help of anabolic steroids and other chemical supplements, which has nothing to do with health as such. An ideal body should be not only strong, but also as light, flexible, fast and economical as possible. Too large muscles also require an excessively large blood supply, which will eventually lead to insufficient nutrition of other important internal organs and even the heart. Heart attacks and strokes easily overtake strong-looking people, as «being so strong and healthy are not always synonymous» [1:121].

In the first weeks (months) of classes, some people experience weight gain. This, on the one hand, is due to an increase in the density of muscle fibers, on the other hand, due to the consolidation of bone tissue. To some extent, the muscles themselves also increase, which also has a positive effect on the external and internal state of the human body. At the same time, it is very important, and this is especially pointed out by the author of this technique, «not to hold your breath and not strain during the exercises. If you don't want, of course, to quickly catch up with good pressure or worse. Inhaling through the nose, exhaling through the mouth - this is the main motive that should accompany every movement!» [1:119]. Even those who suffer from hypertension can safely do this exercise without fear of complications. Quite often it turns out that the pressure even slightly decreases after performing a full complex.

The question of whether it is possible to pump up muscles and reduce weight by performing Khadu gymnastics exercises has a positive answer, but regarding weight loss, it is worth remarking that any gymnastics is just a technique to speed up metabolism and tighten muscles. When training at an amateur level, it is quite difficult to provide yourself with a load at such a level that energy expenditure can really create a significant calorie deficit. In general, in addition to the weight loss, one must adhere to reasonable dietary restrictions. For people suffering from obesity and limited mobility due to excess weight, this kind of gymnastics can be a real way out of the situation. Of course, we are not talking about obtaining significant muscle hypertrophy, since training in the mode mentioned above does not allow one to achieve this at the proper level. On the other hand, training is not determined by a sufficient level of training stress and is not accompanied by a large number of microtraumas, as is the case with other types of gymnastics. At the same time, the muscles become denser and an unconditional improvement in appearance is observed.

To obtain a greater strength effect from training process, it is desirable to perform each exercise in combination with a visual representation of an aggravating object. The more vividly it is imagined, for example, when working with biceps with heavy weights (or a barbell) in the hands, the greater muscle tension can be achieved by willpower and, therefore, a greater strength effect can be obtained. You can imagine yourself moving in a layer of sand or a very viscous liquid, or you can visualize yourself working on gymnastic equipment such as bars, that is, whatever is more suitable. It also helps to achieve greater concentration on the execution of the movements. Doing exercises developing strength and watching TV at the same time means a simple waste of time. Accordingly, a person will not get even a third part of the possible benefit from the exercise.

The assumption that Khadu exercises are not intended to teach those who perform them on their own or under the guidance of a trainer to become weightlifters should be taken into account especially by the beginners. Nevertheless, they will contribute to improving coordination, and will be useful in the case of performing more complicated tasks and classes in athletic gymnastics. Moreover, training according to the above-mentioned technique protect in a certain way from household injuries, for example, from falling on ice, or from awkward lifting of any heavy objects. Exercise helps to eliminate lower back pain, which haunts many women after pregnancy. The cause of these ailments is often muscle weakness and mechanical 'bends' of the bone structure. The gentle nature of this gymnastics makes it possible for people with injuries of the musculoskeletal system, hernias and protrusions of the spinal column.

The only drawback of walking gymnastics is its narrowness compared to the means of traditional fitness. If in traditional physical education we go from general physical training without weights to light weights and working out the technique, and finally take up strength exercises, gradually progressing in weights, then in walking we can do this only due to stronger muscle tension. It is clear that this process is not infinite, because many people find it difficult to force themselves to do it with full dedication, and therefore progress stops.

However, for a healthy person this kind of gymnastics can serve as a certain intermediate stage of physical development.

Conclusion. The key point here is to understand that practicing Khadu gymnastics comes to be a certain intermediate stage of a person's physical development. Firstly, it is healthy training without equipment, and secondly, the exotic obscure name with the mention of 'rejuvenation' and 'uniqueness' even attracts the attention of those who hardly ever take sports, but strive to be in a good physical shape. As Arabuli truly claims, its main achievement is the possibility of increasing muscle tone (the muscles begin to cope with the task of supporting the body in space much better), especially when before engaging in this exercise the muscles used to be almost in a state of inactivity. This immediately affects not only the appearance, but also the person's well-being. This alone can help to get rid of annoying back or neck pain, improve the one's appearance due to increasing muscle tone as well as increase calorie consumption and improve blood circulation.

Література

1. Арабулі З. Практика омоложення організма. Софія : Око возродження, 2007. 192 с.
2. Гумен В. Шейпінг в системі фізичного виховання вищих навчальних закладів: [монографія]. Львів, 2016. 227 с.
3. Дейнеко А. Х. Загальні основи теорії і методики гімнастики : [навчальний посібник]. Харків, 2017. 203 с.
4. Кривенко А., Желізний М. Гімнастика (теоретичні відомості) : навчальний посібник. Чернівці : НУЧК, 2019. 120 с.
5. Павленко Є. Особливості використання вправ Хаду на уроках фізичної культури у початковій школі. *Нова українська школа: початок реформ: зб. тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 березня 2020 року / за заг. ред. Л. В. Задорожної-Княгінської*. Маріуполь : МДУ, 2020. С. 176-178.

References

1. Arabuli, Z. (2007). *Praktika omolozheniya organizma*. [Body rejuvenation practice]. Sofia: Oko vozrozhdny' ya [in Russian].
2. Humen, V. (2016). *Sheipinh v systemi fizychnoho vykhovannia vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Shaping in the physical education system of higher educational institutions]. Lviv [in Ukrainian].
3. Deineko, A. (2017) *Zahalni osnovy teorii i metodyky himnastyky*. [General basics of the theory and methods of gymnastics]. Kharkiv [in Ukrainian].
4. Kryvenko, A., Zheliznyj, M. (2019). *Gimnastyka (teoretychni vidomosti)*. [Gymnastics (theoretical information): study guide]. Chernihiv: NUCHK [in Ukrainian].
5. Pavlenko, Ye. (2020). *Osoblyvosti vykorystannya vprav xadu na uroках fizychnoyi kultury u pochatkovij shkoli*. [Peculiarities of using Hadu exercises in physical education lessons in primary school]. *Nova ukrainska shkola: pochatok reform: zb. tez dopovidei II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 27 bereznia 2020 roku / za zah. red. L. V. Zadorozhnoi-Knyahnytskoi*. The new Ukrainian school: the beginning of reforms: collected abstracts of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, March 27, 2020 / ed. L. Zadorozhnaya-Knyagynyska. Mariupol: Mariupol State University, 176-178 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено ідею комплексного використання гімнастики Хаду на заняттях з фізичного виховання, спрямованої на вирішення завдань оздоровчого характеру, гармонійного фізичного розвитку особистості, а також удосконалення її рухових здібностей і зміцнення здоров'я. Автор наголошує на необхідності ефективного включення гімнастики Хаду не лише в освітній процес та позааудиторну роботу в секціях, а й у повсякденне життя людей різних вікових груп. Дослідження базується на досвіді Звіада Арабулі, який розробив систему на основі спеціально організованого комплексу фізичних вправ. Автор підкреслює ідею адекватного застосування вищезазначеної методики з метою підвищення її позитивного ефекту у відновленні опорно-рухового апарату тих, хто бере участь у тренуваннях, підвищення ефективності оздоровчих процесів, а також відновленні порушених функцій організму людини в цілому. Зарахування методики Звіада Арабулі до інноваційних оздоровчих технік у спортивній індустрії дозволяє акцентувати на її відповідності соціокультурним запитам суспільства, спрямованості на підвищення працездатності, стресостійкості й отримання оздоровчого результату. Тестування показників функціонального стану й аналіз результатів опитування представників різних вікових груп, засвідчили про позитивні зміни під час здійснення суб'єктивної оцінки власного здоров'я. Дослідження, у якому брали участь 20 жінок і 15 чоловіків, проводилось протягом 7 місяців на базі спортивного комплексу Маріупольського державного університету. У ході інтерв'ювання 54% респондентів підтвердили зникнення болю в спині та шиї, 20% опитаних акцентували на зменшенні болю у попереку, 28% респондентів відзначили покращення зору, 12% досліджуваних вказали на зменшення болю в суглобах, 63% – підтвердили полегшення ходьби та випрямлення постави, у 15% жінок і чоловіків після кількох тижнів занять з блиц-комплексом покращився сон. Апелюючи до збалансованості духовних, естетичних та фізичних якостей сучасної людини, гімнастика Хаду, яка представлена системою спеціально розроблених фізичних вправ і науково обґрунтованих прийомів, підтверджує на практиці свою спрямованість на підтримку належної фізичної форми людини, зміцнення її здоров'я й відновлення порушених функцій організму.

Ключові слова: гімнастика Хаду, фізичні вправи, фізична підготовка, оздоровчий результат, відновлення організму.

УДК 378.091.011.3-051:796]:373.5(477)
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-362-371

PREPARATION OF FUTURE PHYSICAL CULTURE TEACHERS
FOR PHYSICAL EDUCATION AND HEALTH ACTIVITIES
AT THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ДО ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Natalia SAMSUTINA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Наталія САМСУТИНА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

nmsam@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8432-080X>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4 Schmidta St., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Original manuscript received: January 23, 2023

Revised manuscript accepted: March 13, 2023

ABSTRACT

The scientific article analyzes the regulatory and legal documentation on the organization of physical education in the conditions of the New Ukrainian School, namely: the State Standard of Basic Secondary Education, the Concept of the New Ukrainian School, the Model Curriculum «Physical Culture. 5-6 grades». Analyzing the Model Curriculum «Physical Culture. 5-6 grades», it was determined that the basis of physical culture and health activities in the New Ukrainian School are the activities of the «League of Active Students and Schoolgirls of a Healthy Ukraine».

In the course of the research, a questionnaire was conducted among students of higher education in the specialty 014 Secondary Education (Physical Culture) regarding the determination of the current state of preparation for physical culture and health work at the New Ukrainian School. As a result of the survey, it was determined that future physical education teachers feel a lack of knowledge about the content of physical education and health activities in the New Ukrainian School, namely, about the activities that form the basis of the «League of active male and female students of a healthy Ukraine», therefore the process of their preparation for physical education Health activities at the New Ukrainian School need improvement and the search for new effective teaching methods, among which we offer selective disciplines.

The article presents the content of the curriculum «Physical Culture in the New Ukrainian School» for students of higher education to freely choose, the purpose of which is to arm students with knowledge about the peculiarities of conducting physical education lessons in general secondary education institutions and the implementation of physical culture and health activities in the conditions of the New Ukrainian School. The main tasks of studying the discipline «Physical Culture in the New Ukrainian School» are the formation of the complex of knowledge, abilities and skills necessary for the implementation of the requirements of the New Ukrainian School in the process

362

ICV 2021: 85.25

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1

of physical education in the students of higher education. The study of the selective educational discipline «Physical Culture in the New Ukrainian School» will contribute to the acquisition of skills and abilities to implement the content of the subject «Physical Culture» for primary and basic secondary school students and to organize physical culture and health activities in the conditions of the New Ukrainian School.

Key words: *physical culture and health activities, New Ukrainian school, subjects of free choice.*

Вступ. Модернізація загальної середньої освіти в Україні передбачає розроблення та впровадження нових технологій підготовки майбутніх учителів фізичної культури, здатних до реалізації основної мети освітньої галузі «Фізична культура», яка полягає в гармонійному фізичному розвитку особистості учня, підвищенні функціональних можливостей організму, вдосконаленні життєво необхідних рухових умінь та навичок, розширенні рухового досвіду через формування стійкої мотивації учнів до занять фізичною культурою і спортом [3].

Для досягнення окресленої мети фізкультурної освітньої галузі, окрім уроків фізичної культури, у Модельній програмі «Фізична культура. 5-6 класи» передбачено фізкультурно-оздоровчу діяльність, основу якої складають заходи «Ліг активних учнів та учениць здорової України», що передбачають проведення ігор, показових виступів з варіативних модулів, вивчених на уроках відповідно до спрощених правил. Модельна навчальна програма визначає, що «уроки фізичної культури і фізкультурно-оздоровчі заходи закладу освіти повинні бути гармонійно поєднаними в єдиний діяльнісний процес, спрямований на формування компетентностей учнів та учениць» [7].

Такі зміни висувають підвищені вимоги до сучасного вчителя фізичної культури, окреслені в Модельній навчальній програмі «Фізична культура. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти [7].

На думку Л. Іванової, «у підготовці майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів існує низка суперечностей: між вимогами суспільства до підготовки майбутніх учителів фізичної культури як координаторів здоров'язберігаючої освіти й недостатнім осмисленням і узагальненням цього процесу в педагогічній науці; між масовістю підготовки майбутніх учителів фізичної культури та індивідуальнотворчим характером їх професійної діяльності; між орієнтацією на нові моделі навчально-виховного процесу у вищій школі та традиційним змістом, формами і методами підготовки майбутніх учителів» [5].

Як зазначає О. Шукатка, «необхідність підвищення рівня рухової активності школярів в умовах швидко зростання потоку інформації, інтенсифікації навчальної діяльності вимагає пошуку нових шляхів організації цілеспрямованої професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, що мають певні вміння і навички в організації фізкультурно-оздоровчого середовища закладів загальної середньої освіти» [11:223].

Методи та методики дослідження. Методика проведеного наукового дослідження включає аналіз нормативно-правової документації з організації фізичного виховання у Новій українській школі (НУШ), аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з питань фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури, анкетування здобувачів вищої освіти, кількісний та якісний аналіз його результатів.

Результати та дискусії. Згідно з концептуальними засадами реформування середньої школи одним з ключових компонентів формули Нової української школи є умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно [8].

У Модельній навчальній програмі визначено, що «учитель фізичної культури має вміти об'єднати учнів та учениць для взаємодії, оцінити виконання освітніх завдань під час проведення уроків фізичної культури та позакласних форм фізичного виховання, залучити їх до участі в позакласних формах фізичного виховання, організаційної діяльності з фізичного виховання в школі, спрямувати здобувачів освіти на досягнення цілей для реалізації в процесі самостійних занять тощо» [7]. Ці вимоги до учителя необхідно враховувати в процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи в Новій українській школі.

Дослідженню фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури присвячено значну кількість наукових праць вітчизняних науковців О. Анастасової [1], О. Безкопильного [2], Л. Коновальської [6], Л. Сущенко [10], зокрема організацію фізкультурно-оздоровчої роботи розглядали Є. Жуковський [4], Л. Іванова [5], О. Шукатка [11]. Але проблема підготовки майбутніх учителів до фізкультурно-оздоровчої роботи в умовах Нової української школи наразі залишається недостатньо вивченою.

Відповідно до Концептуальних засад реформування середньої школи «метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [8:05].

У Модельній програмі «Фізична культура. 5-6 класи» визначено, що «фізкультурно-оздоровча діяльність закладу освіти спрямована на реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання фізкультурної освітньої галузі, зазначених у додатку 22 Державного стандарту базової середньої освіти і спирається на підходи та зміст даної програми» [7].

На думку О. Шукатки, «основними педагогічними особливостями професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури є чітко виражена професійна спрямованість процесу фізичного виховання та інших форм фізкультурно-масової роботи, створення на навчальних заняттях умов, що сприяють формуванню в учнів умінь і навичок фізкультурно-оздоровчої діяльності» [11:224].

О. Стасенко зазначає, що «на сучасному етапі розвитку освіти в Україні вищі педагогічні навчальні заклади усіх рівнів акредитації повинні оновити зміст професійної підготовки майбутніх вчителів, яка має забезпечувати: набуття навичок викладача-організатора фізкультурно-оздоровчої роботи в загальноосвітній школі, оволодіння навичками організації та проведення занять у фізкультурних гуртках; якісне проведення уроків та занять зі спеціальними медичними групами, набуття навичок викладача-організатора спортивно-масових заходів і змагань в школі» [9:170].

Саме тому фахова підготовка майбутніх учителів фізичної культури має враховувати суттєві зміни структури середньої школи і включати освітні компоненти, які формують у здобувачів вищої освіти знання, вміння та навички, необхідні не тільки для здійснення освітнього процесу з фізичного виховання, а й реалізації фізкультурно-оздоровчої діяльності в Новій українській школі.

Аналізуючи Модельну навчальну програму «Фізична культура. 5-6 класи», можна визначити, що фізкультурно-оздоровча діяльність у Новій українській школі базується на організації заходів «Ліг активних учнів та учениць здорової України», які враховують сезонні особливості застосування видів фізичної активності і варіативних модулів, а також діляться на сезони: осінь, зима, весна. При цьому види фізичної активності (варіативні модулі) мають змінюватися відповідно до вподобань учнів та учениць [7].

Заходи «Ліг активних учнів та учениць здорової України» проводяться в кілька етапів: перший етап – «Ліга дружніх», другий етап – «Ліга сміливих», третій етап – «Перша ліга», четвертий етап – «Вища ліга» (обласний етап), п'ятий етап – «Супер ліга».

Таким чином, види фізичної активності для фізкультурно-оздоровчої діяльності мають змінюватися кожної чверті або триместру відповідно до змін варіативних модулів на уроках фізичної культури. Такий зміст фізкультурно-оздоровчої роботи обумовлює реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання освітньої галузі фізичної культури в умовах Нової української школи [7].

З метою з'ясування сучасного стану підготовки майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої діяльності в Новій українській школі нами було проведено анкетування здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура) Бердянського державного педагогічного університету.

Результати відповідей на питання «Чи володієте Ви знаннями про зміст Модельної навчальної програми «Фізична культура. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти?» свідчать про те, що лише 33,3% респондентів володіють цими знаннями; 23,8% мають труднощі під час відповіді, а 42,9% здобувачів вищої освіти взагалі не володіють знаннями про зміст Модельної навчальної програми «Фізична культура. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти.

Аналіз результатів відповідей на запитання «Чи володієте Ви знаннями про зміст фізкультурно-оздоровчої діяльності у Новій

українській школі?» свідчить про те, що володіють знаннями лише 23,8% опитаних студентів, важко було відповідати 42,9%; не володіють знаннями про зміст фізкультурно-оздоровчої діяльності у Новій українській школі 33,3% здобувачів вищої освіти (рис. 1).

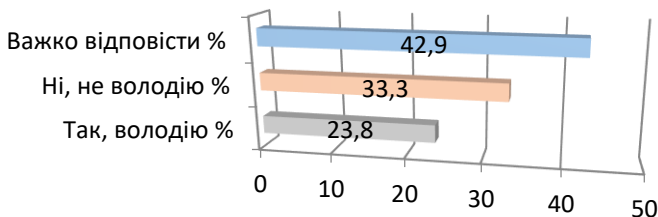

Рис. 1. Розподіл відповідей здобувачів вищої освіти, опитаних щодо володіння знаннями про зміст фізкультурно-оздоровчої діяльності в Новій українській школі (%)

Відповіді на запитання «Чи володієте Ви знаннями про заходи, що складають основу «Ліг активних учнів та учениць здорової України»?», такі: володіють знаннями про заходи «Ліг активних учнів та учениць здорової України» лише 14,3% опитаних здобувачів вищої освіти; важко відповідати на це питання 28,6%; не володіють знаннями про заходи «Ліг активних учнів та учениць здорової України» 57,1% майбутніх учителів фізичної культури (рис. 2).

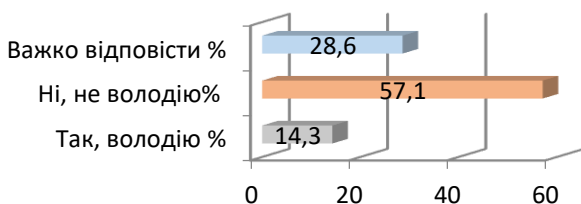

Рис. 2. Розподіл відповідей здобувачів вищої освіти, опитаних щодо володіння знаннями про заходи, що складають основу «Ліг активних учнів та учениць здорової України» (%)

Аналіз результатів відповідей на запитання «Чи вважаєте Ви за необхідне здійснювати фізкультурно-оздоровчу діяльність у закладі загальної середньої освіти?» свідчить про те, що вважають за необхідне 85,7% здобувачів вищої освіти; мають труднощі у відповіді на це питання 14,3% респондентів.

Відповіді на запитання «Чи вважаєте Ви за доцільне формувати знання в майбутніх учителів фізичної культури, необхідні для здійснення фізкультурно-оздоровчої діяльності?», виявили, що 100% майбутніх учителів фізичної культури вважають доцільним формування знань, необхідних для здійснення фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Таким чином, нами визначено, що більшість майбутніх учителів фізичної культури не володіє знаннями про заходи, що складають основу «Ліг активних учнів та учениць здорової України», але прагнуть до цього, тому процес їхньої підготовки до фізкультурно-оздоровчої діяльності в Новій українській школі потребує вдосконалення та пошуку нових ефективних методик навчання.

Удосконалення процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи у Новій українській школі ми вбачаємо в розробленні вибіркових дисципліни, вивчення яких сприятиме більш повному задоволенню освітніх запитів здобувачів вищої освіти.

Вибіркові дисципліни спрямовано на поглиблення підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю, урахувуючи характер майбутньої діяльності, та допомагають їм створити індивідуальну освітню траєкторію, адже вибірковий складник становить не менше 25% від загального обсягу освітньо-професійної програми.

Для поглиблення знань, формування вмінь і навичок, необхідних для здійснення освітнього процесу та фізкультурно-оздоровчої діяльності в умовах Нової української школи, нами розроблено та впроваджено для вільного вибору здобувачами вищої освіти навчальну дисципліну «Фізична культура у Новій українській школі», мета якої – ознайомити студентів з особливостями проведення уроків фізичної культури та здійснення фізкультурно-оздоровчої діяльності в закладах загальної середньої освіти в умовах Нової української школи. Актуальність цієї дисципліни визначається потребою підготовки творчого та відповідального вчителя фізичної культури, здатного реалізовувати компетентнісний потенціал освітньої галузі «Фізична культура».

У процесі вивчення ОК «Фізична культура у Новій українській школі» вирішуються такі завдання, як набуття здобувачами вищої освіти комплексу знань, умінь та навичок, необхідних для реалізації вимог Нової української школи у процесі фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Основними результатами вивчення дисципліни «Фізична культура у Новій українській школі» є формування в майбутніх фахівців знань про концептуальні засади методики фізичного виховання в умовах Нової української школи; методичні основи формування здорового способу життя здобувачів середньої освіти в умовах Нової української школи; структуру освітнього процесу з фізичної культури у закладі загальної середньої освіти в умовах НУШ; особливості форм фізичного виховання учнів в умовах Нової української школи; особливості оцінювання учнів на уроках фізичної культури в умовах Нової української школи; застосування сучасного обладнання та інвентарю на уроках фізичної культури в умовах НУШ; особливостей змісту фізкультурно-оздоровчої діяльності та її реалізації.

Вибіркова навчальна дисципліна «Фізична культура у Новій українській школі» спрямована на оволодіння здобувачами вищої освіти комплексом умінь та навичок реалізовувати зміст предмета «Фізична культура» для учнів початкової та базової середньої школи в умовах НУШ; здійснювати лікарсько-педагогічний контроль на уроках фізичної культури в

умовах НУШ; організувати заходи «Ліг активних учнів та учениць здорової України»; застосовувати отримані знання при вирішенні педагогічних, навчально-виховних і науково-методичних завдань з урахуванням вікових та індивідуально-типологічних, соціально-психологічних особливостей здобувачів середньої освіти і конкретних педагогічних ситуацій.

Програма дисципліни ґрунтується на сучасних принципах та підходах до підготовки майбутніх учителів фізичної культури, а саме: враховує положення компетентнісного, діяльнісного, особистісного та системного підходів, а також принципи єдності особистісного та професійного розвитку, оптимальності та варіативності освітнього процесу, свідомості та активності. При укладанні змісту навчальної програми враховувалися міжпредметні зв'язки з циклами дисциплінам загальної та професійної підготовки.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів: концептуальні засади методики фізичного виховання в умовах Нової української школи; організаційні форми фізичного виховання учнів в умовах Нової української школи; особливості освітнього процесу з фізичної культури у початковій школі в умовах НУШ; особливості освітнього процесу з фізичної культури в базовій середній школі в умовах НУШ; оцінювання на уроках фізичної культури в умовах Нової української школи; фізкультурно-оздоровча діяльність в умовах НУШ, зміст та організація заходів «Ліг активних учнів та учениць здорової України».

Висновки. Результати проведеного дослідження виявили проблему нестачі знань у майбутніх учителів фізичної культури про зміст нормативно-правової документації з організації фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої діяльності в Новій українській школі. Здобувачі вищої освіти вважають за доцільне оволодівати знаннями, вміннями і навичками в процесі фахової підготовки, необхідними для здійснення фізкультурно-оздоровчої діяльності в умовах Нової української школи. З цією метою доцільними є розроблення та впровадження дисципліни вільного вибору здобувачами вищої освіти «Фізична культура у Новій українській школі».

Зміст лекційних та практичних занять вибіркового ОК «Фізична культура в Новій українській школі» спрямовано не тільки на оволодіння методикою проведення уроків фізичної культури в закладах загальної середньої освіти, а й методикою організації заходів, що складають основу фізкультурно-оздоровчої діяльності в Новій українській школі.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо в пошуку нових підходів до формування комплексу вмінь і навичок здобувачів вищої освіти, необхідних для застосування сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій в освітньому процесі з фізичної культури в контексті Нової української школи.

Література

1. Анастасова О. Ю. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до впровадження здоров'яформувальних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Бердянськ, 2014. 22 с.

2. Безкопильний О. О. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі: теорія та методика : монографія. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 552 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 12.12.2022).
4. Жуковский Е. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації самостійної фізкультурно-оздоровчої діяльності школярів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. № 1 (21). С. 39–42.
5. Іванова Л. І. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2007. 198 с.
6. Коновальська Л. О. Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутніх учителів фізичної культури. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. № 3. С. 54–59.
7. Модельна навчальна програма «Фізична культура. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Fiz.kult.5-6.kl.Pedan.ta.in.22.08.2022.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).
8. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrayinska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 08.12.2022).
9. Стасенко О. Сучасний стан підготовки майбутніх учителів фізичної культури до позакласної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл. *Молода спортивна наука України*. 2009. Т. 2. С. 166–172.
10. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту у вищих навчальних закладах : автореф. дис.... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2003. 46 с.
11. Шукатка О. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до організації фізкультурно-оздоровчого середовища закладу загальної середньої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 4. С. 223–226.

References

1. Anastasova, O. lu. (2014). *Pidhotovka maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury do vprovadzhenia zdoroviaformovalnykh tekhnolohii u navchalno-vykhovnyi protses zahalnoosvitnoi shkoly* [The training of future teachers of physical culture to the introduction of healthforming technologies in educational process in secondary school] (avtoref. dys. ... kand. ped. nauk). Berdiansk. [in Ukrainian].
2. Bezcopylnyi, O. O. (2020). *Pidhotovka maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury do zdoroviazberezhuvainoi diialnosti v osnovnii shkoli: teoriia ta metodyka* [The training of future teachers of physical culture for Health Promoting Activities in Primary School: Theory and Methodology]. Cherkasy : ChNU im. B. Khmelnytskoho. [in Ukrainian].
3. *Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity* [State standard of basic secondary education]. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoi-serednoyi-osviti> [in Ukrainian].
4. Zhukovskiy, Ye. (2013). *Formuvannia hotovnosti maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury do orhanizatsii samostiinoi fizkulturno-ozdorovchoi diialnosti shkolariv*

[Formation of Readiness of Future Physical Culture Teachers for Organization of Independent Physical Culture Health-Improving Activity of Schoolchildren]. *Fizyczne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi – Physical education, sport and health culture in modern society*, № 1 (21), 39–42. [in Ukrainian].

5. Ivanova, L. I. (2007). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do fizkulturno-ozdorovchoi roboty z uchniamy zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [The training of future teachers of physical culture for health work with students of secondary schools] : (dys. ... kand. ped. nauk) Kyiv. [in Ukrainian].

6. Konovalska, L. O. (2013). *Pedahohichni umovy formuvannia metodychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury* [Pedagogical Conditions of Formation of Methodological Competence of Future teachers of physical culture]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu. Pedahohichni nauky – Collection of scientific works of the Berdyansk State Pedagogical University : Pedagogical sciences*, № 3, 54–59. [in Ukrainian].

7. Ministerstvo osvity i nauky (2022). *Modelna navchalna prohrama «Fizychna kultura. 5-6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model Curriculum «Physical Culture. 5-6 grades» for secondary education institutions]. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Fiz.kult.5-6.kl.Pedan.ta.in.22.08.2022.pdf> [in Ukrainian].

8. Ministerstvo osvity i nauky (2016). *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly* [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

9. Stasenko, O. (2009). *Suchasnyi stan pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do pozaklasnoi roboty z uchniamy zahalnoosvitnikh shkil* [Modern state of future physical education teacher's training with secondary school pupils in out-of-school hours]. *Moloda sportyvnna nauka Ukrainy – Young sports science of Ukraine*, t.2, 166–172. [in Ukrainian].

10. Sushchenko, L. P. (2003). *Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia i sportu u vyshchyykh navchalnykh zakladakh* [Theoretical and methodological principles of professional training of future specialists in physical education and sports in higher educational institutions] (avtoref. dys.... d-ra ped. Nauk). Kyiv. [in Ukrainian].

11. Shukatka, O. V. (2020). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do orhanizatsii fizkulturno-ozdorovchoho seredovyschcha zakladu zahalnoi serednoi osvity* [Training of future physical education teachers for the organization of physical culture and health environment of general secondary education institution]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools*, 70, T. 4, 223–226. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У науковій статті проаналізовано нормативно-правову документацію з організації фізичного виховання в умовах Нової української школи, а саме: Державний стандарт базової середньої освіти, Концепцію Нової української школи, Модельну навчальну програму «Фізична культура. 5-6 класи». Аналізуючи Модельну навчальну програму «Фізична культура. 5-6 класи», визначено, що основу фізкультурно-оздоровчої діяльності в Новій українській школі складають заходи «Ліг активних учнів та учениць здорової України».

У процесі дослідження проведено анкетування здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура) щодо визначення сучасного

стану підготовки до фізкультурно-оздоровчої роботи в Новій українській школі. У результаті анкетування визначено, що майбутні вчителі фізичної культури відчують нестачу знань про зміст фізкультурно-оздоровчої діяльності в Новій українській школі, а саме, про заходи, що складають основу «Ліг активних учнів та учениць здорової України. Тому процес їх підготовки до фізкультурно-оздоровчої діяльності в Новій українській школі потребує вдосконалення та пошуку нових ефективних методик навчання, серед яких ми пропонуємо вибірккові дисципліни.

У статті представлено зміст програми навчальної дисципліни «Фізична культура в Новій українській школі» для вільного вибору здобувачами вищої освіти, метою якої є ознайомлення студентів з особливостями проведення уроків фізичної культури у закладах загальної середньої освіти та здійснення фізкультурно-оздоровчої діяльності в умовах Нової української школи. Основними завданнями вивчення дисципліни «Фізична культура у Новій українській школі» є формування в здобувачів вищої освіти комплексу знань, умінь та навичок, необхідних для реалізації вимог Нової української школи в процесі фізичного виховання. Вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Фізична культура в Новій українській школі» сприятиме набуттю умінь та навичок реалізовувати зміст предмета «Фізична культура» для учнів початкової та базової середньої школи та організувати фізкультурно-оздоровчу діяльність в умовах Нової української школи.

Ключові слова: фізкультурно-оздоровча діяльність, Нова українська школа, дисципліни вільного вибору.

УДК [502.3+37.012.7]:378.16
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-372-385

PRACTICAL EXAMPLES AND ADVANTAGES OF USING INTERACTIVE
TEACHING METHODS IN TEACHING ENVIRONMENTAL DISCIPLINES

ПРАКТИЧНІ ПРИКЛАДИ ТА ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ
ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ
ДИСЦИПЛІН ЕКОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Viktoriia SKYBA,

Candidate of Agricultural Sciences
(Ph.D.), senior lecturer

skiff_vika@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2233-9438>

Maksim HANCHUK,

Candidate of Agricultural Sciences
(Ph.D.), senior lecturer

ganchukmn@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4052-5744>

*Dmytro Motorny Tavria State
Agrotechnological University,*

✉ 66, Zhukovsky St., Zaporizhzhia,
69600, Ukraine

Natalia VOZNIUK,

Candidate of Agricultural Sciences
(Ph. D.), Professor

n.m.voznyuk@nuwm.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9947-4027>

Olena LIHO,

Candidate of Agricultural Sciences
(Ph. D.), Professor

o.a.liho@nuwm.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-5991-5035>

*National University of Water and
Environmental Engineering,*

✉ 11, Soborna St., Rivne, 33028,
Ukraine

Вікторія СКИБА,

кандидат сільськогосподарських
наук, старший викладач

*Таврійський державний
агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного,*

✉ вул. Жуковського, 66,
м. Запоріжжя, 69600, Україна

Наталія ВОЗНЮК,

кандидат сільськогосподарських
наук, професор

✉ вул. Соборна, 11, м. Рівне,
33028, Україна

Original manuscript received: March 01, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

The main priority in teaching environmental disciplines is to create a spatial understanding of the systemic nature of processes occurring at different levels of ecosystems

and to create awareness of environmental changes that are occurring rapidly on a global scale. A distinctive feature when working with applicants for other specialties is that ecology is unlikely to become their future professional priority, but during the course of their studies, they should clearly realize that the environmental component is one of the key foundations of sustainable development, a potential for international cooperation in all professional fields, without exception. It is an environmentally conscious approach that should become the basis for further professional activity, a worldview concept, and an everyday habit of every person.

The article analyzes the interactive forms, methods, techniques, and technologies of vocational training that are recognized as the most effective and, for many years, have been holding the predominant position among the recommended approaches for use in the educational process. Such forms of education show high efficiency in teaching environmental disciplines in higher education institutions. Through joint interaction between the participants of the educational process, there is an exchange of information, modeling of problem situations and building the concept of their joint solution, immersion in a real atmosphere of joint communication, discussion, and summarizing the results. This approach allows you to intensify the learning process, make it more interesting, and most importantly, more effective. Based on my own experience of teaching environmental disciplines, I have identified a list of interactive methods that can be used in the educational process to significantly increase the percentage of material perception by higher education students. The use of any of the proposed methods is accompanied by collective discussion, analysis, and synthesis of information, summarizing general ideas and suggestions.

Key words: interactive teaching methods, active learning, forms and methods of implementing the educational process, modern educational technologies and teaching aids.

Вступ. Дисципліни екологічного спрямування є обов'язковими компонентами різних освітніх програм, наприклад: 131 «Комп'ютерне проектування і дизайн», 133 «Комп'ютерний інжиніринг харчових і переробних виробництв», 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка», 193 «Геодезія та землеустрій» тощо. Необхідно зазначити, що ці дисципліни викладаються переважно на перших курсах і формують у здобувачів вищої освіти професійно-компетентнісне сприйняття раціональних принципів ресурсоспоживання та екологічних наслідків як конкретних виробничих процесів, так і окремих технологічних циклів.

Основні пріоритети, які ставляться викладачем при викладанні дисциплін екологічного спрямування, – це створення просторового уявлення системності процесів на різних рівнях зв'язків в екосистемах, формування в здобувачів вищої освіти усвідомлення екологічних змін, які швидкими темпами відбуваються в глобальному масштабі. Відмінною рисою при роботі зі здобувачами неекологічних спеціальностей є те, що, скоріш за все, екологія не стане їх подальшим професійним пріоритетом, але вони мають чітко усвідомити, що екологічний складник – це один з ключових базисів сталого розвитку, потенціал для міжнародного співробітництва в усіх професійних сферах без винятку. Саме екологічно свідомий підхід має стати підґрунтям подальшої професійної діяльності, світоглядною концепцією та буденною звичкою кожної людини.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Інтерактивні форми, методи, прийоми і технології професійного навчання визнані найефективнішими та вже не перший рік утримують пріоритетну позицію

серед рекомендованих підходів для застосування в освітньому процесі. Інтерактивність є характерною особливістю освітнього процесу, яка має ряд переваг у порівнянні з традиційними методами, що використовуються в освітній діяльності.

На відміну від активного підходу, інтерактивне навчання передбачає взаємодію не тільки з викладачем, а й безпосередньо між слухачами курсу, тобто взаємодію в режимі діалогу («inter» – взаємно, «act» – робити, виконувати), іншими словами, інтерактивний метод навчання (за Giorgdze M., Dgebuadze M., 2017) – це форма навчально-комунікативної діяльності, в якій студенти залучаються до процесу навчання та розмірковують над тим, що вони знають і що думають [20]. На думку Гузеєва В. (1996), інтерактивні технології є видом інформаційного обміну студентів з навколишнім середовищем, а, за даними Pradono S. (2013), інтерактивне середовище викладання та навчання тісно пов'язане з технологіями [24].

З наведеного вище стає зрозумілим, що термінологічне поняття інтерактивних методів навчання дещо різниться. На нашу думку, це може обумовлюватись галузевим спрямуванням спеціальностей та пріоритетністю того інструментарію, методологічного підходу, який переважає при викладанні дисциплін. Але в усіх науково-педагогічних підходах є основний тотожний концепт: сутність інтерактивного навчання полягає в організації постійної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, жоден з яких не залишається пасивним, оскільки поставлений у ситуацію дієвого пізнання (В. Ягоднікова (2009), Н. Лосєва (2012), Н. Волкова (2018), Т. Гіпська (2022)) [2-4; 6]. Використання інтерактивних технологій в освітньому процесі допомагає розвивати творчі здібності, професійно-орієнтовані навички в умовах, наближених до реальних [16].

Саме за рахунок цієї взаємодії відбувається обмін інформацією, моделювання проблемних ситуацій та побудова концепції їх спільного вирішення, занурення в реальну атмосферу спільної комунікації, обговорення та підсумовування отриманих результатів. Такий підхід дозволяє активізувати освітній процес, зробити його цікавішим, а головне – результативнішим. Досягнення позитивного результату можливе лише за умови, що всі учасники освітнього процесу дотримуватимуться головних вимог: позитивного взаємозв'язку, неопосередкованої взаємодії, індивідуальної відповідальності та ініціативності, розвитку навичок спільної роботи, вміння обговорювати та оцінювати проміжні й кінцеві результати [2; 5; 11]. Відповідно головним завданнями інтерактивного навчання є розвиток комунікативних умінь та навичок; засвоєння навчального матеріалу; організація самостійної роботи; формування власної думки; вміння працювати в колективі [3].

Дослідження американських та європейських науковців підтверджують, що інтерактивне навчання забезпечує збільшення частки засвоєння навчального матеріалу завдяки тому, що воно впливає не лише на свідомість студента, а й на його почуття і волю. Рівень запам'ятовування при пасивному навчанні сягає лише 30%, тоді як інтерактивне навчання дозволяє запам'ятати 90% отриманої інформації [14]. Переважна більшість

методологічних моделей, у яких наводиться відсотковий розподіл сприйняття інформації різними типами, ґрунтується на «конусі досвіду Е. Дейла» (Dale's cone of experience, 1946, 1954, 1969 pp.). До кінця 70-х років ХХ ст. у Національній тренінговій лабораторії США на основі «конусу навчання» була розроблена нова графічна версія впливу методів навчання на ступінь засвоєння матеріалу – «піраміда навчання» [15]. Запропонована модель відображає вплив методів навчання на ступінь засвоєння матеріалу. Базисом цієї методології визначено, що лекція дає 5% засвоєння, читання навчальних текстів – 10%, відео-, аудіоматеріали – 20%, демонстрація – 30%, робота в дискусійних групах – 50%, практика через дію – 75%, навчання іншими і застосування здобутих знань – 90%. Головна концепція полягає в тому, що чим активніше студент бере участь у навчанні – обговорює, робить, вчить інших, тим краще він засвоює матеріал.

Наведений у «піраміді Дейла» відсотковий розподіл видів сприйняття інформації дуже часто піддається науковій критиці та спростовується в наукових публікаціях, час від часу підпадаючи під перерозподіл відсоткового співвідношення елементів «піраміди». На нашу думку, це співвідношення залежить від багатьох факторів: складу розумової діяльності та її відповідності обраній спеціальності, модернізації форм та методів впровадження освітнього процесу, інформаційному перевантаженню в соціумі (сучасних студентів достатньо важко чимось здивувати), загальним рівнем обізнаності здобувачів, баченню кінцевої мети (яким чином компетентності, отримані при вивченні дисципліни, будуть впливати на професійну діяльність), специфічних особливостей нинішнього покоління студентів (кліпове мислення, принципове бажання виконувати тільки ті завдання, які зацікавили та від яких в подальшому буде зиск, підвищений рівень прокрастинації) тощо.

І хоча «піраміда», яка свого часу набула значної популярності, містить не зовсім точні дані, вона все ж таки є інструментом для виокремлення найбільш ефективних методів навчання, які здатен сприймати людський мозок. Тобто, інтерактивні методи навчання є дієвим педагогічним засобом, який активно стимулює набуття студентами фахових (hard skills) та загальних (soft skills) компетентностей.

Останні дослідження показують, що інтерактивне навчання допомагає студенту не тільки легко засвоювати новий матеріал, але й запам'ятовувати його на більш тривалий період часу [20]. Інтерактивні технології базуються на особистісно-діяльнісному підході та включають неситуативні й ситуативні методи навчання [8]. За даними О. Салюк (2022), опитування, проведені серед здобувачів вищої освіти щодо використання інтерактивних методів навчання, підтверджують необхідність та доцільність їх використання. Респондентами перевагу було надано таким інтерактивним методам, як кейс-стаді, методам проєктив, асоціацій, мозкового штурму, роботи в малих групах, діловим іграм тощо [10].

Найпоширеніші інтерактивні підходи класифікують так: 1. Творчі завдання (тренінги, майстер-класи). 2. Ігри (рольові, імітаційні, ділові та розвивальні). 3. Використання людських ресурсів (екскурсії, зустрічі з

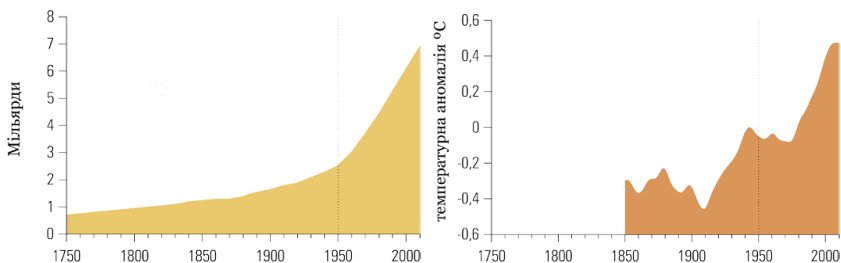
професіоналами-практиками). 4. Соціальні проекти (прес-конференції, тестування, круглі столи). 5. Використання нового матеріалу (інтерактивні, мультимедійні лекції, відео-, аудіоматеріали, студент у ролі «викладача», Сократівський діалог, постановка запитань, електронні навчальні видання). 6. Розв'язування завдань (ситуаційні задачі, асоціативні карти, мозковий штурм, кейс-методи).

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на власний досвід викладання дисциплін екологічного спрямування, нами було виокремлено перелік інтерактивних методів, застосування яких в освітньому процесі дозволяє суттєво підвищити відсоток сприйняття матеріалу здобувачами вищої освіти. Це сучасні методи, програми та підходи, які фрагментарно використовуються при проведенні лекційних, семінарських, практичних занять, а також у самостійній роботі. Застосування будь-якого із запропонованих методів супроводжується колективним обговоренням, аналізом та синтезом інформації, підсумовуванням загальних ідей та пропозицій.

Загальноприйняті інтерактивні методи навчання

1. **Демонстраційні відеоролики та відеоскрайбінг.** Короткі (до 5 хв.) відеоролики інформативно доповнюють теоретичний матеріал та дозволяють суттєво підвищити відсоток його сприйняття. На сьогодні у вільному доступі в мережі інтернет є величезна кількість відеоматеріалів, головним критерієм при відборі яких є достовірність інформації, якість зображення, відповідність контенту тематиці заняття. Окремими прикладами можуть бути YouTube канал «Цікава наука» [27] чи бібліотека NASA, підбірка якої присвячена глобальній проблемі зміни клімату [22].

2. **Інфографіка.** Наочний метод, який дозволяє сприймати цифри не на слух, а аналітично, порівнювати екологічні дані, представлені під час презентації за рахунок сенсорного сприйняття. Одним з підвидів даного інтерактивного методу є компаративний підхід, тобто візуальне сприйняття зміни певних показників протягом зазначеного періоду часу. Здобувачам вищої освіти пропонується висловити свої здогадки щодо певних цифр та даних. Наприклад, яка кількість населення на планеті була у 1750 р., у 1950 р. та 2020 р. (рис. 1)? Як відповідно до цього зростають потреби в споживанні питної води, їжі? Які показники щорічного використання електроенергії?

а) кількість населення на Землі б) температура земної поверхні
Рис. 1 Приклади використання інфографіки та компаративного підходу в освітньому процесі [26]

Інфографіка може мати власне авторство у вигляді графіків, діаграм, блок-схем, ілюстративних зображень, карт, графічних моделей або залучатись з достовірних баз даних та офіційних джерел інформації. Наприклад, однією з рубрик аналітичного порталу «Слово та діло» є інфографіка, яка змістовно та ілюструє показники в галузі охорони довкілля [1].

3. **Інтерактивні дошки.** Авдиторний формат навчання дозволяє залучати здобувачів до активного обговорення, командної роботи. При переході на дистанційну форму в нагоді стають інтерактивні on-line дошки, які як додатковий розширений функціонал комунікації передбачені програмами ZOOM, GOOGLE JAMBOARD або окремими додатками MURAL, KLAXOON, AUTODRAW, ZITEBOARD, PAINT тощо. Прикладами використання цього інструментарію можуть бути завдання з блок схемами, де за обмежений інтервал часу потрібно віднайти логічно-послідовні зв'язки між певними елементами, згрупувати параметри у відповідності до ключового критерію, запропонувати власний алгоритм дій, схематично зобразити циклічні процеси тощо. При роботі з групою інтерактивні дошки дозволяють підвищити продуктивність процесу навчання, допомагаючи викладачу задіяти всіх студентів, сфокусувати їх увагу.

Екологічно-орієнтовані інтерактивні методи навчання

4. **Інтерактивні ГІС-мапи.** Сучасні методи дистанційного зондування земної поверхні дозволяють з легкістю оцінити поточну екологічну ситуацію в масштабах всієї планети, порівняти фактичне значення конкретного фактору для різних країн (наприклад, рівень забруднення атмосферного повітря, заліснення території, наявність осередків забруднення гідросфери та літосфери, зони стихійних лих тощо) та змодельовати вірогідні сценарії зміни параметрів довкілля, враховуючи загальну тенденцію до змін клімату. Переваги використання цього методологічного підходу та підбір інтерактивних ГІС-мап екологічного спрямування детально опрацьована нами в окремій науковій публікації [12].

5. **Екологічні калькулятори.** Усвідомлення принципів раціонального ресурсоспоживання є одним з формувальних базисів екологічного світогляду. На сьогодні у вільному доступі в мережі інтернет є дуже багато on-line калькуляторів для обрахунку екологічного, водного, вуглецевого, пластикового сліду [7; 25]. На простих цифрах кожен охочий має змогу усвідомити свої власні потреби та проаналізувати індивідуальні ресурсні потреби (скільки води витрачається на виготовлення одного гамбургера або шоколадки, яка площа земної поверхні спроможна задовільнити наші буденні потреби і навіть авіакомпанії поряд з ціною на квиток зазначають показник вуглецевого сліду). Екологічний калькулятор дозволяє умовно визначити усереднений показник екологічного сліду для різних країн світу та порівняти дату відліку «Дня екологічного боргу» за різні роки.

6. **Аналіз реальних кейсів.** Конкретні приклади загальновідомих брендів, компаній, які у своїй корпоративній стратегії дотримуються принципів сталості, прагнуть до екологізації виробництва, впроваджують принципи ощадливого ресурсовикористання. Екологічні концепції

закладаються в корпоративні цінності, дорожні карти виходу на ринок та маркетингові стратегії пошуку свого споживача. Із захоплюючими прикладами таких еко-кейсів можна ознайомитися за посиланням [23].

7. Ситуативне завдання. Цей метод може стати базисом для виконання самостійної роботи чи практичного завдання. Підґрунтям має бути попередньо опрацьований на лекційних та практичних заняттях матеріал. Здобувачі вищої освіти мають змогу продемонструвати свої вміння аналітично використовувати отримані знання при виконанні конкретних завдань (приклад наведено на рис. 2). Підготовка інформації та її представлення аудиторії може здійснюватися у будь-якій формі: презентація, постер, блок-схема тощо. При використанні цього підходу на користь працює той фактор, що інформація надходить не від викладача, а саме від однолітків, відповідно їй сприймається дещо по-іншому.

Створення моделі екологічних загроз та їх наслідків

Рис. 2. Приклад ситуативного завдання

8. Пошук біомімікрійних рішень. Натепер провідними дієвими рішеннями є біомімікрійні концепції від природи: «Ми сторіччями вчили природу, а тепер час навчатися в неї!». Людство знаходиться в постійному пошуку наноматеріалів, удосконалює технічні системи, надаючи їм нових технічних та ергономічних властивостей, упроваджує інноваційні рішення. Біомімікрія – це процес вивчення та імітації стратегій, що існують у природі, для застосування їх у розв'язанні проблем людства. Незважаючи на те, що біомімікрія все ще є новітньою галуззю, вже існують деякі стандарти для неї, наприклад, ISO 18459 (біоміметична оптимізація).

Приклади біомімікрійних рішень – це застібка-липучка, прототипом якої є гачки реп'яхів; вентиляційні системи, створені за аналогією з термітниками; японські потяги-кулі, натхненні птахами-зимородками і багато сотень наймовірніше цікавих прототипів, створених відповідно до зразків запозичених у природи.

Скориставшись інфотекою на сайті Asknature, здобувачам пропонується відшукати новації, запропоновані природою, для технічних рішень своєї спеціальності [17-18].

9. Статистичне зведення та візуалізація екологічних даних. За даними, офіційно оприлюдненими Держстатом України у щорічних звітах, здобувачам вищої освіти пропонується створити числовий ряд даних за певним показником [9]. Наприклад, це може бути динаміка утворення та поведження з відходами промислових підприємств, виробництво та використання електроенергії за регіонами. Наступним кроком є візуальне представлення масиву статистичних даних у вигляді інтерактивних або адаптивних діаграм та карт за допомогою *online* інструмента Datawrapper (приклад наведено на рис. 3) [19].

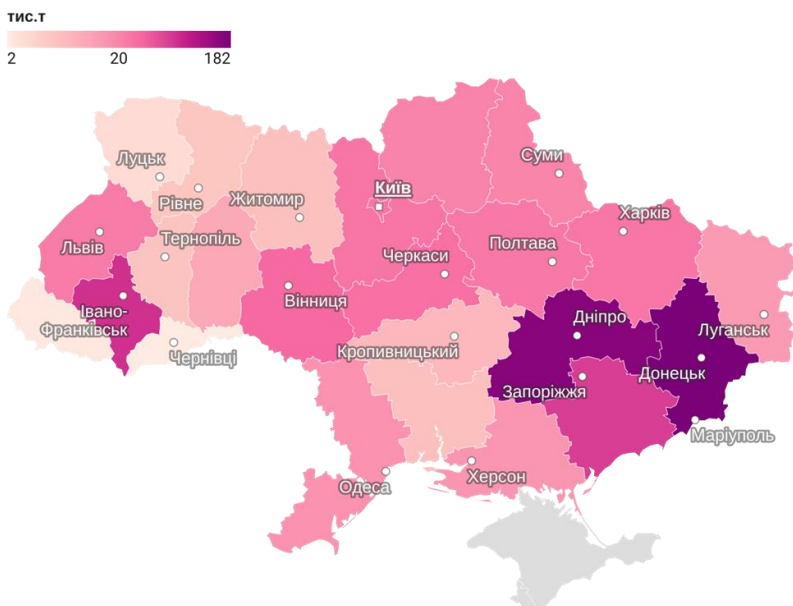

Рис. 3. Викиди забруднювальних речовин і парникових газів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на одну особу за регіонами у 2020 р.

10. SWOT-аналіз є одним із інструментів оцінки стану антропозованих екосистем, екологічної складової певного підприємства чи галузі. Методологія SWOT-аналізу (Strengths – сильні сторони, Weaknesses – слабкі сторони, Opportunities – можливості, Threats – загрози) – це матриця з чотирьох блоків, у якій (S) – сильні сторони: екологічно сприятливі процеси та продукти, наявність «зеленого» іміджу, готовність персоналу до додержання обов'язкових вимог; (W) – слабкі сторони: нерецикльовані

продукти, пакувальні матеріали, «брудні» технології, токсичні відходи, імідж «забруднювача»; (О) – можливості: оволодіння новими ринками, розроблення й просування екологічно безпечних продуктів та технологій, формування «зеленого» іміджу, зниження витрат; (Т) – загрози: необхідність в інвестиціях унаслідок посилювання екологічних стандартів, посилення державного регулювання, організації «зеленими» акцій протесту, захоплення конкурентами ринкових секторів «зеленої» продукції, відтоку кваліфікованих кадрів. Загрози підприємству оцінюються з боку впливу, так званих, PEST-факторів (Political, Economic, Social, Technological) – політичних, економічних, соціальних, технологічних, доповнених оцінкою групи природних факторів [13].

Цей метод є дієвим для узагальнення та систематизації накопичених знань. Наприклад, після вивчення тем, пов'язаних з впливом традиційних та альтернативних джерел енергії на довкілля, здобувач вищої освіти з легкістю зможе у вигляді запропонованого алгоритму описати переваги та недоліки одного з видів генерування електроенергії з точки зору вірогідності екологічних ризиків та масштабів наслідків. Здобувачам вищої освіти пропонується застосувати цю методологію за принципом, описаним вище, або у спрощеному вигляді, представленому в табл. 1.

Таблиця 1

Алгоритм SWOT-аналізу

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
У даній графі заповнюються переваги діючої системи, які по факту наявні на сьогодні.	У даній графі заповнюються недоліки діючої системи, які по факту наявні на сьогодні.
Можливості (O)	Загрози (T)
У даній графі заповнюються потенційні переваги, які будуть в майбутньому	У даній графі заповнюються потенційні недоліки, які будуть в майбутньому

11. **Створення циклічних моделей.** Цей інтерактивний підхід може реалізуватись як персоналізовано, так і шляхом колективної роботи. Головна мета полягає у створенні прикладу системи колової (циклічної, циркулярної) економіки або прикладі практичної дієвості шерингової економічної моделі. Створення таких моделей формує загальне розуміння циклічності процесів речовин та енергії в екосистемах. Принцип «ресурси – виробництво – продукт/ відходи» дозволяє усвідомити основні принципи сталого розвитку та проаналізувати альтернативні рішення, які стають концептуальною основою «зеленої економіки» (рис. 4). Конкретні практичні приклади колових агро- та урбоєкосистем можна знайти на офіційному сайті Ellen MacArthur Foundation. Фонд співпрацює з бізнесом, академічними колами, політиками та інституціями, щоб мобілізувати системні рішення в масштабах усього світу, активно працює над прискоренням переходу до циркулярної економіки шляхом упровадження дієвих рішень [21].

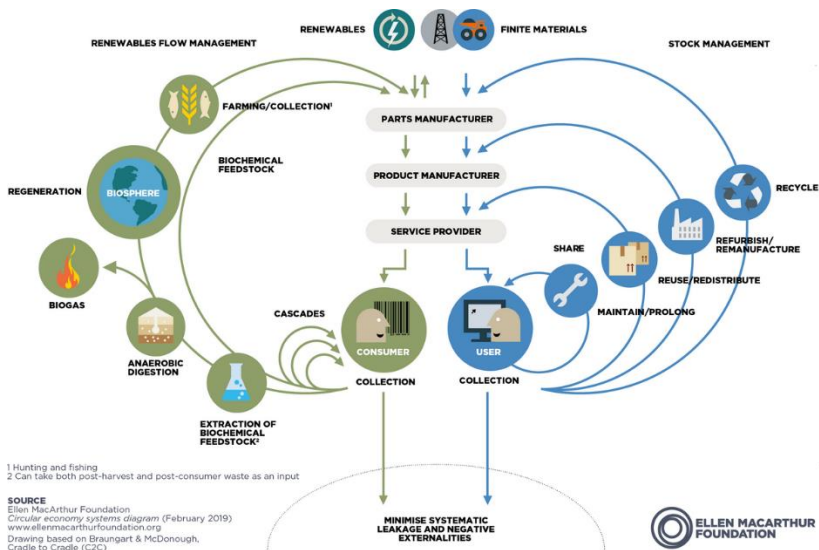

Рис. 4. Діаграма метелика: візуалізація принципів циркулярної економіки [21]

12. Практичний досвід. Неоцінним прикладом практичної діяльності є зустрічі з професіоналами-практиками, новаторами, розробниками. Це можуть бути персональні зустрічі, короткі відеопрезентації чи екскурсії на виробництво. На шляху до євроінтеграції багато підприємств України протягом останніх років активними темпами впроваджують екологічні рішення та підходи, енергозберігаючі технології, технологічне устаткування для захисту довкілля, новітні системи поводження з відходами; будують стратегічні концепції безвідходного виробництва, оборотних технологічних циклів, отримання екологічно чистої продукції тощо.

Наведений перелік інтерактивних методів навчання не є вичерпним, це лише окремі приклади застосування цієї методології при викладанні дисциплін екологічного спрямування.

Використання такого науково-методологічного підходу має ряд переваг у порівнянні з представленням у класичній формі, головними серед яких є системність сприйняття багатьох екологічних проблем, візуалізація аналітичної інформації, усвідомлення взаємозалежності зв'язків між різними компонентами біосфери. Застосування інтерактивних методів при викладанні дисциплін екологічного спрямування сприяє успішному досягненню програмних результатів навчання, набуттю здобувачами вищої освіти фахових та загальних компетентностей. Інтерактивний підхід суттєво урізноманітнює та стимулює освітній процес, перетворюючи його на цікаву, динамічну, інтелектуальну, творчу та креативну діяльність, спрямовану на передачу, засвоєння, примноження і практичне застосування отриманих

навичок. Адже на сьогодні екологічний складник – це один з ключових базисів сталого розвитку, потенціал для міжнародного співробітництва в усіх професійних сферах без винятку, а формування екологічного світогляду в процесі навчання має закладатись в пріоритети кожної гармонійно розвиненої особистості.

Література

1. Аналітичний портал «Слово та діло». URL : <https://www.slovovidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pyroda-ta-vijina-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya> (дата звернення: 15.11.2022).
2. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
3. Гіпська Т. П. Інтерактивні засоби в процесі вивчення іноземної мови професійного спрямування. *Інноваційні технології іншомовної підготовки працівників правоохоронних органів та фахівців із права*: матеріали наук.-метод. семінару (Київ, 20 жовт. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 20-22.
4. Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі: навч.-метод. посіб./ за ред. В. В. Ягоднікова. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 80 с.
5. Козяр М. М. Інтерактивні методики навчання у ВНЗ. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. праць. Харків : НТУ «ХПІ», 2015. № 42 (46). С. 285-292.
6. Лосева Н. М., Непомняща Т. В., Панова А. Ю. Інтерактивні технології навчання: навч.-метод. посіб. для студентів ВНЗ. Київ : Кафедра, 2012. 228 с.
7. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Тест на «екологічний» слід. URL : <https://mepr.gov.ua/news/37883.html> (дата звернення: 24.10.2022).
8. Остапчук Д., Мирончук Н. М. Інтерактивні методи навчання у вищих навчальних закладах. *Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 140-143.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.10.2022).
10. Сакалюк О. О. Використання інтерактивних методів навчання у процесі організації партнерської взаємодії здобувачів вищої освіти. *Сучасні методи та форми організації освітнього процесу у закладах вищої освіти*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної конференції (15 червня 2022 року) / оргком. Н. М. Черненко, О. М. Соловейчук. Одеса: Університет Ушинського, 2022. С. 185-187.
11. Скиба В. П., Вознюк Н. М. 5В – вектори успішного навчання. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти*: збірник науково-методичних праць. Мелітополь: ТДАТУ, 2021. Вип. 24. С. 294-301.
12. Скиба В., Ганчук М., Вознюк Н., Ліхо О. Використання інтерактивних GIS-мап при викладанні дисциплін екологічного спрямування. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Вип. 2. Бердянськ : БДПУ, 2022. С. 408-422. DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-2-408-422
13. SWOT-аналіз соціо-економіко-екологічного стану підприємств: конспект лекцій / укладач І. Ю. Аблєєва. Суми : Сумський державний університет, 2020. 233 с.
14. Туркот Т., Коновал О. Педагогіка та психологія вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Херсон: Олді-плюс, 2013. 466 с.

15. Факультет соціології і права КПІ. Піраміда навчання Едгара Дейла. URL : <https://fsp.kpi.ua/ua/piramida-navchannya-edgara-dejla/> (дата звернення: 08.10.2022).
16. Abykanova B. et al. The Use of Interactive Learning Technology in Institutions of Higher Learning. *International Journal of Environmental and Science Education*. 2016. Vol. 11, no. 18. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1124626> (дата звернення: 12.10.2022).
17. Biomimicry Institute USA: офіційний сайт. URL : <https://biomimicry.org/about/> (дата звернення: 08.01.2023).
18. Biomimicry Institute USA. For Educators. URL: <https://asknature.org/educators/> (дата звернення: 25.10.2022).
19. Datawrapper. URL : <https://www.datawrapper.de/maps> (дата звернення: 14.10.2022).
20. Dgebuadze M. G. M. Interactive teaching methods: challenges and perspectives. *International E-Journal of Advances in Education*. 2017. Vol. 3, no. 9. 544-548.
21. Ellen MacArthur Foundation. URL : <https://ellenmacarthurfoundation.org/> (дата звернення: 02.11.2022).
22. NASA. GLOBAL CLIMATE CHANGE. Vital Signs of the Planet. URL: https://climate.nasa.gov/resources/graphics-and-multimedia/?page=0&per_page=25&order=pub_date+desc&search=&condition_1=1%3Ais_in_resource_list (дата звернення: 12.11.2022).
23. PLATFORMA. Окей, еко: топ-19 креативних кейсів для порятунку планети. URL : <https://platfor.ma/specials/okej-eko-top-19-kreatyvnyh-kejsiv-dlya-poryatunku-planety/> (дата звернення: 04.11.2022).
24. Pradono S., Astriani M. S., Moniaga J. A method for interactive learning. *CommIT (Communication and Information Technology) Journal*. 2013. Vol. 7, no. 2. P. 46–48.
25. Sustainability. Environmental Impact Calculators. URL : <https://www.csusm.edu/sustainability/takeaction/knowurimpact.html> (дата звернення: 17.11.2022).
26. WWF. 2018. Звіт «Жива планета» – 2018: Прагнути більшого». Гротен М. і Алмонд Р. Е.А. (ред.). WWF, Гланд, Швейцарія. 2018. 19 с. URL : http://awsassets.panda.org/downloads/zhyyva_planeta2018.pdf (дата звернення: 04.11.2022).
27. YouTube канал «Цікава наука». URL : <https://www.youtube.com/channel/UCMIVE71tHEUDkuw8tPxtzSQ> (дата звернення: 25.10.2022).

References

1. Giorgdze, M., & Dgebuadze, M. (2017). *Interactive teaching methods: challenges and perspectives*. *International E-Journal of Advances in Education*, 3(9), 544-548. [in English].
2. Pradono, S., Astriani, M. S., & Moniaga, J. (2013). *A method for interactive learning*. *CommIT (Communication and Information Technology) Journal*, Vol. 7, No. 2 Oktober, 46-48. [in English].
3. Yahodnikova, V. V. (2009). *Interaktyvni formy i metody navchannia u vyshchyi shkoli: navch.-metod. posib* [Interactive forms and methods of learning in higher education: teaching method. manual.] Kyiv: «Vyd. dim «Personal». [in Ukrainian].
4. Losieva, N. M., Nepomniashcha, T. V., & Panova, A. Yu. (2012). *Interaktyvni tekhnologii navchannia: navch.- metod.posib. dlia studentiv VNZ* [Interactive learning technologies: teaching method. manual for university students]. Kyiv: Kafedra. [in Ukrainian].
5. Volkova, N. (2018). *Interaktyvni tekhnologii navchannia u vyshchii shkoli* [Interactive learning technologies in higher education: educational and methodological guide]. Dnipro: Alfred Nobel University. [in Ukrainian].
6. Hipska, T. (2022). *Interaktyvni zasoby v protsesi vyvchennia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia* [Interactive tools in the process of learning a foreign

language of professional direction] Innovative technologies for foreign language training of law enforcement officers and law specialists: scientific-method materials of the seminar (Kyiv, October 20, 2022) / [edited by: V. V. Chernei, S. D. Husarev, S. S. Chernyavskiy, etc.]. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, 20–22. [in Ukrainian].

7. Abykanova, B., Nugumanova, S., Yelezhanova, S., Kabylkhamit, Z., & Sabirova, Z. (2016). The Use of Interactive Learning Technology in Institutions of Higher Learning. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11 (18), 12528-12539. URL : <https://eric.ed.gov/?id=EJ1124626> [in English].

8. Koziar, M. (2015). *Interaktyvni metodyky navchannia u VNZ* [Interactive teaching methods in universities]. Problems and prospects of the formation of the national humanitarian and technical elite: coll. of science works. Kharkiv: NTU «KhPI», 42 (46), 285-292 [in Ukrainian].

9. Skyba, V., & Vozniuk, N. (2021) *5V – vektory uspishnoho navchannia* [5B – vectors of successful learning]. *Improving the educational process in a higher education institution: a collection of scientific and methodological works*. Melitopol: DDTU, Issue 24, 294-301 [in Ukrainian].

10. Turkot, T., & Konoval, O. (2013) *Pedahohika ta psykholohiia vyshchoi shkoly: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv*. [Pedagogy and psychology of the higher school: Study guide for students of higher educational institutions] Kherson: Oldi-plus. [in Ukrainian].

11. Fakultet sotsiologii i prava KPI (n. d.). *Piramida navchannia Edgara Deila* [Edgar Dale's Pyramid]. URL : <https://fsp.kpi.ua/ua/piramida-navchannya-edgara-deila/> [in Ukrainian].

12. Sakaliuk, O. O., & Sakaliuk, O. A. (2022). *Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia u protsesi orhanizatsii partnerskoi vziemodii zdobuvachiv vyshchoi osvity* [Use of interactive teaching methods in the process of organizing partnership interaction of higher education applicants]. *Suchasni metody ta formy orhanizatsii osvitnoho protsesu u zakladakh vyshchoi osvity: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi konferentsii – Modern methods and forms of organization of educational process in higher education institutions: Collection of materials of the All-Ukrainian Scientific and Methodological Conference* (June 15, 2022), Odesa: Nats. akad. vnutr. sprav, 185-187 [in Ukrainian].

13. Ostapchuk, D., & Myronchuk, N. M. (2014). *Interaktyvni metody navchannia u vyshchykh navchalnykh zakladakh* [Interactive teaching methods in higher education institutions]. *Modernizatsiia vyshchoi osvity v Ukraini ta za kordonom – Modernization of higher education in Ukraine and abroad: Collection of scientific works*. Zhytomyr, 140-143 [in Ukrainian].

14. YouTube. (n. d.). «*Tsikava nauka*» [Video]. [Interesting science]. URL : <https://www.youtube.com/channel/UCM1VE71tHEUDkuw8tPxtzSQ> [in Ukrainian].

15. NASA. GLOBAL CLIMATE CHANGE (n. d.). *Vital Signs of the Planet*. [Video]. URL : https://climate.nasa.gov/resources/graphics-and-multimedia/?page=0&per_page=25&order=pub_date+desc&search=&condition_1=1%3Ais_in_resource_list [in English].

16. Grooten, M., Almond, R. E. A. (eds). (2018). *Zvit «Zhyva planeta» – 2018: Prahnuty bilshoho*. [Living Planet Report – 2018: Aiming Higher]. WWF, Gland, Switzerland. URL : http://awsassets.panda.org/downloads/zhyva_planeta2018.pdf [in Ukrainian].

17. Analitychnyi portal. (b. d.). «*Slovo ta dil*» [Word and deed]. URL : <https://www.slovovidlo.uu2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-viina-yak-rosijska-ahwesiya-vplynula-dovkillya> [in Ukrainian].

18. Skyba, V., Hanchuk, M., Vozniuk, N., & Likho, O. (2022). *Use of interactive GIS-MP in teaching environmental disciplines*. [Interactive GIS-maps in teaching environmental science disciplines]. *Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences.– Scientific papers of Berdiansk State*

Pedagogical University Series Pedagogical sciences, 2, 408–422.
<https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-2-408-422> [in Ukrainian].

19. Ministerstvo zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy (n. d.). *Test na «ekolohichnyi» slid* [Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. The «environmental» test]. URL : <https://mepr.gov.ua/news/37883.html> [in Ukrainian].

20. Sustainability. *Environmental Impact Calculators*. URL : <https://www.csusm.edu/sustainability/takeaction/knowurimpact.html> [in English].

21. PLATFORMA (n. d.). *Okei, eko: top-19 kreatyvnykh keisiv dlia poriatunku planety* [PLATFORMA. Okay, IVF: TOP-19 creative cases to save the planet.]. URL : <https://platfor.ma/specials/okei-eko-top-19-kreatyvnyh-keisiv-dlya-poryatunku-planety/> [in Ukrainian].

22. Biomimicry Institute USA (n. d.). URL : <https://biomimicry.org/about/> [in English].

23. Biomimicry Institute USA (n. d.). For Educators. URL : <https://asknature.org/educators/> [in English].

24. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] (n. d.). URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

25. Datawrapper. (n. d.). URL : <https://www.datawrapper.de/maps> [in English].

26. Ablieieva I. lu. (ed.) (2020). *SWOT-analiz sotsio-ekonomiko-ekolohichnoho stanu pidpriemstv: konspekt leksii* [SWOT-analysis of socio-economic-ecological state of enterprises: lecture notes]. Sumy: Sums'kyi derzhavnyi universytet. [in Ukrainian].

27. Ellen MacArthur Foundation (n. d.). URL : <https://ellenmacarthurfoundation.org/> [in English].

АНОТАЦІЯ

Основним пріоритетом при викладанні дисциплін екологічного спрямування є створення в студентів просторового уявлення про системність процесів, що відбуваються на різних рівнях зв'язків в екосистемах, формування усвідомлення екологічних змін, які швидкими темпами відбуваються в глобальному масштабі. Відмінною рисою при роботі зі здобувачами інших спеціальностей є те, що скоріш за все екологія не стане їх подальшим професійним пріоритетом, але вони мають чітко усвідомити, що екологічний складник – це один з ключових базисів сталого розвитку, потенціал для міжнародного співробітництва в усіх без винятку професійних сферах. Саме екологічно свідомий підхід має стати підґрунтям подальшої професійної діяльності, світоглядною концепцією та буденною звичкою кожної людини.

У статті проаналізовано інтерактивні форми, методи, прийоми і технології професійного навчання, які визнані найефективнішими та вже не перший рік утримують пріоритетну позицію серед рекомендованих підходів для застосування в освітньому процесі. Такі форми навчання показують високу результативність при викладанні дисциплін екологічного спрямування у ЗВО. За рахунок спільної взаємодії між учасниками освітнього процесу відбувається обмін інформацією, моделювання проблемних ситуацій та побудова концепції їх спільного вирішення, занурення в реальну атмосферу спільної комунікації, обговорення та підсумовування отриманих результатів. Такий підхід дозволяє активізувати освітній процес, зробити його цікавішим, а головне – результативнішим. Спираючись на власний досвід викладання дисциплін екологічного спрямування, було виокремлено перелік інтерактивних методів, застосування яких в освітньому процесі дозволяє суттєво підвищити відсоток сприйняття матеріалу здобувачами вищої освіти. Застосування будь-якого із запропонованих методів супроводжується колективним обговоренням, аналізом та синтезом інформації, підсумовуванням загальних ідей та пропозицій.

Ключові слова: *інтерактивні методи навчання, активне навчання, форми та методи впровадження освітнього процесу, сучасні освітні технології та засоби навчання.*

УДК 378.016:81'243

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-386-395

**CHALLENGES OF TIME IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE
BY STUDENTS OF NON-LINGUIST SPECIALTIES
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

**ВИКЛИКИ ЧАСУ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ
НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Andrij TURCHYN,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

andrijturchyn@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1690-8967>

Андрій ТУРЧИН,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Olexandra KASHUBA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

lesiakashuba@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5478-2875>

Олександра КАШУБА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Tetiana KRAVCHUK,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor

tanchik454@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1396-4573>

Тетяна КРАВЧУК,

кандидат філологічних наук,
доцент

Halyna NAVOLSKA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

navolska9@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4196-0123>

Галина НАВОЛЬСЬКА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Tetiana KASHUBA,

the third-year student of the
Faculty of Foreign Languages

kashubatania29@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-8071-075X>

Тетяна КАШУБА,

студентка третього курсу
факультету іноземних мов

*Тernopil National Volodymyr
Hnatiuk Pedagogical University,*

*Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка,*

*✉ 2, Maksyma Kryvonosa str.,
Ternopil, 46000, Ukraine*

*✉ вул. Максима Кривоноса, 2,
м. Тернопіль, 46000, Україна*

Original manuscript received: March 12, 2023

Revised manuscript accepted: April 08, 2023

ABSTRACT

The article considers the possibilities of using modern information technologies in the process of learning foreign languages by students of non-linguistic majors under different

conditions. Considerable attention is paid to e-learning and identification of problems in higher education institutions. To conduct the research, the authors used the survey method in order to collect and analyze information about the respondents. The collected information expressed the opinion of students regarding learning a foreign language in the process of implementing e-learning, their proper preparation for its use in classes. A survey of students of various faculties of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University demonstrated the following disadvantages: e-learning requires more time than traditional courses due to the use of e-mail or discussion boards; slow internet connection causing many problems for students. At the same time, the results of the conducted research showed that e-learning has its advantages: it helps students to understand their educational materials in foreign language classes by watching online videos with the participation of native speakers; use of personal devices, such as a mobile phone, mp3 player, etc.; allows them to use various computer programs; helps students learn the course (material) and get more information; provides an opportunity to share one's thoughts with one's peers on the forums. The authors consider the views of modern specialists regarding the use of information technologies in teaching foreign languages, and also give their own examples of the implementation of e-learning in the educational process; reveal the practical aspect of using an educational Internet resource in the framework of teaching a foreign language; emphasize the role of the teacher as an individual consultant. In addition, the authors outline further directions for the development and implementation of mixed and e-learning, note the need to develop educational and methodological complexes and update educational programs with elements of mixed learning.

Key words: distance learning, time challenges, mixed learning, information technologies, foreign language, higher education institution, student.

Вступ. Пандемія COVID-19 та війна 2022 року вплинули на всі без винятку сфери суспільного життя, що призвело до переходу закладів вищої освіти на дистанційну форму навчання із використанням різноманітних онлайн платформ з одного боку, а з іншого – перед викладачами постало надважке завдання зберегти увагу студентів та підтримувати постійно їхню мотивацію у вивченні іноземних мов. Освітній процес має відповідати вимогам і соціальним стандартам сьогодення. Оскільки іноземна мова вивчається протягом усього життя, то її викладання також постійно змінюється та розвивається. Багато освітніх процесів перейшло в інший формат, і це викликало необхідність швидкого пристосування до нових умов навчання. Зміни, які відбуваються у закладах вищої освіти, стосуються викладання, організації освітнього процесу, необхідності пошуку нових шляхів навчання іноземної мови та об'єктивного оцінювання знань.

Мета нашого дослідження – розглянути наявні форми електронного навчання та дати характеристики використання особливостей цієї моделі при навчанні та вивченні іноземної мови.

Постановка проблеми. Вплив викликів часу відчула на собі сфера освіти однією з перших. Предметом численних наукових дискусій є проблема мотивації в сучасній педагогіці, формування викладачем позитивної реакції на виклики освітнього процесу, складність підтримки постійного інтересу студентів у навчальній діяльності, стрімкий розвиток технологій. Пріоритетним завданням у закладах вищої освіти України є вивчення іноземних мов та формування конкурентоспроможного фахівця

на ринку праці сьогодення. Тому заклади вищої освіти пропонують студентам різних спеціальностей вивчення кількох іноземних мов. Перед викладачами постало питання застосування в навчанні можливостей використання інноваційно-комунікативних технологій.

Аналіз досліджень. Модель змішаного навчання та шляхи її використання в процесі викладання іноземної мови в закладах вищої освіти описують М. Нікітіна та Є. Костіна. Упровадження електронного навчання та виявлення при цьому проблем у закладах вищої освіти є центральною темою досліджень Я. Сікори, І. Ковалінської, А. Томліної, А. Коломієць; праці С. Березенської, В. Кухаренка, Н. Сиротенко присвячені визначенням методів формування критичного мислення в змішаному навчанні. Способи використання соціальних мереж у процесі навчання іноземної (англійської) як другої мови розглядають, зокрема Г. Сотська, Н. Пазюра. Освітнє середовище нового покоління та його складники обґрунтовує у своєму дослідженні В. Лапінський; В. Кухаренко, К. Бугайчук розглядають теоретичні основи комбінованого навчання і можливості його використання у вищій школі.

Результати та дискусії. Проблема навчання іноземної мови зумовлена специфікою предмета, має свої особливості за сучасних умов та в інформаційно-освітньому середовищі. Необхідно враховувати те, що способи діяльності, які забезпечують засвоєння різних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, письмо, говоріння), тобто формування умінь, пов'язаних зі спілкуванням, є базовим компонентом змісту навчання іноземних мов, а не основи наукових знань під час дистанційного навчання іноземної мови. Дисципліна «Іноземна мова» вважається загальною, що означає можливість спілкування на будь-які теми залежно від віку, інтересів, уподобань здобувачів освіти. Особливою відмінністю є мовна практика й об'єм навчальних дій, які мають дуже тісний взаємозв'язок. Важливо враховувати названі особливості в організації електронного навчання іноземної мови [4:252].

Рольові ігри, дискусії, проектні роботи, бесіди, методи стимулювання і мотивації навчання, контролю й самоконтролю були пріоритетними методами дистанційного навчання, які використовувалися в навчанні. Найбільш ефективними на перших курсах виявились ті методи, що ґрунтуються на візуальній та слуховій основі; на другому – використання творчих завдань, проблемно-пошукова робота, яка сприяє пізнавальній самостійності та креативності студентів. Ефективними методами вважається також асинхронне та синхронне навчання з використанням аудіо- чи відеозв'язку, перегляд відеоуроків, виконання онлайн-тестів і завдань, спілкування та консультації в чаті.

Поєднання онлайн, традиційного та індивідуального навчання здійснювалося при електронному навчанні іноземних мов. Використовувалися такі форми навчання: консультації (групові та індивідуальні), індивідуальні заняття, самостійна робота, проектна робота, відеоконференції, онлайн-уроки, аудіозаписи. Проводилося онлайн-тестування, для вивчення граматики і лексики використовувалися онлайн-тренажери, фото-, відео- та

аудіоматеріали з YouTube. Викладачі та студенти робили демонстрації екрану, мали можливість одночасно спілкуватися з групою, працювати онлайн із підручником у форматі PDF із малюванням і помітками в ньому, проводити тестові завдання з моментальним результатом, підключатися онлайн до сайтів з тематики уроку. У формі спілкування через аудіоповідомлення відбувався зворотній зв'язок [5].

Особисте спілкування як викладача зі студентами, так і студентів між собою вимагає навчання іноземної мови. Щоб зробити процес навчання максимально зручним, приємним та доступним для всіх учасників освітнього процесу в умовах карантину та війни, щоб підтримувати та підвищувати рівень володіння мовою студентів, викладачі намагаються знайти способи взаємодії з ними. Викладачами дуже активно використовуються багато електронних ресурсів та програм. Зручно скористатися платформою MOODLE, оскільки під час карантину та війни немає можливості особисто контактувати зі студентами. Перевага платформи полягає в тому, що це доцільно для розміщення найрізноманітнішого контенту: завдань, тестів, відео-, аудіо-, текстових матеріалів, новин, оголошень, коментарів та оцінок. Пропустити важливі новини практично неможливо, тому що повідомлення про будь-які вчинені дії надходять і викладачам, і студентам на електронну пошту [7].

Під час вимушеного переходу на дистанційне навчання було апробовано багато інструментів, які продовжують успішно використовуватися в освітньому процесі. Без практики говоріння, безсумнівно, неможливий процес навчання іноземної мови. На допомогу для цього приходять програми для організації відеоконференцій Skype і Zoom. Zoom, однак, має ряд істотних переваг. По-перше, менше проблем виникає зі зв'язком, більш чітке зображення. По-друге, повідомлення можна писати під час групового заняття окремим студентам у чат. Це зручно, коли потрібно повідомити студенту про його помилки. По-третє, незважаючи на те, що обидві програми надають можливість демонструвати свій екран комп'ютера, Zoom дає вибір, яку частину екрану вивести на загальний огляд – тільки один вебсайт, презентацію або документ Microsoft Word, в той час як Skype транслює весь екран загалом. Вирішальне значення має остання відмінність при виборі між двома програмами – Zoom дозволяє розділяти студентів на пари і міні-групи, таким чином, вони опиняються в окремому сесійному залі, не бачать і не чують інших учасників. Організатор конференції може переміщатися між залами і слухати відповіді студентів. Відзначимо, що спілкування в парах і групах у Zoom виявилось набагато комфортнішим, ніж робота в такому ж режимі в групі, тому що в аудиторії завжди є фоновий шум, і студентам буває складно сконцентруватися [6:191].

Із упровадженням електронного навчання особливо гостро постала проблема об'єктивності оцінювання в рамках дисциплін, пов'язаних із вивченням іноземних мов. У першу чергу, через урахування різноманітних компетентностей. Адже перед викладачами іноземних мов постала необхідність оцінювання слухання, говоріння, читання та письма в онлайн

форматі. Неможливість повністю виключити сторонню допомогу по той бік екрану стала при цьому однією із основних труднощів. Відтак, виникла потреба пошуку нових способів комплексного онлайн оцінювання.

Перевіряти навички говоріння або усного мовлення, на думку О. Шум, доволі зручно та ефективно під час дистанційних занять за допомогою будь-яких зручних додатків для відеозв'язку. Платформа Zoom дозволяє розділяти наявних студентів на сесійні зали, тобто пари або підгрупи з метою ефективної роботи над складанням діалогів або для виконання вправ у міні групах, заповнення бланків тощо. У мережі Інтернет сьогодні можна знайти чимало додаткових ресурсів, які дозволяють у своїй базовій версії ефективно оцінити прогрес студентів у різних компетенціях і урізноманітнити одночасно освітній процес. Не вирішеним залишається досі питання затрат часу на підготовку до таких занять, удосконалення навичок викладача при роботі з програмним забезпеченням, а також розроблення завдань та перевірку їх виконання [8:209].

Сучасні електронні освітні ресурси в повній мірі повинні задовольняти потреби електронної форми на всіх його етапах – від отримання здобувачами необхідної навчальної інформації до появи сформованих вмій та навичок. Найбільше розповсюдження серед закладів вищої освіти України отримала платформа дистанційного навчання «Moodle», яка інтегрувалася в навчальну діяльність університетів. Зокрема, в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (ТПНУ) ця система впроваджена з 2010 року і нині представлена в навчальному навантаженні з усіх предметів. Викладачі мають змогу подати навчальні матеріали дистанційно у зручній для них формі, оцінити та прокоментувати роботи студентів. Для всіх навчальних дисциплін, що викладаються на кафедрі, розроблено навчальні курси на базі платформи Moodle відповідно до робочої програми. На прикладі дисципліни «Іноземна мова» можна зазначити, що онлайн курс може включати не тільки матеріал для опрацювання навичок читання та письма. Використання типу модуля «Ресурси» дає можливість викладачу додавати до навчального курсу всі необхідні матеріали для підготовки до практичного заняття, зокрема електронні версії базової рекомендованої літератури, файли з методичними рекомендаціями, веб-сторінки з практичними роботами до занять. Для оцінювання якості знань студентів, поточного та підсумкового контролю викладачі активно використовують тип модуля «Види діяльності», а саме опції «Завдання» та «Тест» у різних модифікаціях. Зокрема, опція «Завдання» дозволяє включити для контролю знань ситуаційні задачі, вирішення яких сприяє розвитку мислення студента, розвиває навички системного підходу до вирішення проблеми. До кожного змістового модуля за посиланням представлено відеозапис лекційних занять, а також прикріплені презентації, які були використані лектором під час заняття. Викладачі кафедри активно працюють над створенням бази відеозаписів алгоритмів розбору ситуаційних завдань до відповідного модуля з відкритим доступом. Одним із пріоритетних завдань

вищої освіти є посилення самостійної діяльності студентів для забезпечення розвитку умінь та навичок самостійного засвоєння знань та вирішення поставлених задач. Тому, важливим завданням викладача є правильна організація самостійної роботи. Для самостійної роботи студентів у підготовці до іспиту на сайті електронного навчання кафедри розміщені авторські навчальні посібники тестових запитань з детальним поясненням правильних відповідей. Система Moodle має механізми зберігання поточних оцінок кожного студента, тому всі результати у вигляді електронних журналів є у відкритому доступі для перегляду на сайті. Звичайно, система має також певні недоліки, які зазвичай спричинені перевантаженням системи. Варто сказати, що в процесі організації дистанційного навчання важливу роль відіграє викладач, який має вільно орієнтуватися в сучасних технологіях освітнього процесу [2:195]. Він повинен забезпечувати зворотній зв'язок зі здобувачами вищої освіти, вчасно оновлювати курс, перевіряти виконані завдання, коментувати оцінки та реагувати на повідомлення студентів. Проте й вони мають бути достатньо вмотивованими на дистанційне навчання [2].

Велика увага приділяється самостійній роботі студентів під час дистанційного навчання, і перед викладачами стоїть завдання організувати її так, щоб кожен день не довелось перевіряти величезну кількість однотипних робіт. Бажано також, щоб система сама перевіряла відповіді, рахувала їх кількість і відображала статистику. Надзвичайно зручно, коли видно список студентів, кількість спроб проходження тесту і відсоток правильних відповідей. Ресурс Class Marker відповідає всім цим вимогам. У ньому створюється група, запрошуються студенти, яким потрібна реєстрація, можна створити тести множинного вибору, відкритої відповіді, есе; застосовувати редагування, давати можливість студентам проходити тести всього один або два чи необмежену кількість разів. Потрібною функцією є відкриття доступу до тесту на певний проміжок часу, що мало б позбавити студента можливості списати на проміжному чи підсумковому тестах з теми, яка вивчається [6:192].

Використовуючи мультимедійні технології для вивчення іноземної мови, студенти повинні використовувати нові стратегії і бути самостійними. Традиційний спосіб вивчення мови зазвичай відбувається за живого спілкування, а за допомогою Інтернет-спілкування дистанційне навчання – це дещо інша система без участі живого контакту. Спілкуватися з носіями мови допомагає людям Інтернет через чати та електронну пошту. Використовуючи Інтернет, студенти фактично піддаються контекстуальному середовищу. Завдяки використанню Інтернету здобувачі вищої освіти немовних спеціальностей можуть зміцнити свої мовленнєві здібності, ознайомитися з різними культурами та сформувати такі навички: слухання, мовлення, читання та письмо. Під час навчання в Інтернеті знижується тривога студентів, посилюється їх упевненість, оскільки відповіді швидко передаються викладачеві. Зі своїми навчальними матеріалами та методами навчання для створення змістовного навчального середовища викладачі

намагаються інтегрувати Інтернет. Важливою частиною спілкування між студентами та викладачами є чати, групи у Telegram чи Viber, які здійснюються через Інтернет, а також покращують навички письма та читання студентів у вивченні іноземної мови [3:13].

Тематичні презентації можна вважати ефективним прийомом удосконалення вивчення іноземної мови. Презентації можна використовувати для різного рівня знань у здобувачів освіти. Такий вид використання навчальної діяльності дозволяє інтенсифікувати засвоєння навчального матеріалу. Вплив презентації відбувається одразу на декілька видів пам'яті: зорову, слухову, емоційну, а подекуди і моторну. Навчальний матеріал представляється наочно та доступно при організації онлайн-заняття з використанням презентації. У процесі виступу студенти мають можливість використовувати ключові слова, кліше, схеми, картинки, таблиці. Це дозволяє побудувати висловлення послідовно, розгорнуто, впевнено і виразно. У процесі навчання загальної іноземної мови використання тематичних презентацій вважається повністю виправданим. Мультимедійні презентації, виконуючи наочно-ілюстративну функцію, можуть бути успішно використані викладачем на будь-яких етапах освітнього процесу: введення та закріплення лексичного і граматичного матеріалу, контролю вивченого матеріалу тощо.

Невід'ємним складником самостійної роботи студентів є створення презентацій, які можуть бути використані при переказі текстів, складанні діалогів, аудіюванні. Розробка та наявність презентацій на занятті сприяє підвищенню інформаційної культури, мотивації та самооцінки студентів. Практика показує високий рівень ефективності використання презентацій за електронного вивчення іноземної мови [4:253].

На концепції викладання та навчання іноземної мови впливають інформаційні технології, що сприяють переходу від навчального середовища, орієнтованого на викладача, до середовища спільного, інтерактивного, орієнтованого на студентів, оскільки викладачі та студенти мають доступ до знань, інструментів та методів. Переміщення центру ваги для використання інформації з інтернету та інших електронних джерел для забезпечення студентів новітніми знаннями, для оновлення університетського викладання з точки зору методології необхідні сьогодні, коли ми наголошуємо на індивідуальному вивченні мови в умовах скорочення кількості годин, підвищення навичок самопідготовки, розширення можливостей навчання, уможливорюється за допомогою модернізації цих процесів, запровадженню дистанційного навчання паралельно із використанням традиційних методів навчання. Технологія дистанційного навчання змушує викладача переосмислити свої методи навчання та оцінювання, якість та ефективність освітнього процесу європейської реінтеграції відповідно до вимог перехідного періоду. Кілька аспектів електронного навчання включатимуть здійснення комплексного навчання, тобто поєднання традиційних та нетрадиційних методів і стратегій. Як інструмент навчального процесу, Інтернет, піднімає його на

значно вищий рівень, ніж у попередні роки. Новітні технології навчання роблять фаворитом серед найефективніших методів навчання: віртуальні заняття на веб-сайті, перевірка знань через інтернет, інтерактивне відео, заняття в режимі реального часу змінюють дистанційне навчання не лише кількісно, а й якісно. Вважається, що фахівці в цій галузі відновлюють свої методи роботи, максимізують потенціал дистанційного навчання [1:185]. Електронне навчання та вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей стає нагальною необхідністю в результаті комплексної взаємодії усіх видів діяльності в реальному часі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. Процес упровадження цифрових технологій у систему навчання іноземної мови та зміни, що відбуваються в освітній системі, а особливо в закладах вищої освіти, слід розглядати в контексті трансформацій сучасного світу з урахуванням їх динаміки та викликів часу. Зважаючи на важливість застосування дистанційних засобів навчання, слід зазначити деякі проблемні моменти. Здобувач освіти може стикнутися з відсутністю якісного інтернет зв'язку, що унеможливить отримання знань. Крім того, залишається важливим фактор недостатньої мотивації студентів навчатися самостійно.

Водночас дослідження підтвердило, що електронне навчання має і свої переваги, а саме: допомагає студентам удосконалити мовленнєві навички на заняттях з іноземної мови шляхом перегляду онлайн відео за участі носіїв мови; працювати в індивідуальному темпі завдяки використанню персональних пристроїв (гаджетів); надає можливість ділитись думками на форумах, дозволяє користуватися сучасними комп'ютерними програмами; освоїти розширений курс (додатковий матеріал) та отримати результати тестових завдань онлайн.

Література

1. Бабій О. «Е-освіта» як спосіб впорядкування та вдосконалення процесу викладання іноземних мов. *Проблеми викладання іноземних мов у закладах вищої освіти: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Мелітополь, 20 травня 2021)*. Мелітополь : ТДАТУ, 2021. С. 183–187.

2. Гладких Г. Сучасні засоби дистанційного навчання. *Проблеми викладання іноземних мов у закладах вищої освіти: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Мелітополь, 20 травня 2021)*. Мелітополь : ТДАТУ, 2021. С. 194–197.

3. Гулак В. Особливості дистанційного навчання іноземної мови. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/74165> (дата звернення: 16.03.2022).

4. Коваленко А. Дистанційне навчання іноземної мови за умов пандемії: специфіка форм і методів роботи. URL : http://www.apfn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_3/39.pdf (дата звернення: 16.03.2022)

5. Редько В. Особливості дистанційного навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти в умовах карантину. URL : https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2243/#:~:text=%D0%A3%20%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%96%20%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D

[0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2,%2C%20%D0%BE%D0%BD%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BD%2%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8%2C%20%D0%B0%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B8](#). (дата звернення : 16.03.2023)

6.Рябуха Т., Насалевич Т. Особливості організації дистанційного навчання іноземної мови у вищій школі. *Проблеми іноземних мов у закладах вищої освіти: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Мелітополь, 20 травня 2021)*. Мелітополь : ТДАТУ, 2021. С. 190–193.

7.Савчук Т. Дистанційне навчання. *Міжвузівський науково-методичний семінар «Використання дистанційних освітніх технологій у викладанні іноземних мов» : тези доповідей (Київ, 15 лютого 2022 р.)*. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 76–78.

8.Шум О. Способи перевірки знань студентів: ресурси для розробки елементів дистанційного заняття. *Проблеми викладання іноземних мов у закладах вищої освіти: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Мелітополь, 20 травня 2021)*. Мелітополь : ТДАТУ, 2021. С. 208–210.

References

1. Babii, O. (2021). «E-osvita» yak sposib vporiadkuvannya ta vdoskonalennia protsesu vykladannia inozemnykh mov [«E-education» as a method of streamlining and improving the process of teaching foreign languages]. *Problemy vykladannia inozemnykh mov u zakladykh vyshchoi osvity: materialy I Vseukrainskoi naukovopraktychnoi Internetkonferentsii (Melitopol, 20 travnia 2021)* – Problems of teaching foreign languages in institutions of higher education: materials of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference (Melitopol, May 20, 2021). Melitopol : TDATU, 183–187 [in Ukrainian].

2. Hladkykh, H. (2021). *Suchasni zasoby dystantsiinoho navchannia* [Modern means of distance learning]. *Problemy vykladannia inozemnykh mov u zakladykh vyshchoi osvity: materialy I Vseukrainskoi naukovopraktychnoi Internetkonferentsii (Melitopol, 20 travnia 2021)* – Problems of teaching foreign languages in institutions of higher education: materials of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference (Melitopol, May 20, 2021). Melitopol : TDATU, 194–197 [in Ukrainian].

3. Hulak, B. (2019). *Osoblyvosti dystantsiinoho navchannia inozemnoi movy* [Peculiarities of distance learning of a foreign language]. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/74165> [in Ukrainian].

4. Kovalenko, A. (2021). *Dystantsiine navchannia inozemnoi movy za umov pandemii: spetsyfika form i metodiv roboty* [Distance learning of a foreign language under the conditions of a pandemic: specifics of forms and methods of work]. URL : http://www.aphn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_3/39.pdf [in Ukrainian].

5. Redko, B. (2021). *Osoblyvosti dystantsiinoho navchannia inozemnykh mov u zakladykh zahalnoi serednoi osvity v umovakh karantynu* [Distance learning of a foreign language under the conditions of a pandemic: specifics of forms and methods of work]. URL : https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2243/#:~:text=%D0%A3%20%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%96%20%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2,%2C%20%D0%BE%D0%BD%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BD%2D%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8%2C%20%D0%B0%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B8. [in Ukrainian].

6. Riabukha, T., Nasalevych, T. (2021). *Osoblyvosti orhanizatsii dystantsiinoho navchannia inozemnoi movy u vyshchii shkoli* [Peculiarities of the organization of distance learning of a foreign language in higher education]. *Problemy vykladannia inozemnykh*

mov u zakladakh vyshchoi osvity: materialy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (Melitopol, 20 travnia 2021) – Problems of foreign languages in institutions of higher education: materials of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference (Melitopol, May 20, 2021). Melitopol : TDATU, 190–193 [in Ukrainian].

7. Savchuk, T. (2022). *Dystantsiine navchannia* [Distance learning]. Mizhvuzivskyi naukovo-metodychnyi seminar «Vykorystannia dystantsiinykh osvitnikh tekhnologii u vykladanni inozemnykh mov» : tezy dopovidei (Kyiv, 15 liutoho 2022 r.) – Using distance educational technologies in teaching foreign languages. Kyiv : Derzh. torh.-ekon. un-t, 76–78 [in Ukrainian].

8. Shum, O. (2021) *Sposoby perevirky znan studentiv: resursy dlia rozrobky elementiv dystantsiinoho zaniattia* [Ways of testing students' knowledge: resources for developing elements of distance education]. Problemy vykladannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi osvity: materialy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (Melitopol, 20 travnia 2021) – Problems of teaching foreign languages in institutions of higher education: materials of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference (Melitopol, May 20, 2021). Melitopol : TDATU, 208–210 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються можливості застосування сучасних інформаційних технологій у процесі вивчення іноземних мов студентами немовних спеціальностей за різних умов. Значна увага приділена електронному навчанню та виявленню при цьому проблем у закладах вищої освіти. Для проведення дослідження автори використали метод опитування з метою збору та аналізу відповідей респондентів. Зібрана інформація виражала думку студентів щодо вивчення іноземної мови в процесі реалізації електронного навчання, їх належну підготовку до його використання на заняттях. Опитування студентів різних факультетів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка продемонструвало наявність таких недоліків: електронне навчання вимагає більших витрат часу, ніж традиційні курси через використання електронної пошти або дошки обговорень; повільне підключення до Інтернету, що створює багато проблем для студентів. Водночас результати проведеного дослідження показали, що електронне навчання має і свої переваги: допомагає студентам зрозуміти їх навчальні матеріали на заняттях з іноземної мови шляхом перегляду онлайн відео за участі носіїв мови; використання персональних пристроїв (мобільний телефон, тр3 плеєр тощо) та різних комп'ютерних програм; допомагає студентам засвоїти курс (матеріал) та отримати більше інформації; надає можливість ділитися власними думками зі своїми одногрупниками на форумах. Автори аналізують погляди сучасних фахівців щодо застосування інформаційних технологій у навчанні іноземних мов, а також наводять власні приклади впровадження електронного навчання в освітньому процесі; розкривають практичний аспект використання інформаційного інтернет-ресурсу в рамках викладання іноземної мови; наголошують на ролі викладача як індивідуального консультанта. Окрім того, автори окреслюють подальші напрямки розвитку та впровадження змішаного та електронного навчання, зауважують на необхідності розробки навчально-методичних комплексів та оновлення навчальних програм з елементами змішаного навчання.

Ключові слова: дистанційне навчання, виклики часу, змішане навчання, інформаційні технології, іноземна мова, заклад вищої освіти, студент.

УДК 37.01/09

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-396-409

PECULIARITIES OF THE PLANNING AND CONDUCTING ESP COURSES FOR THE MILITARY FORCES

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ КУРСІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ВІЙСЬКОВИХ

Oksana KHALABUZAR,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Оксана ХАЛАБУЗАР,
кандидат педагогічних наук,
доцент

оха-khalabuzar@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2338-0854>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Original manuscript received: March 17, 2023

Revised manuscript accepted: March 24, 2023

ABSTRACT

*The article is devoted to the peculiarities of planning and conducting special courses of English language which would be oriented on the improvement soldiers' communicative skills. The author underlines that within modern conditions the security and safety of our country needs a highly-qualified military professionals. Thus, the change should involve the training of the English language teachers, able to plan and conduct ESP (English for Specific Purposes) courses for different purposes, including «English for the Military Forces». The **purpose** of the study is to reveal the features of the planning and conducting ESP courses for the Military Forces. The object of the research work is the author's written syllabus for the ESP course for the military forces.*

It is made the stress on the fact that nowadays the Ukrainian army transforms according to NATO standards, which must be resulted in the cooperative international activities. One of the important steps is the training of the soldiers and command staff, able to communicate with foreign colleagues in English because it is necessary for the performance and execution of common combat tasks along with the troops of the Alliance. Mastering English during the planned ESP course gives the career opportunities for our soldiers because they will be able to become the world-class class specialists. This could be realised due to the especially planned ESP Courses, which could be conducted on the base of the educational institutions considering the peculiarities of the work with the students within the Multicultural Educational Society.

The article contains the author's syllabus, which includes the content which should be mastered by the soldiers and command staff. The proposed tasks from the ESP course are based on the non-standard methods of teaching military forces including problem-solving methods of teaching, active, creative forms and methods such as the project method, «brainstorming», discussions, the method of podcasts, the associative method, training in collaboration or cooperative learning, sliding, case-study and role-playing games, argumentative essay writing, concept maps, webs, charts, flipped classroom, content and language integrated learning (CLIL) etc.

Key words: *ESP (English for specific purposes), English for the military forces, methods of teaching, modern technologies of teaching English, English language courses.*

Within modern conditions the security and safety of our country needs a highly-qualified military professionals. Thus, the change should involve the training of the English language teachers, able to plan and conduct ESP (English for Specific Purposes) courses for different purposes, including «English for the Military Forces». The **purpose** of the study is to reveal the features of the planning and conducting ESP courses for the Military Forces. The object of the research work is the author's written syllabus for the ESP course for the military forces.

Nowadays the Ukrainian army transforms according to NATO standards, which must be resulted in the cooperative international activities. One of the important steps is the training of the soldiers and command staff, able to communicate with foreign colleagues in English because it is necessary for the performance and execution of common combat tasks along with the troops of the Alliance. Mastering English during the planned ESP course gives the career opportunities for our soldiers because they will be able to become the world-class class specialists. The transition to NATO standards needs from our Army to be compatible with foreign troops. If, for example, the Ukrainian military will carry out tasks together with Polish, British, American or any other troops, then, not only the commanders must speak the same language and understand each other. This could be realised due to the especially planned ESP Courses, which could be conducted on the base of the educational institutions considering the peculiarities of the work with the students within the Multicultural Educational Society [7].

As we know, scientists define ESP as «an approach to language learning which is based on learner's need. The planning and conducting ESP for the military forces has the simple question: Why does the soldier need to learn English language? ... ESP for the military, then, should be an approach to English teaching in which all decisions as to method and multi media content should be grounded on the soldier's reason for studying».

Why is ESP in general is important? Modern scientists (L. Petrovska, N. Chepeleva, V. Cherevko, etc.) underline that there is the increase in vocational training and learning due to the globalisation and English language became the most popular language of international communication. This ESP approach assumes that the English language teaching will be correlated to the specific communicative needs which can emerge within the army. In order to tailor the ESP course to the Army's needs, the ESP course should be preceded by an analysis of the situations and conditions within the military service. The educational tasks should be professionally-oriented -oriented educational work as well as to their preferred styles of learning. This needs analysis should also include within its scope some target situation analysis, which means the identifying of the features of the particular situations in which the students will use the foreign language, and also some discourse analysis, that is to say, the analysis of the language used in these situations. The source of information on the students' needs are students themselves, and both their teachers and their future employers. Methods of collecting the information

include questionnaires, interviews and talks. All these procedures aim at maximization of the effectiveness of the teaching process.

The characteristic features of ESP for the military forces: 1) The Army's needs analysis; 2) The target situation analysis, which includes the identification of the features of the chosen field of the professional activity (military actions) in which the soldiers and command staff will use the foreign language; 3) and discourse analysis, which entails the analysis of the language used in situations which occur within the ESP course.

The use of these procedures aim at designing an ESP course that will prepare the soldiers and command staff for effective communication in situations which occur, or will occur, in their professional work and/or studies according to the theory of ESP [9].

While planning the ESP for the Military Forces you should take into account such characteristics: 1. ESP course for the military forces should be suitable for various types of troops; 2. ESP course for the military forces may use, in specific teaching situations, a different methodology from that of General English; 3. ESP course for the military forces is generally designed for intermediate or advanced students; 4. Most ESP courses assume some basic knowledge of the language system.

In order to improve the communicative competence of military forces we suggest you **the syllabus for the ESP course for the soldiers and command staff.**

Language of instruction: English/Ukrainian

Key words: military forces, ESP for soldiers, English language, critical thinking, formation of communicative skills during listening, reading, writing, speaking.

Target audience: the ESP course is intended for military forces (soldiers and the command staff).

Duration of the ESP course: 60 academic hours.

Classes: 2 times a week, the duration of one class is 90 minutes (2 academic hours).

The purpose of the ESP course: to improve the practical communication skills in English of soldiers and command staff, to increase the efficiency of their professional duties when interacting with foreign colleagues; the use of the necessary vocabulary and the acquisition of professional conversational skills, professional correspondence and the ability to effectively use specialized reference information at work. The educational process is aimed at improvement of English communication skills (for the further work as the part of NATO or UN peacekeeping missions).

In the process of achieving this goal, soldiers and the command staff gain knowledge of the basics of critical thinking, theory of argumentation; reveal the features of graphic organizers and coding of professional texts during critical reading, listening and writing, «Socratic dialogue». Winners form the ability to correctly argue their thoughts in English, to participate in discussions in English. With the help of modern methods and strategies for the formation of critical thinking, soldiers and the command staff should master a sufficient level of communicative competence when working with authentic English-language

multimedia materials from the Internet; during the implementation of individual and group projects on online platforms, creating own multimedia content; performing tasks in order to form criticality and consistency of thinking and speech.

The main tasks of the ESP course discipline are: with the help of modern methods and strategies to form general and professionally oriented communicative speech competences (linguistic, sociolinguistic and pragmatic); to ensure their effective communication in the academic and professional environment; to strengthen the confidence while working with authentic multimedia and text materials from the Internet.

The ESP learners have to gain knowledge about The Branches of the Army, which are classified as *basic* and *special* branches; about their functions and soldiers' roles within these units.

ESP Course policy (features of conducting training sessions and the soldiers' expected skills).

The ESP course provides using of problem-solving methods of teaching, active, creative forms and methods such as the project method, «brainstorming», discussions, the method of podcasts, the associative method, training in collaboration or cooperative learning, sliding, case-study and role-playing games, argumentative essay writing, concept maps, webs, charts, flipped classroom, content and language integrated learning (CLIL) etc.

The soldiers and command staff are expected to be able: to work on projects, confidently expressing their thoughts in English; to understand English grammar and work with English-language web content; to create own multimedia content with the help of digital technologies; to implement work in groups, dyads, triads; to answer questions based on the studied material; to participate in discussions, trainings; to perform current and final practical tasks; to perform independent work; to prepare documents and presentations on specific military topics; to discuss the military agenda, military organizations, divisions; to communicate with visitors to the military base; to understand the public information, to realise interaction and coordination with mass media; to plan briefings, to interact with civil services; to talk about equipment and military equipment; to know the English names of different regiments, military ranks, land, air and sea means of transportation, parts of the body, etc.; to conduct peacekeeping operations, to implement missions, to support UN peacekeeping operations; to conduct negotiations, mediation, to separate the conflicting parties; to present and report clearly and clearly.

Technical and software/equipment, visibility should include: personal computers, phones, projector, screen/interactive whiteboard, multimedia online content, Zoom application, etc.

The content of the ESP course (professionally-oriented content+Grammar)

Theme 1. Start point. What is the Boot Camp? Operation Orders.

Noun and Pronoun. Word order.

Theme 2. Military Service. Weapons and Equipment. Artillery Mission.

Adjective. Degrees of Comparison

Theme 3. What Military Vehicles and Aircraft do you know?

Verb. Irregular Verbs

Theme 4. Military Routines, Military Uniform. Army Units and Ranks. The Battalion. Infantry Units. Parachute Regiment. Special Air Service. Airforce Mission.

Present Simple and Present Continuous

Theme 5. Military Organizations. The NATO School. Military Alliances. UN Peacekeeping Operations.

Past Simple and Past Continuous

Theme 6. Assault Course. War Games/ War Drills.

Future Simple and Future Continuous

Theme 7. A Visitor to the Base. Billeting. Assignment Abroad. Booking an Accommodation

Present Perfect and Present Perfect Continuous

Theme 8. Fit to Fight. Parts of the Body. Health Problems. First Aid Kit. Wounds and Injuries

Past Perfect and Past Perfect Continuous

Theme 9. Terrain Features. Tactical Tasks. Describing Location and Distance. Patrol. Traffic Signs.

Future Perfect and Future Perfect Continuous

Theme 10. Mining and Demining Procedures.

Passive Voice

Theme 11 Carrier. Naval Vessels and Terms.

Reported Speech

Theme 12 Combat Search and Rescue. Humanitarian Assistance. Civil-Military Cooperation. Military-Media Relations. Writing Correspondence. E-mails

Conditionals

Evaluation system and requirements:

Assessment of soldiers' and command staff knowledge could be carried out on the basis of the results of current control. The final grade is the sum of the points scored during the current control and is calculated on a 100-point scale.

Current control is carried out during practical classes. When evaluating practical classes, the active participation of soldiers and command staff in the class, the ability to answer questions based on the studied material, discussion of debatable issues, performance of practical tasks, and independent work are taken into account.

We suggest the Sheme of evaluation system which is revealed in the Figure 1.

Chart 1

Sheme of evaluation

Seminars	Amount of the Points						
	1-34	35-49	50-57	58-64	65-77	78-89	90-100
	F	FX	E	D	C	B	A
Seminar 1	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3
Seminar 2	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3
Seminar3	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3
Seminar 4	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3
Seminar 5	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3

Semina r6	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3
Seminar 7	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3
Seminar 8	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3
Seminar 9	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3
Seminar 10	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3
Seminar 11	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3
Seminar 12	2,8	4	4,8	5,3	6,4	7,4	8,3
Total	34	49	57	64	77	89	100

The correlation of the points and the ECTS scale is suggested in the Chart 2

Chart 2

The correlation of the points and the ECTS scale

points	ECTS scale
90-100	A
78-89	B
65-77	C
58-64	D
50-57	E
35-49	FX
1-34	F (negative result)

The non-standard methods of teaching ESP for military forces guarantee the perception, understanding, memorization and reproduction of linguistic units according to the contextual appropriateness, which is correlated according to the communicative functions [5:18; 7; 8].

Thus, the soldiers and command staff will be able to understand the partner and respond competently, to conduct a conversation during exercises, when performing tactical tasks; to show the direction of movement, describe people, situations, location, features and objects of the locality; to conduct business correspondence in English, to communicate by phone, to report on the situation. These skills could be formed with the help of non-standard technologies. L. Petrovska, N. Chepeleva, V. Cherevko and others underline that planning and conducting ESP for the Military forces includes the implementation of the non-standard, interactive methods and technologies (web-quests, MMRPG, digital excursions, case-study, video-conferencing, podcats, workshops, brainstorming, method of projects, etc.). G. Ter-Sahakyants, O. Kraskovskaya state that interactive methods and technologies provide great base for the for the development of communicative skills during the ESP courses due to the involvement of learners into the educational process.

We agree with mark Tennant who underlines that the great attention has to be paid to the interactive methods which should be implemented according to the context of the military service. [11]

In order to achieve the determined goal of the ESP for military forces we suggest you to implement the «**Digital Medevac**». Soldiers will be able to upgrade knowledge with the help of small virtual excursions to real places of our planet via the Internet. This picture is taken from the textbook Campaign [9], which is oriented on the learners with the advanced level of English. Ask

them to make the virtual excursion from their groupmates, using the Internet resources. They have to describe the place, to plan the MEDEVAC (medical evacuation), staff meeting, book accommodation for the foreign partners, to solve some problems of the region. They will practice their speaking skills, writing and listening skills. Such excursions are useful for the representatives of different units, ranks and forces, including Royal engineers.

alpha

The staff meeting

OBJECTIVES

- asking for information
- confirming and clarifying information
- emphasis
- air force missions (2)

Task 1 Match the pictures with the words.

air drop   close air support   MEDEVAC   tactical bombing

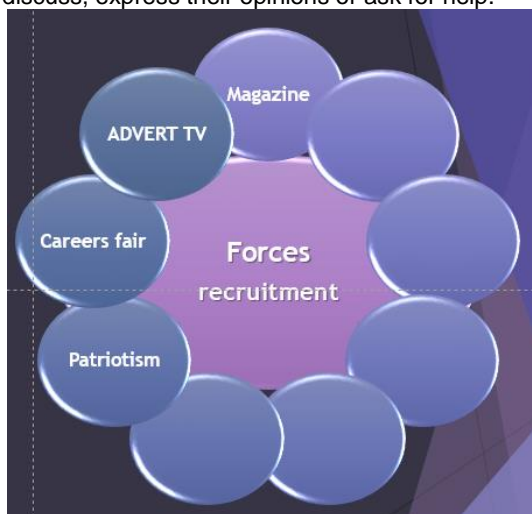
Task 2 Listen to a meeting and write ...

- 1 the purpose of the meeting.
- 2 the missions of the 39th Air Force Wing.
- 3 the missions of the 728th Airlift Support Squadron.

111 Listening

Pic. 1. The Staff Meeting

Modern browsers with an interesting graphic design allow you to search by keywords not only text pages, but also find relevant images, audio and video content that actualizes cognitive activity during English language learning. Writing e-mails, participating in video conferences also allows you to develop written and oral communication, improve teamwork skills, when all participants can discuss, express their opinions or ask for help.

Pic. 2. Diagram «Joining Up»

Joining Up. Suggest students to work with the Internet and after that to discuss the issue on Recruiting in different countries and after that the fill the diagram about various ways of Joining Up. They have to tell where they have heard about the Military service; about their motivation, expectations and impressions from the service in the Military Forces in their country and abroad. It is useful to propose students to work with the scheme filling it with their short notes cause this will help them to present their answer. After the presentation organize the discussion which will upgrade their communicative skills due to the practicing different tenses of the English language.

The answers could be : *Advert TV, Magazine, Duty, Patriotism, careers fair, recruitment office, school, college, university, mobilisation, etc.*

After the discussion suggest learners to look at the military recruitment posters and suggest them to create their own and to share it. (Data transfer («Screensharing») allows you to display images, video content, audio materials, texts or programs necessary for work in the classroom).

https://www.google.com/search?q=poster+of+military+recruitment&tbm=isch&hl=uk&chips=q:poster+of+military+recruitment,online_chips:enlistment+bonus:zPYCXLHUMbc%3D&sa=X&ved=2ahUKewjo-cf-ktv9AhWGuCokHRRWBbcQ4VYoAHoECAEQJQ&biw=1583&bih=757

An effective means of organizing information after a discussion is a conceptual table. It is especially useful when comparing three or more points. The table consists of those points that are compared and of such features by which they are compared. Word webs, Venn diagrams, and concept maps are called graphic organizers because they do just that: organize ideas graphically. So they're really helpful when you're brainstorming your thoughts to find solutions to problems. Once you recognize and define a real problem, it's time to start looking for a viable, effective solution. Electronic newspapers and remote library searches are also alternative and exciting ways to get the information you need. It can be said that if interactive technologies are used, in particular when using the Internet, online platforms (Padlet, Jamboard, Quizzlet) and services (YouTube, FluentU, Jeopardy, etc.), independence becomes a certain index of the active position of the student, his ability to respond to information during tasks after working with authentic materials. Suggest students to play the Jeopardy game for the military forces. This is the reversed version of the Jeopardy. It will be helpful for the learners of the ESP Course for the Military Forces.

<https://jeopardylabs.com/play/military-545>

Venn diagram: finds solutions by showing common ground between two or more causes or symptoms of a problem. A Venn diagram is built on two or more large circles that partially overlap each other so that a common space is formed in the middle. It can be used to contrast ideas and show how they fit together. Suppose, for example, that students compare the expeditions of NATO. A Venn diagram will encourage the soldiers to contrast the features of these expeditions while demonstrating the common elements of both. The teacher can ask pairs of students to construct Venn diagrams by filling in only the two parts of the circle. Pairs can then join other pairs and groups of four can compare their charts and

then in the center sector write a list of features they think were common to both expeditions. Soldiers may discuss the pro and cons of the expeditions, units' services, ranks, missions of different state institutions of organisations.

Suggest students to look at the Venn Diagram which describes EU, NATO and OSCE members. Ask them to look for operations/missions of these organisations and to retell the material about them to each other during the next lesson. Also you can propose them to make the presentation or the video-material.

NATO

NATO, OSCE and EU members

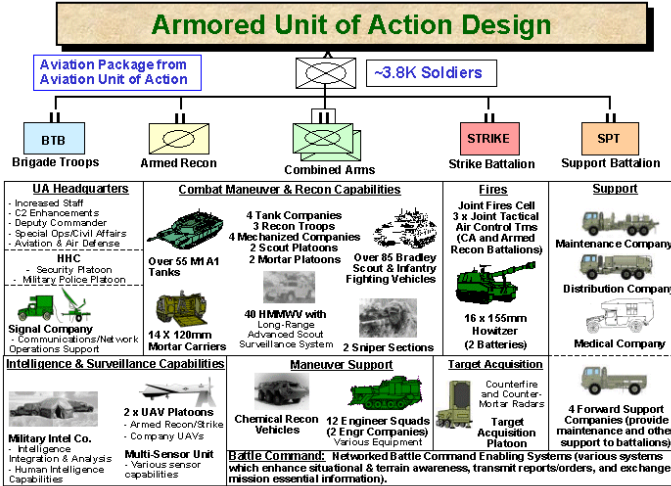
All 30 **North Atlantic Treaty Organization (NATO)** members are also part of the 57 member **Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)**.

Pic. 3. NATO, OSCE and EU Members

In our opinion, non-standard methods are useful for the ESP course, both inside and outside the group because soldiers improve their communication skills, soft skills, including the team spirit and leadership characteristics. Working with the theme **Armored Unit of Action Design** ask students to create the poster, to mention characteristics and to prepare the brief meeting for the soldiers from the foreign countries. They have to tell them about the military routine, about their responsibilities, about the condition of the technique. Suggest them to work with the given link and to describe various kinds of units.

<https://www.globalsecurity.org/military/agency/army/bct-heavy.htm>

Pic. 4. Armored Unit of Action Design

It has been proven that the ESP students' activities become efficient, maximally productive and is characterized by a high indicator of the intensity of the participants' communication which is of great use for the team-building skills within the army units. Suggest learners to interview each other or to prepare the monologue by themselves.

Chart 3

The best about military life for me...

Fill the chart using these phrases and tell about your own positive impression from the Military Service

Use these Phrases For me, being able to...is... Using my skills on a daily base.... Well, knowing that I can... It's having possibility of training... Going to work each day... It's having possibility to gain... Working in....is	
---	--

Your ESP course should contain not only professionally-oriented educational tasks, including texts, real-life maps, military routine, accepted orders and commands, tasks for audition) but also the grammar material which is embedded into the potential real- life situations. You can suggest your students to work with authentic military texts and exercises from professionally-oriented textbooks for the military forces.

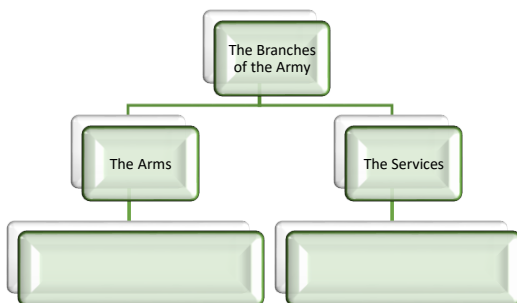
The use of interactive teaching methods motivates not only the student, but also the teacher to constant creativity, promotes the development of pedagogical abilities, orients the search for unique qualities of students, peculiarities of their thinking.

The main components of the effectiveness of the ESP lesson fro the soldiers are: theoretical knowledge of the soldiers, careful planning of the ESP lesson and the creative approach of the teacher.

The structure of the ESP lesson takes place in four stages: 1) Preparation. This stage involves organizational aspects, such as handouts, deciding on the venue and the necessary technical equipment. 2) Introduction. At this stage, it is important to explain the rules, the goal, the technically formed task, the division into groups, the distribution of roles, and a reminder of the amount of time allocated for the «game». 3) Conducting. Discussion of situations given by the teacher, independent or group search for solutions, formation of answers are mandatory. 4) Reflection and results. The elements of this stage are the discussion of the results of the «game», evaluation, feedback.

Interactive learning technologies can be involved in conducting a class in the classroom or outside it in the form of an extracurricular activity. The method of conducting the class is active, that is, no one is left without attention and, in a favorable atmosphere, even passive students strive to be active participants.

As the example you can suggest your students to pretend that they are trying to help to organize the Army forces fo some fictional state. Ask them to separate the given terms of The Brances of Army according to the given scheme. After that they have to form the team and to present the routine day of the one of the Services or Arms.

Pic. 5. The Branches of the Army

Terms: *Infantry, Transportation Corps and the Veterinary Corps, Armor, Field Artillery, Air Defense Artillery, Quartermaster Corps, Aviation, Corps of Engineers and Special Forces, Signal Corps, The Adjutant General's*

Corps, Chemical Corps, Military Intelligence and Military Police Corps, Finance Corps, Army Medical Corps, Chaplains Branch, Judge Advocate General's Corps, Ordnance Corps, Chemical Corps, Military Police Corps.

Vocabulary. New words or slang expressions could be sent to each student of the ESP course before the lesson. During the training session suggest them to compose dialogues, using the new words.

Chart 4

New Words

Term/slang	Translation	Term/slang	Translation
Chair force	зневажливо до повітряних сил	repel	відбивати
To dog a watch	чатувати	troops	війська
Hit the silk	стрибнути з парашутом	launch	починати, запускати
Leafer	майор (на його формі є значок з листком)	explode	підривати
Leg	Ті, хто не проходили парашутну підготовку	reconnoiter	розвідка
Brain bucket	(шолом)	salvo	залп
Tommy gun	автомат	onslaught	штурм
armistice	перемир'я	infantry	піхота
Ceasefire	режим тиші	besiege	осадити
ordnance	боєприпаси	hostilities	військові дії

Concept charts can be completed throughout the class discussion. The information they contain is more limited than that obtained when using the association method, but the teacher can demonstrate the process of creating a topic for writing, using a concept table, so that students better understand how it should be done.

Table «Yes-No». This is a multi-purpose graphic organizer for recording binary (yes/no, pro/con, or compare/contrast) responses to a discussion. For example, after reading two monologues of the characters from the book arguing for and against the military mission within severe weather conditions, pairs of students can construct a Yes-No table and in 5 minutes complete the left-hand side of the diagram list of evidence. They then have 5 minutes to write down as much evidence as they can think of against this idea. At the end of this lesson, for another 5 minutes, they can compare their material with that of another pair. Later, the teacher can direct the composition of the Yes-No table, on which the whole class works.

Conclusion. As the conclusion we can underline the relevance of the conducting ESP courses for the military forces. We recommend the implementation of the non-standard methods of teaching which are able to upgrade the students' communicative skills. **Our further research** will be devoted to the peculiarities of the ESP courses for the soldiers within the rehabilitational processes.

Література

1. Військовий інститут Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка. Система дистанційного вивчення іноземної мови. Основи військового перекладу. URL : <http://www.rootua.com/ua/text/62> (дата звернення: 23.03.2023)

2. Онлайн-Вікторина на платформі Jeopardy «Military». URL : <https://jeopardylabs.com/play/military-545> (дата звернення: 23.03.2023)

3. Постери з зображень Google для виконання інтерактивних завдань (Poster of military recruitment). URL : https://www.google.com/search?q=poster+of+military+recruitment&tbm=isch&hl=uk&chips=g:poster+of+military+recruitment,online_chips:enlistment+bonus:zPYCXLHUMbc%3D&sa=X&ved=2ahUKEwjo-cf-ktv9AhWGuCoKHRRWBbcQ4VYoAHoECAEQJQ&biw=1583&bih=757 (дата звернення: 23.03.2023).
4. Dumitrescu A., Dragomir I. *Mil-to-Mil: a Collection of Authentic Text-Based Exercises*. Sibiu : Editura Academiei Forțelor Terestre «Nicolae Bălcescu», 2008. 21 p.
5. Goldin A. The motivation for studying English in business communication in the distance learning system for students-economists. *Матеріали VI Міжнародної конференції «Каразинські читання» : Людина. Мова. Комунікація*. Харків : І. Н. Каразинський Харківський Національний Університет, 2007. Вип. 3. С. 88–90.
6. Hutchinson, T., Waters, A. *English for Specific Purposes. A learning-Centered Approach*. Cambridge University, 1987. 186 p.
7. Khalabuzar O., Kondratieva, O., Chykil, M., & Nikishyna, T. (2019). Formation of Students' Logical Thinking within the Multicultural Educational Society. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(3), 150-161. <https://doi.org/10.7596/taksad.v8i3.2199> (дата звернення: 22.03.2023).
8. Khalabuzar O. Interactive technologies and methods of ELT within the conditions of digitalization. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки: зб. наук. пр.* Вип. 3. Бердянськ : БДПУ, 2022. С. 447-455.
9. Mellor-Clark S., Baker de Altemirano Y. *Campaign – English for the Military (2)*. Oxford : Macmillan Publishers Limited, 2006. 145 p.
10. Palmer P. J. *The Courage to Teach: Exploring the Inner Landscape of Teacher's Life*. San Francisco : John Wiley & Sons, 2007. 272 p.
11. Tennant M. *Psychology and Adult Learning*. London : Routledge, 1997. 73 p.
12. Wilga M. Rivers, *Interactive Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 248 p.

References

1. Viyskovyy instytut Kyivskoho natsionalnogo universytetu im. T. H. Shevchenka. (n.d.). *Systema dystantsiynoho vyvchennya inozemnoyi movy. Osnovy viyskovoho perekladu* [The system of distance learning of a foreign language. Basics of military translation]. URL : <http://www.rootua.com/ua/text/62> [in Ukrainian].
2. Jeopardy «Military». (n.d.). *Onlayn-Viktoryna* [Online Quiz]. URL : <https://jeopardylabs.com/play/military-545> [in Ukrainian].
3. Google (n.d.). *Postery z zobrazen' Google dlya vykonannya interaktyvnykh zavdan'* [Poster of military recruitment]. URL : https://www.google.com/search?q=poster+of+military+recruitment&tbm=isch&hl=uk&chips=g:poster+of+military+recruitment,online_chips:enlistment+bonus:zPYCXLHUMbc%3D&sa=X&ved=2ahUKEwjo-cf-ktv9AhWGuCoKHRRWBbcQ4VYoAHoECAEQJQ&biw=1583&bih=757 [in Ukrainian].
4. Dumitrescu, A., Dragomir, I. (2008). *Mil-to-Mil: a Collection of Authentic Text-Based Exercises*. Sibiu : Editura Academiei Forțelor Terestre «Nicolae Bălcescu». [in English].
5. Goldin A. (2007). *The motivation for studying English in business communication in the distance learning system for students-economists*. *Materialy VI Mizhnarodnoyi konferentsiyi «Karazynski chytannya» : Lyudyna. Mova. Komunikatsiya – Materials of the VI International Conference «Karazin Readings»*: Man. Language. Communication. Kharkiv : I. N. Karazinsky Kharkiv National University, 3, 88–90. [in English].
6. Hutchinson, T., Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes. A learning-Centered Approach*. Cambridge University. [in English].

7. Khalabuzar, O., Kondratieva, O., Chykil, M., & Nikishyna, T. (2019). *Formation of Students' Logical Thinking within the Multicultural Educational Society*. Journal of History Culture and Art Research, 8(3), 150-161. <https://doi.org/10.7596/taksad.v8i3.2199> (дата звернення: 22.03.2023). [in English].

8. Khalabuzar, O. (2022). *Interactive technologies and methods of ELT within the conditions of digitalization*. Naukovi zapysky Berdyans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya : Pedahohichni nauky: zb. nauk. pr. – Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences: coll. of sc. papers, 3, 447-455. [in English].

9. Mellor-Clark S., Baker de Altemirano Y. (2006). *Campaign – English for the Military* (2). Oxford : Macmillan Publishers Limited. [in English].

10. Palmer, P. J. (2007). *The Courage to Teach: Exploring the Inner Landscape of Teacher's Life*. San Francisco : John Wiley & Sons. [in English].

11. Tennant M. (1997). *Psychology and Adult Learning*. London : Routledge. [in English].

12. Wilga M. (2000). *Rivers, Interactive Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press. [in English].

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено особливостям планування та проведення спеціальних курсів англійської мови, які були б спрямовані на вдосконалення комунікативних навичок військовослужбовців. Автор підкреслює, що в сучасних умовах безпека нашої держави потребує висококваліфікованих військових професіоналів. Таким чином, зміна має включати підготовку вчителів англійської мови, здатних планувати та проводити курси ESP (*English for Specific Purposes*) для різних цілей, у тому числі «Англійська для військових». Мета дослідження – розкрити особливості планування та проведення курсів англійської мови професійної підготовки для Збройних Сил. Об'єктом дослідження є авторська письмова програма курсу ESP для військових.

Наголошується на тому, що нині українська армія трансформується за стандартами НАТО, результатом чого має бути спільна міжнародна діяльність. Одним із важливих кроків є підготовка військовослужбовців і командного складу, здатних спілкуватися з іноземними колегами англійською мовою, оскільки це необхідно для виконання спільних бойових завдань разом із військами Альянсу. Освоєння англійською під час запланованого курсу ESP дає кар'єрні можливості для наших бійців, адже вони зможуть стати фахівцями світового рівня. Це можна було б реалізувати завдяки спеціально запланованим курсам ESP, які могли б проводитися на базі навчальних закладів з урахуванням особливостей роботи зі студентами в рамках мультикультурного освітнього суспільства.

Стаття містить авторську програму, зміст якої повинні засвоїти солдати та командний склад. Пропоновані завдання з курсу ESP базуються на нестандартних методах навчання військових формувань, включаючи проблемні методи навчання, активні, творчі форми та методи: проекти, «мозковий штурм», дискусії, метод подкастів, асоціативний метод, навчання у співпраці чи кооперативному навчанні, козання, тематичні дослідження та рольові ігри, написання аргументованого есе, концептуальні карти, мережі, діаграми, перевернута класна кімната, інтегроване навчання змісту та мови (CLIL) тощо.

Ключові слова: англійська мова спеціального призначення, англійська мова для військових, методика викладання, сучасні технології викладання англійської мови, курси англійської мови.

УДК 378.134 : 364.24

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-410-418

**PROVISION OF BARRIER-FREE ACCESS
TO HEALTH-SAVING EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ДОСТУПУ
ДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Svitlana KHATUNTSEVA,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

katuncevasm@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9123-6366>

Iryna GLAZKOVA,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

iy_glazkova@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5280-5471>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

Inna LIAKHOVA,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

Lyahova_I.N@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6882-7299>

*Kyiv Borys Grinchenko University,
✉ 18/2, Bulvarno-Kudryavska str.,
Kyiv, 04053, Ukraine*

Світлана ХАТУНЦЕВА,
доктор педагогічних наук,
професор

Ірина ГЛАЗКОВА,
доктор педагогічних наук,
професор

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Інна ЛЯХОВА,
доктор педагогічних наук,
професор

*Київський університет імені Бориса
Грінченка,
✉ вул. Бульварно-Кудрявська,
18/2, м. Київ, 04053, Україна*

Original manuscript received: February 16, 2023

Revised manuscript accepted: March 13, 2023

ABSTRACT

The article discloses the main results of the research on current issues of ensuring barrier-free access of participants in the educational process to a health-preserving educational environment, taking into account modern migration processes.

It is noted that at the legislative level attention is focused on the fact that it is necessary to find ways to improve the process of preserving, strengthening and forming health. It was emphasized that one of these ways is to ensure barrier-free access of participants in the educational process to a health-preserving educational environment.

It was established that the formation of a health-preserving educational environment is influenced by groups of factors: firstly, socio-political, psychological-pedagogical, cultural, organizational, managerial; secondly, medical, hygienic, valeological, rehabilitation; thirdly, natural and anthropogenic.

It has been proven that the process of creating a health-preserving educational environment is based on the principles of strengthening, multiplying and restoring the health of participants in the educational process, which involves a set of measures aimed at restructuring the traditional education system and forming a culture of health among student youth.

It was noted that the creation of a health-preserving environment involves, on the one hand, the implementation of diagnostic and preventive, health-improving, rehabilitation, and corrective measures, and on the other hand, it requires specialists to develop and implement special methods and modern health-improving educational technologies in the educational process, which would ensure free access of participants in the educational process to a health-preserving educational environment.

It is indicated that one of the mechanisms of providing barrier-free access to the participants of the educational process to a health-preserving environment is the creation of an educational hub «Barrier-free access to a health-preserving educational environment» using modern information technologies. The priority areas of work of the educational hub are the expansion of ideas about a barrier-free environment, barrier-free policy in the world, advanced practices of inclusiveness.

Some principles of ensuring the work of the educational hub are outlined: partnership, cooperation and activity. It was emphasized that an important factor in the development and implementation of the state policy to ensure unhindered access of the population to various spheres of life is the barrier-free access of Ukrainians – forced migrants to a health-preserving educational environment.

Key words: *health, health-preserving educational environment, migrants, barrier, barrier-free access, students, educational hub.*

Вступ. Соціально-політичні виклики, з якими стикнулося сучасне суспільство, активізували науковий пошук нових підходів щодо забезпечення безбар'єрного доступу учасників освітнього процесу до здоров'язберезувального освітнього середовища з урахуванням міграційних процесів. Найбільша цінність людини – здоров'я, оскільки є базовою потребою, а також умовою успішної самореалізації у професійній та соціокультурній сферах.

Проблему бар'єрів у сучасній педагогічній науці висвітлено з позицій формування в майбутніх фахівців компетентності запобігання і подолання педагогічних бар'єрів у процесі професійної підготовки (І. Глазкова), вивчено проблеми бар'єрів самопізнання в процесі формування в майбутніх фахівців готовності до самовдосконалення (І. Глазкова, С. Хатунцева). Проблема створення здоров'язберезувального освітнього середовища привертає увагу багатьох дослідників: О. Кабацької, С. Страшка, Н. Ткачової (вивчення системи формування здоров'язберезувального освітнього середовища); Ю. Бойчука (створення здоров'язберезувального освітнього середовища як проблема сучасної освіти), С. Кари, І. Ляхової (моніторинг фізичного здоров'я учасників освітнього процесу); О. Антонової (освітнє середовище закладу вищої освіти як чинник розвитку обдарованості здобувачів вищої освіти); О. Кабацької, І. Поколюдної, О. Школи (особливості формування навичок самоконтролю здоров'я студентів); О. Ковальової (виявлення здоров'язберезувальної спрямованості професійної підготовки студентів різних університетів на основі вивчення та порівняння їх навчальних планів); Н. Карапузової, Є. Починок, В. Помогайбо (питання педагогічної ергономіки);

О. Кабацької, Ю. Лук'янової, К. Полінцової, Ю. Старосельської (підходи до формування здоров'язбережувального освітнього середовища в закладах освіти) та інших.

Учені наголошують, що збереження здоров'я учасників освітнього процесу є його важливою умовою, що вимагає створення здоров'язбережувального освітнього середовища та подолання бар'єрів в освіті або їх запобігання [2; 3; 6].

Аналіз опрацьованих джерел доводить необхідність їх наукової інтерпретації щодо забезпечення безбар'єрного доступу українців – вимушених мігрантів як учасників освітнього процесу до здоров'язбережувального освітнього середовища.

Метою цієї роботи є висвітлення питань забезпечення безбар'єрного доступу учасників освітнього процесу до здоров'язбережувального освітнього середовища.

Методи та методики дослідження. Для вирішення поставлених завдань, досягнення мети використано комплекс сучасних загальнонаукових методів дослідження, адекватних природі феномену, який вивчається: теоретичних, емпіричних.

Результати та дискусії. На законодавчому рівні акцентовано увагу на тому, що необхідним є пошук шляхів удосконалення процесу збереження, зміцнення й формування здоров'я. Одним з таких – забезпечення безбар'єрного доступу учасників освітнього процесу до здоров'язбережувального освітнього середовища. Це відображено в Законі України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про державні соціальні стандарти та державні гарантії», «Про соціальні послуги». Також пріоритетною є політика соціальної захищеності інвалідів. Це відображено в законах «Про реабілітацію інвалідів в Україні», Указі Президента України від 13 грудня 2016 року № 553 «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю», Постанові Кабінету Міністрів України: від 08.12.2006 № 1686 «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів», від 31.01.2007 № 80 «Про затвердження Порядку надання окремим категоріям осіб послуг із комплексної реабілітації (габілітації)», від 23.05.2007 № 757 «Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда»; наказів МОН України від 02.12.2005 р. № 691 «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю», від 13.03.2008 № 170 «Про координування діяльності структурних підрозділів щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями», від 01.10.10 року № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання та інших нормативно-правових документів. У 2009 році була затверджена Державна програма «Безбар'єрна Україна», на підставі якої прийняті обласні програми щодо створення доступного середовища та забезпечення транспортної доступності. На пріоритетності здоров'язбереження в освіті також наголошено в Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» (2011); Національній стратегії розвитку освіти в Україні на

період до 2021 року (2013), Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016) та інших документах.

Актуальні питання безбар'єрного доступу до здоров'язбережувального освітнього середовища широко обговорюються в сучасному суспільстві. На офіційному порталі Уряду оприлюднено розпорядження КМУ № 366-р «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» (від 14 квітня 2021 р.) на виконання відповідного указу Президента України [1]. Метою стратегії, як зауважується в документі, є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики [1]. Отже, окреслено шляхи для подолання бар'єрів або запобігання їх виникнення в освітньому здоров'язбережувальному середовищі, забезпечення формування відповідального ставлення до здоров'я як найвищої індивідуальної і суспільної цінності.

Аналіз нормативно-правових документів Всесвітньої організації охорони здоров'я, Ради Європи, Європейського Союзу, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ свідчить про те, що питання політики забезпечення доступу до здоров'язбережувального освітнього середовища є пріоритетним у світовій практиці. Так, положення про необхідність забезпечення здоров'язбереження сформульовано в таких міжнародних документах: Всесвітня Декларація з охорони здоров'я «Здоров'я для всіх у XXI столітті» (1998), Всесвітня доповідь про знання для кращого здоров'я (2004), матеріали Шостої Глобальної конференції зі зміцнення здоров'я (Бангкокська Хартія, 2005) та матеріали сесії Асамблеї ВООЗ «Сприяння зміцненню здоров'я у глобалізованому світі» (2007), Нова європейська політика «Здоров'я–2020» (2011) тощо.

Необхідно звернути увагу на те, що здоров'язбережувальне середовище характеризують як цілісну систему, яка містить певні оздоровчі практики, що включають: дотримання раціонального режиму дня, циклу сну та неспання; урахування особливостей поведінки за конкретних умов; раціональне, збалансоване та оздоровче харчування; фізичну активність відповідно до умов праці чи навчання; заняття фізичними вправами, лікувальною фізичною культурою, дихальною гімнастикою, спортом; оздоровчий, лікувальний, реабілітаційний масаж і самомасаж; реабілітаційний менеджмент; технології оздоровчо-рекреаційної активності, ароматерапію, фітотерапію, ерготерапію; загартування організму, психологічне розвантаження, вправи з релаксації тощо. На формування здоров'язбережувального освітнього середовища впливають групи чинників: по-перше, психолого-педагогічні, соціально-політичні, культурні, організаційні, управлінські; по-друге, медичні, гігієнічні, валеологічні, реабілітаційні; по-третє, природні та антропогенні. Тому, процес створення здоров'язбережувального освітнього середовища базується на принципах зміцнення, примноження та

відновлення здоров'я учасників освітнього процесу, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на перебудову традиційної системи освіти та формування культури здоров'я студентської молоді.

Вважаємо, що промотором формування культури здоров'я студентської молоді є ціннісне ставлення до власного здоров'я, оскільки, по-перше, виконує роль стартового майданчика для початку виконання здоров'язбережувальної діяльності, забезпечує контроль її виконання; по-друге, розширює потенційні можливості здобувача вищої освіти, сприяє усвідомленню цінності здоров'я та його ролі у професійній самореалізації, формуванні активної позиції щодо здорового способу життя, розвитку здоров'язбережувальної компетентності [2].

Отже, створення здоров'язбережувального середовища передбачає, з одного боку, реалізацію діагностично-профілактичних, оздоровчих, реабілітаційних, коригувальних, організаційних заходів, з іншого – вимагає від фахівців розроблення й упровадження в освітній процес спеціальних методик та сучасних оздоровчих освітніх технологій, які б сприяли безбар'єрному доступу учасників до здоров'язбережувального освітнього середовища.

Для вирішення окресленої проблеми, на нашу думку, необхідно з'ясувати сутність поняття «бар'єр». Проаналізувавши наукові доробки вчених, треба зауважити, що дослідники трактують «бар'єр» як утруднення, перепони, що виникають у процесі вирішення певних завдань і перешкоджають реалізації особистих потреб; як особливості того, хто навчається, що перешкоджають формуванню продуктивних пізнавальних моделей, якщо ігнорувати особливі потреби особистості; як складне суб'єктивне явище, що супроводжується негативними емоціями, котрі обмежують можливості індивіда [2; 4; 5]. Отже, наявність бар'єрів в учасників освітнього процесу, зокрема доступу до здоров'язбережувального освітнього середовища, знижує ефективність функціонування інклюзивної моделі їх інтеграції у мультикультурний простір.

Аналіз опитування серед українців – вимушених мігрантів, засвідчив, що більшість учасників освітнього процесу мають бар'єри доступу до фізкультурно-оздоровчих закладів, реабілітаційних центрів, медичного обслуговування, не знають, де і як отримати психологічну допомогу; відчують потребу в психолого-педагогічному супроводі; потребують психосоціальної підтримки та конкретних рекомендацій щодо подолання бар'єрів або їх запобігання. Тому є необхідним забезпечення учасникам освітнього процесу безбар'єрного доступу до здоров'язбережувального освітнього середовища, один з його механізмів – створення освітнього хабу «Безбар'єрний доступ до здоров'язбережувального освітнього середовища» з використанням сучасних інформаційних технологій. Пріоритетними напрямками роботи освітнього хабу (як відкритої системи) є розширення уявлень про безбар'єрне середовище, політику безбар'єрності в світі, передові практики інклюзивності. Під час освітніх івентів слухачі ознайомляться з двома модулями. Модуль № 1 «Забезпечення безбар'єрного доступу українцям – вимушеним мігрантам до

здоров'язбережувального середовища» містить такі теми: здоров'язбережувальне середовище як соціальний феномен; формування культури здоров'я студентської молоді як умова безбар'єрного доступу до здоров'язбережувального середовища; проблема безбар'єрного доступу українцям – вимушеним мігрантам до здоров'язбережувального середовища; проблема готовності українців – вимушених мігрантів до подолання бар'єрів на шляху до доступу до здоров'язбережувального освітнього середовища (на прикладі досвіду ЄС); шляхи забезпечення безбар'єрного доступу українцям – вимушеним мігрантам до здоров'язбережувального середовища; особливості формування навичок самоконтролю здоров'я; динаміка зміни підходів забезпечення безбар'єрного доступу українцям – вимушеним мігрантам до здоров'язбережувального середовища; індивідуалізація забезпечення безбар'єрного доступу учасників освітнього процесу до здоров'язбережувального середовища.

Модуль № 2 «Інклюзивність вищої освіти: кращі практики, досвід, перспективи» містить такі теми: інклюзивна освіта у вищій школі: виклики та перспективи; супровід студентської молоді з особливими потребами; визначення освітніх труднощів студентів з особливими потребами, рівня їх підтримки в освітньому процесі; формальна та неформальна освіта студентів з інвалідністю як важлива умова їх конкурентоспроможності; бар'єри самоосвіти та самовиховання студентів з особливими потребами в контексті здоров'язбереження; формування готовності до самовдосконалення студентів з особливими потребами в процесі професійної підготовки; індивідуалізація навчання студентів з особливими потребами та / або інвалідністю.

Окреслимо деякі принципи забезпечення роботи освітнього хабу.

Принцип партнерства передбачає проектування здоров'язбережувального освітнього середовища; базується на діяльності, що є необхідною для забезпечення належного планування, реалізації та подальшої імплементації інклюзивної моделі інтеграції українців – вимушених мігрантів у мультикультурний простір, включаючи плавну та ефективну співпрацю між партнерами освітнього хабу «Безбар'єрний доступ до здоров'язбережувального освітнього середовища»; підготовки фахівців до трансформації системи освіти України. На цьому етапі діяльність включає організаційні завдання, визначення вектору проєкту, який полягає в сприянні розвитку інклюзії як європейської стратегії інтеграції українців – вимушених мігрантів до мультикультурного середовища; віртуальні зустрічі між партнерами з обговоренням бар'єрів, утруднень, підготовки плану заходів, комунікаційних матеріалів про безбар'єрний доступ до здоров'язбережувального середовища.

Принцип співробітництва полягає в спільній праці із запровадження, включає робочі зустрічі (zoom-конференції, Google Meet тощо) учасників проєкту для обміну досвідом та обговорення шляхів досягнення результатів, застосуванні корисних та інноваційних інструментів у процесі викладання. Такий формат забезпечить доступ до високоякісного міжкультурного спілкування учасників проєкту.

Принцип діяльності передбачає обмін досвідом та просування результатів роботи: організація івентів, презентацій, перформансів, сесій та інших заходів, спрямованих на обмін, пояснення та популяризацію результатів проекту, які сприяють виявленню в українців – вимушених мігрантів бар'єрів доступу до здоров'язбережувального середовища та їх подоланню, міжкультурному діалогу, розвитку навичок здоров'язбереження, формуванню ціннісного ставлення до власного здоров'я. Така робота сприяє професійному розвитку фахівців з питань здоров'язбережувальної компетентності, ефективного планування освітнього процесу, впровадження новітніх технологій у навчання з метою формування культури здоров'я студентської молоді. Таким чином, успішна робота освітнього хабу «Безбар'єрний доступ до здоров'язбережувального середовища» базується на принципах партнерства, співробітництва та діяльності.

Висновки. Отже, створення здоров'язбережувального середовища забезпечить комплексний супровід відповідно до нозологічних показань учасників освітнього процесу (педагогічного, валеологічного, корекційно-реабілітаційного, андрагогічного, організаційного), навчання за індивідуальними навчальними планами, що сприятиме безбар'єрному доступу українцям – вимушеним мігрантам до освіти.

Таким чином, важливим чинником розвитку та імплементації державної політики щодо забезпечення безперешкодного доступу населення до різних сфер життєдіяльності є безбар'єрний доступ українцям – вимушеним мігрантам до здоров'язбережувального освітнього середовища. Одним з механізмів забезпечення безбар'єрного доступу учасникам освітнього процесу до здоров'язбережувального середовища є створення освітнього хабу «Безбар'єрний доступ до здоров'язбережувального освітнього середовища». Такий підхід має значні потенційні можливості для забезпечення оволодіння населенням знаннями й уміннями збереження і зміцнення власного здоров'я, розвитку мотивації щодо дотримання здорового способу життя та режиму високої фізичної активності, сприяє формуванню культури здоров'я студентської молоді.

Література

1. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. *Офіційний вісник України*. 2021 р., № 36, стор. 61, стаття 2154, код акта 104656/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.01.23).
2. Khatuntseva S., Glazkova I., Khatuntseva O. Issue of barriers of self-knowledge in the process of formation of future specialists' readiness for self-improvement. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр.* Вип. 2. Бердянськ : БДПУ, 2022. С. 455–463.
3. Khatuntseva S., Kabus N., Portyan M., Zhernovnykova O., Kara S. & Knysh S. The Method of Forming the Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students. *Revista Romane a scapentru Educatie Multidimensionala*, 12 (1), (2020), 185–197. URL : <https://publons.com/publon/32455010/> (дата звернення: 30.01.23)
4. Glazkova I., Khatuntseva S., Vaseiko Y., Shymanovych I. & Yaroshchuk L. Future teachers' training to application of cognitive barrier s in professional activities

during the Covid-19 pandemic. *Amazonia Investiga*, 1 (50), (2022), 66–78. URL : <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.7> (дата звернення: 30.01.23)

5. Glazkova I., Khatuntseva S., Yaroshchuk L. Professional Pedagogical Culture: Historical Culturological Aspect. *Revista Române ascăpentru Educație Multidimensională*, 2020, 12 (3), 144–162. URL : <https://publons.com/publon/36911847/> (дата звернення: 30.01.23).

6. Nalyvaiko O., Prokopenko A., Kabus H., Khatuntseva S., Zhukova O., & Nalyvaiko H. Project-digital activity as a means of forming digital competence of humanities specialties' students. *Information Technologies and Learning, Tools*, 2022, 87(1), 218–235. <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4748>.

References

1. *Natsionalna stratehiia iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku* (2021). [National strategy for creating a barrier-free space in Ukraine for the period up to 2030]. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, № 36, stor. 61, stattia 2154, kod akta 104656/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Khatuntseva, S., Glazkova, I., Khatuntseva, O. (2022). *Issue of barriers of self-knowledge in the process of formation of future specialists' readiness for self-improvement*. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seria: Pedahohichni nauky – Scientific notes of Berdyan State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences: zb. nauk. pr. Vyp. 2. Berdiansk : BDPU, 455–463. [in Ukrainian].

3. Khatuntseva, S., Kabus, N., Portyan, M., Zhernovnykova, O., Kara, S., & Knysh, S. (2020). *The Method of Forming the Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students*. *Revista Romane ascapentru Educatie Multidimensională*, 12 (1), 185–197. URL: <https://publons.com/publon/32455010/> [in English].

4. Glazkova, I., Khatuntseva, S., Vaseiko, Y., Shymanovych, I., & Yaroshchuk, L. (2022). *Future teachers' training to application of cognitive barrier s in professional activities during the Covid-19 pandemic*. *Amazonia Investiga*, 1 (50), 66–78. URL : <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.7> [in English].

5. Glazkova, I., Khatuntseva, S., Yaroshchuk, L. (2020). *Professional Pedagogical Culture: Historical Culturological Aspect*. *Revista Române ascăpentru Educație Multidimensională*, 12 (3), 144–162. URL : <https://publons.com/publon/36911847/> [in English].

6. Nalyvaiko, O., Prokopenko, A., Kabus, H., Khatuntseva, S., Zhukova, O., & Nalyvaiko, H. (2022). *Project-digital activity as a means of forming digital competence of humanities specialties' students*. *Information Technologies and Learning, Tools*, 87 (1), 218–235. <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4748> [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито основні результати дослідження актуальних питань забезпечення безбар'єрного доступу учасників освітнього процесу до здоров'язбережувального освітнього середовища з урахуванням сучасних міграційних процесів.

Зауважено: на законодавчому рівні акцентовано увагу на тому, що необхідним є пошук шляхів удосконалення процесу збереження й формування здоров'я. Наголошено, що одним з таких шляхів є забезпечення безбар'єрного доступу учасників освітнього процесу до здоров'язбережувального освітнього середовища.

Встановлено, що на формування здоров'язбережувального освітнього середовища впливають групи чинників: по-перше, соціально-політичні,

психолого-педагогічні, культурні, організаційні, управлінські; по-друге, медичні, гігієнічні, валеологічні, реабілітаційні; по-третє, природні та антропогенні.

Доведено, що процес створення здоров'язбережувального освітнього середовища базується на принципах зміцнення, примноження та відновлення здоров'я учасників освітнього процесу, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на перебудову традиційної системи освіти та формування культури здоров'я студентської молоді.

Зауважено, що створення здоров'язбережувального середовища передбачає з одного боку – реалізацію діагностично-профілактичних, оздоровчих, реабілітаційних, коригувальних заходів, з іншого – вимагає від фахівців розроблення й упровадження в освітній процес спеціальних методик та сучасних оздоровчих освітніх технологій, які б забезпечили безбар'єрний доступ учасників освітнього процесу до здоров'язбережувального освітнього середовища.

Вказано, що одним з механізмів забезпечення безбар'єрного доступу учасникам освітнього процесу до здоров'язбережувального середовища є створення освітнього хабу «Безбар'єрний доступ до здоров'язбережувального освітнього середовища», з використанням сучасних інформаційних технологій. Пріоритетними напрямками роботи освітнього хабу є розширення уявлень про безбар'єрне середовище, політику безбар'єрності в світі, передові практики інклюзивності.

Окреслено деякі принципи забезпечення роботи освітнього хабу: партнерства, співробітництва та діяльності.

Наголошено, що важливим чинником розвитку та імплементації державної політики щодо забезпечення безперешкодного доступу населення до різних сфер життєдіяльності, є безбар'єрний доступ українцям – вимушеним мігрантам до здоров'язбережувального освітнього середовища.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбережувальне освітнє середовище, мігранти, бар'єр, безбар'єрний доступ, студенти, освітній хаб.

УДК 656.611.2

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-419-425

AREAS OF IMPROVING THE PROCESS OF GRADUATION OF MARITIME INDUSTRY SPECIALISTS

НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ПРОЦЕСУ ДИПЛОМУВАННЯ ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Lyubov SHAPAR,

assistant, First category specialist
of Shipboard Training Department

Любов ШАПАР,

асистент, фахівець першої
категорії відділу організації
практики, дипломування та
працевлаштування

lyubarik333@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2691-6362>

Kherson State Marine Academy,

Херсонська державна морська
академія,

✉ 20, Ushakova avenue, Kherson,
73000, Ukraine

✉ пр. Ушакова, 20, м. Херсон,
73000, Україна

Original manuscript received: March 18, 2023

Revised manuscript accepted: April 08, 2023

ABSTRACT

The article reveals the main problems faced by sailors during receiving working diplomas for assigning the ranks of command squad of sea ships and methods of solving them. One of the main stages in the formation of the maritime career of every maritime specialist is their obtaining of maritime certificates and diplomas. They are issued by such a state body as the Shipping Administration. The main problem in this process lies in the time-consuming stage of submitting maritime documents, their verification for assigning or confirming the rank of crew members of sea vessels during the qualification exam at the State Qualification Commission of the Shipping Administration. To solve this problem, the Ministry of Infrastructure of Ukraine and the Shipping Administration developed a special electronic system, which is an information and communication system of the Shipping Administration in the field of training and certification of ship crew members.

This electronic system allows sailors to: use digital documents, submit documents for obtaining or confirming work diplomas, submit online applications for government services, monitor the process of verification of maritime documents, download diplomas in a few clicks without the need to stand in queues at government institutions. In addition, for the state institutions themselves, this electronic system ensures the creation of a single register of all maritime documents, namely: certificates, seaman's passports, foreign passports, medical certificates, diplomas on completion of studies at higher education institutions, advanced training courses, certificates of competency, seafarer's record books with records of sailing experience, information on submitted applications and received protocols, etc.

The creation of a single register for maritime specialists helps to properly organize work and at the same time raise the rating of Ukrainian sailors to the European level.

Key words: certification of seafarers, electronic system of the Shipping Administration, qualification exam, Ministry of Infrastructure of Ukraine, State Qualification Commission.

419

ICV 2021: 85.25

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1

Постановка проблеми. Усім відомо, що професія моряка для роботи на комерційних транспортних судах є доволі популярною і найбільш затребуваною в Україні серед здобувачів вищої освіти. Основна причина, звичайно, – це висока заробітна плата, що позитивно на вибір фаху. Порівнювати заробітну плату на суші та на морі – не варто, остання все одно виграє. Ще одним плюсом у цій професії є швидкий кар'єрний ріст. Гарний старт, працьовитість, грамотне планування кар'єри вже до тридцяти років робить з випускників морських закладів вищої освіти капітанів, старших механіків та електромеханіків. На суші з кар'єрою довелося б значно складніше та повільніше рости по кар'єрній сходиці.

Але для швидкого кар'єрного росту одним з головних і найважливіших моментів є отримання фахівцями морської галузі робочих дипломів відповідно до спеціальності. В Україні цим питанням займається Державна служба морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства України (Адміністрація судноплавства). Фахівці морської галузі отримують свої робочі дипломи, керуючись Положенням про звання осіб командного складу морських суден та порядок їх присвоєння № 1499, від 30.12.2022 [4], Положенням про порядок роботи Державних кваліфікаційних комісій №487 від 01.11.2011 та Порядком підтвердження кваліфікації й дипломування осіб командного складу суден, персоналу яхт, які не займаються комерційними перевезеннями, і осіб суднової команди морських суден № 813 від 18.10.2013 [5]. Згідно з усіма цими положеннями та процедурами процес отримання робочого документу є дуже тривалим і має ряд певних недоліків в організації, що, у свою чергу, призводить до збільшення тривалості часу від подачі документа до видачі робочого диплома.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження безпосередньо випливає з необхідності визначення шляхів модернізації українського законодавства щодо міжнародно-правових стандартів професійної підготовки плавскладу, розробки теоретичних засад правового забезпечення підготовки та дипломування моряків в Україні відповідно до стандартів Міжнародної Конвенції STCW'78 та спрощення процесу отримання морських робочих документів для роботи українських моряків на судах іноземних судовласників.

Слід зазначити, що ця тема не була добре досліджена і повністю розкрита. Існує тільки декілька публікацій, що стосуються діяльності Адміністрації судноплавства, юридичного (правового) дослідження шляхів імплементації міжнародно-правових вимог до професійної підготовки плавскладу в українському законодавстві. Вивченням цієї проблеми займалися Т. Аверочкіна [1], К. Вихренко, С. Ківалов [3] та інші.

Високий ступінь потреби морської індустрії у висококваліфікованих, дипломованих фахівцях морської галузі зумовили актуальність дослідження щодо підвищення ефективності і прискорення дипломування фахівців морської галузі в Україні.

Метою цієї статті є розкриття основних недоліків у дипломуванні моряків та пошуку основних шляхів вирішення проблем, розроблення нових процедур та методів цього процесу на різних етапах професійної діяльності.

Результати дискусії. Основним завданням кожного абітурієнта морських закладів вищої освіти є отримання ними не тільки диплома про завершення навчання в закладах вищої освіти, але й отримання першого робочого диплома фахівця морської галузі, що забезпечить їх стрімкий кар'єрний ріст у морській галузі.

Питанням дипломування моряків в Україні займається Державна служба морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства України (Адміністрація судноплавства), заснована на державній власності, що належить до сфери управління Міністерства інфраструктури України. Основними завданнями Адміністрації судноплавства є: аналіз міжнародного та національного досвіду у сфері підготовки, оцінки компетентності та дипломування членів екіпажів морських торговельних суден; підтвердження кваліфікації моряків у постійних державних кваліфікаційних комісіях (далі – ДКК), а також підтвердження дійсності документів моряків, що засвідчують їх кваліфікацію, визначених законодавством; представлення та захист за дорученням Міністерства інфраструктури України в Міжнародній морській організації (International Maritime Organisation, далі – ІМО) інтересів України з питань підготовки, оцінки компетентності та дипломування моряків.

Морська адміністрація судноплавства створює постійні ДКК для підтвердження кваліфікації моряків; здійснює підтвердження морських документів; веде реєстр усіх виданих на території України морських документів; за дорученням Міністерства інфраструктури України розглядає проекти нормативних актів, навчальних програм та інших документів відносно питань щодо підготовки, оцінки компетентності та дипломування моряків, надає свої зауваження та пропозиції до них; готує та видає аналітичні, довідкові, навчальні, методичні, інформаційні, науково-популярні та інші матеріали з питань підготовки, оцінки компетентності та дипломування моряків; здійснює представництво та захист в ІМО інтересів України з питань підготовки, оцінки компетентності та дипломування моряків за дорученням Міністерства інфраструктури України, аналізує та узгоджує пропозиції міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо розгляду цих питань в ІМО та подає узагальнені пропозиції до Міністерства інфраструктури України; на договірних засадах надає судноплавним компаніям та посередницьким організаціям з найму моряків та іншим організаціям інформацію щодо дійсності документів, що засвідчують кваліфікацію моряків, надає консультаційні послуги; здійснює атестацію інструкторів навчально-тренажерних закладів, що готують моряків; видає послужні книжки моряка, підтвердження, які засвідчують визнання; проводить відповідно до законодавства перевірку знань працівників суб'єктів перевезення небезпечних вантажів у галузі морського і річкового транспорту.

Цей державний орган займається видачею найважливіших для моряків документів та контролює їх обіг. В Україні є процедура щодо отримання першого робочого диплома особи командного складу суден випускниками морських закладів вищої освіти, які мають морську вищу освіту, обов'язковий документально підтверджений стаж плавання на морських

суднах, пройшли відповідну схвалену обов'язкову підготовку. Згідно з цією процедурою випускники можуть отримати свій перший робочий диплом відповідно до спеціальності за сприянням морського вищого навчального закладу, який за узгодженням з Адміністрацією судноплавства організовує проведення спільного засідання ДКК. При цьому випускники надають повний пакет обов'язкових документів, які передаються до Адміністрації судноплавства та вносяться до єдиного реєстру морських документів на перевірку. У разі успішної перевірки документів та стажу плавання випускники допускаються до складання іспиту в Державній кваліфікаційній комісії на отримання першого робочого диплома відповідно до своєї спеціальності.

На жаль, ті випускники, які до випуску з навчального закладу не встигли виконати вимоги щодо плавального стажу або обов'язкової підготовки, не допускаються до спільного засідання Державної кваліфікаційної комісії на отримання першого робочого диплома. У цьому випадку моряки змушені займатися отриманням першого робочого диплома самостійно, після виконання ними усіх вимог щодо присвоєння звань особам командного складу морських суден: моряки збирають необхідний пакет документів і надають їх до Адміністрації судноплавства на розгляд. У разі підтвердження легітимності усіх наданих документів та стажу плавання морякам призначається дата складання іспиту в Державній кваліфікаційній комісії, а після цього фахівці морської галузі отримують протокол, який вони обмінюють на робочий диплом в Капітанії порту.

Термін дії усіх робочих дипломів фахівців морської галузі становить 5 років. Після цього моряки повинні проходити курси підвищення кваліфікації та знову подавати документи до Інспекції з питань підготовки та дипломування моряків для підтвердження диплома або присвоєння чергового звання при наявності необхідного стажу та пакета обов'язкових документів.

Щорічно близько 5 000 українських моряків отримують нові дипломи, ще близько 18-20 тисяч – підтверджують свою кваліфікацію [2]. Усе це призводить до виникнення великих черг у Морській адміністрації та Капітанії порту з моряків, які бажають отримати морські документи або здійснити обмін на нові. Для вирішення цієї проблеми Міністерством інфраструктури України та Адміністрацією судноплавства було реалізовано проєкт з впровадження електронного подання документів моряків для підтвердження кваліфікації в Державній кваліфікаційній комісії дистанційно.

У зв'язку з цим було розроблено спеціальну електронну (інформаційно-комунікаційну) систему доступну кожному моряку, яка дозволяє переглядати, надсилати, створювати, збирати, вносити, накопичувати, обробляти, використовувати, зберігати інформацію у сфері підготовки та дипломування моряків. Згодом успішне використання цієї електронної системи дасть можливість повністю відмовитися від паперових копій документів. Вона уможливіє перегляд інформації про всі наявні в електронній базі документи моряка: отримані у навчально-тренажерних закладах сертифікати і морські документи; документи про придатність до роботи на морських суднах за станом здоров'я; посвідчення особи моряка;

послужні книжки моряка; закордонний паспорт; морські робочі дипломи та підтвердження, отримані в дипломно-паспортних відділах служби капітанів морських портів; інформація про заяви, що подавалися моряком до Адміністрації судноплавства з метою проходження іспитів у Державних кваліфікаційних комісіях.

В електронній системі є можливість додати вже наявні документи та подати заявку: на отримання послужної книжки моряка; на складання іспитів у Державних кваліфікаційних комісіях; на отримання морських кваліфікаційних документів у дипломно-паспортних відділах служби капітанів морських портів.

Електронна система забезпечує членам морських екіпажів і плавскладу постійний доступ та можливість дистанційного управління морськими робочими документами. Вхід до електронної системи доступний усім морякам, якщо вони є: курсантами або слухачами морських навчальних закладів; дипломованими фахівцями, що підтвердили кваліфікацію моряка; посадовими особа командного складу та суднової команди морських суден.

На цьому етапі електронна система працює в режимі тестової експлуатації, але вона уже зараз демонструє свою ефективність та доцільність.

Для моряка електронна система – це дистанційний пульт управління даними про освіту та офіційний плавальний стаж. Електронна система Адміністрації судноплавства дозволяє подавати віддалено заявки на необхідні послуги, бачити їхній статус та історію. І головне, такий спосіб взаємодії моряка з державними установами дозволяє захистити від втрати, знищення або від неправомірних дій сторонніх осіб із морськими документами.

Для державних органів електронна система – це інструмент єдиного реєстру у сфері мореплавців. При внесенні даних до електронної системи усуваються попередні помилки в морських документах (наприклад, ПІБ та посада моряка), приводяться до єдиного виду назви кваліфікаційних документів, термінів дії тощо. Усе це дозволяє організувати послуги морякам на європейському рівні, а також дасть можливість підвищувати рейтинг моряків України на міжнародному рівні.

Висновки. Електронна система забезпечує сумісність та електронну інформаційну взаємодію в режимі реального часу у форматі «запит-відповідь» з іншими електронними інформаційними ресурсами:

- Єдиним державним демографічним реєстром;
- Єдиною державною електронною базою з питань освіти;
- Єдиною державною базою даних медичних оглядів певних категорій осіб в електронній системі охорони здоров'я (за наявності);
- Порталом Дія.

Паперові та пластикові оригінали документів тепер можна залишити вдома. Електронну систему було створено та заплановано як нововведення, яке полегшує життя морякам.

Цифрові копії документів моряків завжди доступні в електронному вигляді та мають таку ж юридичну силу, як і паперові оригінали. У разі

втрати оригіналів більшість морських документів можна поновити без необхідності повторного звернення до державних органів.

При завантаженні всі документи моряків проходять сувору верифікацію уповноваженими морськими фахівцями. Онлайн формат роботи з морськими документами раз і назавжди захистить моряків від шахрайських дій.

Дистанційне подання заяв на оновлення, продовження та отримання нових морських документів дає можливість морякам отримати якісніші послуги за більш короткий термін.

Електронну систему було створено та заплановано як нововведення, яке полегшує життя морякам та значно покращує ефективність та продуктивність роботи Морської адміністрації судноплавства і усуває найбільші недоліки при отриманні робочих документів моряками України.

Література

1. Аверочкина Т. В. Шляхи імплементації міжнародно-правових стандартів професійної підготовки плавкладу в українському законодавстві : автореф. дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2006. 20 с.

2. «За гарною обгорткою про спрощення процедур для моряків, яку нам намагалися «Продати», завжди було приховано мотив». URL : <https://mtwtu.org.ua/news/za-krasivoj-obertkoj-ob-uprosenii-procedur-dla-morakov-kotoruu-nam-pytalis-prodat-vsegda-imelsa-skrvyti-motiv> (дата звернення: 03.03.2023)

3. Ківалов С. В. Професійні стандарти в морській галузі: історичний розвиток правового регулювання та сучасне оновлення. *Lex Portus*. 2018. № 1. С. 5–20. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.1.2018.1>.

4. Положення про звання осіб командного складу морських суден та порядок їх присвоєння, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1499. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1499-2022-#Text> (дата звернення: 03.03.2023)

5. Порядок підтвердження кваліфікації та дипломування осіб командного складу суден та суднової команди морських суден, затверджений Наказом Міністерства інфраструктури України від 18.10.2013 № 813. *Офіційний вісник України*. 2013. № 91. Ст. 3361.

6. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers. (1978). URL : <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=08000002800d6d42> (дата звернення: 03.03.2023).

References

1. Averochkina, T. V. (2006). *Shliahi implementatsii mizhnarodno-pravovih standartiv profesiinnoi pidgotovki plavskladu v ukraïnskomu zakonodavstvi* [Ways of implementation of international legal standards of professional training of seafarers in Ukrainian legislation] (PhD thesis). Odessa. [in Ukrainian].

2. «*Za gamoyu obgortkoyu pro sprozhennia protsedur dlia moriakiv, yaku nam namagalysia «prodaty», zavzhdì bulo pryhovano motyv»* [Behind the nice wrapper about simplifying procedures for seafarers, which they tried to «sell» to us, there was always a hidden motive]. Available at : <https://mtwtu.org.ua/news/za-krasivoj-obertkoj-ob-uprosenii-procedur-dla-morakov-kotoruu-nam-pytalis-prodat-vsegda-imelsa-skrvyti-motiv> [in Ukrainian].

3. Kivalov, S. V. (2018). *Profesiini standarty v morskii galuzi: istorichnii rozvitok pravovogo reguliuvania ta suchasne onovlenia* [Professional standards in the maritime industry: historical development of legal regulation and modern renewal] *Lex Portus*, 1, 5–20. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.1.2018.1> [in Ukrainian].

424

4. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy (2022). *Polozhennia pro zvannia osib komandnogo skladu morskikh suden ta poriadok jih prisvoennia, zatverdzhene postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.12.2022 № 1499* [Regulation on the rank of the members of the command staff of sea vessels and the procedure for their assignment, approved by the resolution of the Cabinet of Ministers Ukraine dated 30.12.2022 № 1499]. Available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1499-2022-n#Text> [in Ukrainian].

5. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy (2013). *Poriadok pidtverdzenia kvalifikatsii ta dyplovuvannia osib komandnogo skladu suden ta sudnovoï komandy morskikh suden, zatverdzhenyi Nakazom Ministerstva infrastruktury Ukrainy vid 18.10.2013 № 813* [The procedure for confirming the qualifications and certification of ship crew members and ship crews of sea vessels, approved by the Order of the Ministry of Infrastructure of Ukraine dated 18.10.2013 № 813]. *Oficiinii visnik Ukraini – Official Gazette of Ukraine*, 91, 3361. [in Ukrainian].

6. *International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers.* (1978). Available at : <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=08000002800d6d42> [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті розкриваються основні проблеми, з якими стикаються моряки при отриманні робочих дипломів на присвоєння звання особи командного складу морських суден. Одним з основних етапів у становленні морської кар'єри кожного морського фахівця є отримання морських свідоцтв та дипломів. Їх видачею займається такий державний орган, як Адміністрація судноплавства. Основна проблема в цьому процесі – це подання морських документів, їх перевірка для присвоєння або підтвердження звання осіб командного складу морських суден під час кваліфікаційного іспиту у Державній кваліфікаційній комісії Адміністрації судноплавства. Для вирішення цієї проблеми Міністерством інфраструктури України та Адміністрацією судноплавства було розроблено спеціальну інформаційно-комунікаційну систему Адміністрації судноплавства у сфері підготовки та дипломування членів екіпажів суден.

Електронна система дозволяє морякам: користуватися цифровими документами, подавати документи на отримання або підтвердження робочих дипломів, подавати он-лайн заявки на державні послуги, контролювати процес верифікації морських документів, завантажувати дипломи у декілька кліків без потреби стояти у чергах до державних установ. Окрім того, для самих державних установ ця електронна система забезпечує створення єдиного реєстру усіх морських документів, а саме: сертифікатів, паспортів моряка, закордонних паспортів, медичних свідоцтв, дипломів про завершення навчання в закладах вищої освіти, курсів підвищення кваліфікації, робочих дипломів або свідоцтв, послужних книжок моряка із записами щодо плавального стажу, інформації щодо поданих заявок та отриманих протоколів тощо.

Створення єдиного реєстру для морських фахівців допомагає правильно організувати роботу та одночасно підвищити рейтинг українських моряків до європейського рівня.

Ключові слова: дипломування моряків, електронна система Адміністрації судноплавства, кваліфікаційний іспит, Міністерство інфраструктури України, Державна кваліфікаційна комісія.

УДК 378.015.31.091.011.3-051
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-426-433

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИХОВАННЯ
МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

THEORETICAL ISSUES OF FUTURE TEACHERS' SUSTAINABLE
PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT

Iryna SHYMANOVYCH,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Ірина ШИМАНОВИЧ,
кандидат педагогічних наук,
доцент

shimanovichiren@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9788-3169>

Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt str. Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine

Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул.Шмідта,4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: March 31, 2023

Revised manuscript accepted: April 17, 2023

ABSTRACT

The article highlights some theoretical issues which are crucial for future teachers' consistent professional growth. The paper touches upon the essence of the concept of «professional self-development» within the framework of teacher training. The research fundamental idea is traced back to its scientific origins an analysis is conducted to define the concept. It is stated that despite many published works that focus on or address a particular topic, there is ambiguity of approaches to the interpretation of «professional self-development» in scientific and pedagogical literature. The paper presents Ukrainian and foreign scientists' understanding of the essence of professional self-development. The research reveals that in contemporary pedagogical science, professional self-development is viewed as a multifaceted concept. According to scientists, professional self-development of a teacher is regarded as a distinct activity that follows a particular structure, which includes elements such as motives, goals, content, subjects, objects, means, implementation conditions, approaches and outcomes. The concept and fundamental nature of «professional self-development» are analyzed and explored. According to the concepts of scholars, the author's definition of this phenomenon is explained, specifically within the context of the terminological field of training future teachers for their profession. Within the current scientific space, there exist multiple definitions of the term «professional self-development», each with their own distinct differences and variations determined by the researcher's perspective, subject area of study, scientific beliefs and interests. Upon analyzing the conceptual and terminological framework of the research, it can be concluded that although there are numerous interpretations of the central concept in pedagogical discourse, professional self-development of future teachers is primarily regarded as a deliberate and innovative approach that involves improving one's own personality and developing oneself into a professional. The author states that professional self-development is an essential aspect of pedagogical activity and a crucial element of contemporary teacher training.

Key words: future teacher, professional self-development, teachers' training, professional growth, self-education.

Introduction. The present social, cultural and economic transformations in the context of Ukraine's European choice are causing significant changes in the principles and practices of higher education in pedagogy, which are geared towards preparing a fresh cohort of teachers. Such teachers are supposed to be technologically competent, student-centered, creative and innovative, collaborative, culturally responsive and they must be lifelong learners.

Pre-service training for teachers can be excellent and outstanding, but it is evident that it cannot equip future teachers to handle all the various challenges and never-ending obstacles they will encounter throughout their careers. Therefore, educational institutions aim to offer would-be teachers chances for proficient growth in their profession to sustain a high standard of teaching and retain a top-notch teacher staff. Future teachers are expected to have their own ongoing learning and development, continuously seeking out opportunities to improve their teaching practice and stay up-to date with the latest educational trends.

Research publications. The works of V. Bondar, O. Dubasenyuk, V. Lozova, N. Nychkalo, O. Pekhota, V. Semichenko, S. Sysoeva, T. Sushchenko demonstrate the recognition of professional self-development as an integral part of teacher training. The authors have established the essential demands for professional training of a would-be teacher, with a significant emphasis placed on the continual development of his personality, improving skills through self-learning and self-growth.

Recently, scientific research in the area of future teachers' self-development has increased. By analyzing these studies, the following points can be identified: professional self-development of students during pedagogical practice (A. Mikaberidze, O. Treshchev), features of self-development of student's youth (Yu. Babansky, I. Zyazyun, A. Kalinichenko, A. Sushchenko), peculiarities of postgraduate students' self-development (G. Shirokova), pedagogical guidance of students' self-development activity (R. Garifyanov, S. Kabanova, Z. Sepcheva), professional and moral self-training of would-be teachers (S. Dansheva, O. Kucheryavy, A. Raimkulova, L. Sushchenko, M. Tkachova, O. Yatsiy).

In spite of indisputable significance of all scholarly works in this field, we would like to state that forming future teachers' need for professional self-development has been insufficiently explored and there is a gap in the research literature.

The purpose of the article. The study aims to clarify the essence of the concept «professional self-development» in the context of teachers' training and highlight the theoretical issues of future teachers' sustainable professional growth.

Based on the study's objectives, the tasks of the article include: providing a clear definition of the concept of «professional self-development», analyzing scholars' views on future teachers' professional self-training, examining the theoretical foundations and issues related to the consistent professional growth and identifying the factors that contribute to effective professional self-development among future teachers.

Results and discussions. Professional self-development is not an innate trait. The need for this activity is arisen during human socialization, emerging as a natural necessity for personal growth and serving as a

motivation for further self-improvement. As an individual's personal development reaches higher levels, the need for self-training becomes more apparent, which is the driving force of sustainable professional development.

Because of the context of our study we are indisputably interested in the doctoral dissertation of O. Kucheryavy. His paper is devoted to the issues of organizing a holistic process of training future teachers of preschool institutions and primary classes by means of self-development [6]. The researcher substantiates the essence of professional self-training as a personally and socially significant self-creation of a future specialist. The author claims that there is the relationship between the student's integral readiness for professional activity and the level of his self-educational activity. The methods and means of pedagogical stimulation of students' self-educational activity are presented in the thesis.

The work of O. Yatsii, which is devoted to the study of students' moral self-development, takes a significant role in the understanding of the phenomenon of professional self-growth [10]. Firstly, the author defines the essence, criteria and levels of readiness of future teachers for moral self-development; secondly, the pedagogical conditions for the effective formation of this readiness are substantiated; thirdly, a group of means of pedagogical stimulation of students' moral self-training is developed. Thus, in the course of the study, the scientist experimentally tests the possibilities of using self-analysis in the process of moral growth of future teachers.

The study of S. Dansheva [2] is also worthy of attention. It is proved that the effectiveness of professional self-development of students of technical universities increases under the condition of purposeful guidance by professors and teaching staff. Based on the theoretical analysis of the problem of organizing work on oneself, as well as the specifics of engineering and technical work, the scientist justifies the essence of professional self-training of students of technical specialties. In addition, the researcher has distinguished principles and appropriate forms, methods of pedagogical guidance of professional self-development. The author has determined and experimentally verified groups of means of pedagogical guidance of professional self-development of students in the conditions of the educational process in a technical institution of higher education.

The theoretical foundations of students' self-growth, which are substantiated in the dissertation of I. Sereda [8], are also important for our research. The author has determined the structural components of self-education activity, its criteria, indicators and levels. The scientific value of the work lies in the development of a theoretical model of the activation of the process of students' self-training and the implementation of the methodology for this model. The author identifies and experimentally verifies the organizational and pedagogical conditions for the activation of students' self-development activities. The author pays special attention to the definition and analysis of the possibilities of the educational space of the humanities faculty in expanding the student's motivational field by actualizing the values of self-training.

Thus, recent works of Ukrainian researchers is the basis for defining theoretical issues of future teachers' professional self-development.

In the context of our paper, it is necessary to carry out a definitive analysis of the key concept of «professional self-development». We will analyze the definition of this phenomenon by Ukrainian and foreign scientists. Thus, S. Yelkanov interprets professional self-development as «conscious work on self-improvement of one's personality as a professional: adaptation of one's own unique features to the requirements of pedagogical activity, constant improvement of professional competence and continuous improvement of ideological, moral and other social features of one's personality» [5:7]. Agreeing with the scientist's opinion, it should be noted that in the context of humanistic education, the content of professional self-development should be not only adaptation of the teacher's characteristics to the requirements of the profession, but access to one's own pedagogical paradigm of self-growth.

According to B. Zyazin, professional self-development is a person's activity for improving such qualities and abilities that are required by a person's chosen profession [4]. In our opinion, this definition does not reflect the main feature of self-development – its conditioning by the need to work on oneself. After all, the demands of the profession and other external factors without a combination with the internal motivations of a person do not affect his activity in self-development.

O. Yatsii interprets professional self-development as «a conscious activity aimed at one's own personality with the goal of forming professionally significant qualities, abilities and skills» [10:6]. In our opinion, modern principles of professional teachers' training expand the possibilities of self-training. We believe that the orientation of students' work on themselves should be adequate to the humanistic orientation of the national education system. The main priority of a student of higher education is the opportunity to become a subject of self-development and build a personal trajectory of professional growth. Only in this way a future teacher will have freedom in further self-realization and professional progress.

We totally agree with I. Zubkova who regards the perception of «I-image» as «an individual variable, dynamic phenomenon» [3:4]. We draw special attention to the fact that the internal work on the formation of the «I-image» is not limited to the accumulation of its structural or functional components. The creation and constant refinement of the image takes place on the basis of information about oneself and expectations of the future, one's own experience, which contributes to individual and personal self-expression and the creative search of the future teacher.

Valuable for our research is the definition of O. Prokopova, who understands professional self-development as «conscious work on improving one's professionally significant qualities as a teacher, emotional and volitional sphere, communicative competence, organizational abilities, psychological and pedagogical training in accordance with the requirements of the humanistic paradigm of education» [7:73]. In the context of our paper for a more complete understanding of the essence of future teacher's professional self-training, we suggest taking into account such a direction of self-improvement as the development of personal qualities aimed at individual achievements in pedagogical creativity.

S. Dansheva states that professional self-development is a purposeful, conscious and specific activity of an individual over himself, the content of

which is determined by the set of qualities a person needs for the creative work of the chosen profession [2]. In this definition, the scientist emphasizes the creative nature of professional activity.

The view on understanding the essence of this phenomenon is expressed by O. Kucheryavy. He emphasizes that «the professional self-development of the future teacher is the self-movement of the individual towards self-realization, the conscious process of the student's implementation of a set of creative actions, which is based on the unity of his consciousness and self-awareness, and is aimed at his mastery of an integral readiness for self-improvement after the educational institution» [6:18]. The scientist reveals the essence of self-development in its ability to develop as a creative process, emphasizes the psychological prerequisite that ensures self-development actions – the unity of consciousness and self-awareness of the individual, and also specifies the orientation of professional self-training – readiness for independent pedagogical activity, which is valuable for the formation of future teachers' need for professional growth.

We present some of the most well-known approaches to defining the concept of «professional self-development» in psychological and pedagogical science.

Table 1

Definitions of «professional self-development»

Author	Definition
Vainilenko T. [1]	Conscious, purposeful process of increasing the level of professional competence and development of professionally significant qualities in accordance with external social requirements, conditions of professional activity and personal development program
Yelkanov S. [5]	Conscious work on self-improvement of one's personality as a professional: adaptation of one's own unique characteristics to the requirements of pedagogical activity, constant improvement of professional competence and continuous improvement of ideological, moral and other social traits of one's personality
Zyazin B. [4]	Human activity with the aim of developing and improving such qualities and abilities which are required by the profession chosen by a person
Prokopova O. [7]	Conscious work on improving one's professionally significant qualities as a teacher, emotional and volitional sphere, communicative competence, organizational abilities, psychological and pedagogical training in accordance with the requirements of the humanistic paradigm of education
Yatsiy O. [10]	Conscious activity aimed at one's own personality with the goal of forming professionally significant qualities, abilities and skills

A comparative analysis of the above definitions of the essence of professional self-development allows us to make some generalizations. The researchers consider the professional self-development of a teacher as a specific activity that has a certain structure: motives, goal, content, subject, object, means, conditions of implementation, approaches, result. The purpose and content of the future teacher's self-development activities are conditioned and regulated by the system of requirements from society to the personality of the teacher and his profession. The content of professional self-training is the process of forming knowledge, abilities, skills, qualities, abilities that are necessary for the professional

activity of a teacher. The effectiveness of the individual's work on himself increases under the conditions of purposeful, conscious, creative nature of this activity.

Based on modern scientific ideas about this phenomenon, we define the professional self-development of a future teacher as a conscious activity with the purpose of professional and personal development of one's own individuality for more complete self-realization in the pedagogical process [9].

The analysis of scientific and pedagogical literature on the research problem allowed us to clarify conceptual approaches to defining the essence of the concept of «professional self-development». In the modern scientific space, there are a number of definitions of this concept that have certain differences, which are determined by the point of view of one or another researcher, the subject area of his study, scientific views and interests.

Thus, the theory of professional self-development of the future teacher in the traditional sense is a system of ideas, concepts regarding the improvement of the higher education student's own professionally significant qualities, abilities, skills, pedagogical culture and mastery at certain stages of professional training. The analysis of the conceptual and terminological apparatus of the study allowed us to come to the conclusion that, despite the existence of a significant number of interpretations of the key concept, in the pedagogical discourse, the professional self-development of the future teacher is considered as a conscious creative attitude towards oneself, the improvement of one's personality and the creation of oneself as a professional.

It has been stated that professional self-development is an integral element of pedagogical activity and one of the crucial components of the training of a modern teacher. With the approval of humanistic education, we emphasize the leading role of self-development as a factor in the professional growth of would-be teachers, provided that the student is active in this process. The successful implementation of self-development activities depends on motivation for continuous personal and professional growth. For this, during professional training, it is vital to create conditions that would contribute to the formation of the need for future teacher's professional self-development.

Conclusions. It is impossible to encourage professional self-development by obtusation, violence or edification. Establishing an environment of success, creativity and friendliness is necessary and sufficient for cultivating the need for self-development. Creating such an environment at the university is essential, where every student is motivated to believe in their abilities, strive for self-improvement and aspire to achieve real heights in the future profession as a teacher. Needs emerge as a result of well-structured activities of the individual, the practice of his behavior, his interactions with others. Thus, an activity that features creativity, self-reflection, a sense of accomplishment and a positive self-image causes the emergence of the need for self-development in a future teacher. Creating a unique atmosphere within the academic group, fostering a co-creative relationship between teachers and students, enabling each student to recognize and improve individual traits are crucial factors for forming the need for professional self-development in future teachers.

Література

1. Вайніленко Т. В. До питання формування готовності майбутніх вчителів до професійного самовдосконалення. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики* : збірник наукових праць. Київ : НПУ, 1999. Вип. 3. С. 8–12.
2. Даньшева С. О. Професійне самовиховання студентів технічних вузів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2000. 16 с.
3. Зубкова І. Ю. Психологічні особливості Я-образу вчителя-професіонала за структурними компонентами цілісної моделі. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 5. С. 4–11.
4. Зязин Б. П. Педагогические основы профессионального самовоспитания студентов в педагогическом вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Алма-Ата, 1978. 20 с.
5. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя : учеб. пособ. для студ. пед. институтов. Москва : Просвещение, 1989. 189 с.
6. Кучерявий О. Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2002. 406 с.
7. Прокопова О. С. Система професійного самовдосконалення вчителя хімії середньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2003. 298 с.
8. Середа І. В. Організаційно-педагогічні умови активізації процесу самовиховання студентів гуманітарних факультетів університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Миколаїв, 2005. 260 с.
9. Шиманович І. В. Формування в майбутніх учителів іноземної мови потреба в професійному самовихованні : наукові витoki та дефінітивний аналіз ключових понять. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / [редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 71. Т 2. С. 256–260.
10. Яцїй О. М. Педагогічне стимулювання морального самовиховання майбутніх учителів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Одеса, 1996. 12 с.

References

1. Vainilenko, T. V. (1999). *Do pyttannia formuvannia hotovnosti maibutnix vchyteliv do profesiinoho samovdoskonallennia* [On the issue of forming the readiness of future teachers for professional self-improvement]. *Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky* : zbirnyk naukovykh prats – [Creative Personality of the Teacher : Problems of Theory and Practice : Collections of Scientific Works]. Kyiv, NPU, Vyp. 3, 8–12 [in Ukrainian].
2. Dansheva, S. O. (2000). *Profesiine samovykhovannia studentiv tekhnichnykh vuziv* [Professional self-development of students in technical universities] (Abstract of PhD Thesis). Kharkiv. [in Ukrainian].
3. Zubkova, I. Yu. (2003). *Psykhologichni osoblyvosti Ya-obrazu vchytelia-profesionala za strukturnymy komponentamy tsilisnoi modeli* [Psychological characteristics of I-image of a professional teacher based on the structural components of an integral model]. *Praktychna psykhohihiia ta sotsialna robota* – [Practical Psychology and Social Work], №5, 4–11. [in Ukrainian].
4. Ziazyn, B. P. (1978). *Pedahohycheskye osnovy professyonalnogo samovospytannia studentov v pedahohycheskom vuze* [Pedagogical foundations of professional self-development of students in a pedagogical university] : (Abstract of PhD Thesis). Alma-Ata. [in Russian].
5. Elkanov, S. B. (1989). *Osnovy professyonalnogo samovospytannia budushcheho uchytelia : ucheb. posob. dlia stud. ped. ynstitutov* [Foundations of professional self-development for future teachers]. Moskva : Prosveshchenye. [in Russian].

6. Kucheriavyyi, O. H. (2002). *Teoretychni i metodychni osnovy orhanizatsii profesiinoho samovykhovannia maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv i vchyteliv pochatkovykh klasiv* [Theoretical and methodological foundations of organizing professional self-development for future preschool teachers and elementary school teachers] (PhD Thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

7. Prokopova, O. S. (2003). *Systema profesiinoho samovdoskonalennia vchytelia khimii serednoi shkoly* [System of professional self-improvement for a high school chemistry teacher] (PhD Thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

8. Sereda, I. V. (2005). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy aktyvizatsii protsesu samovykhovannia studentiv humanitarnykh fakultetiv universytetu* [Organizational and pedagogical conditions for activating the process of self-development of students in humanities faculties at the university] (PhD Thesis). Mykolaiv. [in Ukrainian].

9. Shymanovych, I. V. (2020). *Formuvannia v maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy potreba v profesiinomu samovykhovanni : naukovi vytoky ta definityvnyi analiz kliuchovykh poniat* [The formation of future foreign language teachers' need for professional self-development: scientific origins and definition analysis of key concepts]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh : zb. nauk. pr. – Pedagogy of forming a creative personality in higher education and secondary schools* / [redkol.: A. V. Sushchenko (holov. red.) ta in.]. Zaporizhzhia : KPU, Vyp. 71, T 2, 256–260 [in Ukrainian].

10. Iatsii, O. M. (1996). *Pedahohichne stymuliuvannia moralnoho samovykhovannia maibutnikh uchyteliv* [Pedagogical stimulation of future teachers' moral self-development] : (Abstract of PhD Thesis). Odesa. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено деяким теоретичним питанням сталого професійного розвитку майбутніх учителів, з'ясуванню сутності поняття «професійне самовиховання» в контексті фахової підготовки. Визначено наукові витоки базового поняття дослідження та здійснено його дефінітивний аналіз. Зазначено, що, незважаючи на велику кількість опублікованих робіт, присвячених дослідженню змісту поняття «професійне самовиховання», існує розбіжність у підходах до інтерпретації цього терміну в науково-педагогічній літературі. У статті проаналізовано різноманітні підходи до визначення поняття «професійне самовиховання» вітчизняних та зарубіжних науковців. Встановлено, що в сучасній педагогічній науці це поняття розглядається як багатозначне. Вчені визначають його як діяльність зі своєрідною структурою, яка включає мотиви, мету, зміст, суб'єкт, об'єкт, засоби, умови здійснення, підходи та результати. Розкрито зміст і сутність феномену «професійне самовиховання». З огляду на концепції провідних науковців було уточнено авторське визначення цього поняття, що становить термінологічне поле професійної підготовки майбутніх учителів. Зазначається, що в сучасній науковій спільноті існує ряд різних визначень поняття «професійне самовиховання», які відрізняються залежно від точки зору дослідника, сфери дослідження, наукових поглядів та інтересів. Аналіз поняттєво-термінологічного апарату дослідження підтвердив, що, незважаючи на різноманітність трактувань, у контексті педагогічного дискурсу професійне самовиховання майбутніх вчителів розглядається як усвідомлене творче ставлення до себе, прагнення до вдосконалення особистості та формування як професіонала. Встановлено, що професійне самовиховання є невід'ємним складником педагогічної діяльності та одним із важливих компонентів підготовки сучасного вчителя.

Ключові слова: майбутній вчитель, професійне самовиховання, підготовка вчителів, професійний становлення, самоосвіта.

REQUIREMENTS FOR CONTENT AND DESIGN OF AN ARTICLE TEXT

The materials should be formatted as follows:

- Electronic version of the article send by e-mail: naukabdpu@gmail.com
- Paper length: 8 – 12 full pages.
- Page format: A4, font: 14 pt Times New Roman Cyr, line spacing – 1.5, all margins – 2 cm. Do not add pagination (pages are numbered in pencil on the back). Paragraph settings: first line indentation – 1.25 cm, left and right indentation – 0 cm.
- The text is typed without hyphenation and covers the entire width of the page. It is allowed to highlight the key concepts in bold type, quotations – in *italics*. You must use straight double quotation marks «...»). When typing the text, distinguish between hyphen (-) and long dash (–) symbols.

The materials must be arranged as follows:

- 1) UDC (not obligatory for abstracts) – separate paragraph, left alignment;
- 2) name(s) and initials of author(s) (separate paragraph, right alignment);
- 3) academic degree or postgraduate / undergraduate student (separate paragraph, right alignment);
- 4) place of work / study: name of the institute and city (if its name is not part of the name of the institute); all the data on the place of work (separate paragraph, right alignment);
- 5) the author's e-mail address (separate paragraph, right alignment);
- 6) title of the article (capital letters, in bold type, without a paragraph indentation, centre alignment);
- 7) the text of the article: references in the text should be given in square brackets. The first number is a reference number in the list of references, the second one – a page number. A reference number and a page number are separated by a comma with a space, reference numbers – by a semicolon, e.g.: [4], [6:35], [6; 7; 8], [8:21; 9:117]. The sentence punctuation follows the bracket;
- 8) references should be formatted according to the latest requirements of the State standard of Ukraine (DSTU 8302:2015). References are given in alphabetical order (separate paragraphs, first line indentation – 1 cm);
- 9) Abstracts (500 printed characters each) and keywords (5–10 words or phrases) must be given in two languages (separate paragraphs, justified text). The extended English abstract of 2000 printed characters is also obligatory.

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія: Педагогічні науки

ВИПУСК 1

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 20510-10310P від 24.12.2013 року

Головний редактор

Богданов Ігор Тимофійович – доктор педагогічних наук, професор,
ректор Бердянського державного педагогічного університету

Відповідальний редактор

Попова Ольга Іванівна – кандидат педагогічних наук,
доцент Бердянського державного педагогічного університету

Технічний редактор та комп'ютерна верстка
Катерина Назімова

Надруковано з оригінал-макету, наданого авторами

Підписано до друку 01.06.2023.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Arial». Друк – лазерний.
Ум.-друк. арк. 34,4. Обл.-вид. арк. 34,8.
Наклад 300 прим. Вид. № 162.

Адреса редакції:

71100, м. Бердянськ, Запорізька обл., вул. Шмідта, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК №2961 від 05.09.2007 р.

Scientific Edition

**SCIENTIFIC PAPERS OF BERDIANSK STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

Series: Pedagogical sciences

ISSUE 1

Editor in Chief

Bogdanov Igor – doctor of pedagogical sciences, professor,
rector of Berdiansk State Pedagogical University

Editor

Popova Olga – Ph. D. (Pedagogics), Associate professor of
Berdiansk State Pedagogical University

Computer version

Kateryna Nazimova

Signed to the print 01.06.2023.
Format 60x84/16. Offset paper.
Fonts «Arial». Printing – laser.
Conv. pr. sheet. 34,4
Number of copies 300.

Shmidt Str., 4, Berdiansk, Zaporozhye region, 71100

Certificate of state registration
DK №2961 of 05.09.2007